



MAGYARÖRMÉNY TUDÁSTÁR

Jelen dokumentumot a Magyarörmény Tudástár ingyenes digitális könyvtárból töltötték le. A pontos felhasználási jogokat kérjük nézze meg a honlapon!

www.MagyarormenyTudastar.hu

SZAMOSÚJVÁR SZAB. KIR. VÁROS

MONOGRÁFIÁJA

1700—1900.

Á városi teljes levéltár és más kútforrások felhasználásával

IRTA

SZONGOTT KRISTÓF

ÁLLAMGYMNASIUMI TANÁR, AZ „ARMENIA” SZERKESZTŐJE.

Itt a holtak élnek s a némák beszélnek.
(Hic mortui vivunt et mutui loquuntur).

MÁSODIK KÖTET.

ÖNÁLLÓ RÉSZLETEK.



A szerző kiadása.

SZAMOSÚJVÁRT
TODORÁN ENDRE „AURORA” KÖNYVNYOMDÁJA.
1901.

Gajzágó Salamon

számvevő-széki első elnök

Emlékezetének

kegyelettel

ajánlva.



XIII. Cikkely.

Szamosújvár város örmény kath. papjai.

1. Fejezet. Időrendben készített kimutatás.

Az örmény papság mindenha jelentékeny szerepet játszott e város életében; különösen megbecsülhetlen az a szolgálat, melyet az örmény papok a XVIII. században tettek ezen polgárzatnak: örmény pap (Verzeskul Oxendius püspök) vetette meg alapját e városnak, örmény plebánosok (dr. Theodorovics Mihály és dr. Jakabffi János) szerezték meg e város számára az első kiváltságleveleket...; azért ezen munka második kötetének bevezető cikkelyében az örmény papokat sorolom elő.

1700. Verzereskul Oxendius. (L. e munka IX. cikkelyét).

Nerszesz pap (Der-Nerszesz). Meghalt 1743. ján. 17. (Hal. II. köt. 5 lap 101 tétel).

1714. Budákovics Lázár (Gházár Budáchján. Ker. I. köt. 1 lap. 1714 év).

Toderás (Dániel) Miklós (Toderás Chêngánosz fia Miklós: Der-Nigol Chêngánoszeán Toderási). Meghalt 1742. ján. 10. (Hal. I. köt. 1 lap).

1716. febr. 17. Dr. Theodorovits Minász (Thorosz vártábéd, Theodorovits Mihály. 1721-ben így: plebános R. D. Pater Michael Theodorovits. L. Örm. prot. I. köt. LXV. lap és „A város által készített első összeírás“ című cikk 152 lap). Meghalt 1760. ján. 3. (Hal. II. köt. 96 l. 4 tétel).

Dr. Bárthughimeosz (Bertalan) pap (Der-Bárthughimeosz, ászduádzápán vártábéd, árévéláczhin [ki Kelet-ről jött ide]). Meghalt 1745. máj. 4. (Hal. II. köt. 15 lap 266 tétel).

1716. Mëndrul Miklós (Der-Migol. Előfordul 1717. márcz. 13. is. Örm. prot. I. köt. XLVII. l. 1723. nov. 1. hibásan Mërdër Nigol. [Örm. prot. I. köt. LXIX. l.]).

1719. febr. 13. János pap (Der-Háneszê = Der-Ohánneszê. Örm. prot. I. köt. 76 l.).

1721. „Jakobovits Narcissus praeshiter“ Jakabffy),

Hárib Emánuel (Lengyel). Ker. I. köt. 14. lapján, 13 tétel 1721. év: Der-Mánuel (Emanuel pap).

Verzeresk Tódor (Verzereskul, Verzár = Stefánovics. Ker. I. köt. 13 lap. 1721).

Nikolájovits Tódor (Miklósi. L. e munka „A város által készített első összeírás“ czimű czikk 152 lapját).

Álexa Nerszesz (Der-Nerszesz Álekszáján. Ker. I. köt. 13 l. 1721. nov. 13. 1 tétel).

Jakabffy Miklós (Der-Nigol Ágop[ián]. Ker. I. köt. 11. 1722). Ez örményül így is neveztetett: „Der-Hágop“ = R. Pater Jacobus. (L. e munka 157 lapját).

István pap (Der-Sztephánnosz. Ker. I. könyv 11 lap, 1722.).

Gergely pap (Der-Kirkor. Örm. prot. I. köt. 144 lap. 1721. ján. 30).

1725. Theodorovics Simon. 1725. szept. 16. „A papság, a bíró a tanácsosokkal és a város özszegyültünk 1728. ápr. 5-én és felkértük az esperestet: Theodorovics Mihályt, hogy írjon a püspöknek azért, hogy öcscsét (Der-Szimeont), ki Gyergyó-Szt-Miklóson van, küldje vissza Szamosújvárra.“ (Örmény prot. I. köt. 404 lap).

1730. Verzár Lukács (Der-Ghugász Vërdzêreskul. Örm. prot. I. köt. 282 l.).

1732. Kristóf pap (Der-Chácsig. Ker. I. köt. 138 l.).

Ámirá pap (Der-Ámirá. Ker. I. köt. 21 lap 78 tétel).

1738. Toderás (Dániel) Miklós. „A városi közönség felkéri főtiszt. Toderás Miklós pap urat, hogy szolgáljon a városnak.“ (1738. május 13-án *üöl*, öz kérhárkéli

Der-Nigol Toderásián vászèn kháhánájutheán hámár, or dzáruthiun áne miér khághkhín [Örm. prot. 1738 év]).

1742. Mánugián (= Voith) Kristóf (Der-Chácshig Mánugián, *Մանուկեան* Ker. II. köt. 1 lap).

Jészáján (Izaiás, Izai) Kristóf (Der-Chácshig Jészáján *Եսայեան*, Ker. II. 1 lap 2 tétel).

Gágh-Mánugián Kristóf (Der-Chácshig Gágh-Mánugián *Գահ-Մանուկեան*, Ker. II. köt. 2 lap, 25 tétel).

Moldován Simon (Der-Szimávon Moldován [hibásan Málдовán]. Ker. II. köt. 14 lap, 153 tétel). — Az Örm. prot. III. köt. 11 lapján: Moldován Bogdán (Der-Ászvádur) fordul elő. Ez a helyes; mert csakugyan Bogdánnak volt keresztelve. Azonban 1775. okt. 10-én (Ker. II. köt. 450 lapon) Ászvádur örmény keresztnevét, mi latinul Adeodatus, szlávul Bogdán, hibásan így írja maga a pap: „Ego Cajetanus Moldován.“

Buzeskul Tódor (Der-Thorosz Chácsháduri Buzeskulián). Meghalt 1747. márcz. 16. (Hal. II. köt. 23 lap 491 tétel).

1748. Bάρχodárián József (Der-Hovszeph Bάρχodárián: *Բարխուդարեան* Ker. II. köt. 81 lap 747 tétel). 1766, ján. 1-én. (Ker. II. köt. 327 lap 190 tétel alatt): Szefer József (Szefernek fia József: Der-Hovszeph Szeferi; de az 512 lapon már így kiegészítve: Bάρχodár Szefernek fia: József dr.: Hovszeph Szeferi Bάρχodárián).

1752. Jakabffy János (*Յո-Յաւմէտ Աղբաջեան* Der-Ohánnesz Ágopsáján. Ker. II. köt. 140 lap, 63 tétel). — Ugyanez 1759. nov. 13-án (Ker. II. köt. 229 lap 140 tétel alatt) latinul így: Joannes Jakobfy; tehát Ágopsá = Jakabfy. 1774. ján. 15-től kezdve (I. Ker. II. köt. 425 lap 2 tétel:) örmény betűkkel mindig Jakabfy-t ír (*Երզրայեան*).

1753. Begidsán Mihály (*Յո-Միկո Աղբաջեան*: Der-Mitko Begidsáni. Ker. II. köt. 152 lap 59 tétel). Ugyanez a pap 1756. (I. Ker. II. köt. 188 lap 74 tétel alatt) így írja nevét latinul (hibásan: Nicolaus Begidsán; de ugyanazon kötet 288. lapján (118 tétel) ő maga helyesen így írja: Ego rev. Michael Begidsán.

1755. Gajzágó Kristóf (Der-Chácshig Gágh-Szákoján: *Գալցազօրեան*, Ker. II. köt. 172 lap 170 tétel). Meghalt 1755. ápr. 4. (Hal. II. köt. 62 lap 162 tétel). 1*

1756. Káringéc z B o g d á n (Der-Ászvádur *კარინგეც*). Ker. II. köt. 185 lap 33 tétel. Meghalt 1794. ján. 13 (Hal. II. köt. 344 lap 4 tétel).

1766. M é c h i t h á r J á n o s (Der-Ohán. M é c h i t h á r i á n). Meghalt 1766. szept. 29. (Hal. II. köt. 139 lap 132 tétel).

1767. D u h a K r i s t ó f (Der-Chácshádur Duhái: *სიძუბ*). Ker. II. köt. 340 lap, 1 tétel, 1767. január 3.).

Péter Antal (Der-Anton Bedroszi. Ker. II. köt. 343 lap 43 t. 1767. márcz. 20). Ez magát magyarul is (a Petrus sajátító-esetével) Petri Antalnak nevezte.

1768. M á r d i r o s z (Márton) pap (Der-Márdirosz). Meghalt 1768. febr. 29. (Hal. II. köt. 149 l. 26 tétel).

Karátsonyi Miklós (Der-Nigol Luszigi Krecsunian: Karátsonyi Lukácsnak fia Miklós. Örm. prot. III. köt. 156 lap. Ker. II. köt. 371 l. 111 t. 1769. év). 1773. ján. 29-én (Ker. II. köt. 412 lap 7 t. alatt) így is: Hébéseskul Miklós (Der-Nigol Hébéseskulján: *საუბესესკულიანი*. L. Szongott, A hazai örmény családok genealogiája, 82 lap). Hébás (= Hébéseskul) a Karátsonyi család mellékneve). Meghalt 1815. ján. 10. (Hal. II. köt. 186 l. 11 tétel).

1769. N o v á k P é t e r (Der-Bedrosz Novákján. Ker. II. köt. 368 l. 55 t. Meghalt 1807. máj. 28. (Hal. II. köt. 435 lap 51 tétel).

1770. K o r b u l y K e l e m e n (Der-Geghemesz Korbulyján: *კორბულიანი* Ker. II. köt. 879 l. 53 t.). Mivel az apja Emanuel volt, így is: Clemens Mánugi (Korbuly Emanuelnek fia Kelemen).

1771. K o r b u l y J a k a b (Der-Jákub Korbulyján. Ker. II. köt. 396 l. 94 t. 1771. okt. 2). Meghalt 1791. nov. 13. (Hal. II. köt. 317 lap 129 tétel).

1772. V e r z á r A u x e n t i u s (Der-Ángszend vogh. hoki Keorki Vérdzarián: néhai Verzár Györgynek fia Ángszend [Auxentius]. Örm. prot. III. köt. 217 lap). Meghalt 1813. ján. 30. (Hal. II. köt. 478 lap, 127 tétel).

Mitko pap (Der-Mitko: Mihály pap). Meghalt 1772. szept. 7. (Hal. II. köt. 173 l. 103 tétel).

1775. Á n t o n á s M i h á l y (Der-Minász Ántonásián: *ანთონასიანი* Ker. II. köt. 451 lap, 1775. okt. 27). Mivel az Ántonás család egyik ága nevét Antalfi-ra és a másik Deák-

ra magyarosította, ennek a papnak magyar neve: Antalfi Mihály. Maga a pap 1792. máj. 11-én (Ker. II. köt. 733 l. 92 tétel alatt) latinul így írta nevét: „Michael Antalfi.“ Így is: Geron Mihály (Der-Minász Geroni: *υλροσφ.* Ker. II. köt. 467 lap, okt. 30). Meghalt 1811. febr. 1. (Hal. II. köt. 465 lap 22 tétel). Antalfi (Ántonás) Mihály = Geron Mihály.

1777. Simai Kristóf (Der-Chácshig Simáján: *σθ-
αθαυω.* Ker. II. köt. 487 l. 168 t. 1777. decz. 22).

1778. Sárga Joachim (Der-Ovágim Sárgai: *σαρκαυφ.* Ker. II. köt. 501 l. 135 t. 1778. nov. 20).

1880. Bogdánffi Kristóf (Der-Chácshig Bogdán-
fiján. Ker. II. köt. 540 l. 157 t.).

1781. Czetz Kristóf (Der-Chácshig Czetzján: *στγρωω.* Ker. II. köt. 548 l. 1781. jún. 19). Mivel apját Czetz Márton-nak hívták, apja Márton keresztnévéről Mártonffi vezetéknevet is használt; így (Ker. II. köt. 550 l. 1781. aug. 10 tehát két lappal hátrább:) „Ego Christophorus Mártonffi.“ Mikor örményül írta nevét, legtöbbször eredeti Czetz vezetéknevét használta, ellenben mikor magyarul, vagy latinul írt, mindig a felvett vezetéknev (Mártonfi) fordul elő.

1782. Korbuly Simon (Der-Szimon Korbulián. Ker. II. köt. 570 l. 117 t. 1782. szept. 25.).

1783. Drágomán Kristóf (Der-Chácshig vogh. hoki Simáji Drágománián: *σθδωυθ σρωσθωδωυωυω.* néhai Drágomán Simon fia Kristóf. Ker. II. köt. 576 l. 3 t. 1783. ján 4). Meghalt 1790. ápr. 14. (Hal. II. köt. 318 lap 32 tétel).

Simai Lukács (Der-Luszig Simáján: *σλφω.* Ker. II. köt. 590 l. 134 t. 1783. okt. 20). De ugyanazon kötet 770 lapján 137 tétel alatt: *σθδωυωυω.*

1786. Budzeskul Bogdán (Der-Ászvádur vogh. hoki Vártereszi Budzeskulján: néhai Budzeskul Várteresz fia Bogdán [= Ászvádur]. Ker. II. köt. 638 l. 52. t. 1786. júl. 11).

1788. Dániel Tódor (Der-Todericz Dánielján).

1792. (Krimi) Szérábion Jakab (Krim-czhi Der-
Ágop Szérábionián). Meghalt 1792. márcz. 16. (Hal. II. köt. 329 lap 24 tétel).

1793. Miron Mihály („Rev. Dom. Michael Miron scholae Professor“) tanított a helybeli középiskola első osztályában; fizetése 100 frt (Vár. lev. 1793—16 sz.).

1797. János Nerszesz örmény pap, fivérével János Simonnal, kik Perzsiából valók, sokáig tartzkodott Szamosújvárt. Innen útlevéllel ellátva Konstantinápolyon át tértek vissza hazájukba. (Vár. lev. 1797—100 sz.).

1799. Pojlák Márton (Vár. lev. 1799 év. jk.).

1801. Karátsonyi Bogdán („Ego Adeodatus Karátsón.“ Ker. III. köt. 30 l. 43 t. 1801. márcz. 27).

1804. Gajzágó Ferencz. „Reverendus Dominus Franciscus Gajzágó.“ (Vár. lev. 1804—148 sz.).

1807. Keresztes Kristóf („Ego Christophorus Keresztes.“ Ker. III. köt. 154 l. 140 t. 1807. decz. 7.). — Der-Chácshig Krisztisján: *Գրքարհշխմ.* Ker. III. köt. 177 l. 51 t.

1808. Dániel Imre Keresztes Gergelyvel megy Lembergbe — szentelődni. (Vár. lev. 1808—1011. sz.).

1809. Keresztes Gergely (Der-Krikor Krisztisján. Ker. III. köt. 175 l. 34 t. 1809. márcz. 26). „Ego Gregorius Keresztes.“

(Ker. III. köt. 178 l. 63 t.). Meghalt 1818. júl. 11. (Hal. II. köt. 499 lap 49. tétel).

1810. Korbuly János (Der-Ohánnesz Korbulián: *Գորքարհշխմ.* Ker. III. köt. 203 l. 110 t. 1810. okt. 17).

1810. Czetz Emanuel (Der-Mánug Czetzián: *ՅԼԳԽԱՄ* Ker. III. köt. 205 l. 124 t. 1810. nov. 17). „Ego Emanuel Czetz.“ Ker. III. köt. 210 l. 31 t. márcz. 2.).

1811. Korbuly Vártán (Der-Vártán Korbulián. Ker. köt. 212 l. 45 t. 1811. márcz. 30. Ezt a papot Márton-nak is nevezték; pedig Vártán nem jelent Mártont. Maga a pap is használta hibásan a Márton (= Martinus) nevet.



Mártonfi Antal.

1811. Tamási Domokos (Der-Dominik Thumánián: *Թումանյան*. Ker. III. köt. 222 l. 110 t. 1811. szept. 24). „Ego Dominicus Tamási.“ (Ker. III. köt. 365 l. 41 t.).

1817. Máli Kristóf (Der-Chácshig Málján: *Մալիան*. Ker. III. köt. 343 l. 130 t. 1817. decz. 24). L. Gajzágó Kristóf.

1818. Bárány István (Der-Észthephán Kárimiszján: *Գարիմիսյան*. Ker. III. köt. 352 l. 59 t. 1818. aug. 23).

1825. Simai Lukács (Der-Luszig Simáján. *Շիմայան*. Ker. III. köt. 1825. márcz 12.).

1828. Lukácsi Kristóf (Der-Chácshig Lukácsján: *Լուկացիան*. Ker. IV. köt. 45 l. 1828. aug. 4). — 1831. márcz. 20-án így is: *Լուկաշի*.

1829. Simay Gergely, végzett theologus alalnára rendeltetett professzornak 1829-ben. (Vár. lev.).

1836. Lengyel Gergely (Der-Krikor Iláchján: *Կրիկորյան*. Ker. IV. köt. 150 l. 1836. decz. 21); de ugyanazon köt. 154. lapján: Der-Krikor Iláchján Lengyeli *Լենյան* és a 257 lapon Lendelián *Լենյան*.

1838. Merza Antal (Der-Ánton Mèrzáján: *Մերզայան*. Ker. IV. köt. 171 l. 1838. nov. 18).

1838. Kopár Simon (Der-Szimon [így is: Szimèn] Khoszáján: *Կոսյան*. Ker. IV. köt. 171 l. 1838. nov. 29. L. Szongott, A hazai örmény családok genealogiája, Khoszá 101 lapon és Kopár 105 lapon).



Lengyel Gergely.

1839. Gajzágó Kristóf (Der-Chácshig Gághszákóján: *Γαησαγοβουβ.* Ker. IV. köt. 175 l. 1839. márcz. 17.). L. Máli Kristóf.

1841. Mártonfi Antal (Der-Anton Csikiján: *Αηρηηουβ.* Az anyja Csiki-leány volt, azért használta az örményben a Csiki vezetéknevet. Ker. IV. köt. 201 l. 1841. okt. 25; de ugyanazon kötet 203 lapján már Mártonfi-t ír: „Der-Anton Mártonfiján: *Αηρηουβηηουβ.*).

1842. Csákány Adeodát (Der-Ászvádur Csokánján: *Αουουβουβ.* Ker. IV. köt. 213 l. 1842. decz. 7).

1847. Pap Tódor (Der-Toder Popján: *Πουηουβ.* Ker. IV. köt. 250 l. 1847. márcz. 2.; de ugyanazon köt. 256 lapján: „Der-Toder Álekszáján. Ez helyesebb; mert a Pap csak a Der-nek magyar fordítása, holott a család öse így irta nevét: „Álekszá Der-Kirkorján,“ magyarul: Pap-Gergely Áleksza (Elek).

1862. Bárány Lukács. Életben van. Szamosújvár város plebánosa.

Fáraó Simon. Életben van. Csik-Szépviz örmény kath. plebánosa.

1873. Novák Gerő. Meghalt 1898. jún. 24.

Drágomán Antal. Életben van. Káplán és a helybeli államgymnasiumnál az örmény nyelv tanára.

Govrik Gergely. Életben van; most Erzsébetvároson hittanár.

Turcsa Mihály. Életben van. A bécsi mechitharista zárdának gazdája.

Kapatán Márton. Életben van. Segédlelkész és hittanító.

Esztegár Gergely. Életben van. Hittanár a helybeli államgymnasiumnál.

Görög Joachim. Életben van. Gyergyó-Szt-Miklósi örmény kath. plebános.

2. Fejezet. Betürendes kimutatás.

Antalfi Mihály. L. Ántonás Mihály 1775.

Álexa Nerszesz (Der-Nerszesz Álekszáján) 1721. Igy is: Budzeskul Nerszesz.

Álexa Tódor (= Pap Tódor, Der-Toder Álekszáján) 1847. L. Pap Tódor.

Ámirá pap (Der-Ámirá) 1732.

Ántonás Mihály (Der-Minász Ántonásián) vagy Geronián 1775. febr. 1. L. Antalfi Mihály. Meghalt 1811. (Hal. II. köt, 465 l. 22 tétel).

Bárány István (Der-Észtephán Kárimiszjáján) 1818. Bárány István (Der-Észtephán) 1813-ban ment — mint növendékpap — Gyulafevára tanulni. Apja (Bárány Emánuelnek fia Lukács: Luszig Mánugi Kárimiszjáján) szép örmény nyelven írott és a tanácshoz benyújtott jelentésében mondja, hogy leendő pap fiának ő ad „titulus“-t. (Vár. lev. 1813—1472 sz.).

Bárány Lukács (Der-Ghugász Kárimiszjáján).

Bárchodár József dr. (Der-Hovszeph Bárchodárián) 1748.

Bárthughimeosz dr. (Bertalan) pap (Der-Bárthughimeosz, árévéláczi [ki Keletről jött ide]). Meghalt 1745. máj. 4. (Hal. II. köt. 15 lap 266 tétel).

Begidsán Mihály (Der-Mitko Begidsáni) 1753.

Bogdánffi Kristóf (Der-Chácshig Bogdánfiján) 1780. Bogdánfi Kristóf tisztelendő úr, ki Nagy-Szebenben tanárkodott, ott a szónoklattan tanította. (Vár. lev. 1804—1206 sz.).

Budákovics (Budáchján) Lázár. 1714.

Budzesz kul Bogdán (Der-Ászvádur Vártereszi Budzesz kulján) 1786.

Budzesz kul Tódor (Der-Toder Budzesz kulján. Vár. lev. 1792—120 sz. Der-Thoroszên Chácsháduri Buzeskulján: Buzeskul Kristófnak fia Tódor). Testét a Szt-Ferencz-rendi atyák templomában temették el. Meghalt 1747. márcz. 16. (Hal. II. köt. 23 lap 491 tétel).

Csákány Adeodát (Der-Ászvádur Csokánján) 1842.

Csiki Antal (= Mártonfi Antal, Der-Anton Csikiján) 1841. L. Mártonfi Antal.

Czetz Emanuel (Der-Mánug Czetzján) 1810. Czetz Emanuel, ki Istvánnak volt fia, Korbuly Vártánnal (ez magyarul hibásan Márton-nak neveztetett) ment 1810. aug. havában Lembergbe — szentelődni (Vár. lev. 1810—1042

és 1043 sz.). A város kéri a püspököt, hogy Czetz Emanuel segédlelkészt, ki betegsége miatt a misézéstől el volt tiltva, — mivel jobban van — oldja fel a tilalom alól. (Vár. lev. 1848—44 sz.).

Czetz Kristóf (Der-Chácshig Czetzján) 1781. L. Mártonffi Kristóf.

Dániel Imre. „Keresztes Gergely és Dániel Imre végzett theologusok útlevelet kérnek a várostól, hogy Lembergbe mehessenek — szentelődni. (Vár. lev. 1808—1011 sz.).

Dániel Tódor (Der-Todericz Dánielján. Dániel Tódor Jézustársaságbeli pap Ungvárról 1768. decz. 18-án örmény levelet irt Jakabffy Kristóf főbirónak Szamosújvárra. Ebben azt mondja: „Meghalt bátyám, de maradtak árvák és az ángyom; azért kész vagyok — ha szükségük van reám — rendemből kibocsátva nekik szolgálatot tenni (*հարկա իմ որս անարժեքի, երկուս ծառայելու սնիմ*: hádir im or gárkhesz ál tusz áblévelov, irénczh dzáruthiun ánim.). Meghalt 1788. decz. 1. (Hal. II. 309 lap 152 tétel).

Drágomán Antal (Der-Anton Drágománián).

Drágomán Kristóf (Der-Chácshig Simái Drágománián). Meghalt 1790. ápr. 14. (Hal. II. köt. 318 lap 32 tétel).

Duha Kristóf (Der-Chácshádur Duhái) 1767. 1782-ben Krimiába (Kharassu-Bázár) rendeltetett. Elment; ott is halt el.¹⁾

¹⁾ Duha Kristóf pap érdekében — hogy itt maradhasson — írott levelek: I. Excellentissime Dne Praesul! Quandoquidem auditum sit A. R. D. Christophorum Duha sacra Congregatione pro Expeditione Apostolica in Crimiam dispositum esse, cujus Natio nostra ingentem necessitatem, ob insignem peritiam et habilitatem sementis verbi divini spargendae, tam usque habuit, quam etiam usque in praesentiarum habet, proinde Eccliae Vestrae pro eodem A. R. Domino Duha in medio nostri retinendo ac in vicem ipsius alio substituendo humillime supplicandum duximus. Expediáltatott az erdélyi püspökhez 1782. ápr. 13.

II. Excellentissime, Illme, Rsime Dne Nuncie Apostolice!

Siquidem inaudiverimus utilissimum nostrae Nationi A. R. D. Chris. Duha a Sacra Congregatione pro Expeditione Apostolica in Crimiam dispositum esse, pro Eccliam Vtram humillime interpellan-

- Esztegár Gergely (Der-Krikor Êsztégárján).
Fáraó Simon (Der-Szimon Fáraonján).
Gajzágó Ferencz. „Rev. Dominus Franciscus
Gajzágó.“ (Vár. lev. 1804—148 sz.).
Gajzágó Kristóf (Der-Chácshig Gágh-Szákoján)
1755.
Gajzágó Kristóf (Der-Chácshig Gághszákoján)
1839.
Gágh-Mánugián Kristóf (Der-Chácshig Gágh-
Mánugián) 1742.
Gergely pap (Der-Kirkor) 1721.
Geron Mihály (Der-Minász Geroni 1775.) = Ánto-
nás Mihály. A kettő egy személy (L. Ántonás Mihály)
Govrik Gergely mechitharista atya (Hájr-Krikor
Govrikján).
Görög Joachim (Der-Ovágim Hormiján).
Hárib Emanuel (Lengyel) 1721.
Hébéseskul Miklós. L. Karátsonyi Miklós. 1767.
István pap (Der-Sztephánnosz) 1722
Jészáján (Izaiás, Izai) Kristóf (Der-Chácshig Jé-
száján) 1742.

dam sustineamus, quatenus hunc R. Dominum non solum vitae exem-
plaris testatione sed . . . Czime: Josepho Garampi Archi-Episcopo
Montis C. apud aulam C. Regiam et Apostolicam Viennensem in
Austria Nuncio Apostolico. Viennae.

III. A propogandához:

Eminentissimi Principes!

Quandoquidem auditum sit. A. R. D. Christophorum Duha
Sacrae Congregationis dignissimum ac merito laudabilem Alumnum
pro Expeditione Apostolica, ab Eminentis Vestris in Crimiam dis-
positum esse; cujus Natio isthae Armena ingentem necessitatem
tam ob vitae probitatem et mores svavissimos, quam . . . proinde
Eminentis Vestris supplicandum esse duximus, quatenus hunc
Adm. Dominum nobis tam utilem ac necessarium in gremio nostri
conservari facere, ac pro eo aliud ex hujate Clero alumnum, Sacrae
Congregationi obnoxium substituere dignari velint . . . Czím:
Sacrae Congregationi de propoganda Fide. R o m a e.

Lembergbe („Reverendissimo Ignatio Rosetti Collegii Pontificii
Leopoliensis Missionum Praefectorum — Leopoli in Polonia) így
irt a város:

Jakabffy János (Der-Ohánnesz Ágopsáján, így is: Jakabfján) 1752.

Jakabffi Miklós (Der-Nigol Ágopián) 1722.

Jakobovics Narcissus (Jakabffy) 1721.

János pap (Der-Háneszê = Der-Oháneszê) 1719.

János Nerszesz pap, ki Perzsiából való volt, sokáig tartozkodott fivérével János, Simonnal itt Szamos-útvárt. Innen útlevéllal ellátva Konstantinápolyon át tértek vissza hazájukba. (Vár. lev. 1797—100 sz.).

Kapatán Márton (Der-Márdirosz Kápatánján).

Karátsonyi Bogdán (Adeodatus Karátson) 1801.

Karátsonyi Miklós (Der-Nigol Luszigi Krecsunian) 1767. L. Hébésekul Miklós. Meghalt 1815. ján. 10. (Hal. II. köt. 486 l. 11 t.).

Káringecz Bogdán (Der-Ászvádur Káringecz) 1756. Meghalt 1794. ján. 13. (Hal. II. köt. 344 lap 4 tétel).

Keresztes Gergely (Der-Krikor Krisztisján) 1809. Meghalt 1818. júl. 11. (Hal. II. köt. 499 l. 49 tétel).

Keresztes Kristóf (Der-Chácshig Krisztisján) 1807. „Keresztes Kristóf szamosújvári születésű örmény pap 1820-ban marosvásárhelyi professor.“ (Vár. lev. 1820—387 sz.).

IV. Cum audivissemus A. R. Dnum Christ. Duha pro Apostolica Expeditione in Crimiam Tartariam dispositum esse, virum nobis undequaque non solum utilem, ac proficuum, sed plane admodum necessarium; pro eo intimandum esse duximus . . .

Ezeket a leveleket mind a város írta; de eredmény nélkül; mert Duhának el kellett menni. Ott is halt el!

*

A püspök 1782. ápr. 20-án írott levélben biztatta a várost, hogy remélhetőleg itt fog maradni Duha; mire a város megköszönte a szíveséget (ebben: ad hanc functionem missionariam neminem ex hujate Venerabili Clero incapacem intelligeremus). 1782 máj. 1-én. (Fogalmazva lett, de nem expedíáltatott a város által [püspökhöz]: Non prorsus dubitamus, quin Ecia Vestra Episcopalis grandí admiratione teneatur, quod cum Elisabethopolí tanta tanque svavis inter V. Clerum et Cives ejates intercedat harmonia, Nos cum nostrate V. Clero nullo pacto ad desideratam transactionis svavitatem descendere valeamus. Nimirum abinde purgatis zizaniorum seminatoribus, dulcissima pax et concordia introducta est; nobis vero, quamdiu in punctis Transactionis RR. DD. Auxentius Verzár,

- Kopár Simon (Der-Simon Khoszáján) 1838.
Korbuly Jakab (Der-Jákub Korbulján) 1771. Meghalt 1791. nov. 13. (Hal. II. köt. 317 lap 129 tétel).
Korbuly János (Der-Ohánesz Korbulján) 1810.
Korbuly Kelemen (Der-Geghemesz Korbulján) 1770.
Korbuly Simon (Der-Szinon Korbulján) 1782.
Korbuly Simon pap mint elnyomorodott (guttaütött) és deficiens élt Szamosújvárt; titulus mensae czim alatt kapott 150 frtot, 18 véka buzát és 2 ölfát; 1817-ben megjavított 50 frttal és két véka buzával.
Korbuly Vártán (Der-Vártán Korbulján) 1811.
Kristóf pap (Der-Chácshig) 1732.
Lengyel Gergely (Der-Krikor Iláchján vagy Lendelián) 1836.
Lukácsi Kristóf (Der-Chácshig Lukácsián) 1828.
Mánugián Kristóf (Voith; Der-Chácshig Mánugián) 1742.
Mártonffi Antal (Der-Ánton Mártonfián) 1841. L. Csiki Antal.
Mártonffi Kristóf (= Czetz Kristóf, Der-Chácshig Mártonfián) 1781. L. Czetz Kristóf.
Márdirosz (Márton) pap (Der-Márdirosz). Meghalt 1768. febr. 29. (Hal. II. köt. 149 lap 26 tétel).
Máli Kristóf (Der-Chácshig Málján) 1817. L. Gajzágó K.
Méndrul Miklós (Der-Nigol) 1716.

Adeodatus Moldován, Nicolaus Karátsonyi gratioso Eciae Vestrae mandato removebuntur, nullatenus possibile erit cum V. Clero in svavem illam ac optabilem cunctis Transactionis concordiam condescendere. . . esse videlicet Adeodatum Moldován et Nicolaum Karátsonyi, quorum aculeis sic figitur omnis fax et comprimis Transactionis hujus svavitas, ut tametsi compluribus vicibus Mgtratus et centum-viralis communitas ad residentionale Locum V. hujatis clerus fine pacis ineundae accesserit, tamen propter nodos ab his in scirpo quaesitos, nunquam in illam coalescere potuerit, et hi sunt eruntque a modo etiam, quorum abusu sicut Parochus cum Clero, sic Clerus cum Civitate concordare non valebit. 1781-ben ezen el nem expediált irat helyett mást küldöttek a püspöknek; ebben nevek nem fordulnak elő . . .)

Merza Antal (Der-Ánton Mërzáján) 1838. Innen Gyergyó-Szt-Miklósra ment.

Mëchithár János (Der-Ohán Mëchithárián). Meghalt 1766. szept. 29. (Hal. II. köt. 139 lap 132 tétel).

Miron Mihály („Rev. Dominus Michael Miron scholae professor“) tanított a szamosújvári középiskola első osztályában; fizetése 100 frt. (Vár lev. 1793—16 sz.)

Mitko pap (Der-Mitko). Meghalt 1772. szept. 7. (Hal. II. köt. 173 lap 103 tétel).

Moldován Bogdán (Der-Ászvádur Moldovánián) 1742. Hibásan Der-Kájtán-nak is hívták. Meghalt 1808. ján. 30. (Hal. II. köt. 440 l. 14 t).

Nerszesz pap (Der-Nerszesz) Meghalt 1743. ján. 17. (Hal. II. köt. 5 lap 101 tétel).

Nikolajovics Tódor (Miklósi) 1721.

Novák Gergely (Der-Krikor Novákján).

Novák Péter (Der-Bedrosz Novákján) 1769. 1794-ben itt helyben a szent-rózsafüzér-egyletnek „káplán“-ja. (Vár. lev. 1794.). Meghalt 1807. máj. 28. (Hal. II. köt. 435 lap 51 tétel).

Pap Tódor (Der-Toder Popján) 1847. L. Alexa Tódor. Péter Antal. L. Petri Antal.

Petri Antal (Der-Anton Bedroszi) 1767. L. Péter Antal.

Pojlák Márton. „Néhai tisztelendő és volt káplány Pojlák Márton úr hagyott fundationalis capitalisa id. Balta Emanuel kezénél levén interesre kiadva, magam a szokott miséket el is mondtam, u. m. 183 olvasómisét és 20 énekest, mely teszen 111 frt 70 krt. Szamosújvárt, 1799. Verzár Auxentius káplány.“ (Vár. lev. 1799).

Sárga Joachim (Der-Ovágim SÁrgái) 1778; 1784. áug. havában megörült; azért a püspök rendeletére, ki nemcsak a várost, hanem a helybeli örmény papság véleményét is kikérte, — egy zárdába vitetett. Itt élte le életének hátralevő napjait.

Simai Gergely „végzett theologus Zalatnára rendeltetett professornak 1829-ben“ (Vár. lev.).

Simai Kristóf (Der-Chácshig Simáján) 1777. Meghalt 1790-ben (Vár. lev. 1792—130 sz.).



Az örmény egyház Magyarországon 1894-ben.

1. Csákány Adonád. — 2. Bárány Lukács. — 3. Ávedik Lukács. — 4. Fáraó Simon. — 5. Görög Joachim. — 6. Papp Tivadar. — 7. Szentpéteri János. — 8. Govrik Gergely. — 9. Duha Dávid. — 10. Csiki Lukács. — 11. Novák Gerő. — 12. Drágomán Antal. — 13. Esztergár Gergely. — 14. Kapatán Márton.

Simai Lukács (Der-Luszig Simáján) 1783. Simai Lukács (Der-Luszig Simáján) 1825.

(Krimi) Szérabion Jakab (Krim-czhi Der-Ágop Szérabionián). Meghalt 1792. márcz. 16. (Hal. II. köt. 329 lap 24 tétel).

Tamási Domokos (Der-Dominik Thumánián) 1811. 1810. júl. 13-án ment Korbuly Jánossal (Der-Ohánnesz) Lembergbe — szentelődni. (Vár. lev. 1810—923 és 924 szám).

Theodorovics Mihály (Minász) dr. 1716.

Theodorovics Simon 1725.

Toderás (Dániel) Miklós (Der-Nigol Chêngánoszi Toderásián). Meghalt 1742. ján. 10-én.

Turcsa Mihály mechithárista atya (Hájr-Micháel Turcsáján).

Verzár Auxentius (Der-Ángszend Keorki Vérdzárján) 1772. A püspök: Battyáni Ignác azt írja Verzár Auxentiusnak, hogy egyenlitse ki a békétlenséget („pacem colere“), vagy menjen Csik-Szépvizre. (Vár. lev. 1784—75 sz.). Nem Csik-Szépvizre ment ez a szamosújvári segédlelkész, hanem Aradmegyébe lakozni. (Vár. lev. 1797—75 sz.). Meghalt 1813 ján. 30. (Hal. II. köt. 478 l. 127 t.).

Verzár Lukács (Der-Ghugász Vérdzèreskul, vagy Sztephánián) 1730.

Verzeresk (Verzár) Tódor. 1721.

Verzereskul (Verzár) Oxendius. 1700.

XIV. Czikkely.

A piaczi nagytemplom.

1. Fejezet. Az első három örmény templom.

Nagynevű püspökünk az alatt, míg városunk épült, szintén épített magának lakóházat és kápolnát. Az emeletes épület volt a püspöknek háza, melyet 1893-ban az egyházmegye bontatott le, hogy helyén kántori, sekrestyési . . . új lakást építsen; a kápolna pedig, mit a nép templomnak nevezett, a főpiacz közelében a czinteremben Novák Károly boltja mögött közvetlenül terült el. Erről a

templomról az „Örmény protocollum“ több helyütt tesz említést. Így 1715. febr. 21-én ezen „templom-pénzéről“ tesz szót a jegyzőkönyv („zsámin észtágé.“ L. Örmény prot. I. köt. 11 l.)

A nép a vár (erőd = fortalitium) mellett volt templomot használta. Valószínű, hogy ez a Rákóczy-féle fölkelés alatt elpusztult Gerla falu temploma volt, mely — mint látszik — ott terült el, hol most temetők fekszik. Ezt a templomot időnként javitgatták is az örmények: „Kiadtunk a templomhoz szükséges deszkára“ *սովորս ժամին ստեղծելիք*: dévinch zsámin dáchtégi. Örm. prot. I. köt. LVI. l. 1716). Ezt a deszkát a „templom padozatára“ használták (*ժամին փոստիկ անելիք*: zsámin podit ánélé. Örmény prot. I. köt. LXVI. l. 1716 év).

1723-ban befejezik a „Salamon-templom“-ot: ez lesz a plebániái templom, a vár mellett levő templom pedig elhagyott állapotban marad („desolatum templum“). Mikor hozzákezdenek a piaczi nagy-templom építéséhez, lebontják a püspöki kápolnát (mert a helyre szükség volt) és a vár mellett még fennállott, de már roskadozó templomot is . . .

2. Fejezet. A mi „örökös monumentumunk.“

„A törvény szigora nem elég, hogy megtartsa az embert a jóban — mondja egy kitünő író. — Sőt a lelkiismeret sem elég, hogy megtartsuk a tizparancsolatot: hanem az élő istenfélelem szükséges az emberiségnek . . . De a vallásnak hatása az emberekre csak úgy lehet, ha át is érzik és gyakorolják. Ezért művelt és nem művelt férfiaknak és nőknek, öregeknek és ifjaknak egyaránt szükséges a vallásoktatás folytonossága. Nagyoknál ez nem történhetik az iskolában, hanem csakis a templomokban. A szertartásnak, éneknek, prédikációnak célja közvetlen érzést kelteni az emberben Istenhez lelkiépülésre, vigasztalásra és erkölcsi életre. A mire magától az egyes ember nehezen képes fölemelkedni, könnyebben elérhető a gyülekezetben; mert itt kifejlődik a tömeghatás. Ezért

kellenek a templomok. Mióta a világ áll, mindig a templomok voltak a népek örök monumentumai.“

Midőn apáink 1748-ban hozzákezdtek a piaczi nagytemplom építéséhez, ilyen „örökös monumentumot“ akartak állítani. És Isten meg is segítette őket!

Még 1730-ban határozták el, hogy a „vár mellett fekvő fa-, roskadozó, elhagyott templom helyett kő-templomot“ építenek: „Nos Judex Primarius, Caeterique Jurati Senatores ac ordinarius juratus notarius ut et universa Privilegiati Oppidi Armenopolis communitas, Tenore praesentium damus pro memoria significantes quibus expedit Universis, quod quandoquidem gratiose obtento Szamosujváriensi Dominio, Loca quoque huic oppido circumadjacentia et fundi ut et aedificia super iis qualitercunque exstructa ad Jurisdictionem nostrum devenerint, nosque in loco nobis jurisdictionato, pro ligneo ruinato et desolato templo, hujati fortalicio adsito, lapideum exstrui facere constituerimus.“ (Vár. lev. 1730 évi jegyzőkönyv) De istenes czélukhoz csak tizenhét év múlva kezdtek hozzá . . .

1775-ig a város 70.000 (hetvenezer) frtot költött az új templomra. Az örmény püspöki asztalra tett 12 000 frtnak 5 $\frac{1}{10}$ -os kamatjából (600 frt) kapott Theodorovics Mihály — a fejedelem intézkedése következtében — 1766-ig évenként 500 frtot, a megmaradt 100 frtot pedig a templom kapta; de Theodorovics halála után az évi 600 frt kamat mind a templomra fordított. ¹⁾ 1771—1775-ben nem dolgoztak a templomon „propter defectum partim pallirii, partim materialium.“

3. Fejezet. Külső segély a nagytemplom számára.

„Basilikánk“ roppant kiadásait a bőkezű város, a helybeli gondos örmény kath. egyház és a buzgó hivek ado-

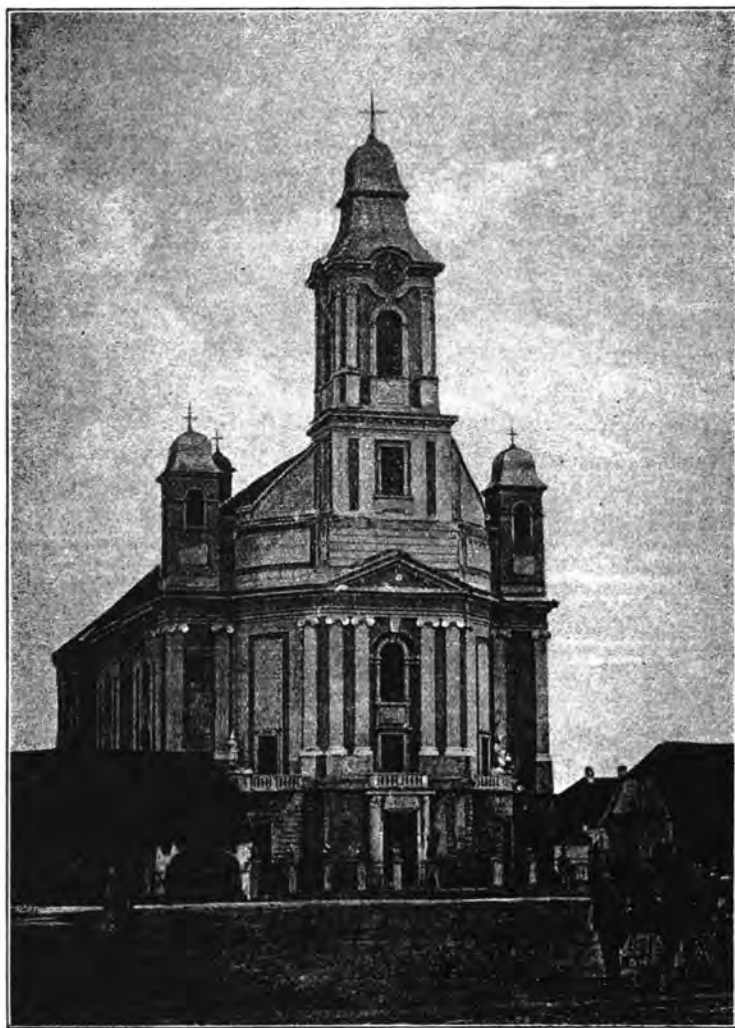
¹⁾ Ő Felsége, Mária Terezia megengedi, hogy az örmény püspöki asztalra rendelt 12.000 frtnak kamatja a templom építésére fordíttassék: „Thesaurarius R. significat Suam M. Sac. Clementer decrevisse, ut interusurium summae capitalis $\frac{1}{10}$ in aedific. Ecclesiae Parochialis convertatur.“ (Vár. lev. 1776—64 sz.).

mányaiból fedezték. Más külső egyetlen egy krajczárral sem járult költséges templomunk felépítéséhez; csak egyedül felejthetlen emlékü nagy királynőnk: Mária Terezia volt az, ki azt a díjt (6066 frt 30 kr.), mit a Csiki, Lengyel és Kövér család fizetett a nemes-levelért, templomunknak adta. („Quandoquidem piissimae memoriae Imperatrix ac Apostolica Regina Taxas ab Armenicis familiis Csiki, Lengyel et Kövér pro nobilitate obtenta persolvendas a insimul 6066 fl. et 30 xros efficientes in sublevamen ibidem extrui caeptae Ecclesiae destinasset, persolutisve iisdem Taxis camera Caesareo-Regia Aulica in complementum Altimae Instructionis praememoratam summam ex hujate Caesareo-Regiae Camerae Officio solutorio exsolvendam disposuisset; Dnis hanc Suae Majestatis Sacratissimae Resolutionem, ac Caesareo-Regiae Camerae Aulicae dispositionem intimari ea cum ordinatione, ut ad perceptionem hujus applacitatae summae aliquem denominent, eundemque invient ad officium solutorium, cui sub hodierno jam commissum est, ut Dnum Vertr. litteris plenipotentia libus semet legitimaturo eandem summam erga quietantiam exsolvat. Datum e Caesareo-Regio Thesauratus Consilio. Cibinii 3 apr. 1781. Ba. Legelman.“)

4. Fejezet. A plebániai nagytemplom tornya.

A lelkiismeretlen kömíves gyöngö alapra rakta le monentalis templomunk tornyát. A főkormányzék Szebenből 1780. febr. 8-án leir a városnak, hogy — miután Belső-Szolnokmegyéből kapott értesülése szerint az új templom tornya omlófélben van; tiltsa el a hiveket a templom látogatásától, vizsgálta meg egy bizottság által, azután pecsételtesse le az ajtókat . . . és a míg az épületet ki nem javítják, a templom lepecsételve maradjon. („Populum a frequentatione Templi prohibeat, duos e gremio sui [Belső-Szolnokmegye; mert ez tett jelentést] exmittat commissarios, qui assumto secum geometra Mráz duobusque in arte peritis palliriis disinteressatis, turrim oculari inspectione contemplantur; templum fores obsigilent et id obsigilatum manebit, quoad aedificium correctum fuerit“). A megye

alispánját Szent-Páli-t és Szacsvay Ádámot küldötte ki a bizottságba, mely — Mráz mérnök mellé még két érdektelen pallért vett fel. Ezek febr. 14-én hétfőn reggel át-



Plebányai nagytemplom.

jöttek Szamosújvárra, hogy a helybeli bizottsági tagokkal együtt 10 órakor felmenjenek a toronyba. Elütötte a tized és a bizottság elnöke: főbiránk még alszik. Felköltik, de

a míg elkészül, a torony — ledöl. (L. „Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz“ 54 lap. Itt „az Isteni Gondviselés“ czimű fejezetben az „1801. máj. 4.“ keletet ki kell igazítani „1780. febr. 14-re.).

1783. febr. 22-én tartott vegyes-ülés a Mária Terezia által kegyesen adományozott 6066 frt és 80 krt átadja a plebánosnak, hogy azt a nagytemplom építésére fordítsa. (Örm. prot. III. köt, 450 l.).

Überlacher Antal ács készíttette a templom fedelét; a ledölt tornyot — újra építtette Bringer János kőműves; a torony építése 2763 frt. és 27 krba került a városnak 1782-ben . . .

5. Fejezet. Korbuly Kelemen jelentése.

Városunkban van 1786-ban két örmény kath. templom és a város déli végén elterülő temetőben egy kápolna, továbbá egy épülőfélben levő róm. kath. templom és a gör. katolikusok kandiai temploma. Összesen négy templom és egy kápolna. Ezekről Korbuly Kelemen örmény kath. segédlelkész a kormányzékhez felküldött jelentésében ezeket mondja: „In hoc oppido Armenopolitano existunt tres Ecclesiae, quarum prima Parochialis in honorem SS. Trinitatis erecta est; altera honori B. M. V. Annuntiatae dedicata („Salamon“-templom), in qua parochiales functiones magna ex parte peragi solent, cum praefatae Parochialis Ecclesiae aedificium ad perfectionem necdum sit deductum; tertia demum (cujus sanctuarium dunfaxat paratum conspicitur) est Patrum Franciscanorum in honorem S. Petri de Alcantara dicata. Praeterea in coemeterio ad extremitatem oppidi hujus versum meridiem sito extat publica Capella (a mostani árvaintézet kápolnája helyén állott) in honorem B. M. V. dicata, in qua quandoque SS. Missae Sacrificium celebrantur. Porro tam haec Capella, quam praememoratae Ecclesiae ad dioecsim Transilvaniae pertinent. Locus, in quo haec Parochia existit, vocatur Armenopolis vulgo Szamosújvár. Loca Filialia ad hanc Parochiam pertinentia nulla reperiuntur.“

„Ezen parochiát egy örmény szertartásu plebános és hat segédlelkész látja el, kik a ‚stolaris‘ jövedelmekből részt kapnak; ezeken kívül még kilencz örmény szertartású pap tartozik ehhez a parochiához, kik közül négy itt tartozkodik, három a királyi gymnasiumok ‚humániorá‘ osztályaiban tanárkodik (in Regiis Gymnasiis Classium humaniorum Professores agunt), egy a krimiai örményekhez hittedjesztőnek küldetett (Duha Kristóf in „*Russia minori Catharino Slaviae*“), végre a kilenczedik Alvinczen a bulgárítá atyák zárdájában, mint ‚deficiens‘ éldegél (Sárga Joachim).

„A Szt-Ferenczrendiek helybeli monostorában (monasterium ord. min. S. P. Francisci strict. obs.) van egy zárdafőnök, kilencz atya és két ‚frater‘ (laici fratres). Ez a monostor az erdélyi egyházmegyéhez tartozik.“ (Veritatem, sinceritatem ac Fidelitatem hujus fassionis in absentia R. Dni Archi-Dianoni ac Parochi hujatis Joannis Jakobffii proprii nominis subscriptione atque usualis sigilli mei appressione confirmo. Datum Armenopoli die 17 mensis jun. 1786. Clemens Korbuly, Parochiae Armenopol. capellanus curatus.“).

6. Fejezet. *A nagytemplomot más veszély éri.*

1788-ban becsapott a menykő a nagytemplom fedelére: elégett. Az új fedélzet, mely Hoffmán terve szerint készült el, 14,252 frt 30 krba került. (Vár. lev. 1788. év 184 és 186. sz.).

1788—286 sz. alatt kelt kormányszéki rendelet nagytemplomunkat „Kathedral-Kirche“-nek (székes-egyház) nevezi. (Vár. lev. 1788—286. sz.).

Thalinger mérnök (=geometra, földmérő) és Überlacher ács ide jönnek, megméri a nagytemplomot, elkészítik az építés folytatása szükségelte költségelőirányzatot és az ahhoz tartozó rajzokat. Uti költségüket (23 frt 57 kr.) a város fizeti. (Vár. lev. 1790—84. sz.).

„A szamosujvári főtemplomnak tellyes megépítése iránt tett tudositása a királyi Építő-Igazgatásnak, az ahoz tar-

tozó több iratokkal együtt kiadatik kegyelmeteknek oly utasítással, hogy az Thallinger és Überlacher építőmesterektől felvett módgya az említett templom helyreállításának, a többek felett helyben hagyatott; kötelelességek léssen tehát kegyelmeteknek az épületnek végbevitel után az egész arra költendő summáról, nevezetesen az ő Felségétől a végre szánt pérzről, tellyes és bizonyító levelekkel megerősített számadást tenni és a kir. Guberniumnak beadni. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli die 26 Febr. 1791. G. C. Bánffy.“ (Vár. lev. 1791—30. sz.).

A plebániai nagy-templomnál eszközölt befejező munkákat, melyhez utoljára 1791-ben kezdettek, került 19,552 frt 41 krba. A mérnök Thallinger Fridrik (Kolozsvár, Distriks-Ingenieur) és a pallér Überlacher Antal. (A részletes költségvetés örményül 10 féleven. Vár. lev. 1790—250 sz.).

Az örmény püspök ellátására (ad intertentionem Episcopi Armeni) tett 12,000 frtnak évi kamatja 1780-tól újra a parochialis templom építésére fordított. (Vár. lev. 1792—123 sz.).

A nagytemplomhoz az ormányi bányákból hoztak követ. (Vár. lev. 1799—801 sz.).

1794-ben költöttek a templomra 7470 frt 44 krt., és a toronyra 262 frt 40 krt.

7. Fejezet. Az utolsó szerződés.

„Én alább irt ezen levelemnek rendiben tudtára adom, a kiknek illik, mindeneknek, hogy privilegiált Szamosujvári communitással a plebániai templomnak végképpen való eligazítása és felépítése végett oly contractusra léptem, hogy tehetségemmel és minden industriámmal azon Templomot egész perfectiora felemeljem és tellyes perfectiojáig mellette hiven és állhatatosan megmaradgyak. Alább irt conditiok szerint:

1. Hogy a nemes communitás minden holnapra fizessen hér fejében én nekem 30 harmincz Rh. forintokat akár itt, akár másut legyenek, t. i. mikor a Templomnak jelenlétemre szüksége nem léssen et hoc quot annis a principio laborum usque ad finem.

2. Fráj quartiert és két lonak intertentiojára, mikor itt lészek, elegendő szénát és minden hétre egy-egy véka zabot.

3. Hogy a vicepallérnak, kit én szerezni fogok, mikor dolgozni fog, minden napra egy Rh. forintot fizessen a nemes communitás; a többi kőműveseknek, a kiket én fogok állítani, szokás fizetéseket is a város fogja megadni, nem különben a napszámosokat is.

4. Hogy mindennemű materialékat, melyeket én kívánni fogok a templom szükségére, a nemes communitas administalni tartozzék.

5. És e szerint magam is obligálom arra magamat, hogy minden én direction alatt a Templomra teendő munkák után következő hibákról felelni fogok, igyekezővén két-három esztendő után — ha tempestive minden materialék suppediáltatnak, melyekről tempestive hirt adni magam is köteles leszek — Isten segedelméből azon templomot perfectiora vinni, elkészíteni és el is végezni. Melyeknek erőségére ezen Levelemet tulajdon subscriptiommal és szokott pecsétemmel corroborálom. Signatum Szamosujvár A. 1783 die 19 Iuly. Riber Xaveri Ferencz Mauermeister.

Praesenti Contractu clerus, Magistratus et communitas Armenopolitana, si gratiosissimus Excellentiae Episcopalis Annutus accesserit, plene contentatur Ioannes Iacobfi A Diaconus et Parochus una cum Clero hujate. *Կօնէր Գրիգորի Շիմաեան սիրով շալոց քաղաքիս իմ Գ. Աղանդրովս* (Toder Krikori Simáján birov Hájoczh khághákhisz im b. Ághánerovesz: Simai Gergely fia Tódor, az Örményváros [Szamosujvár] bírása az én tekintetes senatoraimmal együtt). *Մանուկ Նովազեան սիրով սուրաշ* (Mánug Novákján bizdi szutás: Novák Emanuel al-orator). *Խաչիկ Ասկանորի Գրէջունեան քոչ սուրաշ* (Chácshig Ászvadáeri Krecsunján pot szutás: Karátsonyi Bogdán fia Kristóf [Karátsonyi Kristóf] helyettes szónok [orator]. Vár. lev. 1791. 30. sz.).

8. *Fejezet. A torony másodsor is ledől.*

A templom tornyát a két kisebb toronnyal együtt Jung József cs és apost. kir. főépítőmester (archit. Pestini) épi-

tette. A torony 1793-ban újra ledőlt. A város decz. 18-án hozzá intézett levelét így kezdi: „Az urnak hozzánk utasított leveléből értettük minemü szomorúságára vált legyen az Ur által épített toronynak leomlása, melyet mi igen könnyen elhiszünk; de az is szent igaz, hogy mi nekünk is ezen véletlen eset nem csak elfelejthetlen búra s bánatra okot szolgáltatott, hanem e felett tetemes károkat is okozott.“

9. *Fejezet. A munka befejezése.*

Überlacher Antal kolozsvári német köműves 1798. jún. 6-án fejezi be a plebániai nagytemplomnál felvállalt munkáját, mely 53.683 forint 50 krba került. (Vár. lev. 1798—82. sz.).

10. *Fejezet. A nagy, a négy kisebb oltár és a szobrok.*

A városon létezett vallásos társulatok (Szt-Háromság, Világosító-Szt-Gergely, Szt-Anna . . .) pénzei a nagytemplom befejező munkálataira fordítottak. A város 1797-ben ezeket írja a püspöknek: „ . . . Humillime supplicamus Excellentiae Vestrae pro illo singulari, qua Excia Vestra erga perficiendam fabricam nostrae Ecclesiae fertur, zelo dignetur paterne cum efficaci interventu a Sacratissima Sua Mejestate id exoperari, ut desideratae confraternitatum summae una cum pecunia et anathematum pretio conflata, per Ssimam Majestatem fine previe nobis applicitanda clementer ordinetur.“ Az engedélyt megkaptuk; azért ezen társulatok feloszlottak, pénzeiket pedig átadták szívesen a templomnak.

A főoltárt zsbói márványból készítik az egri szentferenczrendi atyák templomában levő oltár mintájára. (Vár. lev. 1802. év.).

A városi „vegyes gyűlés“-en jelen volt Korbuly Kelemen esperes-plebános, és a hat káplán, u. m.: Novák Péter, Verzár Auxentius, Korbuly Simon, Miron Mihály, Czetz Kristóf, Simay Lukács. A kereskedők közül: Esztegár László és Szarokán Dávid; a tímárok közül: Pakulár Moizes, Deák József, Katona Lukács, Zuhál Kristóf, Pakulár Gergely. Az esperes bemutatja a „vegyes gyűlés“-nek a négy kisebb

oltár rajzát: egyhangúlag elfogadják. Azután a gyűlés örvendetes tudomásul veszi azt, hogy a jelen levő két tár-



Világosító Szt-Gergely oltárképe.

sulat (a kereskedő- és tímártársulat) egyenként 1500 frtot ad egy-egy oltár költségeinek fedezésére: „Intuitu altarium

Minorum magistratus cum jurata communitate unanimiter conclusit, qua occasione singulae confraternitates pro singulo altari offerunt 1500 flnos.“ A Világosító-Szt-Gergely-



Vastag György : Világosító-Szt-Gergely.

oltárát a kereskedő, és a Szűz-Mária-oltárát a tímártársulat csináltatta. (Vár. lev. 1799—348. és 349. sz.).

A Nepomuki-Szt-János-oltárát az örmény papok készítették és a Szt-József-oltárát a nép csináltatta.

Hoffmajer Simon kolozsvári képfaragó a plebáni templom négy kisebb oltárának márványból való elkészíttetése tárgyában Szamosujvárra hivatik. (Vár. lev. 1799—1147. sz.). Az oltárképek Bécsben készültek. De Hoffmajer még ugyanazon évben meghal, azért az oltárok elkészíttetését legénye: Csürös Antal vállalta magára. (Vár. lev. 1800—445. sz.).

Korbuly Kelemen plebános a városi közgyűlésen azt indítványozza, hogy a nagytemplom homlokzatára (jobbról és balról) Szt-Szilveszter pápa és Világosító-Szent-Gergely képszoberait, elől a kerítés oszlopaira a tiz apostol, a bejáró oszlopaira pedig Szt-Péter és Pál életnagyságú szobrait tétesse a város. A közgyűlés az indítványt helyeselte.

A templom-homlokzatán (a chorussal szemben) a két szent-szobor (Szt-Szilvester pápa és Világosító-Szent-Gergely) és elől a kerítésnél a 12 apostol szobrát Csürös Antal szobrász csinálta 1803-ban 150 frtért. A követ a szobrász vette; de vasat a város adott, a fuvart is mi fizettük. (Vár. lev. 1803—880. sz.).

11. Fejezet. Padok, szószék, orgona, harangok, toronyóra és egyéb ékítmények.

1795 áug. 4-én elhatározza a város, hogy — saját pénztára erején — csináltat a nagy-templom számára padokat; de megkérte a plebánost, hogy ezután ne engedje meg senkinek sem, hogy a templomba széket vitessen. A 60 padot Stibinger György 600 frtért csinálta. Anyagot a város adott; a deszka 100 frtba került.

Csürös József festő 1804-ben csinálja és aranyozza meg a szószéket és a négy evangelistát, a bárányt pedig bátyja Csürös Antal metszi. (Vár. lev. 1804—20 sz.).

A szószék felett levő bárány és négy evangélista aranyozása 100 frtba került. (Vár. lev. 1804—497 sz.).

Csürös József festő aranyozta meg 1819-ben a nagytemplom szószékét: 500 frtot kapott munkájáért (Vár. lev. 1819—246 sz.).

Névtelen (anonymus) ajánlkozott, hogy száz tallért ad a készitendő orgonára, ha nevét abba belevésik. Ajánlata el nem fogadtatott. (Vár. lev. 1802 év).

Karátsonyi Kristóf főbiró és Vákár Bogdán megalkudnak 1820-ban nagybányai Dobay Ferenczczel, hogy ez orgonát készítsen a nagytemplom számára. Anyagot a város ad; munkájáért kap 1600 frtot, 50 frt havi előleges részletekben; kap még 25 font gyertyát, 4 öl fát, szabad szállást és 25 frt szekérbért; de vállalkozó keveselvén a kialakított összeget, nem kezdett hozzá a munkához... Végre Maiwald Heinrich brassói orgonamester csinálja meg a nagytemplom orgonáját: 4400 ezüst forintba került. A szerződés 1846. júl. 6-án iratott alá.

A nagytemplom egyik elhasadt harangját 1802-ben újra öntötték — Kolozsvárt.

Elég a nagytemplomnak tornya: a nagyharang leesett, egyik része elolvadt. Erre a város azt határozta, hogy ezt a legkisebb haranggal együtt Kolozsvárra küldi és a nagyot két és a kis harangot egy mázsával nagyobbba önteti. (Vár. lev. 1804—1086 sz.). — Bogdánfi Antal kolozsvári örmény alkudott meg a harangöntővel, ki a tanácshoz intézett örmény levelében azt mondja, hogy a mester a mi anyagunk fontját 30 krba és az új anyagnak fontját 1 frt 30 krba számítja. A harangöntő 1184 frt 30 krt kapott. (Vár. lev. 1804—1135 sz.).

Elhasad a nagytemplom második harangja is: Andrea-sovitzky Dániel önti újra Kolozsvárt. (Vár. lev. 1807—1180 sz.).

A toronyórát 1799-ben állították fel (Vár. lev. 1799—1412 sz.). Kolbemajer János órás kap a toronyóra javítása- és gondozásáért évenként 80 frt pénzt, 12 véka buzát és két öl tüzifát; de azért az órát nem „curalta.“ (Vár. lev. 1801—553 sz.).

A toronyban 1804-ben támadt véletlen tűz alkalmával az óra is leesett. A vegyes-gyűlés erre vonatkozólag azt határozta, hogy a nagytemplom tornyába új órát csináltat; a régit pedig igazítsa meg az órás, hogy „haszonvétel végett a Salamon-templom tornyába feltétethessék.“ (Vár. lev. 1804—1091 sz.).

Az új toronyóra, mit Schrantz Mátyás brassai órás készített, 500 frtba került. (Vár. lev. 1805—937 sz.).

Csürös Antal nevű rab csinálta a nagytemplom fa-szobrait és egyéb ékítményeit. Az örmény Clerus bizonyítványában ez is áll: „Antonius Csürös statuarius, ligneas statuas et alia quatuor collateralium altarium Ecclesiae nostrae parochialis ornamenta lignea exsculpsit.“ (Vár. lev. 1828—463 sz.).

12. Fejezet. Temetők.

A három templom mellett három temetők volt. Legelőbb zárult be az alsó temető, mely ott terült el, hol a főgymnasium torna-udvara terjeszkedik. 1899. nyarán, midőn a botanikai kert kerítését csinálták, a munkások a sásfák számára való gödrök ásása alkalmával két elég ép sírra akadtak: a bennök volt csontmaradványokat dr. Mártonfi Lajos igazgató és e munka írója láttuk is. De megnyílt a felső temető: ez ott volt, hol most az árvaintézet kápolnája ékeskedik. Ez 1863-ban zárult be.

„A nagytemplom czinteremében való temetés taxája (sírgödörhely ára) nagy emberért 12 frt, gyermekért 6 frt. A gödrök egy öles mélyek legyenek, hogy a rohdadt testek a levegőt meg ne vesztegessék. Elhatározott az is, hogy a lakosság könnyebbségére a vár közelében is nyitassék egy temető, és abban építtessék egy oratorium, ezen kívül állíttassék fel egy kereszt. (Vár. lev. 1807—274 sz. febr. 25.). Az alsó temető 1808-ban nyílt meg. A Salamon- és nagytemplom körül még csak néhány holttestet temettek...

Most a nagytemplom alatt levő sírbolt és az alsó temető van használatban. A görög katolikusokat és a cigányokat a vár mögött levő két külön temetőben temetik el. A rabok új temetője a Fűzesre vezető út bal oldalán terül el. Az ev. reformátusok- és a zsidóknak temetője a város keleti oldalán elhuzodó hegyen van.

13. Fejezet. A nagytemplom felszentelése.

A főesperes 1804. május 26-án tartott városi vegyes gyűlésben (tanács és communitas) elmondja, hogy az erdélyi püspök nemsokára ide jön; azért azt a kérdést intézi a gyűléshez: vajjon nem lenne-e jó, ha a nagytemplom

(habár egészen még nem kész) ezen alkalommal felszenteltetnék. Név szerint való szavazással elhatározott, hogy „a plebános úr által a püspökhöz küldendő memorialisban Ő Excellentiaja minden tisztelettel requiráltassék, hogy idevaló jövetelével az említett templomot felszentelni méltóztassék.“ (Vár. lev. 1804—720 sz.).

A főesperesen kívül még a város is irt ebben a fontos tárgyban a püspöknek, ki ezeket írta válaszképen a Tanácsnak:

„Amplissime Magistratus, Inclita item jurata Communitas! Litteras Amplissimi Magistratus et I. juratae Communitatis, quibus me ad suscipiendam templi Parochialis consecrationem invitare cupivit, grato animo accepi. Cupivissem equidem, ut pro temporis opportunitate maturius consecrationi manus admoveri potuissent; intellectis tamen ex Reverendissimo Districtuali Archidiacono quibusdam circumstantiis, quae accelerationi remoram adjiciunt, tempus consecrationis, pro voto Amplissimi Magistratus et Juratae Communitatis, in Dominicam 4-am post Pentecostem, in diem 17-am adfuturi mensis Junii incidentem defixi. Cum autem e praescripto Pontificalis et legum Canoniarum Episcopus Ecclesiam consecraturus, de dote Ecclesiae consecrandae, et ministrorum in eadem Deo et populo inservientium certus esse debeat, Amplissimum Magistratum et I. juratam Communitatem requirendam inveni, ut antequam tempus consecrationis adveniat, me de fixa templi, sacerdotum reliquorumque ministrorum dote, certum reddere inomisse (?) velit. In reliquo distincta cum observatia persisto. Amplissimi Magistratus et Inclitae juratae Communitatis Claudiopoli 29 Maii 1804 addictissimus in Domino Mártonfi, Episcopus Transilvan. (Vár. lev. 1804—732. sz.).

Mivel a templomi czeremonia után „illendő ebédlőházra“ van szükség, a város megkérte Balta Márton tanácsnokot, hogy ezen célra engedje át házát. A senator a kérésnek „jó szível“ teti eleget. Rátz Joachim, Kovrig Tódor tanácsnokok és az oratorok (fő- és alszónok) bizattak meg azzal, hogy a fényes ebéd előállításáról, melynek költségét a város fedezi, — gondoskodjanak. (Vár. lev.

1804—744 sz.). Ezen nagyszerű templomi ünnepélyre és ebédre is meghívta a város gróf Teleki Károlyt, ki excellentiás ur volt és gr. Kornis Zsigmondot, Belső-Szolnokvármegye főispánját. A vidéki urak közül azok, kik önkényt jöttek, ebédre mind meghivattak. Lovaik ingyen kaptak zabot és szénát. (Vár. lev. 1804—820 sz.).

14. Fejezet. A város kegy-urasága.

A tanács és esküdt közönség 1804. jún. 11-én tartott vegyes ülésében kötelezte magát arra, hogy a „parochiális nagy-templom“ minden szükségletét az „allodialis cassá“-ból fedezi. Ekkor lett a város a templomnak kegyúra. Erről a határozatáról értesítette is az erdélyi püspököt. Ezen idő óta folyton gyakorolja is kegyúri jogait — bőkezűen. (Vár. lev. 1804—794 sz.).

*

Itt közlök három okiratot, melyek a helybeli örmény papság fizetésére, továbbá a keresztelésre és ház-szentelésre vonatkoznak :

I. Azt az egyességet, mit a helybeli örmény papság a várossal a templom követelésére és a stolára vonatkozólag kötött, a püspök helybenhagyja :

„Amplissime Magistratus. Transactionem per Amplissimum Magistratum nuper interventu Parochi ratione differentiarum super stolaribus proventibus, et Ecclesiae praetensionibus confectam, ac pro approbatione mihi transmissam isthic approbatam mitto, in id adducor, fore, ut quemadmodum in transactionem hanc nunc ob peculiarem nationis in Deum pietatem, et ex paterna animi mei proensione consentio, ita Amplissimus Magistratus religiosam suam in Deum pietatem, et filialem in me observantiam nullo tempore reddere, aut remonstrare intermittet. In reliquo paternam et Episcopalem meam benedictionem impertior, et maneo Amplissimi Magistratus, Alvintz 5-a Junii 1782 addictissimus Pater Ignatius Episcopus Transsylvaniae Comes de Batthyán.“

II. Exclmus D. Episcopus Transilvaniensis repraesentavit per sublationem stolae a Baptizmo, et intermissionem

Benedictionis Domorum Clerum Armenum, utpote, qui stipulatam mercedem a Parochianis suis cum benedictione Domorum percipiebat, in gremio D. Vtrarum amplius haud subsistere posse, quamquam autem Benedictio domorum sublata habeatur, quia tamen Congrua horum Parochorum, quam Ssima Sua Mtas per sublationem stolae Baptizmalis et Benedictionis sublata minime vult, juxta Exlmi D. Repraesentationem in certa mercede cum Benedictione domorum stipulata consistebat, D. Vris hisce committendum duxit R. Gubernium, ut communitatem tam ad hoc quod praevis jam stipulatum erat, quam etiam ad praestandas omnes alias praeter baptizmalem et Benedictionis Domorum stolare praestationes efficaciter stringant. E Regio M. Patus Transilvaniae Gubernio. Cibinij 11-a Sbris 1786. B. Bruckenthal, Dominicus C. Teleki secretar.

III. 1787. okt. 21-én Alvinczről a többek között ezeket írta gr. Batthyán Ignác püspök tanácsunknak:

„ . . . Confido vero in pietate et Religionis studio, quod Amplissimus Magistratus continuo prae se tulit hactenus fore, ut hac sollicitudine (a plebános és a segédlelkész fizetésé) me semel sublevet, et Clero stipendium, quo Ei multis titulis debitum est, absque ulteriori renitentia praestet, ac bonificet: Communitatem voto Amplissimi Magistratus accessuram, Candor animi, et reverentia, quam mihi et Clero meo exhibere solitam esse longa experientia didici, facile mihi persuadent, et nefas esset dubitare de ejus animo, cujus promptitudinem in obsequendo plus simplici vice comprobata habeo. Commendo charitatem, et unionis obsequium, quo me et Clerum ejatem deinceps foveri exopto. Caeteroquin solita cum observantia maneo Amplissimi Magistratus Alvintzij 21-a Octobris 1787 ad serviendum paratissimus Ignatius Episcopus Transilvaniae Comes de Battyán.“

16. *Fejezet. A nagytemplom födele, a temető kápolnája.*

Kirmajer Christián javítja ki a nagytemplom fedelét. Cseréppel fedték: 9000 frtba került. A papság részéről a szerződést aláírta: „Christophorus Mártonffi parochiae

Szamosújváriensis administrator“ és Simai Lukács. (Vár. lev. 1810. 616—617 sz.).

Az 1210 számú jegyzőkönyvben ez olvasható: „Rdisimus Dominus localis Parochus et Archidiaconus Christophorus Mártonffi pro erigenda capella (a vár mellett levő temető kápolnájáról van szó) petit 15 mille tegulas et 15 orgias lapidum dari.“ A plebános kérelme örmény nyelven van szerkesztve, melyben ezeket is mondja: „... Alázatosan kérem, hogy czután is a mi szegény templomunknak, mint mindnyájunk lelki anyjának — szükség idején — segílyt nyújtani ne terheltecsék“ (chéntrelov chonárhápár, or ájszu hédév ál mér ághkhád zsámin, incshbesz áménisz hokevor mojré oknuthium hásczhénelu nácsjár zsámánágé chi dzánrenák). Aláírás: Czetz Kristóf pap, szamosújvári plebános és főesperes (Der-Chácsbig Czecczján gérlai plebánus jév Ávákjéréczh). Ez a plebános Czetz Mártonnak volt fia, azért örményül helyesen írta nevét így: Czetz Kristóf; de midőn magyarul vagy latinul írta nevét, apja Márton nevérol képzett ezen vezetéknevel „Mártonfi“ használja; azért van a jegyzőkönyvben is Christophorus Czetz helyett, Christophorus Mártonffi használva. (Vár. lev. 1813—1207 sz.).

17. Fejezet. A nagytemplom főoltára.

Impozáns templomunknak kis-szerű volt főoltára. Azért a papság 1841-ben ezeket írja a tanácsnak:

Tekintetes nemes Tanács! Midőn papi karunk egyik tagja tisztelendő Bárány István a közelebbrol elenyészett évben a helyi tktes kereskedő-lársaság által Bécsbe felküldetett, ez alkalommal általunk azzal bizatott meg, hogy nemzetünk egyik érdemtcljes tagjánál: táblabíró tktes nemes Jakabffi Gergely urnál tisztelkedvén, nevünkben kérné meg alázattal a tisztelt táblabíró urat, miszerint jótékonysággal anyavárosunkra is árasztván s nemzete iránt forró szeretettel viseltetvén, szülőhelyén létező több érdemes atyánkfiai s részint a tek. táblabíró úr dicső elődei bőkezűségéből is felépült ékes egyházunkban Istennek nagyobb dicsősé- gére, lelke üdvére s nagy nevének a késő maradék előtt

is áldásban való maradására saját költségén nagy-oltárt építeni kegyeskedjék.“ (Vár. lev. 1841—480 sz.).

A papságnak Jakabffy Gergelyhez intézett kérelme következő:

Tekintetes Táblabíró Ur! Kegyes pártfogó Urunk! Részszerint közhagyományból, főképen jegyzőkönyveinkből kitanulván azt, hogy a tek. Táblabíró ur boldogult eldődei mily méltányló s követésreméltó bőkezűséggel igyekeztek legyen részesülni az anyavárosunkban akkoriban felépítendő nagy-templomnak nemcsak felsegélésében, hanem az isteni szolgálat és tisztelet nagyobb ünnepélye végbenvitelében is egyfelől, másfelől pedig örömtelven hallván azt is, miszerint a tek. táblabíró ur, ki az aradi kórház alapítványát is a szenvedő emberiség s több szegények vigasztalására bizonyos pénztömeeggel szaporítani méltóztattott, — szülőhelyén is nemzete boldogságára valami nagyot s fenségest véghezvinni szándékszik: arra a véleményre vezetettünk, hogy forróu szeretett nemzetünk jelesebb tagjai közül csak is a tek. táblabíró urat illetheti az a dicsőség, mely szerint Isten iránti buzgóságtól felhevülve, nemzete és szülővárosa díszére a szinte 70 évig épült ékes templomunkban az élőkért és holtakért az isteni méltósághoz illendőbb pompával bemutatandó áldozatok számára oltárt építsen.

Nevezett paptársunk azon örvendetes hirt hozá nekünk, hogy a tek. táblabíró úr született kegyességénél fogva a mondott nagyoltár felépítését magára vállalni sziveskedik . . . ; mély alázattal tehát arra kérjük, méltóztassék a küldött minta szerint — Isten dicsőségére, városunk és nemzetünk díszére a nagy oltárt elkészíttetni. Jobb és célarányosabb helyen bőkezűségét nem használhatja, Isten előtt is kedvesebb dolgot alig tehet; mert ez által Isten előtt örök koronára érdemessé teendő magát, nemzetünk, sőt az ország előtt is örökösítendő. Szamosújvárt a helybeli clerus üléséből 1841. febr. 17. Gajzágó Kristóf esperes-pleb., Bárány István helyettes jegyző.

Megcsináltatta. A kész oltárt leküldötte, a várost pedig a következő szép levéllel értesítette:

Nemes Városi Tanács! Istennek legyen hála, hogy Várossoknak, mellyben születni szerencsém vala, Parochiale nagy Templomába az Isten dicsőítésére s az áhitatos hivek buzgosága gerjesztésére szolgáló nagy Oltárt elkészíttethetem, s már rendeltetése helyére le is szállíthattam, — egyéb nem hibáztatván, mint az, hogy az Isten szent házában az fölállíttasson. — Mi végre az illető Mestereket is ime leküldöm, kikről azomban, ott létek ideje alatt, illendő szállás és tartás tekintetéből, — mindnyája előkelő Pesti polgár és Mester lévén, — regvel kávéval, délben és estve tisztességes étellel és itallal, munkájok végeztével pedig visszajöveteli fuvarjokról és száz pöngő forint uti költséggel ellátni, hogy a Nemes Városi Tanács gondoskodni szives leend, arról nem is kétségeskedem. Egyébiránt pedig éltémnek utoljára járó szakasszában különös öröömre szolgál, hogy születésem helyén olly emléket hagyhatok hátra, mellyet nem hiúság bókkolata, hanem igazi keresztényi buzgóság, s a Teremtő nagy Isten iránti mély szeretet és tisztelet emeltetett az ő dicsőiségének az Ővéi közötti előmozdítására. Ki hogy világ végezteig buzgó imádsággal dicsőíttessék, óhajtja a Nemes Városi Tanácsnak Pesten Junius 8-án 1842-ik Esztendőben alázatos szolgája: Jakabffi Gergely.

18. Fejezet. A nagy-templom megbecsülhetlen kincsei.

Habár ezüstnemüiből és ékszereiből a templom két ízben az országnak ¹⁾ és egyszer a városnak ezerekre menő segélyt adott, azért templomunk most is gazdag kincsekben. Én e helyütt templomunk három, sokat érő kincseről szólok:

1. Jézus „szent-keresztjé“-nek részecskéje. Ez a részecske, az abba zárt hiteles jegyzék tanuskodása szerint — valódi. De hadd beszéljen helyettem a nagy Lukácsi Kristóf:

¹⁾ A nagytemplomnak hadi célra kölcsön adott 1971 frtnyi tőkéje és ennek 98 frt 42 krajczárt tevő kamatja irányában „banalis obligatit“ küldenek. (Vár. lev. 1802—651 sz.).

„A tekintetes Tanácsnak f. hó 20-án kelt és a papsághoz áttett iratához mellékelt, — a tanácsház padlatán talált, a szentkereszt-része csekéjével földiszított aranyozott keresztet hálával vette át a papság. Ez a kereszt, mint az abban zárt jegyzékből kivehető, de más történeti adatokból s a közhagyományból is tudva van, hogy a városunkban egykor létezett, de 1772-ben II. József császár által általánosan megszüntetett „ostorozók társulatá“-nak jelvénye volt. A papság nevében: Lukácsi Kristóf. (Vár. lev. 1856—2241 sz.).



Simay Gergely.¹⁾

2. Világsító Szt-Gergely ereklyéjét, mely a hiteles bizonyítvánnyal együtt értékes keretbe van foglalva, Novák Péter helybeli örmény szertartású pap hozta templomunknak Rómából. Ezt a drágaságot a buzgó hivek évenként a Szt-Gergely-litániák alatt — látják is.

3. Eredeti Rubens-képünk megszerzésének körülményeit ezen munka III. kötetében irtam le. (L. Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz“ 98 lap); szakszerű ismertetése pedig, mit dr. Temesvári János irt, államgymnasiumunk 1899/900 évi „Értesítőjé“-ben látható; a fönséges kép vallástani méltatása, mi Esztegár Gergely tollából került ki, az „Armenia“ hasábjain olvasható.



XV. Cikkely.

A piaczi templom körül épült boltok.

1. Fejezet. Az első bolt.

A piacson, a templom körül az első bolt 1722-ben épült. „Tekintetes Álexa úr, helyet kér a tekintetes tanácstól, hogy azon boltot építsen a templom átjárója mellett és igéri, hogy azért a helyért évenként egy arany-díjt fizet a templomnak. A tekintetes tanács — az összes polgárság tudtával megadta az engedélyt. Ez az ígéret maradjon meg állandóan (chosztumé ánc hárt bidor ménáh). A ki szavát

¹⁾ Érdemes főgondnokunk fiatalkori arcképe.

meg nem tartja, fizessen tíz arany büntetést.“ (L. Örm. prot. I. köt. 1722. ápr. 13. 176 lap).

A templom jobb oldalán levő első boltot, mely most Novák Károly tulajdonát képezi, „ághácshá Kirkor“ (Gergely úr) építtette.

Az „Örmény protocollum“-ban ezt olvasom: „1728. jún 5. Ugy találtuk (jónak) és úgy határoztuk, hogy e város színén (piaczán) a templom körül bolthelyeket adunk olyanoknak, kiket a város erre érdemeseknek talál. Az, kinek bolthelyet ad a város, adjon azért husz veres (sárga) aranyot; használja azt és egyebet ne adjon (a városnak). Azok, kik eddig már építettek itt boltokat, szintén tartoznak egyenként ennyit letenni“ (: Kédánkh u hásztádéczhinkh ájsz khághkhin bázzin erész zsámin poloré, or bolti déghránkh dánkh, um or kédnu bádveli télnádsé, or árszán e, u um or dán, ná unená észtag várténelu khészán oszki gármir khághkhi[n], or unená sáhecznelu u álsád cshidán ikhmál, u vor or árile incshvász ál boltér, nákhájál unenán várténelu. L. Örm. prot. I. köt. 411 lap).

2. Fejezet. A többi bolt. A csarnokok.

1741. tavaszán épül a második bolt. A város 14 1/2 sing (*kuuunú*: gängen) földet ad el a második bolttulajdonosnak, 40 aranyért (a arany 5 frt, tehát 200 frtért). Ez a bolt balról érintkezett „Gergely ur“ boltjának falával, hátul pedig a czinteremben a „régí templom falára támaszkodott“ (*zhdághkén zhu dámdnu uúuúghú uuúghú quú*: himbigén hin zsámin bádín dágé káh: a mostani régi templom fala [eresze] alá jöjjön. Ez a templom, mit később lerontottak, volt hírneves Verzereskul püspökünk temploma); a külső (piacz felől levő) fal pedig Gergely úrnak mostani (most említett) boltja ereszének csepegéseig“ nyuljon ki (*ne qurúgh uuúuúghú kúúúúúghú zhdághkén u. zhdághkén uuúúghú zhdághkén uuúúghú uuúúghú*: u tuszi bádé incshváni himbigén Á. Kirkorin boltin strásináin gáthélkhé). A harmadik bolthelyért ugyanazon évben ad Násztur Gergely 30 aranyat; a negyedik bolthelyet megveszi Miklós Kristóf fia 20 és az ötödiket Násztur Miklós 16 aranyért. (Örm. prot. II. köt. 582 l. 1741 év).

De valamint ezeknek a boltoknak, úgy a néhány évvel később épült és a felső-középutczára néző, továbbá a nagy-templom bal-oldalán levő — piacra, meg a felső-vizutcza felé forduló boltoknak nem volt kiugrása (mondjuk „csarnoka“; vagy a mint a levéltár mondja: nem voltak „lábai“ = *mulgáhuu*: odvénér). És, hogy a templom körül levő összes boltok előtt — az építés éveiben — nem volt kiugrás (= csarnok, nem voltak lábak), arról az itt közlött idézet ezen két szava: a „külső fal“ (tuszi bádé) tanuskodik. Ha lett volna elől, a boltok előtt kiugrás (csarnok), akkor a város az eladási okiratban nem „külső fal“-ról beszélne, hanem azt mondaná: a második, harmadik . . . bolt „lábai“ be a piac felé (vagy utcza felé) addig nyulnak, mint az első bolt „lábai.“

A város tehát csak bolthelyeket, melyek csak a külső falig terjednek, — árult; de nem árult a boltok előtt csarnokoknak való helyeket is. Bebizonyított állításomat igazolja a város felosztása is. Ugyanis a boltok előtt levő tért is (hova később jogtalanul „lábakat“ állítottak a tulajdonosok) nem adta el a város; mert tudta, hogy — ha eladja — a bolttulajdonosok idővel boltjaik külső falával kijöhetnek (a mint napjainkban ki is jöttek) és így elzárják a kilátást a „Salamon“-utczába és a Kishíd-utczába vezető sikátorokba; a Felső-középutcza és a Felső-vizutcza pedig vesztene szabályosságából. És ezt világot látott apáinkról, kik fényes jelét adták annak, hogy birnak szépészeti érzékkel, — feltennünk sem szabad.

Igy állottak a templom körül levő boltok csarnok (= „lábak“) nélkül mintegy husz esztendeig. De elromlott az első fedél: be kellett a boltokat újra zsendelyeztetni. Ehhez járult még a következő körülmény: a vásárról haza jöven, visszarakta a kereskedő a megmaradt portékát a polczokra (= policzá), de a láda ott lábatlankodott a bolt közepén. Hát a megázott sátor-vászonnal mit csináljon? Hova terítse azt ki? Befedték a boltokat; de a fedelek előrészeit — városi engedély nélkül — kinyujtották a piac felé és a nyulvány alá — hogy megálljon — kölábakat raktak. Az így elkészített csarnok („boltok-alja,“ „bolterun dágé“) által elfoglalt földterületet nemcsak nem vették meg

a bolttulajdonosok a várostól, de sőt az ideiglenes „kirugás“-ra sem eszközöltek ki engedélyt. Ez onnan is látszik, hogy a város e jogtalan foglalás ellen azonnal fel-emelte tiltakozó szavát. Egy félives örmény jegyzőkönyvben erre vonatkozólag a többek között ez áll: „A boltok elejébe lábakat állítani nem szabad“ (*պարտաւոր չի ընդհանրապէս արած է, որ տուրքները դէպք արածը չի դնին, ոչ դէպք ժամին ազատը չի մըտնուն*: bolterun timáczh dodgénéer gánneczhnelu szlobod cshe).

„Mivel 1739-ben a tulajdonosok a boltokkal kijöttek, megbüntették (büntetés-pénzt, birságot fizettek) és ellenmondott a város, hogy lábakat ne állítsanak se az utca felé, sem a templom udvara felé be ne menjenek (1739 *պարտաւոր, որ դուս էլինն, անորով գըտած է եւ գծնդրատիգորտէ արած է, որ տուրքները դէպք արածը չի դնին, ոչ դէպք ժամին ազատը չի մըտնուն*: 1739 bolterové, or tusz elilin, dsurum kédádz e jév kontradikovát árádz e, or dodgénére tebi orámé cshi ténin, ocsh tebi zsámin ázbáré chi mēdnun).

„1763-ban a város elhatározta, hogy annyi hely, mennyivel több foglaltatott el, vágassék le; de azért az épületeket (= lábak, csarnok) e város helyéről mindeddig el nem vitték, hanem erőszakosan birtokukban tartják azon helyeket“ (1763. *տէլիսպարտաւոր արիւ Պ. քաղաքը, որ կըտարտէ ալլեազ արդարած տեղը. ամենը դ շէտքերը քաղաքն տեղին վազլն ինչպատ ալ չին վէտողի. բոլորեթող: կորընին*: 1763. delibérovát árile Bádvelyi khághákñé, or gēdrévi ávelok ákurádz déghé; ámené éz senkhéré khághkhin déghin vérájen incshvász ál cshin veruczhi, potencioze gupérnin).

(Vár. lev. A tanácsnak 1775. márcz. 15-én kelt és a Verzár testvérek peres-ügyében hozott határozatából).

3. Fejezet. A viz- és középutczára néző boltok.

1761-ben eladja a város az örmény kath. egyháznak a czinterem azon részét, hol most a nagy-templom bal-oldalán levő piacra néző boltok vannak — 5000 frtért.¹⁾

¹⁾ A nagy-templom mellett levő telkeket, hol most az egyháznak a felső-vizutczára néző boltjai vannak, 1761-ben veszi meg az örmény clerus. Erre vonatkozólag a mondott esztendőről vezetett városi „defter“ ezt mondja: „Felvettem a plebános-, Verzár

nőm Szirma, továbbá fivérem Bogdán (Ászvádur: Adeodát) és ennek neje Ulcháthun költségén. És hogy ezen általom épített és alapított egyház, melyben — akarom — hogy állandóan istenitiszteleket tartassék, — felügyelet és fentartó gondozás nélkül ne legyen, azon felszerelésen kívül — ezüst és selyem-eszközök, — melyek a leltárban fel vannak jegyezve, hagyok minden ingó és ingatlan vagyonomból 2500 magyar frtot. Ez adassék ki kamatra (de csak 6 szá-



Salamon-templom.

zalékot vegyenek) és a 150 frt kamatért mondjon a káplán úr évenként 300 misét (egy szentmisére 50 pénzt — krajczárt — számitok). Ugyanis a káplán ur tartozik minden héten hat misét mondani a következő rendben: hétfőn, atyám, Simai Tódor lelkeért a nagyoltárnál; kedden fivérem Bogdán lelkeért a Szentháromság oltaránál; szerdán anyám Dsás-cháthun lelkeért a nagyoltárnál; csütörtökön érettem Szt-Gergely-oltaránál; pénteken a tisztítóhelyen levő lelkekért Szt-Gergely-oltaránál; szombaton nőmért, Szirmáért, a nagyoltárnál. Ezen egyházra nézve, mit én alapítottam, építettem és adományyal láttam el, a jus patronatust („egyházi pártfogói hatalom“) magam, mint ezen egyház törvényes alapítója — számára tartom fenn, halálom után pedig szeretett feleségemre: Szirmára hagyom; ennek halála után természetes utódom: fivérem, Simai Gergely tanácsos lesz; ennek kimulta után

pedig fivérem fiai, azután az unokák és az unokák unokái. Ha a Simai család férfi-ága kihalna, a jus patronatus átszáll a női ágra; a nők közül az fogja e jogot gyakorolni, a kit a tekintetes tanács arra alkalmasnak itél. Végre ha természetes utódaim mind kihalnának, a jus patronatus gyakorlása az örményvárosi tanács kötelessége leend. Minden ellenmondás és ellenkezés semmisnek tekintessék. Ezen alapító- és adományozási iratom nagyobb erősségeül, azt saját kezemmel aláírtam és pecséttemmel megerősítettem.

Az Örményvárosban (Gerla) az Urnak 1729. évében, örmény időszámítás szerint *նայր* (1000 + 100 + 70 + 8 = 1178 és 551 = 1729) szept. 10-én.

Én Salamon, Simai Tódornak fia,
(Simai Salamon)
a Boldogasszony templomának alapítója.

(En Սողոմոն Գումրի Շիմուրիան.)

Én alulírott tanusítom azt, hogy a fent irt s a Boldogasszony-templomára vonatkozó alapítványt Simai Tódornak fia; Salamon, a gazdag tanácsnok, előttem készsleges akarrattal tette ¹⁾ és iratta örményül s latinul. Én pedig a dolog megerősítése végett saját kezemmel aláírtam és kisebb pecséttemmel megerősítettem az Örményvárosban tett látogatásom ideje alatt az Ur 1729 évében szept. 10.

Roska-Stefánovics István dr.,
vicar. és stanislavi prépost, az erdélyi
örmény egyházak látogatója („visitor“).

Տ. Ստեփաննոս Ստեփաննոս Բուշրա Ս. Ա. վրպո զիգար, եւ. քով. քովիդոս Սյնիսիվոս, Այցարոս եկեղեցեայ Զայոց Գումրիի վանքից. տր.

2. Fejezet. A „Salamon-templom“ kibővül.

A templomnak pénze 1730-ban 571 frt 73 krt tesz (Örmény prot. II. köt. 4 lap).

¹⁾ Eddig sokan azt hitték, hogy a „Salamon“ templomot két Simai testvér: Salamon és Tódor építtette; azért festett Gábrus Zachar tanító is 1842-ben a sekrestye bejárója fölé két férfi alakot. Pedig Tódor apja volt, fivére ellenben Gergely nevet viselt. — Az itt közölt alapító-oklevél tanuskodása szerint egyedül Simai Salamon (miről az oklevélben két helyütt is van világosan említés téve) építtette. Erről tesz tanúságot az aláírás és Roska Stephánovics megerősítő záradéka is.

Stefánovics István a vallásos buzgóság emelése és az irgalmasság testi cselekedeteinek gyakorlása végett négy, ezen templommal kapcsolatban álló „vallási társulatot” alapít 1729-ben, melyek már 1730. évben a következő szép anyagi eredményt mutatják:

1. A Világosító-Szt-Gergely-társulatnak 1090 frt,
2. A Szent-Anna-társulatnak 900 frt,
3. A Szt-Háromság-társulatnak 1800 frt,
4. A Szűz-Anya-társulatának 200 frt alapja volt. (L. Örmény prot. II. köt. 4 lap 1730 év). Ezek a társulatok



A Salamon-templom bejárata

II. József alatt megszűnnek, alaptökéjük pedig a nagy-templom befejezésére fordítottak.¹⁾ A Szent-Anna társulat jobbról a templom mellett közvetlenül a maga czéljaira külön kápolnát épít. Ennek előbb külön bejárata volt; később a külső bejáratot befalazzák és belül a templom falába vágnak bejáratot a kápolnába...

*

A halálra ítélt Rockmán Tódor szamosújvár-némethi-i oláh a parochiális egyház

(„Salamon-templom”) kápolnáját („Szt-Anna-kápolnája”) menedékhelyül (asylum) használta; de a gyulafehérvári püspök (nem a róm. kath., hanem a gör. kath., kinek utóda mai napság gyulafehérvár-balázsfalvi érsek) rendeletére — kiadatott. (Vár. lev. 1776 – 98 sz.).

Az 1898—1899-ben befejezett gyökeres és költséges restauráció alkalmával a két kisebb oltár félretétetett; de

¹⁾ L. Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz 43—44 és 59—73 lapjait.

a templom Világosító-Szent-Gergely-kápolnájával — mely szemben áll Szent-Anna-kápolnájával — újra kibővült. Ez az egyetlen Szent-Gergely-kápolna e hazában; eddig az örmény templomokban Világosító-Szt-Gergelynek csak oltára volt . . .

Ezen szép templom, melynek oltárai egészen újak szószerke újított, padozata színes csementlapokkal van kirakva, színes műablakaiban pedig örmény aláírással ellátott örmény szentek diszelegnek, — restaurációja közül elévülhetlen érdemet szerzett plebánosunk — Bárány Lukács.

3. Fejezet. Főgondnokok, orgonista, kántor, sekrestyés.

1717. máj. 13. Simon a főgondnok (jégéghéczpán Dzerig. Örm. I. köt. LXIX. l.).

1718. Jakabffy Kristóf. (Örm. prot. I. köt. 68 l.).

1730. Simai Salamon (*Սայմաի Սալամոն*: Szoghomon Toderénczh jégéghéczpán nor zsámé: az új templom főgondnoka. Ez az új-templom a Salamon-templom, mely az alapító-főgondnok nevérol [Salamon] neveztetett el). Ellenben Pap Alexá (*Ալեքսա Քաթրիկոս*: Álekszá Der-Kirkori jégéghéczpán hin zsámé) a régi templom főgondnoka. (Ez a piacon volt: Verzereskul kápolnájának is nevezték; Novák Károly boltja mögött terült el). Kristóf főgondnok (Chácshig jégéghéczpán). Ez a vár mellett levő templomnak volt főgondnoka. (Örm. prot. II. köt. 1 lap) . . .

1816. Rudnay Sándor püspök, Keresztes István tanácsnokot, ki főgondnoknak választatott, megerősíti: . . . „Episcopus in tesseram erga universum populum Armenum propentionis reddit decretum.“ (Vár. lev. 1816—1544 sz.).

1820. Simay Gergely volt főbíró választatott meg főgondnoknak. Szepesy Ignác püspök így irt erről a választásról: „ . . . Gratanter confirmo, et dum Eidem ad rite obeundas officii partes supernum auxilium adprecor, et paternam benedictionem impertior, jugi cum venerationis sensu persevero.“ (Vár. lev. 1820—2097 sz.).

Most egyházunk derék főgondnoka Simay Gergely kir. tanácsos, ki több ízben volt városunknak országgyűlési

képviselője és érdemes polgármestere. (L. elébb a 37. lapon fiatalkori és hátrább a „Szamosújvári dominium“ cikkely alatt mostani arczképét).

*

A város 1727. okt. 7-én felfogadja orgonistának Gergelyi Mihályt. „Tartozik ő kegyelme orgonálni a („Salamon“-) templomban és énekelni. Az gyermekeket, kik schoolába mennek tanulni, azokat tanítani ministrálni szorgalmatosan. Fizetése esztendőre 90 frt.“ (Örnény prot. I. köt. 380 lap).

A nagytemplom orgonája az ötvenes évek elején készült el; első orgonista Wagner, utána jött Gocs Ede, ezt pedig Berán János követte. A két első itt halt el; a tehetséges Berán azonban közelismerés mellett igen sikeres működést folytat . . . Lelki gyönyörűséget élvez az, ki szép orgona-játékál hallja; megtanulta szertartásunkat. Rendez gyönyörű muzsikális miséket, sikerült hangversenyeket. Szóval Beránban egy művelt, szakembert nyertünk . . .

*

1716. Miklós a kántor (diráczhu Nikulá. Örm. prot. I. köt. XLVII. lap).

1717. máj. 13. Vártán kántor. Örm. prot. I. köt. XLVII. l.).

1718. Keresztes Miklós (diráczhu Nikula Krisztái vérti. Örm. prot. LIX. l.).

1721. Izsák János.

Lukács László (L. e munka első kötetének „A város által készített első összeírás“ czimű cikk 152 lapját).

Dániel (Diráczhu Donig derderin vérti. Örm. prot. I. köt. 152 lap).

1722. Iszáj (diráczhu Iszáj. Örm. prot. I. köt. 197 l.).

1753. Kovács Kristóf (Chácshérész Kákiczján. Örm. prot. II. köt. 546 l.).

1787. Kábdebó Joachim a nagytemplom kántora, a „Salamon“-templomnál Mészir Ovágim.

1803. Csuta Gergely a kántor. Ezt gyámja: az erzsébetvárosi Dániel Imre (ennek örmény neve Ámiráh Dánielián; az Ámiráh keresztnevet az erzsébetvárosi tanács hibásan fordította Emericus = Imré-re), az örmény nyelv

alapos megtanulása végett Velenczébe, a mechitharista atyákhoz küldötte. Ott lakott négy évig, azután visszajött . . . Dániel adott Csuta Gergely pénzéből a szerzetnek 1796. ján. 19-én 180 magyar forintot (= 150 frttal). Ebből Csuta elköltött 112 frt 32 krt, maradt még 37 frt 28 kr.; de a szerzet viszont követelt tőle a tartásért (à év = 100 frt) 400 frtot. Az út Velenczétől Bécsig 1797-ben 67 forintba került. (Vár. lev. 1803—353 sz.). Korbuly Kelemen plebánosunk Gámenczi Bogdán helyébe sekrestyésnek Csuta Gergelyt tette (Vár. lev. 1803—1466 sz.).

1815. Ászlán László és Csuta Gergely a helybeli „parochiális-templom“ kántorai.

1819—1822. Sárگا Domokos a kántor és Ászlán László a sekrestyés.

1845. A nagytemplom kántorai Áján Tamás és Ászlán László . . .

Az örmény rítus fentartásához nagyban hozzájárultak szakavatott, értelmes kántoraink, kiknek mintaképe a páratlan „szép hangú“ Görög Kristóf, ki hajlott kora



Görög Kristóf.

daczára is még most is oly szépen énekel, hogy örömet elhallgatjuk órákig is. Görög Kristófnak az egyházi szolgálat terén érdemei vannak. Többször nemcsak pótolta az orgonistát, de még sok magyar éneket fordított át — örményre. Litániákat szerkesztett és akárhány örmény éneknek nemcsak dallamát, de szövegét is ő irta. Híres „sárágánista“; e tekintetben most még öreg korában is páratlan. Élet-

rajzi adatai a következők:

Görög Kristóf született Szamosújvárt 1821. nov. 25-én. Iskoláit az akkori rendszer szerint — a syntaxis-ig jó sikerrel itt helyben végezte be; de szüleinek nem volt módja, hogy őt tanulmányainak tovább folytatása végett más helyre küldje. 1838-ban a csik-szépvízi örmény egyházközség kántor-tanítójának lett megválasztva, mely állásában az akkori erdélyi püspök néhai Kovács Miklós által

megerősítettén egészen 1848. márczius 15-ig állását dicséretesen töltötte be; ekkor az első székely ezred nagyérdemű ezredese Gáll Sándor ismervén szorgalmát — Csik-Szeredába, az ezred irodájába hívta. Ott fáradozóan igyekezeteért az ezredes — elismerése jeléül — örmesteri rangra emelte. Szabadságharcunkat e minőségben küzdötte végig. Azután elfogatott s 1850. február végeig mint annyi más jó hazafi börtönben sinlődött. 1850-ben a szamosújvári orgona elkészülvén a város örmény egyházközsége által a kántori állásra hivatott meg. Így jött el Csikből egyházunk költségén családjával együtt vissza Szamosújvárra. 1850. május 1-én kántori állását elfoglalván, azon naptól örmény egyházunknak, mint páratlan szorgalmú örmény kath. kántora, nemcsak a szamosújvári, hanem a gyergyó-szentmiklósi örmény kath. egyházak használatára számos egyházi éneket fordított magyarból örményre, nem egy-két örmény éneket ő maga is szerkesztett. A „sárágánok“ correct eléneklése és más egyházi hasznos szolgálatai által, egyházunk előjáróságának dicséretes elismerését érdemelte ki . . .

*

A kántor és sekrestyés stolája: „Ha csak egy pap temet közönséges taksa mellett, a kántor kapjon 20 krt. Ha a pap mit sem vesz a temetésért, ő se vegyen semmit.

2. Ha két vagy több pap temet, 40 krt kapjon.

3. Ha az egész clerus megy ki temetésre, — assistentia nélkül — kapjon 1 frt 20 krt.

4. Ha a temetés assistentiával történik, kapjon 2 frtot.

5. Koporsószentelésért kapjon 6 krt.

6. Temetéskor, — ha búcsúztatót mond (*υμν θουαδιων καιος καιουου*: jérp thághmán kándz kártá) kapjon 1 frtot.

7. Tumbacsinalásért, ha egy lépcsős, 40 krt; ha két lépcsős, 1.20; ha abroncsokkal még magasabbra emeli a tumbát, 3 frt; s minden font gyertya után 6 krt kapjon.

8. Első osztályú esküvő után kapjon 2 frtot, másodosztályú után 1 frtot és harmadosztályú után 30 krt. A szegényektől ne kapjon semmit.“ (Vár. lev. 1820 év).

*

Az örmény tanítók és kántorok kérik a tanácsot, hogy „adjon nekik engedelmet a karácsonyi ünnepek alkalmával a házaknál való szent-éneklésre.“ („Kántálás.“ Vár. lev. 1821—2611 sz.).

A városi tanács a kántoroknak karácsonkor a kántálást, mely „derogál a Religionak“ — eltiltja. Mivel pedig a kántorok a tilalom daczára is jártak házanként kántálni, a tanács meg akarta őket büntetni; de a plebános: Simay Lukács úgy nyilatkozott, hogy a kántorok egyházi szolgák levén, ügyök nem tartozik a tanács joghatósága alá. Ezen „jussát a plebános protestatio mellett nyújtotta be.“ (Vár. lev. 1832—46 sz.).



XVII. Czikkely.

A Szt-Ferenczrendi atyák, templom és zárda.

1. Fejezet. A „*contradictio*.“

Ahhoz, mit ezen munka III. kötetében („Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz“ 79—84 lapjain) e tárgyról mondtam, kiegészítésül még a következő sorokat írom:

„1743. jún. 19. Összeült az Örményváros főt. főesperese: Verzár Lukács, a papok; továbbá a nagyságos bíró: Karácsonyi Kristóf, a lizenkét tanácsnok, a főszónok társaival együtt, tehát a *communitas* és a város . . . És miután látták, hogy Chêngános Thoroszián (Longinus Todor = Dániel Tódor) a Ferenczrendiek számára a városban házakat és egyebeket akar építtetni, azért megtiltottuk, hogy a mesteremberek még egy alapkövet se tehessenek le. Én Verzár Lukács, az Örményváros főesperese, Én Karácsonyi Kristóf az Örményváros főbírája az én esküdt tanácsnokaimmal, Én Kristóf Simon főszónok a nemes várossal.“ (Örmény prot. II. köt. 309 lap).

Rövid idő mulva az esküdt közönség (*communitas*) örményül a következő határozatot hozza:

Tudva van, hogy a nemes város *contradictio*val élt ezen év jún. hó 19-dik napján, midőn nyilvánossá lett,

hogy a Ferenczrendi atyák számára „convent“-et akarnak állítani, mert így azok megsokasodnának.

Azért a város (communitas) kéri a tekintetes tanácsot, hogy a mondott ‚contradictio‘ állandóan és változatlanul álljon fenn, hogy így számuk többé ne növekedjék; de 8 (nyolcz) miséző (Ferenczrendi-) pap és két ‚frater‘ lehet közöttünk. Azonban figyelembe vehetjük azt, hogy ezek is (a nyolcz szerzetes pap és két frater) valamint a jelenben, úgy a jövőben is igen nagy nehézséggel fognak éldegélni; mert a városi polgárok is napról-napra leszállanak és szegényednek: (médádzélov the zájzsmujsz, jév the zábákáh zsámánágnéré, ná ter tákáj-ál izsov médz tézsváruthiámp bi ábrévin, zerám khághkhéczhikhn ál or ész t ore vár gi éncshnun jév gi ághkhédnán).

Azon ohajtásának is kifejezést ad a város, hogy másfelől is ne jöjjenek Ferenczrendiek e városba — alamizsnát kérni; mert elegendők ezek a város (nagyságához) képest. Azt is kívánja a város, hogy ez a ‚contradictio‘ irassék be az ‚aktá‘-ba és a város nevében küldessék el ez a ‚contradictio‘ a ‚consistorium‘-ba. És mivel a Ferenczrendiek bepanaszolták a mi ‚clerus‘-unkat, küldessék egy bizonyítvány a ‚consistorium‘-hoz; mert tudva van, hogy a Ferenczrendi atyák ‚nagy capitolium‘ elé akarják vinni a mi főt. clerusunkat. Kéri a communitas, hogy a tekintetes tanács intézze el mindezeket a dolgokat.“ (Vár. lev. 1743. jún. 22. jegyzőkönyv).

Az idéztem hiteles akták tanuskodása szerint tehát nem az örmény papok birták reá a várost, hogy ‚contradicál‘-jon, hanem a helyzet helyes felfogása kényszerítette belátó apáinkat ezen elhatározó lépésre. Ha ez a szegény szerzetház, melynek egy krajczár jövedelme sem volt, az említett tiz tagot sem volt képes eltartani (a kezeim közt levő iratok azt mondják, hogy ez a tiz is a polgárság asztalai mellett — éldegélt!), mit evett volna a többi, kik nagyszámmal még bejönni szándékoztak? A tiz is az elégnél több volt, azért kellett a beözönlés elébe a ‚contradictio‘-val akadályozó korlátot állítani!

2. Fejezet. A helybeli szerzetház jöltevei.

A mivel csak bir ez a szerzetház, azt mind örmények adták. Ezt mondja a „Historia domus“ is! Csak egyetlen egy róm. kath. találtatott, ki a szamosújvári Ferenczrendiek (P. Franciscanorum Ordinis S. Francisci Strictiorum Observantiae Discalceatorum Armenopoli Residentium) residenciájának felépítésére 1764-ben 100 aranyot hagyott . . . És ez Kéra Károly kandiai inquilinus. (Örmény prot. III. köt. 52 lap).

*

Elhasad a „pater franciscanusok“ templomának egyik harangja; azért kéri a helybeli Ferenczrendiek a várost, hogy adja nekiök a nagytemplom elhasadt harangját. Oda adta a város. A kettőből egyet öntöttek a „barátok.“ (Vár. lev. 1804—821 sz.).

3. Fejezet. Örmény ajkú Ferenczrendi atyák.

Helybeli örmények is lépnek a szerzel tagjai közé. Ez a körülmény anyagilag is nagy előnyére szolgált a rendnek. Ezen örmény ajkú „barát“-ok azok, kik a ház történetébe (Historia domus) bevezetik az „Örmények beköltözés“-ét. (Kosotán guardián).

1771-ben a szamosújvári zárda főnöke: „Fr. Antonius Gergelyffy Guard. Conventus.“ Az általa használt pecsét körirata: „Sigillum Residentiae Szamosújvárensis. 1745.“

1778-ban Stephánovics Dávid az „ordinarius concionator.“

1812-ben Gergelyfi Kristóf a helybeli zárdának főnöke.

P. Kleeberg Kerubin provincialis Medgyesről 1817. júl. 28-án ezeket írja tanácsunknak: „Tudom, hogy a tekintetes nemes nemzet, különösen a gyengébb neme (a nők), annyi viaszgyertyát, tömjént és egyéb templomi requirét ad, hogy egész esztendőben nem szükség efféleket pénzen venni.“ (Vár. lev. 1817—1373 sz.).

1821-ben ötszáz (500) frt segélyt ad a város a „barátok templomának.“ (Vár. lev. 1821 év).

A helybeli Szt-Ferenczrendi atyák újra csináltatják a nagyoltárt: a költség fedezéséhez a város 200 frttal járul. (Vár. lev. 1847—92 sz.).

Annak bebizonyítására, hogy a helybeli zárdát, mely önmagát nem volt képes fentartani, mindig az örmények segítették, álljon itt P. Lukács örmény ajkú guardiánnak örmény nyelven írott köszönő-irata, mely magyar fordításban így hangzik:



Zárdatemplom.

„Tudatom a tekintetes Tanácssal, hogy tekint. Kovrig Márton archivarius úr hozott a mi zárdánk számára

10 német forint jó pénzt, mely pénz reánk nézve igen jó időben jött, mert nem volt, miből éljünk (vor báné himbig zor ágheg zsámánág egile mér goghmánen, zerám cshuneinkh incshov ábrelyu: *an uauing s hídúhly*

qnn unék dmadúvuk klyhly dör kndmúvú, qknuud' zndvthv

húžnd' uauk(ene) Isten fizesse meg ezerszeresen és gyarapítsa ezért a sok kegyességért áldását, úgy hogy az soha se hiányozzék; mert

irgalmasságot cselekednek mind velünk, mind oly sok nyomorult szegénnyel. Mi soha se szününk meg ezért hálások lenni. A tekintetes Tanács és esküdt közönségnek Szamosújvárt aug. 26. 1813 év aláztatos lelki szolgálai: a Ferenczrendi tisztelendő clerussal Lukács pap (*Der-Lukács*: Der-Lukács), a Ferenczrendiek guardiánja“ (Vár. lev. 1813.).

4. Fejezet. A latin parochia felállítása.

A XVIII. században e város lakosai között alig néhány róm. katolikus volt. Tettek ugyan kísérletet, hogy ezek számára külön latin parochia állíttassék; de gróf Battyáni Ignác erdélyi róm. kath. püspök azt írja 1788-ban a tanácsnak, hogy a latin parochia felállítását nem tartja szükségesnek („... quamdiu religiosorum opera uti licebit necessariam institutionem novae parochiae Latini Ritus non esse puto; atque ex hac causa accedo opinioni D. Vestr. et innovationem superflua esse representavi Rgio Gubernio.“ (Vár. lev. 1788—8 sz.).

Azonban a XIX. század harmadik tizedében, midőn a róm. kath. hívek száma ötszáznál is többre emelkedett, felállított a latin parochia, adminisztrációja pedig a helybeli Szt-Ferenczrendi atyákra bízott...

A város teljesíti az erdélyi püspök kívánságát és az ajánlott 100 ft fizetést megadja — saját pénztárából — a „P. Franciskánusoknak; mivel 577 róm. kath. hívő van a városon.“ „Quia intra ambitum Parochiae Szamosújvár Ritus Armeni, 577 numerantur latini ritus Catholici, pro his alia hujus Ritus Parochia erigi debuit, cujus administratio Religiosis Ordinis S. Francisci Strict. Obs. in Libera Regiaque Civitate Szamosújvár domicilium habentibus concedita est.“ (Vár. lev. 1827—1739 sz.).

5. Fejezet. A békét hirdető szerzetesek — bekellenkednek.

„A mióta nagyapáink a Szt-Ferenczrendieknek megengedték a templom és klostrom fundálását, mely azoknak bőkezűségéből épült fel, csak most 2—3 esztendő óta uralkodik a legnagyobb csendesség, egyetértés.“ Az örmény ajkú Pater Lukács (Gergelyfi Kristóf) guardiánt éjjel viteti el innen a provincialis. Azért a közönség felírt a püspökhez és a provinciálishoz és visszakerít P. Lukácsot. (Vár. lev. 1817 év, 770—780 sz.).

„A keresztény ájtatoskodást kedvelő városi népünk tapasztalván azt, hogy ezen városban az eleink adományából felállított klostromban a szerzetes atyák száma

igen nagyon megkisebbedett,“ azért a tanács kéri a provincialist, hogy rendelje vissza pater Czetz Kajtánt, kihez a nép nemcsak azért vonzodik, mert „példás, jámbor életű,“ hanem azért is, mert „nemzetünk nyelvén“ gyónhatunk neki. (Vár. lev. 1824—1222 sz.).

A város 1828-ban is kérte a Szt-Ferenczrendiek provincialisát, hogy rendelje vissza P. Czetz Kajtánt a szamosújvári szerzetházba, mely nem régen parochiává



Voith Miklós.

lett és a várostól évenként 100 forint segélyt kap. Mire a válasz ez volt: A dicső ör-

mény nemzet iránt való tiszteletből és háladatossgból arra fog törekedni gyűlésünk, hogy lehetőleg teljesdjék a tekintetes nemes közönségnek kívánsága.“ Kontz guardiánnal kicseréli, vagy itt hagyja ezt és P. Kajtánt „egy közeli szerzetházba rendeli, honnan bizonyos napokra, mint gyóntatósegéd“ elmehet Szamosújvárra. A választás a városra bízott. (Vár. lev. 1828—638 sz.).

Ő Felsége egyenesen a communitas ajánlatára ap- placidálta az évenként adandó 100 frtot. „Mivel minden esetre szükséges, — így irt a város a provincialishoz — hogy nemzeti városunk-ban levő klastromban, melyhez communitásunk mindig segedelemmel volt, egy nemzeti nyelvet tudó individuum rendeltessék: annál fogva megkívánja, hogy P. Czetz Kajtán vissza- küldessék a helybeli klastromba.“ (Vár. lev. 1828—660 sz.). Mire a provincialis:

— „A király kegyelméből kaptuk a 100 frtot, azért a városnak nincs jussa olyan gyóntatót kérni, ki tud örményül.“ Nem „a király kegyelméből kapták évenként a 100 frtot, hanem a város pénztárából. Különben ha elfogadták az örmény pénzt (III. Károly a városnak 1728-ban adott diplomájában határozottan kimondja, hogy a város jövedelme „örmény pénz“), viszont a város is joggal követelhetett örmény gyóntatót. Hát mit szóljak az oly sokszor általuk hangoztatott háladatosságról? „Vizet predikáltak és bort ittak“: azt hangoztatták örökmindig, hogy háladatosak legyünk jóltevőink iránt, és ők mégis legnagyobb hálátlansággal fizettek a templom és zárda alapítója- és fentartójának: a városnak!



XVIII. Czikkely,

Iskolaügy.

A) Örmény iskola.

1. Fejezet. Tannyelv, tantárgyak, „familiatio,“ kántálás.

Alig épült fel a város, apáink azonnal gondoskodtak templomról, tanácsházról, és iskoláról. A két elsőről már szólottam; azért itt az iskoláról beszélek. Ezt a tárgyat (iskolaügy) a következő 11 részre osztom: A) Örmény iskola. B) Leány-iskola. C) Fiú-iskola. D) Vasárnapi iskola. E) Gyakorlati ipar-intézet. F) Ipar-tanoda. G) Görög kath. seminarium és tanítóképző-intézet. H) A mi középiskolánk. I) A Ráfáel-féle gymnasium. K) Az örmény kath. gymnasium. L) Állami főgymnasium. Beszéljünk ezekről sorban.

Az első években csak örmény fiú- és leányiskola volt városunkban. Mindkét iskola tannyelve örmény volt. Ezen iskolák tanítóit és tanítónőit a város fizette; helyiségről (külön iskolában tanultak a fiúk és külön a leányok) és más szükségletről (fűtés, takarítás, szolgák, taneszköz . . .) a város gondoskodott. Tantárgyak: hit- és erkölcstan, írás és olvasás, „ministráció“ (e helyett a leányok női munkát tanultak) és számtan. A hit és erkölcs-

tant mindkét iskolában papok (kateketa) tanították, a többi tárgyra a fiúkat a kántor vagy sekrestyés, — a leányokat pedig tanítónők és apácák tanították. Az örmény tannyelvű leányiskola a XIX. század első felében alakult át: ekkor vitték be ebbe az iskolába a magyar nyelv kötelező tanítását; ellenben az örmény fiú-iskola fennállott 150 (1700—1850) évig. Ugyanis 1850-ben a két örmény tanítót nyugalomba helyezték, az örmény nyelvet pedig a magyar tannyelvű fiú-iskola tárgyai közé sorozták, mely ezen időtől kezdve az örmény fiúkra nézve kötelezett tantárggyá lett . . .

*

„Az örmény iskolában két zászló van; egyiket körmenet és a másikat temetés alkalmával használják. (Vár. lev. 1799—1140 sz.).

*

„Mind a fiú, mind a leány-gyermekek nem a 4, hanem az 5 év betöltése után vétessenek be az iskolába. Örmény abc nyomattassék. A tehetősek 30 krt, a szegényebbek csak 15 kr. familiaciot fizessenek. Fával a város látta el az iskolát. Ha az örmény iskola növendéke halt el, csak az örmény iskola ment ki a temetésére; a deák vagy magyar iskola csak akkor ment temetésre, ha közülök halt meg valaki; de a tanácsbeli temetésére kiment mind a három iskola.“ (1832. év. Vár. lev.).

*

A kántorok és tanítók csak tanácsi engedély mellett járhattak „kántálni.“ (Vár. lev. 1832. év).

2. Fejezet. Örmény tanítók. Fizetés.

„Hogy a tanítók — így ír a kereskedő-társaság a tanácsnak 1826-ban — professori kötelességöknek egész igyekezettel és szorgalmatossággal megfelelnek, abban meggyőződve vagyunk társaságunk annyival inkább, mert eddig elé több jól nevelt ifjak, alkalmas kereskedők, erkölcsös keresztények, tanult növendékpapok jöttek ki kezeik alól; sőt mai nap is városunk kebelének számos gyermekei és

ifjai egész megelegetéssel oktattatnak, neveltetnek és a keresztény hitben előmenetellel vezetettnek. Magok pedig, hogy józan életű, példás erkölcsű és diszes viseletűek legyenek, arról hitelesen bizonyítunk.“

1770-ben három tanító házbére 32 frt.

1791-ben az örmény tanítók fizetése 183 frt 23 kr. (L. a mondott évről vezetett „defter“-t.)

1792. Pál Márk a tanító (*Գաղղնա Բողոքի զարպիտ*: Márkosz Boghoszi várbéd). Az örmény tanítók fizetése 211 frt 40 kr.

1793. Marcus scholarum armeno-germanicarum magister.“ (Vár. lev. 1793. 16 jegyzőkönyvi sz. L. feljebb 1792. alatt Pál Márk). — Háríb János („armenus scolae magister“) fizetése 120 frt; Mojzes (Nerszesz) Joachim (armenus, scolae magister“) pedig 100 frt fizetést kapott.

Mészir Joachim és Sil-Mánug János örmény tanítók fizetése 10—10 frttal megjavítottatott. (Vár. lev. 1799—61 sz.)

1802. Az örmény iskola („scola nationalis“) tanítói: Sil-Mánug János és Páskul Emánuel. (Vár. lev. 1802—1334 sz.)

1807. Páskul Emánuel (Vár. lev. 1807—1314 szám).

1815. Sil-Mánug János és Áján Tamás az örmény tanítók. (Vár. lev. 1815—1212. sz.). Sil-Mánug János 1816-ban halt el.

1823. Csuta Gergely és Bocsánczi Sergius. (Vár. lev. 1823—2705 sz.).

Áján Tamás 1823-ig tanított; ebben az évben az elbocsátott Sárga Bogdán helyébe kántornak teszik, tanító-nak pedig Bocsánczi Sergiust (Szárkisz) választják. (Vár. lev. 1723—1796 jegyzőkönyvi szám alatt).

1826. Csuta Gergely és Bocsánczi Sergius; Csuta az év végén elhal és helyét Görög Joachim foglalja el.

1835-ben: Görög Joachim és Bocsánczi László (ez Szárkisz = Sergius nevét hibásan Lászlóra fordította.)

Ez az iskola a plebániai nagytemplom körül fekvő czinterem délnyugati oldalán feküdt.

B) Leányiskola.

1. Fejezet. *Helyiség, tannyelv, tantárgyak.*

Város-alapító őseink közt egyetlen egy írástudatlan sem volt; azért azt akarták, hogy a leány-gyermekek se nevedjenek iskolázatlanul: ezek számára is iskolát állítottak. Nem jöhettem nyomára annak, hogy hol volt az első leányiskola helyisége. 1728-ban a leányiskola az Apáczaútca azon épületébe költözött, mely a legújabb időkig leányiskola helyiségül szolgált: „1727. decz. 22. Eljöttek a tanácsházhoz a leánygyermek tanítónői és panaszkodnak, hogy a hely, hol tanítanak, nem alkalmas arra, hogy ott a város gyermekeit tanítsák (L. Szongott Kristóf, A magyarhoni őrmény családok genealogiája, 145 lapon Peteláczhi, Petelei): egán ághcshig dēghocz h várbedákhé u ájn perein, the cshunin ághed diēgb, ur szorveczhnun ézhghághkhin dēghákhé). Erre a város a templom (Salamon-templom) tulajdonát képező házat adja állandóul iskolának.

Der-Aszvádur (Bogdán pap) jelentést tesz 1777-ben a tanácsnak, hogy a leány-iskola felépült (Vár. lev. Örm. prot. III. köt. 318. l.).

Az új, czélszerű, egészséges, tágas, modern helyiség, melyben ma tanulnak a leányok, alig néhány évvel ezelőtt épült...

A leányiskola tannyelve még a jelen század három első tizedében is — örmény. A tantárgyak a fiú-iskola tárgyaival azonosok. A hittant örmény szertartású pap tanította, a tárgyakat 1770-ig tanítónők, innen kezdve körülbelől 1848-ig apácák, ezentúl máig ismét tanítónők tanították.

2. Fejezet. *Tanítónők, apácák.*

A régi tanítónők közül egynek a nevére sem akadtam. 1789-ben Petelei*) (=Lázár) Katalin a tanítónő, ki a mondott évben innen Szucsávéba ment, honnan le-

L. Szongott Kristóf, A magyarhoni őrmény családok genealogiája, 145 lapon Peteláczhi, Petelei.

velet irt Szamosújvárra. (Vár. lev. 1789—176 sz.) Szucsavában apácza lett. Azután haza jött és itt soror Catharina név alatt sokáig tanított.

A leányiskolában 1791-ben ezek az apácák „Moniales puellarum magistrae“) tanítanak: soror Ripsima (ροψη διακουμπου: Hopisz márábéd), soror Viola (βιολη: Mánuság), soror Catharina (καθηγη: Káticz). A háromnak fizetése 250 frt (Vár lev. 1791—223 számú krida, 1793—16 sz.).

1797. ján. 7-én azt határozta a városi „vegyes gyűlés“, hogy hatnál több apácza (tanítónő) ne legyen városunkban. (Vár. lev. 1799—19 sz.).

A leányiskola telke Petelei-Lázár Katalinnak, ki az „örmény leányiskolának volt tanítónője“ — kérésére kinyújtatott a baronipiaczig. Ekkor itt kutat is csináltak; a telek többi részét veteményes kert gyanánt használták. (Vár. lev. 1801 év).

„Petelei-Lázár Katalin apácza-tanítónőnek buza- és fabeli deputátuma (kiszabott fizetésbeli adomány, illeték) meghagyatván, fizetése 300 forintra emeltetett (1797. ján. 7), de úgy, hogy minden esztendőben köteles leszen maga mellett annyi számból álló apácza-leányokat tartani, a hányat könyörgő-levelében meghatározott. E felett kötelességéhez fog tartozni az is, hogy a tanuló leánygyermekket nemcsak a nemzeti (örmény), hanem a magyar nyelvben is tanítani igyekezzenek.“ (Vár. lev. 1800—15 jegyzőkönyvi sz.). Petelei-Lázár Katalin 1805-ben még tanít.

1804. Zachariás Mária apácza.

1807-ben egy-egy apácza (tanítónő) fizetése 150 forintról 200 frtra emeltetett.

1817-ben: Schuster Mária apácza.

1821-ben Szácha Veronika apácza.

1823-ban ezek az apácák tanítanak: Áján Helena, Ötvös Rosalia, Balog Mánuság. (Vár. lev. 1823—270 szám.).

Ma szép, tágas, kényelmes, modern, épületben tanulnak a leányok.

Napjainkban ezek a tanítónők: Száva Róza, Kolbai Zulejka, Balla Terka, Bocsánczi Vália.

1898. szept. óta „magán polgári leániskola“ is van falaink közt, melyben négy nő kivételével a többi tanerőket a helybeli államgymnasium szolgáltatja.

3. Fejezet. Felügyelet, tűzi fa.

A város Korbuly Kelemen egyházi személy mellé Verzár Istvánt rendeli „prefect“-nek. Ezeknek „kötelessége: a szükségét kifürkészni, minden szükségest megállapítani, az iskolát kormányozni, szóval gondját viselni a zárdának. Az apácák tartoznak ezek parancsainak engedelmeskedni.“ (Vár. lev. Örm. prot. III. köt. 1790 év).

Simay Lukács esperes-plebános, mint a helybeli iskolák igazgatója 1822. ján. 4-én ezeket írja a városnak: „A nemes Tanács és választott közönség bölcs végzéséből a helybeli iskolába járó tanuló fiúk számára ténnek idején a város fatartó magazinumából ingyen tűzifa adatik. Ha kedvez a nemes város a fiú-gyermekeknek, kedvezzen a leány-gyermekeknek is és adjon ezeknek is ingyen fát.“ És ezen évtől (1823) kezdve a leányok is ingyen kaptak fát a — várostól.

4. Fejezet. Örmény apácák.

Balta Péter helybeli polgár végrendeletében a többek között ezeket mondja: „A nőnevelés előmozdítására 10.000 frtot hagyok. Ezt az alapítványt a város fogja kezelni. Mivel úgy vagyok meggyőződve, hogy az apácák jobban tanítanak, hozasson a város elegendő számmal örmény apácát és bizza ezekre leány-iskolájának tanítását. Alapítványom kamatai ezen apácák ellátására fordittassanak.“

A város a végrendelet értelmében akart eljárni; azonban 1776. júl. 19-én tárgysorozatba került a leány-iskola kérdése. Tizennyolczan akartak apácákat hozatni, míg 21 közgyűlési tag úgy nyilatkozott, hogy: „Tudjuk mi azt jól, hogy az apácák hivatás-szerűen tanítanak, azért nem is foglalunk állást ellenök; de mert épülő nagy-templomunkra kell minden pénzünket fordítanunk, maradjon a leány-iskola régi állapotában, a 10.000 forinttal pedig folytassuk

tovább a templom építését . . .“ De mielőtt az elnök a határozatot kimondotta volna, felállott Balta Márton, a végrendelet végrehajtója és ezt mondotta: „Az alapítvány más célra nem fordítható, csak mire hagyatott; de mert én is szeretném, hogy végre-valahára templomunk elkészüljön, járuljunk ismételten a szép és szükséges egyház költségeinek fedezéséhez — mindnyájan a magunkéból!“

És a gyűlés elfogadta egyhangúlag Balta Márton indítványát: az apácák is bejöttek és a templom is — Isten segítségével — felépült.

C) Fiúiskola.

1. Fejezet. Magyar iskola.

Mihelyt letelepedtek: alkalmazkodni kezdték a hazai viszonyokhoz — az örmények. Szorgalmasan tanulgattak magyarul, gyermekeik számára pedig az örmény mellett magyar iskolát is nyitottak. Magyar iskolánknál magyar tanítók nyertek alkalmazást. Ez az iskola három osztályból állott („trivialis iskola“).

A nemzeti vagy „trivialis“ iskola első osztályát latinul „elementaris classis“-nak nevezték, a második osztály „minoris parvae“ és a harmadik „majoris parvae“ nevet viselt. A trivialis iskolát 1790-ben némely helyütt összevonták két osztályra; ellenben mi azt négy osztályra bővítettük ki.

A trivialis-iskolában nálunk csak magyarul tanítottak; de 1784-ben egy kormányrendelet a német nyelvet kötelező tantárggyá teszi: A kormányzék (Cibinii 15. júl. 1784.) 5615 sz. alatt tette közzé II. József uralkodónak azon rendeletét, mely a német nyelv ismeretét föltétlenül megköveteli azon tanulótl, ki a népiskolából a latin iskolába akar fölmenni. („ . . . in posterum juvenus in Scholis nationalibus praecipue in lingua germanica, utpote lingua generali Monarchiae edoceatur, et sine praevia illius cognitione nemini in posterum accessus ad Classes latinas indulgeatur.“ B. Wolfg. Bánffy, David Székely. [Mind a kettő; kik a kormányzék nevében irták alá ezt a rendeletet, — magyar!]). De már hat év múlva kihagyják a kötelező tantárgyak közül.

A főkormányászék ugyanis 1790-ben ezeket írja: „Mivel a közelebb elmúlt esztendőben az erdélyi katolikusok iskoláikban némely változások történtek volt, melyeknek a mostani alkalmatossággal a több hazabeli rendtartásokkal együtt a régibb szokásokkal fel kell váltatniok.

1. A nemzeti vagyis trivialis iskolák mindenütt ugyan, a hol eddig voltak, megmaradnak, de a német nyelvnek tanítása csak olyan helyeken lészen szükséges, a hol a népnek és ifjúságnak nemzete ugy kívánnya, a más helyeken jollehet dicséretes és hasznos lészen a német nyelv tanulása, mindazonáltal arra senkit kényszeríteni nem kell, hanem taníttassék az ifjúság főképpen az hazai nyelven a keresztény tudománynak, olvasásnak, írásnak és számvetésnek kérdésiben; a főhelyeken pedig, melyeken eddig három Classisból álló iskolák voltak, ha a költség többet meg nem enged, legalább két classis maradjon meg, melyben a fentebb említett anyai nyelven folytatandó tanulmányokon kívül az ifjúság a deák iskolákra készítessék.

2. Azon kényszerítésnek, mely szerint senkinek a német nyelv tudománya nélkül deák iskolákba lépni nem lehetett és ezekben is kiki arra szorítottott, ezután ugyan helye nem lészen. Az helyett pedig az anyai nyelvnek tanulása, melyet Felsőleges Urunk is kíván, pallérozása, s kivált a régi classikus authoroknak olvasása és szorgalmatos tanítása a Gymnasiumokba főképpen és szorosan parancsoltatik. Jollehet a német nyelv tanulására való kényszerítés elfog távoztatni, mivel mégis kivált a nemes ifjúságnak, s a kik katonaságra készülnek, külső nyelvek értelme nélkül lenni nem lehet, ezeknek tanulására Kolozsvárt különösen alkalmatosság fog adatni.“

2. *Fejezet. Iskolapénz, jutalom, katekizálás, priváta.*

Eddig a város fedezte az iskolák minden szükségét; 1804 óta azonban a tanulók iskolapénzt („familiatio“) fizetnek: „Végeztetett, hogy az első classisták adjanak 30 krajczárt, a másodikbeliek 24 krt, a harmadikbeliek 18 és a negyedik osztálybeli tanulók 12 krt, hogy ebből vétessék

fa (egy öl fa 6 máriás), fizetessenek a familias-ok (iskolaszolga; egynek fizetése egy hónapra 1 frt) és szerzeteseknek egyéb apróságok (czeruza, kréta . . .) A gyermekektől fog begyülni 65 frt.“ (Vár. lev. 1804—143 sz.).

„Az iskolának három zászlóra van szüksége. A iskola dobja a városnál áll.“ (Vár. lev. 1808—1082 sz.).

A tanulók jutalmazására adott a város 1808-ban 15 frtot.

A város Tamási Domokos és Benai Simon tanítók kérésére 15 forintot szavazott meg, hogy ezzel „a latin és magyar iskolák“ növendékeit jutalmazza meg. (Vár. lev. 1813—1026 sz.).

*

Vasár- és ünnepnapokon a tanítók „oktatják az ifjúságot (az iskolás gyermekeket) a Catholica tudományokra.“ (Vár. lev. 1832—126 sz.).

*

„Az iskolában „privátát“ (magán-tanítás; privata hora) tartani nem szabad, hanem a tanító a maga szál-lásán tarthat. Az iskolának ad a város hat öl fát, a fami-liásnak (iskolaszolga) fizet havonként minden tanuló három krt. Temetésre csak az iskola-felügyelő tudtával mehetnek a tanulók; a megjelenési díj az inspectornak fizetendő.“ (Vár. lev. 1813—1769 sz.).

3. Fejezet. Tanítók. Fizetés.

1771-ben Dániel Miklós választatott meg tanító-nak. (Vár. lev. 1771—143 sz.).

1774-ben Incze Zsigmond magyar tanítónak évi fizetése 80 frt: „Lecta est memorialis Ludi-Magistri (tanító) hungarici Sigismundi Incze restans suum Salarium in 55 florenis hung. pro defluxo anno 1774 extradari petentis . . .“ (Vár. lev. 1774. évi jegyzőkönyv).

A főkörmányszék 1775. máj. 16-án 3028. sz. alatt azt írja, hogy válaszszon a város tanítónak egy olyan szerzetest, ki képes legyen az ifjúságot német és magyar nyelvre is tanítani; de ha ilyent nem találna, bizza meg a mondott két nyelv tanításával a tanítót és adjon neki

havonként hat frt fizetést: „...Emanatae injungens in Residentiis et Conventibus familiarum Religiosarum tale religiosum Individuum procurandum esse, quod juventutem in lingvis Germanica et Hungarica informare possit, casu vero in eo, ubi tales domus religiosae non reperirentur, Ludimagistrum erga salarium 6 Rh. fl. menstruatim conducendum esse.“ Egész évi fizetése tehát 72 frt volt. Vár. lev. 1775. máj. 19.).

Rosa Ferenczet 1781-ben válaszsza meg a város magyar és német tanítónak. Fizetése 60 frt pénz, 50 véka buza, 20 szekér tűzifa és szabad szállás. 1793-ban fizetése („germanus, scholae magister“) 100 frt.

1782-ben Ignác (Cziriák) tanítót azon szolgálatért, melyet a szamosújvári fiúiskola mellett tanusított, — az esküdt közönség a polgárok közé fogadta (: „Ëzvárbed Ignácê ájn dzárutheán szebê, vornor Hájákhághkhin dëghoczê iskoláinê khov czhêczhuczhile, hászárágê éntunéczh khághkhéczhi.“ Örm. prot. III. köt. 399. l.). A polgári jogért 20 magyar forintot fizetett.

1785-ben egy tanítónak („normalium instructor“) fizetése 80 frt.

1787. Péterffy István „normalis“ tanítónak fizetése 109 frt. 1789-ben is ugyanez a tanító (Vár. lev. 1789. 205 jegyzőkönyvi sz.).

1791. A magyar tanító fizetése nyolcz hónapra 74 frt 40 kr. (L. a mondott évről vezetett „defter“-t).

Éder K. József, a szebeni népiskola igazgatója, Tóth Jánost, ki tud németül, magyarul és latinul is, tanítónak ajánlja. „Most Erdődön (Nagy-Károly közelében, Vegel Istvánnál) házi tanító“ — mondja levelében; azt is mondja, hogy adjon a város Tóthnak évi 150 frt fizetést, szállást, fát és gabonát. (Vár. lev. 1797—243 sz.).

Báró Josika Antal pedig 1798. október havában ezeket írja a tanácsnak: „Juvenis, qui scholas Szamosújvárii normales doceret, inventus sit, nomine Simeon Benai natione valachus ex Possessione Szamosfalva, annorum circiter 21, qui absoluta logica, scholas deseruit anno 1796, hucusque in offo scribae morabatur penes postae magis-

trum Fogarasiensem, lingvas calet valachicam, hungaricam, latinam, germanicam . . .” (Vár. lev. 1798—18 sz.).

Benairól Votsch Mihály, a kolozsvári normalis iskola tanítója ezeket írja Szamosújvárra: „Reám bizván a tekintetes főharminczados úr egy jó individuumnak kikeresését a szamosújvári magyar oskolák tanítására, abban igyekeztem, hogy valami ea pax és jó erkölcsüt szerezhsek; találtam egy Benai Simon nevezetüre, a ki itten a normalis oskolákon kívül a többi oskolákat is a Physicáig inclusive absolválta, a deák, magyar, oláh nyelven kívül a németet is alkalmasint beszéli és igen jó magaviseletü legény . . . Ha a tek. Uráknak jó és nemcsak olyan individuum kívántatik, a ki az üres helyet betöltse, ezt el ne hagyják.” (Vár. lev. 1803—1243 sz.).

A város Benainak 125 frt évi fizetést adott. (Vár. lev. 1803—1276 sz.).

Mivel a városnak szüksége volt tanítókra, alkalmazta mind a kettőt, kik mint tanítók itt éltek le napjaikat. Tóth magyar és Benai oláh volt.

1799. Gálffi Ferencz és Cziriák Ignác magyar tanítók. (Vár. lev. 1799—1140 sz.). Cziriák latint is tanított: „Cziriák Ignacius scholarum hujatum latinarum instructor.” (Vár. lev. 1795. 528 jegyzőkönyvi sz.).

A Szent-Ferenczrendi tanítóknak évi fizetése 200 frt. („P. Fráncziskánnun Professornun meg dáregán hách 200 ézlot. L. a mondott évről örményül vezetett „defter“-t).

1806-ban a magyar tanítók: Gálffi Ferencz és Benai Simon.

Benitzky János 150 frt évi fizetéssel német tanítónak felvétetett. (Vár. lev. 1806—543 sz.).

Benitzky János tanítót pontatlansága, durvasága („25 vesszöt is adatott egy-egy fiúnak“), vallástalanságáért („a templomban soha sem vetett keresztet, még Urfelmutatásakor sem térdelt le.“ Ezt is mondotta: „Székutzot agyon lövöm“) — állásától felfüggesztették. A Gálffi által szerkesztett panaszt, mit a clerus nyújtott be a közgyűlésnek, aláírták a többi tanítók is: Benai Simon (secundus docens; primus volt Gálffi). Páskuly Emánuel, Sil-Mánug. Még ezt

is mondotta: „Nem parancsol nekem sem az esperes, sem a gubernator.“ (Vár. lev. 1807—1314 sz.).

1811. Korbuly Márton (helyesen Vártán: Der-Vártán Korbulián. Vár. lev. 1811—1538 sz.).

Tamási Domokos (egyházi) Benai Simon és Tóth János kéri a várost, hogy fizetéseiket javítsa meg. (Vár. lev. 1814—1711 sz.).

Tourir József „normalis“ tanítóságot kér; a város nem alkalmazza, de megengedi — ha kérelmezőnek tetszik, — hogy a városon magánlag („privative“) tanítson. (Vár. lev. 1813. 1121—1829 sz.).

Tamási Domokost, ki 1813 óta tanít, 1815-ben (júnuár) elmozdítják hivatalából és helyette Reviknek Pius „pater franciscanus“-t teszik. Fizetése 250 frt, két ölfá, 12 véka buza. (Vár. lev. 1815—173 sz.).

Szász Chrysologus provincialis ezeket írja: „Ámbár kipótolhatlan szükségét szenvednek papok dolgában némely szerzetes házaink, de mivel sokkal tartozunk a nemes városnak, háladatosságunk nagyobb bizonyosságul egy jó tanítót rendeltünk a nevezett iskolába.“ (Vár. lev. 9815—1365 sz.).

Magyar tanító: Benai Simon és német tanító: Tóth János (Vár. lev. 1815—1212 sz.).

„P. Bonaventura Ferenczi franciscanus“ tanított a helybeli iskolában 1817-ben.

Korbuly Vártán a népiskola harmadik, Gábrus Zachar második és Tóth János első osztályát tanította. (Vár. lev. 1723—2705 sz.).

1826-ban ezek a tanítók: tisztelendő Tamási Domokos, tisztelendő Korbuly Márton, Gábrus Zachar, Tóth János.

1835-ben tanítók: Gábrus Zachar, Tóth János, Benai Simon.

*

Tekintetes nemes Tanács! A helyi normalis iskolai tanító-székre a nemes választott közönség által ajánlott Czetz Gergelyt, mint tanulmányi bizonyítványa szerint is alkalmatost, sőt kérésében tett biztosításánál fogva tanítói kötelességét czélszerűleg végbe vinni ígérőt, az érdeklött

tanítói székre magam is méltónak itélvén, a jövő 1846/7 évre leendő tanítói felvétetésébe megegyezem. Egyébiránt illő tisztelettel lévén a tekintetes nemes Tanácsnak Szamosújvárt, 1846. szept. 21. alázas szolgálja: Gajzágó Kristóf helybeli plebánus és oskolák prefectusa. (Vár. lev. 1846—1221 sz.).

*



Wohlmann József.

„Gábrus Zachar, Czetz Gergely és Wohlmann József, miután mind erkölcsi, mind politikai tekintetben megkívántató tulajdonságokkal, úgy elhivatásuknak czélszerűleg megfelelő képességekkel birnak, hivatalaikban megerősítettnek 250 frt évi fizetéssel (havi 20 frt 50 kr. utólagos részletekben kapják fizetéseiket). Mártonfi Antal segédlelkész nyugdíj nélkül elbocsáttatik. Korbuly Márton volt tanító és a két örmény tanító fél-fizetéssel nyugdíjba helyeztetnek.“ (Vár. lev. 1850—34 szám).

Csákány Adeodát örmény szert. pap 1850-ben választatott meg örmény nyelv- és hittanítónak; ebben a minőségben szolgált a népiskolánál 1863. június végeig. Szeptember elején átment az „örmény kath.“ gymnasiumhoz mint megválasztott rendes tanár.

Később ezek a tanítók: Adler Severin, Korbuly Márton, Fáraó Simon, Alexa Ferencz, Esztegár Antal, Novák Antal, Páll Bogdán, Szefer (Zeffer) Lukács és Voith Gergely. Jelenleg négyosztályú népiskolánk tanítói karát ezek alkotják: Esztegár Antal, Novák Ferencz, Voith Gergely, Zeffer Lukács. Igazgató: Bárány Lukács kanonok-plebánus, örmény nyelv és hittanító; Kapatán Márton.

3. Fejezet. Szünidő. A fiú-iskola helyisége.

Az iskolai szünidő eddig szeptember és október havaiban volt; de 1785-ben áttétegett július és áugusztusra (Vár. lev. 1785—181 sz.).

A fiú-iskola a piaczon levő czinterem déli oldalán feküdt; itt tanultak a fiúk 155 évig; de 1855-ben átvitték ezt az iskolát a Viz-útczába: a lánosz-ház"-ba. Most is ott van.

5. Fejezet. Iskolai felügyelet.

Valamint a fiú-, úgy a leányiskola felett is a közvetlen felügyeletet a multban is a plebános, mint a mondott iskolák igazgatója, gyakorolta. De az iskolafentartó város, — mely a tanítókat és tanítónöket fizette — szintén küldött ki a tanács kebeléből „arravaló“ iskolafelügyelőket egy, vagy több évre terjedő megbizással.

Az iskolák felügyelőjévé rendszeren tanácsost választottak; 1799 elején a „normalis iskolák inspectora“ Bogdánffy Gergely volt. (Vár. lev. 1799—15 sz.).

1791-ben a magyar és örmény iskola felügyelőjévé („prefect“) a pápság Verzár Auxentiust (*Ср-Уууууууу Уууууууу*: Der-Ángszend Vérdzárján) és a város Dániel Miklóst tette. „Ezek gondoskodtak az iskola szükségleteiről, ügyeltek a tanítókra és tanulókra. A két felügyelő egymással egyetértve a közönség tudtával tegye meg a szükséges kiadásokat.“ (Örmény prot. III. köt. 483 l.).

6. Fejezet. Lengyel Gergely helyettes-igazgató.

„Tekintetes nemes Tanács! A tekintetes nemes Tanácsnak f. hó 8-ról hozzám intézett felterjesztésében kinyilatkoztatott kívánságához képest, jóllehet a felsőbb rendelkezések értelmében mindenütt rendszerint a helybeli plebánosok igazgatói az akár kisebb, akár nagyobb iskoláknak; mivel azonban a szamosújvári plebános-esperest Gajzágó Kristóf öregsége és szünteleni betegeskedése miatt ezen tisztet kellőleg nem teljesitheti, megegyezem abban, hogy ideiglenesen helybeli káplány Lengyel Gergely, mint segédje a helybeli director-plebánosnak, pótolja ezen hivatalt. Egyébiránt illő tisztelettel levén, a tekintetes nemes Tanácsnak Szamosújvárt márcz. 29. 1845 elkötelezettje: Kovács Miklós erd. püspök.“ (Vár. lev. 1845—430 sz.).

Lengyel Gergely segédlelkész és a helybeli „iskolák prefectusa“ a városhoz intézett (1845) jelentésében ezeket

mondja: „A helyi iskolákban tanuló-íjoknak a héten tartandó próbatételét fogja követni az úgy nevezett declamatio¹⁾, mely alkalommal az iskolai év alatt a tanulmányok pályáján erénnyel párosult szorgalmas előmenetelt tanusított jelesebb tanulóknak méltánylások jeleül, és a többieket is e dicső és nemes czélra buzdító ösztön- és például praemiumok fognak osztogattni.“

7. Fejezet. *Adler Severin tanító.*



Adler Severin.

Német szülőktől származott, neve is német; de szive magyar volt. Nehány évig itt helyben főhadnagyi ranggal a katonai nevelő-intézetet kormányozta; azonban 1848. decz. 25-én beállott a honvédek közé: Bem „apó“ rögtön kapitányi rangra emelte... A szabadságharc lezajlása után hálás városunk tanítósággal kínálta meg; a vitéz katona elfogadta a neki való állást. Itt élte le — az egész város

tiszteletétől környezve — előbb mint tényleges, később mint nyugalmazott tanító — napjait.

Ezen néhány kegyeletes sor megírásával röjja le kötelességét némileg a hálás tanítvány felejthetlen emléke iránt azon derék, pontos, s szorgalmas, jó tanítónak, ki úgy szeretett, mint saját gyermekét...

És most álljon itt a város hivatalos bizonyítványa, mit kérésére kiállított:

Mi Szamosújvár város Tanácsa, helybeli elemi tanító Adler Severin úrnak adott kérése következtében hivatalos bizonytságot teszünk arról, hogy nevezett kérelmes, mint cs. kir. főhadnagy az innen csak 1860-ban²⁾ elköltözött 51. számú sorsyalog-ezred katonai nevelőintézet parancsnoka levén, mint ilyen 1848. nov. elején buzgó tevékenységet

¹⁾ A „declamatio“ próza- és költemények elszavalásából állott.

²⁾ Nem 1860-, hanem 1854-ben.

fejtett ki arra, hogy városunk a cs. kir. hadsereggel átvo-
nult lándsás csapatok által másutt elkövetett rablástól,
gyújtástól megkíméltsék nemcsak, hanem arra is, hogy
a városi lakosságtól cs. kir. ezredes Urban által követelt
terhes hadisarcz jelentékenyen enyhítettett. Továbbá bizo-
nyítjuk, hogy kérelmes Adler Severin 1848. decz. 25-én,
midőn Bem tábornok e városba először vonult be, a hon-
védekhez átlépven s az intézet parancsnokságát utódának
átadván, a forradalom után a munkácsi várba vitetett fog-
lyul, honnan 3 év mulva legfelsőbb megkegyelmezés foly-
tán 1852-ben kiszabadulván még azon év október 1-én e
városon hatósági engedéllyel magán iskolát nyitott, 1856.
évi szept. 1-én pedig nyilvános elemi tanítóvá lett.

Szamosújvár város tanácsának szept. 19. 1867. tartott
üléséből. Simay Gergely polgármester, Voith Márton fő-
jegyző. (Vár. lev. 1867—707 sz.).

8. Fejezet. Gábrus Zachariás.

Jetige: Non census, tituli, nec clarum
|nomen avorum,
Sed probitas magnos ingeni.
|unquę facit. Ovid.

Sok tanítója volt e városnak; de északépességre és
munkásságra nézve egy se közelítette meg Gábrust, ki
nemcsak mint kitünő tanító tett jelentékeny szolgálatot ha-
zájának, hanem mint tudós, költő, festő és gépész
is nem kis mértékben járult hozzá a közmívelődés terjesz-
téséhez.

Gábrus Zachariás 1794. áugusztus 18-án szüle-
tett Szamosújvártól örmény ajkú szülöktől. Az iskola elemi
osztályait szülővárosában tanulta, a középtanodai és böl-
csészeti tanfolyamot Kolozsvárt mint tápintézeti növendék
elvégezvén, 1815-ben theologia hallgatása végett Gyula-
Fehérvárra ment, hol a Szent-István nevű növeldében fel-
ügyelő lett....

1817. szept. 2-án bucsúzott el Fehérvártól; de egy-
szersmind a papi pályának is, mely iránt gyermekora óta
nagy hajlama volt ugyan, de rövid termete miatt arra al-
kalmatlannak tartatott, — „Isten hozzád“-ot mondva haza
jött. Itt egy évig adó-író biztos (rectificator comissarius) volt.

1818. októberben Gábrust a tanács tanítósággal kinevelte meg és ő az ajánlatot elfogadta. Így lépett Gábrus azon szép pályára, melyen 42 év alatt 2425 gyermeket nevelt fel a hazának. Naponként 8 órát tanított, négyet a nyilvános intézetben és négyet házában magánlag. Magán tanítványai sorába évenként 10—15 szegény gyermeket is



Gábrus Zachariás.

felvett, a kiket nemcsak ingyen tanította, hanem — tehetségéhez képest — anyagilag is gyámolgatta. Ezek közül idővel egyikből jó pap, a másikkól derék biró, a harmadikból ügyes tanító (és így tovább) lett, mely hasznos tagok a társadalomra nézve különben talán elvesztek volna, ha Gábrus megbecsülhetlen közvetítése, meghálálhatlan fáradozása és készsége gyámolítása, tanulmányaik folyta-

tása végett, számukra alapítványi helyeket nem keresett, vagy megélhetési módjukról ne gondoskodott volna. Ő nemcsak szóval az iskolában tanította az emberi kötelességeket, hanem tettel is megmutatta, hogy mivel tartozik a loyális alattvaló uralkodójának, mit vár a rendületlen hazafitól a hon és minő követeléseket formál irányunkban az a város, melynek falai között pillantottuk meg a szép kék eget.

Habár terhes hivatalával járó kötelességeinek lelkiismeretességgel és páratlan szorgalommal felelt meg; mégis tudott a fáradhatlan férfiú, kinek életéből egy percz se rebbent el haszontalanul, — időt szakítani a munkálkodásra azon téreken is, melyek nem tartóztak ugyan műköréhez, de városunkban hivatott művelőjükre várahoztak. . . (L. Szongott, Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz, 148—156 lap. Kimerítő életrajzát „Egy eltemetett láng-ész“ czím alatt közreadtam „A Szamosújvár városi örmény kath. algymnasium 1870/1871. évi Tudósítvány“-ában).

9. Fejezet. Tanterv, rendtartás.

Mielőtt általmennék a következő iskolákra, közlök itt egy régi tantervet (1799. évről) és rendtartást, mely ezelőtt 100 évvel volt érvényben:

Nr. 1140/1799.

„A szabad királyi Szamosújvár Városa fiu gyermekek oskolái iránt kiadott rendtartás.

I. Ami az oskolákat illeti: Mindegyik tanitónak az maga oskolája Inventarium mellett által adattatván, kötelességében lészen mindenekre jó gondot viselni, ugy hogy akár mikor, de kivált az oskolai esztendő végén az oskolai Inspectoratusnak, az általvett állapotban remonstrálhassa; ahoz képest a rendes oskolai órákon kívül mindenkoron zárva tartassanak, és külömben is a midőn nyitva lennének, ha mi kár történnék, a kárt tévők által fizetessék meg a kárt, mellyben az igazsághoz képest az oskolai Inspectoratuson kívül a Fő-Biro Úr s a Tks Nemes Tanáts assistentiával fog lenni, tsak hogy a concernens tanító által jó idején requiráltassanak.

II. Ami az oskolai rendtartást illeti: 1. Mind az örmény, mind a deák oskolák az ide való országos 9ber 5-én tartatni szokott vásár után más nap, vagy legfellyebb harmad nap el fognak kezdődni, végződni pedig az deák oskolák 8 Septembris, az örmény oskolák 20. 8bris. Melly alkalmatosságébéli S. Misékről

az esperest úr rendelést fog tenni. 2. A vasárnapokon és ünnepnapokon kívül recreatio napi szakaszok lesznek e következők: hétfőn délelőtt, mint héti vásáros napon iskola nem fog tartatni átallyában se az örmény, se az deák részről; tsötörtökön pedig a deák oskolabélieknek egész nap recreatiojuk leszen, az örmény oskolabélieknek ellenben tsak délután; mindazonáltal a nagy böjti idő szakaszon a deák oskolabélieknek is tsötörtöki napokon tsak délután leszen recreatiojuk. 3-tio. Ünnep- és vasárnapokon világi tanítás nem leszen ugyan, ellenben lelkitanításra a tanítók és tanulók is reggeli nyolcz órakor egybegyűljenek, és a mig misére kelletvén menni, addig kathekesis tartassék, azután mise halgatásra mennyenek, s a predication is maradgyanak. Ugyantsak a téli hónapok és rendkívül való hidegek ide nem értetnek, melly napokon a kathekesisre való gyűlés tíz orakor leszen és az utolsó kis misére fognak menni, délután harmadfélkor gyűljenek össze, és azután vetsernyére mennyenek, hanem az örmény oskolabéliekre nézt ez tsak nagy böjttől kezdve értetődik; ezen ünnepnapi, és vasárnapi gyűlésekben az ifiak az éneklésben is gyakoroltassanak; az örmény oskolákban örményül, a magyar és deák oskolákban magyarul és deákul, ugy hogy télben az ünnep- és vasárnapokon halgatandó kis miséken is, ugy az oskolai köz napi tíz orai miséken is a templomban hármonice énekellyenek, ebben pedig az a rend tartassék, hogy edgyik nap az örmény oskolabéliek örményül, más nap pedig a magyar oskolabéliek magyarul, vagy deákul, és ezen váltoslag tartandó éneklés modja az imádkozásban is tartassék meg. A gyónást és áldozást az örmény oskolabéliek minden három hónapban egyszer, s következőleg négyszer egy esztendőben, tehát hatszor, a husvéti gyónást is beleértve, végezzék, melly alkalmasságokon gyóntató-atyákról az esperest ur providealni fog. 4. Az örmény oskolákban 2. classis légyen, az elsőben, vagyis a kisebbben a betük esmerése, a jó olvasásig inclusive tanittassék; a másodikban, vagyis a nagyobbban, a ministrálás stb. az irás és az arithmetica az additioig, vagy legfellyebb a divisioig. A privatum exameneken kívül husvét tájba, ugy az iskola végén publicum examenek tartassanak, mellyeknek alkalmatosságával legyenek az oskolai promotiok, időközben pedig semmiképpen nem leszen szabad az ifiaknak általmenetelek. Hogy pediglen a tanítás sükerebb legyen, tartsák a normalis methodust, melly végre sükéségs táblák is szereztessenek. 5. A deák oskolákban is két classis legyen, a kisebbekben minor parvaig inclusive, a nagyobbikban azon fejül, ugymint: a major parva és principia tanittassék, ha pediglen grammatisták annál is inkább syntazisták számosabban találtatnának, azon esetben a major parvát is a kisebb classisbéli tanító fogja tanítani, a grammaticát pedig, és syntaxist a principian kívül a nagyobb tanító. Mindegyik classisban pediglen a magyar, deák olvasáson és iráson kívül, a német olvasás és irás is gyakoroltassék. A keresztényi tudomány és Arithmeticum Studium mind a két clas-

sisban gradatim, a biblica historia pedig az első classisban, ellenben a második classisban a hazai historia és geographia tanitassék; a privatum exameneken kívül legalább minden hólnapban az oskolai előjáróknak edgyike jelenlétében menstruale examenek tartassanak; husvét tájban pedig és az oskolai esztendő végén publicum examenek, a mellyekben is minden studiumokból az ifiak examináltassanak, és az írásokból is speciment adjanak, az oskolai esztendő végén praemiumok fognak kiosztogattatni minden classisbélieknek érdemek szerént szokott classificatio mellett, melly hogy nagyobb accuratioval mehessen véghez, kötelességekben lesz a deák oskolai tanítóknak minden hólnapról az oskolai inspectoratusnak menstrualis classificatiot beadni, mellynek készítésében minden részrehajlás nélkül igyekezzenek, s conscientiose tellyesítsék is a tanítók egyébre az erkölcsi, s tanulásbéli igyekezeten s előmenetelen kívül nem tekintvén. A végső classificatio ugyantsak az oskolai inspectoratus közbejövetelével essék meg, a praemiumok dolga pedig ugy intéztessék, hogy minden classisban egynek vagy kettőnek avagy legfeljebb háromnak a legérdemesebbek közül adassék, és a classificationak felolvasása, ugy praemiumok kiosztogatása publica declamatiok mellett, és illendő solemnitással mennyen végbe. Továbbá nints ellenére a nemes városnak, ha a deák oskolabéli tanítók az inspectoratusnak hírével az esztendő végén tisztességes comediát producálnak, ugyantsak a jádzó ifiak költségén, melly végre a szüleikkel egyetértőleg legyenek.

III. A mi a tanítókat és tanítványokat illeti: 1. Kötelességekben lészen a tanítóknak a jó erköltset és a jozanságot nemtsak szóval a tanítványok szívébe plántálni, hanem tselekedettel is jó példát mutatni, és nemtsak az oskolában, hanem azokon kívül is, megemlékezvén ama mondásról: Verba movent, exempla trahunt; egyszersmind pedig magok közt is keresztényi harmóniában éljenek, egymást senki előtt, annál is inkább pedig az ifiak hallattára s botránkozására ne szóllják, ne gyalázzák, hanem ha netalán tán egy más ellen valami panaszok lenne, az oskolai inspectoratusnak adják fel, a mellynek kötelességében lesz a panasznak végére járni, és igazságot tenni, a nélkül, hogy a váddal a tks fő-bíró ur, vagy éppen az egész tks nemes Tanáts, mint fő-inspector eleibe kellene kerekedni. Továbbá a tanítói kötelességeket ne immel-ámmal, hanem jó lélekkel, és zelose folytasák, az oskolákban az illendő fenytéket tartsák meg, de durván annál is inkább kegyetlenül az ifiakkal ne bánnyanak, és szemek előtt legyen mindég az, hogy a kezek alatt lévő ifiak boldogságának előmozdítói lehetnek, és hogy legyenek, az Isten, az ország és a város is kívánnya.

2. Az ifiakkal atyai módra bánván, a hibázokat, ugy a rest tanulókat előbb szóval intsék meg, a szóbeli dorgálás ugy tovább az térdeplés sem használván, vesszszóvel, vagy korbátsal, a vétséghez képest hat ütésekg legfellyebb büntethetnek magokra is a

tanítók, az inspectoratusnak minden közbe jövetele nélkül, a büntetést hideg vérrel indulatosság nélkül vigyék és vitessék véghez, az okát publice mindenkor kimondván. A körmek és tenyerek ütése, ugy a tépések és pofonvágások, nem különben a csajánozás tiltatnak. A templomokban hibázók tsak intessenek meg, de a büntetés a következő oskolai gyűlésen vétessék exemtioba. Az incorrigibiliseket, a lázasztokat, a gyakori ábsentálokat, ugy a nagyobb vétküeket az oskolai inspectoratusnak adják fel, a mellynek kötelességében lészen a megbüntetendőket megbüntetni, vagy ha azzal se jóbbitathatnának meg, az olyanokat, mint veszedelmes tagokat egészen kirekeszteni.

3. Oskolai napokon a kiszabott órákon az oskolákba megjelenvén, ottan a tanítói kötelességeket szorgalmasan folytassák, eltelvén a kiszabott órák; délelőtt az ifiakat mise-hallgatásra a templomba fogják kísélni, és ottan edgyütt misét halgatván az ifiakkal kijönni és őket haza botsátani, mind ezekben pedig szép rendet tartsanak, és tartattassanak. Délután hasonlólag a kiszabott órán kiki maga oskolájában megjelenvén folytassa kötelességét, és az órák végével botsássák el az ifiakat, kivévén ha vetsernyére, vagy litániára kellene menni. A kiszabott oskolai órák pedig ezek: az oskolák kezdetétől fogva első februariusig nyolczadfélkor kezdödyenek az oskolák, ugy hogy nyoltzig a recitatiok megessenek, puncto pedig nyolczkor a catalogus olvastassék fel, és a szokott oskolai imádság mondassék el, ezek után a rendes tanítás tizig tartván, tizkor mise halgatni mennyenek; a 1. febr. pedig az oskolai esztendő végeig hét órákor kezdödyenek, ugy hogy nyoltzadfélíg a recitatiok essenek meg, s akkor catalogus olvastassék, és a szokott oskolai imádság mondassék el. Délután egész esztendón által két fertállj kettőre elkezdödvén az oskolák, és két óráig a recitatiok elvégeztetvén, akkor a catalogus olvastassék fel, és a szokott oskolai imádság mondassék el, a vége pedig négykor lesz. Az oskolai acuratióra nézve a nemes város egy csengető felállitását resolválta, mellyel való jeladást observállyák magok is és observáltassák a tanitványok által is, és az oskolákból el ne távozzanak akárkinek hívására is, sőt a tanitványoknak ok nélkül való kiés bjárást meg ne engedjék.

4. Mindegyik tanító egy ugy nevezett fámiliást tartson, a kinek kötelességében lészen az oskolát minden nap kiseperni, ivo vizet hozni, ha kívántatnék, ugy nem különben télen által tüzet tsinálni, s minden hólnapban a különben is obligatus kéménysoprövel a kéményt kisepertetni. A fizetése az eddig való szokás szerént az provisio légyen, tsak hogy ezeknek szine alatt valamely rendkívül való exactio ne tétessék, s privatus ususra ne fordittassék. Ezen fámiliásokra a tanítók különösön ügyellyenek, hogy miattak legkisebb fogyatkozás se légyen, és az oskolák is a rendes órákon kívül zárva tartassanak és senkinek azokba szállás ne adassék.

5. A publica institutiokon kívül nem tilalmaztatnak a tanítók a privata instructioktól, tsak hogy azok az oskolákban ne tartassanak, mellyhez képest szabadságában lészen a szüléknek a fiaikat akár mellyiknek privata instructioja alá adni, azon tanítókat vagy szállásokra jártatni, vagy pedig az ifiakat a tanítók szállásaihoz küldeni és a miatt a tanítók egymás ellen ne háborogjanak, annál is inkább a tanulók ellen legkisebb haraggal, és olyas indulatossággal lenni ne merészellyenek. Sőt a tanítókon kívül másoknak is privata instructiojuk alá adattathatnak az ifiak, tsak hogy a közönséges oskolákban járjanak, és azon órákon ottan tanittassanak a szokott methodus szerént. A publica institutiokban pedig se egy részről, se más részről legkisebb hátramaradás se légyen kivált a privata instructioik miatt.

6. Akár az örmény, akár a magyar oskolákban beadandó gyermeknek öt esztendőn fellyül valónak kellek lenni, öt esztendősnél pedig kisebbek bé ne vétessenek. A szüleiknek ugy is szabadságokban lészen egyenesen is a magyar oskolákba adni fiaikat, ha mindazonáltal örmény oskolába előbb aduák, azokat idő közben kivenni és magyar oskolába adni szabadságokban nem lészen, és különben is az oskolába való bévetelek, és által tetelek idő közben tilalmaztatnak, hanem tsak az oskolák kezdetén és hűsvét hetében eshetnek meg.

7. Az ifiakra az egészség és tisztaságbéli regulák szerént különös gondjuk légyen a tanítóknak: ruhéseket, és akár melly ragadós nyavallyásokot az oskolákba meg ne szenvedjenek, hanem az ilyeneket minden személyly válogatás nélkül mihent észre vénék, haza küldgyék és a mig meg nem gyógyulnak, addig vissza ne fogadják, a tisztaságra jó eleve az ifiúságot szoktassák, és szorítsák és magok is ebben jó például légyenek.

8. Nem tilalmaztatik a tanítóknak, hogy ha az idő járása engedvén recreatio, vagy ünnepnapokon, avagy a rendes oskolai órákon kívül a tanítványokkal sétálás, és tisztességes multság végett ki ne mennyenek, tsak hogy ebben minden visszaélés elkerültessék és vendégeskedésre ne fordittassék; ugyantsak szabadságában lészen az oskolai inspectorátusnak a tanítók és a tanítványok igyekezetekhez képest májális feriatkat adni, tsak hogy azok is tisztességesen használtassanak. Ellenben a feredés tilalmaztatik, ugy hogy sem magokra, sem a tanítókkal feredni menni nem lesz szabad, ide nem értvén ugyan tsak azon eseteket, a mellyekben a szüleik, vagy idősebb atyafiaik valamely fiaikat magokkal feredni kivinnének.

9. A puskaporról, puskával, s több efféle tüzi eszközökkel és fegyverekkel való járás, ugy a dohányzás keményen tilalmazva legyen, és a melly fiú legkisebben efélében érettetnék utól, példáson büntetessék meg; emellett a madarászat, annál is inkább a halászat tiltatik, nem különben a kártyázás is, ugy pénzzel, vagy gombbal való jádzás. Egyéb tisztességes ártatlan játékok, kivált

a háznál nem tilalmaztatnak, tsak hogy azok miatt a tanulásban hátra maradás ne légyen. Egy szóval:

10. Az ifjaknak előre szivekbe oltsák, plántályák az egyenes szívüségét, az igazság szeretetét, egy szóval az Isteni és a felebaráti szeretetet, nem különben a templomokban való különös és ájtatos viseletet, nem tsak a midőn ministrálnak, hanem azon kívül is; ugy továbbá az oskolákban és az oskolákon kívül is a csendes és jámbor comportatiot előjárrokhoz és szüleikhez való tiszteletet, és szófogadást, mindenekhez való emberséget, és ezekben magok is a tanítók jó példát mutassanak, a veszekedés és verekedés kerülését.

Ezeket mind magok a tanítók tartsák meg, mind a tanítványok által tartassák meg, különben magoknak tulajdonítsák a tanítók, hogyha első hibájok miatt a tanítók társaságában az oskolai inspectoratustól meg fedettetnek, a második és nagyobb rendű vétéségért pedig a tanáts színén szintén megpirongattatnak, s mind ezek ne talán tán nem használván harmadszor ámoveáltatni fognak. Ide nem értvén a miattok ne talán tán eshető károkot, melyeket a legelső esetben is redintegrálni, vagy redintegráltatni kötelesek lesznek. Mindezekben pedig legkisebb kedvezés sem lészen.

Mínthogy pediglen: 11. Illő, hogy a magok kötelességeknek híven megfelelő tanítók betsületben tartassanak, és senkitől bántodások ne légyen, annál fogva, ha valakitől szóval, annál is inkább tselekedettel akár hol is megbántódnának, folyamodjanak az oskolai Inspectoratushoz, a melynek kötelességében lészen a tanítókat igazságok mellett manutenéálni és ha különben nem a főbíró úr, vagy éppen az egész Ns Tanáts közbejvetelével is az ok nélkül megbántatott tanítónak illendő elégtételt szerezni. Ugyan tsak magok is a tanítók kerülyenek el arra való minden alkalmatosságot; mert ha mit hibáznának, az iránt előbb az oskolai inspectoratus által, következőleg pedig a főbíró ur és a ns tanáts, mint helybéli jurisdictio által a megteendők meg fognak tétettetni és az injuriatusoknak satisfactio adattatni. Maga authoritásával való élése akár kinek a helybéli jurisditionak megsértődésével lévén, meg nem szenvedhetik.

Ezekhez járul az is 12-o, hogy mivel a nemes város az emulatio élesztésére kegyesen resolválta azt, hogy minden classisnak egy egy nummizma szerzettessék, tehát ezen nummismákról egy diariumot tartsanak, melyben feljegyeztessék a nummismáknak kinél meddig való létek, és ezekben is valamint a praemium osztogatásában, (melyre esztendőnként tíz Rforint resolváltatik) minden partiálítás részrehajlás elkerültessék.

Egyéb aprolékos oskolai szükségek megszerzésére az ifiak tartoznak conferálni (familias, tüzi fa), tsak hogy ezekben is legkisebb visszaélés se legyen. Datum Szamosujvárini Die 22-a 8-br. 1799.

D) „Vasárnapi iskola.“

A kereskedő- és mesterinasok számára városunk 1855-ben egy új iskolát nyitott meg, mely tanintézet — mivel növendékei csak vasárnaponként jártak tanításra — „vasárnapi iskola“ nevet viselt. De néhány évi fennállása után ez az iskola, melyben a helybeli népiskola tanítóin kívül főt. Pap Tivadar segédlelkész is (ez a jó nevű pomologus kertészetet) tanított, megszűnt élni.

Itt közlöm a polgármesternek a czéhekhez intézett iratát:

3566—1854 sz.

A Becsületes Timár Czéhnek — helyben.

A kereskedés és iparviszonyok szabályozására kiadott legfelsőbb ideiglenes utasítás 113-ik §-a szerint a tanítvány fölvétele végett bizonyítvány által tartozván kimutatni azt, hogy az elemi iskolai tárgyakban oktatást vett, ez által kimondotta a legfelsőbb kormány azt, hogy a kereskedői és mesterségi pályán még inas sem lehet az, ki legalább írni, olvasni, számolni nem tud, és a vallásban illő oktatást nem kapott; fel lehet azonban tenni, hogy azok között, kik e rendeletek kiadása előtt lettek inasokká, találtnak olyanok, kik semmi oktatásban nem részesültek, más részről pedig miután a gyermek a kapott tanítást is éretlensége miatt, ha abban magát tovább is nem gyakorolja, elfelejti, — szükséges, hogy a nevendék ifjak, kik akár m' okból az iskolákat már nem járják, vagy nem járhatják, legalább hetenként egy napon, mire a vasárnap, mint a dologtól pihenő nap, legalmasabb, — némi oktatást nyerjenek.

E czél elérése véget méltóztatott Püspökünk ő Excellenciája rendelkezni a helybeli főesperest és plebános urhoz, hogy a városi hatóság közremunkálásával az úgynevezett vasárnapi iskolát állítsa fel, — mi következőkből álland.

1) Minden vásár- és ünnepnapon délután 2 órától 4-ig a helybeli tanító úrak oktatást fognak adni az írásban, olvasásban, levelek és kontok szerkesztésében, a természet és földleírás tudományában, 4 órától 5 óráig pedig a főtisztelendő plebános úr a vallásban és erkölcsben a templom-czinteremben lévő városi iskolai épületben.

2) Ezen iskola két osztályra fog oszlatni, a mennyiben tudni illik lesznek olyan ifjak, kik még írni s olvasni sem tudnak, és lesznek olyan ifjak, kik az elemi iskolában már járják.

3) Ezen vasárnapi oktatásban kötelesek minden kereskedő és mester-inasok külömbiség nélkül 18 éves korukig megjelenni s részt venni, az illető gazdák felelős terhe alatt.

Ez okból meghagyatik a czéh-előjáróságának, hogy az ide mellékelt kimutatásba, melynek minden rovatai hűségesen és pontosan betöltendőek, jegyezze fel a czéh minden növendékeinek nevét, legyen az inas vagy legény, a ki a 18-ik évet el nem töltötte, és 8 nap alatt adja be a tanácsba.

Jövöire pedig az ideiglenes fenntiszt. utasítás 113-ik §-át szoroson megtartván, valahányszor egy növendéket fölvesz a czéh, azonnal egy hasonló kimutatás beküldése mellett jelentse fel a vasárnapi oskolák tanítóinak.

Hogy ezen iskola mikor fog életbe lépni (a mi rövid időn megtörténik) a czéh előjáróságának tudtul fog adatai.

Szabad királyi Szamosújvár város tanácsától október 28-án 1854. Jakabb polgármester.

E) „Gyakorlati ipar-intézet.”

P. Sükür Ignác a bécsi mechitháristák „generalis procurator” és városunk képviselője 1860-ban abban állapodtak meg, hogy a mondott bécsi örmény szerzet és a hazai örménység, örmény fiúk számára itt Szamosújvárt gyakorlati ipar-intézetet alapít. Ezen intézetnek Sükür által készített tervezetéből, mit Lukácsi Kristóf fordított magyarra, itt a következő részleteket közlöm:

„Az egyesülésnek főczélja a szívet és elmét, a lelket és értelmet mívelni, nemesíteni, az ifjú nemzedéket oktatni, nevelni, az életben legszükségesebb ismeretek, tudományok, nyelvek és mesterségek alapos megtanulására reá segíteni, azokban őket kellőleg kiképezni.

Mi lehet pedig e végre inkább célravezető, mint egy olyan nevelő-intézet, melyben az elszórt nemzet gyermekei oktatás és nevelés végett egybe gyűjtetnének?

Ezen intézet felállításához két kellék szükséges: pénz-alap és növendékek. De a tapasztalás azt tanúsítja, hogy csak pénz és intézet legyen s akkor növendék-gyermekekben nem leend hiány. Tudja azt jól mindenki, hogy nevelés és oktatás a jóllét alapja, földi és túlvilági boldogságunk eszközlője. Boldogságát a vakszerencsére többé senki sem bizza, hanem minden ember tanulás és munka által igyekszik kovácsa lenni saját szerencséjének.

Czélba vett intézetünk annyiban fogna más hasonló intézettől különbözni, hogy az nem fogna megelégedni azzal, miszerint az ifjak abban maguknak különböző

hasznos ismereteket szerezték és az intézetből ki- és az életbe belépve maguknak és szülőiknek terhükre ne váljanak; hanem azon lenne, hogy minden ifjú hajlamaihoz és tehetségeihez képest — még az intézetben — egy vagy két mesterséget tanuljon; mire nézt ezen intézetet méltán „Gyakorlati Polytechnicum-Institutum“-nak lehetne nevezni. Beláthatja tehát mindenki, hogy mekkora jótétemény egy ilyen intézet mind a gyermekekre, mind pedig azok szülőire nézve. A szülők a gyermeknek életet adtak; az intézet a gyermeknek nevelést és kenyeret ad kezébe és benne hasznos embert ad az emberi társaságnak.“

„A bécsi mechithárista-szerzet kötelezi magát, hogy ezen nemzeti polytechnikai nevelő-intézetet tanítókkal ellátandja. Egyéneit a tanulmányi tárgyakban és mesterségekben Bécsben annyira kiképzendi, hogy azok az intézetbe felvett gyermekeknek, a rendes tanulmányi tárgyakban, művelt európai nyelvekben és mesterségekben oktatást adni képesek legyenek.

A nép szava — Isten szava! Mind a két Magyarhonban (1860-ban a kormány az 1848-ik évi uniót semmisnek tekintette; azért beszél itt a tervezet két Magyarhonról) szétszórt nemzet értelmesebbjeinek, mind pedig a bécsi mechithárista-szerzet véleménye oda megy ki és abban központosul, hogy a nemzetet (akkor még a magyarok is a nemzetiségeket nemzeteknek nevezték) két dolog által lehet segíteni. Az egyik az, hogy legyen tulajdon ritusa és ajka szerinti főpásztora, ki a nemzet lelki újulásáról gondoskodik. Második, hogy legyen egy nevelő-intézete, melyben szellemi művelést nyerjen s egyszersmind anyagi jóllétének alapját, közhasznú mesterségek tanulása által megvesse. Ugy de az egyikre, mint szintén a másokra is alapítvány kívántatik.“

Eddig a tervezet.

Erre a célra a város fel is ajánlott negyvenezer (40.000) frtot; a többi a tervezet úgy akarta begyűjteni, hogy „minden örmény kor- és nemkülönbség nélkül“ fizetett volna személyenként egyszer mindenkorra 40 frtot vagy egyszerre, vagy négy év alatt 10 frtnyi részletekben.

(Erre vonatkozólag ezt mondja a tervezet: „Ezen 40 frt csak a legalsóbb rendűekre nézve van megállapítva. Azon tehetetleneknek, kik részvényeiket be nem fizethetik, az elengedtetik ugyan, de reméljük, hogy vagy ők magok fognak oly kegyes pártfogókat találni, kik a részvényt helyettök letegyék, vagy pedig önkényt fognak nagylelkű adakozók arra ajánlkozni. A tehetősebbekre nézve a jótékonyáságnak különben is szabad tér hagyatik“).

A vonatkozó irományok hátán ezt az iratot találtam: „Helyben hagyatik, s a folyamodás a programmal együtt a bécsi főt. P. P. Mechitharisták congregatioja s illetőleg annak general-procuratora útján Ő cs. kir. apostoli Felségehez fölteltesztetni határoztatik.

Szamosújvárt febr. 15. 1860-ban tartott tanácsülésből: Lászlóffy.“

*

Azonban beköszöntött 1861-ban az alkotmányosság hajnala; ekkor a város („Sapientis est mutare consilium.“ Ugy se lett volna a költséges intézetnek sok növendéke; mert „az örmény nem szereti az iparos pályát, a mesterséget“) nemcsak nem sürgette meg a tervezet helybenhagyását, de sőt előbbi szándékától elállva, a mondott évben négy osztályú „örmény kath. gymnasium“-ot állit fel.

F) Ipar-tanoda.

Ez az iskola 188¹/₅. tanévben nyilott meg három osztálylyal... Első igazgatója volt Szongott Kristóf, ki hat évi működés után önként mondott le ezen állásáról. Szongott ezen iskoláról minden évben „Értesítő“t is adott ki...

G) Görög kath. seminarium és tanítóképző-intézet.

Alig foglalta el az első gör. kath. püspök városunkban székhelyét, már is egy új felső iskola honosult meg falaink között: ez a gör. kath. seminarium. Nehány évvel később ide hozzák a gör. kath. tanító-képző-intézetet is.

H) A mi középiskolánk.

1. Fejezet. A „Ratio Educationis.”

„Mária Terezia királynő által kiadott „Ratio Educationis” volt, mely az egész tanügyet és így a gymnasiumot is szabályozta. Ennek értelmében a gymnasiumnak három foka volt: az első a három évig tartó grammatikai fok (első, második és harmadik osztály); a második a két évből álló gymnasiumi kurzus (negyedik és ötödik osztály) és a harmadik a filozófiai tanfolyam, mely két évig tartott (hatodik és hetedik osztály).

1806-ban megjelent a második „Ratio Educationis,” mely az első Ratio gymnasiumának irányát és tantervét alig, de szervezetét annyiban változtatja, hogy a gymnasiumi oktatás ideje immár nem hét, hanem nyolcz évre terjed. Az alsó fok (kis gymnasium: a négy alsó osztály), a második a humanisták két éves tanfolyamából (ötödik és hatodik osztály), a harmadik pedig a két éves bölcsészeti tanfolyamból áll (hetedik és nyolczadik osztály). Katholikus gymnasiumaink egész az ötvenes évekig a két Ratio által teremtett alapon állottak.” (Pallas-Lexicon).

2. Fejezet. A gymnasium előnyei.

A főkormányzék (Nagy-Szeben 1786. okt. 26-án kelt) rendeletével meghagyja, hogy a város, mely derék közpénztár felől gondoskodott és melynek polgárai tehetősgazdagok, állítson fel kebelében középiskolát. („Dignata est sacratissima Sua Mtas medio Benigni Decreti sui Aulici de 16-ta mens. Aug. emanati benigne suam mentem eo declarare ac respective per benigne jussisse, ut cum in Gremio D. Vestr. cives facultatibus pollentiores¹⁾ sint, publicumque ejas egregia Cassâ communi provisum sit, ibidem Scholae nationales Principales²⁾”)

¹⁾ A használt középfok („pollentiores”) azt tanusítja, hogy — a kormányzék tudomása szerint is — városunk polgárai „gazdagabbak” voltak, mint más városok lakói.

²⁾ A régi rendszer a középiskola első osztályát „principia”-nak nevezte (principium: első kezdete valaminek, pl. a tudománynak); a második osztályt grammaticá-nak, a harmadikot syntaxis-nak nevezték; a negyedik osztály rhetorica, az ötödik poesis, a hatodik matematika, a hetedik fizika és a nyolczadik filozofia nevet viselt.

erigantur, prout Magistratus Elisabethopolitanus harum erigendarum facultatem jam etiam effective sollicitavit; quosuper proinde Regium Gubernium ulteriorem D. Vestrarum declarationem praestolatur. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio.“ Vár. lev. 1786—370 sz.).

A város felküldött nyilatkozatában azt mondja, hogy: hajlandó idővel a kívánatos középiskolát felállítani; de alap hiányában most rögtön annak ajtait meg nem nyithatja a tanuló ifjúság előtt. Miért — tekintettel roppant adósságaira — egyelőre késlelődjék a dolog.



Plebániai templomunk levéltárából: Codex-diszitémények.

Erre a főkörmányszék ezt írta: „Dem Szamosujvárer Magistrat. Da es sehr befremdend ist, dasz der

Magistrat von Errichtung einer Hauptschule daselbst aus Mangel des Fondes enthoben zu werden verlanget, da doch die Stadt Szamosujvár bekanntlich eine der wohlhabensten und volkreichsten in Siebenbürgen ist, so wird ihm Magistrat zu Folge eines hohen Hof-Decrets von 14ten März aufgetragen ohne Zeit-Verlust die Anstalten zu Errichtung einer Hauptschule um so mehr zu treffen, da der daraus für die Stadt entspringende Nutzen sehr einleichtlich ist; denn ob schon die bemitteltern Bürger ihre Kinder in andere ansehnliche Städten könten erziehen lassen, so sind doch dieses die weniger bemittelte Ältern zu thun auser Stande; und gleichwohl musz die Erziehung der är-

mere Jugend dem Magistrate nicht weniger nahe gehen. Eine Trivial-Schule ist unzureichend zur Bildung Junger-Leute, deren zukünftige Bestimmung gröstentheils der Händelstand

ist. Selbst den Kindern der wohlhabendern Einwohnern wird es zuträglicher seyn, wenn sie unter den Augen ihrer Ältern erzogen werden, wenn diese selbst auf ihre Sitten wachen und der Erziehung eine dem künftigen Stande angemessene Richtung geben. Endlich wachsen durch die Errichtung einer Hauptschule der Stadt auch dadurch ansehnliche Vortheile zu, dasz alles Geld, was bisher auf auswärtige Erziehungen verwendet würden, darin im Umlauf bleiben. Von dem königlichen Siebenbürgischen Landes-Gubernio. Hermanstadt den 5-ten Maj 1787.“

3. *Fejezet. A város felállítja a gymnasiumot.*

A fökormányzék iratában, mely a városunkban levő „trivialis“ iskoláról (három osztályú népiskola) kér „informatio“-t, ezeket mondja: Postquam in civitate ejate etsi L. Regiisque Civitatibus adnumerata sit, et ex eo erectio scolae Principalis (= gymnasium, középiskola) pluribus injuncta fuerit, actu tamen ibidem adhuc solum scolam triviale esse.“ (Vár. lev. 1789—225 sz.).

A kormánynak határozott szándéka volt, hogy a fejedelemség minden szabad kir. városában gymnasiumot álltasson. Azért mondja a közlött idézetben, hogy: „Habár Szamosújvár a szabad királyi városok közé soroztatott (1786 végén, tehát három évvel ezelőtt), mégis nincs középiskolája, hanem csak népiskolája vagyon.“



Plebániai templomunk levéltárából: Codex-diszitmények.

Kemény Samú báró, Belső-Szolnokmegye főispánja — a kormány nevében — meg is sürgeti tanácsunkat, hogy a kormány által felállítatni rendelt középiskola („scola Principalis“) megnyitása érdekében tegyen már eredményes lépést. (Vár. lev. 1792—32 sz.).

Rögtön munkához láttunk: „Közös gyűlést tartott a clerus, a tanács és communitás. A város elhatározta, hogy felállít két osztályt (principia és grammatica) és két tanárt fizet; az egyiket az örmény clerus kebeléből veszi és a másikat pedig a világiak közül válaszsza. A két tanárnak ad fáradozásukért 200 frt készpénzt, 50 véka búzát és 24 szekér fát. A világi tanár szállásáról is a város gondoskodott.“ (Vár. lev. Örmény prot. III. köt. 490 l. 1792 év).

A középiskola első osztályát (principia) Miron Mihály örmény szertartású kath. pap tanította („Reverend. Dom. Michael Miron Professor“); fizetése 100 frt készpénz. (Vár. lev. 1793—16 sz.). — A világi tanár Czirják Ignác volt; ennek fizetése 1794-ben 166 frt 40 kr. és szálláspénze 30 frt. (Mivel a felállítás évében [1792/93 tanév] egyenlő volt mindkét tanárnak fizetése, következtetem, hogy a második tanévben nemcsak a Czirjákét emelték fel, hanem a Mironét is!). Az egyházi személynek, mint papnak, volt természetbeli szállása. E szerint gymnasiumunk megnyílt 1792 őszén és első tanárai: Miron Mihály és Czirják Ignác voltak.

1805-ben a városi közgyűlés azt határozza, hogy „Gálffy Ferencz tanítsa a principiát és grammaticát, Benai Simon pedig a principiáig tanítson. Gálffy 250 és Benai 200 frt fizetést kapjon.“ (Vár. lev. 1805—375 jegyzőkönyvi sz.).

Három évig tehát mind a két osztályt egyedül Gálffy tanította; 1809-ben gymnasiumi tanárnak válaszsza a város Keresztes Gergelyt is („Reverend. Dom. Gregorius Keresztes scholae majoris Latino-hungaricae Professor.“ Vár. lev. 1809—1113 sz.).

4. *Fejezet. A gymnasium megszűnik, de újra megnyílik.*

Tizennyolcz évi fennállás után (1792—1810) megszüntette a város kétosztályú középiskoláját 1810-ben; de már 1811-ben „sokan akarták, hogy a grammatika és syn-

taxis — a polgárok kölcségeinek könnyebítésére, — tanitassék;“ azért Thumán (Tamási) Domokos örmény papot ki is jelölték tanárnak. De „a projectált iskola felállítására a tanács consensusát nem adhatja, mivel a Gymnasiumok szaporítása a felsőbb rendelkezések szerint tilalmas; de ha e tárgyban munka készítettik, a Tanács felküldi azt;“ (Vár. lev. 1811—1642 sz.). És így most nem két-, hanem háromosztályú középiskolát akartak állítani. El is készítették a tervet és ezt a következő irat kíséretében küldötték fel a főkormányshoz:

„Excelsum Regium Gubernium! Hogy az idevaló szamosújvári polgároknak fiú-gyermekei közül sokan csak a principiáig járhatnak oskolába és közülök igen kevés számmal mehetnek által Kolozsvárra a nagyobb tudományoknak tanulására, annak azt a valóságos okát tudjuk lenni, hogy közülök alig egy-kettő vétetvén be a convictusba vagy seminariumba fundatiora, szüleiknek pedig modjuk és tehetségük nem lévén arra, hogy a mostani nagy drágaságban a városon (Kolozsvárt) házat és kosztot fogadjanak nekik, — önként foly, hogy sok jóra menendő ifjaknak a kik, ha oskolákat végezhetnének, idővel a fels. Fejedelemnek és a nemes Hazának hasznos szolgálatokat tehetnének, — a tudatlanságnak porában kelletik maradniok. Hogy tehát nemcsak a magunk, hanem polgártársaink gyermekein is segélyhessünk és a Fejedelem, a haza szolgálatján kívül ezen városnak kormányzására és boldogítására is alkalmas tagok készíttethessenek és neveltethessenek:

Nagy alázatossággal instáljuk a fels. kir. főigazgató Tanácsot az iránt, hogy a megirt okokból ezen militaris 18 ¹²/₁₃ esztendőben a grammaticának, azután pedig a syntaxisnek ezen városban leendő taníttatására az eddig volt két professoron kívül még egyet fogadni (minthogy a tanulók felesen vannak) — kegyesen megengedni és ezen kegyelemről bennünket hova hamarább bizonyossá is tenni méltóztassék. Szamosújvárt 1812. nov. 7.“

A szélen még ez van: „Az eddig volt két professoron ¹⁾ u. m. tizst. Korbuly Márton és világi tanító Benai Simonon

¹⁾ Ezek népiskolai („normalis“) tanítók, kik a „trivialis“-iskolában tanítottak.

kivül még csakugyan idevaló presbiter Tomesk (Thumán = Tamási) Domokos urnak is applicatióját (a melyben a helybeli mélt. plebános úr is consentiált...), mert a két tanító nem elégséges. (Vár. lev. 1812 év 1777—1782 sz.).

A főkormányszék helybenhagyta a tervezetet. A háromosztályú középiskola 1812. nov. 2-án nyílt meg. Most lássuk, mit mond ide vonatkozólag a jegyzőkönyv:



Plebániai templomunk levéltárából: Codex-díszítmények.

„A mai napon (1812. okt. 8.) tartott mixta sessioban, jelenlétében a helybeli mlts plebános-esperes urnak, közakarathól elhatároztatott, hogy az oskolák beállításával¹⁾ az idén a grammatika,²⁾ jövődöben pedig a syntaxis taníttassék; az idén a grammatikának és principiának tanítására kineveztetik tiszt. Keresztes Kristóf (ha haza jövetelével magára vállalja); a major és minor parvanak tanítására tiszt. Thomas Domokos ur, a kisebbikére pedig Benai Simon az eddig való fizetéssel.“ (Vár. lev. 1812—1625 sz.).

Erre a főkormányszék a következőket írta:

„A grammaticalis iskolákban kivántott tanítás végett kért 2-dik Professor iránt a kir. Fő-Igazgatótanácshoz Ktek által felküldött Tudositások eő Felsőge eleiben terjesztetvén, méltóztatott eő Felsőge a közelebb mult 7-ber 3-án 2451. sz. alatt költ kegyelmes Decretuma által megengedni, hogy az azon városi oskolában az eddig volt Professorokon kívül a Grammaticalis oskolához tartozandó 2-dik Professornak is, a ki t. i. a syntaxist tanítani fogja esztendőnként 250 frt az allodialis cassából fizettessék és ugyan a város allodialis jövedelmeiből 12 véka buza és két öl tűzifa adassék.

¹⁾ Ekkor szüenidöt szeptember és október havaiban tartottak.

²⁾ A két első osztály.

Melly kegyelmes határozás ezennel kegyelmeteknek az idei febr. 6. napjáról ide felküldött tudositásokra visszairatik. G. C. Bánffy,“ (Vár. lev. 1813—1758 sz.).

A püspök Tamási Domokos örmény szert. papot, ki a syntaxist (harmadik osztály) tanította, elrendeli Maros-Vásárhelyre tanárnak. Azért a tanács felirt és kérte a püspököt, hogy hagyja itt Tamásit („qui ob contestatam in docendis juvenibus industriam omnibus charus...“) és helyette nevezze ki a helybeli Korbuly Márton (Vártán) nevü örmény papot, ki foglalkozás nélkül van. (Vár. lev. 1816—1750 sz.).

De a püspök megmaradt elhatározása mellett „A deák iskola második professorának elmenetelével üresedésbe jött állásra“ ketten pályáztak: Bárány István (Der-Észthephán Kárimiszján) és Korbuly Márton. Mind a kettő örmény szert. pap. Az első nyerte el az állást. (Vár. lev. 1817—1588 sz.). Azonban Bárány István bevétetett a clerusba és helyébe Gábrus Zachar neveztetett ki a deák iskola második professorává. 1818. okt. 31-én. (Vár. lev. 1818—1969 sz.).

A tanév szept. végén zárult be és az új iskolai év nov. 1-én kezdődött. A szünet egy hónapig tartott (október. Vár. lev. 1818—3003 sz.).

5. Fejezet. A gymnasium kibővítése.

1819-ben még két osztálylyal (negyedik osztály = rhetorica és ötödik osztály = poesis) ki akarják bővíteni a gymnasiumot; azért Erdély róm. kath. püspökéhez a következő szép magyar felterjesztést intézi a város:

„Nagyméltóságú Püspök Ur, kegyelmes Urunk!

Boldog az a Haza, a mely azzal dicsekedhetik, hogy a maga kebelében mind a szabad, mind a mesterséges tudományok a legnagyobb mértékben virágoznak.

Hasonlóképpen boldognak tarthatja magát egy olyan megye vagy város is, mely a maga kebeléből mind a Fejedelemnek és hazának szolgálatjára jó hazafi férfiakat, mind a maga szülővárosának jó, hasznos polgárokat tud kikészíteni. Mindezek pedig máskép meg nem eshetnek, hacsak a Fejedelemnek előrevaló atyai gondoskodásából,

— melynél fogva az olyan férfiak a fejedelem és haza javára készíttethetnek, — az intézetek meg nem tétetnek.

Ilyen előrevaló bölcs és szent gondolata vala dicsőségesen uralkodott fels. Mária Theresia császárnőknek is, midőn 1778. esztendőben ezen nagyfejedelemségben, minden helységekben a normalis iskoláknak behozatalát kegyelmesen parancsolni méltóztatott, mely kegyelmes rendelés a fels. kir. Gubernium által 1778. júl. 3. 597 sz. a. minden jurisdictioknak közönségesen tudokra tétetett.

Ezen fels. parancsolatnak — mintegy igen hasznos és szent intézetnek — jobbágyi hivséggel viseltető egyik követője ezen város is. Valamely 1779-ben, tanító¹⁾ a maga kebelében nem találta, a fels. kir. Guberniumot, egy azon intézetre megkivántató tanítónak kinevezésére instálta vala, melyre a tisztelt fels. kir. Gubernium 1779. szept. 3. 695 sz. a. kelt Kegyelmes rendeletében az iránt tudósítani méltóztatott communitásunkat, hogy mivel ezen városunknak allod. cassája olyan állapotban találtatik lenni, a melyből a kinevezendő tanítónak fizetése igen könnyen kitelhetik, azért declárálja magát a communitás, hogy egy olyan tanítónak az ígért naturale adjutumokon kívül kész pénzben micsoda summát ajánlhat?

Hasonló és a városunk boldogítására czélozott szent gondolatja vala felségesen uralkodott II. Józsefnek is, a midőn 1786. aug. 16-án kelt fels. decretuma által a fels. kir. Guberniumnak 1786. okt. 20. 8671 L. 397 számok alatt k. rendelése útján kegyelmesen megparancsolni méltóztatott vala, hogy mivel ezen város communitásának allod. cassája tehetős állapotban légyen, azért nationalis, principalis iskolák²⁾ állíttassanak fel ezen városban.

Tisztelt és dicsőségesen uralkodott II. József eő Fel-sége városunkhoz való atyai fels. gondoskodását még bővebb mértékben is kegyelmesen terjeszteni kívánván, 1787.

¹⁾ Kezdet óta volt városunkban örmény tannyelvű (örmény-) iskola; azért a felterjesztés 'tanító' alatt magyar tanítót (és így magyar iskolát) ért.

²⁾ Hazai felsőbb iskolák. Az iskola itt osztályt jelent; tehát iskolák == osztályok.

márc. 14-én kelt. fels. decretuma erejénél fogva különösen megparancsolni méltóztatott, hogy ezen városban nationalis iskoláknak nagyobb classisai is haladéknélkül állittassanak fel, mely kegyelmes és fels. decretum a fels. kir. Gubernium útján 1787. máj. 5. 4087. E. 208 számok alatt tudtára is adatott ezen városi communitásnak.

Mindezen fels. és kegyelmes decretumoknak következőseiben ezen tanács a városi közönséggel együtt még az elmúlt 1812. nov. 7-én 1779 magistratualis sz. a. instálta vala az erd. fels. Guberniumot, hogy mivel az idevaló polgárainknak gyermekei közül sokan ezen városban a principiáig járhattak oskolába, nagyobb tudományoknak tanulására pedig Kolozsvárra vagy máshova, azért hogy némelyek a nagy költségnek megtételére tehetetlenek voltak, nem jártathatták; azért a tisztelt fels. kir. Gubernium méltóztatna kegyelmesen megengedni, hogy a grammaticai és syntaxisi tudományoknak tanítására egy arravaló alkalmas tanító fogadtassék; mely alázatos kérésünk a sokszor tisztelt fels. kir. Gubernium útjain eő Felségének, mostan dicsőségesen uralkodó Fejedelmünknek szentséges színe eleibe terjesztetvén, méltóztatott eő Felsége 1813. szept. 13-án 2451 sz. a. kelt kegyelmes decretuma által megengedni, hogy a grammaticai és syntaxisi tudományoknak taníttatására egy alkalmas, az allod. casánkból esztendőnként fizetendő 250 frt Rh. fizetése mellett tanító fogadtassék, mely kegyelmes decretum a fels. kir. Guberniumnak 1813. okt. 11, 7687 sz. a. kelt rendelése mellett tudtunkra adatván, az ótától fogva ezen városban a normalis oskoláktól kezdve egészen a syntaxisig ifiaink taníttatnak, melynek nagy hasznát tapasztalja ezen városi publicum.

Fennebb megírt bölcs és szent intézeteknek következőseiben városunk választott közönsége a Tanácscsal egyetemben a maga kebelebeli polgártársainak boldogításokról bővebben is gondoskodván, hogy azoknak gyermekeiből jövődre jóra menendő ifiak, a kik valaha mind a fels. Fejedelemnek, és a nemes hazának is hasznos szolgálatokat tehessenek, mind ezen városnak kormányzására és boldogítására alkalmas tagok készíttethessenek s neveltethes-

senek, — megegyesített akarattal abban határozta meg magát, hogy a poesisi és rhetorikai studiumoknak ezen városban leendő tanítására egy professornak a városi cassánkból adandó fizetése mellett való megengedését a Felsőségől eszközölje ki, ezen sarkalatosabb okokból:

1. Mivel ezen város a fels. Adományoknál fogva kereskedő város lévén, benne levő polgárainknak nem mindnyájoknak vagyon az a pénzbeli tehetségek, hogy gyermekeit — ezen mostani pénzeknek nagy szükében — nagy költséggel más városokban nagyobb tudományokat folytattató oskolákban jártathassák;

2. Hogy a szegényebb sorsú polgárainknak gyermekei, ha egyszer, — úgy szólva mintegy érezhetlen költség nélkül — rhetorikáig mehetnek, az után könnyebben, philosophiai és törvényi tudományoknak tanulására más városokban által mehetnek vagy fundatió vagy más patrociniumok útján és ha szinte

3. Csak a rhetorikáig is maradnának polgárainknak gyermekei, mégis mindenféle statusban, hivatalokban vagy más téren is — melyek közé tartózik a kereskedés is, a melyben nagyobb pallérozottság és irástudás is kivántatik, elegendő léssen, hogy azokat minden, másokra való szorulása kirekesztésével, magokra folytathassák.

4. Ha ezen városunk kebelében a poesisi és rhetorikai studiumok tractaltathatásának megengedése nyeresében városi communitásunk szerencsés leszen, úgy két haszon háromol városunkra és a nemes hazára.

a) Egy az: hogy a városunk polgárai a nélkül, hogy kénytelenitessenek nagy költséggel gyermekeiket más városokban taníttatni, aztat itten is folytattatván, idővel mind a Fejedelemnek, és a nemes hazának hasznos, mind ezen városnak kormányzására és boldogítására alkalmas tagok neveltethetnének és készítettethetnének.

b) Más az: hogy Szamosújvár városától kezdve Kővárvidék széleig egy részről, más részről Beszterczéig, harmadik részről Maros-Vásárhelyig, negyedik részről Magyarország széleig rhetorikáig tanító oskolák nem lévén, az

ezen distanciakig terjedő circulusokban levő földes uraságoknak is gyermekei kevesebb költséggel taníttatnának.

Mindezen általunk meggondolt, meghatározott szent célnak elérhetésében nagyobb eszközlő főbb factort és patronust, mint Excellenciádat, mint ezen Nagyfejedelemségben levő róm. kath. oskoláknak legfőbb directorát, nem látjuk, nem is tartjuk lenni, mely szerint könyörgünk Excellenciádnak a legmélységesebb tisztelettel és alázatossággal, méltóztassék a fennebb is elészámlált okokból a fels. kir. Gubernium és ha a szükség úgy hozza a fels. Thronus előtt hathatós közbevetése mellett kegyelmesen kieszközölni, hogy városunk kebelében a poesis és rhetorikai studiumoknak is taníttatások és egy professornak a városunk cassájából esztendőnként adandó naturale adjutumokon kívül fizetendő 300 Rfnak fizetése mellett kegyelmesen engedtessek meg; mely célunknak elérésében Excellenciádnak hathatos patrociniuma és közbejövése mellett meghitt reménységgel és teljes bizodalommal lévén, továbbá azon is esedezünk Excellenciádnak, mivel hogy ezen városban eddigelé a kolozsyári kir. lyceum tanítása módjához alkalmazva tractaltattak minden classisbeli studiumok, — az ezen városi oskolákból más városokban nagyobb tudományok tanulása végett menendő ifjaink az idevaló oskolák praefectusának u. m. localis parochusunknak és concernens professornak, kinek kebeléből kimennek, adandó scholasticum testimoniumai mellett, minden crisisnek formálása nélkül vétethessenek be. A kik örökös és fogyhatatlan alázatos tisztelettel késő maradékig vagyunk s maradunk Excellenciádnak, Szamosújvárt, 1819. júl. 14. a tanácssal és választott közönséggel együtt tartott gyűléséből alázatos szolgái. (Vár. lev. 1819—1195 sz.).

6. Fejezet. Rudnay Sándor primás sikeres közbenjárása.

Időközben az erdélyi püspök: Rudnay Sándor, ki mindig jó indulatot tanúsított városunk iránt, esztergomi érsek lett. Városunk pártfogóját kérésével felkereste az érseki székben is. Erre Rudnay primás ezeket írja:

„Cum intuitu Professoris Humaniorum classium ad Gymnasium Szamosújváriense introducendi ad excelsum

Regium Gubernium recurrerim, maxque idem negotium Altissimo quoque loco debite commendare non intermiserim, nihil super est, quam ut Amplissimus Magistratus benignam eamque ut spero favorabilem Resolutionem in patientia praestoletur.“ (Vár. lev. 1819—1929 sz.).

Ezen biztató sorok után nemsokára a főkormányzók a következő választ intézte városunkhoz:

„Praeces D. Vestrarum et Communitatis horsum promotas, abhincque Suae Majestati Sacratissimae substratas sub 14. aug. a. c Nroque aulico 1815. emanatum eo fine communicari D. Vestris, ut audita Communitate quod constituendum alterum Professorem horsum referant, simulque opinionem depremant qualiter in ductu praelaudati B. Decreti hujus plene instructum Gymnasium in ejate civitate erigi possit.“ (Vár. lev. 1820—2125 sz.).

Erre a következő felirattal felelt a tanács:

„Az innen folyó 1820. júl. 14. az ezen városban a poesisnek és rhetorikának tanítására 300 frt fizetéssel és naturalék applacidaçãoja mellett egy professornak kinevezésére engedelem kéretett és ennek teljesedésbe való vételét az akkor erdélyi püspök, mostan pedig nemes magyarországi primás nagymélt. Rudnay Sándor eő herczegsége által a fels. kir. Guberniumban promoveált, onnan pedig Ő Felségéhez felküldött informatiora e folyó 1820. aug. 14-én 1815. sz. a. kelt udvari decretumban azt méltóztatván eő Felsége parancsolni, hogy a Gymnasiumban a poesisi és rhetorikai tudományoknak tanítására nem egy, hanem két professorok rendeltessenek; tehát a tisztelt udvari decretumnak következéseül meghallgatván a helybeli választott közönséget az iránt, hogy t. i. akarja-e és hajlik-e arra maga is, hogy a kirendelő második humanitatis professornak is az allodialis cassából fizetés assignáltassék? És továbbá hogyan és miképen lehessen itten Szamosújvárt egy egész tökéletességgel elrendelt Gymnasiumot a helynek és az állod. cassának erejéhez és tehetségéhez képest felállítani? Ezekről a maga declaratioját hat pontokban foglalt indító okokat megvizsgálván, azokból mind a tanuló ifjúságra, mind pedig azok szüleinek boldogítására nézve helyesnek és elkerülhetetlenül felette

szükségesnek s hasznosnak találtuk magunk is, hogy a gymnasium felállítván, abban per 300 frt fizetéssel és naturalékkal is provideálando két professornak a poesist és retorikát tradálják és tanítsák; mely ezen opinativa declaratioját a fenn említett választott közönségnek oly alázatos kérés mellett küldjük fel a parancsolt informatio gyanánt a fels. kir. Főkormányzó-Tanácsához, hogy azt maga is helybenhagyván Ő Felségének pro suprema Caesareo Regio determinatione illő és foganatos ajánlás mellett felküldeni méltóztassék. Szamosújvárt, 1820. decz 2-án“ (Vár. lev. 1820—2294 sz.).

7. Fejezet. A kibővített gymnasium szervezte.

A város — a főkormányzók rendeletére — ötosztályú gymnasiumáról a következő tervet készítette:

„Valamint más ezen hazabeli gymnasiumokban öt számból álló professorok szoktak tanítani, úgy itt ezen városban is csak annyi individuumnak kinevezése tartatik szükségesnek az alább megírandó és az alod. cassából fizetendő pénzbeli salariumnak és naturaléknak megadása mellett. Az iskolai tanítás objectumainak rendje:

1. Az első tanít olvasni, írni és az öt nomen-ek szerint a declinatio magyarázni és annak megtanulására az ifjakat oktatni. Pénzbeli fizetése 190 frt, 12 véka buza és 3 öl fa deputatum.

2. A második professor kötelessége a declinatio bővebb tanítását folytatni, az adjectivumok comparatioját és a conjugatiokat tanítani és magyarázni. Fizetése 240 frt, buza és fa deputatum.

3. A harmadik professor a májor párvát (a norma harmadik osztálya) és az alsóbb grammaticának classisát (a gymnasium első osztálya) fogja tanítani. Fizetése 250 frt, buza és fa deputatum.

4. A negyedik professor fogja tanítani a grammaticának közbelső és felsőbb classisait (a gymnasium második és harmadik osztálya). Fizetése 270 frt, buza és fa deputatum.

5. Az ötödik professor fogja tanítani a poesist és retorikát. Fizetése 300 frt, buza és fa-deputatum.

Az ötödik osztályt a czinteremben építjük az allod. cassa erején, a másik négy mellé. — Készségét ajánlja a közönség arra is, hogy a Gubernium által meghatározott két catheketának fáradságát (a 27 frt) megfizeti, az iskolai requisitumokat megszerzi, praemiumokra 20 frtot ad, azon professoroknak pedig, kiknek szállások nem lesz, személyenként 24 frt szálláspénzt ad.“ (Vár. lev. 1821—1618 szám).

A tervezet helybenhagyatott és a gymnasium megnyitott. A tanárok („Professores in latinis scholis“) ezek voltak: az első osztályt Korbuly Márton (Der-Vártán) tanította:

„A principia és a „major parva“ tanítására Korbuly Márton pap alkalmaztatott, meghagyván neki, hogy: „Dominicis et Festis diebis Doctrinam Christianam in scholis diligenter discipulis suis explanet et eosdem ad Missam et Vesperas, nec non ad sacram Confessionem Communionumque euntes comitetur, ac iis tam in Templo, quam etiam Confessionum tempore invigilet.“ (Vár. lev. 1821—2447 sz.). Ez volt a hittanító is. A második és harmadik osztály tanára volt tisztelendő Tamási Domokos (Der-Dominik, „Rev. Dom. Dominicus Tamási mediae et supremae classis grammaticae), a negyedik és ötödikben tanított Gábrus Zachariás (Dom. Paschalis Gábrus) és Simai Lukács esperes-plebános („Reverendissimus Dom. Lucas Simai Districtus Szolnok archidiaconus et Parochus Liberae Regiaeque Civitatis Szamosújváriensis“), ki egyszersmind igazgatója is volt a gymnasiumnak. A világi felügyelő Novák Károly tanácsos volt („Inspector scholarum: Carolus Novák, qui et senator.“ Vár. lev. 1823—2705 sz.).

Ez az iskola azonban nemcsak nem egészült ki teljes gymnasiummá, de sőt osztályainak száma még leszállott. 1846/7-ben négy osztálya volt és 1854-ben már csak három osztálylyal kinlodott. Ebben az évben látogatta meg iskolánkat dr. Haynald Lajos erdélyi püspök, ki az összes erdélyi róm. kath. iskolák főigazgatója is volt. A norma három és a gymnasium három osztályát (összesen tehát hat osztályt) három ember tanította: Czetz Gergely, Wohlmann József és Gábrus Zachar. A püspök benyitott

minden osztályba, meghallgatta a tanulók feleleteit is . . . És nem volt megelégedve sem a tantervvel, sem a helyiséggel.

Gábrus tanár, ki a vonagló iskola életét szerette volna bár még néhány évre kinyújtani, a helybeliség alkalmatlóságára nézve egy szót sem fecsért; de a tanterv czélszerűségét pártfogása alá vette.

— Ugyan professor ur! nem képtelenséggel határos dolog bizonyítani azt, hogy három ember képes hat osztályt tanítani — eredménnyel.

„Conticuere omnes . . . ora tenebant.“

— A gymnasium e percztől fogva megszűnik, a normának pedig alkalmas helyiséget kell keresni.

* * *

A halálcsengetyű elhangzott. A püspök elment és a három tanító ezután csak a „norma“ három osztályát tanította. A gymnasium növendékei közül egy-kettő más gymnasiumba ment, néhányan kiléptek az iskolából, a többit pedig lefokozták a norma harmadik osztályába. Pedig egytől-egyig szorgalmas, jó tanulók voltak; de zsebök — hiányos volt. Ezek aztán sóhajtozva ott melegítették a norma padjait, míglen a gondviselő Isten mindegyiknek nem rendelt egy-egy pártfogó lelket, kik felsegítették őket a gymnasiumba.

A beszüntetett gymnasium harmadik osztályának három növendéke volt: Bárány Lukács, Szamosújvár város érdemes esperes-plebánosa; Fáraó Simon örmény szertartású plebános, ki Csik-Szépvizen hirdeti szeretett hiveinek csinos beszédekben az Ur igéjét és Mihály Imre, ki jelenleg városunknak levéltárnoka. A második osztályban voltunk haton: Esztegár László, Gelner Sándor, Merza Márton, Osztian Kristóf, Tüzes Karácson és e munka írója. Az első osztályban tizen jártak.

És mivel ezeket az osztályokat (tantermeket) — a szemes püspök helyes megjegyzése szerint — a norma sem használhatta többé, a négy osztályra kiegészített népiskola átment a mostani „lánczos-ház“-ba. Az előbb említett három tanító mellé negyediknek pedig Adler Szeverint

hálából (különben is alkalmas volt, mert azelőtt a helybeli katona-nevelő intézetnek volt kormányzó-igazgatója) vette fel a város, melynek 1848—49-ben jelentékeny szolgálatot tett volt . . .

De nem fejezhetem be ezt a fejezetet, míg legalább még egy-két szót nem szólok ezen beszüntetett iskoláról. Nem volt ez az iskola különleges; volt ilyen iskola Erdélyben még más helyütt is. Valamint a mi iskolánk, úgy Erdély többi középiskolái is a főkormányzók közvetlen felügyelete alatt állott: az erdélyi püspök, a róm. kath. iskolák főigazgatója pedig tagja volt a Guberniumnak. A mi iskolánk is elérte azt a színvonalat, melyen a többiek állottak. A gyöngeséget a felügyelet el nem tűrte volna! De mert éltek: következik, hogy — az akkori viszonyokhoz képest — elég jók is voltak. Jók voltak a tanárok és jó volt a rendszer. Tanáraink mindnyájan nemcsak arravalók voltak, hanem kötelességeiknek is igyekeztek pontosan megfelelni. Hol az az egyetemi tanár, ki versenyre mert volna kelni a lángeszű egyetemessel Gábrussal? Nem egy-két iskola irigyelte tőlünk ezt az országszerte híres, sokoldalú ritka férfit. De a rendszert sem hibáztatom; ha a mai szemüvegen nézzük azt, legfőleg hiányosnak mondhatjuk. És miben állott hiányossága? Nem tanítottak akkor annyi tárgyat, mennyit mi ma előadunk. Igen de éppen e hiányosság képezte a régi rendszernek egyik előnyét. Mert keveset tanított ugyan, de a mit tanított, arra meg is tanított; a mit tanultunk, azt meg is tanultuk. Nemcsak az Alvari-féle verseket („Quae maribus solum tribuuntur . . .”), hanem egyebet is képes lennék szó szerint még most is elreczitálni . . . Azonban az ötvenes években megváltoztak a viszonyok, azért a gymnasiumokat is vagy átalakították, vagy beszüntették. A miénket beszüntették; de nem azért, hogy rossz volt, hanem azért, mert „a jobb a jónak ellensége.” Beszüntették, hogy hamvaiból egy jobb gymnasium keljen ki. És 1861-ben valóban ki is kelt az „örmény kath. négyosztályú al-gymnasium.”



I) A Ráfáel-féle gymnasium.

A negyvenes évek elején jött Ghárámian-Ráfáel Sándor angol lovag, a több millióval rendelkező dúsgazdag örmény, ki Madrasban (India) született, de Londonban lakott — Erdélybe, hogy roppant vagyonából nemzetfelei számára közművelődési intézeteket állítson. Nem egy ízben járt Szamosújvárt, hol sokáig tartzkodott is. Mindenki tisztelte, becsülte ezt a világlátott, művelt, jólelkű, emberszerető nagy urat, ki kiváló tulajdonságai dacára nem hordotta fejét fenn, hanem közülünk többeket nagybecsű barátságára méltatott.

Nem akarta ez a nagy ember, hogy ittléte nyomtalanul enyészzen el . . . Szamosújvárt műgyetemet akart állítani; azonban többen úgy nyilatkoztak, hogy nagyobb szükség van egy főgymnasiumra. Beleegyezett. Az a telek, mely a Salamon-templom közelében, a szücs-társaság birtokában van, — volt a felállítandó középiskola helyiségeül kijelölve. Már megtétettek az előkészületek is.

„Bogdánfi Gábor városi tanácsos és Gajzágó Kristóf esküdt tag jelentik, hogy tiszteletbeli tanácsos: angol lovag Ráfáel Sándor által felállítandó új gymnasium épülettervét látták és azt helyesnek is tartják. Az épület egy emeletes lesz: alul lakhely a benlakó tanító számára; felül, az emelet közepén egy nagyterem, melyet cathekizálásra és vizsgák alkalmával lehetne használni. Két felől két tanterem. A nagyterem alatt huzodjék folyosó. Ez a folyosó egyúttal bejáró a telek hátsó részében építendő gymnasiumi épülethez. A gymnasium homlokzatán legyen az alapító neve és czimere.“ (Vár. lev. 1844—783 sz.). „A közgyűlés litográfiroztatni akarta Ráfáel Sándor lovag arczképét; de a jelen volt lovag azt ígérte, hogy majd küld ő rézmetszetet Londonból.“ (Vár. lev. 1844—784 sz.).

1847. tavaszán hozzá akartak kezdeni az építkezéshez, — midőn egy jelentékteien körülmény akadályt gördített az építkezés útjába. Ugyanis, míg az intézők egy része a Gábrus tanár véleménye mellett állott, mely azt szerette volna, hogy az új gymnasiumban a hitoktatón kívül a tanárok mind a világi rendhez tartozzanak; addig a nagy

többség azt állította, hogy a tanhatóság csak akkor fogná tervezetöket helybenhagyni, ha a tanári kar vegyesen: egyházi és világi rendhez tartozó egyénekből állíttatnék össze. Ráfáel a kérdés eldöntését a közönségre bizta, mely még nem jutott volt egyértelmű megállapodásra, midőn a nemes lovag levelet kap, mely ötet — elodázhatlan ügyben — sürgösen haza hívta.

Fájt a bőkezű Ráfáelnek, hogy nemes szándékát — kicsinyes ok miatt — megvalósítva nem látja. Elment; de megállott Bécsben és egyik takarékpénztárba a felállítandó „Szamosújvari Ráfáel-féle örmény kath. főgymnasium“ javára tizezer (10.000) font sterlinget tett le. A betéti könyvecskét megőrzés végett átadta valakinek Bécsben . . . és ő tovább utazott. Sietős útja miatt nem értesíthette Szamosújvár városát, hogy kinél hagyta a betéti könyvecskét. A szabadságharcz lezajlása után mindent elkövetett városunk közönsége, hogy birtokába jusson a fejedelmi alapítványnak; azonban a pénzügyintézet csak annyi felvilágosítással tudott szolgálni, hogy — könyvei tanuskodása szerint — valaki kivette a nagy összeget az utolsó krajczárig. Annak adta ki a takarékpénztár a pénzt — miután a könyvecske bemutatóra volt kiállítva — a ki a könyvecskét vitte.

A nemeslelkű Ráfáel Sándor által tett alapítvány tárgyában írt a város 1851-ben 1354 szám alatt herczeg Schwarzenberg kormányzónak . . . De járt a dologban — városunknak 1853. aug. 5-én kelt felkérése következtében — erdélyi püspök korában dr. Haynald Lajos is; azonban nem több eredménnyel. Haynald válasza ebben a tárgyban a következő:

Nemes városi Tanács és esküdt Közönség! Boldogult Ráfáel Sándor lovag által a nemes városnak megígért alapítvány hollétének kipuhatólására minden eddig tett lépéseim kedvező eredmény nélkül maradtak, — s miután a dolog állása az, hogy a pénz már 1849 óta Ráfáel lovag életében a bécsi takarékpénztárból kivétellett, a további sikeres nyomozásra szükséges volna az egyént vagy a testületet, kire a boldogult az alapítvány fejében a takarékpénztárba betett összegről szóló könyvecskéket bizta, —

megtudnom. Ha a nemes Tanács és közönség erre nézve hiteles adatokkal bir, sziveskedjék azokat velem mielőbb közölni, hogy az üdvös ügy előmozdításában összetett vállal működhessünk. Károlyfehérvárt, 1854. Boldogasszonyhó 20. kész szolgája Haynald Lajos erdélyi püspök (Vár. lev. 1854—269 sz.).

1893-ban azt irtam volt, hogy: „Máig sem tudjuk, hogy ki volt az a valaki, ki közvetlenül városunknak és közvetve a magyar tanügynek ilyen nagy kárt okozott.“¹⁾ Akkor még nem tudtam, de most már tudom. Azóta átolvastam városunk levéltárát — egészen. Ebben, a levelek között kaptam egy „deputatusi jelentést;“ ezt a mi „deputatus“-unk (küldött, megbizott emberünk) írja Bécsből. A jelentésben, mit a „deputatus“ alá is irt, határozottan meg van nevezve az egyén, kinek Ráfáel a könyvecskét megörzés végett átadta. Habár a jelentés nem magán levél, hanem közokirat, mely a városhoz van intézve, én mégis sem a „deputatus“-t, ki a jelentést írta, nem nevezem meg, sem annak nevét, ki a könyvecskét átvette, kiméleltből nem hozom nyilvánosságra, nehogy czáltal egyesek — kellemetlenül érintessenek. Ugy sem használnék vele az ügynek! „Nisi utile est quod facimus, vana est gloria.“

De mert — miként a szives olvasó is látja, hogy — munkámat oly nagy lelkiismeretességgel írom, hogy minden állításomnak urát adom (oda teszem a bekezdés végére a forrásnak, az aktának helyét, keltét, számát), itt állításom igazolása végett hivatkozom egy jellemes barátomra, kinek az aktát eredetiben megmutattam. Ez az egy eset, mikor élő emberre és nem aktára hivatkozom. Részrehajlatlan vagyok és még sem idézem az aktát, mert kimélelttel viseltetem az élők iránt, aztán még követni is szoktam ezt a közmondást: „De mortuis nil, nisi bene.“



¹⁾ L. ezen munka III. kötetét: „Szamosújvár a magyar-örmény metropolisz, 109 l.

K) Az örmény kath. gymnasium.

1. Fejezet. A gymnasium alapítása.

„Az állam ereje az iskolában fekszik.
A város ereje a jövő nemzedékben van.”

Jámbor Pál.

Szamosújvár értelmisége nem csekély, polgárságának műveltségi foka, vagyona, kereskedelme e szabad kir. várost, az erdélyi részben fekvő legjelentékenyebb városok közé sorozzák. Itt csak egy hiányzott: a középtanoda. Érezte is e hiányt az egész város. Ezen elkerülhetetlen szükség keltette érzetnek adott a buzgalom méltó hangján városi nevelésügyünk leglelkesebb apostola, polgárnagy Simay



Az örmény kath. gymnasium.

Gergely — kit a magyar kormány kir. tanácsosi címmel diszesített, később a Szamosújvárt szervezett első folyamodású kir. törvényszék elnökévé nevezett ki — 1861. aug. 3-án tartott városi közgyűlésben kifejezést, midőn indítványozta, hogy az 1848. előtt városunkban létezett négy osztályú (3 gramm. és 1 humán) gymnasiumot a közgyűlés, majorsági pénztára erején, állítsa vissza. A közgyűlés áthatva az indítvány horderejétől és a humán irányú tanoda

szükségétől, a tett indítványt általános tetszés- és közhelyességgel fogadta . . . és a visszaállítás módjának megjelölése s feltételeinek megállapítása végett kebeléből ki is küldött egy öt tagból (Bárány Lukács tanácsnok, Gábrus Zachariás, Placsintár Dávid, Török Péter városi képviselők és Voith

Miklós főügyész) álló bizottságot, melynek a közgyűléshez jelentés mellett benyújtott megállapodása következő:

J a v a s l a t

a Szamosújvárt visszaállítandó algymnasium iránt.

Szamosújvár város közönsége kötelezőleg kinyilatkoztatja, miszerint az alkotmányos korban létezett és csak a közelebről lefolyt 12 éves rendszer alatt megszüntetett algymnasiumot kebelében tulajdon pénztára erején még az idén visszaállítandja, a következő feltételek alatt.

1. Ezen városi algymnasiumban a tannyelv m a g y a r fogván lenni, a tantárgyak az országosan megállapítandó tanrend szerint fognak előadatni és taníttatni, mintául mindenkor a kolozsvári róm. kath. gymnasium szolgálván azon hozzáadással, miszerint az országosan taníttatni rendelt nyelveken kívül az örmény nyelv és irodalom az örmény ifjakat kötelezőleg, mint rendes tantárgy fog ezen algymnasiumban taníttatni.

2. Az algymnasium igazgatója leend a mindenkori városi örmény kath. plebános.

3. A tanszékek egyenként állíttatnak fel évenként és pedig úgy, hogy az első esztendőben, tehát az 1861/2-ik tanévben az I-ső, a második esztendőben t. i. mikor a tanulók az első osztályt már kitanulták, a II-dik osztály és így évenként egy-egy osztály fog felállíttatni mindaddig, miglen az egész algymnasium — az országosan megállítandó systema szerint — szervezve lesz.

4. A tanári székek pályázat útján lesznek betöltendőek; pályázhat nemzetiségi különbség nélkül minden róm. kath. képes egyéniség úgy az egyháziak, mint a világiak közül.

5. Az ezen algymnasiumban tanári állomás megnyerésére mind azon képesség és kellékek hebizonyítása szükséges, melyeket e tekintetben az országosan megállítandó tanrendszer megkíván.

6. A pályázók közül tanári választási-jog kizárólagosan a városi tanácsot és közönséget, mint ezen algymnasium felállítóját, tulajdonosát s tehát kegyúrát — illeti.

7. A tanári állomásra e szerint megválasztott egyén neve a fels. kir. főkormányshékekhez vagy az ennek helyébe netalán lépendő más országos hatósághoz fog felterjesztetni helybenhagyás illetőleg megerősítés végett.

8. Az ezen algymnasiumban szükséglendő minden rendes tanári állomás után 500 ft évi fizetés (oszt. ért.) állíttatik meg.

9. Az algymnasium felügyeleti joga a városi tanácsot, mint közigazgatási hatóságot, bel- és fegyelmi ügyeinek vezetése pedig az igazgatót illetvén, e tekintetben a tulajdonos városi közönség fentartja magának azon jogot, hogy az igazgató feljelentésére a kötelességeinek meg nem felelő, vagy bármely más tekintetből, úgy a tanítás ügyére, mint a tanuló ifjúságra nézve káros befolyású

tanárt a felsőbbséghez teendő egyszerű följelentés folytán állomásától örökre elmozdíthassa.

10. A tanárok a városi maj. pénztár által fizettetvén, azon esetre, ha betegség, előre haladott kor, testi vagy szellemi hiányosság miatt nem lesznek képesek tanítani, ugyanazon sorsban fognak részesülni, mely éri a szintén ezen pénztárból fizetett városi tisztviselőket.

11. A városi tanács és közönség egyszer mindenkorra kijelenti, miszerint ezen algymnasium szükségei, — tehát nemcsak a szükséges iskolai épületnek átadása- és fentartására, valamint a tanári személyzet fizetésére, hanem minden más felszerelési eszközökre nézve is — mindenkor a városi majorsági pénztár által fognak fedeztetni, egyedül az iskolai szolgálattartást és az iskolák fűtését utalja az igazgató és tanári kar által — a körülményekhez képest — megszabandó és a tanuló ifjúság által fizetendő csekély díjra (familiatio).

Szamosújvárt aug. 10. 1861.

Ezen javaslatot a közgyűlés 1861 aug. 13-án tartott ülésében tárgyalta; a tárgyalás eredményét a következő két okmány örökíti:

I. ²³⁹/₈₅ 1861. Örmény szert. plebános, szolnok-kerületi főesperes főtisztelendő Lukácsi Kristóf úr-, mint a helybeli iskolák igazgatójához. Helyben.

A f. hó 3-ról az itteni fiú-iskola szervezése kérdésében küldött bizottság által készített és a városi közgyűlés által elfogadott »javaslat,« — melynek csak 8-dik pontjában tett a közgyűlés változtatást, midőn a bizottságilag megállított évi 500 frt fizetést 400 frtra szállította le — másolatban azon hivatalos tisztelettel tétetik Főtisztelendőségedhez át, hogy — miután a visszaállítást tárgyaló felterjesztés a kormányzékhez a jelen szám alatt megtörténik — méltóztassék szükség esetében saját külön felterjesztésével is, ezen a városi közönség által oly melegen felkarolt ügyet püspök úr Ő Excellentiájánál is támogatni és az illető szülők érdekében ismert erélyességével működni, hogy a tanítás az első gymn. osztályban addig is, míg az említett fölterjesztés folytán a helybenhagyó válasz megérkeznék, a ma-holnap beállandó iskolai év elején, — megkezdethessék.

Ugyanez alkalommal szükségesnek látja tanácsunk Főtisztelendőségedet arról is értesíteni, miszerint a közgyűlés f. hó 3-án 79 sz. a k. határozatával az első latin (gymn.) osztály tanáruul Czetz Gergely urat, ki eddig — 1846 óta — a városon létezett kigymnasium és az ellemi iskolában tanított, jelölte ki.

Szamosújvárt, 1861 aug. 13-án tartott városi közgyűlésből: Voith főjegyző.

II. ²³⁹/₈₅ 1861. Az erdélyi nagyfejedelem fels. kir. főkormányzékhez. Kolozsvárt.

Szamosújvár város közönsége — különösen a lefolyt 12 éves korszak alatt — sajnosan tapasztalván azt, hogy a tudományos készütség után áhító, számban naponta gyarapodó, szorgalmas, jó elme-tehetséggel ellátott s így szép reményekre jogosító tanuló növendékek, a különben gyermekeik neveletésében buzgolkodó szegényebb sorsú szülők vagyontalansága és a jelen. tetemesen megváltozott viszonyok közt igen magasra hágott tanítási költségek viselésére megkívántató anyagi tehetségnek elégtelensége miatt az elemi iskolán felüli osztályokra alig-alig juthatnak, folyó hó 3-án elhatározta, hogy addig is, míg e városban az 1848. előtt fennállott kisgymnasium minden osztálya visszaállíthatnák, már a jelen iskolai év kezdetével az első gymn. osztályt és minden következő évben egy-egy osztályt fog visszaállítani.

Ezen czélnak elérése- és a határozat keresztül vitelére kiküldött bizottságnak „javaslat”-a, melyet eredetiben tiszteletteljesen % alatt ide melléklünk, f. hó 13-án tartott ülésben a közgyűlés által minden pontban (a 8-dik pont kivételével; lásd a másik okmányt) elfogadtatván, alázatos tisztelettel esedezünk a fels. kir. főkörmányszék előtt: méltóztassék ezen intézkedésünkre kegyes jóváhagyását megadni, hogy ennek alapján az 1848-ig Szamosújvárt fennállott kisgymnasium városunk majorsági pénztára erején — mely az % alatt ide esatolt kimutatás szerint, a megállított tanári fizetéseket könnyen és minden megterhelhetés nélkül fedezheti, gymnasiumi épületre pedig semmit sem kell költenünk, miután a város e célra egy igen alkalmas és teljesen megfelelő épület ajánlott fel — visszaállíthatassék.

Egyébaránt mély tisztelettel vagyunk a fels. kir. főkörmányszéknek, Szamosújvárt aug. 13. 1861. tartott közgyűlésből, alázatos szolgálai: Szamosújvár város tanácsa és közönsége.

Ezen felíratra a kormányzék válaszolt. Ime a válasz:

$\frac{7831}{t. 158}$ 1861. Ő cs. és apost. kir. Felsege, Erdély nagyfejedelemé, székelyek ispánja, legkegyelmesebb Urunk nevében.

Szamosújvár sz. kir. város nemes Tanácsának.

Ezen kir. főkörmányszék nemes Szamosújvár városa közönségének azon f. évi aug. 13-án kelt. idei szept. 2-án beadott és itten $\frac{5063}{t. 187}$ főkörmányszéki számmal jegyzett dicséretes elhatározását, mely szerint az ottan 1848-ig létezett középtanodát négy osztálylyal a városi pénztárból megszavazott javadalmozással életbe léptetni akarja, örömmel fogadta és annak érvényre emelését elhatározta, mielőtt azonban e tárgyban további lépéseket tenne, az ezen középtanoda felállítására vonatkozó 11 pontból álló „tervet” következőkép rendeli módosíttatni:

Mivel a középtanodák által nemcsak a tudományos, hanem főleg a vallásos nevelésnek kell előmozdítatnia, a Szamosújvárt felállítandó kath. confessionalis középtanodának ugyanazon szer-

kezettel kell birnia, mely minden más erd. kath. középtanodára nézve törvényesen fennáll, — ennél fogva az erd. püspöknek, minden ezen fejedelemségbeli kath. iskolák főigazgatójának jogköre ezen középtanodára nézve is kiterjesztendő, főleg a kellő rend és szükséges egyformaság tekintetéből is az erd. püspöknek, mint főigazgatónak a kath. középtanodai tanárok kinevezésére nézve eleitől fogva törvényesen gyakorolt joga biztosítandó; azért a Szamosújvár városi közönség által ide beadott ezen tanodára vonatkozó tervezet 7-ik pontja következőleg módosítandó de; (7. p.): »A tanári állomásra pályázott egyéneknek bizonyítványokkal ellátott kérvőleveleit egyuek kijelölése mellett az erd. püspöknek, mint minden (erd.) kath. iskola igazgatójának, ki a megválasztott számára, ha arra érdemesnek találattik, a kinevezési okiratot kiadandja, felküldeni köteles leend.«

Továbbá, mivel a tervezet 9-ik pontja akkor, midőn így szól: »A tulajdonos városi közönség fentartja magának azon jogot, hogy az igazgató feljelentésére a kötelelességeinek meg nem felelő, vagy bármi más tekintetből, úgy a tanítás ügyére, mint a tanuló ifjúságra nézve káros befolyású tanárt a felsőbbséghez teendő egyszerű feljelentés folytán állomásától örökre elmozdithassa« egy felől olyan tágkörű joggyakorlatot biztosít, mely kellő ellenörködés nélkül még tágabb visszaélésre fogna utat nyithatni, másfelől pedig az alkalmas egyéneket a tanári pályázattól visszaretenti; mert ha a pályázati hirdetésbe azon feltétel, hogy a pályázó nyereendő tanári állomásából bármi tekintetből „egyszerű feljelentés folytán örökre elmozditható“ — betétezik, olyan tanári állomásra, mely sílány évi 400 frt fizetés mellett még az olyan könnyű elboesáttatást is kilátásba helyezi, — vagy senki, vagy csak olyan egyén fog pályázni, ki más helyt kenycrét meg nem szerezhethi; azért a felállítandó tanoda igazi érdeke és java tekintetéből a »tervezet« 9-ik pontja így módosítandó:

9. »A gymnasium felügyeleti joga a városi tanácsot, mint közigazgatási hatóságot, — bel- és fegyelmi ügyeinek vezetése pedig az igazgatót illeti. A kötelelességének meg nem felelő, vagy bármi más tekintetből úgy a tanítás ügyére, mint a tanuló ifjúságra nézve káros befolyású tanár elboesátására nézve azon eljárás fog alkalmaztatni, mely szerint, ha a bepanaszolt tanár a középtanodai igazgatótól kapott kétszeri intés következtében meg nem javul, ellene az igazgató és a városi tanács kebeléből kiküldött biztos által a vizsgálat megtétetvén, az irományok az erd. püspöknek, mint főigazgatónak elhatározás végett, terjesztessenek fel.«

Végül, minthogy hihetőleg ezen középtanodát nem fogja olyan számos ifjúság látogatni, hogy a tanoncok által fizetendő tandíj az iskola-szolgára és szobák fűtésére szükségeselt költségeket fedezhesse s egyébiránt a köteles tandíj meghatározása a főkormány-széket illeti, nehogy a tanoncok fizetéssel túlterheltesse, a „tervezet“ 11-ik pontja így szerkesztendő:

11. „A városi tanács és közönség részéről egyszer-mindenkorra kijelentetvén, miszerint ezen algymnasium szükségei, tehát nemcsak a szükséges iskolai épületnek átadása- és fentartására, valamint a tanári személyzet fizetésére. hanem minden más felszerelési eszközökre nézve is mindenkor a városi majorsági pénztár által fognak fedeztetni, egyedül az iskolai szolgatartás és iskola fűtésé utaltatik a tanoncok által fizetendő, a kir. főkörmányszék által meghatározandó tandíjra oly formán, hogy a mennyiben ezen tandíj iskola-szolgára és szoba-fűtésre szükségelt költségeket nem fedezné, a hiányt a városi pénztár pótolandja.“

Utoljára a tervezet tizenegy (11) pontjához hozzáadandó még egy pont, t. i.

12. Valamint minden más kath. iskola, szint-úgy a felállítandó szamosújvári középtanoda is az erd. püspök főigazgatása alatt álland. kitől és kinek útján az iskolára vonatkozó rendeleteket kapja, s a kihez az iskolát érdeklő jelentések, informatiok stb. felküldendők lesznek.

Ez, a kérdésben forgó „tervezet“ visszaküldése mellett megíratik Szamosújvár városa Tanácsának és meghagyatik, miszerint a tervezetet az irtak szerint módosítva és újra szerkesztve helybenhagyás és további intézkedés végett, hogy még ezen tanévben az ottan visszaállítandó tanodát megnyitani lehessen, hová hamarabb küldje vissza és egyszersmind a tandíj megállítandó mennyisége iránt nyilatkozzék.

Az erd. kir. főkörmányszéknek Kolozsvárt 1861. szept. 30. tartott üléséből: Cserey, Papp Máté titkár.

*

A városi közgyűlés okt. 12. 1861-ben tartott ülésében elfogadta a kormányzék által ajánlott eme módosításokat (7, 9, 11 pont) és a 12-dik pontnak hozzáadását is és elhatározta, hogy az ekkép módosított tervezetet („javaslat“) sietőleg fel fogja terjeszteni. E határozat alapján a városi köztörvényhatóság az itt foglalt felterjesztést intézte a kormányzékhez:

$\frac{474}{133}$ 1861. Az erd. fels. kir. főkörmányszékhez — Kolozsvárt. ldeci szept. 30-ról $\frac{7831}{158}$ sz. a. tisztelt kegyelmes rendelet következtében az e városban 1848 előtt fennállott algymnasium visszaállítása ügyében innen f. évi aug. 13-ról felterjesztett „javaslat“-ot az idézett kegyelmes rendeletben megírt módosításokkal és a 12-dik pont hozzáadásával újlag szerkesztve azon alázatos nyilatkozat kíséretében van szerencsénk kegyes helybenhagyás végett felterjeszteni „/, miszerint a tandíjt a városiakra nézve 1 frt 20 krban, az idegenekre nézve pedig 5 friban (oszt. ért.) tartjuk szükségesnek megállítani, — mely köteles tandíjnak e szerinti kegyes meghatározásáért esedezve, mély tisztelettel öröklünk.

A fels. kir. főkormányzéseknek alázasatos szolgálai: Szamosújvár szab. kir. város közgyűlése. Szamosújvárt 1861 okt. 12-én tartott közgyűlésből: Voith főjegyző.

Ezen felterjesztésre a kormányzések az itt közlött leiratot küldé:

11500—1861. Ő cs. és apostoli kir. Felsege, Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja, legkegyelmesebb Urunk nevében. Szamosújvár szab. kir. város nemes Tanácsának!

Az azon városban 1848 előtt fennállott algyrnasiumnak a majorsági pénztár erején leendő visszaállítása iránt önök által idei okt. 12-ről felterjesztett javaslatban megállított tanári fizetések az 1848 előttiakat a kéznél levő számadások szerint jóval felülhaladván, miután e fizetési nagyobbodással ezen tárgynak legfelsőbb jóváhagyás végett Urunk Ő Felsege elébe kell felterjesztetni, — e végre meghagyatik önöknek, hogy a következő felvilágosítást és alapos meggyőződést szerző, okmányokat terjeszszék fel e kir. főkormányzésekhez:

a) Hiteles kimutatást arról, hogy az ottan 1848 előtt létezett középtanodánál hány rendszeresített fizetéssel ellátott tanár volt és mennyi fizetéssel? Hasonlókép a most visszaállítani tervezett középtanodának hány és mennyi fizetéssel ellátandó tanára leendő? Ezek a kimutatásban külön rovatba lesznek igtatandók.

b) Bizottságilag készitendő előleges költségvetés arról, hogy mennyi költség kívántatik évenként a tanodai épület fentartása-, javítása-, szükségelt belrendezése-, fűtésére, a mennyiben ez a javaslat 11-dik pontja értelmében t. i. az iskola-szolgára és szobafűtésre szükségelt költség a tanulók által évenként fizetendő tandíjból fedezhető nem lenne s annál fogva a hiányt a majorsági pénztár pótolandja . . .

c) Hiteles kimutatást a maj. pénztár cselekvő és szenvedő állásáról . . .

Az erd. kir. főkormányzéseknek Kolozsvárt decz. 4. 1861-ben tartott üléséből: Cserey, Papp Máté titkár.

Ezen leiratot a városi közgyűlés 1862. január 14-én tartott ülésében tárgyalta . . . és a kívánt felvilágosítást a következőkben terjesztette fel:

Felseges kir. főkormányzések!

A mult 1861. évi decz. 4-ről 11500 sz. a. tisztelt kegyelmes rendelet következtében van szerencsénk alázasatos felvilágosításunkat, valamint a megjelölt okmányokat a következőkben mély tisztelettel fölterjeszteni, és pedig:

Az a) pontra vonatkozólag van szerencsénk l. alatt egy kimutatást mellékelni, melyből kitetszik: hány tanító volt az itteni algyrnasiumban 1848-ig és fizetésük mennyire rugott — és hány

tanár lenne a visszaállítandónál alkalmazva — feltéve, hogy a tanrendszer a mostani marad — és fizetésük mennyit tenne? ¹⁾

A *b)* pontot illetőleg nézetünk az, hogy miután a visszaállítandó algymnasium helyiségeül épen azon épület fogna használtatni, melyben a jelenlegi elemi tanoda van; ezen épületet pedig, mely különben is a város tulajdonához tartozik, conserválni csak kell — a conserválás évenként 40–60 frtnál többre kerülni nem fog. A mi a belső berendezésre teendő kiadást illeti, miután ennek mennyisége nagy mértékben az országos tanrend miként szervezésétől függ, azt — tekintve, hogy a felszerelés a javaslat szerint mindig a kolozsvári (róm. kath. gymn.) hasonló osztályokhoz lesz alkalmazandó — most előre meghatározni lehetetlen; végre, a mi a szolgáló bérét és a fűtésre szükséges kiadást illeti, a tanács alazatos véleménye szerint e „czim“ aligha meg fogja terhelni a város majorsági pénztárát, miután szolgáló most is tartatik, fűtésre pedig az elemi tanoda és az algymnasium növendékei által évenként fizetendő díjból fog jönni annyi be, mennyi szükséges lesz; de ha reményünkben esalatkoznánk, akkor a hiányt — mely úgy sem fog nagy lenni, miután a középtanoda szüksége az elemi tanoda

¹⁾ A kimutatás, melyről a közlött felterjesztés *a)* pontjában van említés téve, következő: Szamosújvárt 1848-ig fennállott kis gymnasium tanítói létszáma és fizetéseiről — az 1846/7. évi allodialis számadás alapján — készített

kimutatás.

Sorszám	Osztály	Tanító	Fizetés	Jegyzet
1	I. Gramm.	Egy tanító	120 pengő frt	Az irt fizetésen kívül minden tanító kapott még külön-külön évenként 12 nagy véka tisztá búzát és 12 szeker kemény tüzifát.
2	II. Gramm.	Egy tanító	120 pengő frt	
3	III. Gramm. és IV. (első) hum.	Egy tanító	140 pengő frt	

Szamosújvár 1861/2. tanév elején visszaállítandó algymnasium tanárainak száma — és azok fizetéseiről — a már felterjesztett „javaslat“ értelmében — készített

kimutatás.

Az osztályok száma	A tanárok száma	Fizetés (új pénzben)
Négy	Négy	Fejenként 400 frt.

Lesz ezeken kívül még egy örmény nyelv-tanár is, ki egyszersmind mind a négy osztályban a hittant is fogja tanítani.

Szamosújvárt 1862. január 14. Voilh főjegyző.

növendékei által fizetendő díjakból közösen fedeztethetik — a város majorsági pénztára fogja pótolni.

Végre a c) pont teljesítés . . .

A fels. kir. főkormányzéknek, Szamosújvárt 1862. január 14. tartott ülésből, alázatos szolgálai: Szamosújvár szab. kir. város tanácsa. Voith főjegyző.

A kormányzék a nyert felvilágosítással megelégedvén . . . nem sokára következő értesítéssel örvendeztette meg a városi tanácsot:

7083—1862. Ő cs. és ap. kir. Felsége, Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja, legkegyelmesebb Urunk nevében.

Szamosújvár szab. kir. város nemes Tanácsának!

Értesítettnek ezennel Önök, hogy az azon városban 1848 előtt létezett középtanodának újabban kért visszaállítási ügye mai napról jelen sz. alatt legfelsőbb elhatározás végett Urunk Ő Felségéhez ajánlattal felterjesztett.

Az erdélyi nagyfejedelemség kir. főkormányzékének Kolozsvárt ápril 9. 1862. tartott üléséből. Crenneville, Hajos János titoknok.

*

Végre elérkezett a várva-várt nap is, melyen minden igaz tanügy-barát örömeire gymnasiumunk visszaállítása legfelsőbb helyen megengedett; az erre vonatkozó rendelet tartalma következőleg hangzik:

10658—1862. Szamosújvár szab. kir. város nemes Tanácsának!

Urunk Ő Felsége május 7-én 1744 udvari sz. a. kelt kegyelmes királyi rendeletében az azon város kebelében 1848 előtt létezett középtanoda visszaállítását illetőleg, — tekintve, hogy az irt tanintézet helyreállítására a tanárok száma szaporítása mellett is igényelt 2000 frt osztr. ért. kiadás hordozását a város majorsági pénztára megbírja; továbbá, hogy annak helyreállítását s illetőleg középtanodává kiszélesítését a róm. kath. püspökség is, mint a róm. kath. iskolák főfelügyelője létrehozandónak véleményezi — legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy az irt középtanoda a majorsági pénztár erején visszaállíttassék.

Mely kegyelmes rendelet tartalma önöknek örvendetes tudás és a további szükséges intézkedések megtétele végett megiratik.

Az erd. kir. főkörmányszéknek Kolozsvárt 1862 május 19-én tartott üléséből: Kapp, Pákei Lajos titkár.

2. Fejezet. Igazgatók és tanárok.

Az alapítólevél második pontja értelmében ezen tanintézet „igazgatója a város mindenkori örmény kath. plebása.”

Első igazgatója a tudós Lukácsi Kristóf volt (1861—1876).

Kopár Simon csak két évig igazgatta ezt a gymnasiumot (1877—1879).

Csákány Adeodát egy évig (1879—1880).

Utolsó igazgatója Bárány Lukács volt (1880—1894). Az „örmény kath. gymnasium” 1894—1895. tanév elején ment által állami kezelésbe.

A városi tanács a javaslat részleteinek foganatosítása szükségelte intézkedésekhez 1861-ben fogott; 1862. júl. 18-án tartott üléséből 716 sz. a. kelt átiratában, — mely a visszaállítás örvendetes körülményét is említé, — felkérte az igazgatót, hogy két tanári állomásra hirdessen pályázatot és a folyamodóknak a szükséges bizonyítványokkal ellátott kérelmeit a „javaslat” 6-dik pontja értelmében — további intézkedés végett — tegye át a tanácshoz.

A pályázat kihirdettetett; az eredmény elég örvendetes volt és a városi képviselő, az igazgató javaslata folytán, 1862. aug. 28-án tartott ülésében — élve kegyúri jogával — a folyamodók közül a két tanári állomásra Czetz Gergelyt és Bárány Lukácsot választotta meg; ezen választást az erdélyi róm. kath. püspök is helyeselé, miért ez megválasztottakat Károlyfehérvárt 1862. Szent-Mihály-hava 1-én 2153 sz. a. közéletanodai tanároknak kinevezte.

Lejárván az 1862/3-dik tanév a helybeli gymn. igazgatóság felkérése következtében, az erd. róm. kath. püspöki hivatal júl. 20-án 1417 sz. a két új tanári állomásra ismét pályázatot hirdetett . . . A városi választott közönség

1863. aug. 25-én tartott ülésében a szép számmal folyamadottak közül a mondott két tanszékre az igazgató által ajánlott Csákány Adeodát és Szongott Kristófot egyhangúlag — hiány egy szavazat, a választás ugyan is titkos szavazással történik — megválasztá, mely választáshoz a tanács (városi) is 1863 aug. 26-án tartott ülésében, „tekintve a megválasztottak képességéről szóló s általuk bemutatott bizonyítványokat és szervezés alatt lévő közép-tanodánk specialis igényeit“ — hozzájárult. Ezen választás megnyerte az erd. róm. kath. püspök helyeslését is, ki a helybeli gym. igazgatóság útján felküldött 1135 tanácsi sz. jelzett felterjesztésre adott válaszhoz mellékelve megválasztottaknak Kalocsán szept. 7. 2046 sz. a. keltezett tanári kineveztetésükről szóló okiratokat is megküldötte.

Mielőtt beállott volna az 1864/5-ik tanév, az igazgató aug. 28-án 262—1864 sz. a. k. a városi képviselőhöz egy átiratot intézett, melynek kezdő szavai ezek: „A szamosújvári algymnasium felállításának egyik célja s programmilag kimondott rendeltetése kétség kívül az, hogy abban örmény nemzeti nyelvünk is taníttassék . . .“ Az említett cél valóstítása tekintetéből tehát az igazgató addig, míg közép-tanodánk a bécsi zárdából egy szamosújvári születésű és tehát magyarul is értő mechitharista atyát nyerhetne, mondott átiratában az ötödik tanári állomásra egy évig ideiglenesen önmaga ajánlkozott; de — habár e lépésre az igazgatót csupán csak tanodánk jól felfogott érdeke birta, hogy magától minden — egyesekben talán támadható (?) — gyanút elhárítson, kijelenté, hogy az évi illetéket az utolsó fillérig a Szamosújvárt létező, nagy részben általa alapított árvaintézetnek ajándékozza. Az igazgatónak ezen elismerésre méltó ajánlkozását a városi képviselő elfogadván, erről 1864. szept. 29-én tartott teljes tanácsülésből 1091 sz. a. az erd. róm. kath. püspök értesített is, egyszersmind felkérte, hogy a tett intézkedést hagyja helyben. A püspök Károlyfehérvárt 1864. nov- 8-án 2095 sz. a. k. átiratában bele is egyezett, hogy az igazgató a szamosújvári gymnasiumnál 1864/5 tanévben az ötödik tanár helyét pótolhassa.

A városi tanács 1865. május 18-án tartott ülésből, fel-szólítja az igazgatót, hogy a pályázatot az ötödik tanszékre

hirdesse ki; a felszólításnak nemsokára ¹⁵⁸⁸/₁₈₆₅ sz. a. k. püsp. átirat tanuskodása szerint elég tétetett; különben a kihirdetést maga a kormányzék is ¹⁹⁰⁶⁸/_{t. 242} sz. a. k. és a püspökhöz intézett átiratával tényezte. — Az igazgató azok közül, kik a pályázati időhatár betelteig folyamodtak, a tanácsnak egyet sem javasol, hanem cselekvési zsinormértékül 1864 aug. 28-án 262 sz. a. tanácsolt javaslatot ajánlja. A városi tanács ezen javaslatot elfogadván, egy csinosan fogalmazott feliratban fölkérte a mechitharisták bécsi érsekét, hogy a mondott tanszékre Esztegár Adeodát vagy Govrik atyák egyikét küldje le; ezen tevékenységéről a gymnasium igazgatóját is tudósította azon kijelentéssel, hogy a míg e tárgyra vonatkozó válasz el nem érkezik, a beadott folyamodványokhoz hozzá nem szól. . . . Az érsek, az állomás betöltésének módját (pályázat) a szerzetre nézve elfogadhatónak nem találván, — a felszólításnak, 1865 aug. 16-án kelt leiratában foglalt nyilatkozat értelmében, eleget nem tehetett; azért a városi közgyűlés 1865 aug. 22-én tartott ülésében — a folyamodványok felolvasá-



*Czetz G. Lukácsi K. Csákány A.
Bárány L. Novák G. Szongott K.*

sa után — a választást titkos szavazással megteszi és az ötödik tanszékre a legtöbb szavazatot nyert Esztegár Lászlót ajánlja az erd. róm. kath. püspöknek, ki ajánlottat szept. 30-án 2052 sz. a. középtanodai tanárnak ki is nevezte (1865—1872).

Esztegár László, ki szorgalmas, lelkiismeretes, jó tanár volt, 1872-ben a tanárságot az ügyvédséggel cserélte fel. Helyét Novák Gerő örmény szertartású pap foglalta el, ki

1897 jún. végén bekövetkezett váratlan haláláig folytonosan (25 évig) ezen városban szolgálta derekasan a magyar tanügyet.

Dr. Mártonfi Lajos 1880-ban választatott gymnasiumunkhoz tanárnak,

Novák Antal 1889-ben lett gymnasiumunk tanára.

Adler Severin 1861—1863-ig az örmény kath. gymnasium kisegítő tanára volt.

Duha Kristóf 1886—1887 gyakorló tanár.

Dr. Esztegár László 1893—1894 gyakorló tanár.

Páll Bogdán 1886—1894-ig gyakorló és helyettes tanár.

3. Fejezet. Az igazgató és tanárok fizetése.

A két első igazgatónak (Lukácsi és Kopár) nem volt fizetése; ellenben Bárány Lukácsnak: a három iskola (fiú- és leányiskola, gymnasium) igazgatójának 300 frtot adott a város.

Egy-egy tanár fizetése 1861—1870-ig 400 frt. Ekkor a város felemelte a tanárok fizetését. A miniszteri jóváhagyás szó szerint így hangzik:

Magyar királyi Belügyminiszter. 2310 szám.

Szamosújvár szab. királyi város közönségének.

A folyó évi okt. 20-án 1380 sz. alatt kelt jelentéssel bemutatott közgyűlési határozatot, mely szerint az ottani algymnasiumnál levő 5 tanárnak 400 frt évi fizetése 1870. év január 1-től 500 frtra emeltetett fel, azonkívül pedig azon tanárok részére, kik a város szolgálatában és a tanítás terén 15 évig működtek 50 frt és ugyanily minőségben 25 évi szolgálati idő után 100 frt évenkénti fizetési pótlék szavaztatott meg, jóváhagyólag elismerésemnek nyilvánítása mellett tudomásul veszem.

Az 1./ és 2./ alatti csatolványok ide zártan visszaküldetnek.

Budán, 1869. évi decz. hó 12. Rajner Pál.

A városi képviselőlet 1875. júl. 19-én tartott ülésében elhatározta, hogy a fejenkénti 500 frt évi fizetést 1876. jan. 1-től 600 frtra emeli . . . és 1869. okt. 20-án hozott

határozat értelmében minden tanárnak a tanítás terén eltöltött 15 évi szolgálat után megszavazott 50 frt és 25 évi szolgálat után 100 frt pótlékot most 10, illetőleg 20 évi szolgálat után határozta kiadatni.

4. *Fejezet. Jó volt-e ez a gymnasium?*

Ez a tanoda akkor, midőn az állam átvette (1894. szeptember) pályafutásának 33-ik évét fejezte be. Megfelelt-e a hozzákötött várakozásnak? Gyakorolt-e jótékony hatást a város fejlődésére? Mekkora a szellemi és anyagi haszon, mely e tanodából legelső sorban magára a városra háromlott? E kérdésekre azon viszonynál fogva, melyben mint működő tanár a tanintézethez állottam, — csak annyit mondhatok, hogy tanodánk igyekezett kötelességében úgy eljárni, hogy lépést tartson a méltán jó hírben álló tanodákkal és hogy az oktatás egyes ágaiban mögöttök ne maradjon. — De a mit az író meg nem tehet a nélkül, hogy a szerénységet meg ne sértse, azt megtehetik felsőbb helyről, különböző alkalommal az igazgatósághoz küldött és levéltárunkban őrzött átiratok. Ezek közül a tiszteit olvasó szives engedelmevel csak két átirat kivonatát igtatom ide. 1. Az erd. róm. kath. püspök 1868. okt. 26-án 3175 sz. a. k. átiratában az igazgatóhoz így irt: „A fels. kir. fő-kormányzék . . . látván, hogy a tanári kar magasztos hivatását átértve, oly tevékenységet fejtett a tanítási és nevelési téren, mely a tanuló ifjúság kielégítő tanulásbeli előmenetelét és vallásos erkölcsi magaviseletét eredményezte . . . e fölött elismerését nyilvánítani kegyeskedett.“ 2. Az erd. tank. főigazgató Kolozsvárt 1869. júl. 2-án 65 sz. a. k. átiratában így irt az igazgatóhoz: „A Méltóságod igazgatása alatt álló szamosújvári tanodának m. hó 28-án általam lett megtekintése alkalmával örömmel láttam a tanulásban résztvevő ifjúság szép számát és örömmel győződtem meg a tanár úrak szorgalmáról és tanítványaiknak sikeres igyekezetéről.“

1874. május 26-án szerencséltette magas látogatásával először tanintézetünket dr. Fogarasy Mihály erdélyi

püspök úr; . . . és mind azzal, mit az intézet falai közt látott: a taneszköz-gyűjtemény, a kiállítás, a csin és tisztaság — nemcsak meg volt teljesen elégedve, hanem Ő Nagyméltóságát különösen a muzeum meglepte, mely meglepetésének ezen szavakkal adott kifejezést: „Mind ez, az erdélyi részekben unicum . . .“

Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter 1890-ben itt Szamosújvárt a gymnasiumi könyvtár helyiségében Szabó János püspök, Placsintár Dávid polgármester . . . a tanári testület jelenlétében úgy nyilatkozott, hogy: „Ez a gymnasium missziót teljesít.“

És vajjon a város, melynek 12 éves ohajtása valósult a középtanoda létrejöttével, tett-e a szamosújvári Muzsák oltártüzének élesztése, dúsan kamatozó intézménye felvirágzása érdekében annyit, a mennyit tehetett? Itt a városi képviselőtestület, mely tanodánk érdekében mind azon áldozatra kész volt, melyet a létező viszonyok korlátozottsága csak megengedett, — méltányos tisztelet illeti.

„Ha most visszapillantást vetek azon viszonyokra — így szólottam 1875-ben, — melyek tanodánk lefolyt életében feltűntek, azokból — biztató reményül a jövőre nézve — azt a tanulságot vonom, hogy, ha tanodánk eddig is képes volt a köztársaságnak derekasan megfelelni, akkor a jövőben tisztét -- mivel erre inkább lesz képesítve — hivatáskörén belül még eredménydúsabban fogja teljesíteni és így tanodánk a virágzás azon fokán álland, melyre azt a városi képviselőtestületnek a közművelődés fejlesztése-, az ifjú nemzedék-, különösen saját jövője érdekében kifejtett igyekezete és áldozatkészsége -- emelni czélozta.“ (L. „A szabad kir. Szamosújvár városi örmény kath. nyilvános algymnasium 1874/5. tanévről kiadott Tudósítványát“ 1—28 lap).



L) Állami főgymnasium.

1. Fejezet. Még egypár szó az örmény kath. algymnasiumról.

Minden nemzet jövője kulturai kérdés; ennél fogva a nevelési ügyet, a közoktatási ügyet a nemzet legfontosabb ügyének tekintem. Mindent, mit ez ügy előmozdítására tehetek, úgy tekintem, mint legfontosabb teendőt, melyet elmulasztva, a nemzet jövőjét kockáztatom (Helyeslés). Feladatunk a hazát a jövőnek megtartani, a jövőt pedig más úton nem tartjuk meg. (Országház 1870. febr. 24).

Eötvös József br.

A tanintézetek fentartása áldozattal jár; de mit ér minden anyagi áldozat, melyet oltárára tehetünk, azon jutalommal szemben, melyet érte ad? Hisz az nem kevesebb, mint az élet és halhatatlanság. Hazám! tudományos intézeteid reád nézve az élet és halhatatlanság forrásai és a kik azonban buzgón fáradoznak, a te drága életed sáfárai.

Árva József tanfelügyelő.

Az előző fejezetben a felsőbb tanhatóság hivatalos irataival és hiteltérdemlő nyilatkozataival bizonyítottam be, hogy az örmény kath. algymnasium jó volt.

Brassai Sámuel szerint az iskola jósága három kellektől függ: „Jó tanári kar, elegendő számú tanuló és a szükséges taneszközök.“ Vegyük e kellekeket sorba. Jó a tanár, ha képesítésén kívül jó fizetéssel van ellátva. Az örmény kath. algymnasium tanárainak mindegyike birt a képesség akkor követelt kellő mértékével; de fizetésük — sajnos! — igen csekély volt. És vajjon ezen második ok miatt nem volt-e jó az akkori tanári kar? A fizetés csekélységét pótolta náluk a buzgó lelkesedés, az idealizmus. Nem is szólva a mellékteendőkről (jegyző, könyvtáros, szertárör, gazda . . .) duzzogás nélkül vállaltunk magunkra hetenként 20—25 órát is . . . és mégis „az olcsó húsnak a leve“ nem volt „híg.“ Az iskola által elért eredmény felett a felsőbb tanhatóság nem egy ízben adott elismerésének kifejezést. Örömet dolgoztunk; mert tudtuk, hogy munkánkából a haszon szülővárosunkra, a magyarságra, a hazára hárul. „Quod munus majus meliusque reipublicae adferre possumus, quam si docemus atque erudimus juventutem.“ (Quintilian).

De megvolt iskolánknál a második és harmadik kellek is. Az örmény kath. gymnasium egyiké volt az ország

legnépesebb algymnasiumainak. Taneszköze pedig az elégnél is több volt. Különbén nemcsak az elért eredményt, hanem a létszámot és a taneszközöket is számszerint kimutatja „A szamosújvári m. kir. állami gymnasium 2-dik évi Értesítője.“ (1895—1896. tanév).

Ezen iskola első kis raját, mely tizenkét, IV. osztályt végzett növendékből állott, 1864—1865 tanév végén bocsátottuk el. Legtöbben a kolozsvári róm. kath. főgymnasium V-dik osztályába iratkoztak be. Ezen osztályban, mely több helyről oda ment jó tanulókból verődött össze, a kolozsvári elsőkön kívül még volt három első (Simay, Kritsa és Hosszú) kik más helyekről mentek oda tanulni. És a tanév végén a mi elsőnk (Simay János) lett az első — elsője. Simay a többi osztályokban is állandóan megtartotta helyét. A következő években is a mi tanítványaink — bár hova mentek — helyeiket rendesen megtartották. Szóval iskolánknak jó neve volt. A ki végig lapozza iskolánknak most is gondosan őrzött „Névkönyv“-eit, az meggyőződést szerezhet állításom igazságáról . . .

Az örmény kath. gymnasiumnak voltak növendékei: Szvacsina Géza, Kolozsvár város polgármestere; dr. Simay János, a neves költő (Szamosújvár); Schiller Miklós kincstári ügyész (Budapest); dr. Gopcsa László miniszteri titkár (Budapest); dr. Esztegár László muzeumi s. ör (Budapest); dr. Tódorfi Doimokos törvényszéki bíró (Budapest); Ábrahám Zachar, Tódorfi Lukács városi tanácsosok (Szamosújvár); Simay Tivadar főmérnök (Sopron); dr. Temesvári János, Páll Bogdán, Novák Gerő, Esztegár Gerő (Szamosújvár), dr. Gerecze Péter (Budapest) főgymnasiumi tanárok . . . és még „longus ordo idem decus potentium.“

2. Fejezet. Páratlan áldozat.

Az a korszak, mely megteremtette az 1883. évi XXX. törvénycikket, az iskolák fellendülésének, felvirágzásának korszaka. Mindenütt élénk sürgés-mozgás. A tanári testületek és a lelkes sajtó előkészítik a közvéleményt. Itt javítják a tanárok fizetését, ott a rozoga, szűk, sötét iskolaépületet palotával cserélik ki. Városok, felekezetek, állam

versenyre kelnek. Mi sem maradhattunk hátra. Az első lökést a közoktatásügyi kormány figyelmeztető leirata adta: nem volt téli tornatermünk. A figyelmeztetés követelte sürgősen ennek felépítését. (A másik kifogásról, mely azt követelte, hogy az iskola szolgálóját — kit úgy is csak a könyörület tartott meg állásában — cseréljük ki férfi-szolgával, említést sem teszek; mert ennek a követelésnek 24 óra alatt könnyen lehetett volna eleget tenni, ha lelkiismeretünk megengedi, hogy egy özvegy anyát több évi pontos, kifogástalan szolgálat után kenyér nélkül dobjunk ki az utcára!).

Erre a város, mely eddig is nem egy ízben járt hazafias ténykedésével a hazai városok közül — legelől, így gondolkodott: „Ha csinálnom kell, csinálom nagyszerűt, páratlant. Úgy is régi ohajtásom, hogy nélkülözhetlen intézményem: az örmény kath. algymnasium egészüljön ki főgymnasiummá. Ime közeleg a millenáris esztendő. Teszek ezen emlékűnnep megörökítésére háromszázezer forintos alapítványt.

A nagyszerű gondolatot, nemsokára követte — a tett. 1892. szept. 10-én tartott képviselő-testületi közgyűlés nagy örömmel és lelkesedéssel kimondotta, hogy:

1. „Szamosújvár városa hazánk 1000 éves állami létének nagy ünnepét az által véli legméltóbban megörökíteni és megünnepelni, hogy a város által eddig fõntartott örmény kath. algymnasiumot főgymnasiummá leendő kiegészítése végett teljes állami ellátásba és kezelésbe bocsátja.

2. Az építendő főgymnasium részére, egy, a közoktatásügyi kormány által választandó telket ajándékozik.

3. 100.000 forinttal járul hozzá a főgymnasiumi épület fölállításához.

4. A városi algymnasiumra idáig fordított költségeken kívül, évenként 5000 frt segélyt nyújt az állami főgymnasium ellátására.“

Alig érkezett meg a belügyminiszternek 1893—10295 sz. alól ezen határozatra vonatkozó jóváhagyása — mindjárt elkészült és megerősített a végleges szerződés, mely a következőleg hangzik:

„S z e r z ö d é s

Mely kötöttett egyfelől a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium, másfelől Szamosújvár sz. kir. város közönsége között a magyar állam évezredes fennállásának megünneplése alkalmából állami főgymnasiumnak Szamosújvárt leendő felállítása felett, a következő feltételek szerint:

1. Szamosújvár szab. kir. város közönsége az eddig általa fentartott örmény kath. algymnasiumát örök időkre átadja, illetőleg a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium teljes állami kezelése alá bocsátja; a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium köteles ezen algymnasiumot nyilvános jellegű állami 8 osztályú főgymnasiummá fejleszteni és pedig: 1894. szeptember 1-én az ötödik osztályt és minden következő évben egy-egy osztályt beállítani, a 8-dik osztály beállításával egyidejűleg az érettségi vizsga megtartási jogával felruházni, s ezen főgymnasiumot Szamosújvárt örök időközön át fentartani.

2. Szamosújvár sz. kir. város közönsége kötelezi magát, hogy az emelendő főgymnasiumi új épület telkéül Miniszter úr Ö Nagyméltósága által kiválasztott baromvásártért, s a mennyiben ez alapozás szempontjából kifogás alá esnék, a felajánlott más telkek egyikét díjmentesen átengedi s azt telekkönyvileg is az államkincstár tulajdonába bocsátja, az emelendő új épület is a kincstár tulajdona fog lenni, úgy mindazonáltal, hogy ezen ingatlanra a város bekebelezeteli — a főgymnasium felépítési és felszerelési költségeire egyszersmindenkorra a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium rendelkezése alá bocsátandó 100.000 frtra vonatkozó jogát olykép, hogy a mennyiben az állam e főgymnasiumot, vagy a helyébe a törvény alapján esetleg időközben lépő középiskolát beszünteti, e 100 000 forint a városnak visszafizetendő.

A 100.000 frt az építés vállalati szerződés alapján megállapítandó részletekben lesz a város által kiszolgáltató; ezen kívül a főgymnasium fentartási költségeihez, de csak is annak, vagy a netalán időközben helyébe lépő középiskolának a fennállásának ideje alatt, — a város közönsége hozzájárul évenként 9040 frt 62 kr., azaz kilencz-ezernegyven forint 62 krrel s kötelezi magát, hogy az ötödik

osztály beállításakor a megajánlott évi hozzájárulási összeg $\frac{3}{8}$ -ad részét és minden további osztály beállításakor egy-egy 8-ad részzel többet, a 8-dik osztály beállításakor és azután évenként az egész 9040 frt 62 kr. hozzájárulási összeget negyedéves előlegekben a szamosújvári kir. adóhivatal pénztárába be fogja fizetni.

3. Szamosújvár város közönsége a jelenlegi örmény kath. algymnasiumnak, főgymnasiummá fejlesztése céljából, állami kezelés alá vétele napjától a tanárok kinevezése és az igazgatás mikénti eszközzésére vonatkozólag a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszteriumnak feltétlen jogot ad; azonban a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium a szamosújvári örmény kath. algymnasiumban jelenleg működő tanárokat — a mennyiben a jelenleg fennálló törvényben előirt képesítéssel bírnak — a m. kir. állami tanári kar állományába átveszi és egy rendes kath. hittan-tanárt alkalmaz; az örmény nyelv és irodalom, mint rendkívüli tantárgy tanítására egy mérsékelt díjazással ellátott örmény tanítót nevez ki.

4. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium a szamosújvári örmény kath. algymnasiumban jelenleg működő tanárok nyugdíját oly mérvben, a milyen mérvben ez Szamosújvár városával fennállott, az állammal szemben is biztosítja.

5. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszterium a szamosújvári állami főgymnasium összes személyi és dologi kiadásainak fedezését magára vállalja; a város közönsége csakis a 2-dik pontban kötelezett évenkénti 9040 frt 62 kr. hozzájárulási összeget köteles befizetni és az építés- s felszerelésre 100.000 forintot egyszersmindenkorra kiszolgáltatni.

6. Ezen szerződéssel járó minden bélyegilletéket és átruházási költséget az államkincstár fizeti

Ezen szerződés két egyenlő eredeti példányban elkészítettvén szabályszerűleg aláíratott. Szamosújvár sz. kir. város képviselő-testületének 1894. évi júl. 23-án tartott üléséből. A polgármester helyett Gopcsa Joachim s. k. vár. tanácsos, Osztian Kristóf s. k. főjegyző. A vallás- és közoktatásügyi m. kir. Miniszter nevében Kuncz Elek s. k. tank.

m kir. főigazgató. (P. H.). Sz. 62895. Jóváhagyom: Budapest 1894. decz. 17-én. A miniszter meghagyásából Dr. Klamarik János s. k. miniszteri tanácsos.“

Az örmény kath. gymnasium tanárai közül ezeket vette át az állam: Dr. Mártonfi Lajos, Novák Antal, Novák Gerő, Páll Bogdán, Szongott Kristóf.

*

1896. tavaszán hozzákezdtek a monumentalis épülethez; folyt a munka szorgalmasan és ősz végén már fedél alatt állott. Okt. 29-én tartottuk meg a fényes és népes alapkő letételi ünnepélyt. Az alkalmi beszéd, mit e munka írója mondott, a következő:

Ezerszer légy üdvöz millenaris alkotás! Üdvöz légy te fejedelmi palota! Üdvöz légy te szép Múza-lak, melynek magasztos hivatása terjeszteni a tudományt, műveltséget, hirdetni a békét, előmozdítani a jólétet, gazdagodást!

Ime sokan, igen sokan álljuk körül bölcsödet, mert ma tartjuk keresztiségedet. Mindenki hozott számodra valami ajándékot; az én igénytelen ajándékom ez az egyszerű beszéd. Éppen azért kérlek, ne nézzed éktelen minőségét ennek az ajándéknak, mit nyílt szívem őszintesége a városi levéltár megmásíthatlan adataiból készített valódi fémtálczán ad át, hanem fogadd olyan szívesen, milyen örömmel nyujtják azt gyöngé ajkaim.

Ünnepélyes keresztelőre jöttünk, hogy szerencsét kívánjunk a szép, nagy és fönséges hivatással bíró gyermeknek. És vajjon kik a nagyra termett gyermek szülői? Gondos apja a hatalmas magyar állam és édes anyja az erényes és hazafias Szamosújvár városa. S mivel nincs gyermek szülők nélkül, nemcsak méltányos, de szükséges is a keresztelés ünnepélyének folyamata alatt a szülőkről is szólni.

De mit szóljak én a mívelt, vitéz, nagy, erős Magyarországról? Gyöngé szavam úgy is nyomtalanul elenyészne. Aztán kultur-államunk nemcsak Európa, hanem a többi világrészek előtt is ismeretes. Azért annak felemlítése kellett, hogy szerencsés volt a szerény leány, ki ilyen derék, hírneves férfiúra tett szert — áttérek a szép anyához . . .

Sok örmény jött be a honalapító Árpáddal Ázsiából és a kelet-római birodalom területéről Pannoniába, kik a honfoglalás után nagyrészt Esztergom vidékén telepedtek le; de életök alig három századra terjedt: beleolvadtak a magyarok közé. Újra jöttek örmények, ezek is magyarokká lettek. Az utolsó tömeges beköltözés 1672-ben történt: I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem hívta be őket; behívta, hogy az országnak gazdagító kereskedelmet adjon; behívta, hogy országának lakosságát, melyet a gyakori háborúk meggyérítettek, szaporítsa és a magyarság leapadt számát növelje általuk, kikben a magyar nemzet rokonait és ázsiai régi szomszédait ismerte. Az örmények engedtek a szives meghívásnak és — bejöttek. Paraszt vagy irástudatlan egyetlen egy sem volt közöttük. Hoztak magokkal vagyont bőven; hoztak ezenkívül értelmet, műveltséget, vallásosságot, becsületességet, szorgalmat, munkakedvet... És letelepedtek Csikszékben, Gyergyóban, Ebesfalván a fejedelem kastélya közvetlen közelében, Beszterczén és más helyütt. Végre a beszterczei örmények megvették a kincstártól a szamosújvári fiscale dominium ezen kis részét: az igénytelen „Gérla“ nevű falut, melyből 1696-ban kitelepítették a zseléleket a majorokba, viskóikat lerontatták és hozzá kezdték Szamosújvár város alapításához. Az új város hamar fejlődött. Nagy fia: Verzár Auxentius az egyház és haza körül elévülhetlen érdemeket szerzett. Róma ezen érdemeket az aladini püspöki címmel jutalmazta; III. Károly király fölséges anyja: Eleonora saját kezével varrott püspöki ornatust adott Verzárnak; a trón pedig oszlopos támaszának a nyújtott megbecsülhetlen szolgálatokért a görvényi uradalmat adta volna, ha a kaján irigység meg nem foszsa Auxentiust becses életétől...

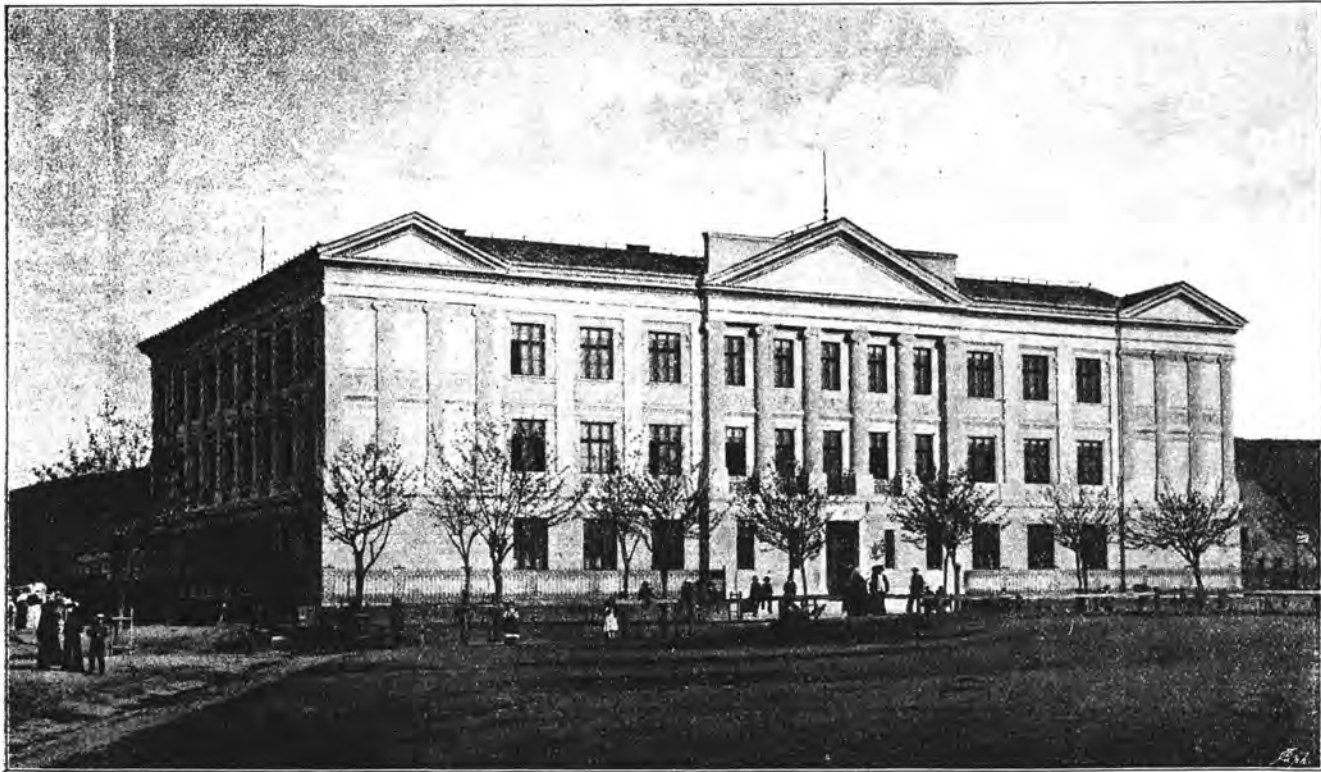
Az új város buzgó lakói előbb templomot építettek, hogy hálát adhassanak a Gondviselésnek azért a nagy kegyelemért, mely őket ezen szép és termékeny országba, a lovagias magyar nemzet fiai közé vezette; aztán iskolát, hogy az új nemzedék is tanulhasson. A városba vezető út mellé két felől kápolnákat és a város határaitra kereszteteket állítottak, hogy a szent kereszt jele védje meg a honn maradtakat; mert a férfiak legnagyobb része — mint

méhek a köpüből — kirepült. Kereskedés szempontjából bejárták az országot; kimentek Olasz-, Francia- és Németországba. A Pattantyus-család kint járt Danzigban, innen nyerte „danczkai“ előnevét. Egy másik család a püspökjelölt Theodorovics Minász híres esperes-plebános társaságában kocsin Rómába ment, hogy a nagyheti ájtatosságokat az örök városban hallgassa . . .

A magukkal hozott vagyon megkétszereződött. 1737-ben zálogba vették a szamosújvári egész dominiumot; miért kénytelen volt száadi br. Klein Inocentius itteni gör. kath. püspök, kinek residentiája e helytől — itt mögöttünk — alig kétszáz lépésnyi távolságra feküdt, székhelyét Szamosújvárról áttenni Fogarasra. Ezen uradalom, mit nem régen, Tisza Kálmán pénzügyminisztersége idejében a város örök áron vett meg, képezte a város alapjövedelmét. Ebből a jövedelemből és a csupán örményekből állott vagyonos lakosság önkéntes adakozásából építették monumentalis katedralis templomukat, fedezték a város kiadásait és tettek a hon oltárára fejedelmi áldozatokat. Nem is említve a nagy mennyiségű buzát, zabot, ruhát, a sok lovat, melyekkel a háború költségeinek fedezéséhez járult e város, csupán készpénzben „bellicum subsidium“ név alatt több mint százezer forintot adott Szamosújvár az országnak. 1779-ben, tehát akkor, midőn az országban senki sem gondolt reá: egy létesítendő „magyar nyelv művelő társaság“-ra tizezer forintos alapítványt tett e város. — Ezt az összeget azonban az ország később más célra (háború) és nem a magyar tudományos akadémiára fordította. 1779-ben pedig Mária Terezia királynőnek ajándékban egyszerre száz darab lovat adott.

A város hitele megmérhetetlen volt. A város adósai közt voltak a gubernator, az erdélyi róm. kath. püspök, consiliariusok, grófok, bárók. Nincs tudomásom arról, hogy e hazarész valamelyik városának adósai között fejedelmek lettek voltak. — Mária Terezia 1761. és 1762-ben a kormányzó közvetítése mellett huszonháromezerhatszáz (16100 + 7600) forintot vett Szamosújvár városától kölcsön.

És habár e város élete csak kétszáz éves, mégis akárhány társát már útól érte; s míg — sajnos! — van e



Magyar kir. állami főgymnasium.

hazarészben olyan város is, mely visszafejlődik, addig Szamosújvár városa „egy haladó város“ név alatt ismeretes.

A közjó érdekében létesített intézményei közül még csak középiskolájáról teszrek említést; 1792-ben nyílt meg a gymnasium első osztálya (principia): Miron Mihály tanított itt; 1793-ban a második osztályt (grammatica) Czirják Ignác tanította; 1813-ban a harmadik osztály (syntaxis) tanárául Korbuly Mártont választotta a város. Később még megtoldották ezt az iskolát a negyedik (rethorica) és ötödik osztállyal (poesis); de ezen két utóbbi osztály nemsokára bezárult. Ez a „latina privata scola“ név alatt ismeretes három osztályú gymnasium 1854-ig állott fenn, Haynald Lajos akkori erdélyi püspök záratta be. Utolsó tanárai voltak: Gábrus Zachar, Czetz Gergely és Wohlmann József. Élt 43 évet. Hét évig gymnasium nélkül voltunk. 1861-ben a városi képviselő az új tanszervezet alapján négy osztályú magyar tannyelvű középiskolát állított, mely rövid idő múlva annyira megerősödött, hogy dr. Fogarasy Mihály erdélyi püspök, ki iskolánkat, mint az erdélyi róm. kath. iskolák főigazgatója látogatta meg, gyönyörűségét lelte ebben az iskolában. Kormányzók, tanhatóság, város meg voltak iskolánkkal elégedve, mert korrekt katolikus és hazafias szellemben sikerrel tanított. Boldogult Trefort Ágoston közoktatásügyi miniszter itt Szamosújvárt a könyvtári helyiségben — füleink hallatára — több jelentékeny férfiú jelenlétében úgy nyilatkozott iskolánkról, hogy az missziót teljesít. És ezen iskola növendékei közül nem egy-kettő emelkedett már jelentékeny állásra. A helybeli államgymnasium tanárai közül is négyen, u. m.: Novák Gerő, dr. Temesváry János, Esztegár Gergely és Páll Bogdán — növendékei voltak ennek az iskolának. De voltak hiányai is; főbb hiányai voltak: a tanárok csekély fizetése, a szűk tanhelyiség, a téli torna és a négy felső osztály hiánya. E hiányok pótlása szempontjából szerződött a város az állammal. Az állam 1894. november elején vette át iskolánkat, a tanárok közül pedig átvett négyet. Ez az iskola harminczhárom évet élt.

Szép volt a leányzó, de szép volt ám hozománya is, mely rendesen háromszázezer forintos millenáris alapítvány-nak neveztetik. Akkortájt több eladó leány volt az országban, kik, — mint a nóta mondja — „maguk jártak a legény után.“ És a délczeg ifjú választása azon leányra esett, kinek neve Szamosújvár . . .

A latin szatira-író arra az istállóra, mely előbb a Muzsáknak szolgált lakóhelyül, ezt a feliratot tette: „Olim Musis, nunc mulis.“ Mi, tekintettel arra, hogy e hely csak nem régen baromvásártér volt, gyönyörű épületünkre e szavakat illeszthetnök: „Olim mulis, nunc Musis.“ És e felírás egyszersmind jellemezné a város gondolkodásmódját is, mely a tudományt tekinti legfőbb kincsnek, mely a város jövőjét, fenmaradását az iskolában keresi . . .

‘Ο χρηστος ἀνδρόποσ και τοίς ἑγγόροις φντεύσει mondja a görög. (A hasznos ember az utódok számára is ültet). Ilyen hasznos férfiúnak bizonyult be Szamosújvár városa, mely példátlan alapítványával a jövő nemzedékről is gondoskodott . . . Minden egyes nemzeti iskola az állam fenmaradásának egy-egy biztosítéka, támasza. Ilyen maradandó biztosítékot, ilyen erős támaszt állított Szamosújvár fejedelmi alapítványával, melynek értéke még megkétszereződik, ha figyelembe vesszük azt az igen fontos körülményt, hogy örmény ajkú honpolgárok, örmények által szerzett pénzzel járultak ezen magyar iskola felállításához; mert nem lehet figyelmen kívül hagyni azt az igen nevezetes körülményt sem, hogy ez a pénz nem a mi szerezményünk, hanem azt apáinktól örököltük; midőn pedig apáink azt szerezték, e városban egyedül csak örmények laktak. Ez az a vagyon, melyről III. Károly király a városnak adott diplomájában ezt mondja: „Ha évszázadok mulva annyira leapadnátok, hogy unokáitok közül csak egyetlen örmény leendő életben, ezé az egy örményé lesz e vagyon.“ És én meg, vagyok győződve, hogy Klio, a Muzsa kitörölhetetlen betűkkel fogja e tény-körülményt följegyezni a történelem lapjaira annál is inkább, mert e Muzsalak muzsafiak, tehát az ő fiai számára is építettett . . .

És most, mielőtt hozzákezdenénk a kereszteléshez, hozzátok is intézek egy pár rövid atyai szót leendő lakói

ezen új épületnek. kedves barátaim, szeretett tanítványaim! Látogassátok szorgalmason e fát, — a tudományoknak e drága fáját, melynek „gyökere keserű, de gyümölcse édes.“ Szakítsatok ezen gyümölcsből minél többet és többet; mert ez a gyümölcs nemcsak lelki táplálék, hanem tisztességet, tisztséget, állást, földi kenyeret is ad.

A keresztelést áldomással zárják be, beszédemet én is áldomással fejezem be. Áldja meg a Gondviselés minden testi és lelki jóval dr. Wlassics Gyula közoktatásügyi miniszter úr Ö Excellenciáját, hazánk egyik diszét, kinek bölcs kormányzása alatt létesült ez a szükséges iskola. Áldott legyen nagyméltóságú gr. Csáky Albin, br. Eötvös Loránd volt miniszter úr és méltóságos Zsilinszky Mihály államtitkár úr, kik sok és elfelejthetlen érdemeket szereztek ezen iskola körül. Nyujtsa Isten méltóságos dr. Klamarik János miniszteri osztálytanácsos úr becses életét hosszúra, ki kezdet óta megbecsülhetlen jó indulatot tanúsított ezen iskola iránt. Adjon a Mindenható állandó erőt, tartós egészséget nagyságos Kuncz Elek kir. tanácsos, tanterületi főigazgató urnak, kinek a helybeli tanári kar megalakulásában is jelentékeny része van; ki atyai bölcs tanácsait, jóakarató utasításait nem vonja meg tőlünk. Nagy köszönettel tartozunk derék országgyűlési képviselőnknek, nagyságos dr. Molnár Antal urnak, ki kipótolhatlan sokat fáradozott és tett iskolánk érdekében. Éljenek e város képviselőtestületének tagjai, hogy sokáig gyönyörködhessenek iskolánk felvirágzásában! Tartsa életben az Ég a genialis műmérnököt: nagyságos Alpár Ignác urat, ki ilyen szép tervet készített iskolánk számára! Adjon a Teremtő Reményik Károly vállalkozó urnak is erőt, hogy még sok iskolát építhessen a hazának. Éljen a megjelent mívelt és szép hölgyközönség, mely jelen alkalommal is bebizonyította, hogy érdeklődik mind az iránt, a mi szép, jó és igaz! Végre beszédemet dr. Simay János költő-barátom- és munkatársamnak Szamosújvár városáról mondott ezen szép szavaival zárom be:

„Te város állj, míg a hon fennáll
S állj őrt e hon határinál.“

Éljen a Király! Éljen a haza!

1897. jún. 29-én osztottuk ki utoljára a gymnasium régi épületében a bizonyítványokat. A szünidő alatt átköltöttünk az új palotába. . . Sorban megnyilottak a felsőbb osztályok is. És így apáink legfőbb ohajtása, kik áldozatok árán is nyolcz osztályú teljes gymnasiumot akartak e város falai között feállítani, végre — teljeseésbe ment!



XIX. Cikkely.

Társulatok.

1. Fejezet. Vallásos társulatok.

Városunkban, a polgárság kétféle társulatot alakított: vallásos és világi társulatokat. Szólok előbb a vallásos társulatokról. Szamosújvárt van 1786-ban:

1. A Szt-Háromság-templománál (nagytemplom) három társulat, u. m.:

a) A Szt-Háromságról nevezett társulat (Confraternitas Sanctissimae Trinitatis). Ez a társulat azért alakult, hogy a nagytemplom főoltárát felépítse, viaszgyertyával és egyéb szükségeseekkel ellássa. Célját elérvén, feloszlott.

b) A Jézus szent nevééről nevezett társulat (Confraternitas S. Nominis Jezu, alias Discipulantium. Volt itt „disciplinarius“-társulat: Flagellans-ok. „ճԼ ծԽԲՈՒՆԻՆ ՆԳՐԱԴՆՈՒԹԻՒՆԸ“ mondja Jakabffi János főesperes 1784. ápr. 2-án a tanácshoz intézett levelében). Ezt a társulatot eltörölte II. József és pénzéből épült 1785-ben a czinteremben az egyházi szolgák lakása: „գմնդէնդ է հասարակը“ (kérdi Jakabffi) — որ 3000 մածրուն որ ունին տխածիք լինարննրը, արդի 1000 (հազար) մածրի ու շինվին սնեք եկեղեցուն ծառախցը քէզանկապին ժամլն ազգարը: Kontent e házarájé or 3000 mádsrun, vor unin diszcziplinárnéré árvi 1000 mádsri, u sinvin dèner jégéghéczhun dzáráiczhé plebániáin zsámin ázbàrè: Akarja-e a közönség, hogy abból a 3000 magyar forintból, mivel a disciplinánsok birnak, vegyünk ki 1000 magyar forintot és azzal házak építtessenek az egyház szolgái számára a nagytemplom udvarán. (Jakabffi plebános irataiból). Megszűnt ez a társulat 1787-ben (Vár. lev. 1787 jún. 4. 160 sz. Ետի նղբայրութիւն).

c) A szent-rózsafüzér-társulata (Confraternitas S. Rozarii).

2. A Salamon-templomnál (Ecclesia Annuntiatae V. Mariae) szintén három társulat van:

d) Mária-társulata (Confraternitas Assumptae in Coelos Virginis Mariae). Ez a timártársulat tagjaiból állott: „Ceha Cerdonum festivitatem Assumptae in Coelos Virginis peculiari veneratione celebrare consveta, habet Benigna suae Cehae Privilegia ab Imperatore Carolo VI. impertita.“

e) Szent-Anna és Joachim-társulata (Confraternitas Sancti Joachimi et Sanctae Annae) és

f) Világosító-Szt-Gergely-társulata (Confraternitas Sancti Gregorii Armenorum Illuminatoris et questorum Coetum). Ez volt a kereskedők társulata.

3. A Szt-Ferencz-rendiek templománál is volt két társulat („Confraternitates tertii ordinis et Cordigerorum [Congregatio Cordigerorum Sancti Petri de Alcantara] exstiterunt quidem, sed jam cessaverunt ita, ut ad eas nullus assumatur“); de megszűntek úgy, hogy a mondott év (1786) körül azokba már senkit sem vettek be.

A Szt-Háromság, Szt-Anna és Világosító-Szt-Gergely-társulatról más helyütt már szólottam. (Szamosújvár szab. kir. város monografiája, harmadik kötet. A magyar-örmény metropolisz 59—74 lap).

A kormányzék a városon levő társulatokról értesítést kér: „Es ist bemerkt worden, dass . . . wegen Bruderschaften der Armenier abgeforderte Bericht noch immer rückständig ist.“ (Vár. lev. 1787—117 sz.).

Az örmény társulatok (a hat első) jelentékeny vagyonra tettek szert (tagdíjakból); azért a város elhatározta, hogy azokat beszünteti és vagyonukat a nagytemplom befejezésére fordítja: „Az 1794-dik esztendőben máj. 24-ről ide bejelentett kérésekre Kegyelmeteknek vissza iratik, hogy ő Felsege ezen hanyatló esztendőben aug. 31-ről költ kegyelmes Decretuma által az ottan eltörlött Társaságok substanciájának a templom szükségére fordítását helyben hagyta legyen. E Regio Gub. Claudiopoli die 29 dec. 1798.“ (Vár. lev. 1799—87 sz.).

2. *Fejezet. Világi társulatok.*

Polgárzatunk megalakulásának már első éveiben ez a négy világi társulat van városunkban :

1. A kereskedő-társulat,
2. Timártársulat,
3. A szöcsök-társulata (Congregatio pellionum Armenopolitanorum. Vár. lev. 1789. jún. 4. 160 sz.),
4. A csizmadia-czéh.

Ezen társulatok az év elején számolnak az új főbirónak a mult év jövedelméről és kiadásáról. A felmentvényt a tanács adta meg. (L. „Örmény prot.“ I. köt. 260 lap).

Mivel a kereskedő-társulatról ezen munka harmadik kötetében („Magyar-örmény metropolisz“ 91—97 lap) és a timártársulatról szintén ezen munka harmadik kötetében (31—43 lap) már szóltam; itt csak a csizmadia-czéh legelső szabályzatát adom még közre :

A teljes Szent-Háromságnak: az Atyának, Fiúnak és Szent-Léleknek tiszteletére.

Isten Ő szent Felségének kegyelméből és irgalmasságából a csizmadia-czéh számára az alább irt időben a következő szabályzatot készítjük — a római kath. anyaszentegyház szentséges fejének Kelemen pápának, az erdélyi méltóságos püspöknek: főlelkipásztorunknak — Györgynek, nemkülönben vicariusának és a mi örmény nemzetünk plebánosának, főtisztelendő Lázárnak, továbbá clerusának, tisztelendő Nerszesznek, a mi felséges uralkodónk VI. Károly császárnak, — a mi egyházunk főgondnokának: Kristóf urnak és főbiránk: Salamon urnak, kinek tanácsnokai és tisztársai ezek: Murádin Márkó, Tódor Miklós, Pap Elek (Álexá Der-Kirkorián), Izsák Emánuel, Dániel Tódor, Mëndrul Miklós, Jánosi Lukács, Gergely Tódor, Jakabffi Hánko, László Mihály; Kristóf Salamon jegyző, Tódor Gergely szónok (orator) és Pap Dávid hadnagy — idejében. Mindazoknak, kik e szabályzatot hallják vagy olvassák, mennyei áldással párosult örömet kívánunk.

„Mivel hogy minden rendeknek szükséges az előljárásság és vezérlés, akár felséges uralkodó császárságnak, akármely hivataloknak, és akármely városi rendtartásnak, nem-

különben minden köztársaságnak is, mint a test lélek nélkül halva vagyon, úgy hasonlóképpen a fennebb kített rendtartásoknak is előljárók nélkül lenni igen nagy erőtlenség és zürzavar. Melyrevaló nézt mindnyájoknak Szamosújvár városa minden előljáróinak tudtokra és erősítésökre adatik — minden környülállásaival, — hogy a mi megerősített pecséteinkkel megválasztottuk és confirmáltuk csizmadia czéh-mesternek Izsák Mártont és atyamesternek Izsák Istvánt, a mint a rendtartás szokta hozni magával, hogy először — napról-napra — az Isten dicsőségére és a mi nemzetünk örömére és előmenetelére legyenek.

1. Ezen határozásunkat, mindnyájunkat és czéhünket a felséges úr Isten, a teljes Szt-Háromsággal együtt őrizze meg és ezen kiadott szabadságú rendelkezésnek szerzőit is a Szent-Léleknek malasztjával és mennyei dicsőségével áldja meg.

2. A czéhmaster és atyamester oszsa a czéh tagjait három osztályra; az, a ki az első osztályba kerül, adjon évenként isteniszolgálatra (misére-való) 51 krt; a ki a második osztályba jutott, 34 és az, ki a harmadik osztályban van, 17 krajczárt. Ellenben szabad bárkinek többet is adni.

3. Czéhbe beállók idejében az előljárók tartoznak egy nappal előbb összegyűlésre hirt adni. Az első classistól¹⁾ 4, a másodiktól negyedfél, a harmadiktól három magyar forintokat vegyenek. Idegenektől²⁾ az elsőtől 8, a másodiktól 7 és a harmadiktól 3 magyar forintot. A perceptumokból³⁾ egy rész maradjon a czéh költségeire, a másik két részt pedig interezzenek⁴⁾ és haszonra fordítsák.

4. A czéhbe beállítás idejében pénzbeli megegyezésen kívül a beálló személy, a rendelt collatio iránt, az előljárokkal, sorsához képest megegyezvén, tartozzon adni.

5. A czéhnek összevegyülése alkalmával, minden czéhbeli, maga rendiben, szépen, csendesen leülvén, az érdeemes czéhmasternek engedelmesekek legyenek, reá figyelmezzenek, félre más asztalnál ne egyveledjenek, a ki pedig

1) Attól, ki az első osztályba iratkozik . . .

2) Idegen (= nem városi), ha az első osztályba áll be . . .

3) Jövedelem, tagsági díj.

4) Adják ki kamatra.

nem engedelmeskedik, 12 magyar frttal bünhödjön meg. Nem különben

6. Köteleztetnek a czéhbeliek a czéhmasternek engedelmeskedni, magokat megalázni, egyetértőleg lenni; mért a jó edgyesség mindennek boldogulására vagyon. A ki nem engedelmeskedik — szokás szerint — az is büntetessék meg.

7. Czéhmaster választáskor, az előbbeni tartozzon az újnak mindent írásban kiadni; a társaságnak cathalogusát, a pénzbeli perceptumokat és erogatumokat, egy szóval számoljon mindenről, hogy az új is a jó példaadás után, az



A plebániái templom levéltárából: Codex díszítmény.

utána következőnek is hasonlóképpen becsületesen resignáljon.

8. Történet szerint, ha a czéhmaster valamely dologban hibázna és azt az előjárók megbüntetnék; azon esetben, ha az atya a fiának, a bátya az öcscsének pártját fogná, ez azonnal 12 frttal büntetessék meg.

9. Ha a tekintetes Magistratus vagy a tekintetes főbiró ur valamely publicum parancsolatot adna ki a czéhmasternek, azonnal tartozzon azt végbe vinni; az engedetlen büntetése 12 frt.

10. Tudtokra legyen a czéhbbelieknek az is, hogy mi-dön halottjok történne, — ha az szintén szegény is lenne, — tartozik minden czéhbeli az előljárókkal a halottas-ház-hoz menni (és ott maradni) a míg el nem temetik (a ha-lottat). Ha itt a czéh számára gyertyát vagy egyebet adnak, vegyék el és szolgáltatassák azt be.

11. Végre köteles a czéhmester az egész czéhbeli tár-sasággal, pünkösd ünnepeiben, a Szent-Lélek malasztjának elnyerése végett, mindenkor gyónni és áldozni, a holtak vigasztalására három misét szolgáltatni és azt a napot iste-nesen megszentelni.

Mi, a fennebb irtak átadjuk ezt a rendtartást és a czéhmesteri hivatalt a mi kedves és érdemes czéhmeste-rünknek: Izsák Mártonnak, az atyamesteri hivatalt pedig Izsák Istvánnak. Ha pedig valamely változás lenne közöt-tük, ez a rendtartás maradjon fenn állandóan fiúról-fiúra.

Ezen rendelést közakarattal és hatalmunkkal elvégezvén, kiadtuk a fenn irtak először városunk pecsétjével, másod-szor a magunk tulajdon pecsétjeivel és kezünk-neveink aláírásával. Az engedelmesekre az Isten áldását kívánjuk, az engedetlenektől pedig 20 az az husz aranyot vegyenek — vinculumul. Signatum Die 20-a Januarii Szamosújvártt 1719.¹⁾

(P. h.) Én tisztelendő Lukács²⁾ vicarius és örmény plebános. (P. h.) Én Todor Salamon főgondnok, szamos-újvári bíró tanácsnokaimmal együtt.

¹⁾ Beh kár, hogy nem kaphattam meg az eredeti örmény fogalmazványt; azért kénytelen voltam ezzel a fordítással, mely a XVIII. századból való — megelégedni. Ezen fordítás végére a kö-vetkező szavak vannak függesztve: „Praescriptam versionis copiam, e vera sua versione, de verbo ad verbum descriptam, eidem in omnibus punctis et clausulis conformem esse fide nostra mediante testamur. Szamosújvári Die 6-a Aprilis 1825. Franciscus Sárosy V. Fiscalis (ez örmény. Szongott) et Ladislaus Kovács v. notar. (magyar).

²⁾ A bevezetésben helyesen L á z á r, itt ellenben az aláírásban hibásan Luk á c s fordul elő; aztán Der (= Der-Gházár) nem „tisz-telendő“-t jelent itt, mert a tisztelendő (= pap) az örményben der-der, hanem csak ur-at, de nem kell lefordítani. Ennek a derék vicariusnak örmény neve: Der-Gházár Budáchián (Budákovies Lázár) volt.

XX. Czikkely.

A görög kath. püspökség.

1. Fejezet. A három első püspök.

Mivel az egyesült görög kath. püspökök közül kettő (a második és harmadik) Szamosújvárt lakott, — e munka keretében szólanom kell a görög kath. püspökségről is.

Az egyesülés: a gör. kath. egyházi unio 1700. szept. 5-én történt. Az első egyesült görög kath. püspök Athanasius volt, ki már azelőtt az orthodox oláhoknak volt püspöke és Gyulafehérvárt lakott. Athanasius az egyesülés után is megtartotta székhelyét — és azon csekély jövedelemmel volt kénytelen megelégedni, melylyel orthodox püspök korában birt.

„Már Athanasius érezte a jezsuiták súlyát. A román ¹⁾ püspök egyelőre a jezsuiták gyámsága alá került azon a czímen, nehogy valami szabálytalanságot kövessen el mint új ember, az új állapotok között. Már maga Athanasius, a voltaképeni első görög kath. püspök belátta, hogy így helyzete kényelmetlen: a püspök, a (gyulafehérvári)

¹⁾ Ez a nemzetiség kezdet óta az idegen vlak szó után magyarul „oláh“-nak (a kezdő v-t o-nak és a szó végén levő k-t pedig h-nak nézték) neveztetett (Oláhország, Oláh-Vásárhely, Oláh-Szent-György . . .). A püspök is nem görög kath. püspök, hanem „oláh“ püspök nevet viselt. Ezen czikkelyben, hol eredeti akták vannak idézve, többször fordul elő ez a kifejezés: „M(éltóságos) Oláh Püspök Úr.“ Latinul „Episcopus Valachicus.“ (L. a „Magistratus et Communitas Armenopolitana“-nak 1729-ben az „Excelsum Regium Transylvanico-Aulicum Thesaurariale Dicasterium“-hoz intézett kérvényét). Habár 1848 óta legtöbb oláh magát román-nak nevezi, mégis e munka keretében az oláh szót kell használnom; mert ez felel meg a történelmi valóságnak, mivel 1848 előtt csakugyan az oláh név alatt fordulnak elő . . . Különben sem fedezi a „román“ nomen genericum, mely a portugál, spanyol, francia, olasz . . . népek közös neve, — a régi jó nomen specificum-ot: az „oláh“ szó fogalmát . . . Erre a jegyzetre itt azért van szükség; mert az idézetben helytelenül „román“ szó van használva; pedig a mint Budapest az egyesülés előtt nem Budapest, hanem Buda és Pest nevek alatt fordult elő, úgy ezen nemzetiség neve is magyarul 1848-ig nem román, hanem oláh.

jezsuiták ellenjegyzése nélkül nem rendelkezhetett egyházi tekintetben sem.“¹⁾

„Athanasius után, ki 1712-ben halt el, Pataki János lett püspök; 1716-ban neveztetett ki s Károly király őt bárói ranggal, császári és királyi tanácsosi méltósággal disziti fel. Alatta alakul a fogarasi görög kath. püspökség, melynek jövedelmei biztosítatnak. A jezsuiták befolyása egyre növekedik. Pataki nemzetiségre nézve ugyan román volt, de a római katolikusok közt növekedvén, vallásra nézve róm. katolikusnak tartották, mert megelőzőleg a fogarasi vár róm. kath. lelkésze volt . . . Egyes templomokat, minő volt a Brankován Constantin román fejedelem által épített fogarasi templom is elfoglaltatott. XI. Innocentius pápától kieszközölte, hogy ezen templom katedralis görög kath. templomnak tartassék és az erdélyi görög kath. püspökség magát Fogarasról czimezhesse.“²⁾

Mivel az itt közlött idézet nem mondja meg, hogy mi által „biztosítottak a görög kath. püspökség jövedelmei,“ — elmondom én, Pataki a királytól a püspökség dotációjául a szamosújvári uradalmat, melynek egyik részében az örmények városukat („Örményváros“) már felépítették volt — kérte. A király a kért uradalmat, mely kincstári kezelés alatt állott, örökre nem, de haszonélvezetét oda adta a püspökségnek.

Pataki jól ismerte azt a „kényelmetlen helyzetet,“ melyben Athanasius püspökösködésének éveit töltötte; azért székhelyét nem Gyulafehérvárra, nehogy ő is „a jezsuiták gyámsága alá kerüljön,“ hanem Szamosújvárra tette, mely hely azelőtt már orthodox oláh püspöknek székhelye volt. Ezen utóbbi állításom helyességéről tanuskodik Popea Miklós oláh író, ki művében azt mondja: „Deés mellett létezett a vádi püspökség; előfordul Simeon Stefan metropolita czimei között is.“³⁾ A vádi püspökség pedig nem más, mint a szamosújvári (=gerlai). Ugyanis Szamosújvárnak román neve Gerla; Gerla pedig a szláv nyelv-

¹⁾ L. Dr. Moldován Gergely „A románság“ czimű derék munkájának II. köt. 193 lapját.

²⁾ Dr. Moldován, „A románság“ 194 és 195 lap.

³⁾ „Vechia metropoliă ortodosă rumână a Transilvaniei.“

ben „gázló“-t (gázlöhely, meglábalható hely a vízben, csekély víz, sekély; die Wate, die Düne, die Untiefe; latinul: vadum; a „gelva“ szláv szóból hangcsere [a v az l-lel cserélődött] útján lett gevla, a mit később gevla-nak [a v helyett r-et] olvastak) — jelent. A Martinuzzi-vár határaitban két gázló (vadum) létezett; egyik északon, a másik délen. Később a szlávok az északit megkülönböztetésül a délitől, mely még mai napig is vád(um) nevet visel, „gerla“-nak nevezték. A városnak azon fogadója, mely a déli határon, Hesdát falú közelében fekszik, még ma is „vádi“-fogadó nevet visel. Az északi gázló szláv nevéből nevezték el a közelében keletkezett falút (Gerla).

Dr. Moldován Gergely azt mondja: „Rendszeresített rezidenciával bíró román püspökről nem beszélhetünk. Ismernünk kell az akkori állapotokat. A román püspök nem lakott mindig Gyulafehérvárt; némely püspök kezdetben abban a helységben folytatta püspöki hivatalát, a melyben ezen tisztesség utólérte.“¹⁾ Patakot a kinevezés Fogarason találta; azért itt kezdett hozzá püspöki hivatalához. Itt is lakott, míg el nem készült (1717) szamosújvári palotája és temploma. Van kezennél egy latin irat, melyen nincs kelet (helység, év, hónap és nap); örmény jegyzőnk ezt írta reá örményül: *սրտի վարդապետին արիստ զինն է:* oláh vártábédin chërgádz kirén e: az oláh püspök küldött irata. Van kezeim között ezen püspöknek egy másik irata is, mit az akkori kormányzó egyik tanácsosához intézett — latinul. Ebben: „In territorio Szamosújvár ipsemet exstructa Ecclesia“-ról szól. És így bizonyos, hogy Szamosújvárt csakugyan volt temploma. Az iratot így írta alá: „Obligatissimus servus: Br. Joannes Nemes de Patak.“ E szerint neve nem Pataki János (mert [Horgos]-Patakon csak született), hanem Br. Nemes János, vagy hosszasan: Br. Pataki Nemes János. Temploma Szamosújvárt és Fogarason is volt; de palotát csak Szamosújvárt építtetett magának. A városi levéltár nem egy aktájában van említés téve a „püspök palotájáról.“ Abban az oklevélben pedig, melyet alább szó szerint közlök. ez áll: „Szamosújvári M. Oláh Püspök Ur ő

¹⁾ „A románság.“ II. kötet, 167—168 lap.

Nga Udvara.“ Itt az udvar az épület helyett áll; de az épületnek lakója is volt. Tehát tényleg itt lakott — ha nem is állandóan — Pataki. Palotája a város azon részében feküdt, mely az Ö.-Füzesre vezető út bal-oldalán terül el. Még a múlt század ötvenes éveiben is a nép örményül „khurthënniér“-nek (paloták) nevezte ezt az épületet. Az udvarházat („Petrás-féle filegoria) alig néhány évvel ezelőtt rontották le; a többi épületek és az egész szép, nagy telek most Haragai Antal tulajdonát képezik. Nagy ünnepek alkalmával Fogarason celebrált; míg az év többi részét Szamosújvárt töltötte. Előde: Athanasius gyulafehérvári püspöknek nevezte magát; ellenben Pataki hol a „fogarasi,“ hol a „szamosújvári“ püspöki címet használta. Az idéztem oklevélben az utóbbi cím („Szamosújvári M. Oláh Püspök“) fordul elő.

Pataki meghalt 1725-ben; széke négy évig maradt üresen. Azalatt a püspöki teendőket Vetter Ádám kolozsvári jezsuita végezte. Az új püspök szádi Klaïñ Innocentius 1729-ben foglalta el székét. Ez is mikor Fogarason, mikor Szamosújvárt tartozkodott.

2. Fejezet. Ellenségeskedés az oláh püspök alkalmazott emberei és az örmények közt.

A görög kath. püspökség tehát — mint láttuk — 1717-ben jött Szamosújvárra. A szamosújvári uradalom jövedelme képezte a püspökség dotációját. De habár az örmények is ekkor már egyesülve voltak Rómával és mind a két nemzetiség keleti szertartást követett, — mégis a püspökség folytonos ellenségeskedést tanusított a várossal szemben. Alkalmazott emberei (különösen az udvarbirája) keresve keresték az ürügyet, hogy bele kaphassanak az örményekbe. Az uradalom haszon-élvezője: a püspök véget vehetett volna az elkeseredett ellenségeskedésnek, a hatalmaskodó erőszaknak — és nem tette. Sőt egyiknek: Innocentius (nem ártó, nem ártalmas, kártékonytalan, árthatatlan) volt a neve és mégis engedte, hogy emberei nekünk ártsanak, velünk szemben rossz tetteket vigyenek véghez. Tizenkilencz évig türtek apáink, míg megszabadulhattak türhetetlen szom-

szédjuktól, 1736-ban zálogba vették az uradalmat a kincstártól. Mikor őseink bejöttek, eladó volt ez az uradalom: 50.000 frtot kértek érte . . . és 54 év múlva — pedig nem emelkedett a földbirtok ára — már 100.000 frt zálogösszeget követeltek. Megadtuk; mert a földdel együtt a békeséget is zálogba vettük. A püspök kénytelen volt innen Fogarasra költözni, honnan aztán székhelyét áttette Balázsfalvára . . .

A nyugtalanságban eltöltött tizenkilencz éves együttlét (1717—1736) háborúskodásai közül bizonyításul legalább egy-két esetet itt közre is adok:

Az alsóhídvám jövedelme a püspöké volt, ki azt udvarbirája által szedette. Csak az idegen fizetett vámot, ellenben a városi polgárság vámmentes volt . . . és mégis vámot kért a vámos 1726. decz. 12-én Nigol (Miklós) nevű örménytől, ki hat lóval jött haza. Nigol hivatkozva a jogszokásra, megmondotta, hogy ő Kristóf Márton örménynek gondviselője és így vámot nem tartozik fizetni. Erre a vámos Nigolt letartoztatta, ő maga pedig az udvarbíróhoz futott. Eljött a helyszínére az udvarbíró is; de ez — a helyett, hogy az örménynek adott volna igazat, — Nigolt pálczájával jól elveri, azután kalodába záratja. Nemsokára tudomást szerez a szomorú esetről maga a gazda: Kristóf Márton is. Ő maga személyesen megy az udvarbíróhoz és kéri, hogy bocsássa ki gondviselőjét. De a szép, jogos kérésre a durva udvarbíró azzal felelt, hogy a tekintélyes Kristóf Mártont — kilökte az udvarból.

Az önérzetes örmény nem vett elégtételt magának — önkezevel, hanem a törvény elébe vitte a dolgot. A város önkormányzatú „oppidum“ volt, nem tartozott sem Doboka-, sem Belső-Szolnokvármegyéhez; de vámterülete és az udvarház Belső-Szolnokvármegyének részét képezte; azért a megye hatósága a vizsgálat megejtésével két nemes embert bizott meg: Némethi Istvánt („Stephanus Némethi de Szamosújvár-Németi, Nobilis Persona) és Hiliby Tamást („Thomas Hiliby J. Cott. Szolnok-Inter. Jur. Vice Judex Nobilium de Szamosújvár-Németi). Ezek négy tanút idéztek meg. De beszéljen helyettem az akta:

„1-mo. Tudgya-e? Láta-e? Hallotta-e? az Tanu nyilván és bizonyosan Quod in Ao 1726 die vero duodecima Mensis Xbris, Midőn Márton Cristoph Szamosujvári Lakos örménynek szolgálja hat Lo Tereh Joszággal haza felé Szamosujvárra jött volna az igaz Ország uttyán, ugyan Szamosujvári M. Oláh Püspök Ur ö Nága Udvara előtt ki állította meg és Vám adásra kényszerítvén ki Támadta, ki verte és ki fogatta meg, sőt kalodában lévén ott is ki verte?

2-o. Hát midőn azon Captivus Szolga iránt Substitutus Biro Salamon Thodor Ur Expressussát küldötte volna M. Oláh Püspök Ur ö Nága Szamosujvári Udvarbirájához, N. Farkas Gábor Uramhoz, mit resolvált eo casu, kit vert meg, illetlenül Tractálván kit hányatot ki az Házbul és micsoda szokkal fenyegetődzött cum omnibus congruis circumstant. az Tanu jo lelki ismeret alatt vallya meg.“

A hiteles jegyzőkönyv — mit szó szerint idézek — második lapján: „Sequuntur Fassiones.

1. Testis. Illyefalvi György (a város magyar jegyzője; ez a főbíró „expressusa“) Nemes személy. Annor. 45 Szamosujvárat lako, ad utrum Tudom nyilván és bizonyosan; Substitutus Biro Salamon Todor uram parantsolattyából én elmentvén Mlgos Oláh Püspök ur öe Nga Pataki Nemes János ur eő Nga Szamosujvári Birájához a Végre, hogy Tudgyam meg Az urunk specificált örmény szolgálja miért Van fogva s ki verte meg; elmentem Udvarbiro Nemes Farkas Gábor uramhoz et secundum Instructionem mihi exhibitam becsülettel requiráltam eő kglmét, melyre eő kglme resolvált ilyen képpen: Isten óltalmazzon, soha az Szamosujvári örményt nem kívánnya injuriálni annál inkább Vám adásra kényszeríteni; de jövőn hat ló terhével Valamelly Maramarosi Gubás emberek¹⁾ egy Örmény szolgálival . . . vámot kértek az örmény szolgától, de nem akart adni, mivel azt mondá, hogy nem tartoznak vámmal, mivel az ura Márton Christoph itt lakik Szamosujvárat. Az szolgálját pedig Udvarbiro Farkas Gábor ur megverte s kalodába vetette s midőn a dolgot detegáltam volna elsőben

¹⁾ Ezek a gubás emberek szekereseci voltak az örménynek, három, két lovas szekérral hoztak neki terhet.

Márton Christoph uramnak; mondá Udvarbiro Farkas Gábor ur kgd mi követ, halgasson kglmed. Azonban ismét mondá Udvarbiro ur Márton Cristoph urnak: mennyen ki barátom az Ur eő Nga házából, mert kivettellek; mellyre felele: Márton Christoph uram, de bizony nem Vettecz, mert gyértyával megnézem, mint van a szolgám; mellyre monda Udvarbiro ur, azt bizony nem nézed; Felugordován az székiről Udvarbiro ur, kiáltani kezdé, Vessétek ki ezt az örmént és meg taszítá hátul Márton Cristoph uramat, az Tenyerével meg is Csapdossá, azonnal kivetteté az házból, sőt az udvarból is ki kísérteté. Ad 2-dum. Tudom azt, hogy fenyegette az örményeket, hogy az hidakat nem segítik Csinálni, de az hidakon többé őket nem engedi járni, hanem Alól Vagy felől járjanak az Sárban és Vizben.“

A másik három tanú is éppen úgy vallott, mint Illyefalvi; nagyobb hitelesség kedvéért ide irom ezek neveit is: „2. Testis. Vlat Nikora, Máramarosb, Szelistyén lako nemes személly, annor. 35; 3. Testis. Mályina Gávriła, Máramarosb. Borsán lako nemes személly, Annor 30; 4. Testis. Márton Ferines, Also Vison Máramarosban lako nemes személly. Annor. 38.“

Mihelyt befejezték a vizsgálatot, az észben és vagyónban egyaránt gazdag Kristóf Márton nem akarván azt, hogy a még „hét szilva-fával“ sem rendelkező nemes emberke (az udvarbiró) által nemtelenül reá mért méltatlan gyalázat reája száradjon, — igazságos ügyét felvitte a királyhoz. A latinul szövegezett felség-folyamodvány e szavakkal kezdődik: „Vestra clementer nosse dignetur Majestas Sacratissima, quod nos . . . Az Udvar Kristóf Mártonnak adott igazat, ki kellő elégtételt is kapott.

*

„Szamosújvár-Németiben lakó Marosán György nemes Belső-Szolnokvármegyének fütös V. szolgabirája“ a következő sorokat írja városunk főbirájának:

„Alázatosan akarom Kgyelmeteknek értésére adni, quod in hoc Ao presenti 1733 die 17. mensis Juny Sinkai pap István ur mgos erdélyi (a szélen: fogarasi) Unitusoknak püspöke Liber Báro Szádi Klain Ur eő Mga Nemes Belső-Szolnok vgyei Szamosújvári Dominiu-

mának actualis Udvarbirája nekem szokott Sallariumomat megadván s adván kezemh. egy literalis Instructiot, küldé el engemet Nemes Belső-Szolnok vmben az Örmény Városban, prudens Circumspectus Simai Gergely böcsületes Örmény várossának actualis Birájához, hogy az Instructionnak tenora szerint procedálnék, mely Instructio szorul szora így következik:

Instructio. Nemzetes Sinkai pap Mgos Erdélyi Fogarassi Unitusok püspöke Liber Báró Szádi Klain János ur eő Mga Nemes Belső Szolnok vgyei Szamosujvári Dominiumának ¹⁾ actualis Udvarbirája ratione Officii sui provisarius, Kgymedet nemes Belső Szolnok vgyben az Örmény Városának actualis biráját prudens Circumspectus Simai Gergely uramat cum Juratis általam — tisztem szerint — ammonialtat, hogy Kgymed ammonialtassa ad quindenam, az Méltóságos említett püspök Ur eő Mga az Szamos Ujvári teritoriumán az Hesdát felől valo forduloban az Örmény Városon felyül Zab földén levő három timár házakat, ugy mint Tanaszia Mikulest (Miklós Tamás, örményül Thumán Nigoli), Grigorás (Gergely, örm. Krikor), Krácson és Zaharia Mikulestilor (Miklós Zachar), ugy az praementionalt vmgyében és teritoriumon az Váron alol Kandia és az Szamos mellett levő földén levő ött timár házakat, ugy mint Ászlán Urszuly (Urszuly [= Donogán] Leo), Jakab Osztián (Osztián Jakab), Csobotár Flora (Flora, a csizmadia), Verzár Luka (Lukács) és Verzár Izsákékat eő kgymeket super eo, hogy eő Kgymek pro hoc anno 1733 az említett Ur eő Mga teritoriumán épített haszon vivő hazairul az Taxát intra quindenam fizessenek meg és több ammonitiot ne várjanak. Említett Exponens Urammal alkudhatnak, alkudgyanak, ha továbbra is meg akarnak maradni. Concordálni nem akarnak quoquo modo az eő Nga földerül és az helyeket vagy maga ususára, vagy pedig más Taxa fizető embereknek assignálja, azért legyen hirekkel eő Kgymeknek. Protestatur de reliquo.“

¹⁾ Csak a dominium haszonélvezete volt a püspöké; ha az uradalom is a püspöké lett volna, úgy a kincstár zálogba nem adhatta volna. De tényleg zálogba adta az örményeknek, tehát nem volt a püspöké.

Evvel az irással bejött az alszolgabíró a városba és felkeresvén főbiránkat személyesen is átadta az iratot; de szóval is elmondotta tartalmát. „Melyre megirt prudens, circumspectus Simai Gergely böcsületes Örmény Várossa Főbirája tön ilyen feleletet: értem Kgymed szavát.“ De azért a mondott tímárház-tulajdonosok sem taxát nem fizettek az udvarbirónak, sem meg nem vették tőle a földet, melyen műhelyeik épültek; mert a törvény előtt aktával bizonyították be, hogy a kérdéses földek a város területéhez tartoznak . . .

A „Szamosújvári bíró és az örmény Tanács“ írásos panaszt nyújt be „Az Méltóságos Groff Kornis Sigmond Uram eö Ngához, Nemes Erdély Országá érdemes Gubernatorához, nagy jó Urunk eö Ngához,“ melyben a többek között ezeket mondják: „Most proxime penig Püspök eö Nga Szamosújvárra jövén, maga bennünket hivatván Örömet Compareáltunk, Compareálván, Semmi becsületet raitunk nem hagyván házábol Pater Mihály Urammal együt ki üzött és rut illetlen szokkal illetet, Tolvajnak és Tsalonak bennünk nevezvén. Azért kérjük Exlldat, mint igaz Iustitariusunkat és Patronusunkat, Méltotzassék Exllád nekünk szegény szolgálának hoc in passu assistálni és pártunkat tartani máskint azon helyen életünket sustentálni bizonyossan elégtelenek leszünk.“ E szerint a „szamosújvári oláh püspök“ a bíró személyében megsértette a várost és „Pater Mihály Uram“ személyében megsértette az egyház látható fejét: a pápát. Mert ki ez a „Pater Mihály“? Ez az a híres Theodorovics Mihály nevű főesperesünk (Archidiaconus Armenorum Transilvaniae), ki a pápától „Vicarius Apostolicus“ czímet kapott. Ez volt Erdélyben az örmények közt a pápának vicariususa. És a ki ezt a vicariust megsértette, megsértette közvetve azt, ki őt evvel a méltósággal felruházta. Ime, hogyan bánik egy egyházi személy, egy más szintén magas rangú egyházi személylyel! Szeretetet prédikál és szeretetlenséget, megvetést, gyűlöletet tanusit testvére (frater in Christo) iránt. Tehát ne csodálkozzunk azon, ha látjuk, hogy az udvarbíró bántalmazza az örményeket, midőn

püspöke külömb az udvarbirónál is! Hiszen itt is alkalmazást nyer a közmondás: „Fejétől büszhődik a hal.“

Minden egyes izetlen kellemetlenség, háborgató akadékoság, czivakodó zsörtösködés¹⁾ . . . után apáink csak ennyit mondtak: „Majd véget vet a jó Isten ezeknek is“ (Dabit Deus his quoque finem). És 1737-ben csakugyan elköltözött a püspökség innen Fogarasra. Az uradalom átadásával a püspök udvarbiráját és a város az átvétellel (Der-Kirkorján) Álexa tanácsost bizta meg. De Álexának még 317 frt 34 kr. követelése volt. A követelésről szóló részletes irat, mit a püspök is elfogadott, ezen szavakkal kezdődik: „Anno 1737 Die 1-ma Junij Titt. Szamosújvári Inspector Pap László alias Álexa uramnak Mlgs Báró Fagarasi Püspök Uram eő Nga Balásfalvi Udvarbirája Nemzetes Sinkai István uramhoz exponált praetensiojának Specificatioja az Dominiumnak által adásakor eő Klmeket városostól illető Frumentumoknak és Bornak s egyebk. rendi és száma szerint in parata pecunia . . .“

*

Az első („vádi“) itt létezett püspökség megszűnt; a szamosújvári második püspökség 1737-ben ment el innen Fogarasra (ebből lett a balászfalvi püspökség, mely később érsekségre emelkedett). A harmadik püspökség 1854-ben állítottatott fel. Ezen a püspöki széken már a negyedik püszök ül: Álexi János, dr. Vancea János, Pável Mihály és Szabó János.²⁾



¹⁾ De nemcsak az örményekkel bánt ellenségesen az udvarbiró, hanem még a halhatatlan nevű Paris-Pápai, a magyar-latin szótáriró nejét is megbántotta. Ime a tanuskodó okirat: „Pápai Páris ur Házas Társa Dioszegi Ersébeth irásos panaszt nyujtott be Belső-Szolnok megye főispánjához, az ellene keserves és erőszakkal való példás megbántodásának orvoslása és törvényes eligazítása iránt.“ Certificatiomban — mondja Dioszegi Erzsébet, ki Szamosújvárt lakott — látszik, hogy minemű potentiosa invasiot tselekedett mlgos Báro Klein János olá püspök ur eő nsga Szamosújvári Dominiumbeli udvarbirája eő kegyelme ellenem. (Vár. lev. 1733 év).

²⁾ L. Szongott, „Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz“ 129 lapját.

XXI. Cikkely.

A szamosújvári uradalom („Dominium Szamosújváriense“).

1. Fejezet. *Miért akart a „communitas“ földbirtokot zálogba venni?*

Abban az időszakban is, midőn az örmények bejöttek, a nem-nemes ember meglehetősen mostoha bánásmódban részesült — e hazában. Viselte a terheket, volt elég kötelessége, de joga — semmi. Mert az előnyök csak a kiváltságolt osztály számára voltak fentartva.

A kiváltságok, melyekkel nemes apáink a külföldön birtak, a beköltözés után, itt e hazában érvényességüket veszítették. Ugy bántak a mívelt és vagyonos örményekkel is — habár majdnem minden egyes örmény ereiben is kék vér csörgedezett, — mint bármely nem-nemes emberrel. Azért a tapasztalt, eszes ősök minden törekvése oda irányult, hogy újon épült városuk (Örményváros, Armenopolis, Szamosújvár) számára kiváltságokat szerezzenek; mert jól tudták, hogy a kiváltságolt város („oppidum privilegium“) közönsége (communitas) is együttesen kiváltságokat élvez. Az sem volt ismeretlen belátó apáink előtt, hogy némi jogok a földbirtokhoz is vannak kötve; de mert az akkor még érvényben levő törvény (ösiség) értelmében földet örök áron nem vehettek, elhatározták, hogy kincstári birtokot vesznek — zálogba.

És mindenáron a „szamosújvári uradalmat“ szerették volna zálogba venni, melyet 1717-ben III. Károly király a görög szertartású egyesült oláh püspökség alapítására adományozott (Vár. lev. 1717 év). De talán kérde a szives olvasó, hogy miért kellett a kereskedő örményeknek földbirtok? És mivel a gazdaság (= föld) akkor se jövedelmezett sokat, nem tudták-e azt a sok pénzt nagyobb haszonnal kereskedésbe fektetni? És ha földbirtok kellett, miért vették éppen ezt az uradalmat zálogba, melynek árát anynyira túlcsigázták? ¹⁾

¹⁾ Mikor az örmények bejöttek (1672), ez az uradalom eladó volt: 50,000 forintot kértek érte; ebből a szamosújvári örmények megvettek 25.000 forinton mintegy négyszög kilométernyi darabka

Ezekre a kérdésekre az országos levéltár egyik aktája adja meg a feleletet a következő szavakban: „Mivel a görög egyesült oláh püspök, ki 1717 óta birtokosa a szamosújvári uradalomnak, — a szamosújvári örményeket a hol csak lehetett, szabadságaikban háborgatta, az udvari kamara a püspököt ettől eltiltotta.“ (1725 év. Et. L. III. 162 k.). Erre az örmények azonnal megkezdették a tárgyalásokat, hogy az uradalmat ők vehessék zálogba.

2. Fejezet. A város alkuszik a kincstárral.

1734. nov. 20-án leir az udvari kamara Nagy-Szebenből az örmény főbirónak és a tizenkét tanácsosnak, hogy hajlandó a szamosújvári uradalmat, mit eddig báró Klein görög kath. püspök birt a szamosújvári örmény nemzetnek eladni („... nationi Armeno-Szamosújváriensi vendere“); kéri azért a várost, hogy ezen tárgy elintézése végett küldje el Mihály atyát (Theodorovics Mihály esperes-plebános) Szebenbe.

A város 1735. ápr. 4-én Theodorovics Mihályt Bécsbe küldi, hogy a „dominium“ zálogba-vételének ügyét készítse elő. A főesperes kért maga mellé még egy tanácsost. „Ígér a város a főesperestnek minden napra misérevalót és anyagot egy rend-ruhához; vegye meg — így szólott a megbízó-irat — a szörszövetet Bécsben és varassa meg“ (*Կուսողմա քաղաքը Աւագորդցին սմէն աւուր Պատարարի ու մէկ նազըրի մարտիս, զիւ մագէ Պէջը ու կարդցուու*: Gu chosztáná khághákhé Ávák-jéreczhin ánen ávur Bádárákhí u meg hákészli matéria, kéne máze Becsé u gárecznu). Adott a város a főesperesnek és társának minden hétre egy aranyat; a költségeket is a város hordozta (*կարծը քաղքէն է*: chárdsé khághkhen e. L. Örmény prot. II. köt. 144 lap).

A kamarai igazgatóság 1735. okt. 10. Szebenből a dominiumra vonatkozólag a többek közt ezeket írja . . . „Primo. Quod pro obtinendo Dominio centum Millia florenorum Fisco dare. Secundo. Quantum in defalcationem hujus

területet: erre építették városukat . . . Az uradalom megmaradt sokkal nagyobb részéért most (a zálogbavétel alkalmával) 100.000 forintot követeltek.

summae tempore introductionis in paratis deponere et Tertio. In quibus terminis residuum exsolvere se obligent.“

Placsintár Lukács főbíró alatt 1735-ben alkuszik a város a kincstárral; ígér a dominiumért 100.000 frtot, melyből 25.000 frtot letesz rögtön; 25.000 frtot öt év mulva törleszt, de addig fizeti ennek 5^o/_o-os kamatját; a megmaradt 50.000 frtot megtartja kamat nélkül még 10 évig. A dominiummal jár a Kandia (városrész), vendéglő, mészárszék, malom.

Városunk előljárósága 1736. ján. 10-én Nagy-Szebenben a következő nyilatkozatot állítja ki: „Nos infrascripti primarius Judex et Jurati Civitatis Szamosujváriensis alias Armenopolitanae recognoscimus vigore praesentium: Quod prioribus Nostris ad obtinendum et impetrandum Fiscale Dominium Szamosujváriense Excelsae Aulicae Camerae ex mutuo et deliberato omnium Concivium nostrorum consilio propositis, porro inhaerere et insistere, et ne utiquam ab iisdem recedere velimus addito saltem quod ex stipulatis cum Excelsa Aulica Camera centum Mille florenis: Sexaginta millia cum fine affuturi mensis maji praesentis anni in Generalem Perceptoratus cassam enumerare obstricti sumus, ita tamen, ut Excelsa Aulica Camera, dum enumeratio horum fiet, nos in possessionem totius Dominii, ut et Candiae nullo Inquilino ¹⁾ excepto, Braxatorii, ²⁾ Educillii ³⁾ fiscalis et Molendini legitime introduci et statui curare et contra quaslibet undecunque emensuras contradictiones evincere obligata sit: nos vero residua quadraginta millia florenor. intra spatium quinque annorum per octo mille annuatim computando Aerario Suae Majestatis in bona et justae Ligae moneta adjustare absque tamen interusurio tenebimur. In cujus rei fidem et majus robur extradamus hocce nomine totius Civitatis et Senatus Instrumentum subscriptum et sigillis consvetis munitum. Cibinii die 10-a Januarii A. 1736.“ (Jakabfi Izsák [*Исаакъ Исаковичъ*: Iszájh Ágopsá-i] fizette ki az uradalmat).

¹⁾ Inquilinus: zsellér, béreslakó, Inwohner ohne Eigenthumsrecht, Bewohner eines fremden Orts, Miethmann.

²⁾ Serfözőház.

³⁾ Vendégfogadó, csapszék.

3. *Fejezet. A szamosújvári örmények zálogba veszik (impignoratio seu „inscriptio“) a szamosújvári uradalmat.*

Egy országos akta ezeket mondja: „1736-ban (a király) az oláh püspökségnek a balázsfalvi uradalmat adván oda, a szamosújvári uradalmat a vár alatt levő Kandia helylyel, az ottani darabontokkal,¹⁾ puskásokkal, falvakkal és birtokrészekkel együtt a szamosújvári örményeknek adja zálogba 90 esztendőre, tehát 1828-ig (1826-ig Sz. K.) 100.000 forintért.“ (Erd. L. Regius VIII. 598).

4. *Fejezet. B. Klein Innocent János lemond (resignatio, renuntiatio) az uradalomról.*

Ego infra scriptus Joannes Innocentius L. B. Klein de Száád Dei et Apostolicae Sedis gratia Uitorum Graeci ritus per Transilvaniam et partes Regni Hungariae Eppus Fogarasiensis, Sac. Caes. Rque Majestatis Consiliarius. Notum testatumque facio ad perpetuam rei memoriam virtute praesentium quibus expedit universis, quod posteaquam Sacratissima Sua gloriose regnans Majestas mihi loco fundationalium pro intertenimento meo ter mille florenorum, hac tenus ex Dominio Szamosújváriensi et Possessione Szombatfalva perceptorum, Fiscale Dominium Balásfalva quoad omnes proventus allodiales seu oeconomicos exceptis Decimis et duobus molendinis, nec non Praedio Tür et media parte foeni cessisset,

¹⁾ A darabontokról 1787-ben ezeket írta a város az uralkodónak: Augustissime Imperator! Majestas Sacratissima! Placuit Principibus Transilvaniae Sigismundo quidem Báthori erigere et constituere certum genus hominum Darabontones sclopetarios, pixidarios appellatum, ac eisdem privilegia et immunitates eum in finem conferre, quò vicissim illi designata servitia sua alacriter praestando sub ductoratu castellani Fiscalis Arcis turri, Principes Nationales ad bellum cuntes comitari, malefactores in Principatu latitantes persequi, sui muneris, obligationumque esse ducerent. Ex his motivis visum est Gabrieli Bethlen et gloriosissimae reminiscentiae divo Imperatori Leopoldo collata illa privilegia confirmare. Subinde vero lapsu temporum et immutata rerum facie, postquam regulata Militia, munia ipsis incumbentia bajulasset, et in omnibus oneribus successisset, cessante fine et ratione privilegii, ipsum quoque Privilegium usque adeo mortificatum est, ut praestandae contributioni, supportandisque oneribus ruralibus subjecti habeantur. Post translationem Dominii Szamosújvár Communitati Armenopolitanae Jure inscriptionali factam . . . (Vár. lev. jegyzőkönyv 1787.).

et clementissime resignari fecisset, ego quoque omne illud Jus temporaneum seu Inscriptitium, quo mihi Dominium Szamosujváriense et in Szombatfalva collatum fuerat altaelaudatae Suae Majestati Sacratissimae facta mihi ad id a Sacra Sede Apostolica facultate resigno, cedo, et eidem juri irrevocabiliter in perpetuum quae renuncio, et e contra juxta concertatas Balásfalvae Die 31-a Augusti anni curr. 1736 cum Camerali Directione conditiones (quas sertas et tectas semper haberi volo) Fiscale Dominium Balásfalvense mihi collatum accepto, et perinde hujus cessionis, resignationis Instrumentum a me subscriptum et sigillo proprio roboratum exhibeo. Balásfalvae Die 31-a Augusti 1736. Et subscriptum erat a dextris Joannes J. L. B. Klein Eppus Fogaras. mp.

His inferius legebatur: Quod Reverendissimus Dominus Unitorum Episcopus Fogarasiensis B. Klein praesens resignationis Instrumentum fiscalis Domini Szamosujváriensis, et susceptionis Balásfalviensis, uti praemittitur, coram nobis ad hoc vocitatis testibus hodie infrascripto Die vivo vocis oraculo confirmaverit, fidem publicam facimus. Cibinii 23. Februarii 1736. Et subscriptum erat eisdem a sinistra David Máriaffi de Maxa Secretarius in Transilvania Gubernialis, — a dextra Joh. Georg. de Reissenfels mp. Inclyt. Nat. Saxonicae jurat. notar. Paulo inferius vero a sinistra Christianus Rhener Cancell. Gubern. (Vár. lev. „Transmissionales Litterae.“ 157—158 lap).

5. *Fejezet. Szamosújvár város és a kincstár között kötött szerződés.*

Memoriae commendatur tenore praesentium, quibus expedit universis praesentibus ac futuris, inter Fiscum Regium Principatus Transilvaniae ab una, et Nationem Armenicam Szamosujváriani alias Armenopoli residentem ab altera partibus, sequentem Contractum hodie infra scripto die fuisse celebratum et erectum vigore ejus

Primo: Perpetui Regio Fiscalis Juris Szamosujváriense Dominium, uti Fiscus antea per se, et per Reverendissimum Dominum Episcopum B. a Klein actu tenet, cum universis ad illud Jure et ab antiquo pertinentibus et deservientibus possessionibus integris, possessionariis, Portionibus, carumque Colonis et Inquilinis, Allodiaturis, Terris arabilibus, cultis et incultis, Pratis et Faenetis, Sylvis, atque Dumetis, Molendinis et aquis et harum ductibus, Alpibus et Pascuis, vineis et harum Promontoriis, aenopoliis, item Braxatorio (ejus tamen aedificii pretium Proprietario ex aequo bonificandum veniet), Macello, et simul cum loco ad latus arcis Szamosujvár Kandia dicto, item Darabontonibus seu scloperariis, nec non censibus Decimisque universis et cunctis,

quovis vocabulo vocitatis, hucusque per Fiscum Regium usurpatis Emolumentis in Urbario fusiis declaratis, cum omni Jure Regio confertur, ceditur, inscribitur et resignatur praefatae nationi Armenae et ejusdem legitimis successoribus ac legatariis, et e contra

Secundo: Concedit Fiscus Regius impetranti Nationi Armenae etiam Jus reuentionis, seu potestatem integras Possessiones et portiones Possessionarias ad Dominium Szamosújvár Jure et ab antiquo spectantes et pertinere debentes prae manibus aliorum Donatariorum Inscriptionis temporalis titulo existentes reluendi, et depositis deponendis Dominio reincorporandi, nimirum tales, quorum Inscriptiones vel jam expirarunt, vel deinceps expirabunt, ita tamen, ut reluenda ejusmodi Bona praeuie Conscribantur et aestimentur, in quantumque illorum aestimatio excedit priorum Donatariorum summas, tantum impetrans natio Fisco Regio pro reluendis Bonis superaddere obnoxia sit.

Tertio. Praelibata Natio Armenica pro specificato Dominio, universisque praerecensitis utilitatibus earumque libera usu fruitione, virtute hujus contractus aerario suae Majestatis 100.000 fl. in justoliga currentique moneta administrandos appromittit, et stipulatur, quorum quidem

Quarto: 60.000 fl. obligat se, et tenebitur praelibata Natio die 1-a Junii anni currentis 1736 ad Generalem Perceptoratus suae Majestatis Cassam effective administrare, dum interea eodem ipso die proscriptum Dominium per expediendum ex mea supremi Cameralis Directoris parte Commissarium, consveto modo et ordine praefatae Nationi per manus resignabitur.

Quinto. Residuum autem 40.000 florenorum quantum obligatur et obstricta est mox dicta Natio vi hujus Contractus intra quinque annorum a die resignationis Domini calculandorum circulum per 8000 florenos scilicet annuatim computando irremissibiliter praelaudatae Suae Majestatis aerario absque interusurio adjustare, ita tamen, ut in horum defalcationem quovis anno a saepius dicta natione ad Magazina Caesarea 1000 cubulos bonae qualitatis tritici pretio Magazinali pro diversitate temporum determinando administrandos Fiscus Regius intra revolutionem quinque annorum acceptare teneatur, ad quod contrahentis nationis petium ex parte Fisci Regii acceditur.

Sexto: In casu quo contrahens, et respective Dominium impetrans natio ultra statutos terminos scilicet primos dies mensium Junii sequentium quinque annorum per partes fiendam $\frac{m}{30}$ flor. solutionem moraretur, et protraheret, ex tunc pro tempore interventae morae ad poenali in sex pro Cento indisputabiliter, exclusis quibuslibet Exceptionibus Interusurium Fisco Regio persolvendum se se obligat, habebitur tamen hoc in passu ex parte Fisci Regii, casuum insperatorum qui majori vi causari, et alias de lege excipi solent respectus et reflexio.

Septimo: Reservat sibi Fiscus Regius vigore hujus Contractus in Molendinis impetranti nationi resignandis pro necessitate Praesidialis militis absque Telonio molare, libere molendi, semoto tamen abusu, qui per Caesareos Pistrorum Magistros accidere posset beneficium. Et cum

Octavo: Vi hujus conventionis, haec collatio et Inscriptio Domini Szamosujváriensis Nationi Armeni eo facta a dato resignationis mox dicti Domini nonaginta annis inperturbate durare debeat. Sub eorum decursu pollicetur Fiscus Regius impetranti Nationi Armenae pro pacifica et tranquilla possessione ac usu fruitione legalem evictionem contra quoslibet legitimos impetitores, atque necessariam in casibus impetitionum juridicam defensionem.

Nono: Expletis et effluxis Nonaginta annis, si Fiscus Regius Dominium Szamosujváriense ab impetrante natione Armenica et Communitate, vel ab ejusdem legitimis hypothecariis, vel aliunde legitimam causam habentibus rehabere, non secus, neque aliter, nisi depositis prius oppido, idest Communitati, quibuscumque eandem Communitatem repraesentantibus, vel ejusdem Communitatis legitimis cessionariis aut Hypothecariis, aut alia de causa legitimum jus ab illa acquisitum habentibus in $\frac{m}{100}$ florenis, et refusus omnibus meliorationum necessariarum juxta findam aestimationem Expensis rehabere et reoccupare valeat ac possit.

In praemissorum Conventionis punctorum majorem fidem et robor, Partiumque Contrahentium securitatem praesens Contractus in optima Juris forma formatus et erectus, Salva ratificatione Excelsae Camerae aulicae in duobus Exemplaribus cujusvis Contrahentium Parti per easdem subscriptus et signatus, extradatur. Cibinii Die 23-o Septembris 1736.

(L. S.) Fridericus Diettrich,

(L. S.) Petrus Dobra.

His paulo inferius hae Litterae Contractuales in medio loco erant Sigillo Communitatis Szamosujváriensis super cera rubra hispanica impressiva communitae et roboratae, eoque inferius Idiomate Armenico hoc modo subscriptae:

*Ես Գիրգոր Գօտէրի շիմայնս
պիտով հայոց քաղքի.*

ինկա ոտորմամ հոգի թսի ստա հայոց քաղքի,

Ալեքսայ Տր-Գիրգորի աղայ հայոց քաղքի,

Լուսիկ Բլէշէնդարի, աղա հայոց քաղքի.

Գորշ Գիրգորի աղայ հայոց քաղքի (a 431. lapon hibásan: Gregorius Toderás, e helyett: Theodorus Gregorius = Gergely Tódor),

Մոդոմն Տուհա որդի ու. խաչատրքի եւ Արդուեալ ստա հայոց քաղքի,

Ես Գիրգոր նաստորի ստա հայոց քաղքի,

Ես Գիրգորշայ Աւագորի աղա հայոց քաղքի (Ez a 431. lapon Adeodatus Kirkosa-nak van írva = Bogdán Gergely).

Ես Խաչիկ Գրէշոնի ստա հայոց քաղքի.

Jobbról: *Ես Աղորջայ Հանգոյի աղայ,
Ես մանուկ Տր-Չրիգորի աղայ,
Ես Նիգուլայ Խաչիկի աղա եւ Նողարիուշ հայոց քաղքի,
Ես մանուկ սուլաշ Նասդուրի,
Ես Լուսիկ սուլաշ Շիմայեանց,
Հայոց քաղքի արքմատ ասաշնորդներով եւ զբլիսաւոր
քաղքեցոցմովը կի դիմեր զքաղքին մոր՛ը աւ մծծ
ամբողջեան համար.*

(Vár. lev. „Transaccionales Litterae“ 92—96 lap).

*

Ugyanez a szerződés előbb így iratott alá:

Cibinii die 28-a Martii Ai 1736. Et subscriptum erat a sinistris: S. R. Comes Arrivabene mp. Paulo inferius a dextris C. Michael Theodorovich Archidiaconus, Protonotarius Apostolicus et Plebanus Nationis Armen. Armenopolit. — Gregorius Todor Judex Civitatis Armenop. — Alexander (az Alexa = Elek nevet hibásan Alexanderrel [→ Sándor] fordították) Pap juratus Assessor, Lucas Placsintár juratus Assessor totius Communitatis.

6. *Fejezet. Az uradalom átadása („introductio“).*

1736. aug. 31-én szóval történt az átadás, tényleg azonban csak 1737-ben vették birtokukba apáink az uradalmat, akkor t. i., midőn a „conscriptio Urbarialis Dominii“ történt. Az átadásról szóló irat („instrumentum“) szó szerint így hangzik:

„Memoriae commendatur tenore praesentium Praesentibus ac futuris, quibus expedit universis, quod posteaquam Sacratissima Sua Majestas Suum Fiscale Dominium Szamosujváriense, antea Episcopo Graeci ritus in Transilvania unito inscriptum per cessionem Fiscalis Dominii Balásfalva, reapprehendisset, illud Nationi Armenicae in oppido Szamosujvár alias Armenopoli collocatae, domiciliatae et residenti ad 90 annos in et pro $\frac{m}{100}$ flor. inscribendum, cum omnibus utilitatibus, emolumentis, Beneficiis in Urbario prolixius declaratis, nec non Jure Relutionis prae manibus alienis existentium Bonorum clementissime resolvit; Idcirco in conformitate et ad tenorem benignissimae Regio Caesareae hujus resolutionis et subsecutum eatenus Excelsae Aulicae Camerae Rescriptum, praedicta Natio Armenica in Possessionem et usu fruitionem hujus Dominii infra scripto Die solemniter introducitur, et omne Jus Regium in eodem Dominio Eidem Nationi ad nonaginta annos juxta articulos praevie erecti desuper Contractus, ceditur,

datur, atque usque subsequiturum consensum Regium et respective statutionem pro pacifico Dominio praefatae nationi praesens Instrumentum extradatur. Szamosújvár. Die 31-a augusti 1736. Et subscriptum erat a dextris F. W. de Diettrich, Petrus Dobra.

(Vár. lev. „Transmissionales Litterae“ 158—139 lap).

Az *introductio* 1738. áug. 28-án történt: „Quibus humillime receptis nos Mandatis Majestatis Vestrae Sacratissimae semper et in omnibus uti tenemur ac par est obedire satisfacereque volentes, in hoc anno Domini millesimo septingentesimo Trigesimo octavo, Die vero vigesima octava mensis Augusti, cum praeinsertis Majestatis Vestrae Sacratissimae Litteris Introductoriis pariter et statutoriis, in et ad faciem Curiae Fiscalis Szamosújváriensis in Comitatu Szolnok-Interiori existentis habitae . . . (Vár. lev. „Transactionales Litterae“ 453 lap).

7. *Fejezet. Melyek a „szamosújvári uradalom“
alkotó-részei?*

A fejedelmek idejében ezek a helységek alkották az uradalmat:

„A Szamosújvárhoz tartozó controversia nélkül való fiscalis jóságok: Gerla (az elpusztult falú, mert a várost sokkal később építették az örmények), Ujvár-Németi, Füzes, Bálványos-Váralja, Péterháza, Kápolna, Mikola, Vasas-Szt-Ivány, Ormány, Kérő, Kohpataka, Négerfalva, Rettegh, Oláh-Nyires, Poján, Oláh-Györgyfalva, Josip-Magy.-Lápos, Domokosfalva, Debreczen, Disznópataka, Libáton, Oláh-Lápos, Tökés, Macskamező, Torda-Vilma, Rohi, Karulyfalva, Szt-Márton, Szék, Kentelke, Szász-Nyires, Somkút, Csicsóujfalu, Mező-Szilvás, Szászkerlés, Árokallja, Székely-Ajj, Czoptelke, Debrek, Gancz, Lalfalva, Rogoz, Alsó-Szőcs, Felső-Szőcs, Ünőmező, Kupsafalva, Dánpataka, Ungurfalva, Sztojkafalva.“(49).

„Az 1650 esztendőheli Mindszenthavának 24. napján Medgyesen lett extraordinarius Terminuson a Fiscus számára íteltetett Jóságok

Lajstroma: Szamosújvárhoz tartozó egész faluk: Felső-Gyékényes, Felső-Ilosva, Oláh-Vásárhely, Ispán-Mező, Felőr,

Emberfő, Csaba, Báton, Ujfalú, Vicze. Porciok: Hesdát, Sajgó, Alsó-Csobánka, Boncz-Nyires.“ (Vár. lev. 1838—595 sz.). Ez a 14 helység az előbb említett 49 helységgel együtt tesz 63-at és így 1650-ben a szamosújvári uradalomhoz 63 helység tartozott.

Mikor azonban apáink az uradalmat zálogba vették, az nem 63 (49 + 14), hanem csak 23 helységből állott. Ugyanis a „Transmissionales Litterae“ czimű periratkötet a 248 lapon a tanúkhöz ezeket a kérdéseket intézi (1829-ben):

„1. Azon szamosújvári királyi uradalomhoz, mely a királyi Fiscus és a szamosújvári közönség között 1736. szept. 23-án kelt contractus következtetésül a szamosújvári közönségnek cum jure reluendi 90 esztendőre inscribáltattott, mícsoda nevezet alatt levő helységek és faluk tartoztak és tartoznak?”

2. Különösen tudja-e, hogy az említett uradalomhoz tartoztak volna, vagy részszerint ma is birattatnak: Szamosújvár mai névvel Gérla¹⁾ (Ez 1736-ban, midőn az uradalmat zálogba vettük, már nem tartozott az uradalomhoz; mert apáink már jóval előbb örök áron megvették; azért ki volt szakítva az uradalomból), Kandia, Szamosújvár-Némethi, Ormány, Ördögös-Füzes, Kápolna, Mikola, Tordavilma, M. Jozsip-Lápos, Bálványos-Váralja, Kérő, Vasas-Szent-Ivány, Oláh-Vásárhely, Szász-Nyires, Boncz-Nyires, Domokosfalva, Szépkenyerü-Szent-Márton, Hosdát (= Hesdát), Péntek, Boerfalva, Dengeleg, Péterháza, Csicsó-Ujfalú, Tökés, Hollómező, Rogoz?”

Itt ugyan (Gerlán kívül) 25 helység van felsorolva; de 1736-ban Csicsó-Ujfalú és Tökés már nem voltak a Fiscusé,

¹⁾ Nos Judex Primarius, Caeterique Senatores, ac ordinarius juratus notarius, ut et universa Privilegiati oppidi Armenopolis communitas tenore praesentium damus pro memoria significantes, quibus expedit Universis, quod quandoquidem gratiose obtento Szamosújváriensi Dominio, Loca quoque huic oppido circumadjacentia et fundi ut et aedificia super iis qualitercunque exstructa ad Iurisdictionem nostram devenerint; nosque in loco nobis jurisdictionato, pro ligneo, ruinato et desolato aedificio, hujati fortalio adsito („hosszú-fogadó.“ L. a vár történetét), lapideum exstrui facere constituerimus . . . 1776.

hanem az Örményvárosé (Szamosújvár = Armenopolis), mely ezeket 1736 előtt külön szerződés mellett vette volt zálogba. És így a város most csak 23 helységet vett zálogba.

Némely helyütt az uradalomnak csak darabontjai voltak . . . Az uradalom 1785-ben nem huszonthárom, hanem tizenhét és már 1803 csak tizenhat részből áll. Ime a bizonyítékok :

Fundi proventuum allodialium radicanur 1-mo in possessionibus Domini Szamosújváriensis Cis-Samusianis : Németi, Füzes, Péterháza, Mikola, Portionibusque in Hesdát, Szt-Ivány, Boncz-Nyires, Szt-Márton, -- nec non in possessionibus possessionariis in possessionibus Ormány, Kérő, Torda-Vilma, et Darabontones in B.-Váralja et Magyar-Lápos, in Dengelek, Péntek, Deés-Akna, Domokosfalva. (Vár. lev. 1785 év).

Az uradalom birtokai 1766-ban : Szamosújvár-Németi, Péterháza, Torda-Vilma, Kérő, Ormány, Füzes, Szépkényerü-Szt-Márton, Vasas-Szt-Iván és Hesdát. (Ma Szt-Márton és Szt-Iván nem tartoznak az uradalomhoz).

„A város jóságai Belső-Szolnokmegyében : Szamosújvár-Németi, Péterháza, Ördöngös-Füzes, Kérő, Ormány, Deés-Akna, Magyar-Lápos, Domokosfalva, Tordavilma, Bálványos-Váralja és Dengeleg. Dobokamagyében : Mikola, Boncz-Nyires, Hesdát, Vasas-Szt-Ivány és Szt-Márton nevezetű helységekben.” (Vár. lev. 1803—1465 sz.).

1822-ben ezek a részjóságok alkotják az uradalmat :

„*Conspectus possessionum et portionum e Dominio Szamosújvár, actu prae manibus Communitatis L. Regiae-que Civitatis Szamosújváriensis existentium :*

Possessio in Szamosújvár-Némethi,

„	„	Péterháza,
„	„	Ördöngös-Füzes,
„	„	Ormány,
„	„	Kápolna,
„	„	Torda-Vilma,
„	„	Mikola,
Portio	„	Bálványos-Váralja,
„	„	Dengeleg,
„	„	Domokosfalva,

Portio in Hesdát,
„ „ Kérő,
„ „ Magyar-Joszip-Lápos,
„ „ Szépkenyerü-Szent-Márton,
„ „ Vasas-Szent-Iván,
„ „ Boncz.

Ex Urbario Domini Szamosujvár de anno 1737 in Archivo L. R. Civitatis Szamosujvár reperibili. Die 9-a 1822. Extradat. per Mart. Sen. Govrik Archivarium.“ (Vár. lev. „Trans. Litterae“ 219—220 lap).

Mai napság az uradalom alkotó részei ezek: Szamosujvár-Némethi, Péterháza, Ördögös-Füzes, Ormány, Kápolna, Torda-Vilma, Mikola, Hesdát, Kérő. Összesen 9.

És itt — addig nem megyek tovább! — elmondom azt is, hogy miért apadt le birtokaink (possessio) és birtokrészeink (portio, darabontí telkek, darabontonalis sessio-k) száma kilenczre?

Az itt néhány sorral előbb közölt kimutatás szerint 7 birtokot és 9 birtokrészt (összesen 16) vett zálogba a város; ellenben ezen fejezet (7) hatodik bekezdésében (2. alatt) 25 illetőleg 23 helység van felsorolva. Tehát evvel a hét helységgel: Kandia, Oláh-Vásárhely, Szász-Nyires, Péntek, Boerfalva, Hollómező, Rogoz — ott elől több van. Mit csinált tehát a város evvel a hét birtokrészszel? Elidegenítette? vagy zálogba tette? Mielőtt ezen kérdésekre felelnék, emlékeztetem a szives olvasót arra, hogy ott elől a „Transmissionales Litterae“ nem azt mondja, hogy a szamosujvári uradalom ezen 23 részből áll, hanem azt kérdi tanútól: „Tudja-e, hogy az említett uradalomhoz tartoztak volna, vagy részszerint ma is birattatnak?“ És a 183 tanú, kik az uradalmat alkotó egyes birtokrészekben kihallgattattak, — közül egyik sem mondotta, hogy az uradalom 23 birtokból és birtokrészből áll, vagy hogy azokból a város bár egyet elidegenített volna! De azt mondták, hogy a földeket a város javította, ezeknek számát szaporította, a birtokrészekben az épületeket jó karban tartotta és ujakat is emeltetett.

Most felelek a felvetett kérdésekre. Kandiát 1753. ján. 9-én megvette a város a kincstártól 8000 Rforinton.

(L. alább e munka ezen fejezetét: „Kandiát megveszi a város.“). Csicsó-Újfalú és Tökés, mikor a város az uradalmat zálogba vette, már nem tartoztak a dominiumhoz. Ezt a két birtokrészt a város vette meg; de 1746-ban eladta mind a kettőt és az eladási árral Mária Tereziát segítette. (L. hátrább az „Áldozat“ című cikkelyt).

Egyébiránt, különösen pedig a másik hat helységre vonatkozólag megszólaltatom a tanúkat, kiket 1829-ben a kincstár által kiküldött és az uradalom minden egyes helységébe elment bizottság hallgatott ki:

Első tanú: Szentye Vasília (annorum 55, e possessione Kápolna, colonus armenae Communitatis Szamosujváriensis, legitime citatus, juratus et examinatus fatetur ad

1. „Tudom azt, hogy a kérdésben levő Dominiumhoz tartoznak: Némethi, Péterháza, Fűzes, Mikola, Ormány, Kérő, Hosdát, Torda-Vilma és Kápolna . . . Lehetnek még több faluk és helységek is; de én távol lakván mindazoktól, megnevezni nem tudom . . .“

A bizottság Magyar-Láposon van. A 22-dik tanú, Gáspár József: „Ugy tudom, hogy a szamosujvári közönség egész falút sehol sem bir, hanem csak részeket, sok helyeken pedig csak darabontonalis sessiókat. Ad 5-tum: Annyit hallottam, hogy Rogozon, Tökésen és Nyiresen is lettek volna valami darabontelkek hajdan a communitas kezében, melyeket — nevezetesen Rogozon és Nyiresen a gr. Mikes-familia elfoglalt.“ (Vár. lev. „Transmissionales Litterae“ 275—276 lap).

A 24-dik tanu, nemes Szász János alias Sipos (szintén Láposon) ad 5-tum: „Hallottam, hogy Rogozon, Tökésen és Nyiresen is lettek volna régenten darabontelkek, melyekről a darabontok szolgálatot tettek az örményeknek.“ (277 lap).

A 25-dik tanú, nemes Hegedüs Mihály a 4-dik pontra: „Hogy valahol egész falut birnának, azt nem hallottam; de sőt a részek is némely helyeken csak darabontokból állanak, a mint itt nálunk Láposon is vannak néhány darabontok.“ (277 lap).

Okt. 14-én Rogozra ment a bizottság, innen Boerfalvára; azután Tökésre, Csicsóújfaluba. Itt Marosán Juon

így vallott: „Apámtól hallottam, hogy Csicsóujfalú régen a szamosújvári Dominiumhoz tartozott; később a deés-aknai sőtisztségnek szolgáltak az emberek, végre csaknem az egész falú a gr. Bethlen Farkasné birtokába ment át.“ (295 lap).

Okt. 20-án folytattatik az „investigatio“ Szamosújvárt („Hosszú-fogadó“).

A 73-dik tanú, Moldován Petre: „A mostani birtokot ezekben számlálom elő: Kandia, Németi, Fűzes, Péterháza, Kápolna, Mikola, Magyar-Lápos, Bálványos-Váralja, Kérő, Vasas-Szt-Ivány; még vagyon egy-egy darab fiscalis jóság — de úgy tudom az örmény közönség ezeket nem bírja — Oláh-Vásárhelyen, Boncz-Nyiresen, Hosdátton, Pénteken és Dengelegen.“ (301 lap).

*

Okt. 22-én a bizottság Németiben van. A 80-dik tanú Ispány János darabont: „A szamosújvári Dominiumhoz a fennirt communitas a következő helységeket bírja: Kandiát, Németit, Ormányt, Ördögös-Füzeset, Kápolnát, Mikolát, Magyar-Joszip-Lápost, Torda-Vilmát, B.-Váralját, Kérőt, Vasas-Szt-Ivánt; Szász-Nyiresen is vannak 6 vagy 7 darabontonalis sessiok, a melyeken lakó darabontok már a gróf Kornis-familiának tesznek szolgálatot.“ (308—309 lap).

A 82-dik tanú, Ispány András darabont: „Hallottam, hogy Rettegen is lettek volna darabontí telkek; de hogy ma ki bírja, nem tudom.“ (309 lap).

*

Most Szász-Nyiresre megy a bizottság. Itt Veress Mihály, gróf Kornis János colonusa azt mondja, hogy „néhai Gubernator Gróf Kornis ur eő Excellenciájának a szamosújvári örmények ajándékozták a szász-nyiresi darabontokat.“ (318 lap).

Kerekes György, ki szintén gróf Kornis János colonusa: „A Gubernator a szász-nyiresi darabontokat ajándékba kapta a szamosújvári közönségtől.“ (319 lap). Ugyanezt mondja a többi öt tanú is.

*

Innen Dengelegre mennek. Itt Veress Ilie, Vérr György colonusa: „Dengelegen is bir a szamosújvári communitas három fundust.“ (322 lap).

*

Dengelegről Kérőbe megy a bizottság. Modi György darabont: „Nálunk Kérőben is csak darabontokat bir a communitas.“ (337 lap).

*

Okt. 26-án Németiben Kutus Gligor: „Tudom azt, hogy itten a faluban régen sok nemes emberek voltak, kiket az örmény közönség kifizetvén, elköltöztek és telkeikbe ma már szolgáló emberek laknak s éppen ez által is sokasodtak meg a szolgáló emberek. De hogy a kifizetés mikor, miképpen és mennyivel esett meg? azt nem tudom. A kifizetett familiák: Gáspár, Benkő, Ördögi, Viski és Gombási.“ (945 lap) Ugyanezt vallja Maxim Petre (347 lap) és Brehár Onucz is (350 lap).

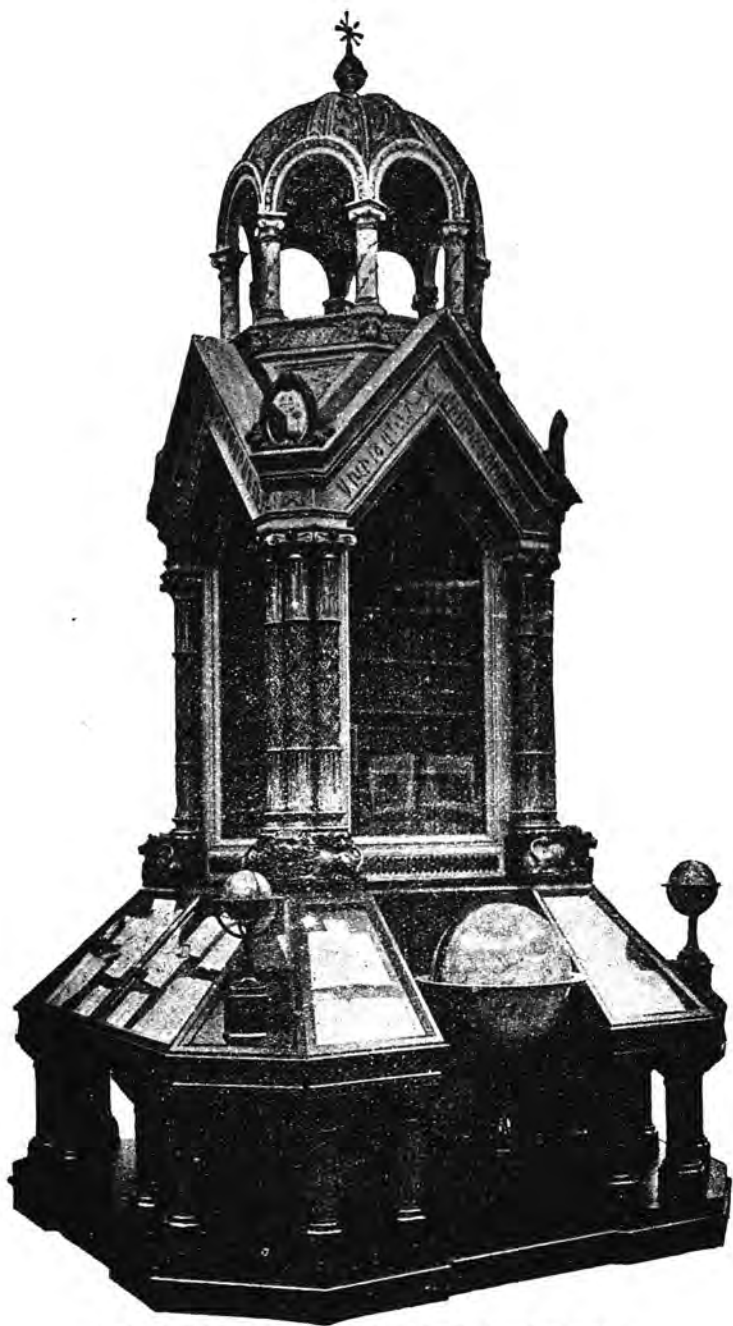
Okt. 28-án Hosdáton Potkove Mitru: „Nálunk Hosdáton és Dengelegen majd kisebb, majd nagyobb portioikat birnak az örmények.“ (376 lap).

Okt. 30-án Mikoláról Füzesre mennek. Itt nobilis Josephus Szabo: „Nem hogy valamit idegenitettek volna, sőt még gyarapították az örmények, nevezetesen a commune terrenumok felfogásával ott, a hol azokra még házakat is építettek, a mint hogy nálunk is van vagy 10 olyan ház; azonban a zsellérek adtak el szőlőket a szamosújvári örményeknek, hanem úgy, hogy arról a dézsmát fizetik és az adót is az örmények.“ (398 lap). Ezt mondja nobilis Andreas Hideg is (402 lap). Markus István: „Nálunk is a zsellérek számát tizzel szaporították.“ (406 lap).

*

A 243—409 lapra terjedő jegyzőkönyvet, melyből az itt szó szerint közölt tanúvallomásokat vettem, aláírták: „Subscriptum erat a sinistra Samuel Josa, a dextra vero Gregorius Baranyai Inclytæ Tabulae Regiæ in Trans. Jud. scribæ ac Jurati Notariï ad præmissam Inquisitionem fideliter peragendam specialiter exmissi.“ (409 lap).

*



A plebáni templom levéltárából: Codex díszítmény.

Péntek, Hollómező és Boérfalva régen ugyan a szamosújvári uradalomhoz tartoztak, de akkor, midőn apáink az uradalmat zálogba vettek, mind a három birtokrész másoknak volt elzálogosítva, — azért nem adattak azok át az örményeknek. Munkám keretén kívül esik bebizonyítása annak, vajjon nem mondott-e valótlan a jegyzőkönyv, midőn a 275—276 lapon azt állítja, hogy „Rogoz-t a gr. Mikes-familia foglalta el.“

Végre a jegyzőkönyv egyik kifejezéséhez megjegyzésem van. Ugyanis a 318. lapon ez olvasható: „Néhai Gubernator gr. Kornis ur eő Excellenciájának a szamosújvári örmények ajándékozták a szásznyiresi darabontokat.“ Nem ajándékozták (de nem is ajándékozhatták, mert — nem volt az övék), hanem legfőlebb beleegyeztek abba, hogy Szász-Nyires ne vétessék be a leltárba, a zálogtárnyak közé, hanem adassék gr. Kornis Zsigmond kormányzónak (a közvetítő közbenjárás fejében?) . . .

Ezek szerint tehát a már említett hét birtokot és kilencz birtokrészt (darabontonalis sessiok) vett communitásunk — zálogba. A hét birtok most is kezeink közt van; de mi lett a „darabontonalis sessiok“-kal? Ezernyolczszáznegyvennyolcz után felszabadult a jobbágyság, megszűnt az úrbériség . . . és így mi is elvesztettük darabontjainkat. Szolgáink kezében maradtak azok a földek, melyekért eddig szolgálatot tartóztak tenni — az urnak, de azok ellenében kárpótlást kaptunk az országtól (földtehermentesítési kötvények) . . .

8. Fejezet. Mikor fizette ki a város a zálogösszeg részleteit?

Az uradalom zálog-összege 100·000 frt, ebből fizetett	
a város 1736 szept. 23-án	60·000 frtot, mely
az örmény püspöki asztalra az uralkodó	
által kiszakított	12·000 frttal együtt
tesz	72·000 frtot
1738 okt. 12-én fizetett a város . . .	5·000 „
1740 ápr. 27-én „ „ „ „ . . .	5·000 „

1744 jún. 9-én fizetett a város . . .	8·000	“
1745 ján. 21-én „ . . .	2.000	„ 37 ¹ / ₂ kr.
1753 szept. 17-én „ . . .	8·000	„

Összesen 100 000 f. 37¹/₂ kr¹).

A főkormányszék 1788. febr. 4-én irt erre a tárgyra vonatkozólag Belső-Szolnokmegyének, melynek Szamosújvárra küldött biztosa: Alsó László alispán 1788. február 19-én Szamosújvárt tartott városi közgyűlés jegyzőkönyvébe ezeket írta: „Summa Inscriptionalis Domini Szamosújvár per Communitatem Armenopolitanam effective depurata exstiterit. Ladislaus Alsó S. V. comes m. p. Christophorus Sen. Jakabffi mp. Iudex primarius, Emanuel Berkai mp. ord. not. Armenopolitanus.“ (Vár. lev. 1788. február 19. jk.).

9. Fejezet. Kisérletező lépések azért, hogy az uradalom a zálog-idő eltelte után is a város kezén maradjon.

Eljár az idő... Mennyi munkába, fáradságba, mennyi fejtörő gondba és mily roppant pénzáldozatba került a communitynek az uradalom zálogba-vétele... és ime a kilenczven esztendőből már eltelt 82 év. 1817-ben városunk falai közt időzik a király: I. Ferencz felséges nevével együtt. Ritka fogadtatásban részesült. A város a királynét fölötté értékes (5000 ezüst frt) asztali készülettel ajándékozta meg. Végre a bucsú-fogadtatás alkalmával az előljáróság hódolatteljesen arra kérte az uralkodót, hogy a legfelsőbb irányzást mindig követni készsége kincstár a zálogidő eltelte után még más 90 esztendeig hagyja meg az uradalmat a város birtokában annál is inkább, mert a zálogbavétel alkalmával — a nagy szükség kényszerhatása alatt — kétszer akkora összeget adtak apáink az uradalomért, mint mennyire becsülve volt! A király megígérte, hogy szeretett, hű alattvalóinak („Meine lieben Armenier!“) méltányos kéréséről nem fog megfeledkezni. Mielőtt eltávozott volna

¹) Az uradalom „inscriptionalis“ részlet-összegeiről kiállított nyugták másodlatai összevarrva a levéltárban 1788–108 sz. alatt fordulnak elő.

körünkből, hol jól találta magát, — a jó király, a polgárság a felséges Urnak egy folyamodványt nyújtott át, mely a városi előljáróság szóval már előadott kéréstárgyát tartalmazta . . .

Elvitte a fejedelem kérésünket. Küldöttségeink még azután is vittek fel az uralkodóhoz ebben a tárgyban folyamodványokat.

Ezek közül kettőt itt is közreadok:

I.

Sacratissima Caesareo-Regia et apostolica Majestas! Domine Domine Colendissime Benignissime!

Non in meritis nostris, verum Paterna per orbem terrarum diffusa Clementia Maiestatis Vestrae Sacratissimae confisi, sustinemus coram Throno eiusdem Majestatis Vestrae Sacratissimae denuo genua flectere Divini istius moniti memores: petite et dabitur, pulsate et aperietur vobis. Civitatis enim nostrae, totiusque Communitatis sors infelicibus praesagiis terreret, ruinamque existentiae nostrae minaretur, si possessiones illas ad Dominium Szamosujváriense pertinentes saltem, quae Territorium nostrum amplectuntur et conterminatione ambiunt, cum defluxu annorum Inscriptionalium amitteremus. — In his circumstantiis ad nullum aliud mortalium recurrere, proraque Carinae nostrae tutius convertere possumus, quam ad Maiestatem Vestram Sacratissimam, summis virtutibus miraque clementia, et potestatis plenitudine praeditam, a qua solatium, et futurae sortis nostrae felicitatem sperare nobis licet in terris. — Gloriose reminiscant Praedecessores Maiestatis Vestrae Sacratissimae elementer indulserunt nobis, ut in hoc territorio condescenderemus, dignati sunt modum suppeditare possessionum aliquot, ad Dominium Szamosujváriense pertinentium collatione, ut hic Omne in aevum manere, Civitatem aedificare, commerciique exercitio Patriae prodesse possimus; imo successu temporis hoc quoque impetravimus, ut in comitiis anno 1791. Claudiopoli celebratis I. Nationi Hungaricae incorporaremus. — Hinc factum, et Civitatis Politica administratione, Legibus Patriae, multis jam a seculis vigentibus nosmet conformando, Magistratum constituimus, cuius statum personalem, e proventu possessionum nobis collatarum sustentare hucdum potuimus. Domum Praetorialem, aliaque aedificia necessaria ereximus, Templum magnificentissimum aedificavimus, in quo secundum Religionis Sanctissimae Romano catholicae praecepta sacrificantes, pro gloriosa Domus Austriacae Caesareo Regiae felici Regimine, salueteque Maiestatis Vestrae Sacratissimae, ferventes ad Coelum submittimus praeces. Nisi ergo ex speciali gratia et Clementia Maiestatis Vestrae Sacratissimae impetraverimus possessiones saltem vicinas, et territorio nostro conterminas titulo Inscriptionali con-

ferri, non amplius licebit nobis sperare, ut statum Civitatis nostrae modernum, porro quoque retinere valeamus, ruente enim fundamento, ut corruat et super aedificatum, necesse est. Existentiae vero nostrae fundamentum erant Bona Inscriptionalia, huc usque per nos possessa. Haec erant scaturigo illa, ex qua Civitas nostra in bonum ordinem reducta, cives eiusdem commercium exercere, et pro emolumento aerarii vivi laborare, saepius etiam subsidiorum praestatione, intaminatam erga gloriosam Domum Austriacam Fidem contestare potuerunt. Ceterae Patriae huius Civitates plurimae propria et perennali titulo tenta Bona habent, et speciali Principum Domusque Austriacae gratia ipsis collata. Sola Civitas nostra non erat tam fortunata, ut Bona perennali titulo obtinere potuisset. Si iam bona quoque haec titulo Inscriptionali obtenta, e manibus nostris eximantur, et aliis traderentur, ita relinqueretur haec Civitas sola, cum territorio suo angusto, inter possessiones Domini constituto, vel ut insula parva, in medio Maris, quam fluctus undique diverberant. Externi Possessores nosmet continuis vexis afficerent litigiisque fatigarent, si pecora nostra, angusti territorii fines, vel uno gressu transcenderent variaeque inde decertationes suborbirentur.

Oramus proinde Maiestatem Vestram Sacratissimam denuo supplices, dignetur secundum Clementiam suam Naturalem, et Benignitatem, quam experiri aliis etiam Fidelibus subditis permissum extitit, illas saltem possessiones Domini Szamosujváriensis apud manus nostras, titulo Inscriptionali, erga summam superadditionalem cassae nostrae allodiali commensurandam porro quoque relinquere, quae nobis vicinae sunt; uti possessio Fűzes, Nemeti cum Péterháza, Kérő, Ormány et portiones in Hesdat, Mikola existentes, ut hoc modo Civitas nostra sublevata in suo statu manere, ac per gradus perfectionis progrediendo subsidiorum praestatione Cives ejus, fidem suam porro quoque contestari possint. Qui dum Majestatem Vestram Sacratissimam diu vivere, valere et gloriose regnare desideravimus, aeterno homagiali cultu emorimur.

Majestatis Vestrae Sacratissimae

(Vár. lev. 1825—1025 sz.)

perpetuo fideles subditi

Communitas Szamosujváriensis.

II.

A dominium tárgyában harmadszor ezt a kérelmet intézte a város a királyhoz:

Velit Majestas Vestra Sacratissima elementer acqui bonique facere, quod nos de futura nostra existentia cum emolumento altissimae aerarii Regii conjuncta, non minus, quam Majestati Vestrae Sacratissimae prono, eoque fidelissimo zelo utilia servitia in perenne aevum prestare quocumque intentione et studio spemque metumque inter in antecessum anxie solliciti crebro reiteratis precibus enisis coram augustissimo Majestatis Vestrae Throno, eeu unica fluc-

tuantis nostrae carinae anchora, solerter quidem, ast neutiquam importune praesidia nobis secunda querere tanto fidentius praesumamus: cum probe notum testatumque sit neminem unquam ad benignas aures Regias confugientium repulsam sustinuisse. Ratione Domini Szamosújváriensis, cujus a tempore collationis tantisper solummodo partem possedimus usque prae manibus privatorum existente, cum effluxu annorum inscriptionalium Communitati gremiali conferendi, de genu fusae preces nostrae tertia jam vice agitantur coram Augustissimo Majestatis Vestrae Throno, negotium ejusdem eo in cardine subversatur, ut cum edenda desuper altissima decisione, insimul futura nostra existentia, vel de necesse subsequendus occasus, interitusque determinetur. Non defuimus quidem petitem subversans fulcire queuntia momenta Altissimo Majestatis Vestrae Sacratissimae trutinio substernere, quin imo recenter nova et grandiora quaedam etiam reprimimus... Silentio praetereuntur ea videlicet, quae saeculis superioribus occasione expeditionum Sacrarum Godefrido, Andreae 2-do, quae tempore revolutionis Rákotzianae, praestitit et pertulit, quae in majorem fidelitatis suae contestationem necdum sedata illa revolutione aeario excelso Regio in aere parato numeravit, — quae occasione Belli Turcici in arcis Szamosújváriensis palistarum reparationem jubente Celsissimo Principe ac supremo eorum Armorum Caesareo Regionum Praefecto Lobkovitz, praeter innumeros vectores et manuarios operarios, non secus, quam anno 1762, cum Tartarorum irruptio praemetuebatur, in reparationem Fortalicii ejusdem expendit, — quae post obitum pie reminiscendae Romanorum Imperatoris Caroli VI-ti fervente bello hostili in aere parato numeravit, ac insuper quavis onera, et omnes praestationes caeteris patriotis communes, pro debito fidelitatis obsequio aequo animo tulit, militibus, equis propriis sumptibus instructis prodesse non defuit, — quibus denique longius sevient Bello Porussico, partim numero aere parato, partim vero aliis victualibus succurrere bonorum inter, et vitae discrimina minime renuit, et quae velut partim fidei historiae innoxia, partim vero re ita exigente etiam documentabilia silentio praeteriens, unice de praesenti — intuitu petiti nostri — hoc audemus Augustissimo Majestatis Vestrae conspectui substernere:

1. Quod e re boni publici communis sit supplicentem communitatem gremialem, et ejus futuram existentiam velut cum emolumento altissimi aearii conjunctam, collatione novitus expetiti Domini pro futuro quoque securam, sartam tectamque reddere: pro notorietate enim publica.

a) Integra Communitas constitit e meris Quaestoribus, jam vero qua tales quanto emolumento sint Publico, augendae industriae rurali sustentandis, aeario Regio... perspicere dignabitur: quaestores videlicet remunerantur fatigium rucicola, eidem medium suppeditant contributionalem suam ratam depurandi; sine

quaestoribus, quid prosunt fabricae? cui bono naturalia producta? copiosum praeterea aes inferunt aerario Regio, solutione Tricesimarum, telonii, navali, — e commercio promanans lucrum et emolumentum multiforme noverunt Principes olim Transylvaniae, quos inter Michael Apaffi II-us anno 1684. et comes Sigismundus Kornis anno 1714 pro securi commertii exercitio communitati etiam gremiali Protectionales Litteras impertiti sunt. Majestatis quoque Vestrae Sacratissimae Praedecessores gloriosae reminiscenciae e motivo dilatandi augendique commercii, et contestatam erga austriacam Domum fidelitatem nostri hocce in territorio stabilem permansionem, quin imo nos privilegiis etiam condonare et inter Liberas Regiasque Civitates Transylvanicas adnumerari et cooptari clementer ordinaverunt, ut pote Divus Leopoldus I-mus anno 1691. in bonis pure fiscalibus mansionem eligere liberumque commercii exercitium indulsit. Gloriosae reminiscenciae Imperator Carolus VI. anno 1728, — Diva Imperatrix Maria Theresia anno 1758, — immortalis memoriae Imperator Josephus II-us, sed etiam Divus Leopoldus II-us Genitor Majestatis Vestrae Sacratissimae Privilegiales Litteras nobis contulerunt et partim collatas clementer confirmarunt augmentaruntque; sed praeter emolumentum et commercio bonorum, vitaeque inter discrimina longa annorum serie exercito promanans profuimus

b) eo, quod magnam copiam subsidiorum bellicorum, oblata gratuiti, partim in aere parato, partim vero naturalibus retroactis quidem annis in 99.663 florenis 50 xris administraverimus aerario Regio, ab anno vero 1818 usque 1826 non absimiles gratuitas praestationes fecerimus in 6184 florenis 19 xris, signanter vero in erectionem monumenti Excellentissimi condam Gubernatoris Regii C. Georgii Bánffy — titulo erigendi theatri nationalis Transylvanici, — in sublevamen studiosae juventutis utriusque Evangelicae Confessionis, — in coemtionem Regnicolaris aedificii Claudiopolitani, prout haec fidedignis documentis et respective Placentiis Regiis edocta sunt . . .

Profuimus c) quod hicce in gremio sedem fortunarum figentes civitatem numero incolarum et aedificiorum amplitudine caeteris Transylvaniae urbibus parem et concertabilem, pro administratione Iustitiae distributivae magistratum et communitatem, bina templa, domum praetorialem, scholas sextas, molendinas, diversoria et pontes erexerimus, Parochum cum sex capellanis, numerosos item subalternos officiales et Professores salario providerimus huicque, sine agravio aerarii, denique onera etiam publica supportavimus humeris eo, quod d) licet territorium nostrae civitatis sit angustum adeo, ut praeter domicilia, in quibus degimus, nullis vivendi mediis simus beati ex agricultura privatim propria provenire queuntibus, oporteatque tam victum, quam amictum et singula humanae vitae necessaria aere parato multo sudore parto emere; dum ceterae civitates Transylvaniae propria et perennali titulo

aquisita possident et bona et etiam territoria ampla adeo, ut quilibet civium exinde privatam domesticam oeconomiam exercere queat; tamen anno circiter 1770 inter tres totius provinciae classes in primam contributionis classem illocati, ab eo inde tempore, quotannis notabilem summam contributionem posthabito nostri detrimento sensibili et facultatum coarctatione aerario regio pendimus: multiformiter igitur aerario Regio et provinciam emolumento, ac utiles existere nos licuit adeo, ut futuram nostri existentiam altissima protectione Majestatis Vestrae Sacratissimae vel ex consideratione communis boni publici manutenendum, quin imo novitus fienda petiti Dominii collatione in futurum etiam plenarie securisandam de genu exorare adducto praeter motiva, vel authentico codicis Szegediani sub titulo Tyrocinii Iuris Hungarici cum privilegio majestatico aprobati, ac in lucem editi Testimonio sperare praesumamus, ubi parte 3-a Titulo 4-a sic habetur in verbis: „Armenos in Transylvania, existentes tanto Regiis favoribus digniores esse, quod omnes catholicae Religionis, eximii cultores pacem et Iustitiam tueri, mercibus ex Oriente, ex Italia, Vienna Praga, Lypsia aliisque emporiis indefesse, continuoque advectis, Provintiam ditare, aerarium Regium locupletare, nihil non pro Patriae salute facere, tolerare, contribuere sint parati, — et ulterius: utilem adeo coloniani augere adscitis e Moldovia, Armeniaque pluribus sociis, Regiis favor et Providentia non cessat — interim absit laus propria, omnia nos caeteroquin pro Majestatis Vestrae Sacratissimae et Patriae salute multo plura adhuc in futurum quin imo singulares Res et fortunas, vitam et sanguinem offerre ac effundere parati . . .

Communitas haec ratione totius Provinciae exigua, a proportionem tamen suae tenuitatis aerario et Patriae multiformiter utilis et benignissima Majestatis Vestrae gloriosae reminiscentiae protectione stabilita, munita, ac innumeras inter adversantis fortunae et commercii plagas in praesentiarum usque perstitisse felix . . .

10. *Fejezet. Áristáces Ázária levele.*

Áristaces Ázária örmény kath. érsek, a bécsi mechitharisták abbása, főbiránkhhoz intézett következő latin levelében az udvarból nyert értesülése alapján tudatja, hogy a város az uradalom azon birtokrészeit, melyek a várossal határosak, meg fogja tartani:

Respectabilis Domine Iudex Primarie!

Binas Respectabilit. dnis Vestrae, unas 27. maji, alteras 5. currentis mensis exaratas recepi. Equidem vehementer optabam ipsemet spectabilissimae Communitatis Vestrae supplices libellos ad suam Majestatem deferre, verbis insuper agere, ut dignetur

vestris votis benigne annuere, acceptoque responso vobis denunciare, quid sperandum de negotio, quando quidem, ut ex Vestris litteris percepi bis negativum responsum tuleritis. Verum tamen cognita procrastinatione reditus Suae Majestatis, neque cum redierit, perspectoque periculo in mora Vestri negotii aliam viam inii collocutusque sum quibuscum opportune duxi atque pridie Vestros libellos supplices ad Gabinetum afferendos curavi. Nunc porro dico, etsi omnes possessiones, de quibus in libellis agitis, obtinere impossibile sit, sed tamen vel Deo juvante, procul dubio, eas, spero, obtinebitis, quae conterminae sunt urbi. Hinc rogo Vos, ut quantocius denunciatis mihi, quaenam proximae sint atque pernecessariae urbi, ut valeam meam quoque, pro virili, operam in eo collocare. Obtabam certam de hoc obtinere notitiam scripto attestatam, ut ceteris quoque, quibus jacet, probem quaenam harum possessionum urbi conterminae sint, quod si citius praestiteritis, provide agitis

Interim quam primum de responso recipiendo certus, cunctis spectabilissimae Communitatis salutem dico, atque summa existimatione et respectu maneo

Respectabilis Dnis Vestrae

Viennae die 21 aug. 1826

humillimus atque obsequentissimus servus

P. Aristaces Azaria

(Vár. lev. 1826—1726 sz.). Abbas Gneralis Congnis Mechith.

Erre a város egy bőven tájékoztató iratot intézett az érdeklődő érsekhez, melyben névszerint fel vannak sorolva azok a részjzóságok, melyeket a város az uradalomból újabban zálogba venni akarva akar. A szépen kidolgozott, igazsággal teljes iromány szó szerint így hangzik:

Reverendissime Domine!

Vindobona die 21-a Aug. 1826 expeditas Reverendissimi Domini aestimatissimas Literas gavisi percepimus, condignas referimus hisce grates, quod iustae Publici nostri causae partes in se assumere dignatus fuerit, eamque tam ingenue, solerter exequi pergat, ac interea etiam donec anhelanter praestolaremur praebendam nobis occasionem prono nostri Servitio pari formi fatigium ac conamen Reverendissimi Domini promereri, mens sibi conscia recti praemia digna ferat, Reverendissimo Domino; Quod desideratam a nobis uberiozem in substrato Possessionum ad Dominium Szamosújvár pertinentium Informationem attinet, filiali cum devotione detegimus, quod integrum Dominium Szamosújvár ad notorietatem publicam Sexaginta ferme possessiones constituent, e quibus occasione, et tempore collati Communitati nostrae Domini testante urbariali conscriptione anno 1737, 9-a Martii, super possessionibus ad Dominium Szamosújvár pertinentibus confecta viginti

duae Possessiones erant pro parte Fiscii Regii, velut eidem propriae conscriptae, e quibus attamen occasione Statutionis sequentes tantum Portiones, et respective pagos transtulit Fiscus Regius in reale possessorium et proprietatem Communitatis nostrae, utpote: minores portiones in Pagis Bálványos-Váralja Dengeleg, Domokosfalva, Thorda-Vilma, Magyar-Lápos, Heszát, Kérő, Mikola, possessiones item Ormány, Örd.-Füzes, Sz.-Németi, Péterháza et Kápolna, ad reliquas vero Domini Possessiones prae manibus extraneorum privatorum, et tempore collationis, et de praesenti existentes, Fiscus Regius Communitati nostrae ius tantum reluendi contulit, e qua dilucidatione dignabitur Reverendissimus Dominus perspicere, quod Possessiones in suplici nostro Libello, ut intelleximus, iam ad Cabinetum adlato, denominatae, utpote Sz.-Németi, Péterháza, Örd.-Füzes, Ormány. Portiones in pagis Kérő, Heszát, et Mikola, non integrum Dominium Szamosújvár efficiant, sed tantum aliquam ejus partem, et recte illae ipsissime conterminantur territorio civitatis, sintque necessariae nobis adeo, ut eidem carere nequeamus, sine periculo existentiae civitatis. Nos quidem precibus in negotio hocce coram Sacratissima Maiestate ternis vicibus de genu iam reiteratis omnia propalavimus momenta, quibus petitum soli defulciri autumabamus, interim ex omnibus ponderosissimum esse reputavimus illud, quod et Lucrum altissimi aerarii requirat, et existentia civitatis nostrae, si non integrum Dominium, saltem Possessiones civitatis Territorium ambientes, et in moderno Supplici Libello specificè nomenclatas, prae manibus nostris erga superaddendam viribus allodialis cassae hujatis commensurandam summam novitus inscribendas, et conferendas fore, et quidem Lucrum Camerae ex multiplicibus rationibus, nisi enim contulerit Sacratissima Sua Maiestas civitati nostrae, suapte sequitur, quod Dominium hocce vel Privato cuidam conferri, vel per Fiscum cameraliter debeat administrari. Iam vero in utroque cassu plus detrimenti redundat in aerarium Regium, et ex adverso lucrabitur idem aerarium, si civitas hocce possederit Dominium. Si enim Primum, privatus quisque e Dominio capessendos proventus pro lubitu abligurit, velut rationibus reddendis nulli obstrictus, et nunquam praesto sunt facultates privatorum tegendis Regiis, et Patriae necessitatibus publicis, ubi ex adverso Cassa nostra allodialis sub protectione, et suprema Excelsi Regii inspectione administratur, strictis rationibus reddendis sumus obnoxii, adeoque proventus, e Dominio in allodiam cassam inferendi pessumdari, et periclitari nequeunt. Hoc idem evincit de praesenti allodialis Cassa nostra iuxta opinionem, et ad scitum etiam Exactoratus Aulici, bene dotata, et quoniam Civitas haec sit peculium Regium sicut cum eadem. cassa allodiali, Sacratissima Sua Maiestas dum, et quando necessitates publicae, et emolumentum Altissimi aerarii id exequerint, pro arbitrio disponere potest. Si secundum, prout allodiales rationes pandunt, proventus Domini sunt viles adeo, et exigui;

ut si Cameraticè administrentur, maior pars in solutionem administrantium Officialium Cameraticorum, altera vero in necessarias reparaciones sit convertenda. Porro hucusque e ratione, boni et Lucri Aerarii Altissimi id etiam fuit, quod integrum Statum personalem, videlicet Parochum, cum sex Capellanis, Cantores, Septem Professores, moniales, Magistratuales, Judicem et duodecim Senatores, coeteros item numerosos officiales subalternos Gremiales, huc ad usque e redivisibus Domini valuinus Salario providere, et non usquam gravatum est Aerarium Regium Solutione Salariorum. Denique e ratione existentiae civitatis, quoque gravia adsunt argumenta; bona enim Inscriptitia erant scaturigo illa, ex qua magnam copiam subsidiorum bellicorum, oblati gratuiti pendere, milites statuere. Domum praetorialem, Templum magnificum, molendinas, diversoria erigere potuimus. Si bona Inscriptitia e manibus eximantur, Civitas nostra ob territorium suum angustum cum externis possessoribus, ut continua litigia, et altercationes habere debeat, necesse est. — Haec sunt igitur momenta, quae dignabitur Reverendissimus Dominus quibus opportunum fore existimaverit proponere, suaque praepotenti interpositione adniteri, ut, si non integrum Dominium, adminus Possessiones iam toties denominatas penes novas Inscriptionales Literas erga superaddendam viribus nostris dimetiendam summam a Sua Majestate Sacratissima obtinere queamus. (Vár. lev. 1826—1762 sz.).

*

Habár biztatták az érseket az udvarnál, hogy — ha az egész uradalmat nem, legalább azon részjóságokat, melyek a város közelében fekszenek, ismét nekünk fogják zálogba adni, — mégis el akarták tőlünk venni az egészet (még a miénket is!), hogy oda adhassák azokat — másoknak. Sokaknak fáj a foguk reá (persze ingyen. Talán a hazafias szolgálatok fejében?); én itt csak egy esetet említek: Udvari „agens“ Augustinovits Pál, ki városunknak fizetéses közvetítő ügynöke volt Bécsben, azt írta a tanácsunknak, hogy „az erdélyi disunitusok püspöksége a szamosújvári dominiumot magának conferaltatni kéri.“ (Vár. lev. 1823—2670 sz.).

11. Fejezet. A kincstár vissza akarja váltani az uradalmat.

A visszaváltás ideje gyors léptekkel közelgett; de a kincstár, mely mindenképen birtokába akarta visszavenni az uradalmat, — bajban volt; mert nem tudta biztosan, hogy az uradalom hány és melyik részjóságait zálogosi-

totta el a szamosújvári örményeknek: ugyanis a leltár azon példánya, mely az elzálogosítás alkalmával a kincstár kezén maradt, valahol — elkallódott. (Szépen örködtek az ország vagyona felett!). Azért az ügyetlenség kiségitő furfanghoz fordult: kérdéseket intézett communitásunkhoz, melyekre oklevelekkel igazolt feleleteket követelt. És egyenes tanácsunk, mely csalfázkodni sohasem tudott, utalva a hiteles leltárra, szó szerint ezeket írta:

Ad 1-um Requisitionis Fisco Directoralis anterioris punctum: quod Communitas nostra quid quibusve in Possessionibus Domini Szamosujváriensis actu teneat? respondemus: Communitatem hujatem actu tenere integras Possessiones et Portiones Possessionarias in Inclyto Comitatu Szolnok-Interiori existentes: Szamosújvár-Némethi, Péterháza, Ördögös-Füzes, Ormány, Kérő, Kápolna, Torda-Vilma, M.-Lápos, Domokos et Bálványos-Váralja. In Comitatu vero Dobocensi Possessiones et portiones possessionarias Hesdát, Mikola cum appertinente sessione Boncz-Nyires et sessionibus darabontonalibus in Szépkényerü-Szent-Márton et Vasas-Szent-Ivány existentibus.

Ad 2-dum . . . Vannak nagyobb és kisebb birtokokosok, quam ipsa Communitas excepta unica Possessione Péterháziense, ubi nulli reperiuntur compossessores.

Ad 3-um. Quaestionem: Quas Communitas subinscriptarios hi quid hoc titulo et in qua Possessione quibusve sub conditionibus habeat? reponimus: subinscriptarios (alzálog) nullus habere Communitem hujatem, verum pignoratarios habuit in integris possessionibus Csicsó-Ujfalu et Tökés Inclyto Comitatu Szolnok-Interiori ingremiatis, quas tempore stationis liberas quidem obtinuit Communitas, et aliquando tempore possedit etiam, modo vero illarum actuali possessorio gloriari non potest, alioquin culpa sua, ferventibus namque Bellis Gallico-Borussico et Bavarico, praedecessores nostri in Bellicum subsidium Sacratissimae Suae tunc gloriose regnanti Majestati Mariae Theresiae Reginae et Imperatrici 10 mille florenos gratuito offerentes, ut sine mora satisfacerent, necessitabantur praedictas possessiones Csicsó-Ujfalu et Tökés in et pro 10 mille Rflnis impigno-

rare, quamvis ambae, longe plus valuissent, — hoc autem studio factum est, ut levi scilicet praetio impignoras, cessante illa necessitate haud praevisa, facilius reluere et reoccupare possent, interim Inclytus Directoratus Fiscalis, non multo post easdem possessiones deposita pignoratitia summa pro usu Fisci Regii reluit, a Fisco autem Regio quamvis praedecessores nostri 10 mille florenorum repersolutionem obtulerint, juxta Resolutionem Excelsi Regii Thesaurarius anno 1779 die 22 Junii emanatam rehabere praedicta bona non valuerunt, eo quod bona illa in bonificationem militiae damnificatis proprietariis longe in majori summa in Cambium tradita sunt. (Vár. lev. „Transactionales Litterae“ 196—197 lap).

Szerzett a város az uradalom földjein kívül még Németiben, Mikolában, Kérőben, Ormányban („Vár. lev. „Transac. Litt.“ 199 lap).

Szamosújvár 1822. nov. 15.

Christophorus Karátsonyi mp.
judex primarius.

(Vár. lev. 1822—596 sz.) Emericus Benő ordinarius not.

*

12. Fejezet. Legkölségesebb és leghosszabb perünk.

A kilenczven esztendő, mennyire az uradalmat zálogba vettük, 1826. áuguszt végén járt le; azért felszólítja a „fiscus“ a komunitást, hogy adja vissza az — uradalmat. Mire a város: — A határidő az „introductio“-tól és nem a szerződés aláírásától számít. Ugyanis 1736. áug. 31-én csak szóval történt az átadás, tényleg azonban 1737-ben adták át az uradalmat. (A tényleges átadás alkalmával történt a „conscriptio Urbarialis Domini“ is). Különben folyamodtunk a főkormányshoz, hogy addig is, míg a kincstár és közönlünk fenforgó ellentéteket, egyenetlenségeket kiegyenlíthetnők — ha másképen nem, hát jogos per útján, — adjon engedélyt arra, hogy a jóságokat újabb három évre kiadhassuk haszonbérbe. A főkormányshoz 1826. máj 29-én 1826—1979 szám alatt megadta az engedélyt . . .

És most lássuk, mik voltak azok a „fiscus“ által támasztott ellentétek, egyenetlenségek, melyek miatt majdnem 63 évig huzódott el ez a fölötté költséges per.

Első ellentét a visszaadás ideje; második a zálogösszeg mennyisége; harmadik a szerzemények („melioratio“-k) és a „deterioratio“-k (=pusztítás, rontás, jorzág-részek elzálogosítása) megbecslése és negyedik: határozott, igaz megállapítása annak, hogy hány részjorzágot vett zálogba a város.

A főkormányzék 1826. áug. 18-án kiküldi Butzy József és Mike Sándor kormányzékí irnokokat, hogy vegyék át a várostól az uradalmat („Ad peragendam readmonitionem specialiter exmittuntur Cancellistae Regio Guberniales Josephus Butzy et Alexander Mike. Claudiopoli Die 18. augusti 1826. L. Vár. lev. „Transmissionales Litterae“ 192 lap). Azonban a város hiteles oklevéllel mutatja ki azt, hogy az uradalmat tényleg 1737-ben vette át („Conscriptio Urbarialis Domini non 1736, verum 1737 anno peracta esse comperitur, sub quo temporis spatio facultas in Dominio disponendi penes fiscum Regium erat, illumque occasione solummodo legitimae statutionis, Die videlicet 29. mensis augusti 1738 — transtulit cum pleno Domini jure in Communitatem Szamosujváriensem.“ Vár. lev. „Transmissionales Litterae,“ 190 lap) és így — ha a többi ellentétek is addig kiegyenlítettnek — 1827-ben visszaadja a jorzágokat. A főkormányzék nekünk adott igazat és így az első ellentét hamar elenyészett.

Most szólok a második ellentétről. A kincstár határozottan állította, hogy a visszaváltás alkalmával csak 40.000 frtot ad nekünk, miután a „devaluatio“ (1811 év) a mi zálogösszegünket is leapasztotta. Erre a város ezt írta a főkormányzéknek:

„In Litteris collationalibus per Divum Imperatorem Carolum sextum Communitati impertitis aperte insertum sit, summam 100 millium florenorum inscriptionalium in moneta conventionali justae ligae persolutam, aequitatis ratio postulat, ut repersolutio quoque dictae summae in eadem moneta Conventionali justae ligae fiat. Caeteroquin etiam inhaerendo clarius collationalium

verbis, quae sic sonant: „Non aliter, neque prius, nisi deposita integra inscriptionali summa suo tempore remittere tenebitur Communitas inscriptionaria, subintellectis etiam accessoriis legitimis.

Alioquin reservatis de jure reservandis, id sunt facturi, quod juris et justitiae dictaverit ordo“ — mondották apáink és perrel védekeztek a kincstár önkényes eljárása és a szerződés helytelen értelmezése ellen . . .

A per folyama alatt a második ellentét is a mi javunkra dönt el; mert a törvény kimondotta azt, hogy a kincstár 100.000 („conventionalis“ ezüst és nem váltó) forintot (tehát a mennyit kapott) tartozik a visszaváltás alkalmával a szamosújvári örmény közönségnek adni.

Erre a kincstár így szólott a városhoz: Ha ennyiben van a dolog, visszaadom a százezer ezüst forintot, te pedig add ki a kezeidből az uradalmat. Most a város: Előbb döntessék el a kérdés, hogy minő részek alkotják az uradalmat; mert a „fiscus“ tőlünk olyan részt (Gerla) is követel, mely a dominium zálogba-vétele előtt örök áron való megvétel útján már a miénk volt (a miénket pedig a kincstár sem nekünk, sem másnak zálogba nem adhatta!) és másodszor becsültessenek meg hivatalosan szerzeményeink („Possessiones et portiones possessionariae, prae manibus Dominium Exponentium existentes, praevis conseribi deberent; meliorationes et investiturae per Communitatem impetranter factae, legitime aestimari praesentibus commissariis, a parte Communitatis ad id expediendis.“ (Vár. lev. „Transmissionales Litterae“ 191 lap).

Nemsokára ki is küldött a kincstár Josa Sámuel és Baranyai Gergely kir. táblai irnokok személyében egy bizottságot, mely sorban elment az uradalom minden egyes részébe, hogy számba vegye a szerzeményeket („melioratio“) és megállapítsa azt, hogy a terjedelmes uradalom, mely részei adattak nekünk zálogba; mert a nagy uradalom többi részeit mások tartották zálogban. Összesen 183 tanút hallgattak ki . . . és közülök egy sem vallotta azt, hogy Gerla is olyan birtokrész, mit a szamosújvári örmények zálogba vettek; 172 tanú vallomásában szó sincs Gerláról, csak tizenegynél fordul elő Gerla, vagyis Szamosújvár.

És most, mielőtt tovább mennék, hallgassuk meg ennek a tizenegynek a nyilatkozatait :

10-dik tanú, Bonta Vászília (Drága-Vilma=Torda-Vilma): „A dominiumhoz tartoznak: Gerla, Németi. (Vár. lev. „Transmissionales Litterae“ 260. lap. A zálogbavétel előtt csakugyan oda tartozott.).

11. Babuczsa Tódor (Torda-Vilma): „Gerla, a szamosújvári dominiumot bíró közönség birtokában volt régtől fogva és ma is ottan van“ (262. lap. De nem mondja, hogy zálogban van. Vétel útján jutott az örmény közönség ennek birtokába).

14. Hodis Onutz (Torda-Vilma): „Azt tudom, hogy az ügy nevezett Gerla... a szamosújvári közönség által biratott és ma is biratik.“ (266 lap).

15. Hodis Tódor (Torda-Vilma): „A szamosújvári comunitas a dominium josaigaiból eleitől fogva birja Gerlát“ (267 lap).

18. Mik Vászilie (Torda-Vilma): „A szamosújvári közönség eleitől fogva birta és ma is birja Gerlát...“ (270 lap).

A 19. Szkurt Sofron (Torda-Vilma) és a 20. Kirszte Onucz (Torda-Vilma) ugyan azt vallják (272 és 273 lap).

21. Jákob Logyin (Torda-Vilma): „A szamosújvári közönség eleitől fogva birta és birja Gerla városát“ (274 .l).

22. Gáspár József (M.-Lápos): „Hallomásból annyit vallhatok, hogy minekutána a szamosújvári örmények „a szamosújvári dominiumot megnyerték, birják az egész Szamosújvárt“ (275 lap).

Ugyanezt mondja a 24-dik tanú: Szász János és a 25-dik Hegedüs Mihály is (276 és 277 lap).

*

Ime! a tizenegy tanú közül is csak egy használja, de hibásan a „tartoznak“ szót, a „tartozott“ helyett; (azért nyilatkozata történelmi hazugság). A többi 10 pedig, midőn a „birta“ és „birja“ igealakokkal él, mellettünk tanuskodik; mert azt mondják, hogy a szamosújvári örmény közönségé Gerla (melynek vétel útján lett birtokosa). De honnan tudja a buta Bonta Vászília, ki irni sem tud és,

ki oly távol lakik Gerlától, hogy Gerla is a dominiumhoz tartozik, midőn a 74-dik tanú: Muntyeán Tódor, ki tud írni, ki Gerla közvetlen közelében lakik, ki Kandia birája, ki nem örmény, hanem oláh, a többi tizenhárom szamosújvári tanútársával együtt így nyilatkozott: „Hogy az örmény communitas kezébe a Dominium collatiója idejekor éppen annyi és azok a jóságok lehettek-e, a melyek most vadnak (így), azt nem tudom; de a miket most bír, előszámlálom: Németi, Mikola... (302 lap). Itt Gerláról egy szó sincs. És mégis a kincstár az egyetlen egy tanú: Bonta bebizonyíthatlan állítására támaszkodva, elkezd ellenünk a pert... és követeli tőlünk Gerlát, vagyis Szamosújvár városát, mert — mint mondja, de bizonyítani nem tud! — Gerla is (mit mindig azonosnak tartott Szamosújvárral) — zálogtárgy.

Hiába hivatkozott a város arra, hogy mindenütt, hol tanúkihallgatással történik a bizonyítás, a tanúk egyhangú nyilatkozatának többsége dönt (már pedig 182 csak több, mint egy); hiába mutatta fel azt az eredeti, hiteles „Urbarialis conscriptió-t“ (leltár), melynek felvétele még 1737-ben a zálogbavétel alkalmával a kincstár és a város kiküldött megbizottjai jelenlétében történt és melyben Gerláról, vagy a városról, mint olyanról, mely az uradalom elzálogosított tárgyai közé tartozna, egy árva szó sincs; hiába szólította fel a város a kincstárt, hogy velünk szemben mutasson olyan iratot, mely azt tanusítaná, hogy Gerla is zálogba adatott nekünk! Nem mutatott, mert nem mutathatott; mindezek daczára mégis megmaradt bebizonyíthatlan állítása mellett és követelte — Gerlát is... és perrel támadott meg. Az első forumnál mi nyertünk; a második forum is nekünk adott volna igazat, ha... De habár nyílt gyűlésben tárgyalta a város az ügyet és a verebek is csiripolták, hogy... én csak annyit mondok, hogy a város felfolyamodott ezen itélet ellen... De már ekkor minden igazunk mellett ügyünk oly rosszul állott, hogy nemcsak fát nem vágathattunk erdőinkből, hanem saját házainkból: városunkból ki akartak telepíteni. Ekkor nyújtotta be a város a következő semmiségi p n a s z t:

Tekintetes kir. Törvénytörvény!

A kívül czimzett keresetben a marosvásárhelyi kir. tábla által 1876. június 24-én 3096 sz. a. hozott ítélet ellen a p. p. 297. §. 1. és 10. pontja értelmében *semmiségi panaszt* emelünk:

Sérelmünk megértése végett kénytelenek vagyunk e pernek, s illetőleg a kir. kincstár és Szamosújvár város közötti jogviszonynak történetét lehető rövidséggel előadni.

A mi eleink 1672-ben jöttek be Keletről Erdélybe, mint keleti árúkkal kereskedő nép. E nemzetiségnek akkor létezett s kiváló sikerrel teljesített nemzetgazdászati feladatát, t. i. a külföldi kereskedés közvetítését, csakhamar felismerte az ország, úgy, hogy az első beköltözés után 14 évvel Apafi Mihály fejedelem már szabadság-levelet adott az akkor u. n. örmény „compániá”-nak, mely külön polgári szervezetet és szabadalmakat biztosított számukra. Az akkori kormányok azonban az örmény nemzetség növekvő jelentőségét mindinkább belátván, igyekeztek őket az országban állandóan megtelepíteni, s e czélból Lipót király 1696 áug. 20-án Apor István erdélyi kincstárnokhoz intézett leiratában utasította őt arra, hogy az örmény „compániá”-t kínálja meg¹⁾ a görgény-szent-imrei vagy szamosújvári kincstári uradalmakkal, melyek közül egyikben szabad választásuk szerint letelepedhetnek.

A fejedelmeknek ezen előzékenysége arra indította őseinket, hogy az országban állandóan megmaradjanak²⁾, minek következtében a kincstárnak említett ajánlata (?) nyomán, az 1700-ik év táján a szamosújvári kincstári uradalomban csakugyan le is telepedtek, s magoknak ott várost építettek. Ezen letelepedés alkalmával őseink a város czélraira elfoglalt területet taxa-fizetés mellett vették birtokba³⁾, s e birtokviszony megtartatott akkor is, midőn 1726. évi október 1-én Károly király az u. n. örmény várost szabad community jogokkal látta el, mert ezen az 1. alatt hiteles másolatban ide zárt okmányoknak 6-ik pontja szerint a város minden telek után a kincstárnak, mint a szamosújvári dominium földesurának évenként 10 frt taxa lefizetésére köteleztetett.

¹⁾ Ezt a derék munkát ezer forint tiszteletdíjért a nagyészű, híres ügyvéd: Bokros Elek írta; de mivel akkor a város levéltára feldolgozva nem volt, egyes helytelen kifejezéseit — helyreigazítottam. (Sz. K.) Tehát nem Apor kínál meg minket, hanem mi kérjük haszonbérbe ezen uradalmak egyikét. (L. e munkám I. kötetének 102. lapját).

²⁾ A nagyon mostoha bánásmód miatt költözött ki elég örmény az ország kipótolhatlan kárára!

³⁾ Azt a területet, melyen városunk épült (Perint Jakab telkétől Bulbuk Kristóf házáig, a mi még nem tesz egy négyszög kilométert) örök áron vette meg az örmény community; de oly feltétel mellett, hogy a míg ki nem fizeti a vételárt (25,000 ezüst frt), minden telek után taksát fizet a kincstárnak. Azonban 1758. ápr. 17-én Mária Terézia alatt kifizette a vételárt — egészben. Ekkor tehát megszűnt a taksafizetés is; mert a taksa a vételár kamatja volt. De mert kifizettük a vételárt, a kamatfizetésnek is (taksa) meg kellett szünnie.

Az ezen privilegium által statuált birtokviszony csak 10 évig (1758) állott fenn; mert Károly király az 1736. szept. 3-kán kelt szerződésnél fogva az egész szamosújvári dominiumot 100,000 frt összegért inscribálta a már ez időben ugyanazon dominium területén létezett (helyesebben: az általunk örök áron megvett területen épült. Sz. K.) örmény városnak 90 esztendőre, s az ily módon inscribált dominium 1737. évi ápril 18-án effective át is adatott, a mint Károly királynak 2. szám alatt hiteles másolatban idezárt diplomája, és a jelen perhez keresetünk mellett B) alatt mellékelt leltár tanusítják.

Ezen több említett B) alatti leltárnak 3—27-ig terjedő lapjain azon terület leírása foglaltatik, mely jelenleg Szamosújvár város területét, s részint a város, részint pedig egyes magánosok tulajdonát képezi, s melyen most beépített útezők és százasok épületek is léteznek. E terület 1738-ban valóban és tagadhatatlan zálogos volt¹⁾, de nem sokáig maradt az így.

Az örmény város virágzó kereskedése és hazafias magatartása által érdemeket szerzett s ez érdemek arra indították a dicső emlékü Mária Terezia királynőt, hogy ez az örmény várost újabb kiváltságokkal és adományokkal ajándékozza meg. Így történt, hogy 1758-ban ápril 7-én Mária Terezia királynő a jelen keresetünk mellett A) alatt mellékelt kiváltság- és adomány-levelet adta ki, melynek a köztünk és a királyi kincstár közt fenforgó perre, vagyis Szamosújvár birtokviszonyára vonatkozólag, két igen nevezetes pontja van.

E nevezetes pontok egyike az okmány 1-ső pontja, melyet már keresetünkben is szó szerint idéztünk, s mely határozottan kimondja, miszerint azon terület, melyen az örmények letelepedtek: a szamosújvári dominium területéből örökre kiszakittatik²⁾; másik nevezetes pontja pedig a 6-ik pont, melynélfogva a város 25,000 frt tőkeösszeg tényleg teljesített lefizetése mellett felmentetik a Károly király privilegiumában stipulált telkenkénti 10 frt taxa fizetés alól.

E kiváltság- és adomány-levelelről szólva, még azt is bátrak vagyunk birói figyelembe ajánlani, hogy az okmány végén látható clausula szerint az, Erdélyország rendleinek Nagy-Szebenben tartott gyűlése előtt 1759. évi október 2-án felolvastatván és kihirdettetvén, törvényerőre emelkedett.

¹⁾ Sajnálatos, hogy akkor, midőn apánk ehhez a költséges perhez kezdtek, a leltár nem volt feldolgozva... és így nem ismerték azt a fontos aktát, mit ezen munka I. köt. 105—106 lapjain (3. Fejezet) közzé adok; azért használták ezt a mondatot: „E terület zálogos volt.“ Ez a hibásan használt kifejezés: „zálogos volt“ okozott nekünk annyi kellemetlenséget, oly nagy anyagi kárt; mert ebbe kapaszkodott bele a kincstár és azt mondotta, hogy ha „zálogos a terület,“ akkor most a visszaváltás alkalmával — adjátok vissza.

²⁾ Akkor szakították ki, mikor a város épült (1700); itt az „örökre“ csak azt jelenti, hogy miután ezen évben (1758) kifizették a vétel-árt (25,000 frt), taksát (=kamát) sem tartoztak ezen terület után soha sem fizetni.

A kiváltság és adomány-levélnék ezen két pontja kétségtelesen igazolja, hogy mi teljes tulajdonosai lettünk a szamosújvári uradalom egy kis részét képező azon területnek, melyen a 17-ik század elején őseink megtelepedtek, mely ma Szamosújvár város területét képezi, melyet az 1726-ki privilegium taxa-fizetés mellett, az 1736-ki zálogszerződés pedig mint inscribált jószágot birtokunkban hagyott, s a mely Mária Terezia királynő által egyfelől az inscribált uradalom kötelekéből kiszakított, másfelől minden taxa-fizetés alól megváltatott.

Hogy ez valóban így van, azt másfél százados meggyőződésünkön kívül a befektetett okmányok teljesen igazolják.

E helyen még megemlítjük, hogy a Mária Terezia királyné fennebbi adomány-levelét, s az ez által Szamosújvár város jelenlegi területére nézve adott teljes tulajdonjogunkat II-ik József császár is megerősítette; de minthogy e dicső emlékü császár tényeinek jogérvénye közjogi tekintetben vitás lehet, ez okból erre itten különös súlyt fektetni nem kívánunk.

E királyi diplomák által városunk jövője iránt megnyugtatta, őseink nyugodtan várták be az 1736-ban kelt inscriptióban megállapított 90 évi zálogidő leteltét, s csakis a történeti teljesség végett jegyezzük meg itt azt, hogy az addig „örmény város“ név alatt létezett várost II-ik József császár kereskedő várossá, az 1791 ik évi 61. törvényzikk pedig Szamosújvár név alatt szabad királyi várossá emelte.

Végre 1826-ban elérkezett a zálogkiváltási idő, és a kir. kincstár jogai érvényesítésére nézve ki is jelentette szándékát.

Az ez iránt kapott felszólítás nyomán a város semmi ellenvetést sem tett a kiváltás ellen, hanem csakis az általa lefizetett 100,000 ezüst forintnak teljes értékben visszatérítését kívánta. E jogos és méltányos kívánatot azonban a kincstár nem akarta teljesíteni, hanem az 1811-ki devaluationalis patensre hivatkozván, a fizetést csakis váltópénzben ajánlotta fel.

Ezen egy kérdés volt a város és kincstár közt vitás, mely miatt a kincstár quindennalis pert indított, s az lejártatván, a kir. Gubernium 1837. évi márczius 22-én ítéletet is hozott, melyben a város lett nyertes, a mennyiben kimondatott, hogy a 100,000 frt zálogösszeg nem váltó, hanem ezüst pénzben fizetendő vissza.

A zálogvisszaváltási jog igaz, hogy a kincstár részére hasonlókép megítéltetett, de ez nem képezett reánk nézve sérelmet; mert mi a visszaváltási jog lételét nem támadtuk meg, minek következtében mi a Gubernium ítélete ellen apellandi ratiókat nem is adtunk be.

És ez igen természetes: a Gubernium ítéletében csakis elvileg van az kijelentve, hogy mi kötelesek vagyunk a szamosújvári dominiumot a zálogból kibocsátani s ebben nem volt sérelem;

mert az executió idejére és sorára lett fenhagyva először is eldöntése azon kérdésnek, hogy miből áll voltaképen a szamosújvári dominium, s másodsor felszámítása és liquidatiója a melioratióknak.

Éppen az akkori perlekedési rendszer ezen szabályának folyamánya volt az, hogy a quindennális perben sem a kincstár nem irta körül: nem sorolta elő a szamosújvári dominium kiváltani czélzott egyes részeit, sem pedig a város nem találta szükségesnek felemlíteni azt aényt, hogy az inscribált dominiumnak egy része, vagyis Szamosújvár város területe, a Mária Teresia királyné adománya által már tulajdonává vált¹⁾. Nem tette ezt egyik fél sem; mert igen jól tudtuk mi egyfelől azt, hogy egy királyi kiváltság és adomány-levél érvényesítése a kincstár ellenében nem igényel peres eljárást, másfelől pedig tudta mindkét fél azt, hogy ha ebből kérdés merülne fel, ennek megvitatása és eldöntése az executionalis eljárásra tartozik.

Ez tehát világos magyarázata annak a ténynek, hogy a város a Gubernium ítélete ellen nem tett további lépéseket, sőt erre még akkor sem érezte magát indittatva, midőn az ítélet kelte után egy évvel, azaz 1838-ik év márczius 10-én Ferdinánd király a város részére újabb szabadság- és adománylevelét adta ki. E diploma az 1791-dik évi 61. törvényezikk alapján Szamosújvárnak szabad királyi várossá emeltetését mondja ki, de felette lényeges és döntő bizonyítékot szolgáltat azon tulajdoni jogra nézve is, melylyel a város területét bírja. Ezen diploma 3-ik pontja ugyanis így szól: *Pro territorio ejusdem Civitatis totum et omne terrenum per incolas ejusdem intra territorium ipsius civitatis hactenus possessum (dempta solum arce ibidem nostra ejusque fortalicio) sub suis veris et antiquis metis ac limitibus, universisque earundem quovis nominis vacabulo vocitatis appertinentiis, beneficiis, utilitatibus, proventibus et emolumentis, puta: venatione, piscatione, teloniis, molendinis, educillis et macellis ubique in hoc territorio intra et extra civitatem, intra tamen territorium ipsius civitatis constitutis vel habere querentibus, braxatione, cerevisia, ustione cremati, cocatione laterum aequae ac tegularum, proventibus, item fororum et nundinarum, moderataeque taxae solutione per cujusvis generis incolas, non civis, in civitate tamen, vel ejus territorio degentes et domicilia in fundo publico erecta habentes pro fundo domicilii quam adiu sibi*

¹⁾ Nem adománya áldal vált tulajdonává, hanem vétel útján. A Lipót-féle diploma, mely 1700. május 15. kelettel van ellátva, megengedte apáinknak, hogy „saját pénzeikkel városhelyet és telkeket vásárolhassanak.“ (L. ezen munka I. kötetének 102 lapját, Harmadik bekezdés). Megvették a város területét 25000 frton; de mivel pénzükkel kellett várost építeni és kereskedést folytatni, így szólottak a jó királyhoz: „Engedd, hogy a vételért ne fizossuk most, mert pénzünk nagyon igénybe van véve; hanem kifizetjük később — és tartozásunk után fizetünk az államnak kamatot (minden telek után 10 frt taksát). Ha kifizetjük tartozásunkat (25,000 frt), meg fog szünni a kamatfizetés (=taksá).

illum emtionis vel alio justo titulo non appropriarent, solvendae, erectione pharmacopearum et tabernarum cunctis denique juribus et jurisdictionibus aliis hujusmodi civitatibus competentibus jure civili possidendas concedimus.

Ezen pontnak egyszeri átolvasása elég arra, hogy mindenkit meggyőzzön arról a tényről, miszerint az ország és fejedelme, midőn Szamosújvár városból szabad királyi várost alkottak, egyúttal tulajdonul jure civili perennali neki adományozták¹⁾ azon területet, melyen a város fekszik, s hogy akkor bizonyára nem jutott senkinek eszébe az, hogy egy 110 évvel korábban kelt zálogszerződés alapján a kir. kincstár majd ki fogja telepíteni azt az új szabad királyi várost százados birtokából, melyet az ország és fejedelem a szent korona tagjával fogadtak, és az országgyűlésre meghívtak. Különös birói figyelembe kell még itt ajánlanunk azt is, hogy Ferdinánd királynak fennebbi diplomája az annak végén látható clausula szerint nemcsak a Gubernium és B.-Szolnok vármegye előtt, hanem a Kolozsvárt 1842-dik évben tartott országgyűlésen is kihirdettetett s ez alkalommal a fiscalis director kivételével, más senki az ellen kifogást nem tett. A fiscalis director kifogása pedig egyenes confirmatioja mind annak, a mit mi fennebb arra nézve elmondottunk, hogy a Szamosújvár város jelenlegi területe adomány²⁾ által szerzett tulajdonunk.

Ezen állításunk bővebb illusztrációja végett ide zárjuk egész terjedelmében Horváth Ferencz fiscalis director urnak az 1842-ik évi országgyűlés 54-ik ülésén márczius 22-én beadott s jegyzőkönyvre vett nyilatkozatát, melynek magas birói figyelembe vételét egész tisztelettel kérjük.

E nyilatkozatból kitünik, hogy a fiscalis director az 1791-ik évi 61. törvényezikk, valamint a királyi kiváltságlevélnek Szamosújvár területére vonatkozó birtokjogi hatályát úgy értelmezte, hogy Szamosújvár egész területe királyi városi joggal bírhatóság végett adattatott a városnak. E kifejezés alatt pedig hazai jogfogalmaink teljes nemesi tulajdont értettek.

A fiscalis director elismerte ezzel azt, hogy Szamosújvár város területe többé nem zálogos birtok, s habár meg is jegyezte, miszerint e város területe a pura fiscalitások sorából ki nem törölendő, ezt nem abból az iudokból tette, hogy azzal a kincstár zálogkiváltási jogát fentartsa, hanem expresse csakis azért, mivel az Ap. Cons: II. része, 8. tit. 1-ső art. szerint a szabad királyi városok is „*Liberae Civitates et oppida libera*“ kivétel nélkül mind a pura fiscalitások lajstromába tartozván, ennélfogva Szamosújvár területét, mely azelőtt is pura fiscalitás volt,

¹⁾ Nem adományozták, hanem megvette 25,000 frton az örmény comunitas.

²⁾ Helyesen: vétel által...

azok sorából kitörölni nem szükséges. Ugyancsak a fiscalis director nyilatkozatából kitűnik az is, hogy ő contradictiója által semmi egyebet nem czélozott, mint azt, hogy a város területén levő vár és annak erőssége iránt a királyi kincstár által fentartott tulajdonjog kifejezetten reserváltassék, s másfelől a Kandia nevű várórségi község feletti jurisdicció a városi hatóság alól kivéssék.

A fiscalis director tehát Ferdinánd királyi privilegiuma és donatiója ellen, annak különösen 3-dik pontja ellen egyéb okból nem contradicálván a fiscus nevében, még confirmálta annak dispositióit, sőt expresse ki is fejezte azt, hogy a város és polgárai által birtokolt terület szabad királyi városi joggal bírhatás végett adatott nekünk.

Ime tehát a gubernialis ítélet keletkezése után még egy királyi adomány és törvényhozási jóváhagyás confirmált minket azon terület örökös tulajdonában, mely Szamosújvár város területét képezi, mely régebben a szamosújvári dominiumhoz tartozott, annak egy kis részét képezte.

Eszerint kétségtelen, hogy a zálogváltási jog tárgyát képező szamosújvári dominium már 1758-tól a Mária Terezia privilegiuma és donatiója idejétől, valamint különösen a Ferdinánd királymája 1838-ban kelt diplomája, és az 1842-ben kelt országgyűlési határozat ideje óta, nem áll azon egész területből, mely ahhoz a zálogbavétekor tartozott, miután e területből mind az, a mi Szamosújvár várost és határát képezi, adományozás¹⁾ által kivéttett, s így zálogos birtok gyanánt csakis az tekintendő, a mit Szamosújvár város határán kívül bírnak a zálogos dominiumból, vagyis a mi: a Szamosújvár-Némethi, Péterháza, Ördöngös-Füzes, Mikola, Hésdát, Ormány, Kápolna, Thorda-Vilma és Boncznyires községek határán fekszik.

Daczára ezen tényállásnak, a mint már fennebb is említettük, mi a város területére szerzett tulajdonjogunkat a zálogváltás végett indított quindennalis perben sem a Gubernium ítélete előtt, sem azután nem említettük fel; mert e kérdés az akkori törvénykezési rendszer szerint, a végrehajtás idejére tartozott, s mert fel sem tehattük, hogy a kir. fiscus a gubernialis ítélet után a király és országgyűlés által confirmált szabad és teljes tulajdoni jogunkat valaha megtámadja. Így történt tehát, hogy mi a gubernialis ítélet ellen appellandi ratiókat nem adtunk.

A kir. kincstár azonban a zálogsumma értékének kérdésében appellált s ez appellatio stadiumában találta a pert az 1848-diki válság.

Hogy e válság után a perbe az akkori legfőbb ítélő- és semmitő-szék az ősiségi nyílt parancs és az osztrák p. p. szabványainak világos megsértésével beleavatkozott, s hogy az 1855-ben hozott ítélet az idézett törvényeken alapuló jogainkkal szemben sérelmes, hogy továbbá az 1811-diki devaluationális patens a zálog-

¹⁾ Helyesen: eladás által.

summának apasztására jogellenesen és méltatlanul alkalmaztatott, azt mint a per érdemére tartozó sérelmünket felebbezéseinkben kimutattuk; ha azonban e sérelmekről eltekintünk, a legfőbb ítélőszéknek 1855-ben kelt ítélete jelenleg veszélyeztetett tulajdonjogunk tekintetében jogsérelmet nem tartalmaz, mert az nem egyéb, mint helybenhagyása a gubernium azon ítéletének, melyet mi keletkezése idejében annyira helyesnek találtunk, hogy ellene még appellandi ratiókat sem adtunk be.

A mi legfőbb s ezúttal orvosoltatni kívánt sérelmeink az 1855-ben kelt ítélet után kezdődnek.

Ugyanis: a kir. kincstár 1859-dik évi július 25-én 3662. szám alá a deési cs. kir. kerületi törvényszékhez kérest adott be a végett, hogy az 1858-ik évi okt. 7-én kelt, s a zálogváltási pereket szabályozó nyílt parancs 2. §-ának analogiája alapján rendeltessék meg nekünk az, hogy a zálogos szamosújvári dominiumban s annak appertinentiában találtató meliorációkat 30 nap alatt keresettel mutassuk ki, mert ellenkező esetben a zálogos birtoknak és tartozékainak végrehajtási átadása meg fog rendeltetni.

E kérésnek az akkori deési cs. k. kerületi törvényszék 1859, aug. 16. 3662. szám alatt kelt végzésével teljes tartalmára nézve helyet adott.

Itt van sérelmeinket s a minket fenyegető jogtalan eljárásnak kútfeje. Ugyanis: a kir. kincstár a gubernialis és a Cassationshof ítéleteit úgy tüntette fel, mintha azok már a jelenlegi törvénykezési rendszer szerint is végrehajtható ítéletek volnának, melyeknél csakis a melioratiók és deterioratiók liquidálása van hátra.

Ez azonban alapos és cardinális tévedés!

A Gubernium és Cassationshof ítéleteinek végrehajtása előtt még egy más nevezetes kérdésnek kell eldöntetnie, t. i. a zálogtárgya megállapításának. A régi hazai perrend szerint e kérdés a végrehajtás feladásához tartozott, ma a végrehajtás ezzel nem foglalkozhatik, ennélfogva e kérdés csak rendes contradictorius eljárás és perrendszerü bizonyítékok alapján, csakis rendes kereset beadása és bírói ítélet által oldathatik meg.

Ez kétségtelen és világos!

Ugy de a zálog tárgya megállapítása iránti eljárásnak nemcsak a végrehajtást, hanem még a melioratiók iránti pert is meg kell előznie, mert a legnagyobb képtelenség perelni és ítéletet hozni egy olyan zálogos birtok melioratiói felett, melyről még az sines megállapítva, hogy voltaképen miből is áll az a birtok.

Ennélfogva hibás volt a kir. kincstárnak fellépése a 3662/1859. számú kérése rendén, és még hibásabb volt a törvényszék, mely e kérésnek helyet adott, s mely a melioratiók iránti kereset beadásának elmulasztása esetére, minket egy olyan ítélet végrehajtásával fenyegetett, a mely ítéletben a per tárgya még csak hozzávetőleg sines körülírva.

Ha a végrehajtási fenyegetés a régi hazai törvénykezési formák érvényének ideje alatt intéztetett volna hozzánk, nem ütöttünk volna meg rajta; mert tudtuk volna, hogy a végrehajtás folyama alatt van törvényes alkalmunk és módunk arra, hogy a per tárgyának birói megállapítását kérjük, és hogy érvényesítsük a zálogos dominium egy része iránt a zálogszerződés után támadott és a zálogos ítélet után confirmált jogainkat; de hogy egy a hazai perlekedési formák között keletkezett elvi ítélet az új perrendtartások szabályai szerint hajtassék végre, ez oly komoly fenyegetés volt, melylyel szemben magunkat védeni kellett.

Épen ezért kénytelenek voltunk a bíróság rendelkezésének engedelmeskedve 1860-ik évi febr. hó 21-én 823-ik sz. a. beadni a melioratiók felszámítása iránti keresetünket, mely a jelen pernek kiindulását képezi.

E keresetünkben azonban nem mulasztottuk el a bíróság figyelmébe ajánlani azt, hogy a kincstár fellépése hibás és elszietett, s hogy a melioratiók kérdését addig sem tárgyalni, sem megoldani nem lehet, míg a zálogváltás tárgya birói ítélet által megállapítva nincs; kértük ennél fogva, hogy a kir. kincstár előbb a zálog tárgyának birói megállapítása végett keresetre utasíttassék. De az esetlegességi elvnel fogva még tovább is mentünk, s ugyancsak említett keresetünkben felfejtettük és kimutattuk azt is, hogy az eredetileg zálogba vett dominium egy része, vagyis a jelenlegi Szamosújvár város területe a zálogszerződés után királyi adományok és országgyűlési határozatok által örökös tulajdonunk lett, s hogy ennél fogva a zálogos jószágról készült conscriptió 3—27 lapjain elősorolt ingatlanok ma már többé nem tartoznak a kiváltandó dominiumhoz, s ennek nyomán kijelentettük azt, hogy e városi területre nézve mi melioratiókat nem is számítunk fel.

Végre pedig a dominiumnak többi és kétségtelenül zálogos részére nézve kimutattuk melioratióink tárgyát és összegét.

Keresetünk ellenében a kir. kincstár képvisellete megtette mindazon kifogásait, melyeket egy rossz hiszemű magán fél is csak morális áldozatok árán használhat, de a melyek a kincstár képviselétével nem igen egyeztethetők össze. Különösen elég merész volt a kir. kincstár megtagadni azt, hogy az általa különben valónak beismert s Mária Terezia királynőtől kiadott adomány nekünk Szamosújvár város területére nézve tulajdonjogot adott volna.¹⁾

Sőt tovább menve azt mondja, hogy miután mi elmulasztottuk a város területén levő javításainkat, házaink és utcáink stb.

¹⁾ Ha ismerte volna a város azt a fölötte becses aktát, mi a Vár. lev. 1818 év „Liber Expeditionum“ 380 szám alatt látható s mit ezen munka I. kötetének 106 lapján közre adtam, -- akkor az akta felmutatása mellett azt mondhatta volna ügyvédünk a kincstárnak, hogy „Szamosújvár város területére nézve tulajdonjogot adott nekünk“ az — örök vétel.

értékét felszámítani, ennél fogva kéri, hogy e tekintetben perveszteseknek ítéltsünk, és a város területének átadására minden javítási megtérítés nélkül köteleztessünk.

Ezen ellenvetések mellett a kereset írásban betárgyaltván, a felett már két bíróság ítelt és pedig egyik ferdebb alakban és ferdebb tartalommal mint a másik, de mindkettő oly szabálytalanul és törvényellenesen, hogy az ítéletek egész lételünket veszélyeztetik.

Ugyanis: a tisztelt alsóbb bíróságok először is teljesen mellőzték és agyonhallgatták abbéli kifogásunkat és kérésünket, hogy a meliorációk iránti kérdések elhatározása előtt a kir. kincstár utasítsa arra, hogy a kiváltandó zálogosbirtok tárgyát kereset útján állapíttassa meg.

Nem tudjuk ugyan, de úgy hisszük, hogy e nagy horderejű kérdésnek hallgatással mellőzése csak tévedésből vagy talán a kérdés helyes felfogásának hiányából eredett. Reánk nézve azonban a legfenyegetőbb veszély származhatik e tévedésből, ha a nagyméltóságú királyi semmitőszék bölcsesége nem segít e képtelen helyzeten.

E veszedelem abban áll, hogy ha a meliorációk iránt hozott alsó bírói ítéletek jogerőre emelkednének, akkor a kir. kincstárnak netalán végrehajtási joga támadna ezen és a gubernialis és Cassationshof ítéletei alapján, s megtörténhetnék az a dicsőséges esemény, hogy a m. kir. kormány a meliorációk megtérítése nélkül kitelepitene egy szabad királyi várost, melyet a nemzeti fejedelmek előzékeny ajánlatai nyomán építettek akkor szívesen fogadott őseink, s melyet 1758-ban és 1838-ban királyi privilegiumok és országgүйlési törvények adtak nekünk szabad királyi városi örökös birtokunkba.¹⁾

Hogy e fenyegető veszély nem agyrém, annak tanusítása végett felmutatjuk a kir. kincstárnak a szamosújvári kir. telekkönyvi hatósághoz beadott s ide 4. 5. alatt eredetben csatolt perfeljegyzési és zálogvisszaváltási jog feljegyzési kéréseit, melyek világosan tanusítják, hogy a kir. kincstár jelenlegi képviselői egész komolysággal törekszenek arra, hogy az egykor szabad királyi várossá emelt Szamosújvár várost zálogvisszaváltási czímen kitelepitésék az őseinknek adományozott földről.²⁾

E perfeljegyzés és megítélt zálogvisszaváltási jog feljegyzési kérések jelenleg tárgyalás alatt állanak; de mi keserű tapasztalás által megtanítva, ma már nem tartjuk lehetetlennek azt sem, hogy akad majd bíró, a ki a gubernumnak és Cassationshofnak elvi ítéleteit fel fogja jegyeztetni azon birtokainkra, melyek a zálogszerződés és a gubernialis ítélet után keletkezett királyi adományozás³⁾ útján váltak tulajdonunkká.

¹⁾ Már többször modottam, hogy a város területének vétel útján lettünk birtokosai!

²⁾ Helyesen: az őseink által drága pénzen megvett földről.

³⁾ Vétel útján

Elég okunk van e szomorú feltevés alkotására; mert látjuk azt, hogy volt már bíróság, a mely 1859-ben azzal fenyegetett, hogy a guberniális és Cassationshof ítéletét végrehajtja; voltak ismét bíróságok, melyek ítélték olyan birtokok melioratói felől, a mely birtokok mivolta soha bíróilag megállapítva nem lett.

És ha feltevésünk valósulna, ha a formákhoz kötött telek-könyvi hatóság a pert és illetőleg a kincstár kifejezése szerint — a megítélt zálogjogot feljegyezné, kérjük: minő kilátásunk lehetne nekünk arra, hogy fennebb előadott és kétségtelenül fennálló tulajdonjogunkat érvényesíthessük? Felelet: semmi! s e l ő t t ű n k c s a k e g y ú t á l l a n a, t. i. a z o r s z á g ú t, m e l y k i v e z e t e h a z á b ó l v i s s z a Á z s i á h a!

Nagyméltóságú kir. Curia! ne méltóztassék rossz néven venni, ha akkor, midőn fonák birói eljárások által egész lételünk veszélyeztetve van, nem tarthatjuk meg azt a nyugodtságot, mely a perlekedésnél szabály, de egész alázattal kérjük, méltóztassék helyzetünket, s az ellenünk vezetett támadás veszélyes voltát teljes mértékben figyelembe venni!

Kimutattuk azt privilegiumok, adománylevelek, országgyűlési határozatok és törvények által, hogy azon szamosújvári dominium egy része, a melyet 1736-ban zálogba vettünk, azóta sajátunkká vált, e területen lakunk, ezen áll városunk, ennek egy része képezi utczáinkat, ez egész h a z á n k!

És ime mi, birói tévedések és perlekedési formák által elzárattunk mind eddig — attól, hogy e tulajdonjogunkat érvényesíthessük, birói elbírálás tárgyává tehessük, s kilátásunk van reá, hogy épen ezáltal legszentebb tulajdonunktól a magas állami kincstár által megfosztatunk.

Nem vagyunk ugyan arról még teljesen meggyőződve, hogy a magas kormány, mint egyúttal a kincstár valódi képviselője, eltörölni szándékozik-e Szamosújvár városát Magyarország területéről, vagy talán más nálunknál h a z a f i a s a b b lakosokat akar e helyre telepíteni; de bármit akar is a magyar kormány, mi legszentebb jogaink érzetében nem vagyunk hajlandók eltérni azt, hogy törvényes formák örve alatt, s minden kárpótlás nélkül elveszítsük részint pénzzel, részint valóságos polgári érdemekkel szerzett tulajdonukat.

Mi már a fennebb részletesen előadott per folyamát és a melioratóiok tárgyában kelt két alsó birói ítéletet oly szabályellenesnek, s a per jelenlegi állását oly jogi képtelenségnek tartjuk, hogy e miatt kénytelenek vagyunk s e m m i s é g i p a n a s z s a l é l n i.

E panaszunkat alapítjuk először a p. t. r. 297. § ának 1-ső és 10-ik pontjaira és pedig a következő indokokból:

A zálogos ingatlanok kiváltásának magát az 1858. évi decz. 7-én kiadott s a birodalmi törvénylap 1858. LVI darabjában 229. száma alatt megjelent igazságügyminiszteri rendelet szabályozza, mely a zálogváltásra jogosultaknak, valamint a zálogos ingatlanok

birtokosainak kölcsönös jogait szabályozván, mint anyagi törvény ma is kötelező erőben fennáll, s a zálogos perek megítélésénél az egyetlen irányadó szabály. Ezen igazságügy miniszteri rendeletnek 3. §-ban az áll, hogy a zálogösszeg és meliorációk felett hozandó ítéletben ki kell mondani azt is, miszerint a zálogösszeg és a javítások értékének lefizetése ellenében a zálogos ingatlanok 14 nap alatt átadandók.

Ennélfogva a zálogsummát és a meliorációk összegét a zálogkiváltó fél csak akkor tartozik lefizetni, midőn egyszersemind a zálogos ingatlanok birtokosa is a zálogos birtoknak tényleges kibocsátására köteleztetik.

Ezen kölcsönös kötelezettségeket külön teljesíteni, azok teljesítésére külön határidőket kitűzni nem lehet, mert ez ellenkezik a jogviszony természetével, s ellenkezik az e részben fennálló s fennebb idézett törvényes szabályokkal.

A zálogváltási perek ezen természetéből, s illetőleg az 1858. évi decz. 7-iki miniszteri rendelet 3. §-ának világos rendeletéből foly tehát az, hogy a meliorációk és a zálogsumma feletti ítéletben a kiváltó fél által fizetendő összeg megállapításán kívül egyúttal a zálogos ingatlanoknak is oly módon elő kell soroltatniok és körül kell iratniok, hogy az ítélet mindkét irányban végrehajtható legyen.

Az utóbbi kelléknek, a zálogos birtok körülírásának és a kibocsátás elrendelésének hiánya, nemcsak hogy az idézett miniszteri rendelet világos szavaival ellenkezik, de egyúttal végrehajthatatlanná teszi az ítéletet.

Miután pedig a jelen perben kelt s a zálogváltási jogot elvben megállapító ítéletek a régi hazai törvénykezési rendszer alatt keletkezvén, a zálogos ingatlanok körülírását nem tartalmazták, s így a zálogos ingatlanok szabatos körülírását a korábbi ítéletekből átvenni nem lehetett, ennélfogva a királyi kincstárnak a perrendtartás és a végrehajtási rendszer változtalával feladata lett volna rendes kereset útján ítéletesen megállapíttatni azon ingatlanok miségét, hollétét és mennyiségét, a melyek kiváltásához jogot tart, s csakis a zálog tárgyának ilyen eljárás útján kieszközölt megállapítása után hozhatott volna a bíróság a zálogösszeg és meliorációk összege, valamint a zálogbirtok kibocsátása felett olyan ítéletet, a melyet a fennebb idézett törvény tisztán előir, s a mely minden irányban végrehajtható lett volna.

Az itt megjelölt kereset beadását azonban a kir. kincstár elmulasztotta, s így a p. t. r. 12. §-ában foglalt szabály ellen vétve, a 297. §. 1-ső pontjában írt semmiségi esetet provocálta az által, hogy minket egy mennyiségileg és minőségileg soha meg nem határozott birtok meliorációinak felszámítására kényszerített.

De másfelől nemcsak szabályellenesen és semmis módon lett a jelen kereset folyamathá téve, hanem szabályellenes és semmis az ezen perben hozott mindkét alsó birói ítélet is. Ugyanis ezen ítéletekben nemcsak hogy a zálogos birtok misége, holléte és meny-

nyisége körülírva nincs, de teljesen mellőzve lett a többször idézett miniszteri rendeletnek azon határozott szabálya is, hogy a melioratiók feletti ítéletben egyúttal a zálogos birtok kibocsátása is elrendelendő. Ezekről a sérelmes első és másodbirói ítéletekben egy szó említés sincs, hanem csakis a zálogösszeg és melioratióknak 15 nap alatt leendő megfizetése rendeltetett meg.

Mint hogy pedig, a mint fennebb már kimutattuk, a zálogsumma és melioratiók fizetésére határidőt kitzüni nemcsak nem törvényes, de észszerűen nem is lehetséges mindaddig, míg egyidejűleg a birtok átadása is ítéletesen el nem rendeltetik, s minthogy ezen utóbbi követelménynek az alsó bíróságok nem feleltek meg, és a jelen per iratai alapján meg sem felelhettek, ennél fogva úgy az alsó birói ítéletek, valamint az egész eljárás a p. t. s. 297. §-ának 10. pontja értelmében semmis.

Ez állításunkat bátrak vagyunk a nmlgú kir. curiának 1873. január 16-án 14,877 sz. a. kelt határozatával is indokolni, melyben jelen esetre alkalmazva, a következő elvi kijelentések foglaltatnak:

„Tekintve, hogy az 1868. évi LIV. t. cz. által élebe léptetett perrendtartás alapelveinek egyike, miszerint a végrehajtás az ítéletnek minden peres kérdéstől ment egyszerű foganatosítása legyen, mit azon körülmény is bizonyít, hogy a végrehajtási cselekmény ellen a fokozatos felelbbvitelnek hely nem adatott; tekintve továbbá, hogy ez alapelveből kifolyólag a ptr. 256. §-ában világos kifejezés adatott annak, miszerint az ítélet végrehajtható legyen, azaz a magában véve, a marasztalt fél által teljesítendő kötelezettségek pontos körvonalozását tartalmazza, és még akkor is határozott utasítást foglaljon magában, midőn kivételesen egyes kérdések eldöntése vagy a marasztalási összeg felszámítása a végrehajtási eljárásra halasztatott;

„tekintve végül, hogy ingatlan birtokok kibocsátásánál az igényelt ingatlanok körülírása oly lényeges előfeltétel, miszerint e nélkül a jelen ptr. szerint határozott és végrehajtható ítéletet hozni sem lehet, s a per tárgyának megállapítása, mint lényeges elemi kérdés a végrehajtási eljárásra annál kevésbé utalható, mivel különben ezen legtöbb esetben vitás és a per érdeméhez tartozó kérdést a végrehajtási eljárás alkalmával szabályszerű peres eljárás nélkül kellene tisztába hozni, és a fokozatos felelbbvités kizárásával egyedül csak semmiségi panasszal orvosolható végzés utján eldönteni; —

„mindezeknél fogva minden olyan ítélet, melyben a fél ingatlanok kiadására lett elmarasztalva, a nélkül hogy az ingatlanok misége, holléte és mennyisége közelebbről meghatározatnék, mint végrehajthatlan a ptr. 297. §. 10. pontja szerint semmis.“

Az előadottak alapján bátrak vagyunk egész tisztelettel kérni a nagyméltóságú királyi semmitő-széket, miszerint tekintve azt, hogy a zálog tárgyának birói megállapítása előtt a melioratiók

kérdése felett sem tárgyalni, sem ítéletet hozni nem lehet (p. t. r. 12 §. és p. t. r. 297. §. 1-ső pontja);

tekintve azt, hogy a királyi kincstár soha sem mutatta ki, és a bíróságok soha sem állapították meg, hogy a per és zálog tárgyai miből állanak, e nélkül pedig a zálogsumma és melioratiók összege feletti ítélet végre nem hajtható (1858. évi decz. 7-én kelt igazságügyminiszteri rendelet 3. §. és p. t. r. 297. §. 10. pontja); ennél fogva méltóztassék kimondani, hogy az alsó bíróságoknak ítéletei mint végre nem hajthatók, s a melioratiók iránti kereset, mint korai, az azt követett tárgyalással együtt megsemmisítetik s a kir. kincstár arra utasíttatik, hogy a gubernium és a Cassationshof ítéleteiben zálogosoknak kimondott ingatlanok hollétét és miségét kereset által állapíttassa meg, s csak azután lesznek a melioratiók és deterioratiók kérdései újra tárgyalandók.

Ezen az úton módunk és alkalmunk lesz arra, a mitől eddig teljesen el voltunk zárva, hogy t. i. a kincstárnak megítélt zálogjogát a sz.-újvári dominiumnak azon részére korlátoltassuk, a mely királyi adományok által tulajdonunk nem lett.

Hogy ha pedig az ily módon szabályszerűen letárgyalandó perben Szamosújvár város területére nézve előadott tulajdoni igényünk alaposságát a tisztelt bíróságok be nem ismernék, akkor módunkban lesz az is, hogy a város területén létező melioratiók, lakházaink és utcáink értékét is felszámíthassuk, hogy legalább azon esetre, ha a kincstár Szamosújvár üres falait minden áron megszerezni kívánja, legalább megfizesse azt a tőkét, melyet őseink egyik legszébb erdélyi város felépítésére fordítottak.

Ügyünk anyagi igazságának érzete, s az előadott alaki sérelmek és semmiségi okok alapossága iránti meggyőződésünk remélünk engedi, hogy panaszunk kegyes és igazságos méltánylásban fog részesülni s e reményben teljes tisztelettel maradunk

a nagyméltóságú királyi Semmitő-székek — alázatos szolgálói : Szamosújvár szabad királyi város közönsége : *Placsintár Dávid* m. k. polgármester.

A hátirat: Tekintetes kir. törvényszékhez Deésen semmiségi panasza Szamosújvár szabad kir. város közönségének képviselve Placsintár Dávid polgármester által Szamosújvárt a magyar kir. kincstár ellen, képviselve Stancsek János királyi kincstári ügyész által Nagy-Bányán, a szamosújvári kincstári uradalom zálogkiváltási perében a marosvásárhelyi kir. táblának 1876 jún. 24-én 3096 szám alatti ítélete ellen.

*

Eddig a „semmiségi panasz.“ És ezt itt közölnöm kellett; mert monográfiám nem lenne teljes a város és a kincstár között folyt s egységgel befejezett ügynevezett „Dominiumi per“ története nélkül.



Simay Gergely.

De mielőtt az
egyességről szó-
lanék, még egy fon-
tos körülményről
kell említést tennem:

A kincstár foly-
ton azt állította (de
bizonyítani nem tu-
dott; mert az egyet-
len egy tanúnak val-
lomása a 182 tanú
vallomásával szem-
ben — semmi súly-
lyal sem bír), hogy
az örmény közönség
azon területnek, me-
lyen városunk ¹⁾
épült — értékét nem
fizette ki; ellenben
a város nem egy írá-
sos bizonyítékot csa-
tolt a per-iratokhoz,
melyekből világosan
látszott, hogy a vá-

ros területének árát (= 25000 ezüst forint) kifizettük. De
mivel az eredeti iratot, mely a mondott terület áráról szó-
lana, a város felmutatni nem tudta, csak tovább folyt a
hosszas és költséges per . . . És ime a miről a város on
senkinek sem volt tudomása, azt előmutatom én.
Meggaptam a kiselejtezett iratok közt Dániel Tódornak
és Theodorovics Mihálynak 1758 márcz. 7-én Bécsben
kelt „Deputatusi“ jelentését. Ez a fölötte becses okirat a

¹⁾ A per-iratokban a kincstár a Szamosújvár (= Armenopolis) név helyett igen gyakran használja a Gerla nevet is. Itt a zavar kikerülése végett megjegyzem, hogy maga a kincstár is „Gerla“ alatt nem azt az elpusztult falút érti, mely városunk éjszaki végén közvetlenül elterült s melyről ezen czikkely 7. fejezet második bekezdésének második sorában van szó, hanem magát Szamosújvár városát érti, mely várost az oláhság még mai napság is „Gerlá“-nak nevezi.

többek közt ezeket is mondja: „Tudják meg azt is — a város főbirájához és a tanácsnokokhoz intézik jelentésüket, — hogy kérnek tőlünk a királynőnek (Mária Terezia) ezen nagy háborúja idejében kölcsön vagy ajándékban húszezer forintot, a mitől meg nem szabadulhatunk.¹⁾ És ezt látva, úgy tettünk, hogy azt a nálunk levő



(II.) Placintár Dávid polgármester.

pénzt, vagyis a húszezer forintot nem adtuk költsön, hanem tegyük²⁾ melléje még ötezeret, hogy (összesen) legyen huszonötezer és aztán taksát többé soha sem fognak fizetni, bármennyire megnő is³⁾ a város. (L. hátrább „Küldöttségeink jelentései“ czimű czikely 3. fejezetét).

Ezt a drága aktát, melyet eredetiben megmutatok bárkinek, nem tudta felmutatni a város . . . azért veszi-

¹⁾ A folyó háború sok pénzbe kerül; azért sehogy sem térhetünk ki a kérés elől.

²⁾ Azért használ az irat jelen-ideőt („tegyünk“), mert a küldöttség kezénél csak 20000 frt volt; de a hiányzott ötezeret is rövid idő alatt felküldötte a város deputátusaihoz, kik még ott voltak Bécsben. A város „szabad kezű“ küldötteinek eljárása ellen mi kifogást sem tett, mert áldozatok árán is szabadulni akart a nagyon terhes „taksa-fizetés“ alól.

³⁾ Minden egyes felépült telek után a kincstárnak 10 forintot fizettünk (= taksá); a szegény háztulajdonosokért, kik nem voltak képesek taksát (taxa domorum) fizetni, a város fizetett. Most kifizetjük a város területét (a telkek árát) és meg fog szünni a taksa-fizetés; még azon házakért sem fognak fizetni, melyek — a város növekedésével — ezután fognak felépülni . . .

tettük el a pert — minden igazságunk mellett is a — a második és harmadik forum előtt . . .

Végre 1887-ben egy bizottságot küldöttünk fel Budapestre, mely a következő tagokból állott: Placsintár Dávid polgármester, Simay Gergely városi közgyűlési tag, dr. Molnár Antal országgyűlési képviselő és Bokros Elek ügyvéd (ez folytatta akkor a városnak ezen költséges és hosszadalmas perét); ezekhez csatlakozott báró Bánffy Dezső Szolnok-Dobokamegye akkori főispánja. Ez a bizottság a mondott év áuguszt 10-én Tisza Kálmán



Dr. Molnár Antal.

miniszterelnökkel, mint pénzügyminiszterrel a következő egyességre lépett:

A város lemond egyszer s mindenkorra a százezer frt zálogösszeg visszaköveteléséről nemcsak, de ezen felül még reá fizet kétszázezer (200000) forintot. A kétszázezeret azonnal — állampapírokkal — kifizettük — és az uradalom, a per teljes beszüntetésével, maradt a — város kezében . . .

És most, mielőtt ezt a cikkelyt be-

fejezném, lássuk mennyibe került a városnak a „szamosújvári uradalom.“

Ez az uradalom akkor, midőn apáink bejöttek (1672) eladó volt: 50000 frtra volt becsülve. De nem vette meg senki. Ebből 1700-ban kiszakított a kincstár egy darabka területet, melyen városunk épült. Ezen terület árát 1758-ban

fizettük ki, addig (1700—1758, tehát 58 évig) fizettük a terület árának (= 25000 frt) kamatait („taxa domorum“). Az uradalom többi részeért adtunk 1736-ban 100000 frt zálogösszeget; végre 1887-ben — az egyesség alkalmával — még adtunk 200000 frtot, összesen tehát háromszázhuszonötezer (325000) frtot és így a becsár hatszorosánál még 25000 frttal többet adtunk!



XXII. Czikkely.

III. Károly király adománylevele.

(Copia donationalium in rationem Nationis Armenicae Anno 1738 facta).

Nos Carolus sextus Dei Gratia electus Romanorum imperator semper Augustus, ac Germaniae . . . Hungariae Rex, Princeps Transylvaniae etc: Memoriae commendamus tenore Praesentium significantes, quibus expedit universis: quod cum Nos Dominium nostrum Fiscale Szamosujváriense, Comitatuque Szolnok interiori existens habitum, ad nostram ejusdem nominis arcem Szamosujvár spectans in anno adhuc Millesimo septingentesimo decimo septimo, pro Valachorum graeci Ritus in dicto Principatu nostro Sacrae Romano-Catholicae Ecclesiae unitorum episcopatus fundatione seu dotatione contulissemus ac assignassemus, ex post vero intervenientibus alijs circumstantijs; et siquidem pro emptionali concessione praelibati Domini Communitas Armena ibidem Szamosujvárini, alias Armenopoli residens institisset, aliundeque pro fundando antelato Episcopatu Valachorum ac etiam monasterio, magis congruum Dominium nempe Balásfalva in Comitatu Albensi existens, prae manibus Fisci nostri Regij haberetur, modernus eorundem unitorum Valachorum Episcopus Reverendus ac Magnificus Liber Baro Joannes Innocentius Klein, idem Dominium Szamosujvár, cum universis ad illud spectantibus et deservientibus Possessionibus, Portionibus, cunctis denique quovis vocabulo vocitatis pertinentijs et emolumentis, pro mentionato Dominio nostro videlicet Balásfalva, cum consensu Pontificio, Fisco nostro Regio resignasset, ac irrevocabiler in perpetuum remisisset, taliterque horum Dominiorum permutatio cum benigna Ratihabitatione nostra actualiter subsequuta sit, initusque fuerit in Transylvania super praefato Dominio Szamosujvár Fiscum nostrum Regium Transylvanium inter et nunc dictam Communitatem Armenam Szamosujvárini alias Armenopoli residentem Contractus sequentis tenoris. Memoriae commendatur virtute praesentium quibus expedit universis praesentibus ac futuris inter Fiscum Regium Principatus Transylvaniae ab una et nationem Armenam Szamosujvárini alias Armenopoli residentem ab

altera partibus, sequentem Contractum hodie infrascripto die fuisse celebratum et erectum vigore cujus 1-mo. Perpetui Regio-Fiscalis Juris Szamosujváriense Dominium, uti Fiscus antea perse, et per Reverendissimum Dominum Episcopum Baronem a Klein actu tenet, cum universis ad illud Jure, et ab antiquo pertinentibus ac deservientibus Possessionibus integris Possessionarijs Portionibus, earumq. Colonis et Inquilinis, Allodiaturis, terris arabilibus cultis et incultis, pratis, et foenetis, sylvis, atq. dumetis, molendinis et aquis et harum ductibus, alpibus et pascuis, Vineis, et harum promontoriis, oenopolijs, item Braxatorio (cujus tamen aedificii pretium Proprietario ex aequo bonificandum veniet), macello, et simul cum loco ad latus Arcis Szamosujvár Kandia dicto, item darabantonibus seu selopetarijs, nec non censibus, Decimisque universis et cunctis quovis vocabulo vocitatis, hucusq. per Fiscum Regium usurpatis, emolumentis in Urbario fusius declaratis, cum omni Jure Regio confertur, ceditur, inscribitur et resignatur praefatae Nationi Armenicae et ejusdem legitimis Successoribus ac legatariis. Et e contra 2-do. Concedit Fiscus Regius impetranti nationi Armenicae etiam Jus relutionis seu potestatem integras Possessiones ad Dominium Szamosujvár, jure et ab antiquo spectantes et pertinere debentes, prae manibus aliorum Donatariorum Inscriptionis temporalis titulo existentes reluendi, et depositis deponendis Domini reincorporandi nimirum tales, quorum Inscriptiones vel jam expirarunt, vel deinceps expirabunt, ita tamen, ut reluenda ejusmodi bona praevie conscribantur et aestimentur inquantumcumq. illorum aestimatio excedit priorum Donatariorum summas, tantum impetrans Natio Fisco Regio pro reluendis Bonis superaddere obnoxia sit. 3-tio. Praelibata Natio Armenica pro specificato Dominio, universisque praeuensis utilitatibus, earumq. libera usufruitione, virtute hujus Contractus Aerario Suae Majestatis Centum Mille florenos in justae Ligae currentique Monetâ administrandos appromittit et stipulatur, quorum quidem 4-to Sexaginta Mille florenos obligat se et tenebitur praelibata Natio die 1-ma Junij Anni currentis millesimi Septingentesimi tricesimi sexti, ad Generalem Perceptoratus suae Majestatis cassam effective administrare, dum interea eodem ipso die praescriptum Dominium parte Commissarium consveto modo et ordine praefatae nationi per manus resignabitur. 5-to. Residuum autem quadraginta Millium florenorum quantum obligatur, et obstricta est mox dicta natio, vi hujus Contractus, intra quinque annorum a die resignationis Domini calculandorum circulum per octo mille florenos scilicet annuatim computando irremissibiliter praelaudatae Suae Majestatis Aerario absque interusurio adjustare, ita tamen, ut in horum defalcationem, quovis anno a saepius dicta natione ad magasinum Caesarea, mille cubulos bonae qualitatis tritici pretio magasinali pro diversitate temporum determinando administrandos Fiscus Regius intra revolutionem quinque annorum acceptare teneatur, ad quod contrahentis Nationis petatum ex parte

Fisci Regij acceditur. 6-to. In casu, quò contrahens et respective Dominium impetrans natio, ultra statos terminos, scilicet primos dies mensium Junij sequentium quinque annorum per partes fiendam, quadraginta millium florenorum solutionem moraretur et protraheret, extunc pro tempore interventae morae ad poenale, in sex pro cento indispensabiliter exclusis quibuslibet exceptionibus interusurium Fisco Regio persolvendum se se obligat, habebitur tamen hoc in passu ex parte Fisci Regij casuum insperatorum, qui majori vi causari et alias de Lege excipi solent respectus reflexio. 7-mo. Reservat sibi Fiscus Regius vigore hujus Contractùs in Molendinis impetrandi nationi resignandis pro necessitate Praesidialis militis absq. telonio molari, libere molendi semotoque tamen abusu, qui: per Caesareos pistorum magistros accidere posset, beneficium; et cum 8-ro. Vi hujus Conventionis haec collatio et inscriptio Domini Szamosujváriensis Nationi Armenicae facta, a dato resignationis mox dicti Domini, nonaginta annis imperturbatè durare debeat, sub eorum decursu pollicetur Fiscus Regius impetranti nationi armenicae pro pacifica et tranquilla possessione ac usufruitione Legalem evictionem contra quoslibet legitimos Impetitores, atque necessariam in casibus impetitionum juridicam defensionem. 9-no. Expletis et effluxis nonaginta annis si Fiscus Regius Dominium Szamosujváriense ab impetrante Natione Armenica et Communitate vel ab ejusdem legitimis Hypothecarijs, vel aliunde Legitimam causam habentibus rehabere, non secus, neque aliter, nisi depositis prius oppido, id est Communitati, quibuscunq. eandem communitatem repraesentantibus, vel ejusdem communitatis legitimis cessionarijs aut Hypothecarijs, aut alia de causa legitimum Jus, ab illa aquisitionum habentibus, Centum mille florenis, et refusis omnibus meliorationum necessariorum juxta fiendam aestimationem expensis rehabere, et reoccupare valeat ac possit. In praemissorum conventionis Punctorum majorem fidem, et robur, Partiumque contrahentium securitatem, praesens contractus in optima juris forma formatus et erectus, salva ratificatione Excelsae Camerae Aulicae, in duobus exemplaribus cuivis Contrahentium Parti per easdem subscriptus et signatus extradabatur; Cibinij Dje vigesima tertia Septembris Millesimo Septingentesimo trigesimo Sexto. (L. S.) Frid. Wilh. de Dietterich. (L. S.) Petrus Dobrán. (L. S.) Gregorius Thodor Simai, Judex Armenopolitanus, Damianus¹⁾ Thodorás assessor; Alexander Pop²⁾ aedituus et assessor; Lucas Placsintár assessor; Gregorius Thodorás assessor; Salamon Duha assessor; Theodatus Placsintár assessor; Gregorius László assessor; Theodatus Kirkossa assessor; Christophorus Krátson assessor; Jacobus Hankovics assessor, Emanuel Pop assessor, Gregorius László assessor, Theodatus Kirkosá assessor, Nicolaus Kristoph notarius, Emanuel László et Lucas Simai nomine totius Communitatis Armenopolitanae. Quod

1) Nem Damianus, hancm Dániel. 2) Álexá Der-Kirkorián.

praesens contractus ex una inter Fiscum Regium et nationem Armenopolitanam, ab altera partibus die vigesima tertia Septembris, anno Millesimo Septingentesimo trigesimo sexto initus et erectus praesentibus nobis ad hoc requisitis testibus recapitulatus et per partes contrahentes, in omnibus punctis, et Clausulis ratus, gratus, validus, et firmus vivo vocis oraculo hodie infra scripto die declaratus fuerit, et ab utringq. partibus acceptatus fidem publicam facimus. Cibinij Die vigesima tertia Septembris anno millesimo septingentesimo trigesimo sexto (L. S.) Dávid Máriaffi de Maxa secret. in Transylvania Gubernialis mp. (L. S.) et Chistianus Rhener Cancellariae Gubernialis Transylvaniae Taxator. (L. S.) Joann. Georg. de Reiszenfels mp. Inelyt. nat. Saxon. Juratus Notarius.

Nos itaque cum ad nonnullorum fidelium nostrorum intercessionem Majestati Nostrae propterea humillime factam, tum vero ad demissam praememoratae communitatis Szamosujváriini alias Armenopoli residentis Sanctae Romano-Catholicae Ecclesiae in praelibato Principatu Nostro unitae Instantiam medio Fidelis nostri honorabilis Patris Michaelis Theodorovich Archidiaconi, et Protonotarii Apostolici nec non Ecclesiae ejusdem oppidi Armenopolis Plebani, qua Mandatarij et Plenipotentiarij ab eadem Communitate Armenopolitana ad hunc actum constituti et huc ad Aulam nostram exmissi, nobis exhibitam; attentis simul et benignè consideratis fidelitate, ac fidelibus servitiis praefatae communitatis Szamosujváriini alias Armenopoli residentis, que ipsi nobis Augustaeq. Domui nostrae pro locorum et temporum varietate occasionumq. exigentia, hactenus exhibuerunt et impenderunt, qualia eosdem imposterum quoque jugi fidelitate continuaturos imo augmentaturos benigne confidimus, praelibatum Dominium nostrum Szamosujváriense, cum universis ad illud de jure et ab antiquo pertinentibus et deservientibus Possessionibus integris, possessionarijs portionibus, earumq. Colonis et Inquilinis, Allodiaturis, terris item arabilibus cultis et incultis, pratis, foenetis, sylvis, dumetis, molendinis, aquis et harum ductibus, alpibus, pascuis, vineis earumq. promontoriis, oenopolijs, Braxatorio, macello et simul cum loco ad Latus Arcis Szamosujvár Kandia dicto, item Darabantonibus seu sclopetarijs nec non censibus decimisque universis, et cunctis, quovis vocabulo vocitatis, hucusque per Fiscum nostrum Regium participatis emolumentis in Urbario fusius declaratis, cum Jure Fisci nostri Regij intra tempus infrascriptum, nec non jure relutionis, integras Possessiones, et portiones possessionarias, ad dictum Dominium Szamosujváriense jure et ab antiquo spectantes, et pertinere debentes reluendi suprafatae communitati Szamosujváriensi alias Armenopoli residenti et quidem ipsis nunc ibidem existentibus Armenis suisque Filijs, Sanctae Romano-Catholicae Ecclesiae unitis, id est: quorum saltem unus ex nunc viventibus communitatem Armenam ibidem constituentibus, vel Filius natus,

aut imposterum a modernis ibidem Patribus familias nasciturus superstes fierit, erga deponendam Centum millium florenorum Rhenensium summam irredemptibiliter, legitimis vero suis successoribus, pariformiter Sacrae Romano-Catholicae Ecclesiae unitis et Legatariis in praelibata Centum Millium florenorum Rhenensium summa Inscriptio jure subq. legali ejusdem summae Evictione concedenda, et siquidem nos praeattactum cum ipsa communitate Szamosújváriini alias Armenopoli residente initum Contractum praemissum in modum benigne ratificaverimus, eademq. communitas in sortem praefatae centum Millium florenorum summae, jam sexaginta Mille florenos in paratis deposuerit, ac etiam residuae depositionis summae in praefixis terminis suas dispositiones fecerit, et jam Possessio Dominiij, Szamosújvár eidem communitati actu tradita est; Nos vero ut Armenae in Transylvania Nationi Sanctae Romano-Catholicae Ecclesiae ibidem unitae, ex suo pariter unito Clero Episcopus admittatur, ejusdem denominatione et praesentatione Majestati nostrae semper reservatâ, clementer resolverimus, ac pro intertentione, seu mensa Episcopali annuatim sex centos florenos Rhenenses pendendos, pro reali seu Hypothecario fundo autem in capitali duodecim Mille florenos Rhenenses ex supra fata Centum Millium florenorum Rhenensium, pro Dominio Szamosújvár, ultimatim deponenda summa, praemanibus ipsius communitatis, quousque fiscalia Bona, aut alius fundus ejusdem valoris occurreret relinquendos constituerimus, vigore benignae resolutionis Nostrae, per cameram nostram Aulicam de dato in hacce civitate nostra Vienna Austriae, die octava mensis Maij, anni jam praeteriti Millessimi Septingentesimi trigesimi septimi ad Regiam Cancellariam nostram aequae Aulicam Transylvanicam intimatae, clementer danda, donanda, conferenda et inscribenda duximus. Assecurantes simul et affidantes certificantes que eisdem, quod si temporis successu nos, vel Successores Nostri, Legitimi, videlicet Transylvaniae Principes, aut alii quorum interest vel intererit, praescriptum Dominium Szamosújváriense, pro nobis aut pro se redimere, reluere et rehabere voluerimus, aut voluerint, ex tunc a praedicta Communitate Szamosújváriini alias Armenopoli residente, suisque Filiis, id est: quorum saltim unus ex nunc viventibus Communitatem Armenam ibidem constituentibus, Sacrae Romano-Catholicae Ecclesiae unitis, vel Filius jam natus, aut imposterum a modernis ibidem Patribus familias nasciturus Superstes fuerit, minime, a Legitimis vero suis Successoribus, et Legatariis, non aliter, neque secus, nisi depositâ prius et integre persoluta, velut praemissum est, Inscriptio, ac praeterea summarum in reluitionem integrarum Possessionum et portionum possessionaliarum ad saepe fatum Dominium Szamosújváriense jure et ab antiquo spectantium, et pertinere debentium instituendam exponendarum refusionis summâ redimemus, reluimus et

rehabebimus, rediment, reluentque et rehabebunt; Ad quod firmiter et inviolabiliter observandum, tam nos Ipsos obligamus et obstringimus, quam etiam Successores Nostros legitimos videlicet Transylvaniae Principes, aut alios, quorum interest, vel intererit obligatos, et modis omnibus obstrictos esse volumus. Imo concedimus, damus, domanus, conferimus, et inscribimus, item assecuramus, affidamus et certificamus, obligamusq. et obstringimus, salvo Iure alienô. Harum nostrarum secretioris et Aulici Sigilli nostri impendentis munimine roboratarum vigore et testimonio Literarum mediante. Datum in Civitate nostra Vienna Austriae die trigesima mensis Januarij Anno Domini Millesimo Septingentesimo trigesimo octavo. Regnorum vero nostrorum: Romani vigesimo septimo; Hispanici trigesimo quarto; Hungarici et Bohemici etiam Vigesimo septimo. — Et subscriptum erat in margine a dextris: Carolus mp. Paulo inferius autem a sinistris: Baro Joannes Josephus Bornemiszsza de Kászon. Cui continuo subnectus videbatur: Josephus Kozma-Erantq. sigillo Ejusdem Sacratissimi Altefati quondam Romanorum Imperatoris sigillo pendente majori et authentico in Zona aurea serico nigro mixta et contexta, super cera rubra ductili conchae nuceae infusae, communitae et roboratae, Byssoque rubra per formam Libelli compactae, ac in Pergameno conscriptae et emanatae.

*

Ezen fölötte hecses adománylevél a többek között két fontos dolgot tartalmaz:

1. Miután ezen uradalmat Szamosújvár (vagy másként Armenopolis) Rómával egyesült örmény közönsége („quorum saltem unus ex nunc viventibus communitatem Armenam ibidem constituentibus, vel Filius natus, aut imposterum a modernis ibidem Patribus familias nasciturus superstes fierit, erga deponendam Centum millium florenorum Rhenensium Summam irredemptibiliter, legitimis vero suis successoribus, pariformiter Sacrae Romano-Catholicae Ecclesiae unitis et Legatariis in praelibata Centum Millium florenorum Rhenensium summa Inscriptio jure subq. legali ejusdem summae Evictione concedenda) vette zálogba, a zálogidő (90 esztendő) eltelte után a zálogösszeg (= százezer frt) ezen örmény közönség katólikus törvényes utódainak adassék (engedtéssék = concedenda, utódaié lesz). És mivel mi, mostan e városban élő katólikus örmények, azon örmény családoknak, melyek az 1738-ik évi örmény „communitas“-t alkották, törvényes utódai vagyunk, a zálogösszeg vagyis ennek

ellenértéke: az uradalom — a miénk. De apáink örmény szerzeményt: örmény pénzt adtak a zálogtárgyért, következik, hogy az utódokra szállott szamosújvári uradalom is örmény birtok.

Az itt szó szerint idézett félremagyarázatlan királyi szavak szerint tehát az uradalom örmény birtok; és mégis milyen fonák dolog történt például nálunk tavali ősszel, egy közgyűlés alkalmával (Itt zárójelben megjegyzem, hogy a jelenlegi városi képviselőlet tagjai közé a „virilismus“ olyanokat is vitt be, kiknek bölcsőjét nem az „örmény metropolisz,“ hanem valahol a bunyevácok vagy „kazárok“ földjén ringatták. . .). A gyűlésen a városi költségvetést tárgyalták. Elő volt irányozva az örmény egyház segélyezésére, a Verzereskul-szoborra, az „Armeniá“-ra . . . ennyi meg ennyi összeg . . . És a nem-örmények, — pedig ezek egyikének őse sem járult hozzá a városi vagyon gyarapításához, — ezen czélok ellen szavaztak: holott tartozkodniok kellett volna ezekben a kérdésekben a szavazástól. Ennél még fonákabb eljárást követtek el ugyanezen gyűlés alatt azok az örmények, kik szóval mondják ugyan, hogy jó örmények, de azért éppen az ellenkezőt cselekszik . . . és így midőn — a mondott kérdésekben a nem-örményekkel szavaztak — nemcsak önmagukkal jöttek ellenkezésbe, hanem nyilvánosság jelét adták azon nem helyeselhető gondolkozásmódjuknak, mely homlokegyenest ellenkezik nemes szándéklatával a derék ősöknek, kik, mint jó örmények, de egyszersmind jó hazafiak, azért hagyták ezt a fáradsággal gyűjtött nagy vagyont az unokákra, hogy ezek abból az örmény vagy on b ó l első sorban örmény czélok előmozdítását segítsék elé! És így tettek a kegyeletos (?) unokák?

2. Továbbá azt mondta a jó király: „Kegyesen megfejtettük a függő kérdést és megengedjük, hogy a Rómával egyesült erdélyi örmény célerus (papság) kebeléből az erdélyi örményeknek p ü s p ö k ö t válasszon; de az Előimbe való terjesztést és a kinevezést mindig Főlségünk számára tartjuk fenn.“ [Nos vero, ut Armenae in Transylvania Nationi Sanctae Romano-Catholicae Ecclesiae ibidem unitae,

ex suo pariter unito Clero Episcopus admittatur¹⁾, ejusdem denominatione et praesentatione Majestati Nostrae semper reservata, clementer resolverimus²⁾). „Ennek (a püspöknek) eltartására vagyis a püspöki asztalra évi 600 forintot szabunk és rendeljük, hogy biztosítéki alapul 12000 Rh. forint tőke a szamosújvári uradalom zálogösszegéből hagyassék a „communitas“ (szamosújvári örmény közönség) kezénél, míg egy kincstári jóság vagy más hasonértékű földbirtok találatnék (a megvételre: Pro intertentione seu mensa Episcopali annuatim sex centos florenos Rhenenses pendendos, pro reali seu Hypothecario fundo autem in capitali duodecim mille florenos Rhenenses ex supra fata Centum Millium florenorum Rhenensium, pro Dominio Szamosújvár, ultimatim deponenda summa, prae manibus ipsius communitatis, quousque fiscalia Bona, aut alius fundus ejusdem valoris occurreret, relinquendos constituerimus).

Íme tehát e királyi világos szavak szerint jogunk van örmény püspököt követelni, mert ezen jognak és az örmény püspöki asztalra szánt 12000 frtnak birtokába királyi adomány útján jutottunk. És valamint nem lehet egyetlen egy donatarius nemest sem megfosztani azon birtoktól, melyet adomány útján kapott, úgy mi sem mondhatunk le donatio útján kapott — jogunktól . . .



XXIII. Czikkely.

Közintézetek.

1. Fejezet. Szegényház.

A beköltözött örmények között — mondhatni — szegény nem is volt; a kiknek vesztenivalójuk nem volt, be

¹⁾ Mivel az „admitto“ latin ige nemcsak azt jelenti: „megengedem“, hanem 5) jelentése „elfogadom“ (L. Josephi Márton, Lexicon trilingve, latino-hungarico-germanicum, 86 lap), — a király evvel azt akarta mondani, hogy a megválasztandó püspököt elfogadja és személye ellen semmi kifogást sem tesz.

²⁾ Curas resolvere (Virgilius): a gondokat eloszlatni. Itt is ezen jelentéssel bír: Midőn megengedjük, hogy örmény püspököt válasszatok, íme ezen kegyes elhatározásunkkal elosztatjuk gondjaitokat.

se jöttek: künn maradtak. . . . Sajnos azonban, hogy idővel a hazai örmény családok közül is némelyeket a sorscsapások vagyoniilag tönkre tettek. De azért ezek az elszegényedett örmények — habár nem jártak koldulni, mert az örmény a kéregetést szegynenek tartja — szükségét nem látták: felsegítették őket a nemzetiségükhöz tartozó könnyөрőletes lelkek, kik karácson, húsvét előtt, de máskor is — ha szükség mutatkozott — felkeresték őket otthonukban és fát, buzát, ruhát, pénzt, élelmiszert és egyebeket osztogattak közöttük. Ezeken kívül nagy mértékben gyakorolták az irgalmasság testi cselekedeteit a városunkban létezett vallásos társulatok is; Verzár Lukács derék esperes-plebánusunk pedig erre az emberszerető célra még alapítványt is tett:

„Verzár Lukács 1778-ban 406 frt 40 krból álló alapítványt tett, hogy ennek kamataiból szegények segíjtzetessenek.“ (Vár. lev. 1786—411 sz.).

„Jakabffi János esperes-plebános 1788. márcz. 26-án tartott tanácsülésben jelenti, hogy előde: Verzár Lukács esperes a szamosújvári szegények számára 100 darab aranyat hagyott (. . . „proposuit, quod 100 aureorum summa pio legato Testamenti per Reverendissimum quondam Lucam Verzár conditi in rationem pauperorum assignato.“); azért kéri a tanácsot, hogy a Verzár István kertjét, mely a barom-piaczon van, árverés útján adja el. (Vár. lev. 1788. jkőnyv 121 sz.).

És így habár „a kormány a koldulást eltiltja és elrendeli, hogy a szegények számára szegényházak állitassanak fel“ (Vár. lev. 1785—176 sz.), nálunk — hála Istennek — nem kellett ezen humanus rendeletnek érvényt szerezni; mert e falak között koldusok nem voltak.

2. Fejezet. Karátsonyi-intézet.

. . . De be kell már fejezni a roppant költségbe került plebániái nagytemplom építését. Az egyetlen pénzforrás, mely oly bőven eresztett, már-már bedugúlt: a hívek példátlan áldozatkészsége kimerült; azért más forrás után néztek: a főkormányshék beleegyező engedélyével megszüntették a vallásos társulatok áldásos működését és

ezeknek pénzalapját fordították a templom még hátralevő kiadásainak fedezésére. Apadt a templom kiadása, de nőtt a szegények száma úgy, hogy szegényházról kellett gondoskodni. De alig mutatkozik a szükség, már is ott az isteni segítség: önkényt jelentkezett a halhatatlan nevű alapító. A megtestesült szerény jószág elmegy Korbuly Kelemenhez és elmondja nemes szándékát; azután kéri a főesperes-plebános urat, hogy terjeszsze a dolgot a városi közgyűlés elejébe, de nevét egyelőre ne hozza nyilvánosságra.

Az esperes felmegy a gyűlésbe és örményül így szól:

„Tekintetes tanács és közönség! Kegyes pártfogók!

Tudva van mindenki előtt, ki a felebaráti szeretetet igazán tiszteli, hogy mennyire szükséges e tekintetes városban egy 'ispatály' létesítése, a hol a nagyon szegény és elbetegesedett egyének — összegyűjtván őket — megélheszenek és lelkeik üdvösségéről gondoskodhassanak. Ezt én mindég akartam és hiszem, hogy a tekintetes Tanács és közönség is akarta és akarja. A milyen nagy volt vágyakodásom ez iránt, éppen oly nagy örömmel jelentem tehát, hogy adott az isteni Gondviselés nekünk e város kebeléből egy istenfélő, könyörületes személyt, ki jól tudja azt, hogy a mit a szegényeknek ad annyi, mintha azt Krisztus Urunknak adná. Mindig eszében forgatja ezen evangéliumi szavakat: 'Boldogok az irgalmasok, mert ők irgalmasságot fognak nyerni.' És elhatározta, hogy irgalmasságot gyakorol, hogy méltó legyen ő is Isten irgalmasságára. Azért saját keze irását nekem adván, kötelezte magát, hogy abból, mit Isten segítségével nyert, 10.000 forintot ad egy ispatályházra, mely e városban épüljön a mi katolikus örmény nemzetünk igen szegény és beteg tagjai számára. Az ígért tizezer frtot öt év alatt — t. i. minden esztendőben 2000 frtot adván — fizeti, vagy úgy, a mint az építkezés szükségli. Önként arra is kötelezte magát, hogy ha teljesen felszerelve elkészül az ohajtott ispatály, ad még más 10.000 frtot, hogy ennek törvényes kamatjából ugyanezen ispatályban annyi szegény és beteg kapjon élelmet, a mennyire csak jut (incshchédariné oroktená *հոշոտարինը ու օգնես*). De azt kívánja, hogy azon ispa-

tályban azon szegények és betegek felett, kik a meghatározott 10.000 frtnak törvényes kamatjából fognak élelmez-
tetni, élében a felügyeleti jog (gondviselői jog - jus patro-
natus) az övé legyen; halála után az lesz a felügyelő, kit
ő kijelöl; ez után a család azon tagja fogja a jus patro-
natust itt gyakorolni, kit a helybeli papság és a tanács
arra méltónak fog találni. — Reám van bízva, hogy ezen
jó szándékát a tekintetes Tanács és közönség előtt elő-
adjam. Ha ebben az ügyben három hónap alatt mi hatá-
rozat se történne, tartozom kötelező nyilatkozatát visszaadni;
azért hivatalomhoz képest alázatosan kérem a tekintetes
tanácsot és közönséget: tanácskozzék e felett és adjon
helyet, hol az ohajtott ispatály felépíttessék. Még azt is
megjegyzem, hogy a szegényeket szerető jóltevő, kifogást
nem fog tenni a hely ellen, mit a tekintetes tanács és
közönség ispatályra adni fog. Kérve az ohajtott választ és
magamat Tekintetességtek kegyeibe ajánlva vagyok a tekin-
tetes tanács és közönségnek Szamosújvárt 1800 január 1.
alázatos szolgája: Korbuly Kelemen esperes és az Örmény-
város plebánosa.“ (Vár. lev. 1800. 2 sz. alatt.)

Kellemesen volt meglepetve a gyűlés.

— Mondja meg Főtisztelendőséged — kérdezte minden
ajak — ki az a valóban nagy ember? Nincs-e itt közöttünk,
hogy nyakába boruljunk és csókjaink özönével köszönjük
meg az utódok nevében is ritka áldozatkészségét?

— Adott szavam hallgatást parancsol.



Id. Karátsonyi Emánuel.

Habár ott ült a halhatatlan
nevű alapító: idősebb Ka-
rátsonyi Emánuel egy
sarokban szerényen meghu-
zódva, de azért egyellen egy
szavával, taglejtésével, vagy
arcmozdulatával sem árulta
el a boldogító titkot.

A gyűlésnek egy kis része
a Salamon-templom mögött
akart építeni; ellenben a nagy
többség azt a helyet válasz-
totta, a hol áll ma is az intézet.

Épül az intézet . . .

Karátsonyi Emanuel 11.000 frtot akar a város pénztárába letenni, hogy ennek 5^o/_o-os kamatjából az általa alapított szegényház (Institutum Karátsonianum) lakói tartassanak el. — A város a főkörmányszéktől kért engedélyt arra, hogy ezen örökös alapítvány kezelését átvehesse. (Vár. lev. 1802—1182 sz.). A főkörmányszék megadja az engedélyt, de kiköti, hogy a város az intézetnek 6^o/_o-os kamatot fizessen. (Vár. lev. 1803—4 sz.).

Az alapító 1803. jún. 24-én személyesen vitte fel a városi közgyűlésbe a nevérol elnevezett „Karátsonyi-intézet“nek (még így is: „Szegények-háza“ — „ispátály“) ígért 11.000 frtot, melyből azonnal a gyűlés színén vett kölcsön 6^o/_o-a Bogdánffy Gergely 2500, Verzár Sándor 2000, Jakabffy Tódor 2500, Duha Tódor 2000 és Bogdánffy Bogdán 2000 frtot. (Vár. lev. 1803—755 sz.).

Karátsonyi Emanuel az „ispátály“ megett elterülő kertet, mely a Csomák Gergelynéé, megveszi és intézetének adja. — A „dispensator“ (gondnok, felügyelő) évi fizetése 80 frt és a szakács kapott 40 frtot. Az alapító a 11.000 frtot még megpótolta 1000 frttal, hogy ennek kamatja legyen évi fizetése a „venerabilis Clerus tagjai közül rendelendő inspectornak.“ 1803-ban: tehát a megnyitás első évében, nyolcz szegény lakója volt ezen áldásos intézetnek.“

*

Itt adom kézmását, de közlök néhány sort a főkörmányszékhez általa intézett iratból is. Ebből láthatja a szives

Emanuel Karátsonyi

olvasó magyar irányát és nemes gondolkodásmódját:

„A mi a fundatio bátorságát illeti, azt én a nemes város allodialis cassájában találom fel. Magam is kereskedő vagyok, tudom milyen koczka a kereskedés, milyen a kereskedő állapotja; ellenben egy ilyen örökös fundatio nem koczkáztathatik, hanem azt igazi bátorságba kell helyezni. 1800. ján. 2-án beadott anonym obligatiom-

ban 20 000 frtot ajánlottam: tizet épületre és tizet intertentiora. A 10.000 épületre fordított. Most 1000 frtot reparatiokra, más ezer frtot ispotálybeli káplány titulusa alatt ajánlottam fel. Ha fundator nem találtatott volna, a nemes városnak kellett volna a szegények számára építeni. Az ispotály háta megett vett kertet is az intézethez csatoltam; megszereztem a szükséges mátráczokat és az ágyneműt is . . . Helyettem a plebános ur által tett declaratiojában fentartott patronátusi jusson kívül egyebet nem kívánok . . . Én öreg, beteges ember vagyok: nekem nyugalom kell. Istené a dicsőség, a segedelmezés pedig gyámoltalan embertársainké.“ Szamosujvárt 1804. ápr. 2. Id. Emanuel Karátsonyi.“ (Vár. lev. 1804—479 sz.).

*

A főkormányzék egyik iratában a Karátsonyi-intézetre vonatkozólag ezeket mondja: . . . „Procurare, ut salutare hocce Institutum quantocitius oblatum capere valeat initium omnique sollicitudine et accuratione ad mentem fundatoris administretur.“ E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli die 23 apr. 1804 B. Michael de Bruckenthal, Joannes Tartler. (Vár. lev. 1804—692 sz.).

A gyermektelen id. Karátsonyi Emánuel, kinek felesége Verzár Mária volt, 1806 elején halt el. Végrendeletileg hagyott misealapítványra 1600 frtot, két anygának: Karátsonyi Kristófné- és Karátsonyi Karátsonyénak egyenként 500 frtot; testvérhugának szintén 500 frtot; a Karátsonyi családnak 16000 frtot, azonban ezen utóbbi összegnek 5⁰/₆-os kamatját — míg él — özvegye élvezi. (Vár. lev. 1806—367 sz.).

Érdekességél fogva itt közlöm előbb végrendeletének vonatkozó részét szó szerint; azután közre adok egy magyar fordítást is, mit a város hivatalos melléklet gyanánt használt . . .

*

Ego infra scriptus sciens bene, quod debeam semel mori, et prae mentis oculis habens illud, quod Salvator noster Christus dicit, videlicet, ut semper vigiles simus, quia nescimus diem et horam praevie, — donec adhuc samus sum, et mentis compos, libera mea voluntate testamentum condo, ut post obitum meum firmum

maneat, et ultimam meam voluntatem proprio hoc meo manuscripto declaro sequenti modo etc. etc. etc.

6-to. Siquidem Deus nos non condecoraverit prolibus, quae forent nobis haeredes, et bona memoria, ea propter ego, et fidelis consors mea simul consultantes statuimus pauperes nobis haeredes, et bonam memoriam relinquere, consequenter ex nostro proprio coaquisito promisimus 10000 Rh. florenos pro aedificio, ut in hac nostra Civitate aedificetur Nosocomium pro Catholicis nostrae Nationis egentibus pauperibus et aegrotis, praeterea promisimus alios 10000 Rh. flnos, ut horum 10000 Rh. florenorum legalis census sit pro victitatione in eodem Nosocomio tot pauperibus et aegrotis, pro quot suffecerit. Atque ut haec nostra firmata intentio certius in effectum deduceretur, rogavimus Rssimum D. Clementem Korbuly hujus Armenopolitanae Civitatis Archi-Diaconum, ut in hoc labore, et ab Amplissimo Magistratu, ac I. Communitate exoperetur fundum in quo desideratum hoc Nosocomium aedificetur, prout obtentus est fundus, ac etiam Nosocomium meo sumtu aedificari coeptum. Proinde quemadmodum ante hoc meo promisso, et proprio manuscripto obligatus sum, ita etiam num firmiter volo, ut praememorati 20000 Rh. floreni ex nostro proprio coaquisito in praenotatum finem dentur. Distinete relinquo in dotem ejusdem Nosocomii 1000 Rhflnos, cujus pecuniae legalis census quotannis in necessitates Nosocomii expendatur. — etc. etc. etc.

In majus robur propria manu mea subscribens, et sigillo meo obsignans Testamentum meum confirmo. Szamos-Ujvári 10-ma Maji 1802.

(L. S.)

Emmanuel Lucae Karátsony
haec est mea voluntas, et
ultimum statutum mp.

In fidem Copiae subscripsere Szamosujvári 4-a Aprilis 1852.

Lucas Bárány
senator

Joachimus Gopesa
Protocollista Mglis.

A fordítás magyarul így hangzik:

Én alább irt szeretett hitvesem Máriával egyetemben, látván, hogy az Isten bennünket gyermekekkel nem örvendeztet meg, kikben emléünk fenmaradjon, egymás közt tanácskozván, Istennek véghetetlen irgalmasságából elhatároztuk magunkat arra, hogy a mi örmény nemzetünk szegényei és betegei számára, ezen nemes városunkban egy kórházat építtessünk és alapítványt is tegyünk, melynek kamatjából, ezen kórházbéli szegények és betegek élhessenek; ugyan azért

1. Igérünk saját szerzeményünköl a kórház épületére 10000 fr. azaz tizezer forintot, mely tizezer forintot köteles leszek öt év alatt kiadni, minden évben 2000 frtot, vagy a mint az építés körülményei fogják igényelni.

2. Elkészülvén a kórház épülete minden szükséges kellékekkel, ígérünk örökös alapul 10000 frtot, az az tizezer frtot, annyi szegény és beteg számára, a mennyi azon tőke kamatjából élélhet.

3. Ennek jutalmát a Magasságbelítől óhajtjuk és kérjük. Ez életben egyedül ezen feltételt kívánjuk, hogy azon szegények felett, kik a tett 10000 frt kamatjából élelmeztetni fognak — az inspectoratus a miénk legyen, a míg élünk, halálunk után pedig azé legyen az Inspectoratus, a kit testamentaliter fognánk rendelni, és ha senkit nem neveznénk ki, azon esetben az Inspectoratust a mi Karácsony-családunkból az fogja gyakorolni, a kit a tisztelendő Clerus a Tekintetes Tanácscsal együtt a családból érdemesebbnek fog találni.

Hogy tehát a mi ezen feltett és elhatározott szándékunk teljesüljen, a fenn említett igen szükséges kórház építése minél előbb megkezdessék, kérjük főtisztelendő Kelemen urat: Szamosújvár városa plebánosságát, hogy a dolgot előmozdítani ne terheljessék, — mi a mit ígértünk elszánt akarattal, a mi ígérletünket teljesíteni magunkat kötelezzük, és nagyobb megerősítésül saját kezem írásával és pecséttemmel megerősitem.

Iratott Szamosújvár városában Die 18 xbris 1799.

Én Emanuel néhai Karácsony Lukácsnak fia szeretett hitvessemel Máriával együtt mp. (L. S.).

Az örmény nyelven írott eredetiből fordította Szamosújvárt Dec. 7. 1856.

Goposa
Tan. iktató.

*

Mártonfi Kristóf esperes-plebánosnak 1822-ben történt halála után Bárány István káplán volt a kórház gondnoka; de az 1826. decz. 20-án tartott városi közgyűlés a kormányshéknak ján. 10-ről, 1823—5569 sz. rendelete értelmében — Deák Mihályt erősítette meg a gondnoki állásban.

Rátz János 1000 frttal gyarapítja az ispatály tőkéjét. (Vár. lev. 1808—417 sz.).

A Karátsonyi Emánuel által alapított „senodochium“-ra (= Institutum Karátsonyiánum) legált 11.000 frtból lett deváltált bankó ban 6640 frt. (Vár. lev. 1813—856 szám).

Az „ispatály“ pénze, mely a senatoroknál volt, — begyült; a tőke tesz a devalvatio után 5698 frt 48 krt, a kamat 268 frt 18 kr., összesen tehát 5966 frt 61 kr. (Vár. lev. 1813—1656 sz. A 6640 magyar frt = 5698 Rh. frt és 48 krt).

„Mivel a kormányzék rendelete szerint az „ispátály“ pénzeiért a tanács felelős; azért annak 6448 frt 13 krnyi tőkepénzét a senatorok vették ki kamatra. (Vár. lev. 1818 év).

„A helybeli ispatály számára Verzár Mária, az alapító Karátsonyi Emánuel felesége 7600 frtot hagyott.“ (Vár. lev. 1818—1854 sz.).

Karátsonyi Emánuelné Verzár Mária a kolozsvári convictusnak és az idevaló ispotálynak 7600 frtot hagyott. (Vár. lev. 1819—1865 sz.).

*

Korbuly Kristóf szamosújvári születésű, de erzsébetvárosi latin szertartású plebános végrendeletében ezeket mondja:

3. „A szamosújvári ispatálynak 500 frtot és az apáczáknak 300 frtot hagyok; remélvén, hogy mind a kettő lelke mért fog imádkoztatni. Akarom, hogy ezen 800 frt küldessék a szamosújvári mélt. plebános ur kezébe, hogy ezen pénz elocáltassék a nemes városnál.

14. Küldessék Szamosújvárra méltóságos Kelemen úr (Korbuly Kelemen volt ekkor a plebános) kezébe 500 frt, hogy tisztelendő Simon urral (Korbuly Simon pap) egyet-értve osszák fel szegény atyámfiai között. Hagyom ő uraságok bölcseségére, hogy annyit adjanak kinek-kinek, mennyit gondolnak.“ (Vár. lev. 1818—2321 sz. A bekezdések elején előforduló számok [3, 14] a végrendelet különböző pontjait jelölő számok).

Simay Márton hagyott az ispotálynak 1000 frtot; Karátsonyi Emanuelné pedig 38000-et, melyből 19000 a pesti magistratusnak adatott ki kölcsön.

7. „Ezen institutum főbb fundatorai u. m. Karátsonyi Emánuel által 1802-ben és annak özvegye Verzár Mária által későbbben irt testamentumok egybevetéséből világosságra jöven az, hogy jöllehet az irt testansok által tett fundatiok különféle természetűek, egyik ugyanis a Karátsonyi Emanuel által a betegek számára, a másik pedig az ő özvegye által a szegény árvák számára legáltattak, mindazonáltal azok most is együtt tractáltatnak a nélkül, hogy az árvák számára legált fundus, a betegek

számára legált fundustól külön választott volna; erre nézve meghagyatik Kegyelmeteknek, hogy ezen két különböző fundatiókat, a testansok akaratjok szerint külön traktáltassék és ennek utána a betegek számára legált capitalisok interesseit csupán a betegek felsegélésére, az árvák számára határozott capitalisok interessei csupán az árvák szükségeinek kipótlására fordittassanak. E Regio M. Prin. Trans. Gubernio. Claudiopoli 10 jan. 1820.“ (Vár. lev. 1820—312 sz.).

*

„A xenodochium curatora Deák Mihály perceptor és az „institutum pauperum“ gondnoka 1828-ban Gajzágó Ferencz senator.“

3. Fejezet. Az erdélyi országgyűlés.

„Az Ispotályok felállítása dolgában rendelt Deputatio által jelentetik: Hogy minekutánna az egész Hazában az Ispatályokra intézett Fundusok Laistromai a Jurisdictiontól bekérettenek volna, azokból úgy találta azon Deputatio, hogy az előregedett szegények tartására imitt-amott az Országban többnyire tsekély Fundatiok tétettek, de talám azért, hogy az Orvosi tudomány ezen Fundatiok tételekor ez Hazában még annyira kiterjedve nem volt, és az orvosok száma is kevesebb volt. Betegek gyógyítására tétett Fundatiot nem talált egyebütt, hanem tsak Kolosvárátt és Szamos-Ujváron. (Erdélyi országgyűlési jegyzőkönyv 516 lap).

Szamos-Ujváron felállítandó Ispotály iránt még az helybeli Magistratustól vár a Deputatio bővebb tudositást.“ (Száznegyvenedik ülés. 1811. máj. 13. 517 lap).

*

Kétszázötödik ülés. 1811. szept. 9. „Másodszor. Az Ispotályok felállítása tárgyában rendelt Biztosság azt mondja, hogy van az országban 150.000 telek, és ha minden egyes telekre 50 krt rovattal tesz az ország, bejön 125.000 Rforint.“

„A lett volna ugyan a Biztosságnak kedve és akaratya, hogy az Orzágnak több helyein állittassanak fel Ispo-

tályok, de mivel a Nemess Megyéktől feljött Tudósítások szerint eddigelé Fundusok erre nem taláthatnak, a fennirt Summát pedig sokféle osztani nem lehet, különben seholt is ezzel a célnak megfelelő Ispotály fel nem áthat, oda kéntelen vélekedésit határozni, hogy azon 125.000 forint négyfelé hasittassék: úgymint Kolosvárra, M.-Vásárhelyre, Enyedre és Szamos-Ujvárra, még pedig úgy, hogy Kolosvárra és Maros-Vásárhelyre külön-külön 40.000 frt, Enyedre és Szamos-Ujvárra külön-külön 22.500 Rf szavaztassék az alább teendő megjegyzés szerint:

Azért gondolta pedig ezen négy helyen, mivel ezeken már ilyen Fundusok taláthatnak, úgy hogy ezen hozzáadás és több Jótévknek segedelmé mellett ezen helyeken az Ispotályok dolga megindulhat; ugyanis a Kolozsvári Ispotály fundusa tudódik, M.-Vásárhelyt már a Jóltevők adományából telek, ház van és Fundus is van néhány ezer frt, Enyeden a néhai Báróczi Fundatiója, Szamosujvárt a Karátson Emanuel által ezen célra hagyott ház és ottan is több ezer forint Capitalis . . . Azon megjegyzéssel gondolja a biztosság ezen felosztást, hogy most ugyan késedelem nélkül a 125000 forint felszedetvén, tsak kétfelé, úgymint Kolosvárra és M.-Vásárhelyre osztassék fel, úgy mindazonáltal, hogy ha Enyedre és Szamos-Ujvárra több Jóltevők is taláthatnak és a Fundus annyira nevedik, hogy ezen segedelem mellett a dologhoz nyulni lehessen, akkor a Kolosvári Ispotály Szamos-Ujvárnak, a M.-Vásárhelyi pedig Enyednek a 22.500 forintját fizesse meg, vagy ha az országnak akkor más Fundusa marad, addig Ország Gyűlése lévén, abból fizesse meg.

Megjegyzi továbbá a Biztosság, hogy noha egész bizodalommal várta a Nemess Szász Nemzetnek azon atyafiságát, hogy az Ispotályok felállításában a Magyar és Székely Nemzetnek segedelmére fog lenni, mindazért, hogy azt a testveri költsönös szeretet megkivánnya, mind azért is, mivel igaz az, hogy azon Nemzetbeliek is ezen Magyar helységen megbetegedhetnek, és ilyen esetben jól fog esni a Nemzet külömbségit nem esmérő ilyen keresztény Institutumtól vett segedelem; de mivel ezen Nemess

Nemzet semmit sem ajánl... (Erdélyi országgyűlési jegyzőkönyv 801—802 lap).

4. Fejezet. Örmény apácza-zárda.

Balta Péter 3888 frtot hagyott zárda-épületre és 10,000 frtot az örmény apáczaak ellátására. Ezekre az apáczaakra bízott a leányiskola tanítása (Vár. lev. 1782—38 sz.).

„Összeült a tanács és a communitás és határozott boldogult Balta Péter végrendelete értelmében. Ugyanis boldogult alapítványképpen örmény apáczaak számára tizezer (10,000) frtot hagyott (*Թողիւ ռ. Կօղիւ ֆունտաւիս ձարապետաց շտապ*: thoghile voghormádz hokin fundáció márahédáczh hámar) és épületre 3888 frtot. Elhatározta a gyűlés, hogy a Salamon-templom udvarán épít, vagy ott, hol jobbnak találja a clerus a várossal együtt.“ (Örmény prot. III. köt. 156 l.).

„Összeült a tekintetes város és tanács néhai Balta Péter végrendelet tárgyában, melyből látszik, hogy néhai hagyott apácza-alapítványra (*ֆունտաւիս ձարապետաց*: fundációh márahédáczh) 10,000 magyar forintot és épületre 3888 magyar forintot (mádsri); ezért egyhangúlag azt kívánjuk, hogy a mondott összeggel jövő tavasszal kezdjenek hozzá az építéshez a Salamon-templom udvarán.“ (Vár. lev. jkönyv 1768 decz. 14. L. ezen munka II. köt. XVIII. cikkely, [„Iskolaügy“], 4. fejezet [Örmény apáczaak] 61—62 lap).

5. Fejezet. Gyógyisertár.

A főigazgató-tanács (gubernium) kérdi, hogy nem találja-e szükségesnek a város azt, hogy kebelében gyógytár (pharmacopolium) felálltassék. Ha igen, akkor gondoskodják jártas gyógyszerészről. (Vár. lev. 1786—35 sz.).

A város 1788-ban megengedi Karátsonyi Karátsón nevű helybeli polgárnak, ki az épülő nagytemplomnak 100 darab aranyot adott, — hogy e városban gyógytárt állítson fel. A szerződés hiteles másolata következő:

Nos Magistratus, et Electa Jurata Liberae Regiaeque Civitatis Commercialis Armenopolis Communitas, Tenore praesentium damus

pro memoria significantes quibus expedit universis, quod cum Civitas nostra summopere indigeret Ereptione et Aperitione Apothecae, altera vero ex parte Dnus Gratianus Karátsonyi, Civis Armenopolitanus, et Juratus Ordinarius Orator, Fabricae Ecclesiae nostrae Parochialis Centum Aureos nummos obtulisset, si nimirum sibi soli, successoribusque suis Apothecam Armenopoli evigere et aperire, nullique seu in concreto, seu in particulari Civium aliam novam in hanc Civitatem nostram inducere, inibique aedificare liceret; sumpto itaque in Considerationem benemeriti sui in Ecclesiam nostram Parochialem studio, et liberalitate, conclusimus unanimiter Erigendae, et Aperiendae in Civitate Nostra Apothecae facultatem soli Dno Gratiano Karátsonyi, eiusque Posteritatibus concedere, et restringere, cum conditionibus sequentibus 1-mo. Ut Idem Dnus juxta Generales praevigentes Altissimas Ordinationes Medicamina rite confecta, ordinario suo pretio distrahere teneatur, 2-do. Si successu Temporis Dnus Gratianus Karátsonyi, vel ejus posteritates eandem hanc Apothecam vaenum exponere meditarentur, Jus Prae-emptionis maneat penes Universitatem Civitatis Nostrae, aut si Civitati non placeret, eandem Apothecam sibi procurare, quilibet Civium Nostrorum illam emere possit, ac valeat. 3-io. A modo in posterum nec Medicis nec Chyrgis aliunde Medicamina procurare, quam quidem ex hac Apotheca licebit, multo magis quaestum Medicaminibus in medio nostri exercere. Super qua hujusmodi facultate, praefato Dno Gratiano Karátsonyi unanimi consensu translata et concessa, praesentes Litteras nostras futura ejusdem pro cautela, et manutentione Authentici sigilli nostri munimine roboratas dedimus. Datum in Libera, Regiaque Civitate Commerciali, Armenopoli Die 26-sa Martii A. 1788.

L. S. Christophorus seu Jakabffi mp.
 Karácson Karácsony mp.
 Judex Primarius.
 Emanuel Berkai mp.
 ord. notar.

Praesentem copiam, e vera et indubitata sua originali de verbo ad verbum descriptam, cum ea in omnibus conformem esse, testatur.

Szamosujvárini die 31-a Maji 1865.

Martinus Voith
 ordinarius notarius.

*

Dr. Gergelyfi András városi főorvos kéri a tanácsot, hogy — mivel a „provisor a patikában beteg“ — zárassa be a gyógytárt. Erre „Gratianus Karátson“ azt írja 1797. jún. 8-án a városnak, hogy irt Pestre, Nagyváradra, ő maga pedig személyesen megy Szebenbe provisorért. „Addig a két dr. szorosán fog vigyázni mindarra, valamik a patikám-ból kiadatnak.“ (Vár. lev. 1797—98 sz.).

Karátsony Gratián özvegye: Lászlóffi Katalin kéri a várost, hogy vegye meg tőle a gyógyszertárt. (Vár. lev. 1799—1414 sz.).

Karátsonyi Gratián özvegye: Lászlóffi Katalin eladja a patikát. (Vár. lev. 1809—274 sz.).

*

A gyógyszertár idővel a Karátsonyi-család kezéből női ágon a Placsintár-család azon ágára szállott, melyből szeretett polgármesterünk is eredt. Egyetlen gyógyszertárunk jelenlegi tulajdonosa: Placsintár Dávid...

6. Fejezet. Posta.

A mult században az országban még csak kevés helyütt volt posta. A leveleket és szállítmányokat megbízható gyorslábú személyek útján küldeményezték.¹⁾ A postaváltás ezen módját használta a nagyforgalmú Szamosújvár is. Az első postahivatal városunkban 1793. ján. 24-én nyílt meg. Első postamesterünk Dániel Miklós volt. Erre vonatkozólag a főkormányzék 1793—703 sz. alatt ezeket írja a városnak: „Mivel a mostani hadi költségek Kolozsvár és Deés között Szamosújváron felállítandó postastatiót aerialis költségen felállítani nem engedik, de mindazonáltal egy odavaló Dániel Miklós nevezetű civis arra ajánlotta magát, hogy az hadakozásnak végeig azon postastatiót maga erején felállítani és adminisztrálni akarja...” (Vár. lev. 1793—35 sz.).

A mult században ritkán közlekedett a posta. Ime a rendelet: „A postaszekerek ezután nem minden két hétben, hanem minden négy hét mulva kövessék utjokat.” (Vár. lev. 1794—13 sz.).

Két év mulva olyan posta állítatott fel, mely sűrűbben közlekedett. Balta Emanuel, (ki magyarul hibásan Márton-nak neveztetett) nyerte el 1796-ban a postamesterséget: „Bécsben értesemre esett, hogy Szamosújvára postalis statio fog felállítatni. Illy környülállás között bátor-

¹⁾ 1762. Kristófnak, ki a város levelével Lengyelországba ment, 24 frt. — 1762. Moldován Simonnak (δελφύς Ληγογι), ki Pestre ment levéllel, 10 frt. (Vár. lev. „defier.”)

kodtam — az időnek rövidsége miatt — ezen felállítandó Postamesterségnek megnyerése végett az felséges erdélyi udvari cancellariánál alázatos instanciámat benyújtani... Házam van a város közepén; mint bíró és a magistratusnak régi tagja hasznos szolgálatot tettem a városnak. Bécs ján. 15. 1796. Balta Emanuel.“ (Vár lev. 1796—31 sz.).

Balta Emanuel eladja a postát 1823-ban Márkovics Bogdánnak 7000 frton. (Vár. lev. 1823—1723 jk. sz.). Márkovicstól Novák Márton, ettől pedig Zakariás István vette meg a postát, — kiről női ágon előbb idősebb Temesváry Istvánra szállott. Most ennek fia: ifj. Temesváry István a mi minta-postamesterünk, ki szükséges, nélkülözhetlen irodalmi munkásságával a posta-szakirodalmat gazdagítja. A posta-épület berendezése is, mely sajátját képezi, a vidéki városok között, ritkaság-számba megy. . .

7. Fejezet. Árvaintézet.

Két árvaintézet van városunkban. Egyik a fiú- és a másik a leány-árvaintézet.

A fiú-árvaintézetet Lukácsi Kristóf alapította. Lukácsi éltében a fiúk magán házaknál voltak elszállásolva.



Árvaintézet kápolnája.

Lukácsi halála után (1876) az intézet választmánya rögtön hozzáfogott az új, modern épület felállításához. Az intézett született igazgatója Szamosújvár város örmény kath. plebánosa. Az intézet első benlakó felügyelője Bárány Lukács, jelenlegi derék plebánosunk volt. Bárány utóda lett Govrik Gergely mechitharista atya; Govrik után jött Turcsa Mihály szintén mechitharista atya; végre a felügyelői állást Kapatán Márton helybeli ör-

mény szertartású segédlelkész foglalta el. Kapatán mellé a tavál a választmány még rendezett egy alfelügyelői állást, mely állás Pánicz Gyula tanképesített tanítónak adatott.

Az intézetnek saját palotaszerü, melléképületekkel és szép nagy kerttel ellátott házán kívül van még két — Czetz Gergely által hagyományozott — bérbe adott háza, továbbá két értékes birtoka (Czoptelke, Szolnok-Dobokában és Szent-Jakab, Maros-Tordamegyében) és szép — pénzalapja, melynek gyarapításához jelentékeny összeggel (40.000 frt) járult a felejthetlen emlékű Czetz Gergely . . .

Nemcsak a két felügyelő, de sőt az élelmező is az intézet helyiségében lakik.

Az intézet növendékeinek száma 23, kik a helybeli fiú-népiskola és állami főgymnasium különböző osztályaiban



Fü-árvaintézet.

járnak. Ha a közel jövőben kibővíljük az épületet, úgy még több növendéket vehetünk fel; mert az intézet pénzalapja megengedi . . .

A leány-árvaház már tető alatt van; a nyáron teljesen elkészül. Az új növendékek áuguszt végén már benépesítik. Ezen fölötte szükséges intézmény alapítója az áldott emlékű Kovrig Tivadar. Ennek az intézetnek is lesz házi kápolnája . . .

A leány-árvaház alaptökéje 100.000 frt; ebből elköl-tünk az épületre és felszerelésére 40.000 frtot; a 60.000 frt kamatjából pedig az intézet kiadásait fogjuk fedezni . . .



XXIV. Czikkely.

Alapítványok.

1. *Fejezet. A László-család alapítványa.*

A helybeli László-család 1739-ben Gyulafehérvárott „votivalis misék“-re alapítványt tett. Az átvett összegekről Kastal János püspöki helyettes, az örmény ajkú, de latin szertartású papnak: Dániel Miklósnak, ki az alapítványi összeget Gyulafehérvárra vitte, nyugtát is adott: „Censum summam votivalem ac Vasileianam (= László) convenientem medio Rssimi Dni Nicolai Dániel transmissum, datis super eo Quietantiys rite dum percepisssem, pensato praetitulatarum Domin. Vestr. sincero in eum affectu in Sortem ministerij ibidem Ecclesiastici, uberem inde fructum spiritualem, doctrina, pietate conjunctam perspectam habens praestolaturus. Carolinae 21 xbris 1739. Joannes Kastal vicarius Grlis.“

2. *Fejezet. Kegyes alapítványok.*

Pontos jegyzék, mely 1782. ján. 29-én kiadott rendelet értelmében készült:

1. A Szt-Háromságról nevezett társulatnak (Confraternitas Ssimae Trinitatis) van 1200 frt tőkéje; kamataiért szt-miséket mondanak.

2. Világosító-Szt-Gergelyről nevezett társulat (Confraternitas S. Gregorii Illuminatoris Armenorum) 1200 frt tőkéje van; kamataiért szintén szent-miséket mondanak.

3. A „Salamon-templom“-nak (Ecclesia sive capellania Salamonia) 1500 frt tőkéje van, melynek kamatai fejében e templom káplánja naponként szent-miséket mond az alapító szándékaért.

4. A mondott templom (vagy capellania) ajándéka 500 frt. (Vár. lev. 1782—38. sz.). A két első szám alatt említett tőkék a nagytemplom építésére fordítottak.

3. *Fejezet. Vákár, Bärchodár és Miron alapítványa.*

Vákár Bogdán végrendeletileg 100 aranyot hagyott alapítványképen, hogy annak kamataiért 40 szent-miséket

mondjon a papság az ő lelkéért és 10 szt-miséét a szüleiért. De ha elhal felesége, az említett 40 miséből 20-at az ő és 20-at a felesége lelkéért mondjanak. (Vár. lev. 1785 év).

Tisztelendő Bárchodár József pap 1000 frt fundatiót tett. (Vár. lev. 1809—751 sz.).

Miron János 1820-ban a parochiale örmény kath. templomnak misékre (25 énekes-mise) 500 frtot és a helybeli Szent-Ferenczrendieknek 25 misére szintén 500 frtot hagyott. (Vár. lev. 1830—238 sz.).

4. A Karátsonyi-testvérek alapítványa árvaleány számára.

Karátsonyi Kristóf és Miklós Szebenben nevelendő árva leány számára alapítványt tesznek. Az alapítványi összeg (416 frt 40 kr.) Gál Józsefhez küldetett Kolozsvárra. („... ac de summae hujus ad manus meas fienda ocysima administratione commonere fundatores meque super eventu quantocicuis informare velint. Josephus Gal, director fiscalis.“ Vár. lev. 1789—55 sz.).

5. Fejezet. Buzeskó Tódor alapítványa (Örmény „convictor“).

Ez a derék örmény pap 1000 Rh. frtot tett le a szamosújvári „communitas“ kezére örök alapítványúl, hogy annak kamatjából egy örmény „convictor“ Kolozsvártt a „seminarium“-ban az első asztalnál ellátást kapjon. A főkormányzéknek vonatkozó leirata így szól: „Innotuit Regio huic Gubernio, a Theodoro quondam Buzesko, Presbytero Armeno Mille Rh. fnos seminario Claudiopolitano ad intertentionem unius convictoris Armeni primae mensae legatos, eosque apud communitatem Szamosujváriensem elocatos fuisse. Quare D. Vestris hisce serio committitur, ut Regio huic Gubernio fide dignam legitimationem usque 16 Julii a. c. exhibeant, ad quem usque terminum interusura hujus capitalis e cassa allodiali persoluta sint? et in quo statu capitale istud etiam num subsistat? E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli die 30 Junii 1792.“ (Vár. lev. 1792—120 sz.).

Ezt az ezer frtot a város elismervény nélkül Dániel Tódornak adta — kölcsön, Ennek fia, Dániel Antal azt vallotta, hogy csak 350 frttal és ennek kamatjaival adós

— a városnak, illetőleg a Buzesko-alapítványnak. Mire a főkormányzék ezt írta a tanácsnak: „Hogy a fundatornak neve egy alumnusban fenmaradna, aztot tselekedte ezen királyi főigazgató Tanács, hogy azon 350 frtoknak interessére, aztot más fundatiokból pótolván, egy Szamosújvári alum-nust vett fel a kolozsvári seminariumba a 3-dik asztra és ugyan nevezetesen Cziriák Jánost. Melly Kegyelmeteknek olly végre tudokra adatik, hogy mivel ezen fundatio a szamosújváriak hasznára szerzetetett volt, annak tellyes helyreállításáról magok is szorgalmatoskodjanak, és ha annyira vihetik a dolgot, hogy egy ifiú ebből akarmelyik asztron tartathassék, azon ifiút mindenkor magok ajál-hassák a fundatoria. E Regio Gubernio Claudiopoli die 1-a 8bris 1796.“ (Vár. lev. 1796—154 sz.).

A város roppant kiadásai miatt (az uradalom zálog-összege, a plebániái templom és t. b.) nem gondoskodhatott az alapítvány „teljes helyreállításáról;“ de az akkori tanácsot sem vádolhatjuk mulasztásról azért, hogy az 1000 frtot kötelezvény nélkül adta kölcsön; mert akkor örmény örménytől nem vett „írás“-t és mégis nem csalták meg egymást. A híres, gazdag Dániel Tódor „consiliarius“-tól kötelezvényt kérni annyi lett volna, mint öt az örmények közt divó általános szokás ellenére — nyíltan megsérteni. De talán Dániel Antal sem vétkes, mert lehet hogy nem tudta azt, hogy apja csakugyan 1000 frtot vett kölcsön! Az azonban, kinek kezén elkallódott a 350 frt is, erős megrovással kell illetnünk.

6. Fejezet. *Jakabffy Kristóf alapítványa.*

Jakabffy Kristóf, ki előbb szamosújvári tanácsos (senator) volt, Élesdre ment lakozni; innen írt főbiráknak és kérte, hogy unokáját — egy 18 éves leányt — vegye be a szamosújvári örmény nőzárdába. Szép örmény levelelől magyar fordításban a következőket közlöm: „Mivel örmény nemzetünknek más zárdája nincs, fogadja be unokámat a szamosújvári apácák mellé (múl: khov; talán közé?). Én élelmezésének könnyítése céljából ígérek azon zárdának és háznak örökös alapítványképen 500 frtot, mit — mihelyt a tanács kérni fogja — kész vagyok a com-

munitas kezére letenni, úgy hogy a leány, a míg él, és ott lesz, abból élelmeztessek és úgy ruháztassék, mint a többi. A leány is igyekezni fog, hogy a városnak és a háznak (zárda) hasznára legyen. Most Váradon az apáczáknál tanul; Isten segítségével tud magyarul és németül beszélni és írni; tud himet varrni, kötni stb., szóval képes lesz másokat is tanítani: a mi örmény nemzetünknek szolgálatot tenni.“ (Vár. lev. 1798—270 sz.).

7. Fejezet. *Jakabffy, Lászlóffy és Lukács alapítványa.*

Nemes *Jakabffy* Antal 1000 frtnyi alapítványt tesz a helybeli örmény kath. papság kezére, hogy annak kamatjából szegény, de jó tanuló segélyeztessek. (Vár. lev. 1802—1336 sz.).

Korbuly Kelemen plebános kéri a várost, hogy a „*Lászlóffy*“-féle fundationalis pénzt, mely 805 frt 39 krt tesz, szakítsa ki az *Issekutz Ágoston* kridalis massájából.“ (Vár. lev. 1804—494 sz.).

A szamosújvári örmény clerus átírt a városnak a *Lukács Tódor* — ez erzsébetvárosi lakos volt — hagyatékában levő, de a mi parochiánknak hagyott 805 frt 39 krnyi alapítvány tárgyában. (Vár. lev. 1804—526 sz.).

8. Fejezet. *Hat örmény „convictor.“*

A halhatatlan nevű idősebb *Karátsonyi Emanuel*, kinek áldozatkészsége adott életet a helybeli szegényháznak (L. az előző „Közintézetek“ című cikkelyt) még tett két szükséges alapítványt. Az egyik alapítvány, mely hétezer frtról szól, hat örmény származású tanulóknak ad a „*Kolozsvári nemes Convictus*“-ban ellátást; a másik alapítvány (8000 frt) kamataiból két örmény növendékpap tanult *Gyulafehérvártt* theológiát. Előbb szólok az első alapítványról:

^{6585 sz.}

L. 244. Odavaló polgár *Karátsonyi Emanuel* idebeterjesztett jelentésében úgy nyilatkoztatta ki magát, hogy ő hitestársával együtt a közönséges Haza boldogságának előmozdításából viseltetvén, nevezetesen a kolozsvári

nemes Convictusban neveltetendő tanuló ifjak számát hat jóreménységű Örmény nemzetből származott tanuló ifjakkal gyarapítani szándékozik, rendelvén azoknak számokra 7000 Rfrtból állandó capitalis summát, melynek Interesséből azon Ifjak a második asztalnál tartassanak és taníttassanak. Ezen jelentés Kegyelmeteknek oly rendelés mellett iratik meg, hogy az említett Fundator Karátsonyi Emanuelnek értésére adni el ne mulasztják, hogy ezen közhaszonra törekedő szándékát igen kedvesen veszi a Királyi Főigazgató Tanács és az említett 7000 Rftokat a fennebb irt dicséretes célra igenis elfogadja úgy mindazonáltal, hogy mind maga, mind pedig házasátarsa megemlékezvén a kolozsvári nemes Convictusnak céljáról, akár Örmény, akár pedig más nemzetből valók legyenek azon tanuló ifjak, kiket a magok fundatiókra be fognak ajánlani, a mennyiben lehet, nemes születésűek és megkivántatott iskolai tulajdonságokkal bírók legyenek. A mi pedig a beajánlott 7000 Rftokból állandó summának az irt dicséretes végre bátorságos helyen leendő Interesre való kiadását illeti, arra is gondja lészen a királyi Főigazgató Tanácsnak, — csak igyekezzenek maga részéről azon pénzt a kolozsvári Főharminczad által nevezetesen a stipendiorum fundus számára minél hamarább beszolgáltatni, melynek az irt 30-adon leendő bevétele iránt mai napon innen az illendő rendelkezések megtéttenek.

E Regio M. Principatus Transylvaniae Gubernio. Claudiopoli die 24. aug. anno 1805. (Vár. lev. 1805—1127 sz.).

*

De a devaluatio következtében az említett alapítványi összeg (7000 frt) annyira csökkent, hogy kamataiból csak két „örmény convictor“ élhetett meg; azért a nagynevű alapítónak jólelkű neje, ki még életben volt, a megcsökkent alapítványt kipótolta úgy, hogy 1819-től kezdve három örmény „convictor“-t vettek be a kolozsvári „convictus“-ba a főigazgató-tanács (Gubernium) következő sorainak tanuskodása szerint:

„Minekutána néhai Verzár Mária legatuma által, az ő férje néhai Karátsonyi Emanueltól a kolozsvári nemes convictusban rendelt fundatio már egészen kipótoltatott; tetszett a fels. kir. Főigazgató-tanácsnak az irt convictusbeli Karátsonyiána fundatiot oly moddal elrendelni, hogy azon fundatoria jövendőre nézve nem kettő, hanem három ifjú véltessék fel; meghagyatik azért kegyelmeteknek, hogy a már bennlevő két tanuló ifjakon kívül ugyanazon fundatoria még egy harmadikat is praesentálni el ne mulassák. E Regio Gubernio. Claudiopoli die 6. Oct. 1819. (Vár. lev. 1819—1708 sz.).

9. Fejezet. Örmény szertartású növendékpapok.

Papjaink a beköltözés idejétől kezdve (1672) a mult század elejeig Rómában a „Propagandá“-n tanultak; püspökünk: dr. Verzereskul Auxentius is az „örök város“-ban tanult. Plébánosaink közül Korbuly Kelemen volt az utolsó, ki Rómában nyerte kiképeztetését... De a szegény fiú — ha érzett is magában hivatást a papi pálya iránt — a hosszú út és a roppant nagy költség miatt akárhányszor nem lehetett pappá.

Ezen a nehézségen a szegényház-alapító id. Karátsonyi Emanuel segített, ki a gyula-fehérvári püspöki seminariumban nyolczezer frtból álló örökös alapítványt tett 1805-ben oly kikötéssel, hogy annak kamataiból két örményszertartású növendékpap láttassék el. Az alapítvány összegét fel is küldötte a püspökhez. Erdély akkori róm. kath. püspöke: Mártonfi pedig felkérte Szamosújvár városát, hogy fogadja be az alapítványt pénztárába, évenként pedig bár 5⁰/₀-os kamatot fizessen utána a seminariumnak.

A püspök ezen sorok kíséretében küldötte a pénzt Szamosújvárra:

„Amplissime Magistratus! D. Emanuel senior Karátsony pia liberalitate ductus, cum consensu conjugis suae resolvit in intertentionem duorum alumnorum Ritus Armenici in Seminario Cleri Junioris A. Carolinensi pro perpetua fundatione octo millia Rfloreorum, summamque hanc per me in securo

loco elocari petiit; quocirca Amplissimum Magistratum hisce requirendum esse duxi, ut summam hanc, si erga censum 6, pro cento non posset, saltem erga 5 pro cento ad allodiam Civitatis cassam acceptare velit. Declaracionem desuper prestolaturus debita cum observantia maneo Amplissimi Magistratus, Claudiopoli 11 Augusti 1805 humillimus servus Mártonfi Episcopus Transilv.“ (Vár. lev. 1805—1020 sz.).

*

„A Gubernium megedte, hogy az id. Karátsonyi Emanuel úr által az örmény rituson tanulandó két clericus számára hagyott 8000 frt az erdélyi püspöktől a városi cassába bevétessék.“ (Vár. lev. 1805—1357 sz.).

A nyolczezer frtot a város bevette pénztárába és a kiállított kötelezvényt elküldötte Gyulafehérvárra. Erre a püspök a következő sorokat intézi a tanácshoz:

Amplissime Magistratus! Obligatorias Amplissimi Magistratus de octo mille Rflnis per Dominum Emanuele Seniore Karátsoni in perpetuam fundacionem duorum Ritus Armenici Clericorum in Seminario Cleri Junioris alendorum, ad Cassam allodiam L. R. Civitatis Szamosújvár elocatis, percepti et V. Capitulo transposui; rogo itaque Amplissimum Magistratum, ut dehinc Censum Eidem V. Capitulo directe transponere, et cum Dominus Fundator e censu unam angariam in 100 Rflnis jam anticipaverit, eosdem 100 Rfnos suo tempore Domino Fundatori, erga quietantiam per me Eidem datam, refundere velit. In relinquo distincta cum observatia maneo

Amplissimi Magistratus

Claudiopoli 24. novembr. 1805. humillimus servus

Mártonfi (Iosephus)

Episcopus Transilv.

*

„Id. Karátsonyi Emánuel ur által két örmény rituson levő örmény clericus számára tett 8000 frtot a város beveszi cassájába és 6⁰/₀-ra ki is adja. (Vár. lev. 1805—1357 sz.).

1824-ben két örmény növendékpap számára való hely van Gyulafehérvártt; az alapítvány évi kamatja 331 frt. (Vár. lev. 1824—1867 jegyzőkönyvi sz.).

*

A gyulafehérvári papnevelő-intézetnél levő Karátsonyi Emanuel-féle alapítvány 1849. ján. 1-én tett 2206 frtot és 54 krt. Ez a pénz 1849. ján. 1-től 1851. végéig kamatozott 320 frtot. Ez a 320 frt nem adatott át a papnevelő-intézetnek, hanem a tőkéhez csatoltatott. Eszerint tett az alapítvány 1851. májusban 2526 frt 54 krt. (Vár. lev. 1855—706 sz.).

Haynald Lajos püspök $\frac{2870}{1854}$ sz. alatt ezt mondja: „Midőn a károlyfehérvári papnevelő-intézet Karátsonyi szándékához képest akár örmény, akár latin növenékpapot nevel az alapítvány erején, mind a két esetben a megyének majd minden plebániájában található és vallási buzgóságuk által kitünő és épen azért papjaim működését különösebben igénybe vevő örmény családoknak és nemzetnek tesz hasznos és szükséges szolgálatot.“ „Bebizonyítottam a vallásossága miatt előttem nagyon kedves örmény nemzet iránti hajlandóságomat csak közelebbről is egy érdemes tagjának kitüntetése által.

Haynald.“

10. Fejezet. A Murád-féle alapítvány.

A városi vegyes gyűlés „kir. főkörmányzó ur ö Excelenciájának azon kegyes tudositását, miszerint Moorát (= Murád) Sámuel-féle 80.000 font sterlinget tevő alapítvány Ö Felségének legfelsőbb ügyelete alá vétetett s intézkedések tétettek, hogy ezen alapítvány az alapító céljának megfelelőleg kezeltessek, — éljenzések közt tudomásul vette és Bécsbe menendő biztosainknak utasításba adandónak határozta, — megjegyyezve azt is, — hogy az egész ausztriai birodalomban akárhol is található örmény ifjak ezen alapítványból felsegélést nyerjenek.“ (Vár. lev. 1846—59 sz.).

11. Fejezet. A város jelentése.

Mielőtt befejezném ezt a cikkelyt, közreadok még egy „jelentés“-t, mit a város a tanács útján terjesztett fel 1864-ben a főkormányzékhez. Az a kilencz (1—9) fejezet, mit ebben a cikkelyben már közzé tettem, ugyan fölöslegessé teszi a „jelentés“-t; mégis nyilvánosítom azt, hogy összehasonlítást tehessen a szives olvasó a lelkiismeretesen felhasznált adatok alapján kidolgozott kimerítő munkálatom és ezen hiányos és hibás jelentés között, melyek kiegészítését nem láttam ugyan szükségesnek, de a főbb hibákat zárójelbe foglalt megjegyzéseimmal igazítottam ki. A szóban levő jelentés következő:

Néhai Karátsonyi Emánuel szamosújvári polgár és neje 1799-ben decz. 18-án 10.000 váltó Rh. forintot adományoztak egy épület felállítására, melyben néhány szegény, elnyomorult, elaggott szamosújvári örmény polgár nem-külömbőség nélkül szállással és étellel (Csak szállással; mert a mondott 10.000 frttal az épületet építették) elláttassék, s ezenkívül 10.000 Rh. váltó forintot alapítottak, hogy annak kamatjaiból az intézet tagjai ruháztassanak és ételmeztessenek. Az így alapított intézet feletti gondnokságot illetőleg a jus patronatust életökben magok az alapítók gyakorolták; halálok esetére pedig azt a helybeli főt. örmény clerusra (a helybeli örmény clerusra; csak később [1822] szállott át a tanácsra, de nem az alapítólevél értelmében, hanem főkormányzék-i rendelet alapján) és a Tanácsra ruházták. Az intézet épülete még az alapítók életében elkészülvén, annak fentartására 1802-ben october 28-án 1000 váltó Rh. forintot ajándékoztak, mely összeg a fent érintett 10.000 frttal együtt összesen tehát 11.000 váltó frt, mint az intézet alapja, a volt kir. főkormányzéknek 1802-ben, decz. 10-ről 10.968 sz. a. k. rendelete nyomán a városi pénztárba tétetett kamatozás végett, — az intézet jövedelméből az oda felvett városi nyomorult szegények ételmeztetvén és ápolatván.

Régibb idő óta gyakorlatban volt hetenként egyszer perselyt jártatni a városban; az ebbe gyűlt pénz a város házi szegényei között osztatott ki. Az ily — kéregetés

útján begyűlt — pénz 1811-ben okt. 19. — 3592 sz. a. k. főkormányshéki rendelet következtében összesítetett, (a szegényház pénzével. A perselylyel is szegényházi tag járt szombatonként. A perselylyel való gyűjtést a hetvenes években szüntette be a város; legutoljára a süket Bocsánczi Gergely járt a perselylyel) s a volt kir. főkormányshék által 1816-ban 5403 sz. a. kiadott utasítás értelmében egy pénztárrá alakított, mely a régibb időkben a Tanács felügyelete alatt egy igazgató és pénztárnok, — közelebbi időkben a városi pénztári hivatal által kezeltek. Ezen intézet — idő multával — több jólelkű polgárok által hagyományozott csekélyebb pénzbeli összegekkel gyarapodott, — melynek kamataiból, a templomba kitéve levő perselyekből, a városiak adakozásából és az intézet alapjába a korábbi időkben befolyt büntetés pénzeiből az intézet tagjai — számadás mellett — évnegyedenként részeltetvén, — a fenmaradó mennyiség évenként tőkésítetik.

Az intézet feletti gondnokságot az alapítók halála után a helybeli örmény szert. egyház plebánosa gyakorolta és kezelte az intézet jövedelmét; — 1822. év óta azonban a volt kir. főkormányshéknek ápr. 20-án 1822-dik év 2004 sz. a. k. rendelete következtében az intézet a tanács felügyelete alatt egy igazgató s pénztárnok által igazgattatott és kezeltek. Az intézet épülete s hozzátartozó kert az intézet ápolójai lakására és használatára van rendelve. Boldog emlékezetű VI. Károly 1738. ján. 30-án a szamosújvári uradalom inscriptiojáról kiadott collationalisban a 100.000 ezüst Rh. forint inscriptionalis summából 12 ezer ezüst Rh. forintot a városi közönségnél hagyott a végett, hogy annak 600 frt évi kamatja, a szamosújvári örmény püspök élelmére, vagyis a püspöki asztalra fordittassék; később t. i. 1776. febr. 24-én — az örmény püspöki szék restaurálatlanul maradván, dicső emlékezetű Mária Theresia a mondott 12000 frt kamatját a szamosújvári templom felépítésére rendelte fordittatni; 1821. nov. 2-án I. Ferencz király ezen 12000 pengő frt kamatjáról akként rendelkezett, hogy annak fele a parochiále nagy templom szükségéi fedezésére a városi pénztárban tartassék, fele pedig évenként a helybeli örmény papság fentartására

fordittassék; továbbá, hogy ezen kamatok, nem ezüstben, hanem váltó czédulákban fizetessenek.

A templomi pénztár több helybeli vagyonos polgár adományából és a templom jövedelméből alapult, mely (1864-ben) 3683 ezüst frtból áll, melynek kamatai, valamint a templom tulajdonához tartozó 4 bolt jövedelme is, a templom szükségei fedezésére fordittatik.

A kegyalapítványi pénztár magán hagyakozó hivek által a lelkeikért időnként mondandó szentmisékre hagyományozott összegekből alakult, jelenleg (1864) mintegy 30.000 pengő frt tökével bir, mely a papság által kezel- tetik és a kamatokért a papság a hagyakozók lelkeikért szentmiséket tartozik szolgálni.

Néhai Simai Salamon és Bogdán mintegy 1729-ben az általuk épített Salamon-templom számára s illetőleg szentmisékre bizonyos összeget (3000 frt; ez 1774-ben 2500-ra apadt; 1864-ben már csak 1000 frt. Nem a hűtelen kezelés miatt apadt le ennyire, hanem időnként a templom fentartására fordított) hagyományozott, mely jelenleg 1000 ezüst frtból áll s 1774. évi máj. 2-től kezdve a városi pénztárban van kamatozás végett; a kamatok évenként a templom curatorának fizettetnek ki. Az erről szóló oklevelek nincsenek a Tanács birtokában. (A számadás megvan a „defter“-ek közt; a fölötte becses alapítólevelet pedig megkaptam a kiselejtezett iratok közt. L. e munka „Salamon-templom“ czimű cikkelyét).

A P. Franciscanusoknál levő pénztár magán hagyakozók által a lelkeikért mondandó szentmisékre hagyományozott összegekből alakult; jelenleg mintegy 11.247 váltó frtból áll, a P. Franciscanusok kezelik és elocalják. . .

Traditióból tudatik, hogy emberi emlékezetet felülhaladó időben (1767-ben) bizonyos Balta Mánuság nevű, helybeli örmény nő bizonyos összeget (Nem Balta Mánuság nevű nő, hanem Balta Péter; 3888 frtot hagyott épületre és 10.000 frtot apáczák ellátására. L. a XXIII. cikkely 4. fejezetét.) hagyományozott a végre, hogy annak kamataiból a városi leányiskolák tanítónői fizetessenek; azonban a hagyományozott összeg a hagyakozó testvérei

kezénél volt, kik csőd alá kerülvén ezen hagyomány is a csödtömegben veszett el; ma az egész összeg 72 ezüst frtból áll, mely 1801. decz. 31 óta kamatozás végett a városi pénztárban van; a kamatok a leányiskolák tanítóinak, kik mivel vén leányok szoktak lenni, a pácza nevet használnak, (a várostól a tanításért külön fizetést is kapnak) adatik ki. Ezen alapítványról semmi oklevél sem létezik. (Az épület felépült: a Salamon-templom közelében fekvő kettős épület, mit ezelőtt a leányiskola használt; most ovoda-helyiségül használják. Örmény apáczákat is hoztak Lembergől, kik itt tanítottak a XIX. század első tizedeig. Oklevél is van. L. a XXIII. cikkely 4. fejezetét és a „Leányiskola“ czimű cikkelyt).

Néhai helyi polgár Karátsonyi Emanuel 1805-ben áug. 10-én nyolczezer váltó Rh. frtot tett le fundatioul, hogy annak kamataiból két örmény ifjú — vagy ha ilyen nem lenne — más nemzetbeli (Az alapító csak örmény ajkú és örmény rítusú növendékpap számára tette az alapítványt), a károlyfehérvári róm. kath. seminariumban papnak neveltessék. Ezen 8000 frt a szamosújvári közönség pénztárába tétetett kamatozás végett, mely azonban 1811-ben bekövetkezett devaluatio által annyira leapadt, hogy most csak 2526 ezüst frtból áll és csak egy növendékpap élvezheti annak gyümölcsét; ezen összeg két kötelezvény mellett — költsönkép a városi pénztárban van, honnan a kamatok évenként a károlyfehérvári papnövelde igazgatójának kifizettetnek.

A 12.000 ezüst frt püspöki asztali pénz — miután az uradalom visszaváltásáról szóló ítélet a zálogsummát váltó czédulában állította meg, ezáltal a 12.000 frt is váltó czédulába szállott le, — melynek kamatai fele részben a helybeli örmény papságnak fizettetnek, — fele részben a parochiale nagytemplom orgonájára szükségelt költségek fedezésére fordítatik (1846—1859-ig előre adatott ki a városi pénztárból).

Néhai Karátsonyi Emánuel helyi polgár a kolozsvári convictusban nevelendő 6 ifjú javára tett bizonyos alapítványt, de a melynek mennyisége nem tudatik, (7000 frt) minthogy az alapítványi összeg nem a város pénztárába,

hanem a stipendiorum fundusba a cameralis cassába tétegett le; ezen összeget a néhai alapítónak özvegye Verzár Mária 1810. jún. 20-án végrendeletének 6. pontja alatt 7000 frttal szaporította és a patronatusi jogot valamint erre, úgy a károlyfehérvári fundatióra nézve a szamosújvári örmény clerusra ruházta. — Ezen alapítványi összeg, mely kétségen kívül több ezerből állott, a devalvatio által annyira leapadt, hogy most már nem 6, hanem csak 3 tanuló ifjú élvezheti annak jótékonyágát. Hogy miként kezeltetik ezen alapítványi összeg és ki tartozik arról számolni, a Tanács nem tudhatja, mivel semmi adat nincs birtokában.

Néhai Jakabffy János szamosújvári plebános 333 ezüst forintot legált, hogy annak kamatjából egy örmény ifjú taníttassék. Ezen összeget unokaöccse néhai szamosújvári főjegyző Jakabffy János 600 ezüst frttal szaporította s ma már — egy évi kamat is kamatoztatván — az egész összeg 993 ezüst frtból áll, melyet a helybeli örmény papság kezel és a kamatot évenként egy általa kijelölendő örmény ifjú taníttatására fordítja; ezen alapítványról szóló oklevél a papság kezénél van.



XXV. Cikkely.

Küldöttségeink („deputátus“-aink) jelentései.

1. Fejezet. Verzereskul és Theodorovics.

A tapasztalás arról győzte meg eszélyes apúinkat, hogy ügyes-bajos dolgaikban könnyebben érhetnek célra, ha nem egyszerű folyamodást, — mit félre lehet tenni, — hanem „deputátusok“-at küldenek fel az uralkodóhoz, a főkormányzókhoz (főigazgató tanács, gubernium)... És ezt a fontos megbízást — lehetőleg — mindig a legalkalmasabb egyénekre ruházták, kik egyéb kellő tulajdonságokon kívül bírták szóban és írásban a magyar, latin, német, örmény és oláh nyelvet. Volt ugyan a városnak Bécsben folytonosan fizetéses ügynöke („agens“: báró Müller Ferdinánd, Bujánovics...), ki egyes esetekben még külön

jutalomban és ajándékban is részesült; de azért az ügynök csak előkészítette a „deputátus“-ok útját, vagy siettette ügyeink kiadását...

Első „deputátus“-unk dr. Verzereskul Oxendius püspök volt. Nem a város küldötte őt fel (habár költségrealót a város adott), hanem ő maga szánta magát — kötelességérzetből — oda¹⁾; mert remélte, hogy kecsgető útja sikereket fog előteremteni hivi és az ő-alapította város számára. Verzereskul eszközölte ki az első diplomát (I. Lipót-féle diploma). Utoljára 1713-ban ment fel és szerencsétlenségünkre többé vissza sem jött. (L. ezen munka I. kötet 276 lapját).

A második „deputátus“: dr. Theodorovics Minász (Mihály; „vicarius apostolicus“ és „Archidiaconus Armenorum Transilvaniae“). Theodorovics addig nem jött haza Bécsből, míg magával nem hozta a III. Károly-féle diplomát. Az ő fáradozásának eredménye az uradalom „inscriptió“-ja; ő nyerte meg városunk számára Gérla falu területét és a városi határt. Míg Theodorovics élt, folytonosan őt küldötte a város „deputátus“-ként. Több ízben járt Bécsben, Nagy-Szebenben... (L. e munka I. kötet 365 lapját).

2. Fejezet. *Dániel Tódor és Theodorovics Minász.* *A Gergely-féle naptár.*

Dániel Tódor 1757. ján. 30-án Bécsből a többek közt ezeket írja: „Tőlünk t. i. az örményektől is kérnek pénzt és katonát: mit meg kell adnunk. Van reménység azonban, hogy taksát többé soha sem fogunk adni. Bármit teszünk, arra törekedjünk, hogy az a város nagy hasznára legyen. (Mér moden észtag jév hedzél guzin ájszikhén hájerunê, zornor áránch dälöv cshi biláh. Álsád — gá niáth — or táksá hávideán cshidánkh. Minkh incsh, ál gáninkh, ná ajnbesz dsáth gáninkh, ov médz sáhovén ellá khághkhin)... Levél jött, mely mondja, hogy az er-

¹⁾ A latin deputo, -are igének jelentése nemesak: követségbe küldeni (absenden, abordnen), hanem: oda szünni, valamire határozni is magát (bestimmen zu etwas).

zsébetvárosiak az új-naptárt kezdték használni. Önök is azonnal kezdjék az újat használni, mert a főtisztelendő úr (Theodorovics Minász plebános) is¹⁾ akarja az újat használni; miből nemcsak lelki haszon járul, hanem nagy tisztesség is; mert jobb a tiszteséges nemzetekkel egyszerre tartani (az ünnepeket), mint a parasztokkal és tudatlanokkal“ (Egáv thughth, the ibásfálovczhikhê nor kálendár géczhilin pènelu; hêramánkhnêrd ál megumê géczhezhekh norê pènelu, zerám der-hájrñ ál guze norê pènelu, vorovên hám hoku sáh e jev hám médz hárgikh e héd hárgevor ázkeru meg dégh pènelu, khán the héd kégháczi jév gobidnu²⁾).

3. Fejezet. A területnek, melyen a város épült — kifizetése.

1758. márcz. 7. Dániel Tódor tekintélyes „deputatus“-unk Bécsből a következő igen fontos jelentést intézi örményül főbiránkhhoz: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Istentől egészséget és hosszú életet kívánunk Önnek, bíró úr és a tekintetes tanácsnokoknak. Istennek hála eddig mi is jó egészségnek örvendtünk;³⁾ de dolgunk és költségünk itt is, ott is igen — sok (uzhkuunulup hi puzhi dzhjhu dzhjhu hól zoon nûfny: áschádánkh jév khásél⁴⁾) megint megálé izsov sád uninkh). Tudják meg, hogy még végzést (= „resolutio“; válasz, mely a felsőségtől valamely kérésre adatott) nem kaptunk; mert a királynőnek a mi ügyün-

¹⁾ Theodorovics is ott volt Bécsben: ő és Dániel alkották a küldöttséget.

²⁾ Apáink a beköltözés után még 85 évig (1672—1757) használták az ó-naptárt (calendarium Iulianum). A Gergely-féle naptárral (calendarium Gregorianum) csak 1758 elején kezdenek élni.

³⁾ Többes-számot használ mindenütt a jelentésben, miből következik, hogy nem ment ő fel csak egyedül. Vele volt dr. Theodorovics is. Ugyanis a jelentés második lapján Dániel ezt mondja: „Hosz bi ménáh Der-Hájrë“ (Itt fog maradni a főt. Ur.)

⁴⁾ Az örmény „khásél“ igének jelentése: huzni; továbbá: meghuzni = valamiért kelletnél többet venni, követelni, pl: „az ág is huzza a szegény embert“ (mindenki megrövidíti); de jelenti harmadszor (és itt ebben az értelemben kell venni, azért fordítottam így: „sok költség“) azt, hogy minden lépést jól megfizettettek velünk, sőt még bő ajándékot is kértek. . .

kön¹⁾ kívül más és nagyobb dolgai is vannak. Mi reméljük azonban, hogy ügyünknek jó kimenetele lesz; mert ügyünk gróf Hávgcsicztól és az egész tanácstól („consilium“²⁾) úgy ment fel, mint óhajtottuk, — a királynőhez. Tudják meg azt is, hogy kérnek tőlünk a királynőnek ezen nagy háborúja idejében költsön vagy ajándékban huszezer forintot, a mitől meg nem szabadulhattunk.³⁾ És ezt látva, úgy tettünk, hogy azt a nálunk levő pénzt, vagyis a huszezer forintot nem adtuk költsön, hanem tegyük⁴⁾ melléje még ötezeret, hogy legyen 25.000 és aztán taksát többé soha sem fogunk fizetni, bármennyire megnő⁵⁾ is a város; katonát sem fogadunk többé szállásba, sem előfogatot nem adunk; mindezekről pedig nem tetszéstől függő, — mint eddig tették — hanem örökös privilegiumot adnak nekünk⁶⁾ *Կազմին մեր մասին փոխ կամ զլ պաշտօն թագուանն սյս մին նշխարիկներ ժամանակն 20 նագար գաթ, որն շեզար չնար կարգուլ, եւ տնտեսուլ գաս, սնուլն աբիւր, որ սն բարակը, սպինը 20 նագարը շխանը փոխ, նագլ զլն զնինը բոլր 5 նագար, որ քրս 25 նագար եւ սյստեանն գաթայ շխանը նախաւան, մագար բազարը բանին՞ շատ մշնար նայ. եւ ոչ գիւրգիւ, շխարանտ ավենիկն շխանը, եւ բրիվիւկներն մեր նախաննակն կու տրուի չ. ad beneplacitum, բնաւր կնշխար: Guzein mér moden phoch gám te bás-chés thákuhun ájsz médz*

¹⁾ Ügyünk = a város területének megvétele, vagy szabatosabban mondva: a vételár meghatározása és kifizetése. Ugyanis a kincstár 1700-ban így szólott a város-alapító Verzereskul püspökhez: „Átengedem ezt a területet azoknak az örményeknek (= szamosújvári communitas), kik itt várost akarnak építeni pénzért; de mivel a vétel-árt nem most fizelitek: tekintsük a most még meg nem határozott vétel-árt költsönadott pénznek, adosságnak, mely után ti tartoztok kamatot fizetni mindaddig, míg ezt az adosságot (= terület ára) ki nem fizetitek. A terület árát majd meghatározzuk a kifizetés alkalmával, de a kamatot határozzuk meg most: mérjük fel a területet, aztán osszunk fel telkekre és minden telek után évenként fogtok 10 (conventionalis) frtot fizetni.“ Kényszerüségből ráállottak a megszorult örmények! És fizettek egy holdért (melyből négy telek telt ki) évenként 40 convent. forintot. Ennyiért (a hold 40 frt) örök áron még ma is meg lehetne venni holdját! Akkor pedig félannyit sem ért a föld! És ennek a fölötté nagy kamatra kiadott tőkének (= a város területe) uzsoráját fizették pontosan 57 évig. Tehát 57-szer megfizették a földnek becs-árát!... és még sem volt ez a föld a miénk. (Más települők ingyen kaptak földet!). Végre megsokallták apáink a dolgot; azért 1758 elején felküldötték Dániel Tódort,

hedzelutheáné zsámánágé 20 hazár ézloth, voren cshikár hénár chálészelu, jév desznelov zász, ánbész árink, or án észtagé, ájszinkhén 20 házáré cshidánkh phoch, háte ter téninkh khovè 5 házár, or élá 25 házár, jév ájszuhédév táksáh cshidánkh hávideán, mákár khághákhè khánincsh sád medznár náh; jév vocsh kvártil, forspond áménjévin cshidánkh, jév privilegiumè mérè hávidénágán gu dèrvi, cshe ad beneplacitum, êndor incsvász). A diploma kiállitászéért 2000 frtot fizetünk. Húsvétra haza megyek; ha addig el nem készül az irat (diploma), akkor itt fog maradni a főtisztelendő úr (*Велле же заморудителю Днѣтрову, на мѣ д'воу бѣоу стѣ-загуду*: theor cshi hádrévein thèghthèrè, ná bi ménáh ihosz Der-Hájrè“). Viennae 7. Martii 1758 barátja és szolgája: Dániel Tódor. A levél (jelentés) külső czime: Spectabili ac Generoso Dno Jacobo Hankovics Iudici Szamosujváriensi Dno mihi colendo in Transilvania Claudiopoli Szamosujvár.“ Saját pecsétjével van lepecsételve; a pecséten: felül nemesi korona, az alatt Theodorus D(ániel), lejjebb két cser-ág közé zárva a kereszt, mely halomból emelkedik ki.²⁾

a „consiliarius“-t, a kinek az udvar előtt hazafias áldozatkészségeért tekintélye volt, és dr. Theodorovicsot és szabad kezet adtak nekik, hogy belátásuk szerint — a körülményekhez képest — alkudjanak ott fenn a vétel-ár mennyisége felett és azt fizessék is ki, hogy így végre valahára örökre szabaduljunk meg a „taksa“-fizetés („taxa domorum“) kötelezettségétől. . .

²⁾ Erdélyi udvari kancellária.

³⁾ A folyó háború sok pénzbe kerül, azért sehogy sem térhettünk ki a kérés elől.

⁴⁾ Azért használ jelenidőt („tegyünk“), mert a küldöttség kezénél csak 20,000 frt volt; de a hiányzott ötezeret is rövid idő alatt felküldötte a város, mely mi kifogást sem tett a „szabad kezű“ küldöttség eljárása ellen, miután áldozatok ürán is szabadulni akart a nagyon terhes taksa-fizetés alól.

⁵⁾ Minden egyes felépült telek után a kinstárnak évenként 10 frtot fizettünk (taksa); a szegény háztulajdonosokért, kik nem voltak képesek taksát (taxa domorum) fizetni, a város fizetett. Most kifizetjük a város területét (a telkek árát) és meg fog szünni a taksa-fizetés; még azon házakért sem fogunk fizetni, melyek — a város növekedésével — ezután fognak felépülni.

4. *Fejezet. A város körül fekvő falvak. A „deputátusok honorariuma.“*

Az a küldöttség, mely előbb Nagy-Szebenbe a főkormányshoz, azután Bécsbe az erdélyi udvari kancelláriához ment, — azt az utasítást kapta, hogy mindkét helyen — lehetőleg — hasson oda, hogy „az a tizenöt falu, melyek a város körül fekszenek, magánosoknak ne adományoztassék“: or ájn 15 kéghen mártu privatus bonificovat csh'árvi).

Felküldi a város Jakabffi Kristófot és Dániel Ferenczet — Bécsbe. Összes költségeiket a város fedezi. Ad nekik előleges költségekre 2000 frtot; de ha többre lenne szükségök, a főbíró vagy a város nevére vehetnek kölcsönt⁶⁾ Pestről, Váczról... Ha küldetésükben sikeresen járnak egynek-egynek adnak „honorarium“-képen 100 aranyat; de ha eljárásuk foganatlan marad, egyik-egyik csak 60—60 aranyat kap⁷⁾.

⁶⁾ Ezen fontos irat keltétől számított egy hónap múlva csakugyan kiállította (1758. ápr. 17) Mária Terezia azt a privilegiumot, melyről itt szó van. Ebben a nevezetes privilegiumban benne vannak mindazok a feltételek, melyek mellett vettük meg oly drága árbán a város területét.

⁷⁾ Ez tehát levéltárunknak legbecsesebb aktája, melynek létezéséről volt ugyan homályos sejtelmek egyeseknek; mert a dominium-per hosszas folyama alatt váltig állította a város, hogy a város területének árát (az összegről is volt írás kezökben) kifizették az ősök Mária Terezia alatt, de az eredeti aktát nem tudták előmutatni. Pedig ott volt a bizalma; levelek között, miket deputátusaink és mások — különböző alkalommal — a város bíráihoz intéztek. Külön szekrényben voltak elzárva: nem bolygatta ezeket soha — senki. De 1893-ban mégis kikerültek innen; mert a közgyűlés elhatározta, hogy a tanácsházát a piacz közepéről lerontatja. A levéltárt hozzám hozták. Lerakták már a kilenczedik „stráf“-szekeret is. Ekkor kértem a szolgálától: — Nincs több? — Csak valami vándorkönyvek a földön. Nem nyugodtam meg ebben, hanem személyesen mentem fel. A szükségtelen, kébbe kötött vándorkönyvek egy része már szekerre volt rakva. — Hova viszik? kértem. — Az új tanácsház udvarára, aztán mázsa számra eladják. Elviszik és lehányják a földre. Én piszkálni kezdek a haszontalan könyvek között és ime! — nagy öröömre — örmény irásokra bukkanok. Még jobban hányom szét a vándorkönyveket: százával

5. *Fejezet. Jakabffi János főesperes deputátusi leveleiből.*

II. József Erdélyt újra felosztja; Szamosújvár is elvesztette önállóságát: megyei hatóság alá osztatott, csatolatott. Ez ellen — kellő időben — protestált a város, egyszersmind felküldötte nagytekintélyű, tudós főesperesét: Jakabffi Jánost avval a határozott utasítással, hogy maradjon állandóan Bécsben, és ott az illetékes körök előtt fejtse fel sajátságos helyzetünket; mondja el, hogy a megyei mostoha gyámkodás bénítólag hatna virágzásnak indult városunk fejlődésére; azért hasson oda, hogy városunk — bármily nagy anyagi áldozat árán is — a szabad királyi városok sorába emeltessék. Jakabffi derekasan megfelelt a benne helyezett bizalomnak: erélyesen működött. De ellenségeink is minden követ megmozdítottak, hogy céljt ne érthessünk. Maga a főkormányshék ezt írta az uralkodónak: „Ha az örmények céljt érnének, akkor discordiae inter nationes Transilvanicas, odia, invidiarum et id genus alia sopientur... De ha vállalatukat dugába dönthetjük: Pax autem concordia, unanimitas, et

ezrével kerültek elő az örmény iratok. Mohon szedegetem; de törölnöm kell a verejtéket is. Ekkor oda termett Onucsán Miklós jogász, (ki most járásbirósági jegyző Medgyesen) és szívesen osztzkodott volt tanárával a fáradságos munkában: mind kiszedegettük. Valamelyik ügyetlen szolga dobta ezeket a fölötte beceses iratokat a vándorkönyvek közé! Ekkor a szomszédos Csásusz János kereskedőtől egy üres ládát kértem és — haza vitettem. Így menttem meg az enyészettől ezeket a beceses iratokat! Ezek közt volt — a többek közt — a „boltok aljára“ vonatkozó jegyzőkönyv, a Salamon-templom alapítólevele és Dániel Tódornak ezen jelentése, mely ha a per folyama alatt kerül elő, a nagy perköltségen kívül 200,000 pengő frt kiadáástól mentette volna meg a várost; mert az egység alkalmával (1887) a zálogösszezen kívül a város területeért még kétszázezer forintot adtunk, csak hogy valahára véget vethessünk a pernek...

⁸⁾ Ilyen volt a szövege azon felhatalmazásnak, melylyel a város deputátusait felküldötte: Nos Magistratus et Communitas Armenopolitana vigore praesentium damus pro Memoria significantes quibus expedit universis, quod Nos agendi dexteritate et in tractandis negotiis prudentiâ freti et confisi N. D. Christophori jun. Jakabffi Judicis Nostri fungentis Primarii et N. ac Generosi Domini Joachimi Rátz Senatoris itidem nostri. Eos in A b l e g a t o s

harmonia animorum inter incolas regnabit.“ Azután Jakabfi (Bécs 1786. decz. 22-én kelt) fontos jelentésében, mit örményül fogalmazott, de hű magyar fordításban is adom így folytatja: Ilyen és ehhez hasonló jó (?)¹⁰⁾ vélemény nyilvánítottak nemzetünkről és városainkról (Szamosújvár- és Erzsébetvárosról) az uralkodó előtt (Ászonkh u ászonczh korá ágheg opiniánér gánin mér ázkin u khághkhênun hámar chonthikhárin tímáczh). De én e fölött — szeretett és tekintetes polgártársak — legkevesébbé sem csodálkozom és nagyon nehezemre sem esnek ezek; mert egy év óta folytonosan ezekkel küzdöm (uzsem dárin e, or ájszbesznu mecs gi leghám.¹¹⁾ Ezen nemzetek bevádoltak minket és irigykednek rajtunk; mert látják, hogy élelmesebbek vagyunk, mint ők, nyiltabbak szemeink és az, ki alig csak tegnap jött be az országba (ilyenek vagyunk mi örmények) több és nagyobb szabadalmakkal akarja magát a király által ékesíttetni, mint mennyivel ők bírnak: *(A h páchlin u ájl ázké ézméz dávi gi áne, vornor ácspáczókh u ál médz ésnorkhnerov guzink*

nostros communi voto Electos fine promovendorum negotiorum Publicum praefati Oppidi nostri Armenopolitani Bonum concernentium Cibinium (vagy . . .) deputaverimus, dando eisdem et concedendo omnimodam potestatis facultatem coram Excelso Foro Guberniali (vagy . . .) necessitates Nostras urgendi et promovendi, tam Litteris, seu Libellis suis Supplicibus, quam verbaliter exponendi, medelam solicitandi et nomine Communitatis nostrae omnia ea pertractandi, concludendi, revocandi, quae nobis proficua fore, et non nocitura esse cognoverint. Super qua hujusmodi Plenipotentiali facultate, per nos antelatis nostris Ablegatis concessa, praesentes Litteras nostras authentici Sigilli nostri munimine roboratas sub extradato substituti Notariali dandas et concedendas esse duximus. Signatum Armenopoli Die quarta Mensis Februarii. Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octuagesimo Sexto. Extradatum per Petrum Csűrös, ejusdem Oppidi substitutum Notarium.

⁹⁾ Habár minden egyes polgára e városnak zugolodás nélkül elvállalta ingyen is az ilyen fontos, de fáradságos megbízást, sőt ha kellett a közért anyagi áldozatot is hozott; mégis sokkal szívesebben járt el a delegatus a város dolgában, mely néha hónapokat is vett igénybe, mert tudta, hogy az otthoni hátramaradás kárpótolva lesz az egyéni honorariummal. Aztán mindig jobban csenget a 100, mint a 60 arany; azért igyekezett is, hogy fárado-

krájen zártárvelu, khán the zironkh)... És mivel onnan Erdélyből testileg (anyagilag) senki sem segít rajtunk, nincs mit remélni és várni (mert ők minket hepanaszol-



„Szamosújvár kiváló fia:“
Czetz János tábornok.

zásának meglegyen a kívánt sikere. Ime itt van egyik magyarázata annak, hogy igazságunk mellett — legfőbb esetben — siker koszorúzza a város költséges lépteit!

¹⁰⁾ Itt a „jó“ gúnyosan a rossz helyett van használva!

¹¹⁾ (*դրուի*: nato, enato, kiuszni a partra, kivergődni a bajból. Hazai örmény közmondás: Ov cshide ághothkñ ánelu, erthá dzovinè leghálu: Ki nem tud imádkozni, menjen a tengerre [a habokkal] küzdeni (a tengeren megtanul imádkorni).

tak); intem összes szeretett hiveimet, hogy kérjék az Istent, hogy a „direktor“ és a főkörmányszék vádjai ne gyakoroljanak nagy be nyomást az uralkodóra (եւ վարդիտեալ ասորի Արամաէն մարդու մէ ալ մարմաւոր սպարթիկն շունիքին յուսալու ու քովու լու լու իրէնք զմեզ սամի արիւնն) նայ կի յօրոյրիմ՝ զբոլոր զարաւի ժողովորդս, որ զ Աստուծո հնդրէ. որ զաս directorin ուկուսէր նիսմն սամիսնն ալ շանին մեծ impressia թագաւորին վրայ: Jév vorovhedév 2 ádki Árdeálen mártu me ál mármnávor ok-

nuthiun cshuninkh, inesh huszálu u povelu [ze irénkh
èzméz dávi árilin], ná gi hortorim èzpolor kárághi zsogho-
vurtész, or èz Ászduádz chèntre, or zász directorin u



„Szamosújvár kiváló fiai :“
Mály tábornok.

guberniumin dávinérèn ál cshánin médz impresziá thákávorin
véráh). . . Bécs 1786. decz. 22. Jakabffy János esperes-
plebános (Σελρ-Οςυμίνυ, u τιαγου, φηηυίν.) Vár. lev. Deputatusok
jelentései).

6. Fejezet. *Bogdánffi Kristóf leveleiből.*

Bogdánffi ugyan nem volt „deputatus“-unk, de mint szamosújvári szülött, Szebenben — a főkormányzók székelyhelyén — tanárkodván, többször kapott a várostól fontos ügyekben megbizást... és ő — mint jó örmény pap — azokban a leglelkiismeretesebb módon járt el. Bizalmas jelentéseit, leveleit mindig örményül írta. Ezekből itt is (mert más helyütt is használtam fölötte érdekes és mindig biztos forrásból meritett közvetlen [személyesen érintkezett a főkormányzók tagjaival] értesítéseit) közre adok egy pár részletet:

...Arról van szó, hogy városunk kivétsék a megyei hatóság alól és az eddigi „oppidum privilegiatum“ — „libera regiaque civitas“-sá változzék. „A vas meleg, tehát verni kell azt.“ Minden befolyásos, jóakaró emberünk pártfogását igénybe vesszük. Így kértük fel Bogdánffi Kristófit is, ki 1786. október 11-én a többek között ezeket írja:

„Egyik kormányzékai tanácsos ezt mondotta nekem: „Videtur quibusdam specialia Privilegia non placere. (Úgy látszik, hogy némelyeknek [a kormányzék némely tagjainak] nem tetszenek [ellenzik, nem akarják megadni] a különmemű¹⁾ szabadalmakat). Generalia tantum Privilegia in Diplomate Civitatum nostrarum (Szamosújvár és Erzsébetváros) quemadmodum Regiarum Liberarumque reliquarum civitatum expediuntur.“²⁾

„Azt is mondták az úrak — írja Bogdánffi — hogy majd tisztválasztás után sehogy sem fogják megengedni,

¹⁾ A „különmemű szabadalom“ alatt az előfogatot és a katonák elszállásolását kell érteni; de ezeket még Mária Terezia alatt 1758-ban megváltottuk pénzzel, úgy hogy az akkor nyert diplomákba az uralkodó bele tette azt, hogy ezután sem előfogatot nem tartozunk adni, sem katonákat szállásba fogadni... Most (1786-ban) tehát csak eddig pénzen szerzett szabadalmaink megerősítéséről szól és mégis ellenezte azt a főkormányzók.

²⁾ Tehát — a kormányzékai tanácsos szerint — csak annyi és olyan szabadalmakat fognak az új diplomában, nekünk is adni, mennyivel a többi szabad királyi városok is bírnak. Igen, de mi többet szereztünk tanácsos úr... és ettől minket megfosztani, ezt tőlünk elvenni nem lehet, a mint nem lehet elvenni a földes úrtól a kapott földbirtokot!

hogy a mi tanácsnokaink Magyarországon járjanak, hanem üljenek otthon“ (cshi bi thoghun, or Ághánéré Mádsárkh khálin, háthe nészlin duné. Vár. lev. „Deput. jelent.“).

1786-ban 90,000 frt adossága volt a városnak (ennek egyik részét az országnak adtuk a háborúk folytatására — nem költsön, hanem ajándékban; a másik részt felemésztették az új diploma roppant kiadásai!). Az adosságra vonatkozólag mondja a derék Bogdánffi: . . . „Ad hanc florem perduximus civitatem nostram nullis expensis, etiam conservare possimus et debita expurgare“ . . .

7. *Fejezet. Szamosújvár a szabad királyi városok sorába emelkedik.*

„Egy egyénnek száz aranyat adtam — mondja Jakabffi. Még más két személynek megígértem, hogy irántunk tanusított jóindulatukat meg fogjuk hálálni; azért írja meg nekem a város, hogy ezeknek egyenként mennyit adjak?“ (Bécs, 1786. márcz. 8. Jakabffy János. Vár. lev. „Deput. Jelent.“).

„Elkészült szabad kir. városunk diplomájának fogalmazványa. Ezen fogalmazvány ellen az új ‚direktor‘ nemcsak észrevételeket tett, és működött abban, hogy városunk ne emeltessék a szabad királyi városok közé, hanem még arra is törekedett, hogy eddig birt és újonnan megerősített szabadalmainkat alapjából megbontsa. A főkormány-szék pedig a ‚direktor‘ által ellenünk írottakat még másodozta. De összes ellenségeink ellenkezését Szamosújvár város jó pártfogóinak közvetítése — a polgárság szerencséjére — úgy legyőzte, hogy — az tekintetbe sem véve — a kegyes király még ma a szabad királyi városi fogalmazványt változatlanul helyben hagyta.“ (Nor directoré mér L. Regiaque khághkhin diplomáin conceptin opiniánerun éntem reflexiánér árile u pánile, or cshe miájn mér phokhrig khághákhé L. Regiaque khághákh cshi tárná, pájcz ter dsáth gáner zuneczhdz u ter noren confirmát mér privilegiumnére fundamenten khágdelu. Zor directorin éntem mezig kérádnéré gubernium náh secundát áriler. Pájcz polor dusemennun hágáraguthiunnéré micsnortutheámpén ágheg pátronnuné Gérlai bádveli khághkhin

elin chészméthen ájnbesz szuperát in, or mér kethádz chonthikháre ter ájszorváné ávuré mecs ézpolor L. Regiaque khághkhin conceptusé rátificát áráy). Bécs 1787. január 5. Jakabffi János esperes-plebános. (Vár. lev. „Deput. jelent.“).

Ime mekkora erőt tudott az alig 86 éves város kifejteni, hogy a kormányzók, direktor, .. és még oly sok más rossz-akarónk erős ellenkezése daczára is célzt értünk... És ezen erő nagyságát csak az tudja kellőleg mérlegelni, a ki tekintetbe veszi, hogy a hajthatatlan uralkodó egyik eljárását — melynek helyességéről teljesen meg volt győződve — még egy VII. Pius (pápa) sem volt képes megváltoztatni... és ugyanez az erős akaratú fejedelem az örmények (ekkor iktatták Erzsébetvárosát is a szabad királyi városok sorába) kérésére változtat új megyei beosztásán és a két örmény várost kiveszi a megyei hatóság alól.

És ezen roppant — nemcsak egyensúlyozó, de legyőző — erő egyik legfőbb forrása az egyetértés: „Tekintetessednek irott leveléből megtudtam — mondja derék „deputátus“-unk: Jakabffi János a főbirónak — hogy mind abban, mi a tek. város és a közönség javát, hasznát és jövő boldogulását illeti, a tekintetes urak őszintén, egyértelműleg és egyakaratólag működnek; reménylem, hogy Tekintetességtek ebben ezután is állandóan megmaradnak. És valamint Tekintetességtek teszik, úgy én sem szünöm meg ezért (ezen végből) kérni az Istent. Helyben hagyom azt, mit a tekintetes város irt, hogy azon városok, melyek nem válnak szabad királyi városokká, csak falvak gyanánt fognak tekintetni. Bécs 1787. ján. 12 (Bádvélutheánéd kérádz thégththen imáczháh, the uruch b. khághkhin u hászarágin ághegê, sáhê u ábákáh jéránuthiunê gi bádgáni, náh Bádvéluthiunnérêd miápán, miámid u meg gi hászkénán; gihuszám, the ájszuhédév ál ászor mecs hásztád élán Bádvéluthiunnérêd, vérbesz jész ál Bádvéluthiunnerud koráh ájsz vércsin hámar êz Ászduádz chéntrelu cshi bi tátárim. — Déghê gi thoghum êz b. khághkhin kérádzê, the ájn khághákhnerê, vor L. Regiaque cshilán [cshiélán], ná êndor kéghránkh bihá-márvin. Vár. lev. „Deput. jelent.“).

8. Fejezet. *Jakabffi János és Gorove Kristóf.*

A város 1784. nov. 9-én tartott üléséből Jakabffi János főesperestet és Gorove Kristóft (Chácshig Ábkári Goroveján) küldi fel Bécsbe a következő feltételek mellett: 1) „Az esperest Kristóf urral együtt Bécsbe érkezésük napjától kezdve azon napig, midőn vissza fognak indulni, — kap napjára 8 frtot, a kocsis pedig külön naponként egy forintot. — Az úti költséget menet, úgy mint jövet a város fedezi. 2) A deputátusok dolga, hogy azt a 8 forintot naponként elköltik-e vagy nem. Ha nem lenne elég, a különbözetet a város nem pótolja. Ha valahol ajándékot kellene adni, azt a város erszényéből adják; Kristóf úr azonban névleg jegyezze fel, hogy hol és kinek mennyit adtak. 3) Az esperes fel van oldva a számadás kötelezettsége alól; mégis, ha valahol ajándékot adnak, tudjon egyik a másiknak dolgáról, szóval egyértelműleg járjanak el. 4) Bármit tesznek, vagy ha kérvényt nyújtanak be akár a királyhoz, akár a kancelláriához, akár más valakihez, — egyik a másiknak tudta és beleegyezése nélkül ne tegyen semmit sem.“

Ez a küldöttség azonban csak 1785. jún. 9-én ment fel („Örmény prot.“ III. köt. 440 lap); mert úgy hallották, hogy a király nincs otthon, aztán az erzsébetvárosi deputátusok is már haza mentek; különben is ilyen nehéz időben úgy sem kaphattak volna „audienciát.“ („Örmény prot.“ III. köt. 443 lap).

9. Fejezet. *Balta Márton és Kovrig Tódor.*

1791-ben a város Balta Márton főbirót és Kovrig Tódor „notarius“-t küldötte fel Bécsbe; ott tartzkodásuk alatt naponként tíz frt napi díjt kaptak — együttesen. 1791. júl. 26-án a communitas (Համայնական Հարցարարք: hászárág Hájoczkhághákh) sok utasítást ad követeinek; azt is mondja, hogy K . . . S . . . -nak, ki ellensége ügyünknek, „adjanak — ígéretükhöz képest — ezer forintot, hogy ő is meleg szívvel legyen mellettünk“ (Խոստացածին որոշյ տուրք նազան զԹԹ, որ այսպէս ինչն ալ ազտայ որոտով կաննի: chosztáczhádzin koráh duek házár ézloth, or ájszbesz inkhén ál áldákh szérdov gánni. „Örmény prot.“ III. köt. 484. lap).

10. Fejezet. *Markovics Bogdán.*

Bécsből 1813. máj. 24-iki kelettel ezeket írja:

„Gróf Bethlen, a thesaurarius mondotta nekem, hogy a király nagyon megdicsérte az erdélyi kereskedőket (mivel Erdélyben ekkor csak az örmények foglalkoztak kereskedelessel, tehát az örményeket) azért, hogy oly készségesen megfizették a reájuk ‚commercialis taksa‘ czím alatt vetett százezer forintot. Ezt az örvendetes esetet példaképen a többi nemzetek elébe állította.“

„Áldott legyen Jézusnak a neve!... A két teher (az előfogat és a katonatartás) megváltásának még csak a mennyiségét kell meghatározni... Csak mi legyünk jók és egyértelműek, mert akkor az Isten nem hagy el minket (Némá minkh miámid u ághegê állánkh, ná Ászduádz eshi bi thoghu ézméz. Bécs 1813. okt. 15. Vár. lev. „Deput. jelent.“).

Ugyanez a jelentés tovább azt is mondja: „Most csak hallgassa meg Isten a két város polgárságának imáját és tegye sikeressé lépéseinket, fáradozásunkat... Nemsokára kedvező véleményt fogunk a királytól hallani.“

„Isten kegyelme és segítsége megengedte elérnünk ezt a napot (okt. 29); mert kegyes atyánk, Uralkodónk belátván, a kereskedés állapotát, kegyesen beleegyezett abba, hogy az ismert két teher más teherrel váltassék meg vagyis pénzzel. Itt az urak azt mondják, hogy szerencsés lesz az a két város; de igen ajánlják a jó egyetértést; azt mondták, hogy e két város polgárai úgy tekintsék egymást, mint egyugyanazon atyának és anyának gyermekei. (Ájd jergu khághkkin khághkhéczhiké ájnbesz hámárvin, incshbesz hādug meg hor u meg mor dēghákh). Némelyek már üdvözölnek is; de az áldomást fentartják akkorra, midőn megkapjuk a privilegiumot.“ (Bécs 1813. okt. 29. Vár. lev. „Deput. jelent.“)

11. Fejezet. *Novák Márton és Jakabb Bogdán.*

1838-ban ezek a deputátusaink: Novák Márton főbíró és Jakabb Bogdán főjegyző deputátusok Bécsből nov. 14-én kelt jelentésök szerint: jártak abban, hogy a Dominium

ujra inscribáltassék („A summát még nem tudhatni meg, de hozzávetőleg — miként most a kamarális jóságok becsültetni szoktak — bizonyosan a tek. Közgyűlés által gyanított 160 ezer frtot meg fogja haladni:“ de tettek lépéseket a kaszárnya és az országút ügyében is.

Bécs decz. 15-én kelt jelentésből pedig a következőket adom közre:

„Tapasztalni méltóztat minden eddig tett lépteinkből a tek. Közgyűlés azt, hogy a közügyet magunkévá téve, semmit sem hagyunk érintetlen, mivel dolgainkat sikeresen előmozdítani véltük. Tapasztalni méltóztat azt is, hogy lépéseink sikertelenek nem valának, mert eddigi óhajtásaink mind teljesítették.“

„Eddig egy előmozdított kérésünk sem tagadtatott meg: azért teljesen megjutalmazottaknak tartjuk magunkat. . . Azonban szives lesz a tek. Közgyűlés lelkünk azon vágyódását is helyeselni, mely bennünket dolgaink ezuttali bevégezése után, honn hagyott házi körünkbe vissza von. Terhes az itteni hosszabb létel s kivált a közügynek lelkiösmeretes előmozdításában való szüntelen fáradozás, az ahhoz nem szokott embernek vállait súlyosan szokta nyomni; azért — meg vagyunk győződve — hogy a tek. Közgyűlés akarata ellen nem hibázunk akkor, midőn haza indulni igyekszünk. . .“

Ugyanezen küldöttségnek Bécs decz. 8-án kelt jelentéséből:

„Privilegiumunk irását minden nap sürgetjük; reméljük, hogy karácsonra készen lesz és kézhez kaphatjuk.“

Ez a küldöttség több mint három hónapot töltött Bécsben.

Novák Márton főbíró és Jakabb Bogdán főjegyző, mint a város ügyeiben Bécsbe kiküldött követek jelentik, hogy 1. a dominium inscriptiója, 2. az országút behozatala, 3. városunk szabad kir. városi privilegiuma expediáltattak. A privilegiumot be is mutatják, mi felolvastatván, a közgyűlés a felséges kegyelemért nemcsak „éljen“-kiáltásba tört ki, de sőt kérte Istent, hogy ő Felségét hosszas holdog és szerencsés étellel és dicsőséges uralkodással áldja meg. (Hoztak Pestről Karátsonyi Emanueltól egy örmény érmét, mely az örmény

királyság idejéből való). „A közgyűlés követ atyánkfainak városunk közjavára tett követi munkás fáradságukért eljenkiáltások közt mondott köszönetet, a privilegiumot pedig egész terjedelmében jegyzőkönyvbe iktatni határozta.“ (Vár. lev. 1839. ján. 17-én tartott vegyes ülés jegyzőkönyvéből. 1839—50 sz.)

12. Fejezet. Sárosy Ferencz és ifj. Verzár István.

„Tekintetes nemes Közgyűlés! A tek. ns Közgyűlésnek városunk közjava és boldogulása sikeres előmozdításában tett eddigi munkálkodásunk és eljárásunk iránti teljes és közmegelegedésbeli nyilatkozatát nagyrabecsüljük, tiszteljük és azt szívünk belsejéből forrón köszönjük is. Mi nem tettünk egyebet, hanem csak mint hív szolgák, kötelességünket, de amugy lelkesen és egész szívvel teljesítettük; azért legyen a dicséret és dicsőség Azé, ki bennünket kedves Nemzetünk, polgártársaink és városunk közjavanak és boldog jövőjének kieszközlésére szentelt lépéseinkben és igyekezetünkben szent malasztja erejével kalauzol, utasít és lelkesít. Csak a Mindenható munkás fáradozásainkat üdvhozó eredménnyel — és pedig minél előbb — koszorúzza meg. Ez a mindnnapi könyörgésünk, ez egyellen óhajtásunk... Bécs jún 8. 1846 Sárosy Ferencz és ifj. Verzár István (bécsi küldöttek jelentéséből. Vár. lev. 1846—943 sz.).



XXVI. Cikkely.

Viszony Szamosújvár és Erzsébetváros között.

1. Fejezet. Rövid bevezetés.

Munkám terjedelme nem engedi, hogy a hazatias testvérváros szép multjáról bővebben szólhassak; azért e helyütt megelegszem azzal, mit e néhány fejezet tartalmaz; mert az itt közlött rövidletből is világosan látszik az a felbonthatlan kapocs: az egyetértés, összetartás, ragaszkodás, bizalom, szeretet... kapcsa, mely a két testvért mindenha összekötötte...

Kezdet óta a legszívélyesebb viszony létezett e két város között... Mert habár mindjárt a beköltözés után egyesültünk Rómával, megtanultuk az ország nyelvét, megismerkedtünk ennek törvényeivel, alkalmazkodtunk a hazai viszonyokhoz, kenyeret nem kértünk, mert a megélhetés eszközeit magunkkal hoztuk; mégis a magyar csak eltűrt,¹⁾ a székely és szász ellenben ellenséges indulatot tanusított irántunk; mert az élet küzdő terén hatalmas versenytársat láttak bennünk... Annál jobban szerette egymást a két testvér. Erzsébetváros—Szamosújvár városát úgy becsülte, mint nagyobb testvérét. Bátyja tudta, kikérdezése nélkül egyetlen egy fontos lépést sem tett. Előbb ide küldötte „deputátus“ait, kik itt egyetértéssel velünk együtt megállapították a közös cselekvés, a sikeres eljárás modozatát. És ha szorult helyzetünkben, az elhagyatottság szomorú napjaiban pártfogó nélkül szükölködtünk, állandó támaszunkhoz: a felséges Trónhoz fordultunk, mely követeinket egy ízben sem bocsátotta el meghallgatlanul, vigasztalatlanul...

2. Fejezet. Erzsébetváros magyar és latin neve.

Egy erzsébetvárosi örmény így írta nevét: „Bogdány Gergely ex oppido Ebesfalva.“ Ebből az idézetből látszik, hogy a testvérváros örményei közül is némelyek a múlt században városukat „Ebesfalva“-nak nevezték. (Vár. lev. 1774—153 sz.). Pedig az ősök városuknak az alapítás éveiben magyarul nem Ebesfalva, hanem „Erzsébetváros“ nevet adtak. Ebesfalva az új város közvetlen közelében feküdt; a várost a falutól csak egy kis patak választotta el. Ebben a faluban tartotta Apafi Mihály fejedelem ebeit. A falu, mely a fejedelem kastélya mellett terült el, — elpusztult. E falu nevééről nevezték el némelyek

¹⁾ Dobra Péter kamarai igazgató Nagy-Szebenből 1751 febr. 16-án Dániel Tödör főbíróhoz ezeket írja: „Vagy emegálltanak eddig elé praejudiciumok, vagy egy sem az örmény communitások ellen; de most ugyan csak olyanok erumpálnak, a melyekből azt kell concludálni, hogy az örmények nem receptus civisek, hanem pro tempore toleratus-ok et per consequens omnium iurium incapaces; azért ha ez meg nem orvosoltatik, in continenti mi következhetik ezután, az Isten tudja.“ (Vár. lev.).

— ámbár hibásan — az új várost, Erzsébetváros helyett, Ebesfalvának is...

De valamint a kiváltságlevélben, úgy az oklevelekben is Erzsébetváros latinul Elisabethopolis név alatt fordul elő; azonban van városunk levéltárban 1765—14 sz. alatt (márcz. 26) egy oklevél, mely Szamosújvár latin nevét (Armenopolis) teszi Erzsébetváros régi neve (Ebesfalva) elébe is. Az oklevél vonatkozó része következő: „Christophorus Bároncsics civis ex privilegiata civitate Armenopolis-Szamosújváriensis in Comtu Szolnok inter. nunc vero in civitate Armenopoli Ebesfalviensi Com. de Küköllő existens.“ Ebben az oklevélben arról is van szó, hogy Báronn Miklós adósságát testvére: Pap László fizette ki. E szerint Bároncsics, Bároncs, Báronn = Pap. (Lásd „A magyarhoni örmény családok genealogiája“ Bárány és Bároncs a 25 és 26 lapon).

3. Fejezet. Ajánló-levél.

1731. okt. 23-án Khel Lázár, az erzsébetvárosi „örmény kompánia“ bírása (birov hájocz h kompániáji) ajánló-levéllel küld ide egy még le nem telepedett (cháríb) örményt és kéri városunk tanácsát, mely — a bíró állítása szerint is — „eszes emberekből áll,“ hogy meghallgatván a szegény ember panaszát, intézze el ügyét (hérámánkh-néréd chelokhikh, bi nájikh ézhéghdsin kánkádén ál.“). A rokonszenves levél tanácsunknak testi egészséget és lelki épiséget kíván Istentől. („Ászduádz ézhérámánkh-néréd ároghcs báhe hokov jév mármnov.“ Vár. lev.).

4. Fejezet. A belső és külső örmény „kompánia.“

Issekutz Miklós 1735. nov. 9-én Erzsébetvárosról örmény levelet ír házassági ügyben tanácsunknak. A megszólítás ez: „Nagyságos és nagyontisztelt bíró urnak és a tizenkét esküdt tanácsnoknak. a mi szereteteinknek szives üdvözetet küldünk.“ (Médzáréli jév vérábádvéli ághácshá birovin jév jergudászán jérvéal ágháicz h szirov voghcs hun máduczhánjémkh). — A levél aláírása következő: „Issekutz Miklós, a külső örmények kompániájának bírása tanács-

nokainmal együtt“ (*տիրոջ Իսրայելի սիրով դուստր Հայրը գումարահատիկով սուրմուտբով*: Nikos Iszékuczhi ¹⁾) birov tuszi Hájocz h kumpániáji im ághánérovén). — Ebből az aláírásból határozottan látszik, hogy akkortájt (1735 év) az örmények már nem egy, hanem két kompániát alkotnak; a belső kompániát (*տոխ* [neszi] kompániá) képezik a szamosújvári örmények, míg a külső kompánia az erzsébetvárosi, gyergyószentmiklósi és csikszépvízi örményekből állott. Issekutz Miklós tehát nemcsak Erzsébetváros, hanem Gyergyó-Szt-Miklós és Csik-Szépvíz főbirája is volt. (Vár. lev.).

5. Fejezet. A hitelező és adós.

Dicsértessék a Jézus Krisztus. Erzsébetváros (Elizabetkhághákh) 1739. decz. 14.

A nagyságos főbiró urnak és a tekintetes Tanács minden egyes tanácsnokának a szeretet üdvözlését! Isten tartsa meg Önöket állandóan testi és lelki erőben. Amen.

. . . Kérem Önöket, hogy ne nehezteljenek én reám azért, hogy oly sok ízben alkalmatlankodom az Önök előtt eléggé ismeretes követeléselem felhajtásáért. . . „Azt tartom, hogy az, ki hiszi, hogy egykor számot adunk Isten előtt, elismeri, hogy eleget vártam, annak a magános embernek, sőt a mértéken felül is többet vártam. Jót tettem vele; de a mit tettem, tudja a Teremtő; legyen Isten dicsőségére“ (Gi szebin, the ná, vor gi szebe, the bilá meg or mé dsujáb dálu árácshi Ásztudzo, — bi ásze ézchort gáládsin, the pávágán e, ter khándz éz csháphén áveli pojilim u ágheguthiun árilim. Incs or árilim ná kide észteghdzoghén, thogh éllá i phárész Ásztédzu). Khel Lázár.“

Ime ilyen az örmény hitelező! Évtizedekig várt és midőn látta, hogy kárt vallott becsületes adósa (Thcs. István) sehogy sem tud lábra állani, nem vette el mindenét, hanem elengedte — egészen adósságát.

Ugyanez a Khel Lázár Erzsébetvarosról (Gházár Kheljáncz Ibisfálov) 1777 febr. 3-án egy más adósság tárgyában ezeket írta tanácsunknak. Szép örmény levelében

¹⁾ L. Szongott Kristóf, A magyarhoni örmény családok genealogiája, 86 lap.

azt mondja, hogy „ha az adós társai közt lennének olyanok, kik habár tudják a dolgot, mégis elhallgatnák és eltagadnák, úgy nem annyira a kárt sajnálná, mint az ilyen embert; mert rossz példát szolgáltat, mit megtanul egyik, vagy másik is.“ (Genán ájnbesz tovarisnér, or kidenán u szuszgenán u bárdégin, zájnbesz mártèn cshim czhávil hecsh zenin, incshbesz or gi czhávim, or gu kèdvi ádbiszi



„Szamosújvár kiváló fiai:“

Dr. Esztegár Vártán érsek.

márt; u cshár orinág g'árnun jév gi szorvin meg gám megálèn). „Én nem vagyok méltó arra — mondja a levél tovább, — hogy Főtisztelendőségteknek — kik eszes-értelmes emberek — tanácsot osztogassak (írjak); mert én csak kérésem tárgyáról és követelésemről szólok.“ (Hérámánkhneréd chelokh ikh, jész árszán cshim, or czér vérábádvelutheán ¹⁾ chérád kèrim, miájñ chèn-dirkh ájl jév irá-vunkh). Különben az Önök bölcsesége — így fejezi be levelét Khel — fel-

ismeri az olyan embert; de maga az Isten is tanácsolni fogja Önöknek, hogy mit tegyenek...“ (Zájnbiszin bilákh dsáncshénálu Hérámánkhneréd észd chohemutheán Czér, jév Ászduádz bichéráde the incsh ánikh...).

¹⁾ A „vérábádvéli“ (főtisztelendő) most csak az egyházi személyek czime, a múlt században a világiakat is illették evvel a megszólítással.

6. Fejezet. Az örmények osztályozása.

A két testvérváros örményei azért, hogy az adót igazságos alapon lehessen közöttük kiosztani és hogy a közterhekből nagyobb arányban részesüljenek, — vagyonuk szerint osztályokba soroztatnak: Benigne admittimus — mondja felséges Királynők 1757. márcz. 3-án kelt rendeletében — ut Armeni Szamosujvárienses et Elisabethopolitani pro aequitate et majori inter illos onerum publicorum proportione juxta vestram opinionem variosque individuorum status instar civitatis classificentur.“ (Vár. lev.).

7. Fejezet. A szöcs-ivar.

Dicsértessék a Jézus Krisztus. A nagyságos és tekintetes biró urnak szeretetem üdvözetét küldöm.

Rövid levelemmel arról értesítem Tekintetességedet, hogy a mult napokban jártam városi ügyben Lázár urral Szebenben. Ekkor egyúttal kikaptam a szöcsök kérésére adott végzést is, mit ide is mellékelek.

A mult hónapban szintén küldöttem Tekintetességedhez egy iratot, mely a főkormányshék által még 1747-ben a szöcsök érdekében hozott határozatnak másolata. E határozat, mely még most is érvényben van, felvilágosítja Tekintetességed előtt a dolgot.

Még azt is tudomására hozom, hogy ezen két határozatért adtam H...gyi titkárnak . . . frt ajándékot; kérem felét nekem minél hamarabb elküldeni.



„Szamosújvár kiváló fia:“
Kapatán Márton kanonok.

Tekintetességednek Erzsébetváros 1765. febr. 20. mindig barátja és testvére Zachariás Tamás, a város bírása (Закхаріасъ Захаріевъ убогой паншпехъ: Thumán ádigjenczh, birov khághkhisz. (Vár. lev.)

8. *Fejezet. Kereskedelmi kamarai tagok.*

A főkormányzék 1769-ben, Szebenben és Brassóban kereskedelmi kamarákat akar felállítani. Szó van arról, hogy a kamarai tagok közé egy szamosújvári és egy erzsébetvárosi örményt is ki fognak nevezni; ezért az erzsébetvárosi tanács 1769. márcz. 31-én a következőket írta Szamosújvárra:... „Méltóztassanak azért magok közt conferálni és bennünket opiniojuk iránt hova-hamarább bizonyossá tenni. Mi örömet vennök, ha találhatnák azon nemes communitasban oly subjectum, a ki ezen terhet felvenné; mert 1-mo hasznunkra, 2-do becsületünkre szolgáló dolognak látjuk lenni ezen kegyelmes végzést. Miglen pedig az Uraknak kívánt válaszát vehetnök, addig is atyafiságos szivességébe magunkat ajánljuk. Tekintetes jó Urainknak, Atyánkfiainak Erzsébetváros 31 márcz. 1769 jóakaró atyánkfiái, szolgálai: az Erzsébetvárosi magistratus.“ (Vár. lev.).

9. *Fejezet. A társ-kormányzó.*

Különfutár (Expresz) hoz Erzsébetvárosról egy sietős levelet: Csiki Tódor helyettes-bíró írta. Az érdekes örmény levél azt mondja, hogy a király rövid idő mulva meglátogatja Erdélyt, ki az utirány tanuskodása szerint elmegy az Önök városába: Gérlába, de eljön hozzánk is. Ezt a hírt Bécsből tudom, Issekutz Gergely irt onnan a király elutazása előtt két nappal. Issekutz azt is mondja, hogy gróf Clary az örménységet az uralkodó kegyébe ajánlotta. — Ebből tehát valószínű, hogy mindkét örmény városunkat „figyelemmel“ („cum reflexione“) fogja megnézni. Mivel pedig nemzetünknek sok elmondanivaló fájdalma van, tanácsunk úgy gondolja, jó lesz, ha a két város küldöttei valahol találkoznak és megállapítják szükségseink sorrendjét. És mivel a király — Issekutz Antalnak Szebenből küldött levele szerint — e hó 28-án vagy 29-én Szebenbe érkezik, a dologgal sietnünk kell. Ha ajánlatunk helyeslésökkel találkozik, határozzák meg a napot és helyet,

hogy hol és mikor gyűljenek össze küldötteink. Nem találják alkalmasnak Radnothot vagy Marosvásárhelyt? Ezen lépésből mindkét örmény közönségre nagy haszon hárulhat („ájsz pánè élálov ergu hájocz hászárágin ál médz sáhové“...). Fogjunk minél hamarább a dologhoz. Tekintetességteknek őszinte barátja ¹⁾ Csiki Tódor helyettes-bíró (Toder Csikiján phochánort bírov. Vár. lev.).

10. *Fejezet. A két város küldöttei Szebenben találkoznak.*

Nagyságos bíró úr és tekintetes tanácsnok urak!

Örömmel fogadott levelökből látjuk, hogy hajlandók három egyént kiküldeni, hogy azok a mi küldötteinkkel egy helyen találkozáván, e hó 26-án tanácskozzanak teendőink felett. A mi örmény kis nemzetünk szeretete (*մեր փոքրիկ հայ նահապետն սէրը*: mér phokrig háj nácziaín szeré) most ismét nyilatkozattételre készlet: szükségesnek látnok, hogy a két közönség küldöttei Szebenben találkoznának és ott egy szívvel és egyetértő akarattal (*մեկ սրբությամբ և միասին մտնող*: meg szérdov jév miámid médkhov) elmondanák fájdalmunkat és panaszunkat előbb a királylyal jött uraknak. Isten tudja, hogy még mikor fog ilyen kedvező alkalom kinálkozni, mikor maga a kegyes uralkodó jön látogatásunkra; soroljuk elő azért mindkét közönség érdemeit és fájdalmait, hogy minket olyannak ismerjen az uralkodó, a milyenek vagyunk. Most a szászok készülnek ellenünk és azt mondják, hogy egyedül csak az örmények uralják a helyzetet (némáh hájéré dominát g'ánin). A küldöttek cselekedjenek úgy, miként Isten tanácsolni fogja. Kívánatos, hogy a papság valamint Önöknél, úgy nálunk is nyilvános imákat mondjon, hogy az Isten édesítse meg a nagy urak sziveit azért, hogy sirásunkat és panaszainkat szívesen meghallgatván jövendő szükségünk ovszerét kinyerhessék a fejedelemtől. A küldöttek vigyék magukkal a szükséges okleveleket is.

Tekintetességteknek Erzsébetváros, 1773. máj. 23.
barátai és testvérei: az erzsébetvárosi tanács.

¹⁾ Kelet nincs a levelen; azt hiszem, hogy II. József látogatására vonatkozik, ki mint társ-kormányzó 1773-ban járt Erdélyben.

11. Fejezet. Az uralkodó Erzsébetváros falai közt hált meg.

Nagyságos bíró úr, te'rintetes tanács!

A király látogatására vonatkozólag a következőket írjuk: Május 31-én ment Szebenből Köhalomba, innen jún. 1-én Segesvárra érkezett; nálunk (Erzsébetváros) hált meg. Jún. 2-án Medgyesre távozott, itt a tanácsot nézte meg, azután Fogarasra... Brassóba ment. Ha át nem ment Háromszékbe, akkor ma (jún. 10) Brassóban van.

Önöknek ezeket adjuk tudtokra: egy lovas úr ment az uralkodó elejébe határunk széleig; a távozáskor szintén lovas úr ment a kocsik előtt kalauzképen, míg a királynak tetszett. Jolbej Vártán úr házánál volt szállva (*խոնախ անհիւլէյ* v. *նարդանիւն Եօլպէյիսն անհիւլէյ*: chonách êneshileh ághácshá Vártán-in Jolbeján dênérê), mivel arravaló szállodánk nem volt. Az úton a szakács két kocsival a király előtt jár. Nyolcz tál ételnél többet nem szabad a fejedelem asztalára tenni. Hat tábornok van a király kíséretében; ezeknek előfogatot a vármegye adott, — egyebet mindent mi adtunk. Hiszszük, hogy a főkormányszék Önöket előre fogja értesíteni; némely ételről és előfogatról azonban jó lesz eleve is gondoskodni. Hála a Teremtőnek — de nekünk úgy tetszett — hogy kegyes szemmel tekintett mi reánk. Jún. 2-án reggel hét óra után egyfél órát töltött tanácsunkban. Egyet közülünk meg is szólított. — Csak ez az egy örmény város van ebben az országban? — Van még egy, neve Armenopolis. — Van ennyi lakossága? — Armenopolis lakosságának száma nagyobb (*ալ ստիւի*: ál ávéli). — Mennyi adót fizettek? Hány család és lélek lakik ebben a városban? Ezen utóbbi kérdésre a papság felelt. Jún. 1-én hozzánk érkezve, vacsora után azt kérdezte: — Hogy megy a kereskedés? — A kinevezett bizottság osztályozni akar minket. Azt akarja, hogy egyazon kereskedő különböző árúczikkekkel ne kereskedjék. De mi kimutattuk, hogy ez az intézkedés káros lesz valamint a kincstárra, úgy mi reánk, kereskedőkre is. Mire az uralkodó: — Bene, bene. — Szép köházaitok vannak! — A szerencsétlenség eseteire (pl. tűzvész) is tekintettel voltunk, midőn épületeket építettünk. — Jó; csak nem lenne-e jobb, ha ezen házak

értékeit a kereskedésbe fektettétek volna? — Már néhány ízben elégett a fél-város az ott volt árucikkekkel együtt, azért építettünk ilyen erős házakat... Ezeket és a királynak általunk átadott — érdemeinkről szóló — irat-másolatát tájékozás végett elküldjük Önöknek. Lehet, hogy Önökhez még több kérdést fog intézni. A Szentlélek tanácsolni fogja a kegyes királynak azt, hogy kérelmeinket szívesen fogadja. Még egyet. Az uralkodó az alázatos, szerény és nyugodt-csendes szót szereti; de már azt nem szereti, ha egyik a másiknak szavába vág. A szomszédok csodálkoznak azon, hogy nálunk hált meg... Kivánjuk, hogy ha nagyobbbal nem, legalább annyi szeretettel fogadja Önöket is, mint mennyiben részeltetett minket.¹⁾ Ulterio rem quoque regalem protectionem de genu exorantes, discessimus.

Tekintetességteknek Erzsébetváros 1773. jún. 10-én barátai, testvérei: Erzsébetváros tanácsa.

12. Fejezet. Közös tanácskozás.

Dicsértessék a Jézus Krisztus!

A nagyságos (მზარელი: médzárelí) biró urnak, az Örményváros (საქართველო, Hájoczhkhághák) egész tanácsának és közönségének testvéri szeretettel üdvözlét (ბიძურული უბრძოლველი: jégphájrágán szirov voghcsujn).

Mihelyt elolvastuk mult (nov.) hó 13-án írott és nagy szeretettel fogadott (მზარეული უბრძოლველი: médzáv szirov árnelov) levelöket, azonnal a gyűlésben mindenki egy szívvvel (მტკ სულით: meg szêrdov) azt mondotta, hogy városunk is kell, hogy segélyt nyújtson ilyen nehéz időben az országnak. Mi csak azt várjuk, hogy miként fogják a segély-összeget az örmény városokra kiosztani; különben is az a szándékunk, hogy mi adományunkat közvetlenül küldjük fel, és nem adjuk azt által idegen biztosoknak, se nem fizetjük ki azt a biztosok nyugtájára.

Jól mondják Önök, hogy több függő kérdésünk van: fel kellene írunk a főkormányshékhez a házak megbecs-
lése tárgyában és abban határozottan meg kellene mon-

¹⁾ უღელის უბრძოლველი, მსაყურე უბრძოლველი, ხედავსა ვაზა უბრძოლველი, მზარელი: áveli szirov cshe, mákár ájnbesz, incshbesz ézméz deszileh, éntune.

danunk (és oklevelekkel bebizonyítanunk azt), hogy midőn mind Önök, mind mi a ház-telkek tőke-összegét (árát) kifizettük egyszer mindenkorra („semel pro semper“), visszaváltottuk, a telkeket. Ezen kívül még más elintézésre váró dolgaink is lennének; azért egyet értve (אלה הוואקצטורן: meg hászkénálov) igyekezzünk arra, hogy a mi szegény nemzetiségünknek gyógyírt szerezzünk (מהו האקטיון אשר נל אלתו הוואקצטור: mér ághkhád ászkin dsár u bed nájinkh), mert sok terüh nehezedik a mi szegény nemzetiségünkre (ze i zsov gi dzándrenáh mér ághkhád ászké). Különösen az uradalom szöllelit, szántó- és kaszálló földjeit új adó alá akarják vetni. . .

Azért készséggel akarjuk, hogy egyetértvén, valahol (egy helyen) tanácskozzunk. Ha egy értelem és egy szív leszünk, hamarabb érhetünk czélt (אלה אהורג הו אהורג הוואקצטור אלתה אהו הוואקצטור אהו הוואקצטור: meg midkh jév szird állálov álthez bi gárnánkh dsáth hásznelu). Ugy halljuk, hogy Tekintetességed úgy is egyéb ügyben Szebenbe akar menni; azért kérjük, tudasson minket, hogy mikor lesz Tekintetességed társaival együtt Szebenben, hogy mi is innen néhány lelket oda küldvén minden dolgaink felől tanácskozhassunk. Várva Tekintetességték testvéri válaszát, vagyunk Tekintetességtéknek

Erzsébetváros 1778. decz. 5. barátai és testvérei: Erzsébetváros tanácsa és egész közönsége.

13. Fejezet. Káros rendelet.

A nagyságos bíró urnak és az egész tanácsnak a szeretet üdvözlét!

Hiszszük, hogy a Tekintetességték előtt is ismeretes a felséges főkormányzék által kiadott azon rendelet, mely a feldolgozott bórökről, talpról és a többiről szól. Mi látva azt, hogy ez a rendelet egyenesen a mi szabadalmunk ellen van irányozva... és ha ezt hallgatással mellőznök, félő, hogy szabad kereskedésünkben lassan-lassan, még szűkebb határok közé szoríttatunk; azért felirtunk a felséges főkormányzékhez. Ennek mását ide zárva megküldjük Tekintetességtéknek is, hogy iratunkkal egyezőleg válaszoljanak a főkormányzéknek, ha talán eddig még mit se irtak;

de ha már irtak (irtak ebben a tárgyban bármit), azt testvéreileg közöljék velünk. Ezt minél hamarább várva vagyunk.

Tekintetességteknek Erzsébetváros 1780 júl. 26. Szolgái: Erzsébetváros tanácsa: Issekutz Antal Erzsébetváros bírása (Учюю бул, уууууууу: Ánton Iszekuczján, Elizábeti khághkhin birov.)

14. *Fejezet. A két örmény város önállóságát veszély fenyegeti.*

II. József 1783. nov. 26-án kelt rendeletével Erdélyt 10 megyére osztja. (Indokolás: „Ad tollendum, quod inter Transilvanos adhuc viget, nationum et Religionum odium, tota Transylvania in 10 comitatus dividatur“). Erzsébetváros („oppidum Ebesfalva“) Szebenmegyébe, Szamosújvár pedig Beszterczemegyébe, melynek székhelye Szász-Régen, osztatott be. A baj elhárítása végett — mivel a rendelet még nem volt végrehajtva — Erzsébetváros tanácsa Szamosújvár küldötteit Radnotra hívja meg — tanácskozáásra. A meghívó így hangzik: „Inclite Magistratus, Domini Fratres, Amici nobis colendissimi. 227/1783. Non dubitamus Dom. Vest. intellexerint, qualiter Sua Sacra Majest. de recenti totum Transylvaniae Principatum in 10 comitatus ita discendum clementer ordinaverit, jusserit, ut praeter 9 civitates pro liberis, Regiisque dehinc etiam reliquendas (Szeben, Brassó, Medgyes, Besztercze, Gyulafehérvár, Kolozsvár, Maros-Vásárhely, Segesvár, Szászváros), omnes reliquae civitates et oppida hactenus privilegiata, et propriis magistratibus gaudentia, praescriptis 10 comitatibus tam quoad oeconomica, politica, quam etiam juridica substit; quae omnia ex advoluta isthic B. Rescripti Reg. uberius patent. Videre est hinc bina oppida nostra neo-erigendis communitatibus de plano et simplici subjecta esse, et nisi peculiari idcirco expetenda et clementissime elargienda resolutione Regia in numerum relinquarum liberarum regiarum civitatum cooptentur; aut in praehabitis privilegiis suis confirmentur, parem cum ordinariis pagis subitura fore conditionem. In hanc sortem detrusi, qualem permansionem habituri simus nos Armeni? Nihil aliud in his ultimam nobis ruinam portendentibus circumstantiis reliquum vidimus, quam ut adnuatis viribus summam Caesareo-Regiae cle-

mentiae thronum conservationem nostram sollicituri confugiamus. Hinc ut mento in hoc fatali mutuo consultari valeamus, confluxum ex parte utriusque communitatis necessarium existimaremus, in medium consulturi, quid agendum nobis veniat. Dignentur itaque D. Vest. nobis fraterni hac fidelia perscribere an et pro quo die in Radnoth medio ablegatorum suorum comparare velint, ut nos quoque ex parte nostra, eorsum expedire valeamus. Quod si vero hoc non placeret (quod non speraremus), nos parati simus etiam Dnes V. invisere de extremae fatalitatis hujus remedio deliberaturi. Responsum expectantes, in relinquo Fraternali cum addictione persistimus. D. Vest. Elisabeth, 21. xbris 1783 Servi, Fratres, et amici sincerissimi: Magistratus Elisabethopol.

15. Fejezet. Csiki Márton „delegatus.“

Az erzsébetvárosi tanács 1784. ján. 7-én kelt örmény átíratával tudatja városunkat, hogy gyűlésük ugyan Szentpéteri Domokost akarta Bécsbe küldeni (delegatus); de mivel főt. Csiki Márton (қірһарқелир сир-даррарһону сирқелир: kérhárkéli Der-Márdirosz¹⁾ Csikiján) úgy is megy fel Bécsbe egyéb dologban, — azért őt kérték fel, ki a megbizatást készséggel felvállalta, még pedig ingyen („et quidem gratis“). A nevezett tanács „testvériesen“ (тестоварраррелу: jégphájrábesz) még azt is mondja, hogy a mi küldöttünk jún. 20-án Pesten találkozzék a testvérváros küldöttével, hogy onnan felmenvén Bécsbe ott a kegyes király előtt „egyesült erővel“ (unitis viribus) adhassák elő a kis (örmény) nemzet sirását (қолқарһелі қолғиру ұағарр: phokrig ászkin láczhê) . . . és ha Isten akarja („propitio Numine“) czélukat — habár lassan — (silente passu) elérhessék.

¹⁾ Mivel az örmény a „kérhárkéli“ (fötisztelendő) czimet csak a plebánosnak adja, . . . és Csikit ez az oklevél kérhárkéli-nek czimezi, — következik, hogy Csiki plebános volt. Aztán ennek a derék papnak örmény keresztneve Márdirosz, a mi magyarul Márton-t és latinul Martinust-t és nem Marcellus-t jelent. A mint a Vártán nem egyenlő Márton-nal, úgy a Márdirosz sem Márczel. (L. Ávedik Lukács. Szabad kir. Erzsébetváros Monografiája, 109 lap felülről az ötödik sorban.)

16. Fejezet. *Erzsébetváros kiváltságlevele.*

Nagyságos bíró úr és tekintetes tanácsnok urak!
Szives üdvözet.

A mily nagy fáradsággal juthattunk hozzá, hogy kegyes uralkodónk kiváltságlevelünket megerősítette, épp oly sok költségünkbe is került az. Küldötteinknek f. évi ján. 7-én kelt leveléből látjuk, hogy a kegyes király nemcsak kiváltságlevelünket erősítette meg, hanem még más kérésünket is teljesítette... Kiváltságlevelünket a cancellaria barátaink tapsai és ellenségeink megilletődése közt hirdette ki. A főkormányshék fel sem küldötte kiváltságlevelünkre vonatkozó véleményét és mégis megnyertük annak megerősítését; azért egyetértő közakarattal dicsőítsük az Isten könyörületeségét és köszönjük meg az uralkodó atyai kegyességét... Ezután — mert mi a „Te Deum laudamus“-énekletét elvégeztük — a közöttünk levő rokonsági kapocs arra kéri Tekintetességteket, hogy ha kiváltságlevelök megerősítését meg akarják nyerni, az általunk eredményel taposott úton járjanak...

Erzsébetváros 1785. ján. 22 szolgálatkész testvérei: az erzsébetvárosi tanács nevében Csiki Emanuel főbíró, Csiki Lázár jegyző.

A pecséten ez a körírás olvasható:

SIGI. OPPIDI PRIVIL. REGY. ARMEN. ELISABE. 1757. +

17. Fejezet. *Aranyos menyasszony.*

Bogdánffi Kristóf idevaló örmény szertartású pap, ki Nagy-Szebenben tanárkodott, 1785. aug. 10-én Nagy-Szebenből főbíráknak ezeket írja örményül: „Hallom, hogy az erzsébetvárosi urak kiváltságlevele ellen a vármegye contradicált és az ellenmondást arra az „aranyos menyasszony“-ra irták. Szélben-hosszban beszélük, hogy csak hiában tettek annyi költséget az „aranyos menyasszony“-ra¹⁾).

¹⁾ A kiváltságlevél megerősítését — mondja Bogdánffi — az erzsébetvárosi urak, „aranyos (aranyozott) menyasszony“ névvel nevezték el („սարգիսնոս նարոս մարմունը“ կարգիկն: „os kécsshérád hárszi“ ánénov génkhillin [keresztelték meg]).

18. Fejezet. A megye ellenmondását az uralkodó megsemmisíti.

Maros-székkal egyesült Küküllőmegye megyei gyűlésében hirdettetett ki — Erzsébetváros kiváltságlevele, mely kihirdetés ellen a megye ellenmondott; azonban az uralkodó ezt a sikertelen ellenmondást (contradictio) 1786. jún. 28-án kelt rendeletével megsemmisítette és megparancsolta, hogy ez a megsemmisítés egész Erdélyben közhírré tétessék: „Tenore Benigni Decreti Regii dno 28 Iunii a. c. emanati resolvit Sua Mtas Sacratissima, ut contradictio per universitatem I. comitatus de Küküllő cum sede Marus uniti in congregatio marcali contra Privilegium Communitati Elisabethopolitanae recenter indultum interposita, tamquam inefficax, illico cassetur, et ejus sublatio medio circularium in universo Magno isthoc Trans. Principatu publicetur. In cujus obsequium proinde D. V. sublationem hujus contradictionis solito in similibus modo publicare haud intermittant. E Regio M. Trans. Princ. Gubernio Cibinii die 20 Iulii 1786. Carolus C. Teleki.“

19 Fejezet. A közös terhek.

A kolozsvári országgyűlés (1790. decz. 12¹), melyen az örmény városok követei is jelen voltak, nem volt hajlandó városaink lakóit felhozott nyomós és így elfogadható indokaink daczára sem felmenteni a katonatartás és az előfogatok adásának terhe alól; azért Erzsébetváros egy érdekes levelet irt testvérének: Szamosújvárnak — örményül, melynek magyar fordítása következő: „A biztosnak terve ¹) közöltetett velünk és meghagyták nekünk, hogy az

¹) Az örmények illetékes helyen elmondották azt, hogy katonát nem tarthatnak, mert nap nap után a vásárokat járják, az év nagy részét a házi tűzhelytől távol töltik; de előfogatokat sem adhatnak, mert mezőgazdaságot nem üzven szarvasmarhákat nem tartanak; a lovakat pedig nem hagyhatják itthon, mert akkor mivel mennek a vásárokbá? Azonban készek a közterheket pénzzel megváltani („relutio onerum publicorum i. e. quartiorum et condensationum militarium et praejuncturarum“). Ezen megváltásra vonatkozik a főkormányszék által kiküldött biztosnak (commisarius) szóban levő terve (planum).

idevaló közönség (*Հասարակութիւն*: hászáráguthiun) észrevételeit küldjük fel. Reméljük, hogy Tekintetességtekhez is hasonló intézkedés ment. Mivel e két közönség java egyazon hajóban hanykodik¹⁾, mi összegyülve egyhangúlag azt határoztuk, hogy a parancsolt észrevételeket Tekintetességekkel egyetértve küldjük fel — a kijelölt határidőre — a felséges főkormányzékhez. Ez azonban csak úgy történhetik meg, ha észrevételeinket a tekintetes Úrakkal előre közöljük; azért hivatalosan kérjük a tekintetes Úrakat, hogy — a hamarkodó határidő úgy is közeleg — az odavaló közönség kebeléből négy érdemes tisztelt követet (deputat) választván, jelöljen ki egy várost, hol a két közönség választott követ-urai — ellátva a szükséges oklevelekkel, melyek által reméljük a két közönség boldogságát (*Կրօնականութիւն*: jércshánguthiun) elérhetni — jelenjenek meg és ott tanácsot tartván („initis consiliis“) állapítsák meg a kormányzékhez küldendő észrevételeket, — azután terjeszszük a mi kegyes Uralkodónk elébe nehézségeinket (*զ մեր ծանրութիւնները*: éz mér dzánruthiunnéré) és kérjük ki előre (*կանխիկանց*: gánéchigánczh) kegyességét. Ha szívesek lesznek velünk a helyet és napot közölni (*Իմանալու շնորհ ունենանք*: imánálu snorkh unenánkh), mi el nem mulaszszuk kebelünkben követeinket oda küldeni, hogy így a közös bajt közös küzdelemmel („commune malum communi Marte“) képesek legyünk elhárítani. Egyébiránt magunkat ajálva vagyunk a tek. Uraknak mindig szerető barátjai, Erzsébetváros 1792. nov. 7. az erzsébetvárosi közönség: Lengyel Lukács (*լուսիկ Լեղեկխան*) városi bíró, Zakariás Miklós esküdt jegyző (Jur. Notar.).“

20. Fejezet. Biróválasztás.

„Felsőes királyi főigazgató Tanács! A felséges kir. Főigazgató-tanácsnak október 22-én e folyó esztendőben költ és 7729. számokkal jedzett kegyelmes rendelete velünk közöltetvén, nem kevés megilletődéssel értettük a bírói hivatalra való választásban kegyelmesen megengedett és

¹⁾ „Fluctuat gelláh.“ — Tota res nunc fluctuat (Cicero): az egész dolog bizonytalan, nem dől el, nem végződött el.

eddig is gyakorolt szabadságunknak határok közé való megszorítását; mivel pedig a természet törvénye szerint is megengedettett mindeniknek a maga védelmezése, annál inkább út nyitattott arra, hogy saját szabadságunkat egész igyekezettel védelmezzük és sérelmeinket a felséges kir. Gubernium előtt, a ki felséges Fejedelmünk végzéseinek teljesítésben való vétele hivatalbeli foglalatosságainak talpköve, az illendőséggel egybekapcsolt bizodalmas bátorsággal előterjeszzük.

Tapasztaljuk szabadságainkban magunkat megsértetteknek lenni, midőn a fels. kir. Guberniumnak fennebb tisztelt rendelésében, a város bírāja választásában annyiban megszorítottunk, hogy a fels. Udvarnak megerősítése nélkül (valamint eddig is magunknak Elöljárót) nem rendelhattunk, azon okból: hogy az 1791. 61. Diaetatis Articulus szerint a magyar kir. városok közé bevételtetvén, azokkal és azokhoz képest magunkat alkalmaztassuk.

Felséges kir. Gubernium! Minden törvénynek és országos határozásnak akkor lehet complementuma, a mikor az azokban kitett feltételek tökéletesen véghez mentek és midőn azon törvénynek hozása után valami olyas közbe nem jött, a mi annak teljeseződését fel nem függeszhette.

Ha az 1791-beli 61. articulus megfontoltatik, tagadhatlan, hogy a szamosújvári és erzsébetvárosi örmény közönségek a magyar kir. városok sorában bevétettek ugy pediglen (a confirmált articulus tartása szerint), hogy a több kir. városokkal egyetemben egyenlő jussal élhessünk és a közönséges terhet egyaránt viseljük egy részről, más részről pedig, hogy a citált articulus értelméhez alkalmaztatott új privilegialis levelet eszközöljünk ki felséges Fejedelmünktől.

Továbbá, hogy ezen articulus végső teljesítésben menjen, szükséges, hogy midőn országos meghatározás által a nemes Rendek Tagjaihoz kapcsolattunk, törvényesen is — mint olyanok — iktattassunk, tagadhatlan lévén az, de tagadhatlan az is, hogy bevételtetésünkről tett határozásnak, beiktatásunk nélkül törvényes ereje nem lehet.

Mindezekből következik, hogy az 1791. 61-ik articulus reánk nem alkalmaztathatik mind addig

1. Miglen az unionis juramentum által az ország nemes Rendjével össze nem kapcsoltatunk; de nem alkalmaztathatik ezen articulus mind addig,

2. Valameddig új privilegialist a fels. Fejedelmünktől ki nem eszöközlünk; mely szerint

3. Valameddig fels. Fejedelmünknek közben jött fels. rendelése szerint a forspontozás és quartélytartás iránt parancsolt planum a tekintetes nemes Rendek által ki nem dolgoztatik és be nem mutattatik; végtére nem alkalmaztathatik ezen articulus mindaddig csak azon okból is,

4. Mivel ezen planumnak elkészülése után való bemutatásáig in statu quo: az az régi állapotunkban meg-hagyattunk.

A mi az első és másodikat illeti: Bizonyságot teszen arról a tek. ország Rendeinek 1794. országgyűléséről Szt-András havának 24. napján tartott hatodik ülésről készült jegyzőkönyve, melyből a meggyőződésig megmutattatik az, hogy ámbár a fels. kir. gubernium az országgyűlésére való megjelenésünket parancsolni méltóztatott, mégis mindazon-által, mivel új privilegialis levelet elő nem mutathattunk, az unionis juramentumnak letételére is nem bocsáttattunk, és így se ülésünk, se szavunk az országgyűlésében nem engedtetvén, az ország nemes Rendjei tagjainak nem ismertettünk, tehát a 61-dik articulusnak még eddig complementuma nem lehetett.

A mi a harmadikat illeti: Ámbár a több királyi magyar városokkal egyenlő terhet viselni tartozunk a mondott articulus szerint és attól magunkat el se vonjuk; de mivel fels. Fejedelmünk ezen terheknek in natura való elviselését életünk módgyával kereskedésünkre nézve meg nem egyezhetőknek kegyelmesen általlátta, szükségesnek tartotta az olyan planumnak kidolgozását, mely által ezen terheknek elhordozásában másképpen segítséggel lehessünk; tehát ha az ország terheit in natura nem hordozhatjuk, ha a planumnak kidolgozása a tek. nemes Rendeknek 1794. Böjtmáshavának 31. napján hatvankettődik és Szt-Györgyhavának első napján 1795-ben hatvanharmadik üléseiben tett végzései szerint jövő országgyűlésére halasztatott, önkényt következik, hogy ezekkel mind addig nem terhel-

tethetünk, miglen a parancsolt planum a nemes Rendek által kikészítve fels. Fejedelmünk eleibe nem terjesztetik; tehát önként következik az is, hogy a 61. articulus mind addig mostani sorsunkhoz nem alkalmaztathatik.

A mi a negyediket illeti: Bátorkodunk a fels. kir. Guberniumot mostan dicsőségesen uralkodó Fejedelmünknek 1792. esztendőben bocsátott és a fels. kir. Gubernium által ezen planum iránt költ és a tek. ország Rendgyeivel közlött fels. királyi rendelkezésre emlékeztetni, melyben, midőn fels. Uralkodónk az irt planumnak kidolgozását kegyelmesen parancsolya, egyszersmind eddig való állapotunkban meghagyatásunkat rendeli, meg lévén mutatva a fennebb bocsátott pontokban tett elmékedésinkben, hogy a 61. articulus még eddig reánk nem alkalmaztathatik; önkéntesen tsalhatatlanná teszi ezen fels. rendelés azt is, hogy ez előtti jussunknak, szabadságainknak élésében meghagyattunk és azoknak gyakorlásától el nem zárathattunk; nem zárathattunk azért, hogy — minekutána régi állapotunkban meghagyattunk és a parancsolt planumnak kidolgozásáig és bemutatásáig függőben tartatván jövendőbeli állapotunk, ma azon privilegiumnál fogva, melyet még ezután eszközölendünk, s melynek tartása (tartalma Sz. K.) senkinek még tudva nincsen, nem regulázthatnak; tehát új szokásnak gyakorlására, új választásnak módgyára, mely még ezután fog meghatározatni, a fennebb bocsátottak tekintetéből nem szoríttathatunk.

Felséges kir. Gubernium! A sokszor mondott 61. articulusnak, melynek tartására utasítottunk, erősítésétől fogva, 16 esztendők folyása alatt a biró választásában való szabadságunkat ez ideig a fels. kir. Guberniumnak nem ellenző jóváhagyásával békeségesen éltünk s még akkor is gyakoroltuk, midőn 1801-ben a fels. kir. Guberniumnak személyese a magistratualis Restauratio alkalmaztosságával jelen volt; tizenhat esztendőknek elfolyása alatt lett jussunknak gyakorlása, a fennebb bocsátott elmékedéseink tekintetben, reménységünk felett, nem jönnének is, meggyőzhetnék a fels. kir. Guberniumot törekedésünknek igazságáról, méltóságos gr. Haller Gábor ur ő nagysága, mint restaurator commissarius ur jelenlétében tett elől-

járónknak szabad választása; sajnosan éreznök tehát, ha attól, azok által, a kik talán közülünk keresve keresik erőnek erejével az előjárói hivatalt hajházni, ezen szabadságtól megfosztatnánk egy olyan kegyelemtől, melyet boldog emlékezetű fels. Asszonyunk Mária Theresiától nyertünk és következőitől megerősítve mind eddig szentül tartottunk. De maradékinktól is vádoltatnánk, ha őseink által nyert kegyelmeknek megtartásában fogyatkoznánk, kötelességünk lévén pedig legalább az elnyerteket megtartanunk. — Esetezünk a fels. kir. Guberniumnak, méltóztassék ezen város közönségének ebbeli törekvését kegyes atyai szívére venni azt védelmezni és fels. Fejedelmünktől nyert kegyelmeknek ezután való élésében is megtartója lenni. A hívség, melylyel, közönségünk a Fejedelemez és az országhoz viseltetett, a munkásság és kereskedésbeli szorgalmatosság, melyet az ország állapotja virágzásának előmozdításában (az ország Rendgyei vallomásánál fogva is) megbizonyították: méltó tekintetbe — reméljük — fognak jönni és a fels. kir. Guberniumot arra birni, hogy fels. Fejedelmünk előtt nyerendő kegyelmek kérése alkalmatosságával hathatós Ajánlónk, az eddig való nyerteknek szabad és bátorságos élésében védelmezőnk fog lenni; ezt, hogy a fels. kir. Gubernium kegyességétől megnyerjük, bizodalmasan reméljük; de ha, reménységünk felett, alázatos törekvésünknek tekintete nem lenne, méltóztassék a fels. kir. Gubernium meg nem neheztelni, ha ezen esetben fels. fejedelmünknek kegyes zsámolyához ez iránt járulunk és in statu quo hagyattatásunkról költ fels. rescriptumnak magyarázattját kiinstáljuk, azonban Ő Felsége végső meghatározásáig eddig tartott és gyakorlott jussunkkal élni fogunk, bölcs fontolóra vevén azt, hogy a kegyelmek élése tárgyában a kegyelmeknek adójához kell folyamodni s ugyanazért ezen utóbbi esetben, hogy követeink által fels. Fejedelmünk előtt való megjelenésünk kegyelmesen megengedtessek, alázatosan instáljuk. Mély tisztelettel maradván a fels. kir. Főigazgató Tanácsnak

Elisabethopoli 6-a Xbr 1807.

alázatos szolgálai; Erzsébetvárosi communitás." (Vár. lev. 1807—1862 sz.).

21. Fejezet. Két levél.

Erzsébetváros barátságos iratából, mit Szamosújvárra küldött:... „In testimonium harmoniae publicis spon- sionibus ad invicem toties firmatae et roboratae, hisce fraterne respondendum habemus.“ (Vár. lev. 1812, 1107— 1110 sz.).

Egy különfutár Erzsébetvárosról — a két teher meg- váltása tárgyában egy örmény levelet hoz Szamosújvárra.



„Szamosújvár kiváló fia!“

Dr. Mály István szónok-orvos.

Erre városunk szintén örményül válaszol; ebből álljon itt néhány szó: „Mi mindig (minden alka- lommal) egyesült erővel és megállapodással akar- tunk a mi kis örmény nemzetünk érdekében cselekedni. Testvérileg kérjük, hogy értsünk egyet ezután is *(մենք սուկն սնգաւ* unitis viribus et conclusis *կամքիկնք մեր փոքր հայ ազգին կողմանէն, որ հիմնդիւցէն ալ մէկ մասըսնութեամբ հասցնանք, եզրայրարար կու ինդիկնք*:
ménk ámen ánkám unitis viribus et conclusis gá- meczhilink mér phokhêr háj ázkin goghmánen, or himbiguczhen ál meg miápánutheámp hászkê- nánhk, jégphájrápár gu chéntrinkh. Vár. lev.

„Fractura“ 1812. okt. 17. 1812—1814. 1678 sz.).

22. Fejezet. Erzsébetvárosnak a királyhoz intézett folya- modványa.

„Felséges Urunk Királyunk! Legkegyelmesebb Urunk!
Az erzsébetvárosi közönség, az a kised városka, mely lételének első eredetét egy örökre lekötözött hála-

datossággal egyedül csak Felséged dicső Eleinek tulajdoníthatja és köszöni; az a kisdud városka, mely tántoríthatlan hűségét Felséged uralkodó Háza iránt mind ez ideig sérthetetlenül megtartani és őrizni legszentebb kötelességének tartotta; végre azon kisdud városka, mely jövődöbeli boldogságát is őseitől reá maradtott hagyományá és az idők ismeretségéből szedegetett tapasztalása nyomán egyedül csak Felségednek oltalmazó szárnyai alatt keresi; igenis az erzsébetvárosi Közönség talán már nem annyira magának, mint az erdélyi négy örmény városkák közönsége nevében Felséged uralkodó székének zsámolyánál egy kérését teszi le, — melynek erőt és fogamatot a tárgy méltóságának érdemes létele, főképen pedig Felségednek világszerte ismeretes apostoli Lelkének tüze adott.

A száz esztendőket már régen elhaladta azon boldog időszak, hogy a török elviselhetlen üldözése előtt a vadon erdőben bujkáló örmény csoport az erdélyi Fejedelemségben bátorságos menedéket keresni indult vala meg; és ime midön csak menedéket koldulgatott, a habsburgi sasnak szárnyai alatt városra talált, melyet ma tulajdon nevéről édesdeden és törvényesen örménynek nevezni bátorodik, ennek nyugalma kebelében vallásos kötelességeit az Isten, polgári adóját pedig a Fejedelem iránt gyengéd tedhetsége szerint mind ez ideig ép hittel lefizetni törekedvén, lelkipásztorainak atyai gondoskodások alatt



„Szamosújvár kiváló fia:“
Mály István kuriai bíró.

azzal a belső érzéstől meritett örömmel dicsekedik maga magának, hogy kebeléből száz és több esztendők alatt a római anyaszentegyháznak idvezítő akoljából még csak egy lelket sem szalasztott ki; de már most fájdalom a lelki dolgokban oly kártékony szükségekkel szinte körülvéttelve lenni magát tapasztalni kénytelenítették, hogy ha a fenyegető gonosznak útját elállani most elmulasztaná, vallásbeli oktatásának tulajdon nyelvén lett forrása elapadásával lételének is nemzeti épségét veszedelemzetteni s eszerint ennek elhunytával a bujdosó nemzetre háromlott habsburgi Háznak királyi bőkezősége kegyelmét előbb homályosítottatni, azután pedig egy örök feledékenységbe merülni engedni láttatnék; meg leszen ez (a mint nagy rémuléssel sajditunk) minden bizonynyal, hogyha a mely uralkodó Háznak felséges Nagyjai ezen kised társaságocskát testikép boldogítani méltóztatnak vala, azoknak istenes erkölceitől ismeretes felséges fejedelmi unokája lelkiképen is boldogítani nem méltóztatik, hogy e szerint, a kik VI. Károlytól testi szabadsággal ajándékoztattunk meg, I. Ferencz által lélekben örökre boldogíttassunk.

Felséges Urunk királyunk! Erdélyben lett letelepedésünk után, a római anyaszentegyház főlelki pásztorának világra kiterjedt gondoskodása alatt papjainkat a propagandából nyeregettük, kinek bőkezűségéből építve használjuk maig is, hajdan első lelki pásztorunknak, de most cantorunk lakóházát; a Nemzetnek magával hozott kevés vagyunkája, az akkori aranyidőkben szabadságunk és nyugodalmunk megtalálása után, még akkor elegendő vala arra, hogy a papságra magát elszánt magzatinkat a mélyen tisztelt Propagandum Collegiumnak kebelében neveltetnők (a nevendékeknek költségeit vagy azoknak gondos szüleik, vagy pedig ezeknek szükében némely jótévők viselvén el. Ilyenek valának: első főesperesünk Dániel Mennász, ennek követője Karátsonyi János, ennek utánavalója Pátrubán Antal; ilyenek káplánjaink közül Csiki Marcellus, Pápai Márton s. a. t.). Romának távolságától okozandó költségekben belefáradván e nemzet, menedékünket a lembergri örmény érseknél kerestük, kit közelebb találván hozzánk, ifjainkat

általuk emeltették a papi méltóságra; ilyenek valának hajdan Porumbi Antal, Gáspár Imre, Dombi János, Murád Antal, Pátrubán István, volt, és Dániel Imre mostani szépvizi plebánus, Issekutz Lázár és a t.

Az idők mostohasága, kereskedésünknek elcsökkenő állapotja és imide-amoda lett nagyjainknak elszéledése értékünkben már annyira elgyengített, hogy ma már Róma után Lemberget is elérhetetlen messzinek találjuk. Még eddig Isten adományából — papok dolgában nem szűkölködvén; csak most, midőn ezeknek éppen háromra apadtott számát találjuk, igenis csak most, midőn már a fenyegető szükségektől érzékenyen szorítottatnánk, — ébredünk fel, hogy a kik eddig bővelkedve hallgattunk, most már szinte szűkölködvé helytelenül ne szemérmeskednénk. A deák szertartáson levő püspök, kiben most is legmélyebb buzgósággal fő-lelkipásztorunkat tiszteljük, e részben nekünk segedelmünkre nem lehet; örmény növendékek számára püspöki megyéjében gyümölcsöző tőkepenz letéve nem találtatván; e szerint bármily visszatartozkodva, de mégis a lelki szükségektől ösztönöztetve a legmélyebb alázatossággal Felségednek lábaihoz borulni bátorkodunk s kénytelenítettünk azzal a méltó kéréssel, hogy ezen legfontosabb tárgyakba elmerült fejedelmi gondosságát hűséges örmény jobbágyainak lélekbeli megvigasztalásokra is fordítani méltóztassék, annak számára emelendő papok neveltetéséről apostoli királyságának s ritka példájú erkölcsének felséges tisztje erejénél fogva legkegyelmesebb rendelkezését s parancsolatját kiadni méltóztatván.

Nincsen ugyan előttünk elrejtve a sok egyebekre teendő fejedelmi költségeknek elkerülhetetlen szüksége; ugyanazért ezúttal valamit kézre adni fiúi bizalommal, bátorkodunk a következőkben: Felségednek az erdélyi Nagyfejedelemségben két királyi egész örmény és két mezővárosai találtatnak, Erzsébetvárosa t. i. Szamosújvár, Gyergyó-Szt-Miklós és Szépvíz; a két utolsónak papbéli hiányosságait ez ideig és még most is Erzsébetvárosa pótolgatta. Amazok ezt mintegy anyatemplom gyanánt tartván, püspökeink oda lelkipásztorokat rendszerint innen küldeni méltóztattak; a leMBERGI érsekség papi nevelő-in-

tézet nélkül nem lehetvén el, de azonban ottan annyi lélekbeli hiányosság s munkás papokra való szükség (örmény parochiák nem létele miatt) talán nem lévén, vajjon nem leszen-e va' merő merészség arra a gondolatra jönni, hogy az odavaló ifjú papság nevelőházában az erdélyi négy örmény Ecclesiák számára Erdélyből ifjakat bevétetni Felségedtől legmélyebb alázatossággal kiinstálni ne tartozkodnánk. Ily merésszé a szükség tett bennünket és az a gondolat, hogy ezen érsekség az örmény nemzet lelki hasznát tárgyazván felsegélésünkben épen czéljára dolgozunk, mindnyájan egyformán született örmények lévén, még az is, a mi legtöbbit nyom, hogy Erzsébetvárosának ma-holnap netalán nem lévén papja, Gyergyó-SztMiklós és Szépviz minden bizonynyal örmény papok nélkül maradand. Eszerint azokat az egynek talán valami rövidségével is felsegíttetni istálni, ez által helytelennek nem ítéltük.

Felséges Urunk! nem kevésbbé hánytuk-vetettük elmenket, kérdőre vettük értékbeli tehetségünket, de már minnekutána királyi városunk ilyenén díszének fentartása kötelessége, otthonos némely költségeknek megtételétől eltaszítana s az erdélyi megyés püspöknek tehetségét is kívánságunk teljesítésében kimerítve lenni találnok, — egyéb módra nem akadhattunk, hanem hogy a leMBERGI örmény érsekségnek az örményekre teendő segedelmére (ugyanazon egy fejedelemnek jobbágyái lévén) tágasabb mezőt nyitánánk Felségednek magával született bölcsesége, apostoli nagy lelke s mindenekre bővelkedve kiterjedő fejedelmi hatalma buzgó kérésünknek tárgyát méltó fontolóra venni méltóztatván, azt a mi örmény léteünknek megtartására lelkeinknek vigasztalására és felséges uralkodó házának halhatatlan dicsőségére szolgáland megtenni s kegyelmesen megtéetni bizonyosan elmulatni nem méltóztatik, mely mellett és miért midőn Felségednél a legmélyebb alázatossággal térdet hajtva esedezni bátorkodnánk, örökös jobbágyi kötelességünknek hűséges teljesítése érzései között maradtunk Felségednek méltatlan jobbágy-szolgái: Az erzsébetvárosi tanács és közönsége.“

Az erzsébetvárosi tanács és közönség átirata, melylyel ezt a kérést városunknak elküldötte, következő:

„Tekintetes nemes Tanács és Közönség!

Minden tiszteletre méltó Atyánkfiai!

Az ide mellékelte felséges Urunkhoz, Fejedelmünkhez legmélyebb tisztelettel intézett kérelmes levelünknek mássábotek. Urasságtok általlátni méltóztatnak kérésünknek tárgyát és mozdító okait. Ez csak számunkra készült vala el akkor, midőn egyenesen nevünkben szándékoznánk folyamodni eő Felségéhez; de mivel itten nemzetünk ügye forog fenn, szeretetlenségnek és nemzeti eltagadás vétkenek méltán tartathatott volna, ha ily nevezetes lépést s az egészre háromló jót, atyafi királyi városunknak hire, tudása, meghívása s részvétele nélkül mozdítottok volna elé; mert azt ítéljük, ugy is illik: hogy a nemzeti közjót — kivált egy nevezetes ügyben — egybevetett nemzeti vállal emeljük ki a reménység öbléből a valóság világára. Ugyanazért ezen ide rekesztett conceptust csak úgy venni méltóztatassanak, mint előkészületet az ezután teendő egész munkára; mely szerint tekintetes Urasságtok is maguk részéről ehhez több inger-okokat ragasztani méltóztatván, azt velünk közleni ne terheltesenek, mely szerint mind a négy erdélyi Közönség nevében egy könyörgő levél készülvén és ez annak Bécsben leendő elindulása előtt tekintetes Urasságtokkal is közöltetvén, közakarattal megállitva és elküldése módjáról is tanakodva, útnak indittassék.

Tekintetes Urak! mekkora Fejedelemnek legyünk jobbagyai és mennyit lehessen reményleni ennek apostoli Lelkétől; mely szükséges légyen reánk nézve nemzetünk épsége fentartására a templomi szertartások örmény létében való megmaradása, — sokkal inkább megbizonyított három kérdések, sem mint azoknak támogatásokra innen-amonnan koldulगतott okokra szorulhatnánk; álljuk el útját maradékaink gyalázatos szemrevetéseinek, hogy tunya gondatlansággal magunknak élvén, a jövendőbe beletekinteni elmulasztottuk; tegyük meg, mit megtenni illik, várjuk meg azután ép hittel, a mit az Isteni végzés felőlünk megha-

tározott és legkegyelmesebb Fejedelmünk által azt értésünkre adni méltóztatik. Mi azonban azalatt is megkülönböztetett atyafiságos szivességgel maradtunk Erzsébetváros okt. 29. 1830. a tekintetes Tanács és Közönségnek atyafi szolgái: az erzsébetvárosi Tanács és Közönség. Dániel Gergely főbiró, Márkovics Simon orator, Csiky József v. notar. (Szamosújvár városi levéltár 1831—63 sz.).

23. Fejezet. A testvérváros utolsó küldöttjei.

Ha Isten megsegít és ad egészséget, egy más munkában („A hazai örmények története“) bővebben fogok szólni azon szívélyes, testvéri viszonyról, mely Szamosújvár és Erzsébetváros között létezett; — itt még csak annyit mondok, hogy Erzsébetváros küldöttjei utoljára 1848-ban jártak Szamosújvárt, hol — küldetésükhez képest — közösen tanácskoztak velünk: fontos egyházi ügyünkről, az örmény püspökség visszaállításáról....



XXVII. Cikkely.

Viszony Szamosújvár és Gyergyó-Szt-Miklós között.

1. Fejezet. Theodorovics Simon plebános.

A hazai örmények ősei — csekély kivétellel — mindnyájan eredetüket Ániba viszik vissza; mindnyájok kezébe egyazon sors-csapás adott vándorbotot; minden örmény egyazon szertartást követi; mindeniket ugyanazon vigasztaló remény hozta be e hazába. Azért, habár a magyar-örmények nagyobb számmal négy különböző helyen (Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szt-Miklós és Csik-Szépviz) telepedtek le, mégis gondoskodtak érintkezési összekötő kapcsokról is. Ilyen kapcsot képezett: az örmény egyház, a közös nyelvjárás (die Mundart, der Dialekt, der Sprachgebrauch), a kölcsönös kereskedelem, az ipar terén pedig a szattyángyártás, a rokonság, a nemzetiségi szeretet, a kiolthatlan rokonszenv... Ha nagyritkán öröm érte

valamelyiket, a többiek is részesültek abban és ha csapás sujtotta egyiket, egyedül csak örmény testvérei segítettek rajta. Ezen munka keretében nem szólhatok kimerítően ezen fölötté érdekes tárgyról. És mivel a viszonyt, mely Erzsébetváros és Szamosújvár között a mai napig fennállott, külön czikkelyben tárgyalom, itt csak is azt mondom el, mit levéltárunk a másik két testvérhelységre vonatkozólag megőrzött.

Meghalt a gyergyószentmiklósi örmény kath. plebános; azért odavaló testvéreink Szamosújvárhoz fordulnak 1730-ban és Theodorovics Simon örmény szert. papunkat főesperesünk: Theodorovics Mihály öcscsét hívták meg. Habár Zorger Gergely erdélyi róm. kath. püspök megengedte, hogy „pater Simon itt maradhasson, és ne menjen el Gyergyó-Szt-Miklóstra,“ mégis „a paternek“ nemsokára el kellett mennie. Theodorovics Simon Gyergyó-Szt-Miklósról egy szép levelet ír Szamosújvár városának. Az eredeti örmény levél magyar fordítása így hangzik:

„Dicsértessék a Jézus Krisztus! Isten tartsa meg Önöket ép egészségben még sokáig az Ő dicsőségére és nevének dicsőítésére, nemzetünk javára és büszkeségére. Amen. Ezen rövid iratom szegény egyházunknak Önökhöz intézett kérelme. Jól tudom azt, hogy hallottak Önök arról, hogy a gyergyói szegény nép templomot kezdett építeni Isten dicsőségére és az Uranya: a Szüz-Mária tiszteletére. De látván, hogy a maga erején az építkezést teljesen be nem fejezheti, a néppel együtt alázattal kérem a tekintetes tanácsot, hogy könyörüljön és segítsen szegény egyházunkon. Segitettek sokakon, segítsenek rajtunk is; tettek és tesznek jót az ezer idegennel is: illő, hogy kegyet mutassanak szeretett barátjaik iránt is; mert jól tudom, hogy azok közül, kik ma itten laknak, sokan ott is lakoztak és halottjaik azon a helyen nyugosznak, hol templomunk épül. Úgy vagyok meggyőződve, hogy a mit adnak, nem megy veszendőbe, hanem az Önök életének és halottjaik lelkeinek emléke leend. Az abban elvégzendő istenitisztelet-és misékből Önök és halottjaik is részesülni fognak. Adományuk az egyház könyvébe („defter“) fog beiratni örök emlékezetül. De ha mi azt be sem vezetnök, Isten

beírja ezen irgalmassági cselekedetet — az élet könyvébe. Azért mondja maga Krisztus szent ajkaival: ‚Gyűjtsetek magatoknak kincseket, a melyeket sem a moly meg nem emészti, sem a tolvajok el nem rabolhatják.‘ A könyörületes embereket maga Krisztus boldogoknak mondja az üdviratban: ‚Boldogok a könyörületesek, mert ők könyörületességet fognak találni.‘ Több szóval nem terhelem Önöket, hanem csak még ezt mondom Krisztussal: ‚Adjatok és adatik nektek.‘ Ha Önök könyört mutatnak és segílyt adnak másoknak: Krisztus is, ki a jóknak adója, bőven megajándékozza Önöket könyörületességgel és segítõ kezet fog nyújtani Önöknek és a tekintetes városnak, hogy éltökben — Isten segítségével — jól kormányozhassák a várost; haláluk után pedig jutalmazza sok fáradságukat a mennyországban az örök élettel. Ámen. Üdvöz legyenek az Urban mindenha. Nagysádtoknak, kik az Örményvárosban: (*Բաղայ քաղաք*: Khághákh Hájoczh) Gerlában laknak. Az Urnak 1732 évében júl. 4. maradok csekély szolgáljuk: Der-Szimeon Thoroszján, a Czuádzéghján családból, a gyergyói örmények plebánosa. (*Տէր-Սիմէոն Թորոսեան, ք լանսէն Չուազեղեան*).

A tanács a gyűjtés eredményével együtt küldötte el a város adományát a plebános kezéhez.

2. Fejezet. A gyergyószentmiklósi örmény „compania“ birája.

A gyergyószentmiklósi örmény községnek, mely előbb „örmény compániá“-nak, később 1848-ig „mercantile forum“-nak neveztetett, — volt saját tanácsa, tanácsháza és főbirája. 1733. márcz. 23-án kelt és hozzánk küldött levél tanuskodása szerint a gyergyó-szt-miklósi örmény bíró így írta alá nevét: *Գազար Օհանեանց պիբով անբժով սէնդիկալուշի քաղաք աստի* (Gházár Oháneánczh birov dsurdsov szentmiklusi Hájoczh ászki: Oháneánczh [Jánosi] Lázár, a gyergyószentmiklósi örmény nemzet birája). A bíró pecsétjén nemesi czimer van

Egy 1768. jún. 21-én Gyergyó-Szt-Miklóson kelt bizonyítvány is tanuskodik arról, hogy Gyergyó-Szt-Miklóson az örményeknek volt tanácsa, tanácsháza és örmény birája: *մեր մտկեպալարսին պիբայ*: mér mágistrátin tímáczh; *սուրբ մեր*

դրնաճխը: duné mér télnádsinē. A bizonyítványt խաչիկ էրանոսի սուսաշրեղուղուշ սիրով ծուրծով-սէնդմեղուշի նայոց: Chácshig Eránoszi szubstitutus birov Dsurdsov-Szent-Miklusi hájoczhi: Eránosz Kristóf, a gyergyószentmiklósi örmények helyettes birája“ írja alá. (Vár. lev.).

3. Fejezet. *Pusztító tűzvész.*

A XIX. század első tizedében roppant nagy tűz pusztított Gyergyó-Szt-Miklóson; nyolczvan örmény család vagyona veszett el. A „compánia“ birája segélyért városunkhoz fordult. Vertán főbíró iratából im itt közlök is néhány sort: „A most elenyészett 1808. esztendő szept. 21. napján több mint 700 épületek a dühösködő láng prédájává lettek és ezen szerencsétlen eset alkalmával 80 örmény kereskedő vagyona lett a lángok áldozata. Ha az örmény kereskedők tehetősebb gazdái közül számosan vagyonostól a tűz áldozatai nem lettek volna, az elpusztult szegénység segélylő gyámolát most feltalálná. De sajnos, hogy ezen esetben ezen mercantile forum, mint a szegénységnek pártfogója, kénytelenített a tekintetes Magistratushoz folyamodni. . . . A gyergyó-szt-miklósi Mercantile Forumtól Január 4. 1809 elkötelezett atyafi szolgálai Wertány István, a Gyergyó-Szt-Miklósi örmény Compania Birája, Tobiás József notarius.“ (Vár. lev. 1809—71 sz.).

4. Fejezet. *„Mercantile forum.“*

„A gyergyó-szt-miklósi mercantile forum — mondja a főkormányshék — azt adván fel, hogy a midőn az odavaló kereskedők tavaszi és nyári időkben Magyarországra számos gödöly¹⁾ vagyis csordamarhákat, az a végre fogadott csobányok által hajtának, — azon falusi birák, városi lakosok és előljárók, a kiknek határain mennek keresztül azon marhák, a vetésben és a széna-füvekben okozható kárnak eltávoztatására nézve, fizetésért sem adnak a csobányok segítségére strázsákat; hanem

¹⁾ A magyar nyelvben gödöly szó nincs, hanem van g ö b ö l y, melynek jelentése: hizómarha, Mastvieh, eine Heerde von Mastvieh.

azon szín alatt, hogy a vetésben és a szénafüben kár okoztatott volna, úgy szintén a nyomáson lett hálásért is felette nagy huzavonásokat követnek el azon kereskedőkön,¹⁾ — kérte a kir. Guberniumot, hogy azon huzavonásoknak elkerülésére nézve tétetnék oly rendelés, hogy azon falusi birák, városi lakosok és előljárok, a kiknek határain keresztül hajtatnak azon marhák, az említett kárnak eltávoztatásáért lennének kötelesek az a végre meghatározandó fizetésért a csobányok mellé elegendő strázsákat rendelni; meghagyatik azért Kegyelmeteknek, hogy mivel a marháknak ezen hazából Magyarországra leendő kihajtása a közhaszonra szolgáló kereskedésnek nagy előmenetelére vagyon...“ (Vár. lev. 1815—724 sz.)

5. Fejezet. Nemzeti kötelesség. A rokonok.

„A gyergyó-szt-miklósi örmény közönség tek. Tanácsának és közönségének főbiró tek. Lázár Péter úr utján.

Ha örömrzet és némi nemes büszkeség — írja Tanácsunk — önti el kebleinket láttára annak, hogy nemzetünk növendékei a művelődés és tudományok terén dicséretes előmenetelt téve, magukkal emelik a Haza polgári viszonyaiba és az alkotmányos élet mezejére bővebb és mindig bővebb mértékben; — más részről nem kevés aggodalmat kelt bennünk az, hogy tudományos pályát végzett ifjaink alkalmazása sokkal szűkebb körre szorittatik, semhogy csak nagyobb része vidám és biztató tekintettel nézhetne jövője elébe, melyről küzdelmeinek jutalmát várhatná. Épen azért nemzeti kötelességünknek tartjuk minden alkalmat felhasználni arra, hogy tudományos ifjaink alkalmazást nyerjenek...“ Ezen szép bevezetés után a tanács a gyergyó-szentmiklósi örményeknek azt ajánlja, hogy Verzár Györgyöt, Verzár János helybeli híres főorvos fiát válaszsák meg főorvosnak. (Vár. lev. 1845—1587 sz.)

¹⁾ A főkormányzék közrehatásának daczára is a „huzavonások“ még azután is megmaradtak; sőt a Szilágységban megtörtént az a hallatlan eset is, hogy nem engedték meg azt, hogy az ilyen átvonuló marhákat — megittassuk! (Vár. lev.).

Itt még azt is megjegyzem, hogy a Dsurdsovczhi („Gyergyai“) nevű család Szt-Miklósról jött Szamosújvárra lakozni; viszont a jelen cikkely (XXVII.) 1. Fejezetében említett Theodorovics Simonon kívül a két utolsó plebánost: Merza Antalt és Görög Joachimot Szamosújvár adta Gyergyó-Szt-Miklósnak.

Merza Antal örmény kath. plebános iratában, — melyben arra kéri a szamosújvári közönséget, hogy a gyergyószentmiklósi örmény kath. templom tornya befedési költségeinek fedezéséhez járuljon, — ezeket a nagyon is figyelemre méltó szép igazságokat is mondja: „Rokonok vagyunk egymással nemzetileg, vallásilag és szertartásilag; legyünk rokonok, ha a szükség úgy kívánja — a tényleges szeretetben is.“ A város adott e szent czélra ötven forintot és más ötven begyült a városon adakozásból. E szerint innen küldöttünk ezen alkalommal száz frtot. (Vár. lev. 1857—1215 sz.).



XXVIII. Cikkely.

Viszony Szamosújvár és Csikszépviz között.

1. Fejezet. A csikszépvizi örmény „compánia,“ tanács és főbiró.

A negyedik örmény „companiá“-t a csikszépvizi örmények alkották. Ezen örmény község is a tanács (magistratus) tagjait és főbiráját a maga kebeléből választotta. A levéltárunkban őrzött iratok közül az, melyben legelőször fordul elő ezen örmény helység neve, 1718. ján. 1. kelettel van ellátva. Ebben a többek között ezen szavak fordulnak elő: „Erdélyben, Csikban, Szépvizen“ (Árdeálé, Csuké, Szipkizin mecs). Ezen iratot tanúképpen a következők irták alá: Der-Melkhiszeté (Melkhizedek pap) és Nigol Kéméréskul (Kamarás Miklós. Örmény prot. I. köt. 55 l.). Csikszépvizi testvéreinknek még 1818-ban is volt saját tanácsuk. Városunk levéltárában 1818—765 sz. alatt van egy irat, melyben „szépvizi magistratus“-ról van szó.

Csikszépvizi testvéreink örmény hatósága („magistratus“) néha „mercantile forum“ név alatt is fordul elő. Az 1826. febr. 10-én Csik-Szépvizen kiállított „Plenipotentianban,“ mit a (mercantile) Forum ülése adott ki és „Pototzki Antal az irt Forumnak Birája“ és „Fejér Antal substit. notár.“ — irt alá, — szintén a (mercantile) Forum elnevezés van használatban. A pecsét, mely alatt ezt a „bizony-ságtevő levelet“ kiadták — körirata a következő: „Sigillum Communitatis Armenor. Szépviz 1795.“ A pecséten a Szent-Háromság képe van vésve. Beh kár, hogy sem gyergyószentmiklósi, sem csikszépvizi örmény atyánkfiai nem tartották meg politikai önállóságukat!

2. Fejezet. A csikszépvizi örmény kath. templom.

Szamosújvár városa a csik-szépvizi örmény kath. templom nagyobbitására 100 frtot adott. (Vár. lev. 1846—605 sz.). Ezt az adományt csikszépvizi atyánkfiai a következő sorokkal köszönik meg: „Tekintetes főbiró ur, tekintetes nemes Tanács! Mekkora nagy és gazdag szánakodással méltóztattak irántunk lenni, midőn kebelünkől Görög Kristóf kántorunk és Potoczki Gergely polgártársunk kérésére a csikszépvizi örmény szertartású anyateplom megnagyobbítására az esküdt nemes közönség 1845 év szept. 27-én tartott közgyűlésében száz pengő frttal nyomorult állapotunkon segíteni kegyesen méltóztatott; ezt elegendőképpen meghálálni elégtelenek vagyunk... Tapasztalt nagylelkűségükbe ezután is magunkat ajánlva vagyunk Csik-Szépviz 1846 ápr. 22 alázatos szolgálói: Petrovits Antal örmény kath. népész és Száva Antal főcurator.“

*

Csik-Szépviznek is Szamosújvár adta a két utolsó plebánost: Pap Tódort és Fáraó Simont.

A két kisebb testvér: Gyergyó-Szt-Miklós és Csik-Szépviz a távolság és a rossz, alig járható utak miatt nem érintkezhetett a legnagyobb testvérrel: Szamosújvárral olyan gyakran, mint Erzsébetváros.



XXIX. Cikkely.

Viszony Szamosújvár és Dobokamegye között.

1. Fejezet. A hűség behizonyítása.

B. Bánffy György Dobokamegye főispánja 1797. Szt-Györgyhava 29-én ezeket írta főbiránknak: „Méltóságos Gr. Gubernator urunk ö Exja parancsolatjának következtében az Ö Felsége nevében én magam is kérem és hivatali kötelességemnél fogva kényszeritem a tekintetes urat, hogy Ö Felségéhez tartozó hűségét, buzgóságát ezúttal is a lehetőségig — sőt maga megszorításával is, pénznek, gabonának, lovaknak, vagy ökröknek ajánlásában bizonyítani törekedjék.“

2. Fejezet. Dobokamegye székhelye.

Ennek a vármegyének nem volt állandó székhelye: mikor itt, mikor ott tartotta üléseit; 1798-ban Bonczhida volt a székhely Városunk, mely dobokamegyei birtokos is volt, szintén küldött ezen megye gyűléseire képviselőket. (Vár. lev. 1798—63 sz.).

Ezen megyének 1807. jún. 22-én Kendi-Lonán tartott „marcalis“ ülésén a város „deputatusai“ Balog István (ez volt a város ügyvédje) és Karátsony Joachim szintén jelen voltak. Ezek a városhoz a következő jelentést nyújtották be: „Tek. nemes Tanács és communitas. A tek. nemes Dobokavármegye jún. 22-én 1808-ban tartott marcalis szék objectumai közül azok, melyek minket illetnek, ezek: 1. Föczélja levén ezen marcalis tisztelt gyűlésnek a felséges udvar által tizenötezer és nyolczszáz Rftoknak a kivántatott Praetorium eránt való applicatiojáról és az illő hely meghatározásáról költ fels. rescriptum és gubernialis parancsolat felett való tanácskozás egész nap folyt, tárgyul vétettetvén sok helyek, u. m. Nagy-Iklód, Szék és Szamosújvár; mind az alkalmatosságok, mind az alkalmatlanságok mindenik helyről sokat forogván a marcalis szék előtt, végtére csakugyan abban feneklett meg a marcalis gyűlés határozása, hogy mivel a nemes vármegye az 1792-beli diaetára deputált biztossainak is két rendben is instructiojában

adta volt, hogy igyekezzenek az országtól kinyerni azt, hogy nemes Dobokavármegyének praetoriuma Szamosújvár lehessen, de a deputatusok azt, ob publica majora, akkor ki nem eszközölhették, azonban pedig nemes B. Szolnok vármegye is Szamosújvárnak B. Szolnok vármegyétől való elszakadása és N. Dobokavármegyéhez való incorporatioja ellen protestált; tehát most nem az incorporatiót, hanem csak praetorialis helyet, ha a f. kir. Gubernium, a minden akadályok elháríttatásával a szamosújvári publicumtól (mely eránt a nemes vármegye a f. kir. Guberniumhoz esedezne is) megnyerné, Szamosújvárra volna a nemes vármegyének a praetorium eránt legnagyobb vágyása: mi is annyit mondottunk, hogy nekünk ugyan facultasunk az invitatióra nincsen, de nincsenek is most Szamosújvártt mindnyájan azon érdemes tagok, kik által erről való tanácskozás foganatosan folyhatna, de a mennyire a jelenvalókból érthettük, ezen dologtól nem volna idegen a publicum is, csak érthetné azon conditiokat, a melyek mellett kívántatnék a publicumtól azon praetorialis hely; így tehát oly feltétellel való határozás tétetett, hogyha Szamosújvárt meg nem nyerethetnék, Szék legyen aztán az állandó praetorialis hely.“

Erre a város ezt írta Dobokamegye főispánjának: „Nagyérdemű nagyságos főispán ur és vármegyei tek. nemes tisztség! Sajnosan értvén azt, hogy a most folyó 1808. esztendőben jún. 22-én Kendi-Lonán tartatott marcalis gyűlésben idevaló hűtös polgár Karátsony Joachim és ordinarius fiscalis Almási Balog István deputatusaink a nemes vármegye praetorialis helyének figálásáról folytatott tanácskozás alkalmatosságával olyan hibás declaratiót tettek, hogy az idevaló publicum a praetoriumnak itten való helyheztesztését nem fogná ellenezni; minthogy azért, mi a tek. vármegyének azon tzeljáról, hogy a praetoriumot itten kívánná helyeztetni, semmit sem tudtunk, az invitatoriában arról említés nem tétetett, következőleg azon tárgyban való szollásra hatalmat sem adhattunk, annak okáért azon declaratiojok ellen nevezett deputatusainknak, mint minden consensusunk és akaratumk ellen, hirünk, tudtunk kívül és facultasunk nélkül tett actusnak solemniter

protestálunk, contradicálunk, azt annihiláljuk, retractsáljuk és abba semmiképen nem annualunk, nem consentiálunk.“ (Vár. lev. 1808—732 sz.).

Felfolyamodott ez ellen a város a főkormányzésekhez is; az írásos folyamodványt Márkovics Bogdán főorator és Cziriák János vice-fiscalis vitték fel; ebből ime egy részlet: „. . . Méltóztassék felvenni azt, hogy Szamosújvár városának sem belső, sem külső volta nem arravaló, mivel most is alig férkezhetik a megnépesedett polgárság és lakosság benne, nem hogy praetorium gyülekezete nagyságos és minden renden levő érdemes tagjainak, azok cselédeknek, marháinak és a szükségképen begyülekező sok causansoknak és az ök cselédjeinek és marháiknak lakó szállást adhatnánk; sem pedig a körülállások és más bizonyos okok, melyeket most Excellentiátok elejébe terjeszteni hosszas volna, azt semmiképen nem engedik; az is hozzájárul, hogy Szamosújvár városának határa igen szűk levén, a kereskedő nép minden victualéra nézve, a piaczról drágán élni kénytelenítettik és ha a ns. Doboka-megye praetoriuma benne figáltatna, kétség kívül minden még drágább lenne. . .“ (Vár. lev. 1808—764 sz.).

Sőt ezen sérelmes határozat ellen felfolyamodott a város magához a királyhoz. Erre vonatkozik az itt következő levél:

„Amplissime Magistratus ! Praesentibus habeo honorem notificandi, quod instantia nota mihi submissa et Sacratissimae Majestati porrecta, ad Cancellariam Transylv. aulicam transmissa fuerit. Qualis super illa sequetur decisio, quantocumque notificare non intermittam. Qui debito cum cultu permaneo. Amplissimi Magistratus Viennae die 18. 9bris servus humillimus Ferdinandus baro de Müller.“ (Vár. lev. 1808—1289 sz.). És az uralkodó a mi javunkra döntött.

1840-ben a megye már nemcsak elhatározta, hogy bejön, hanem a „Vízútczá“-ban házat is vett. A város azonban régi, indokolt álláspontjához ragaszkodva egy négytagú bizottságot küldött a fejedelemhez, ki az udvari kancellaria felterjesztése alapján azt határozta, hogy a megyeház maradjon az előbbi székhelyen.

És itt talán kérdi a tisztelt olvasó, hogy vajjon miért nem fogadta be Szamosújvár város polgársága Dobokamegye székházát, holott mai napság nem egy város — még áldozatok árán is — szeretne megyei központtá válni? Talán szükkörű felfogás, vagy separaticus irányzat? A ki ismeri a hazai örménységet, az evvel nem vádolhatja elődeinket, kik latba vetve minden körülményt, úgy találták, hogy alig áll arányban az a szellemi előny és anyagi



„Szamosújvár kiváló fiai.“

Dr. Korbuly Imre egyetemi tanár.

azelőtt annyira idegenkedett. Itt is maradt a székhely mind addig, míg a megyék kikerekítése alkalmával Dobokamegye Belső-Szolnokmegyével nem — egyesítettet!

3. Fejezet. Személyes „insurrectio.“

Dobokavármegyének 1808. nov. 29-én tartott „márkális“ ülésében, melyben városunkat Moldován Lukács és Cziriák János „vicefiscalis“ képviselték, — „felvétellett a személyes

haszon, mit egy megyei központ nyújt, avval a sok eshetőleges kellemetlenséggel, melyekben részeltetné őket némely árisztokrata önkénye, kiknek hite szerint „az ember a bárónál kezdődik.“ Azonban „tempora mutantur et nos mutamur in illis.“ A . . 48-iki nevezetes korszaknak, mely lerontotta a nemes és nem-nemes között fennállott válaszfalat, — mondhatni legszebb vívmánya lett az, hogy azóta e hazában minden ember — ember és magyar. Azért Szamosújvár is szívesen adott helyet a 60-as évek elején a megye

székházának, a melytől

insurrectiora kívántato szükséges előkészülésnek és lustrálásnak tárgya. Felolvastatott a nemesség catalogusa és a meg nem jelenőktől 200 Rfrt büntetésnek felvétele szorosán rendeltetett.“ (Vár. lev. 1808—1274 sz.).



XXX. Cikkely.

Viszony Szamosújvár és Belső-Szolnokmegye között.

1. Fejezet. Jóakarató figyelemztetés.

Dobra Péter kormányzéki hivatalnok Szebenből 1735-ben ezeket írja főbiránknak, Placsintár Lukácsnak:

„Csudálkozom azon,

hogy Kgyteknek

(Kegyelmeteknek)

Privilegiuma lévén,

az nemes vármegye

Tiszteit convocalya

maga törvényszerint,

az mi több praesi-

deáltattya; meglássa

kegyelmetek affő-

lékkel maga magá-

nak ne prejudicáljon

s az Privilegiumot

ne labefactalja. Most

az vármegye tiszteit

maga hijja s prae-

sidealtattya, azután

magok vindicálják

azon just és autho-

ritást.“



„Szamosújvár kiváló fiai:“

Lomperdi Korbuly Bogdán színházi intendáns.

2. Fejezet. Szomorító izenet.

Karátsony Bogdán szamosújvári bíró 1763. nov. 18-án Deésre, a főispánnak széki gr. Teleki Károlynak ezeket írta:

„A zaploczi paraszt ember eránt Ngod méltoztatott volt irni, hogy azon városunkbeli debitorával satisfacéaltassék... Alázatosan instálom Ngodat, ne induljon meg akárkinek a bal informatioján és bennünket ne kívánjon szomorítani illetén izenettel, hogy ha Désen örmény találattik, — azon bal informator hamis Expositiojára, — fogattassék el ob intermissam Justitiae impensionem. Mert az ilyen színű dologban az exponensnek comprobálni kell azt, hogy volt igazsága impensiojáért és elégtétel nem adott. Ha a városon és Birán mulnék el, így osztán lehetne valakit arestálni. Ezeket tudom, Ngod bölcsen tudgya; de nekünk az ilyen színű dolgok mián máreddig sok helyt eset injuriáltatásunk és az liberum commerciumban is gyakran innocenter nagy hátramaradást kelletik szenvednünk. Azért kérem alázatosan Ngodat, legyen Fautora és Patronusa a szegény kereskedőknek, hogysen az ilyenekkel — másoknak bal informatiojára — szomoritson. Szamosujvár 18, sept. 1763 alázatos szolgája Bogdány Krátson szamosujvári bíró.“

3. Fejezet. Segedelem a szegényeknek.

Szamosujvár városa 1785-ben a megyei szegények számára hatszázötvenhét (657) frt és 36 krt erő gabonát adott — alamizsnaképen. Ugyanis az 1785. évről örmény nyelven vezetett városi „defter“-ben ez olvasható: *Տէժ-վարմէտիայի աղքատացը սկսին վրայ տված պարտքստ:* (Dezs-vámediáji ághkhádáczhê szebin véráh dévádz bárákhád: Dézsvármegye [Belső Szolnok vármegye] szegényei számára adott gabona. Vár. lev. 1785. évi defter.). Ugyanezen megye szegényeinek adtunk ismét 1794-ben ezer (1000) véka gabonát; ezen adományunk hétszázhatvanöt (765) frt és 24 krba került. Erre vonatkozólag a mondott évről készített „defter“ ezeket mondja: „Szolnok *վարմէտիային տված աղքատացը սկսին վրայ հազար միոնա պարտքստ:* Szolnok-vámediájjin dévádz ághkhádáczhê szebin véráh házár mirczá bárákhád: a Belsőszolnokmegyében levő szegények számára adott ezer véka gabona.“).

4. *Fejezet. Képviseelőink a megyei gyűléseken.*

Városunk, mint nagybirtokos, küldött mind Belső-Szolnok, mind pedig Dobokamegye gyűléseire („marcalis“) képviselőket. Báró Kemény Sámuel 1788. júl. 9-én kelt „Jelentés“-ében ezeket mondja: „A specificalt terminusra Deputátusai által megjelenni el ne mulassa.“

5. *Fejezet. Szives szolgálatkésztségünk.*

Rátz Imre, Belső-Szolnokmegye főbirája, kért használatra azon vaskapcsokból, miket az elkészült templom-és tanácsháznál használt a város, mintegy 150 darabot. A tanács feleletében elmondja, hogy a templom a kapcsokat eladta, a város birtokában volt kapcsokat pedig felhasználták a hidakhoz és malmokhoz. Végre válaszáat így fejezi be a tanács: „Egyéb tőlünk kitelhetőekben nagy szerencsénknek fogjuk tartani, ha szolgálattyára lehetünk.“ (Vár. lev. 1805—677. sz.).

6. *Fejezet. A megye elismerése.*

Jegyzökönyveink egy helyütt ezeket mondják: „A közelebbről mult esztendőben (1816) az országúton levő hidak csinálására az allod. erdőből ezen publicum számos hasznos fákkal segítte a vármegyét, melyet a tisztelt viceispán úr megesmervén, annak megköszönése mellett . . . “ (Vár. lev. 1817—973 sz.).

7. *Fejezet. Minta-szekrények.*

Belső-Szolnokmegye főispánja, gr. Haller István ezeket írja (Deés jún. 18. 1817) tanácsunknak: „Az idevaló archivumot szándékozván leköltöztetni, a thekákát a számos újváriaknak formájára kívántam csináltatni; azért, hogy az asztalos jobban megérthesse annak csinálása módját, kérek az archivumból egyet, melyet a szükséges használat után a tek. magistratusnak vissza fogunk szolgáltatni.“ (Vár. lev. 1817—1046 sz.).

8. Fejezet. *Méltánytalan határozat.*

Városunk 1041—1817 szám alatt gr. Haller István-, Belső-Szolnokmegye főispánjának ezeket írta:

„A nemcsak ezen Nagy-Fejedelemségben, hanem más országokban is jó darab időszakasz olta kegyetlenkedő éhség dolgában Ngddal conferentiára, nem mint ezen városnak, hanem a birtokunkban lévő Dominium részéről meghivatott Deputatusainknak Désről lett megérkezésekkel értésünkre esett, hogy a ns Belső-Szolnokvármegyében Lajtromban vett szegényebb sorsú személyeknek táplálásokra kinevezett őrhelységeknek számában ezen város is beiktattatott volna. A melly illetén modon véghez ment és megtétezt intézetben (=intézkedés) mi és a városi közönség meg nem egyezhetünk; mert

1-o. Ezen város, mint királyi város nem lévén azon nemes vármegyének Jurisdictionatussa, megtörvényesített Felségesen költ adomány Leveleinknek világos értelme ellen a fenn írt rendszabást, hírünk és akaratunk ellen tenni nem lehetett és ha tétetett is, annak kötelező erejét — ezen városra nézve — meg nem esmérhetjük; annál is inkább

2-do. Mivel ezen városi közönség, mint a tisztelt nemes Vármegyében Birtokos, conscribáltatván azon colonusokat, a kiknek az élelembeli segedelmezésre szükségek vagyon, mindegyiket külön-külön 10 Rfirt adománnyal boldogította; a mellyet a maga polgártársaival is ezen mértékben mind eddig nem tselekedett. De továbbá pro superabundanti azt is jelentyük Ngdnek

3-tio. Hogy ezen városi közönség és Polgáraink, jollehet a fels. királyi Fő-Igazgatótanácsnak a mult 1814. esztendőben Januar holnapnak 13-kán 425 szám alatt költ kegyelmes rendelése értelmében azzal nem tartoztunk volna, mégis az irgalmasságnak és a szánakodo könyörületeségnek nyilvánságos jeleit mutatták a külső helységekből ide bėjött éhező személyekkel, — ámbár lopás által tetemes károkat okoztanak, — a mig lehetett táplálták csoportosan és közülök eddig elé itten többen száznál meghalálózván, azok el is temettettek; de már mostan

Polgárainknak annyira megtsökkent tehetségek, hogy az helybeli számos szegényeken is az eddig volt mod szerént segedelmezni elégtelenné lettenek. Ugyan azért ezeknek számára a Rumford-leves mostan az allodialis Cassa költségén provideáltatik. Azonban Ngdat az iránt is bizonyossá teszük, hogy ha más vármegyei érdemes possessor urak a szegények számára valamelly segedelmet ajállanak és azt effective meg is adgyák, ugy ezen közönség is a maga részéről a segedelmezésből magát ki nem vonnya.

Ezen fennebb elősorolt okokra tehát kérjük Ngdat illő tisztelettel, hogy ezen Város helyett — a vármegyei szegények ellátását illetőleg — más modot találni méltoztassék; mert mi azokat bé nem fogadni és nekiek helyt nem adni közakarattal meghatároztuk. A kik egyébaránt nagy tisztelettel vagyunk 18 Junii 1817.“

9. Fejezet. Városunk irata Haller István grófhhoz.

Az 1833-ik évi országgyűlés el akarta Dengeleget és Szamosújvár városát Belső-Szolnokmegyétől választani és Dobokamegyéhez csatolni; habár az van mondva 1809. márcz. 30-án 901 udvari szám alatt, hogy „Dobokamegye praetoriunnát igyekezzen a maga kebelében felállítani és nem Szamosújvárt.“ Ekkor a város Belső-Szolnok főispánjához, Haller István grófhhoz benyujtott iratában a többek között ezeket mondja: „A nemesi felkelések alkalmatosságával kebelünkben volt nemeseink, valamint a városunk által kiküldött insurgens is Belső-Szolnok zászlója alatt insurgált; nem is említve azt, hogy városunk — jelesen 1786-ban (október) uralkodó nagy szükség és drágaság idejében nemes Belső-Szolnokvármegye adozó népét feles számmal pénzzel és gabona-adással az éhség és az utolsó inség veszedelmeiben felsegélni törekedett. Más alkalmatossággal is több versben kimutatta és tehetsége szerint bé is bizonyította azon tisztelt megyéhez való szives indulatját és szolgálatja készségét. Valóban nem keveset veszítene Belső-Szolnokvármegye, ha városunk, mint szabad királyi commercialis és napról napra job-

ban virágzó város, mely — vélekedésünk szerint — diszére és sok tekintetben — politikai okokra nézve — hasznára is van a megyének, — attól elszakíthatnák . . .“ (Vár. lev. 1834—472 sz.).

4. Fejezet. Szamosújvár és Kolozsvár.

Kolozsvár város tanácsa 1739-ben bizonyos elveszett marhák tárgyában átiratot intézett városunk előljáróságához, melyből a következő érdekes sorokat közre is adom: „Mely jó Uram Kegyelmetek hozzánk mutatandó jóakarattját mi is szomszédsági kötelességünk szerint in simillibus készek leszünk kegyelmeteknek és Kegyelmetek embereinek reciprocálni. In reliquo Istennek oltalmába ajánlván jóakaró szomszéd Urunkat Kegyelmeteket, maradunk Kegyelmetek mindenkori jóakaró szomszédai.“



XXXI. Czikkely.

Viszony Szamosújvár és Deés között.

1. Fejezet. „Állandó kincs.“

A deési Szt-Ferencz-rendi atyák 1730-ban templomuk felépítésére segélyt kérnek Szamosújvár városától. A kéréseiben ezen szép, elismerő sorok fordulnak elő: „Sok rendben terheltük busításunkkal Kegyelmeteket. Sok-sokkal is segítettek Kegyelmetek, kiket álló kincsek megtart az mennyei dicsőségnek gazdag királya Ura. Most is szokott irgalmasságához folyamodunk... Deés 14 9-bris 1730. Fr. Joachim Mártonffi.“

A deési Szt-Ferencz-rendi templom orgonájára adott városunk 1776-ban tíz forint 24 krt és a deési zárdának 1777-ben husz forintot. (Vár. lev. L. a mondott évekről vezetett „defter“-eket.).

2. Fejezet. Szamosújvár „a szomszédságot nem akarja rontani.“

Deés hadnagya ¹⁾ „Löcsei Jóseff“ („Magistratus oppidi nobilium Dés [így]) a hidvám tárgyában levelet intézett hozzánk; ezen levélnek külső czíme ez: „Prudentibus ac Circumspectis Dominis Judici Primario Caeterisque Juratis Senatoribus ac Notario Civitatis Armenopolitanae, nobis Dnis et vicinis colendissimis. Armenop.“ — A város adott válaszában a többek között ezeket mondja: „A szomszédságot rontani nem akarjuk, csak kegyelmetek ne rontsák azt.“

3. Fejezet. Városunk hetivásárjai.

Szamosújvár új kiváltságlevele értelmében hetivásárokat is tartott: hétfőn és pénteken. Miután Deés városa pénteknap i hetivásárunkat magára nézve hátrányosnak tartotta, ez ellen „contradicált.“ Maga a kormányshék is leirt, mely iratában azt mondja, hogy egy hónapig gondolkozzék a város arról, hogy miképen lehetne ezt az egyenetlenséget elenyésztetni. (Vár. lev. 1788—37 sz.).

Deés városa akkor adta be „protestatioját“ a pénteknap i hetivásár ellen (mert különösen ebben a napban látta érdekének megsértését), midőn városunk, mint szabad királyi város „instállaltatta magát.“ (Vár. lev. 1788—38 sz.). Habár Deés mindent elkövetett, hogy második hetivásárunk egy nappal előbbre, tehát péntekről csütörtökre tétessék. (Vár. lev. 1788—252 sz.): Szamosújvár — a királytól nyert diplomájára, mely hetivásáraink napjait is meghatározza, támaszkodva, — hallani sem akart a változtatásról. Mikor aztán maga a főkormányshék is azt írta, hogy a diploma határozványait megváltoztatni nem lehet, Deés is belenyugodott a megváltoztathatlan helyzetbe; azért Belső-Szolnokmegye 1788—112 szám alatt kelt és hozzánk intézett átiratában a többek közt ezeket mondja: A kiváltságlevélileg nyert hetivásárok abban a szabad királyi városban és a nemesek ezen Deés városában a két fél kára

¹⁾ A privilegium oppidum-nak feje — főbiró (judex primarius), ellenben az oppidum nobilium-nak feje hadnagy (ductor primarius).

nélkül megtarthatók. („In ejati civitate et oppido nobili Deés privilegialiter obtentae hebdomadales Nundinae absque praejudicio utriusque partium celebrari possent. Ex offiatu I. Ctus Szolnok Inter. Deesini 18 maji 1788. Ladislaus Also V. comes. Joannes Darotzy.“). (Vár. lev. 1788—252 sz.).

4. Fejezet. Hadi segedelem.

Deés hadnagya ezeket írta a tanácsnak: „Amplissime Magistratus! Az Gubernator eo Excellentiájának én hozzám die 6-ta Febr. a. c. küldött parantsolattját, az melyben nem tsak az itten lako más Mester Embereknek Hadi segedelembeli (kinek-kinek maga mesterségéhez alkalmaztatva) ajándéknak megadása ajánltatik, hanem még az itten kereskedés végett megtelepedett Örményeknek is posztobeli segedelmek recommendáltatik, az mely rendelését eo Excellentiájának copiában az A. Magist. oly véggel kívántam közleni, hogy ezen levélnek értelme szerént az idevaló kereskedők nem ott, hanem itten, mint idevaló lakosok azon segedelembeli ajándékot fogják praestálni és hogy ha ottan ezek is felvetődtek, azon megigért egész ajándékbeli summának megadásában azok ezen parantsoltnak szoros értelméhez képest fel nem vetettévn, kihuzattassanak, tisztelettel maradván az A. Magistr. Deés die 8-a Febr. 1800 alázatos szolgája Kellő Ambros Hadnagy.“ (Vár. lev. 1800—278 sz.).

Erre 1800. márcz. 13-án ezt írja tanácsunk a deési előljáróságnak: „Dno Ductori Primario Desiensi. Az Urnak e follyo...-nak 8-án a mostanában Deésen lakó, de idevaló Polgár Kereskedőknek Hadi segedelmezések tárgyában hozzánk utasított Levelét szomszédos barátsággal vettük, mellyre válasz gyanánt jelentyük, hogy a Mlgs Gubernator Ur eő Excellentiájának az említett segedelmezés tekintében költ kegyelmes parantsolattya ide is megérkezett; mellynek teljesíthetésében egyetértőleg lévén az helybeli városi közönséggel oly mód találtatott s állítatott meg, hogy a kívántató Hadi segedelmezésben minden rendben lévő Polgáraink, valakik tsak itten contributiot fizetnek, ha

mindgyárt kereskedést másutt folytatnának is; mely szerint az ottan lévő kereskedők idevaló Domiciliatus Polgárok lévén azon kötelesség alól, hogy itten a segedelmezés tételből kimaradgyanak, fel nem oldhattuk; nem ellenzi ugyantsak a Tanács, ha ottan is az hasonló segedelmezéstől magokat el nem vonnyák.“ (Vár. lev. 1800—278 sz.).

5 Fejezet *Vásárhely.*

A deési fazekasok városunktól vásárhelyet kérnek. Ezen kérésre a tanács által írt feleletnek végső szavai ezek: „Igén a tanács, mert a jó szomszédnak kötelessége szomszédjával testvériesen élni.“ (Vár. lev. 1806—165 sz.).

6. Fejezet. *A károsultak támogatása.*

Deésen a „Kodor-útczában“ 1838. okt. 3-án nagy tűz pusztított; szerencsétlenül járt 32 család. Ezek számára nemcsak városunk pénztára adott segélyt, hanem a tanács a polgárság között is eszközöltetett gyűjtést. (Gyűlt 20 frt 08 kr., a város adott 30 frtot). Összesen tehát 50 frt 08 krt. küldöttünk a károsultaknak. Azt mondja a város átiratában, melylyel a segélyt küldi, hogy: „A szomszédtsági egybeköttetés segedelmezésre buzdit.“ (Vár. lev. 1838—1376 sz.).



XXXII. Cikkely.

Külső városrészek.

A) Kandia.

1. Fejezet. *A kandiai oláhok, ezek foglalkozása. Oláh pap és templom.*

Ezen cikkely a következő négy szakaszra oszlik: A) Kandia; B) Majorsor; C) Kakasváros; D) Czigánysor.

Mikor az örmények Szamosújvár városát megalapították (1700), Kandia már megvolt: ezt a néhány házból álló falucskát szabad darabontok (= a várban szolgálatot tevő

gyalog puskások) lakták. Míg városunk felépült, ideiglenesen örmények is tartozkodtak itten; sőt néhány örmény családnak azután is állandó lakóhelyét képezte. 1717-ben III. Károly a szamosújvári uradalom haszonélvezetét a görög szertartású egyesült oláh püspökségnek adományozta; ezen idő óta tehát oláhok is telepednek le Kandiába: „Birságot vettünk — mondja városunk 606 lapra terjedő bekötött első jegyzőkönyve — az oláhoktól“ (Árinh oláchnun moden dsurum. Örmény prot. 1717 év I. köt. 48 l.).

A jegyzőkönyv (1721. nov. 26) majorsori oláhokról is tesz említést. „Ezek az örmények kertjeiben épült házakban laknak: Dumitru és Gávrilla a Simay-féle (Szutas) kertben, Stephán és Ilia — Álexa kertjében, Bogdánknak a kocsisa: Ivon és Petrárnak (Petraszko) kocsisa a Duha-féle kertben laknak.“ (Örmény prot. I. köt. 162 l.).

1730. máj. 8. kelettel ellátott jegyzőkönyvünkben oláh papról van szó: „Azt határoztuk, hogy az oláh pap ne lakjék a mi majorjaink mellett“ (chorchurt egháv, or olách derderé cshi nészti mér méristánun khov. Örm. prot. I. köt. 582 l.). Az oláhok temploma benn a városban volt.

„Mivel találtatott — mondja Pap Simon helybeli görög kath. pap — egy Istenes (ez a pap helyesírása; magyarul írt a városnak) Istenfélő, Jámbor, Becsületes kereskedő, ki a szegény oláhok részére egy Harangocskát ígért,“ kéri „Popa Simon szamosújvári oláh pap“ (így írta alá magyarul a kérvényt) a tanácsot 1747-ben, hogy engedje meg ennek a harangnak felállítását. (Vár. lev. 1747).

A kandiái oláhok jobbára fazekasak voltak: „Az oláhok drágaságot ne csináljanak városunkban. Panasz jött, hogy drágán árulnak; azért legyen szabad bárhonnán behozni és itten árulni — fazekat.“ (Oláchnéré thánguthiun csh'ánin mér khághkhin mecs. Panasz egile the tháng gi dzáchin; álesz észlobod élá mákár uszki perelu u dzáchelu — bédug. Örm. prot. 1750. II. köt. 385 l.).

Kandiát némelyek Kindiá-nak is nevezték. Van levéltárunkban 1764-ből egy okirat, melyben ez fordul elő: „Inquilinus (zseller, béres lakó) Szamosújvár- Kindiensis.“

2. Fejezet. *Kandiát megveszi a város. A kandiai oláh templom és paplak.*

Kandiát 1753. ján. 9-én megvette a város örök áron a kincstártól. Ime a vonatkozó oklevél:

Kandia lakosai pénzbeli „taxát“ fizettek a „regius fundus“-nak és ezenkívül — a szükséghez képest — kézi szolgálatot is tettek. 1753. ján. 9-én Nagy-Szebenben kelt „thesaurialiale intimatum“ szerint „Kandia minden jussával és haszonvételével a méltóságos fiscustól a városi közönségre szállott nyolczezer Rfrtban és így a méltóságos fiscustól a városi közönség földesurasága alá jöven, a taxát lakosai — tehetségük szerint — a városnak fizették és ezenkívül szolgálatot is tettek.“ (Vár. lev. 1802—1239 sz.).

Mivel a görög kath. imaház benn a városban van, de oláh egyetlen egy sem lakik benn a városban, — a kandiai oláhok kérik a várost, hogy imaházukért cserében adjon templomhelynek való telket a Kandiában. Erre a cserére vonatkoznak a főkormányszék iratának következő sorai: „Fundum illum, quod Communitas ejas erga certam taxam annum Valachis Graeci ritus Unitis pro Oratorio et cultu divino exercendo indulsisset... Cibinii die 30 marc. 1776 Gubernium“ (Vár. lev. 1776—60 sz.). Kicsérélte; azt a helyet adta, melyen most is a kandiai görög kath. templom áll. De papi lakot is kértek: kérték azt a házas-telket, melyben most is pap lakik. Ez a ház akkor a Bocsánczi-családé volt. És mivel e család házatól megválni nem akart, a város azt becslés útján vette meg: jól megfizette az árát. Ezen papi lakért, mit drága pénzen vett meg a város, és nem a templomhelyért, mint tévesen a főkormányszéki irat mondja, fizettek az oláhok kevés ideig „bizonyos évi díjt“ (certa annua taxa), mit később a város elengedett. Az örökvételtől szóló iraton ott van a város pecsétje is ezzel a körirattal: S(igillum) Civitatis Armenorum in Transilvania.“ (Vár. lev. 1776—148 sz.).

A következő latin irat is, mi levéltárunkban őriztetik, nem egy, hanem két házról szól:

„Die 24 mensis 8bris 1776 in oppidum hocce adveniens Excellentissimus Dnus Graeci ritus Unitorum Episcopus

compositionem univit cum communitate ratione fundi illius, in quo stetit oratorium unitorum (ez benn a városban volt), qua mediante idem Etissimus Dnus Eppus Gregorius Major locum illum remisit Magistratui et Communitati; Magistratus autem et communitas eidem transposuit duas aedes cum suis fundis in Candia, atque adeo controversia haec tandem sopita est.“ (Vár. lev.).

3. *Fejezet. A kandiai oláhok száma. „Papi bér.“*

1788-ban 500 oláh van Szamosújvártt. „Graeco-catholicos, qui partim ut domiciliati et constanter habitantes, partim vero ut famulantes, hic Szamosujvárini, in Kandia, in Arce, in villis („majorköz“) atque in ipsa civitate resident, proindeque ad meam hujatem Parochiam pertinent, inveniri de praesenti 70 Paterfamas, animas



Kandia látképe.

vero circiter 500. Szamosujvárini Martii 11. 1788.

Abrahamus Méhesi, graeco-cath. Eccl. Szamosújvár. parochus et archidiaconus. (Méhesi Ábrahámnak a városhoz irt leveléből. Vár. lev.).

A gör. kath. plebános, mivel csekély a jövedelme, kéri a tanácsot, hogy „papi bér“ czimen vessen ki minden gör. kath. lakóra bizonyos összeget és azt a pap javára hajtsa fel. Mire a város: „Petito Rdi Dni Parochi Valachorum non posse ex eo deferri, quod in contrarium tendat altissimis Ordinationibus plebem contribuentem enervari vetantibus. Proinde eo inviari Rdum Dnum, ut in sua Ecclesia hoc intentum suum publicet et quantum quis ex libera oblatione praestare voluerit, hoc colligat;

id vero etiam domatim et in oppido facere per absolutem interdicitur.“ (Vár. lev. 1782. nov. 19. tartott ülés jkönyvéből.)

4. *Fejezet. A kandiai parochia és iskola. „Canonica portio.“*

A kandiai gör. kath. esperes a főkormányshékhöz 1786-ban felterjesztett kimutatásában szó szerint ezeket mondja: „Ecclesia est unica parochialis publica in honorem Beatae M. Virginis dedicata, pertinet ad dioecesim Fogarasiensem. Candia vocatur locus, in quo gr. cath. parochia hic Szamosújvári existet, ad quam nulla alia pertinent filialia. Episcopus Fogarasiensis, ad quem isthac parochia pertinet, est Balázsfalvae.“ (Vár. lev. 1786—100 sz.).

Vajda Demeter gör. kath. pap iskola-telket kér a várostól. (Vár. lev. 1799—473 sz.).

A kandiai görög kath. parochus „canonica portiot“ (ingyen adandó szántó föld) kér a várostól. Erre a város a következő választ írja: „Kandiának egy talp alatti határa sincsen, és csak annyiból áll, mennyi helyen fekszik. Mi a szamosújvári pénzen vett határunkból canonica portiot adni és Kandiához szakítani nem tartozván, nem is adhatunk.“ (Vár. lev. 1803—433 sz.).

5. *Fejezet. Kandia tisztviselői. Robot-szolgálat. Kandia vármegyei terhet nem hordozott.*

Kandia 1717-ig önálló volt; azután 20 évig (1717—1737) a görög kath. püspök joghatósága alatt állott. De 1737-ben a püspökség elmegy innen Fogarasra; mert a szamosújvári örmények vették zálogra az uradalmat, azért Kandia a város fenhatósága alá került. Előbb a város adott Kandiának birót, kisbirót és jegyzőt; később azonban megengedte, hogy a kandiaiak maguk válaszsának tiszteket; de azért a választás eredményét helybenhagyás végett mindig benyújtotta Kandia — a tanácshoz. „Összeült a tanács és a communitas — mondja az 1763. ján. 7-én szerkesztett jegyzőkönyv — és a város választotta és tette Kandia birájává Tarisnyás Kristófot (Chácshig Trásztádsi) és Márkulát. (Örm. prot. III. köt. 20 l.).

A vásárbíró Kandia lakosaitól (az örmények kivételével), ha bejöttek a városba, hogy valamit vegyenek, naponként egy-egy kr. vámot vett. (Méhési Ábrahám kandiai gör. kath. esperes kéréséből. Vár. lev. 1786—22 sz.).

Kandiának a város hatósága alá tartozott bírója, kisbírója és jegyzője hajtották végre a városi előjáróság intézkedéseit, rendeleteit és tartották fel a rendet ebben a városrészben. (Vár. lev. 1800—17 sz.).

Kandia — kezdet óta — a város kiegészítő részét képezte; de a város, mint földes-úr megengedte, hogy ez a város-rész is — úgy mint a „major-köz“ — maga választhassa meg bíróját, kis-bíróját és jegyzőjét. Ezek birtak ugyan némi önállósággal is, de működésük leginkább a városi előjáróság rendeleteinek, intézkedéseinek végrehajtására terjedt. Ha a város ezekkel, vagy ezek valamelyikével nem volt megelégedve, azt, vagy azokat letétette, és helyökbé mást választatott. Ezen viszonynál fogva némelyek Kandiát, a város hatósága alá tartozó külön falunak nevezték:.. „tam in gremio hujus civitatis, quam in pago Kandia.“ (Vár. lev. 1800—788 sz.).

„A kandiaiak és majorosak robot-szolgálatot nem minden héten tesznek, hanem midőn a nagy szükség hozza magával u. m. a gátak körül és egyebekhez.“ (Vár. lev. 1800—1015 sz.).

A kandiai örmények „a robotalis tiz napi és egyéb falusi munkáktól — mint Kandiában lakó, de szamosújvári polgárok — felmentettek.“ (Vár. lev. Választott közönségi jegyzőkönyv 205 lap).

„Muntyán Emanuel kandiai lakos nem igazat mondott, hogy ő vármegyei terheket hordoz; mivel az említett Kandia nevezetű falucska nem lévén vármegyei jurisdictio alatt, ottan sem ő, sem pedig más lakosok semmiféle terhet nem subportálnak.“ (Vár. lev. 1817—2015 sz.).

6. Fejezet. Rözse-hozatal. A kandiai zsidók és zsellérek.

„Mivel a tüzi fának ára — mondja a város, egyik közgyűlési határozatában — annyira felhágott, hogy a kandiabeliek, majorsoriak és cigányok közül sokaknak

a favásárlásra módjuk és tehetségök nincs: ezeken közakarattal segíteni kívánván, mindazoknak, kiknek nevök a tributaria tabellában feltaláltatik, — szabadság adatik arra, hogy minden héten ked d és sz o m b a t napon fejsze, szekér és taliga nélkül, napjában egyszer magok számára és nem eladás végett, a füzesi erdőből hát-terüh száraz ág-bog-fát hozhasson.“ (Vár. lev. 1803—1177 sz.). Ez a határozat még ma is érvényes.

A tanács Czetz Bogdán és Jakabbbfi Kristóf hűtös polgárokat kiküldötte a Kandiába, hogy vizsgálja meg az odavaló (kandiái) birák által az elszaporodott zsidókról tett jelentés valóságát. A kiküldöttek jelentése ezeket is mondja: „. . . Közöttünk (a Kandiában) a zsidóknak



Örmény kath. temető. (L. Monografia II. köt. 30 lap).

száma szaporodott és napról-napra szaporodik, a mely mind a városnak, mind pedig a Kandiának felettébb nagy romlására szolgál, mivel drágaságot csinálnak, minden articulusnak árát felhágatják. Így következnek pedig rendszerint: Egy lakik a serháznál, a ki a pálinkát árulja, más a ki a pálinkát főzi,¹⁾ egy jött N.-Váradról, ennek

¹⁾ Ezen család ivadéka Heller Ignác, ki itt Szamosújvárt született. . . Ez a Heller később nevét Hélyf-re magyarosította. Hélyf Ignác a magyar képviselőházban is jelentékeny szerepet játszott.

felesége és két gyermeke van; 4-dik Berlin nevezetű, a ki az oláh templom mellett lakik; az ötödik a professor, a kinek keze alatt 8 zsidó gyermek tanul. . . Engedetlenséggel és praevaricatiokkal is vádolják őket, a bor és pálinka árulásnál hamis mértékkel élnek. melyért, ha intik őket, szitkozodnak, káronkodnak és készek a veszekedésre.“ Ezért a közgyűlés elhatározta, hogy „csak az arendába kivett malomhoz és serházhoz tartozó személyek maradjanak itt — a serháznál elég alkalmatosság lévén ottan való lakhatásokra, az arendának ideje kiteléseig. Ezekon kívül pedig a hányan vannak, mindnyájan 8 napok alatt a Kandiából, minden hozzájuk tartozandókkal együtt költözzenek el.“ (Vár. lev. 1811—2070 sz.).

A hatvanas évek elején benn a városban csak két zsidó család (Herrmann és Schönfeld) lakott. Ma ötvennél is több van, úgy, hogy ha egy családra öt tagot számítunk, — van közöttünk több mint 250 zsidó.

*

„A Kandia eleitől fogva külön falusi birtok gyanánt lévén a városnak keze alatt, a kir. szabad városok szokásaival és privilegiumaival nem élt soha: hanem az odavaló lakosok úgy tartatnak, mint zsellérek avval a különbséggel, hogy — mivel határa nincsen és mezei munkára applicálni nem lehet — a lakosokat, kevés napszámi szolgálattétel és taxafizetés mellett engedtetett meg nekik az ottan való lakás, következőleg a földnek proprietása a városé lévén, arról úgy dispensálbat, a mint akar.“ (Vár. lev. 1835—633 sz.).

Bécsbe a deputátusoknak ezt írja a város: „Kandia helységnek nem a Dominiummal együtt lett inscribálásáról, hanem azután örökös jussal külön történt megvásárlásáról s nemes Belső-Szolnokmegyétől avulsiojáról s egyenesen birtokunkba adásáról s törvényhatóságunkhoz való csatolásáról szóló, levéltárnokunk által kikeresett okleveleket ezennel felküldjük.“ (Vár. lev. 1838—1316 sz.).

A követek is azt mondják, hogy a „Kandia nem inscribáltatott a Dominium Inscriptioalisával együtt, hanem annak külön örökös contractusa vagyon.“ (Vár. lev. 1838—1316 sz.).

B) Majorsor.

1. Fejezet. A zsellérek szolgálata. A majorsor tisztviselői. Esküdt közönségi határozatok.

Mivel benn az új városban (= Szamosújvár, Örményváros) csupán örmények laktak, a polgárzat, mint földes-úr, a zselléreknél a majorsoron adott lakást.

A XVIII. században a város adott tisztviselőket a majorsornak; ellenben a XIX. században 1848-ig a majorsor által megválasztott tiszteket a város erősítette meg állásaikban:

„1763. ján. 7-én a város birónak teszi a majorok fölé Andrást, az oláht és kisbirónak Lupult, ki szintén oláh. Ezeknek adóját elengedte a város.“ (Örm. prot. III. köt. 21 l.).

A majorok közt lakó zsellérek (kivéven azokat, kiknek elődei domiciliatus polgárok voltak) esztendőnként nyolcz napi szolgálatot tartoznak tenni. A kandiaiak taxalisták voltak.“ (Vár. lev. 1801—19 sz.).

„A majorokban lakó zsellérek mult esztendei birájokat, megmarasztván, szabadság adatott nekik arra, hogy magok közül kisbiró helyett más individuumot (egyént) választassanak.“ (Vár. lev. 1803—19 és 20 sz.).

A majorsoron van 1816-ban nagybiró, kisbiró, jegyző és négy esküdt.

Az esküdt közönség (communitas) 1750-ben hozott határozatai:

„A majorokra tegyen a város két felvigyázót, mert haszontalan emberek is tartozkodnak ott és ezek nagy adóval rovassanak meg“ (bedkh u cshibedkh mártikh gigenán han u ágheg dálíkh tervi véránéré). (6).

„Sem a Kandiában, sem a majorsoron lakók marhát ne tarthassanak.“ (9).

„A város rontassa le azokat a hurubákat, melyek a majorokra nézve károsok.“ 12 pont. (Örm. prot. II. köt. 1750 év. 385 l.).

2. Fejezet. A majorsor kérelme. A majorsori biró esküje.

Van a kezeim közt egy örmény nyelven szerkesztett kérvény, mit a majorsor „a nagyságos tanácshoz és a tekintetes igazságos birákhoz“ (chêntruádzkh gáninkh

médzáréli télnádsin ájl jév bádveli ártárátád tádávoráczh) nyujtott be. Ebben azt mondják a majorsor lakói, hogy tartozunk szolgálatot tenni a városnak, még pedig annyi napon át, mennyi mindenkire az ő tehetségéhez képest van kiróva (bárdágán ink dzárájuthiun ánelu khághkhin vov irén gároghutheáné térádz orerun koráh); de azért kérjük alázattal tekintetességeket: kegyeskedjenek nekünk napjára fejenként egy-egy poltura (putrák) pénzt adni, a mint eddig is ez szokásban volt annál is inkább, mert közülünk sokan oly szegények, hogy midőn városi munkára mennek, nincs ennivalójuk, mit magukkal vigyenek.“ — Továbbá a bíró kéri az urakat, hogy biróságáért — mint eddig is szokásban volt, — adjon a város ezután is egy pár csizmát. . .

A majorsor bírása, midőn hivatalát elfoglalva, a következő magyar esküt tette:

Én N. N. esküszöm a tellyes Szent-Háromságra edgy igaz élő Istenre, Atya, Fiu, Szent-Lólekre; hogy a N. Város Jobbágait, s zsellérjeit az ő magok sessioiban megtartom, őket a Nemes Tanács hire, s engedelme nélkül egy helyről másra nem változtatom; nem különben, ha valamelyik Sessio árvaságra jutna, abban tellyességgel senkit sem helyeztetek a N. Tanács hire s engedelme nélkül; A Jobbágyoknak és Zselléréknek — a mennyiben hatalmomban lészen — igazságot szolgáltatok; azoktól semminémű szin avagy praetextus alatt ajándékot nem veszek. Mindenféle gabonát az előmbe adandó mérték s mód szerint, mind béveszek, mind pedig kiadok; edgy szóval hivatalomban igazán, s tehetségem szerint fáradhatatlanul eljárók. Isten engem ugy segéllyen, s ugy adgya lelkem üdvességét.

C) A kakasváros.

A XVIII. század második felében már megvolt a „kakasváros;“ nagyobbbrészt cigányok laktak akkor ebben a városrészben. A téglavevő most is a „Kakasváros“ közelében van, akkor is ott volt. Azért telepítettek ide a cigányok, hogy főfoglalkozásuk helyéhez közel legyenek. . . De II. József idejében innen kitelepítették a cigányok a mostani „czigánysor“-ra. Azóta egy cigány sem lakik a „Kakasváros“-ban.

D) A cigánysor

1735-ben már volt cigány ezen a területen. Altorjai Péter, Szamosújvár városi „vice notarius“ jún. 21-én kelt iratában ezeket mondja: „Méltóságos Unitus Püspök báró Klein János ur eö Nga Szamosújvári Dominiumának jobbágy cigányai. . .“ (Vár. lev. 1735 év).

A cigányok kezdetben két helyen is laktak: a „Kakasváros“-ban és a mostani cigánysorban. Az előbbieket téglavetéssel foglalkoztak.

„A kápolna (= felső temető) közelében levő cigányok fizessenek adót, — mondja az esküdt közönség a tanácshoz beadott iratában, — azonkívül mesterségüknek is szabassék meg ára. Ha nem engedelmeskednének (mert azt mondják, hogy nem parancsol nekik senki), rontassa le a város házaikat, menjen mindenki oda, honnan jött. (Kápolnái tihu dzingännéré dán dálikh, u hám iréncz phesájin kin tervi; cshi hénázántein ná khághákhé gávére ziréncz dénéré, erthá, voré irén kednin vérá gená.“ (Örm prot. II. köt. 1750 év 381 l).

*

A cigányok is nem egyebekre, hanem a város piacának takarítására és néha-néha levelek hordására „applicáltatnak.“ (Vár. lev. 1800—1815 sz.).

*

Az „újparaszt sereg“ a maguk vajdáját felkísérvén a tanácsba, azt kérték, hogy említett vajdájuk a kis vajdával együtt a maguk rangjukban erre az esztendőre is meg erősíttessenek. (Vár. lev. 1803—19 és 20 jk. sz.).

*

. . . Tenore praesentium facultamus Fiscalium Zingarorum legitime constitutum Vojdám et eidem adjunctum socium . . . mandamusque iisdem, ut omnes et singulos zingaros ad Dominium Szamosújvár urbarialiter pertinentes ac pertinere debentes quamprimum congregare et coram nobis sistere personaliter debeant tam ex eo, quo de ipsorum accomodatione et subsistendi modo, quam obtime et utilissime providere possimus. Datum Armenopoli die

7 aug. anno 1782. Magistratus et communitas Arme-
nopolitana.

*

A cigány kompániának nagy vajdája és kis vajdája és négy esküdtje volt. (Vár. lev. 1802, 1816. 19—26 sz.).

„Szokásban volt eddig, hogy minden újparaszt, ki valamely országos vásáron megjelent, az odavaló hohérnak 6 kr. taksát fizetett; evvel akarták visszatartoztatni őket a vásároktól, a hol a koborló cigányok nagy szünnel szoktak összegyülni és sok tolvajságokat elkövetni. Mivel a rendes administráció és az előljárátság ezt most megakadályozza és a hohérok most fizetést huznak, ez a szokás eltöröltetik. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli 1819 jul. 26.“ (Vár. lev. 1819—1862 sz.).



XXXIII. Czikkely.

Egészségügy.

1. Fejezet. Gondos felügyelet. Szükséges intézkedések.

A város, minden felől domboktól körülvett, egészséges völgyben, a Szamos mellett épült. . . A hatóság az egészségügy tárgyaira kezdet óta gondos felügyeletet gyakorolt. Ha a halálozás néha napján „a rendes arányt felülmulta,“ nemcsak a baj okait „nyomozta, hanem a szükséges intézkedéseket is megtette. Felügyelt arra is, hogy a lakóházakban, iskolákban a levegő tisztán tartassék.“ Az utcákat, tereket kiporondoztatta, később kiköveztetette, hogy ne képződjenek láz-okozó mocsarak, posványok. „A lakóházak építésénél a közegészségügyi szempontokat nem hagyták figyelmen kívül; az ujon épült vagy átalakított házak egészségrendőri szemle alá vétettek.“¹⁾ Gyakran megvizsgálták a vágóhidat és mészárszékeket, hogy beteg állatokat le ne vágjanak és romlott húst ne árulhassanak. „Az árúba

¹⁾ L. Kápolnai Pauer István: Közegészségügy. Pallas-Lexicon, 5 köt. 713—715 l.

bocsátott élelmi szerek“ is az ellenőrzés tárgyát képezték. Kiváló gondot fordítottak a gyermekegészségügyre. Eddig az örmény anya kivétel nélkül maga szoptatta gyermekét. Újabb időben azonban az elmaradhatlan vállfűzőny szomorító használata azt eredményezte, hogy akárhány anya kénytelen gyermekét megbizhatlan, sőt néha kétes erkölcsű dajkák lelkiismeretlen gondozására bízni. Felügyelt a hatóság az orvosi és szülésznői gyakorlatra is. A kórház városi felügyelet alatt áll. A védhimlőoltást az alkalmas közeg évenként pontosan teljesíti; sőt újabb időben az újraoltás is kötelező. A városunk határán levő („kérői“) gyógyfürdő, mely dr. Zakariás József fegyintézeti főorvos tulajdonát képezi, kényelmes berendezéssel és állandó orvossal bír. A szegényeknek a város ingyen ad orvosságot. A halottkém által rendszeren megvizsgált halottakat törvényes időben temetik el. A gazdagok közül egyet-egyet most is eltemetnek a nagytemplom vagy a Szt-Ferenczrendi atyák templomának sírboltjában; mert ez a szokás már a törvény életbe lépése előtt divatban volt.

Ezen okok örvendetes eredményét tehát szavakban így fejezhetjük ki: Szamosújvár az erdélyi részek leg-egészségesebb városainak egyike.

2. Fejezet. Halálos betegség.

Kezdet óta állandó fizetési orvos volt városunknak, ki a míg gyógytárt állítottunk (1788), házánál kézi gyógytárt tartott.

Ragályos betegség mutatkozott e városban 1740 elején. A kamarai legfelsőbb igazgatóság erre vonatkozólag így ír: „Informor ibidem novissime iterum quemdam non suspectum solum modo, sed vere infectum fuisse h ubonibus atque etiam mortuum. Franc. B. de Schmidlin;“ de april 14-én a ragály már megszűnt: Civitas et communitas ab omni contagionis suspicione liberata fuerit.“

1742-ben „pestis“ uralkodott városunkban. Gajzágó Kristóf papot (Старшій духовный : Der-Chácshig Gághszákóján) bizza meg a város azzal, hogy a „csumás“ embereket gyóntassa meg. Azt igéri a városi képviselő, hogy

fizetését 50 frttal felemeli és ha a főesperes (*Стр-2мѣстѣ*: Der-Ghugász) halála után ő még életben lesz, — megválaszsa plebánosnak. (Örm. prot. II. köt. 290 lap).

1742 aug. 17-én Iszáj Kristóf pap (*Стр-Іоаннѣмъ Іоаннѣмъ*: Der-Chácshádur Iszáján) vállalja magára ezt a terhes tisztelet. A város átad neki — használatra — a templom udvarán (levő) két szobát, ad ezenkívül 40 veder bort, 50 véka búzát, a papi „stolá“-ból külön 50 frtot, minden napra misére valót még akkor is, ha a többinek minden nap ne lenne. Még abban az esetben, ha a fenyegető baj be se következne, a város ígéretét teljesíti. (Örm. prot. II. k. 290 lap).

Az erdélyi egészségügyi bizottság (commissio sanitatis Transilvanica) leküldi Halsih Mihályt városunkba, (1742 aug. 30), ki az idevaló chirurgusnak szigorú utasításokat ad: „Disponuntur sub amissione Capitis, honoris, domus . . . nisi punctis his obtemperaverint et etiam ex civitate hac remanentes proles eorum exterminentur.“¹⁾ (Örm. prot. II. k. 292 lap).

3. Fejezet. Orvosok.

Klein Antal orvos fizetése (1775-ben) 200 frt, 60 véka buza és 24 szekér fa. Azonkívül minden tehertől mentes. „Pauperes et egenos . . . gratis curabit.“ (Örm. prot. III. k. 284 lap).

Bod Elek orvos évi fizetése 400 frt, ezen kívül 24 szekér fa, szabad szállás és 25 frt uti költség. (Vár. lev. 1801—801 sz.).

Dr. Gajzágó Lukács, ki a pesti egyetemen „dicséretesen nyerte meg a doctoratusi stallumot,“ ordinarius physikusnak választott Fülöp Mihály helyébe, ki a várba ment orvosnak. (Vár. lev. 1825—374 sz.).

„Dr. Gajzágó Lukács 1825 óta szolgál, 46 éves, diplomát Pesten kapott 1824-ben. — Dr. Verzár János 1807-ben kapott Bécsben diplomát. 63 éves. Mánási Miklós 1834-ben kapott oklevelet Pesten, Gyergyó-Szt-Miklósi, 28 éves; szolgálatba lépett 1836-ban.“ (Vár. lev. 1841—294 sz.).

¹⁾ A felügyelő bizottság tagjai között két Szongott is van (Songot Gergely és Kristóf. A név végén csak egy *t* fordul elő.)

Gajzágó Lukácsról a város a következő bizonyítványt állította ki: Sub jurata officii fide attestamur, laudatum egregium D. Lucam Gajzágó medicinae Doctorem et ist-hujus civitatis nostrae ordinarium Physicum in praecitatis annis 1831 et 1832, dum videlicet perniciosus et devastans cholera morbus, in hac quoque civitate nostra Szamosújváriensi, in summo gradu grassatus exstitisset, in cura civium, cholera morbo affectorum cum propriae prorsus sanitatis discrimine indesinenter ac indefesse, die nocteque ab officio suo, nunquam absens, tali cum industria summoque cum sedulitate ac solertia praestiterit, ut prouti nobis perbene notum est et excelsum quoque Regium Gubernium pro contestata saepefati ordinarii Physici nostri, singulari, publicum bonum promovendi zelo ac industria super complacentia sua collaudatorium 5-ta apr. 1832 sub Nro Gubli 3051 magistratui hujati transmissum. (Vár. lev. 1833—707 sz.).



Dr. Verzár János.

4. Fejezet. Dr. Verzár János.

Első örmény ajkú orvosa városunknak: dr. Verzár János volt, ki 1778-ban született Szamosújvárt; a népiskolát és a gymnasium első osztályait szülővárosában tanulta, Bécsben kapott 1807-ben orvosi „diplomát.”

A kiütött pestis alkalmával 1813. nov. 27-én a főkor-mányszék Verzár Jánost, helybeli orvost Csikszékbe küldötte

„physicus“-nak, napi öt frt „honorarium“ mellett. (Vár. lev. 1813—1829 sz.). A pestis megszűnte után visszajött.

Dr. Verzár fizetése 400 frt, 4 öl tűzifa, 24 veka buza, szabad szállás és „minden vagyonos betegről egyszeri látogatásért 20 kr.“ (Vár. lev. 1815—1838 sz.).

Kiváló eszű, nagy tekintélyű, híres gyakorlattal bíró orvos volt. Meglátogatta a szegény betegeket azon években is, midőn a várostól nem huzott fizetést. Megtörtént elégszer, hogy nemcsak megírta a vényt, hanem még az orvosság árát is magáéból fizette. Nem okozott a betegeknek hiábavaló költségeket; akárhányszor egyszerű, olcsó orvossággal veszedelmes bajokat is gyógyított — sikeresen; például torokfájásra kívül alkalmazandó tormát rendelt.

Dr. Verzár János neje kéri a tanácsot, hogy elhalt férjéről állítson hivatalos bizonyítvány. Az özvegy kérelmében ezen igaz szavak is olvashatók: „Idvezült férjem több évtizeden keresztül a nemes várost, semmi különbséget sem téve, éjjel-nappal egyaránt szolgálta a nélkül, hogy azért valaha valami jutalmat követelt vagy kapott volna. Voltak nyomorteljes napok, midőn a ragály dulta a hazát és e kis várost; akkor sem vonta meg szorgalmas fáradságát a város szolgálatától. . .“

A város által kiállított bizonyítvány következőleg szól: „Bizonyoságot teszünk arról, miként kérelmes asszonyunk néhai férje 1811—1846-ig, mely évben élni megszűnt, fáradhatlan munkássággal és közmegelegedéssel működött mint minden fizetés nélküli, magát saját költségén fentartó orvos, — kivéve az 1815-dik évet, mely alatt rendes orvosi minőségben szolgált az azon állomást illetett fizetés mellett és szolgálatának két utolsó évét, melyek alatt elismert sikere és hosszas fáradozásai tekintetéből — a polgárság egyhangú kívánata nyomán — a mézszárszéki pénztárból évenként 140 frttal jutalmaztatott.“ (Vár. lev. 1847—923 sz.).

*

Városunk orvosai közül még csak dr. Ábrahám Adeodátról teszek említést. Erről a híres orvostól, Mártonfy Márton miniszteri osztálytanácsos (Budapest) az „Armenia“

1900. évi folyamának első (januári) füzetében a többek között ezeket mondja:

„Harminczöt éve immár, hogy dr. Ábrahám nagy szelleme lerázta porbüveljét; de azért még sokan ráismernek erre a képre s hálás szívvel fogják mondogatni: Te adtál vissza az életnek, családomnak, testvéreimnek...

Felujul a hálás emlékek egész sorozata e kép látásakor mindazoknál, a kik e nagynevű, mély tudományú és szerencsés kezű orvost valaha igénybe vették. Élettörténete rövid; munkásságának, orvosi sikereinek eredménye legio...

Az 1864. év aug. 14-ike gyászba borította a családot s ezerek szeméből könnyeket sajtolt ki. Dr. Ábrahámot fatuma pihenőre kényszerítette.



Dr. Ábrahám Adeodát.

Ott nyugszik az érsemlyéni temetőben s sirja felett áldó szívvel örökdik a hálás kegyelet.“



XXXIV. Czikkely.

Az ipar.

1. Fejezet. A tanács iparosaink számára szabályrendeletet alkot.

Az örmény az ipart már a külföldön nem tekintette kedves foglalkozásnak. Megemlékezvén kiváló eredetéről, szégyelte az iparüzést. Nem volt ugyan ismeretlen előtte a közmondás, mely azt tartja, hogy „fekete kézzel (durva, iparos kéz) fehér pénzt (ezüst-pénz) lehet szerezni;“ de azt is tudta tapasztalásból, hogy a kereskedés sárga pénzt is (arany-pénz) hoz a házhoz. Azért hajlamát is követve inkább kereskedésre adta magát.

Azon örmény családok közt, melyek ezen várost alkották, tíz iparos család volt (csizmadia, szücs, takács). A timárság is ipar-ág; de mivel timáraink a híres kordoványt és szattyánt nem saját kezeikkel gyártották, hanem idegen munkások közrehatása mellett készítették, magukat iparosoknak nem tartották: ezek is kereskedők voltak; mert leginkább a nyers anyag beszerzésével és a kész árúczikk eladásával foglalkoztak.

Habár az első években mesterembereink csak néhány ipar-ágot üztek, mégis a város lakossága szükségét nem szenvedett; mert a szükséges tárgyakat (ékszer, ruha, edények, butor...) vagy készen vettük, vagy megrendeltük más helyről. Midőn a kereskedő utjáról (Lipcse, Bécs, Pest, Debreczen, Kassa, Eger, Brassó, Szeben, Kolozsvár...) haza felé tért, a szükségeseikkel tele rakta szekerét.

De később elegendő számmal olyan iparosok is jöttek közbénk lakozni, a kiket eddig nélkülöztünk. Azért a város,¹⁾ szabályrendeletet adott ki, melylyel mesterembereinket arra kényszerítette, hogy az üzött ipar-ágak különféleségéhez képest külön czéheket alkossanak, válaszszanak maguknak czéhmestereket, csináljanak vezető szabályokat és valamint ezeket, úgy a czéhmesterek választásáról szóló jegyzőkönyveket megerősítés végett vigyék fel a tanácsházhoz. Iparosaink számára alkotott első szabályrendeletünk a következőleg hangzik:

„Mij nemes Belső Szolnok Vármegyében az Örmény-Városnak főbirája Salamon Tódor (= Simai Tódornak fia Salamon, Simai Salamon a Tódoré, Simai Salamon) és az egész Tanács adgyuk tudtára mindeneknek, az kiknek illik és levelünknek rendiben. Quod in A(nn)o 1729 die vero 8 julii. Midőn mi bizonyos publicumoknak eligazítására az városnak szokot tanácsházához egyben gyültünk volna, akkor adván elé magát több város dolgai között az is, hogy midőn az felséges római császár Carolus VI. koronás király urunk eő Felsége kegyelmességébül mostan nem régen specialis sollicitudoval, költséggel és fáradsággal neocreata városunknak conservatiojára és stabilimentumára

¹⁾ „A városi életnek és ezzel a kulturalis élet fejlődésének alapját az ipar képezi.” Gáll Jenő.

ő Felségétől kegyelmes privilegiumunk collatioját conseg-nálhattuk volna, illendőnek ítéljük minden rendbéli városunk tagjait, úgy külsőket is (Azon marhakereskedők, kik a tavaszt, nyárt és őszt a magyarországi pusztákon töltötték, nevezettek „külső“ tagoknak), kik itten laknak, maguk statusihoz képest jó karban állítani, hogy annál is inkább az jó rendet, minden dolgoknak legfőbb okát, követhetvén és által vet-hessen megmaradásának fundamentumát szegény commu-nitásunk. Mivel pedig jó mesteremberek nélkül szükölködne városunk, arra nézve az mi engedelmmünkől retro ab hinc annis bejövén bizonyos szabó magyar és oláh mester-emberek, hogy ezek is itten az városban jó rendet és czéhbeli társaságnak modgya szerint illendő normát tarthassanak és ide alább megirt punctumoknak observatiójára adigál-tatnak. Primo, hogy minden esztendőben és annak kezdetin magok közzül candidalván három személyeket, ezek közül az tanács edgyet választván czéhmesternek confirmálja is, ki is per revolutionem unius anni ezen társaságot úgy és oly szorgalmatos vigyázás alatt dirigálja, hogy kinek-kinek sine respectu personarum mindenik mesterember igyekezze felfogadott munkáját illendő fizetésért végben vinni és megdolgozni, hogy panasz nélkül kezek alól az munka keljen ki, ha pedig valamelyik valamely b. embernek quo-quo modo az munkáját elvesztegetné és az panasz czéh-mester eleiben menne, czéhet gyűjtvén és jól megvizsgálván kár nélkül pedig nem corrigálhatván, így az czéh az ilyen kártevő mesterembert edgy forintig megbüntethesse. Secundo. Ha idegen vki Biro ur és az b. Tanács engedelmibül ezen társaságban be akarna jüni, ámbár czéheshelyen lakott is, 6 forintokat az tanácsnak deponáljon, ezen kívül tartozván az czéhnek edgy ebéddelel és 3 veder borral. Tertio. Ha valamelyik inast akar az mesterségre fogadni, az czéh-hírével légyen, tartozik pediglen egy pecsenyével és egy veder borral, úgy edgy kenyérrel. Quarto. Ha legényt akar tartani. . . A legényt egyik a másiktól el ne hitegesse. Quinto. Engedtetett facultas, hogy az kantarkodokat az városon nemcsak impediállják, sőt toties quoties Biro ur eleiben vivén, ottan érdem szerint meg is büntethessék, ide értetvén az mástul megavattatott s szabattott posztonak

s materiak megcsinálása, nisi az avato annak előtte is károsan dolgozott volna. Sexto. Minthogy az embernek halála után tisztességos eltakarítás kívántatik, tartozzék magok közzül halottakat eltemetni s akkor az ki absentálná magát, az czéh 1 forintig megbüntesse. Septimo. Ha conferiáltatnék, hogy parancsolatját az czéhmesternek valaki megvetné, ilyen casust megvizsgálván, az czéh azon személyt edgy frtig megbüntesse. Octavo. Anno finito tartozik az czéhmester elbucsuzni és akkor ventiláltatván az tanács által, absolutiot vegyen és maga részit is az tanács excindállya. Nono. A ki mindezekben retractariuskodnék és nem obtemperálna, városunkból amoveáltassék és exturbáltassék. Mely kiadott rendtartások modgyát censeálván, mind az két részrül helyesnek és illendők lenni. Adgyuk rolla városunk pecsétje alatt költ ezen levelünket. Datum Armenopoli. *bu ughonq Ughondu Toudrph Ughonduq bu bu Ughondu ughondu* (Jész birovs Szoghomon Toderi Simájencz jév im jértvéál ághánerosz: Én Simai Tódornak fia Salamon [Simai Salamon] és esküdt tanácsbeliim). Correct. et extradat per Georgium Illyefalvi Jurat. civit. Armen Hung. Not.¹⁾ Balról a város pecsétje: kétfejű sas és a két fej közt kereszt; ebben különbözik az osztrák czímertől. Ez örmény czimer.²⁾ Körirata: „Sigillum conventus Armenorum Transilvaniae.“³⁾

2. Fejezet. Az ipar nemei.

Városunkban az iparnak ezt a három nemét üzték: gyáripar, kézműipar, háziipar.

a) A szattyán és kordován gyárilag készült. A XVIII. században városunkban mintegy husz ilyen gyár

¹⁾ A III. Károly adta diploma rendelkezése értelmében városunk tartozott magyar jegyzőt tartani; második magyar főjegyzőnk: Illyefalvi György; ez a fogalmazvány is az ő tollából ered. Meghagytam az ő helyesírását is.

²⁾ L. ezen munka III. köt. „Magyar-örmény metropolisz“ 25. lapját.

³⁾ Ez a történelmi forrás arról tesz tanúságot, hogy Szamosújvár első lakosságát Erdély különböző helyein szétszórtan élt örmények alkották.

(*auvunni*: pándun) volt: a „Hegyalatt“ (a „Majorsor“ mögött) 1727-ben volt kilencz, a Kakasvárosban hat, a Felsővizútczában (a leányárvaház mögött) égy és négy a nagyszerház közelében. Az örmény ezt a mesterséget már a külföldön üzte; tehát ezt az ipar-ágot nem itt a hazában tanulta el. „A városban levő szattyángyárakban évenként 40.000 kecskebőrt dolgoznak fel. A nyers anyagot (bőr, szkumpia...) Brassóból, Szebenből . . . veszik.“ (Vár. lev. 1807 év). — A város 1792-ben ezeket írta a főkormányzónak (= főkormányzó Tanács): „A felséges főkormányzó Tanácsnak 1792. decz. 31-én 9396 sz. alatt kelt s ezen helységben találtatható fábrikákról és manufaktúrákról beküldendő tudositásunk iránt kelt kegyelmes rendeletére jelentjük és pedig

1. Itten Szamosujvárt vagy annak környékén csak kordovány készítő fábrika vagy alkotvány találtatik.

2. Ezen fabrikában elsőben fehéren, azután feketén, veresen vagy sárgán készülni szokott kordoványok vagy szattyánok nemcsak elégségesek e városiak részére, de sőt azoknak legtöbb része ezen nemes hazában, részszerint Magyarországon, nagyobbára szab. kir. Debreczen városában a mondott kordoványfabrika privilegiált társaság tagjai által szokott eladatni.

3. Ha több kecskét tartanának Erdélyben, a timárok nem hozatnának kecskebőrt kívülről.“ (Vár. lev. 1792. év).

A timártársulatot 1700-ban maga Verzereskul püspök szervezte. Ezen társulat, mely a múltban jelentékeny vagyonnal rendelkezett, még ma is fennáll. Útött-kopott zászlója is megvan. Ezt körmenetek alkalmával a piacon a timárok körül szokták hordozni; azonban néhány év óta (4—5) egyszer sem vették ki a ládából. Különben maga a társulat is még csak névleg áll fenn; a gyárakat is, melyekben három évtized óta már nem dolgoznak, mind átalakították lakházakká. És így ez a jövedelmező iparág, mit apáink a virágzás oly magas fokára emeltek, napjainkban szemünk láttára pusztult el! Beh jól tenné a társulat, ha még meglevő vagyonát, melynek úgy sincs határozott célja, egykori alapítójának: Verzereskulnak készítenő szobrára adná!

b) A kézműipar különböző ágait a városunkban letelepedett mesteremberek folytatták. Ezek a kényes örmény fiúkat nem akarták inasokul befogadni; azért az esküdt közönség a következő határozatot hozta: „Kényszerítse a bíró az itt helyben lakó más nemzetiségű mesterembereket arra, hogy a mi fiaink közül is vegyenek fel inasokat és ezeket díj nélkül tanítsák meg a mesterségekre. A mely mesterember ezen méltányos várakozásnak eleget nem tenne, menjen ki a városból.“ (Örm. prot. II. köt. 403 l. 1751 év).

A timárok, szöcsök, szabók, csizmadiák és tarisnyakészítők (tráisztádsi) a szárésztát (főczéhmester) és vátáh-t (alczéhmester) ők maguk választják. (Vár. lev. Örm. prot. II. köt. 2 l. 1730 év).

1736-ban nyolcz ács van a városban; ezek évenként 15 napot tartoznak fejszével dolgozni a városnak, a czéhmesternek pedig 5 napot — dijtalanul. (Örm. prot. II. köt. 590 l. 1736 év).

A timárok a városhoz benyújtott örmény panaszos iratukban azt mondják, hogy: „Kevés a börtermelés e hazában; a jáprách (*бупръчи* = szkumpia, növényi festék) pedig nem olyan jó, mint az, mit Törökországból hoznak.“ A szöcsök is örményül irnak; ebben elpanaszolják a tanácsnak azt, hogy mások (a nem-mesteremberek) megveszik előlük a bőrt; kevés a határ, marhát nem igen tarthatnak, szántást-vetést nem folytathatnak. . . . (Vár. lev. 1797—116 sz.).

c) Az asszonyok a házi ipar ezen ágait gyakorolták: fonás, szövés, varrás. Midőn őseink bejöttek, kivétel nélkül minden örmény asszony remekelt a házi ipar mondott ágaiban. 1845-ben boldogult édes anyám: Donovanák Rebeka osztovátája alatt nem egyszer mászkáltam — négykézláb. De a gyáripar olcsósága kiszorította a használatból a tartos, szép házi szötteseket. Ma alig csak egy-két háznál fonnak-szőnek.

De a mit itt különösen ki kell emelnem: azok a ritkasép „örmény varrottas“-ok. Ugyanis az örmény leány, asszony a — többnyire saját kezével szőtt — szövetet örmény motívumokból arany-, ezüst-, vagy selyemszállal

művészileg oly csodálatosan varrta ki, hogy minden egyes elkészült remek-darab ritkította párját. Sokan aztán ezeket a fölötte becses varrottásokat templomi öltönyökké alakították át és oda ajándékozták a szentegyháznak. Jól tették! Úgy is a többi idővel elkallódott, ezek pedig itten épen megmaradtak. Minden darabon más-más motivum. Fadrusz János művész egy festő barátja társaságában megnézte azokat az örmény varrottásokat, melyeket plebániai templomunk őriz és elragadtatásában füleink hallatára ezeket a jelentőségteljes szavakat mondotta: „Láttam a kalotaszegi varrottásokat és láttam a külföld ilyenséggel (dergestalt) alkotott készítményeit is; épp azért határozottan mondhatom, hogy ilyen több nincs — egész Európában!”



XXXV. Cikkely.

A kereskedelem.

1. Fejezet. A kereskedés nem megvetendő foglalkozás.

„A kereskedelem — mondja Zigány Zoltán — gazdasági tevékenység, mely iparszerűleg, az az állandó jövedelmezés céljából foglalkozik a javaknak vételével. A kereskedő felkeresi az egyes helyeken felhalmozott javakat s aztán saját koczkázatával eljuttatja azokat oda, a hol azokra a fogyasztásnak legnagyobb szüksége van. Sokan nem tekintették e foglalkozást termelékenynek: a kereskedő hasznát csalás eredményének mondták. Sokáig megvetendőnek és becstelennek tartották ezért a kereskedő foglalkozását. Mindez ítéletek azonban, a reájok alapított következtetésekkel együtt nagyon helytelenek; mert a kereskedelem munkássága által a javaknak úgy a használati, mint csereértékét megnöveli és ezen értéknövekedésből szedi jövedelmeit. Ily módon lehetővé teszi a termelés kiterjesztését és közvetve az anyagi javak szaporodására is jó hatással van. Ezenkívül azon hatás folytán, a melyet a szükségletek kielégítése által egyes vidékek fogyasztására gyakorol, még nagyobb

gazdasági jelentőségre tett szert. A kereskedelem jelentősége azonban messze túlterjed a gazdasági élet határain; a tudományok és művészetek terjedése, az erkölcsi és vallásos élet nagy eszméi, a belső politikai szabadság és a távol élő nemzetek közötti előítéletek és érdekellentétek kiegyenlítése körül a kereskedelemnek nagyon fontos szerep jutott.“

2. Fejezet. A kereskedők féleségei.

Kereskedőink marhával vagy árúczikkével kereskedtek. A kereskedők első osztályát alkották tehát a marhakereskedők, míg a második osztályhoz tartoztak a kalmárok.



„Szamosújvár kiváló fia”:

Czetz Gergely a-fü-úrvaintézet
másodalapítója.

haza, hogy itthon hagyott családját látogassa meg és addig a gazda ügyelt fel a pusztán, ki csak November, Deczember és Január hónapokat töltötte honn övéi szerető körében.¹⁾

¹⁾ „Azon kereskedők kik marhával kereskednek, alig ülnek itthon három hónapot; az évnek többi részét a pusztákon töltik.“ (Vár. lev. 1802—783 sz.).

A szakácsné kenyeret sütött és főzte a személyzet ételét. Volt a pusztán a többek közt még néhány erős örző kutya is; ezeknek nyugtalan ugatása adta tudtára az alvó népségnek, hogy alkalmatlan éjjeli látogatók jönnek („szegénylegények“). Mégis a legéberebb vigyázat mellett is nem ritkán megtörtént, hogy egypár szép lovat, vagy néhány hizott marhát elhajtottak a — betyárok. Előfordult néha az a szomorú eset is, hogy annyi felfegyverzett rabló támadta meg a pusztát, hogy ennek személyzete nem volt képes azoknak el-
lentállani. Ekkorcsak a szabad rablás menthette meg a gazda és gondviselő életét: a rablók elvitték az összes pénzkészletet; de szerezmeg gyanánt elvittek egyéb értékes tárgyakat is, sőt néhány darab marhát is. . .

Mihelyt meghizott a marha, melyakkortájt dús legelőkön és istállókban szénán hizott, felhajtották ¹⁾ azt Pestre, Bécsbe; de elmentek a hizott marhával a külföldre is. . . Azonban a töröknek kiüzetése



„Szamosújvár kiváló fiai“:

Kovrig Tivadar, a leányárvaidtézet alapítója.

után megengedték az örménynek is, hogy örök áron földeket vehessen a Bánátban. Így vették meg az örmények vagy azokat a pusztákat, melyeknek azelőtt csak haszon-

¹⁾ „A szamosújvári és örmények communitása“ 1718-ban panaszolja a főkormányzéseknek, hogy Krasznamegyében arceálják a vizet és nyomáshelyeket marháiktól és marháikban sok lopásokat tettek.“ (Vár. lev.).

bérlői voltak, vagy más földbirtokoknak lettek tulajdonosai. Legtöbben lakásaikat is állandóan most vásárolt jóságaikra tették át és így Szamosújvárt a marhakereskedők száma folyton apadt. Mai napság nálunk alig hat család foglalkozik a jövedelmező marhakereskedéssel.

„A mint közönségesen tudva vagyon, hogy az egész országban levő és nagy árendafizetés mellett árendába tartott mezeinken meghizlalt és kiindulásra elkészült teheneink. . .“ Így szólnak a szamosújvári, marhával kereskedő örmények a tanácshoz és kérik: hasson oda, hogy a marhakiviteltiltó főkormányászéki rendelet változtassék meg. A kérelmet aláírták: Novák Gergely, Korbuly Edélbej (Albert), Nagygyöri Alajos, Kovács Kristóf, Kopár Domokos, Pojlák Domokos. Dregán János, Tüzes Kajtán, Szolimán György, Duha Joachim, Kopár János, Haraga Gergely, Rátz Márton, Dájbukát Kajtán, Flora Gergely, Szongott Antal. (Vár. lev. 1814. 1274—1291 sz.).

3. Fejezet. A marhák vámmentes kivitele.

A főkormányászék 1782-ben ezeket írta városunk tanácsának: „Ő Felsege a Tsászar és apostoli Király a marhakereskedésnek előmenetelére nézve örökös Magyar és Erdély országiban az említett kereskedésben az eddig való marhavám és harminczad szerint parancsolni méltóztatott és ugyan: Minden eddig szokásban volt marháktul szollo tarifák, kiváltképpen pedig az, a melly azoknak idegen országokba való kihajtása alkalmatosságával rendeltett, egészen megszünyyen. . .“ (Vár. lev. 1782—72 sz.).

4. Fejezet. A kalmárok osztályozása.

Kereskedőink legnagyobb része portékát árult: kalmárkodott. Ezek ismét nagy-, kis-, boltos-, sátoros- és vándor-kereskedők osztályaira szakadtak. Nagykereskedő az, ki „nagy tőkével dolgozik, a termelőktől szerzi be készleteit s többnyire nagy tömegekben és olyanoknak adja el árúit, a kik azokat ismét eladásra vásárolják.“ A kiskereskedő nem megy fel Pestre, Bécsbe portékáért, hanem a nagykereskedőtől szerzi be szükségletét. Az a kereskedő, ki

boltot is tart, habár járja a vásárokat is, boltos kereskedőnek nevezetik; ellenben sátoros kereskedő a neve annak, ki otthon tartott portékáját a vásárokon sátorból árulja el. A vándorkereskedő „kikidsár:“ (aproárús) sorban járta be lóháton a vidék helységeit. Feltett lovára keresztbe két könnyű ládácskát, melyek bőrrel bevont nyírágfonadékból készültek (karabká). Ezeket tele rakta apró-cseprő (mándrê-mundrê) kelendő árúczikkével. Volt mit czipelni a lónak; mert nemcsak a két karapka nehezedett hátán, hanem még a gazda is felkapaszkodott a nyeregbe. Csak akkor került haza, ha portékája elkelt, vagy nagyünnep (karácson, húsvét . . .) közelgetett.

A kereskedők egy más osztályozása a következő: divatáros-, singes-, fűszer- és vegyeskereskedő. Még meg kell emlékezni a vad- és báránybőrkereskedésről. Különösen ez az utóbbi nagy forgalmat csinált és sok embert foglalkoztatott. Egy-egy báránybőrkereskedő összevásárolt évenként 30000—40000 báránybőrt is; aztán ezeket a szöcsök által megcsáváltatta. Végre a bál-okba kötött tavaszi készletet Debreczenbe és a nyári maradékot Pestre vitette fel. . . De mióta az ipar a báránybőrnél olcsóbb „plüs“-t állít elő, a báránybőrkereskedők száma is nagyon lepadt.

5. *Fejezet. Kereskedőink ragályos időben is mehettek vásárba.*

Erdélyben 1717-ben ragályos betegség uralkodott; azért a kereskedők — a szamosújváriak kivételével — a vásárok látogatásától el voltak tiltva. A kormányzéki engedély, mit csupán csak a mi kereskedőink kaptak, szó szerint így hangzik: „Jóllehet az Gubernium parancsolattyaából az Contagiosus morbusra való nézve nemcsak az sokadalmas helyektől, de az országban alá és fel való járástól is közönségesen a kereskedők megtiltattak volt; mindazon által I(ste)n kegyelméből még eddig az Szamosújvári eörményeket semmi contagio nem érvén, kiket is magok kenyere kereséséttől annyira nem restringálhatni,“ — azért megengedi Kornis gubernator, hogy „a Szamosújvári eörmények penes passuales authenticas a sokadalmas helyeket meglátogathassák.“ (Claudiopoli 1717. dec. 7.).

6. *Fejezet. A beköltözött örmények és a külföld.*

A hazai örmények a beköltözés után is még sokáig kereskedelmi összeköttetésben állottak a külföldön maradt örményekkel. Ime egy eset! Gika Gergely, Moldova fejedelme Jászvásárról átír a tanácsnak; ez átiratában azt mondja, hogy „a Szamosújvárt lakó Thomas (Thumán = Tamás, Tamási) jókora összeggel tartozik a botusáni Tanasy (Athanasius = Hárágá, Haraga) és Juon (Hánko, Hánkolics) nevű örményeknek; azért kéri a városi hatóságot, hogy ez a nemzetközi jog és igazság értelmében kényszerítse adost tartozásának törlesztésére. („Spectabiles ac Generosi domini Iudices et vicini observandi! His literis nostris: de injuria subditorum ac Incolarum Moldaviensium ex Civitate Botiszan Armeni nomine Tanasy et Juon Generositatibus Vestris notum facimus: qui nobis exposuerunt, quod non mediocre damnum a quodam Armeno nomine Thomas ex Civitate Gerla patiuntur; et apud alios mercatores Vestrates plurima debita habent, qui nunc ad deponendam causam suam Iudiciis Vestris et ad requirendam satisfactionem vadunt. Ideo Generositat. Vestras vicinaliter expostulamus, ut juxta jus Gentium et justiciam, quae dictat restituere unicuique quod suum est: omnimodam satisfactionem illis exhibeant; ne detentio in Consiliis fiat, quam benevolentiam: circa retinendam ipsis equitatem agnoscemus; reciproca simili data occasione erga Vestrates correspondebimus. Caeterum Divinae Tutelae Generositates Vestras commendamus. Iassius 20 martii S. v. 1732 ao. Generositatibus Vestris benevolus vicinus I. Gregorius Gika.“).

7. *Fejezet. A kereskedelem iránya.*

Báró Pongrácz György „cancellarius“ Nagy-Szeben 1747. márcz. 21-én ezeket írja Szamosújvárra: „Ezen hazából Lipsza és Vlatislavia felé nagyobbára folyó commerciumot a Péncznek Cirkulasiojára nézve szándékozván Kegyelmes Aszszonyunk maga örökös Tartományira által vitetni Bécs, Prága vagy Brün felé; committáltatik Kegyelmeteknek Praesentibus, hogy ezen dologról mi uton modon lehetne a Guberniumnak alázatos Informatioját minél

hamarébb submitálni el ne mulassa cum debita huc concurrentium Circumstantiarum explanatione.“ Imé a főkormányshék nem tud magától eligazodni (den rechten Weg finden), hanem kénytelen a szamosújvári örményektől kérni eszet — kölcsön.

8. Fejezet. Kivételes erdélyi „sokadalmak.“

Régen nem volt szabad minden vásárban „idegen portékát“ is árulni. Csak „azon országos vásárokbán, melyek Szeben, Kolozsvár, Brassó, Medjes, Károlyvár, Segesvár, Udvarhely, Maros-Vásárhely, Besztercze, Fogaras, Szász-Sebes, Déva, Szamos-Ujvár, Ebesfalva, Enyed helységekben tartatnak, szabad idegen portékát árulni.“ (Vár. lev. 1785—275 sz.). Ezen főkormányshéki rendelet értelmében tehát eljöhettek készítményeivel a kolozsvári csizmadia a szamosújvári vásárra; de már a deési csizmadia, fazekas . . . ki volt innen zárva. Később azonban sok változáson ment keresztül ez a rendelet. Végre megengedték, hogy az ország bármely vásárjára akármit is vihessen az eladó.

9. Fejezet. A kereskedőtársaság határozata.

A kereskedő-társaság kötelezőleg azt határozta el, hogy azon kereskedők, kiknek legalább 3000 frtnyi saját tőkepénzüik nincs, tiltassanak el a bécsi és törökországi portéka árulásától. Az elrendelt vizsgálat kiderítette, hogy a következő kereskedők 3000 frtnál is nagyobb tőkével bírnak: Czetz Vártán (Vártán Czetz-i), Novák Emanuel (Mánug Novákján), Szarukán Dávid (Távit Száruchán), Merza Kristóf fia Lukács (Luszig Chácshig-i Měrzáján), Bulbuk Kristóf fia Bogdán (Ászvádur Chácshádur-i Bulk-i [a Bulbuk-i szónak rövidítése]), néhai Tamási Márton fia Lukács (Luszig v[oghormádz] h[oki] Márdiroszi Thumánján), Turcsa Lukács (Luszig Turcsá-i), Szongott és társa, Czetz István (Észthephán Czetz-i), Észtegár Gergely és Tódor (Kirkor jév Toderás Észtegár), Korbuly Emanuel (Mánug Korbul [a magánhangzók kihagyásával így: Krbll]), Tódor Kristóf (Chácshig Toder-i), Gághmárko Vártán (Vártán

Gághmárko-i), Dondon Simon, Gajzágó Izsák (Száko Gágh-szákoján), Flora Gergely fia Várteresz (Várteresz Krikor Floráh-i), Turcsa Lukács (Luszig Turcsá-i), Merza Márton (Márdirosz Mèrzá-i), Bogdánfi István, néhai Simai Gergely fia Kristóf (Chácshig v. h. Krikori Sima-ján vérti), Csomák Jakab (Ágopsá Csomák-i), Szongott Jakab (Ágopsá Szèngod*), néhai Flora Tamás fia Antal társával Pèrint Emánuellel (Ánton v. h. Thumán-i Flore-i héd orthèchin Mánugin Pèrintin), Szongod Kristóf (Chácshig Szongod-i), Misug Advent(or) = [Káluszd Misug], Bárány Bogdán (Ászvádur Kárimisz), Kepri Simon (Dzerig Kèpri). (Vár. lev. 1803—334 sz.).

10. *Fejezet. A tanács kéri a főkormányzókat, hogy egy káros rendeletnek szüntesse meg hatályát.*

„Bölcsen méltóztatnak Excellentiátok tudni — így ír a város a főkormányzókhöz — hogy a kereskedés a maga hasznos voltára nézve lelke az országoknak, boldogsága a lakosoknak; boldog tehát az az ország, melyben a kereskedés minden gátoltatás nélkül szabadon foly. . . Sajnosan tapasztaltuk azonban azt, hogy ezentúl se országos, se heti vásároknál csupán az örmény kereskedőknek teheneket vásárolni szabad ne legyen. Ez bizonyára nekünk kisebb-

¹⁾ A Szongott család vezetéknéve Krikor, Krikorián (Gergely Gergelyfi); de mivel ez a terjedelmes család több ágra szakadt, az előbbi ág foglalkozásáról (kereskedők voltak és ládával [örményül szèndug: *սընդուկ*] vitték a portékát vásárba; de a kisebb kereskedők csak „korobkát“ használtak, mit lóra is tehettek) „Szèngod“ Krikorián-nak („ládás“ [Ládai] Gergelyfi) neveztetett. Később a régi családnevet (Krikorián = Gergelyfi) kihagyták és csak a jelzöt („Szèngod“ - ládás, Ládai) kezdték használni. Végre a Krikorián családból új elnevezéssel („Szèngod“) kivált Szèngod család is más két ágra különzött el: egyik, örmény családnevet Ládai-ra magyarosította, a másik előbb a vezetéknév első szótágjában levő é magánhangzót o-ra (Szongod), azután a második szótág végső *d* betűjét — a *t*-hangú betűk változásának szabálya szerint (Dinte = Tinte, tenta; pünkösöd, pentekoste) — előbb *t*-re (Szongot), később a német *Gott* mintájára (mert azt hitték, hogy a több változáson átment Szongot annyi mint [=] Sohn Gott-es [Istenfia] *t*-re (Szongott) változtatta. L. Szongott, A magyarhoni örmény családok Genealogiája, 166 lapját.

ségünkre, gyalázatunkra és igen nagy kárunkra szolgál. Kisebbségünkre; mert noha — a mint tapasztaltatott és az ide accludált testimoniumból kitetszik, — hogy más nemzetekből való kereskedők és privátusok ezen tilalom ellen cselekednek és kereskedés végett ezen nagyfejedelemségben megvásárolt teheneket minden gátoltatás és szemrehányás nélkül Magyarországra kihajtják, — mégis csak a mi nemzetünk exponáltatik gyalázatunkra; mert ebben a tisztelt circularisban egyedül csak az örmények tilalmaztatnak meg az országos és heti vásárok alkalmatosságával, a tehenek vételétől. Kárunkra végtére; mivel kereskedésünk által mint Ő Felseége quantumát és más egyéb terheket, mind pedig a mindennapi szükségünkre kívántató élelműnket a kereskedés által szoktuk megszerezni; tehát itt helyben is meg lévén gátolva a kereskedésünkben, nemcsak elégtelenek leszünk a fentebb irtaknak megszerzésére, hanem még a mézszárszékekre és házaink számára kívántató tehenek vásárlásától is elzárattunk; és így utoljára legnagyobb szükségre juttatunk. Azért alázatosan kérjük Excellentiátokat, méltóztassanak az előbbeni circularist más újabbal jóvátenni és mint igaz hazafiakat a magunk élelmére kívántató eszközöktől ki nem rekeszteni. . .“ (Vár. lev. 1815—1878 sz.).

11. Fejezet. A helybeli kereskedő-társaság felelete.

A kormányzék kérdést intéz a város útján a kereskedő-társasághoz, hogy meg lehet-e engedni az idegen kereskedőknek azt, hogy portékáikkal olyan helyek heti vásárait is látogassák, hol közterheket hordozó és kir. adót fizető kereskedők vannak? Erre a kereskedő-társaság (melynek elnöke [szárésztá: Չրհոոո Խաչիկի Մովսեսի: Krikor Chácshigi Szongodi: Szongott Gergely a Kristófé] és jegyzője Gábrus Zachar) így válaszolt:

„Mivel az erdélyi Nagyfejedelemségben levő kereskedők, mint hazafiak nemcsak jó szívvel hordozzák a közterheket, hanem más messzelevő tartományokból is, — a nemes haza nem kevés hasznára és könnyebbitésére portékát hoznak be a hazába, — úgy látja által ezen kereskedő-társaság, hogy a más országbeli kereskedőknek (kik nem

tartoznak ezen nagyfejedelemséghez) jelenlételek a heti vásárok alkalmatosságával nagy kárára szolgál nemcsak egy megyének, hanem egész Erdély kereskedelmének; különben is az erdélyieknek sem szabad más országokba heti vásárra menni. De nagy hasznára lenne a kereskedésnek, ha az ezen országbeli kereskedőknek, mint hazafiaknak szabadság adatnék, hogy az erdélyi városok heti vásárait megjelenhetnének.“ (Vár. lev. 1828—513 sz.).

12. Fejezet. A tanács és a kereskedő-társaság.

Az első években a tanács választotta meg a kereskedőtársaság elnökét; még 1730-ban is ilyen, tanács választotta elnök vezeti a társaság ügyeit (Örmény prot. II. köt. 2. lap). Később valamint a kereskedők, úgy az iparosok is ők maguk választották tisztviselőiket; de nemcsak a választás eredményét jelentették be a tanácsnak, hanem felülvizsgálat végett évi zárszámadásaikat is benyújtották. „Fekete Lázár és Kerekes Mihály egeresi kereskedőket a tanács beidézte, hogy a köztük levő egyenetlenséget megszüntesse.“ (Vár. lev. 1815—1274 sz.).

13. Fejezet. Útlevel.

„Tapasztaltatván közönségesen, hogy ezen országnak némely lakossai, kiváltképpen azok, kik az Örménység által Magyarországon kiarendált pusztákra marhák kihajtására szoktanak szegődtetni, — oda minden passualis levelek nélkül mennek ki, ott elfogatnak; parancsoltatik, hogy a kik, vagy kereskedőkkel, vagy akármely más okokra nézve ezen Nagyfejedelemségből Magyarországra mennek, a magok Iurisdictionojuktól passualis leveleket nyerni igyekezzenek.“ (Vár. lev. 1797—35 sz.).

Miklós Simon (Simeon Nicolái) örmény kereskedő 1750-ben saját szekerevel Lipcsébe megy. A város által számára kiállított útlevelet Geréb József „jur. notarius“-unk irta alá. (Vár. lev.).

14. Fejezet. A helybeli kereskedők kötelessége.

A városi közgyűlés, mely 1799. ján. 12-én tartatott, felmentette a kereskedőket temetések alkalmával a koporsó-

viteltől; de tartoznak fáklyát és körmenetek alkalmával zászlót és baldachinumot (mennyezet) vinni. (Vár. lev. 1799—47 sz.).

15. Fejezet. *A kereskedők könyvei.*

A kereskedők a tizenkilencedik század elején is könyveiket még örményül vezették. Ugyanis tanácsunknak a főkormányshékhéz intézett felterjesztésében ez áll: „Mercatores, qui mercibus partim Vienna, partim autem Pestino, Debreczino et Corona adferri solitis questum exercent, libros idiomate nativo Armeno ducent.” (Vár. lev. 1804—715 sz.).

16. Fejezet. *Önként vállalt kötelességek.*

„A plebániái templomban az öröklámpát (*quâlibet*: gánthégh) olajjal látjuk el; kezdet óta — őseink szokása szerint — a Jézus-sírját viaszgyertyával (geron: *ll. n. n.*) diszítjük, körmenetek alkalmával a társaság tagjainak (brásztáváin ághácshánun) viaszgyertyát osztogatunk; kötelesek vagyunk szabályzatunk értelmében most a Salamon-templomban, (de ha fölépül majd a Szent-Háromság-temploma) abban a Szt-Gergely-oltárát Világosító-Szt-Gergely napján és az évnegyedi misék alatt is gyertyával ellátni. Ezeket mind az Isten dicsőségeért teszszük (A kereskedőtársaságnak 1784. ápr. 6-án a tanácshoz intézett iratából).

17. Fejezet. *Jakabb Bogdán „követ“-nek indítványa.*

Jakabb Bogdán követünk Kolozsvárról 1847. márcz. 20-án a rendszeres bizottság 3-dik törvényjavaslatára vonatkozólag a többek közt ezeket írta a tanácsnak: „A 17. pontban tetemes változás történt; ugyanis az állítottat meg, hogy az elősorolt javadalmakon kívül minden más javadalom vagy regale, tehát a boltnyitás is a földesurat illeti és e záradék a boltokról individualis szózatolás által döntetett el, mi — megvallom — nem kevés aggodalmat gerjesztett bennem, mint a kinek tiszta kereskedő várost van szerencsém képviselni. A boltnak regalék

közé sorozása s azon vágás, mi a még most csirájában levő, de egykor nagyra nevedkedhető kereskedés gyökerén intéztetett ezáltal ejtetni: szózatoláskor szavamat oda adám, hogy nem regale a boltnyítás, de a többség (habár kevés szóval) az ellenkezőt dönté el; azért a következő elöleges tanácskozáson indítványba hoztuk a boltnyítás jogát úgy mint Magyarországon taxára bocsájtani és ez által a földes úri monopoliumot eltörölni, mit a következő országos ülésben is felhozánk: talált is pártolást,“ Jakabb Bogdán követi jelentéséből. (Vár. lev. 1847—315 sz.).

18. Fejezet. A sokadalmak lelke.

Báró Kemény Ádám Kolozsvárról (1755. jún. 14) ezeket írja főbiránknak: „Minthogy felséges királyné Asszonyunk gratiájából megnyertük, hogy a kereskedésnek módja szaporodjék és továbbra is continuáltassék, tehát én is az Mezőségen Pusztá-Kamarás nevű falumban meghozattam a sokadalmat.“ Azután kéri a bírót, hogy ezt hirdesse ki Szamosújvárt, „minthogy az örménységből szokott a sokadalmak lelke állani.“



XXXVI. Cikkely.

Kölcsönadás és kölcsönvétel.

1. Fejezet. A város vagyona és hitele.

Városunk vagyona, megalakulása után rövid négy-öt évtized alatt annyira meggyarapodott, hogy nemcsak képes volt szükségait fedezni, de még kölcsönt is adhattunk. Vett tőlünk pénzt kölcsön a kormányzó („gubernator“), sőt maga a nagy királynő: Mária Terezia is! Ezen hazarész városai közül melyiknek évkönyvei mutathatnak fel hasonló eseteket? És vagyonával, — melynek növekedését a takarékos, helyes gazdálkodás és eszélyes kormányzás eredményezte — egyenes arányban állott hitele is.

Szükség idején vettünk mi is kölcsön az ország vagyonos embereitől, a magas állású férfiaktól. Én itt valamint a kölcsönadás, úgy a kölcsönvétel eseteiből csak néhányat sorolok fel.

2. *Fejezet. Mária Terezia kölcsönt vesz a várostól.*

A főkormányshéék a királynő nevében („Sacrae Caesareo Regiae et Apostolicae Majestatis, Archi Ducis Austriae, Principis Transilvaniae et Siculorum Comitiss Dominae nostrae Clementissimae Nomine“) kölcsönt kér a várostól. Az irat következőleg hangzik: „Jóll lehet mint az 8-va Januarii Mensis superior. ki botsátott Circularisban említettük ugyan az akkor communicált kegyelmes Rescriptumnak értelme szerént igyekezík a Gubernium, hogy a jövő Esztendőre való quantumat per anticipationem apud Exteros quaerendam, az Aulica Cancellaria által megszerezhesse, de mivel ez iránt egészen bizonyosok nem lehetünk, Homagiális szoros kötelességünk hozza magával, hogy Felséges Asszonyunk kegyelmes Intentionját lehető utánmodan secundállyuk és a kívánt summát az Hazából is a menynyire lehet potollyuk kölcsönözött pénz el erga legale sex per Centum Interusurium. . . Melly szerént intímáltatik Kegeyelmeteknek és az egész Communitasnak magok jó példát mutatván igyekezzenek másokat is fell serkentení és az említett bizonyos fundust a költsönnök bizonyos Interesséből emergáló hasznat mindenek felett az eő Felsége kegyelmes Intentionjának elő segíllését és abból várandó királyi kegyelmet mindeneknek, kikuél foganattya lehetne, jó okkal moddal declarallya Kgyelmetek és egyzersmind ama inducálni szives törekedéssel igyekezzenek. . . E Regio Princ. Transilv. Gubernio. Cibinio 17-a Mensis Februarii A. 1761. S. C. Kornis Gub. B. Josephus Josinczy.“

Ehhez a következő melléklet van csatolva: Extractus Rationis Alloed. Perceptoris Dni Nicolai Jakabffí in A. 1761 functi.

Versio ex Lingua Armenica: Adtam a Tks Nemes Tanáts Parantsolattýából, hogy vittek Szebenbe pénzt költsön eő Felsége számára 16100 Rf.

E Ratione Allodiali in Archivo Magistratus Liberae Regiaeque Civitatis Szamosújváriensis reperibili die 30. Martii 1837 per Martinum Senioremem Govrik Archivarium. (Vár. lev. 1761—11 sz.).

A városi „defter“-be ez a kölcsön így van örményül bevezetve: *տարին Սխովինը փոխ քրդակ թաղանճն ուսին յրոյ* (dárin Szibiné phoch észtág thákuhun szebin vèrah: vittek Szebenbe kölcsön adott pénzt a királynő számára).

Az előbb emitett akta 16100 Rh. forintról szól. ellenben itt a „defter“, mely pénztárosunk hiteles számadása, 19320 frtról beszél.

3. Fejezet. A fejedelemlőnek másod ízben kölcsön adott összeg.

1762-ben a város ö Felsőségének 8240 Rforintot adott kölcsön. A vonatkozó okirat így szól:

Extractus Rationis Allodialis sub Perceptoratu Dni Simeonis Simai in A. 1762 functi.

Versio ex Armenica Lingua.

„Adott ö Felsőségének, mellyet a nemes Város költsönbe offerált 8240 magyar forintot 40 xrt, tészen Rfnos 7600 f.“

Ex Archivo Magistratus Liberae Regiaeque Civitatis Szamosújváriensis die 30-a Martij 1837. Extrad. per Martinum Senioremem Govrik Archivarium. (Vár. lev. 1762—12 sz.).

Ez a kölcsön örményül így van bevezetve a „defter“-be: Perceptoré *թաղանճն սովիւ, որնոր սպասելիք քրդաքր փոխ offerát սովիւ* (perceptoré thákuhun devile, vornor bádveli khághákhé phoch offerát árite: kiadta a pénztáros a királynő számára a tekintetes város által kölcsönképen felajánlott összeget).

4. Fejezet. Költsönadás.

- | | | | | |
|-------|----------------------------|--------|--------|---|
| 1758. | Bethlen Gábornak költsön | adtunk | 9600 | frtot; |
| 1759. | A gubernatornak | „ | 2400 | „ |
| 1760. | Gróf Bethlen Gábornak | „ | 12000 | (6 ⁰ / ₀ 864 frt) |
| 1760. | A gubernatornak | „ | 3600 | „ |
| 1761. | A püspöknek | „ | 2400 | „ |
| 1763. | A királynőnek kölcsönadott | 25000 | frt | kamatja |
| | | | 826·80 | kr. (3 ¹ / ₃ ⁰ / ₀). |

Gróf Bethlen Miklósnak kölcsön 12000 frt; ennek évi kamatja 864 frt.

Erdély gubernatora gróf Kemény László (Ladislaus Comes Kemény; a levél végén pedig Ladislaus Comes Kornis; tehát Kornis = Kemény), ki 5000 frttal tartozott a városnak, a következő levelet intézte a tanácshoz: „Amplissime magistratus! Domini Benevoli observandi! Kegyelmetek becsületes Expressusa Kegyelmetek hozzám küldött levelét megadván, azt becsülettel vettem. Azon kegyelmeteknél levő Capitale Debitumom lefizetésére elégtelen vagyok, igyekezem mindazonáltal Isten módot adván s nyujtván életemet, azon lenni, hogy annak lefizetésére modot keresek. A mi pedig az érdekét nézi, olly modom actu nem vala, hogy Kegyelmetek expressusának deponállyam. Amplissimi Magistratus Kolosvár 1765, 11 januarij Benevolus et paratus servus Lad. Comes Kornis.“ (Vár. lev.).

Bajtai erdélyi püspök 2000 frttal tartozott a városnak. (Vár. lev. 1772—177 sz.).

5. Fejezet. Költsönvétel.

Mikor az uradalmat zálogba vettük (1736), rögtön le kellett tennünk 60.000 frtot; azért a város kölcsönhöz folyamodott: kölcsön vett Haller Gábortól 20000 (*dun*), Zorger erdélyi róm. kath. püspöktől 2000 és Szebenből 6000 frtot.

A város 1738-ban, a kolozsvári Jézustársaságtól kölcsönvett 2400 frt után 6 $\frac{1}{2}$ -os kamatot fizetett.

1758-ban 22.500 frtot vesz kölcsön a város báró Sztojka Zsigmond Antal erdélyi püspöktől.

1763. Tartozott a város gróf Kornis Zsigmondnak 2000 m. frttal. 1768. Gróf Haller Jánosnak tartozott a város 24000 frttal. 1768. Dániel Longinusnak tartozott a város 3600 frttal. 1772. Vett a város a kolozsvári Jezsuitáktól kölcsön 3600 frtot. 1774. Márcz. elején veszi kölcsön a város a Salamon-templomnak pénzét, mely kezdetben 3000 frtból állott, azonban ebben az évben (1774) csak 2500 frtot tett. 1786. A szamosújvári, Jézus nevére nevezett társulattól 1800 frtot vesz kölcsön a város.

A város tartozott 1781-ben a Salamon-templomnak 4166 frt 40 krral; néhai Sztojka püspök¹⁾ hagyatékának 18.750 frttal; Haller consiliariusnak 20.000, Hannenheim consiliariusnak 4166 frt 40 krral, Winkler consiliariusnak 3100 frttal, Dombi consiliariusnak 2000 frttal, Marczibánnak 11.670, a szamosújvári Szt-Háromságról nevezett társulatnak 1000, Lászlóffy Gergely özvegyének 5000 (Szamosújvár) és egyes polgároknak, kik a dominium megvételéhez hozzájárultak, 13.840 frt 20 krral. Összesen 83.707 frt 40 krral. (Vár. lev. 1781—76 sz.).

Városunk a Jézus-nevéről nevezett szamosújvári társulattól 666 frt 40 krt vett kölcsön 1782-ben (L. az ezen évről vezetett örmény „defter“-t.).

1788-ban gróf Bánffy György gubernátortól vett a város kölcsön 12.000 frtot.

1791-ben volt a város kezében a szamosújvári Szt-Háromság, Szt-Gergely, Szt-Joachim és Anna nevű társulatoktól 4250 frt.

*

A XIX. században már csak kölcsön ad, de kölcsönt már nem vesz a város . . .



XXXVII. Czikkely.

Adó, közteherviselés. Harminczadhivatal.

1. Fejezet. Adófizetés.

Mi soha sem voltunk az országnak terhére; ellenben az országos terhekből mindig vállaltunk magunkra néha erőnket meghaladó részt is. Állításom igazságáról tesz a következő oklevél is tanuságot:

„Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Principis Transilvaniae Domini D. Nostri Clementissimi Nomine!

Strenui Nobis grati salutem et gratiae Caesareo-Regiae Incrementum! A mi T(ekinté)lyes Urunk győzelmes fegyvere nyári operációi után téli nyugalmára osztatván, teczett

¹⁾ 1757-ben vette kölcsön.

T(ekinté)lyes Eugenius Herczegnek ¹⁾ a mi édes Hazánk Securitássára és a dühös szomszéd ellenségnek újabb invasiojától való oltalmazására az ittben lévő Regimentek mellé még hat Lovas regimenteket bé küldeni. Jollehet a haza mind a pogányság invasioja, mind az marha dögi, mind mindenféle naturaléknak kevés, kiváltképen a Pénzek szükvolta, mind pedig Ink. látogatásából sok helyekk a pestisi contagioért oclusioja miatt és ezeken kívül a sok militaris nyári Statiok és condescensioik miatt naturalékbeli sok consumtiok, alázatosan representálván eő Ilyek. kglmes. reflexioját és az haza téli quantumbeli Consolatioját remélljük; mindazonáltal az Militia ben lévén a Hazában és bizonyos regulált alimentatio sem subsistálhatván Mlgos Commendans Generalis Exellja parancsolattýából proponált summából igirtünk 350.000 Rh. frt, melyekben computálhatik a militia alimentatiojára negjtek holnapikra való buza, zab és széna a Commissariusoktól kiadando dispositiok szerint. E mellé adván az elkerülhetetlen Salariumokat, bonificatiokat és expensakat. Esett Kgyltek Companiájára a Militare quantumból naturalékkal edgyütt egyben kötve az Extraordinariumokkal Rh. frt 500.

Melyeket Kgylmetek tempestive juxta propositionem aequitatis felvetvén ad assignationes Provincialis Commissionatus administralni el ne mulassa. Datum Claudiopoli A. 1717. 7/8bris. Ex Regio Trans. Gubernio Sigdus Kornis Gub.“

Az „annualis census“-t (adó) a szamosújvári örmények 1719-ben Károlyvárra (Gyulafehérvár) vitték be.

Kornis Zsigmond kormányzónak 1720. máj. 10-én kelt irata szerint városunk adott hadi költségre 500 frtot („a Kegyelmetekre esett quantum 500 frt“).

Ugyanezen év október havában a kormányzó ismét ezeket írta városunknak: „Felséges Urunk militiájának sustentatiojára, úgy egyéb szükséges extraordinariákra adjon Kegyelmetek városa 500 Rh. frtot.“ Ennek az iratnak a hátára Haán (caes. aul. consiliarius) ezt írta: „Siquidem Compania Armena non habeat ab excelso Gubernio dependentiam.“

¹⁾ Szavojai Jenő.

A kormányzék 1721. ján. 31-én kelt iratában, (melyen kívül a cím következő: „Inclytæ Companiæ Armenorum Szamosújváriensium“) rossz néven veszi azt, hogy miért küldötte a város a „kivetett összeget“ Haan udvari tanácsosnak Károlyvárra.

1721-ben 156 örmény család volt Szamosújvártt; ezek közül az évi adó alól kivétellett a plebános, a négy pap és két kántor; 116 család fizette az évi egész adót, 5 család fél adót, a többi 18 család egyenként két-két forint adót fizetett.



„Szamosújvár kiváló fia“ :
K. Papp Miklós szerkesztő.

Kornis Zsigmond kormányzó 1726-ban ezt írja a városnak: „Kegyelmetek companiájára esett („katonaság élelmezése“) 500 Rh. frt. Megszólítás: „Compania Armenorum Szamosújváriensium.“

1727-ben a katonaság élelmezésére adott a „szamosújvári örmény compania“ 500 Rh. frtot.

1728 és 1729-ben is 500—500 Rh. frtot fizetett városunk a katonaság téli élelmezéséért. („Compania Armenorum Szamosújváriensis“).

1723. „Esett a militia sustentatiojára való quantumból a kegyelmetek companiájára Rh. frt 500.“

1724. „A mostani nemes országgyűlésre érkezett Fels. Urunk kegyelmes Decretuma szerint pro praesentibus anni 1724 Hybernis a N. Országgra az anticipált summával edgyütt felvetett quantumból esset kegyelmetekre pecuniae Rh. f. 500.“

A katonaság téli ellátására adott 1725-ben Szamosújvár 500 frtot.

1729-ben taxa és adó 800 frt.

1731-ben fizetett Szamosújvár „pro hybernis“ 1000 frtot. („Compania Armenorum Szamosujváriensium“).

1732-ben kéri a szamosújvári tanács a kormányszéket, hogy az évi nagy adóösszeget (1000 frt) szállítsa alább. Ebben az évben volt Szamosújvártt 219 ház, melyek közül 103 ház fizetett fejenként adóban 10—10 Rh. forintot; középszerű és alacsonyabb sorsú ház („mediocris et interioris sortis domus“) volt 103 ezek egyenként 4 forintot fizettek. Összesen fizetett a 206 ház 1442 frtot.

„Reliquae vero domus exemptae (13 ház adómentes volt) manent.“
Czím: „Communitati Nationi Armenae Szamosujváriensis.“ A polgári adót „taxa cameralis“-nak (kamarai taksa) nevezik.

Gróf Haller János kormányzó tanuskodása szerint fizetett városunk 1736-ban „pro hybernis“ 966 és 1737-ben 2400 Rh. frtot.

Haller, a „gubernator“ 1738-ban ezt írja: „Kegyelmetekre esett 1080 frt.“

A kamarai taksa, mit a város két évre (1739 és 1740) fizetett: 2900 frt.

„Pro hybernis“ adott Szamosújvár 1743-ban 1100 frtot.

2. Fejezet. A kereskedők és iparosok osztályozása.

Az örmények nehogy méltánytalan és igazságtalan adóteherrel sújtassanak, a kormányszéknek 1757. jún. 15-én kelt rendelete értelmében vagyoni állásuk szerint osztályokba soroztátnak. („Ne inter Armenos etiam egen-



„Szamosújvár kiváló fiai“:
Gajzágó Salamon a magyar számvetősök első elnöke.

tiores cum Potentioribus aequale subirent onus: dignata est Sacratissima Sua Majestas clementer admittere, ut singuli mercatores et opifices in certas classes secernantur.“); de a gyergyó-szt-miklósi, szépvizi, kantai és a többi — a (belső) companiához nem tartozó — örmények a további intézkedésig nem osztályoztattak („Armeni in Gyergyó-Szent-Miklós, Szépviz, Kanta et alibi residentes, ad Companiam nihil spectantes, classificandi non erunt usque ad ulteriores dispositiones“).

Mind a kereskedők, mind az iparosok hét osztályba soroztattak.

Azon kereskedő, ki az I. osztályba került, fizetett 16 Rh. frtot, ki a II. osztályba volt sorozva 13, ki a III.-hoz tartozott 11, ki a IV.-hez 9, ki az V.-hez 7, ki a VI.-hoz 5, ki a VII.-hez 3 frtot. Azon iparos, ki az I.-höz tartozott 14, ki a II.-hoz 12, ki a III.-hoz 10, ki a IV.-hez 8, ki az V.-hez 6, ki a VI.-hoz 4 és ki a VII.-hez 2 frtot fizetett.

1753-ban 818 frt adót fizetett városunk.

Szamosújvár fizetett 1765-ben 2208 frt 11 krt és Kandia 118 frt 09 krt, összesen 2326 frt 20 kr. adót.

A város panaszol a főkormányzéseknek, hogy nemzetfeleink közül némelyek igazságtalan, nagy adókkal terheltek; így: Jakabffy Kristóf (Zilah) görcsönösi birtoka után 175, zilahi kereskedése után szintén 175 és magánjövedelme után 35 frtot; Lázár Péter kereskedése után (Zilah) 120 frt 12 krt; Nagy Gergely (Zsibó) 120, Pap Márton (ugyanott) 80 frt adót fizetnek. (Vár. lev. 1782—18 sz.).

3. *Fejezet. A lakosság osztályozása.*

Az, ki 14 frton felül fizet adót, az első osztályhoz tartozik; a második osztályt azok képezik, kik 8 frton felül fizetnek adót; végre azok soroztatnak a harmadik (utolsó) osztályba, kik 3 frton felül fizetnek adót. (Vár. lev. 1782—203 sz.).

1792-ben volt városunkban 373 adozó családfő; ezek (à 10 frt) fizettek 3730 frt adót és 74 özvegy (à 5 frt), kik 370 frt adót fizettek. A polgárság adója tehát a mondott évben 4100 frt volt. (Vár. lev. 1792—48 sz.).

Az adóvégrehajtó (domesticus executor) „napi díja 7 krban és egy font húspan, vagy a hol marhahús nem találatik, egy tyukban és egy porczió kenyérben szabatott ki.“ (Vár. lev. 1800—759 sz.).

1759-ben fizetett a város 2376 frt 38 kr. adót.

1763-ban a szolgálók adója 57 frt 12 kr; a Kandia adója és „taksája“ 408 frt 48 kr.; a majorközben és házbérben lakók adója 276 frt.

1764-ben az ifjak és leányok adója 321 frt 26 kr.

1765-ben a város adója 2107 frt 80 kr.

1768-ban a cigányok adója 32 frt 40 kr.

4. Fejezet. Az apával közös háztartásban élő fiú.

„Omnis enim filius uxoratus cujuscunque aetatis sit, si diversam a patre aconomiam non exercet, Classificatione quidem gravabitur, sed libertinaliter cum Rflnis 4 erit taxandus“ mondja a rendelet. Mégis ennek ellenére azon házas és nőtelen fiakat is, kik „atyjokkal egy funduson egy fedél alatt — nem külön, hanem egy kereskedésben osztotzatlanul egy sőn és kenyeren és atyai hatalom alatt vannak s együtt laknak, ezeket is külön numerus alá vette az adókivető.“ (Vár. lev. 1815—1421 sz.).

5. Fejezet. Azok a kiköltözött örmények is, kik itt már házatlanok, itt akarnak adózni.

Sárga Ángszend (= Auxentius, Oxendius), a helybeli kereskedő-társaságnak Tasnádon lakó „hadnagya“ (választmányi tagja, megbízottja) örményül azt írja a helybeli főbíró- és tanácsnak, hogy: „Találatnak azon megyében olyan örmények, kik habár Szamosújvárt születtek, de mivel ott már nincs fundusok, — itt a megyében fizetnek adót, pedig inkább szeretnék azt, hogy Szamosújvár adozó lajstromába irassanak („tributaria tabella“); azért kéri a várost, hogy intézkedjék erről az elég fontos ügyről. (Theor álesz gámenáh bádveli khághákhé irén kéthádz theverun dágé éntunelu zironkh jev dálikhneré nész árnelu, bi pojín ászor vérá éz bádveli Mágisztrátin herámáné jév ászor korá éz ánénneré nész kérelöv éz iréncz

gároghuthiuné ál chécsmédánápár nész bi kérin. Chonárh dzará Ángszend Sárgáh-i vátáh bádvéli kunpániáji bázergénnun Tasnád járási: Azért, ha a tekintetes város őket kegyes karjai alá akarja fogadni, és adóikat bevenni, elvárják erre nézve a tekintetes Tanács parancsát, hogy neveiket beirván vagyonukat is lelkiismeretesen beirhassák. Alázatos szolgája: Sárga Ángszend, a tekintetes kereskedő-kompaniának [társaság] a tasnádi járásban levő megbizottja.)“ (Vár. lev. 1803—589 sz.).

6. Fejezet. Felebaráti szeretet és adókivetés.

Apáink soha sem felejtkeztek meg édes Üdvöztönknek ezen drága szavairól: „Add meg a császárnak azt, a mi a császáré és Istennek, a mi az Istené!“ Szívesen fizették az adót, de keresték az alkalmat, hogy a felebaráti szeretet parancsát is minden téren gyakorolhassák. Ime a sok közül egy eset: „Kivettetett a városra az adó mennyisége: egy ‚paterfamiliasra‘ esett 10 frt; azonban a gazdag fizetett 27, sőt 40 frtot is, hogy annál kevesebb essék a szegényre. És így az eő Felsége quantumának soha egy krajczár hija sem volt.“ (Vár. lev. 1800—1015 sz.). „A conventionatus doctor és az egyházi személyek adót nem fizettek;“ ezeknek adóját a nép fizette.

„A tehetösebb polgárok önként reája hajoltanak és megegyeztek abban, hogy tartassék meg az eleitől gyakorlatban volt szokás, hogy reájok az örmény listában ‚a proportione virium‘ contributiojuk neveltessék. . . Ebből a ‚super auctionis‘ fundusból fizettetett a rectificatornak, tanítómestereknek, cantoroknak, sekrestyésnek, harangozónak és némely subalternusok contributiója.“ (Vár. lev. 1815—1894 sz.).

„Mi — mondja ez a városi felterjesztés tovább — az aerariumot soha egy krajczárral sem károsítottuk meg, sőt azt mind magunk, mind praedecessoraink ezen nemes hazában ezelőtt egy saeculummal lett megtelepedésekkel mind békeséges, mind háborús időszakaszokban tehetségeiknek megeröltetésével is boldogítani törekedtünk. Ezen segedelmezésnek rendről rendre való előszámlálásával

Excellentiatokat terhelni nem kívánjuk annyival inkább, mivel ennek igazsága mind a nemes haza, mind Excellentiatok előtt tudva nagyon jól. . . S valamint megboldogult eleink, úgy szintén mi magunk is nemcsak kötelességből, hanem önkénytesen és hazafiúi buzgóságból eredett indulatból aztat hol nevezetes pénzbeli adományokkal, hol pedig lóban és más hasonló naturálékban ígért praestatiókkal boldogítani törekedtünk. . . Méltóztassék a nemes hazához és a királyi aeariumhoz számtalanszor és pedig sokaktól megkülönböztetett mértékben megbizonyított hűségünket kegyes fontolóra venni. . .“ (Vár. lev. 1815—1894 sz.).

7. Fejezet. *Harminczadhivatal.*¹⁾

Szamosújvár oly fontos kereskedelmi központ volt, hogy maga az állam városunkban állította fel a harminczadot. 1729. márcz. 7. Tatrosi Kristóf a szamosújvári harminczados (L. I. kötet „Városunk plebánosai“ című cikkely 2. fejezetét, 366 lap). A szamosújvári „Placsintár-féle“-krida iratai is 1767-ben tesznek említést harminczadosunkról („tricesimatore“ = tricesimator, harminczados. Vár. lev. Placsintár-krida). 1794-ben Fieschi János, a harminczados. (Vár. lev. 1794. „Máli-krida“). A kereskedőtársaság 1800-ban ezeket írja a helybeli harminczadhivatalnak: „Ebben a commercialis városban csak heten vagyunk, kik Bécsből hozatunk portékát. . . Mikor a szekerek elérkeznek a portékával, akkor az Harminczados urat előhívjuk és előtte rakjuk le a szekereket: maga személyesen mind a darabokat, mind a pecséteket revideálhatja és így semmi fogyatkozása nem lehet az aeariumnak. . .“ (Vár. lev. 1800—581 sz.). 1803-ban Lázár József volt Szamosújvárt a harminczados. (Vár. lev. 1803—1318 sz.). A harminczadhivatal 1808-ban Szt-Györgykor vitetett el innen — Szilágy-Somlyóra. (Vár. lev. 1808—328 sz.).



¹⁾ Harminczadhivatal = vámhivatal, a vámeljárás és vámellenőrzés végrehajtására rendelt állami hivatal.

XXXVIII. Cikkely.

Hadügy. Katonáskodás.

1. Fejezet. *Örmény tiszték a magyar seregben. Zsoldos katonák.*

1672-ben jönnek be apáink és már tizenegy év mulva (1683-ban) — midőn Kara Musztafa 200000-nyi hada Bécsset ostromolta — Placsintár János, városunk volt polgármesterének (Placsintár Dávid) öse, az ostromolt város falai alatt fegyverrel kezében hősi halállal halt el.

1727-ben polgártársaink közül Verzeresky Lukács kapitány (a hadseregben); 1744-ben pedig Ötvös Imre emelkedett fel a kapitánysáig.

1756. decz. 10. Az ország adott 7000 gyalogos katonát: „mi reánk esett hat lélek; ennyi gyalogost tartozunk adni az országnak“ (*Մեր վրայ կ'ընի, որ ասույց 6 հոգի չէտէ վաղ երկրիս*: mér véräh gènni, or dånkh 6 hoki hedevág jérgrin. Örmény prot. II. köt. 467 l.).

1758-ban hat zsoldos katonát állított városunk.

2. Fejezet. *Katonatartás.*

1766. august. havában katonákat rendeltek ide. Ezért a város hivatkozva privilegiumára, mely a katonatartástól mentté teszi polgárzatunkat — kéri a katonai kormányzót („commandantem generalem“), hogy ezt a katonaságot rendelje el a megye más alkalmasabb helyére (. . . „dignetur Legionem Incti Regiminis Bethleniáni, in territorio nostro stativam Suam et Campirizationem pro 15-a praesentis Aug. destinatam gratiose impedire et ad loca magis oportuna, quibus Inclitus Cottus Szolnok-Interior abundat, dislocationem demandare.“ Vár. lev. 1766. aug. 4.).

Eljárásunkat a kívánt siker kísérte. . .

3. Fejezet. *A „tyro.“ A kiszolgált katona kedvezményei.*

A főkormányzók Nagy-Szeben 1761. ján. 16-án kelt rendeletében a „tyrok“-ról (ujoncz, Rekrut, Neuling) ezeket mondja: „Végeztetett peniglen, hogy senkit is elfogatni vagy erőszakkal kényszeríteni szabad ne legyen, hanem

minden statuens communitas igyekezze a maga Tyroját per svaviá és az ő Felségétől kegyelmesen megígért beneficiumak mellett a katonaságra persvadeálni; úgymind minden Tyronak tempore assentationis 20 Rh. frt Hand-Geld adattatik, capitulatioja lészen három esztendeig, vagy hamarébb is, ha az alatt vége lenne a hadakozásnak, mely capitulationiorol assentatoria írásban adattatik maga kezében. A capitulationak ideje eltelvén haza bocsáttatik és itten 3 egész esztendeig az adobol és minden terh viseléstől exemptus lészen, sőt Földes urának szolgáltyától is.“

Van városunk levéltárában 1788—203 sz. alatt egy rendelet, mely a „katonafogás“ modozatáról szól.

„A gazdátlan keringők és olyanok állittassanak tirokul (= katona), kik miatt a földművelés kárt nem szenved.“ (Vár. lev. 1793—7 sz.).

4. Fejezet. Mennyibe került a városnak egy-egy katonája?

1797-ben kilencz katonát követelt a várostól az ország. Megadtuk. A kilencz közül ezek az örmények: Dájbukát Bogdán, Bocsánczi János, Bocsánczi Péter és Kristóf János vagy Pághbáds. Ezeken kívül önként adott még 29 gyalogost és 12 lovast. A 29 gyalogos közül ez a tiz örmény: Kárákocs János, Esztegár Antal, Porumb Lukács, Strángá Gergely, Nigol a strázsa, Kopasz János, Ötvös Lukács, Kosotán Tódor, Lengyel Kajtán, László Antal. A lovasok, kik mindnyájan örmények, ezek voltak: Czévádzégh (Todorovics) István, Czévádzégh Simon, Gágh-Márko, Esztegár veje; Bocsánczi János, a Bogdán fia, Hercz Vártig, Korbuly Albert, Beteg Izsák, Katona Lukács, Retezár Miklósnak fia, Bulbuk Kristóf, Toder janitor. Mindenik kapott egyszer mindenkorra fejenként 70 frtot és naponként 6 krt. Családja pedig havonként 1 szekér fát és két véka buzát. (Vár. lev. 1797—30 sz.).

5. Fejezett. László Antal levele. Karátsonyi Lukács francia fogságban.

László Antal, a „nemes Splénij regiment katonája.“ 1800. júl. 26-án Kolozsvárról (fellegvár) a többek közt

ezeket írja a tanácsnak: „Minthogy Istentől is arra rendeltetem, hogy katona legyek, kész vagyok az hazámért igazán szolgálni és véremet kiontani; de azon instalom nagy alázatossággal a nemes Tanácsot, hogy az édes szüleimet és hittes-társamat — a mennyiből lehet — protectiojuk alá vennék, mely kegyes jovoltukat az Ur Isten megjutalmazza, én pedig holtig igaz szolgájok maradok.“ (Vár. lev. 1800—744 sz.).

Karátsonyi Lukács önkéntes katona 1802-ben francia fogságba esett. Kiváltása roppant pénzbe került.

6. Fejezet. *Érdemjellel kitüntetett „insurgens.“*

„Minthogy a városi vegyes gyűlés bizonyosnak tartja azt, hogy a ján. 20-án tartandó deési markális széken a mostani körülállásokhoz képest a nemeseknek felüléléssel (insurrectio) ezen községnek is in concreto véve segedelemmel kelletik lennie; azért szükségesnek, helyesnek és illőnek ismertetik, hogy ezen város részéről egy lovas személy ajánltassék.“ — Novák Jakab ajánltatott; a költséget a városi pénztár hordozta. (Vár. lev. 1806 sz.). Novák Jakab 25 évig szolgálta a királyt — mint katona; vitézségeért ezüst-éremjelt kapott. (Vár. lev. 1806—826 sz.).

7. Fejezet. *A lovasság és gyalogság ruházata és fegyverzete.*

„A lovasságot formáló nemességnek léssen mentéje kék nemét, vagy tehetsége szerint hatvanas posztóból begomboló fejr 5 rend gombokkal, kék szür sinorral és két circulusbeli vispányok által meghatározandó igen mérséklett kihányással, báránybőrrel megprémezve és zöld szőr materia ráta vagy Linczerzeich bérléssel; lábli hasonló színű posztóból fejr gombokkal. Nadrág is ugyanazon színű posztóból hasonló sinorral és sujtással; csákó fekete posztóból, zöldfejrrel elegyített selyem vagy szőr vitézkötéssel, fekete bokkrétával és az álla alatt lecsattoló szijucskával, a felső kerülete zöldfehérrel elegyes prémmel. Csizma: fekete sarkantus, nyakravaló fekete, a hajak egyforma hosszúságra fekete pántlikába befonva, vagy ha reá veszik magokat a mostani mód szerint megnyírva

és elvágva; köpenyeg fehér posztóból ujjatlan. Patrontáska fekete bőrből. A lószerszám: magyar nyereg fekete bőrkészülettel, melyen legyen veres egyenlő formára vágott nyeregtakaró, fehér és zöldecs elegyes sinorral kivarrrva, melynek közepe legyen fekete báránybőr. Muntlízszak veres posztóból és egy fehér zsák s egy abrakos tarisnya. Fegyverek: egy pár pisztoly, kard, melyen a tartály legyen zöld posztóból, melynek közepén legyenek nemes B. Szolnokmegyét jelentő betűk felvarrrva borításban és a széleire olyan szélességű prém, a milyen a csákó felső kerületén.

A gyalogság uniformája lészen: Zeke fekete czondra posztóból, kék posztó hajtukával, fehér gombbal bégombolóra készülve, mely alá hidegbe báránybőr mellreva, ót vehessen. Nadrág fehér harisnyaposztóból kék zsinorral. Bocskor telekes csákó törpe fekete posztóból, vitézkötés nélkül csak az álla alatt csattoló szijucskával, nyakra való fekete, haja úgy legyen alkalmaztatva, mint a lovasságnak. Patrontáska milyen a lovasságé, csak nagyobb legyen, köpenyeg ujjas, gombokkal; tarisnya a vispányok határozása szerint való. Fegyverek: kard, puska, láptza, vagy csákány, a három utolsóknak legyen nyakbavető szíjjak, hogy mikor a kardra lesz szükség, ezeket nyakba vethessék.“ (Vár. lev. 1806 év).

8. Fejezet. *Balta Emánuel lemond hivataláról, hogy a királynak szolgálhasson.*

„A főszozollói állással járó terhet (mert minden rangú hivatal teherrel van összekötve) kész akarattal felvállaltam és azt csekély értelmem és tehetségem szerint úgy folytattam, hogy kárukra ne legyek. Azért ha hivatalomban valamelyik atyámfianak nem lehettem kedvére, tetszésére, úgy én attól engedelmet kérek. Meg kell vallanunk azt, hogy mindnyájan halandó emberek vagyunk és hibázunk; de tudva és kész akarva senkit sem kívántam megsérteni, hanem letett hűtöm szerint arra törekedtem, hogy a közjónak előmozdítását és boldogságát eszközöljem. Most hivatalomat annak, ki engemet avval

diszesített, a közgyűlésnek resignálok. A főök különösen az, hogy felséges Fejedelmünkhez és kedves hazánkhoz viseltető szeretetemből a közönséges ns insurrektiora resolváltam magamat. Ajánlom magamat arra, hogy ezután is a mi felséges Fejedelmünknek és hazánkknak boldogságára, úgy ezen nemes városnak, a közjónak előmozdítására teljes erőmmel és tehetséggemmel leszek, a melyet egyaránt ezen közönségnek is a szívére kötök. A nemes választott közönségnek köteles szolgája: Balta Emánuel.“ (Vár. lev. 1806 év).

9. Fejezet. *Harminczhárom tíró egy évben.*

Az országos bizottság kivetése szerint 14 tyro esett 1809-ben Szamosújvárra. (Vár. lev. 1809—876 sz.).

1809—1337 sz. irat tanuskodása szerint Szamosújvár másod ízben 19 tyrot állított ki.

*

A segélyezésekről készített „kimutatás“-ban 53. szám alatt ez olvasható: „Iuxta documentum isthujus Civitatis Archivarii, super statutis et assentatis, a parte hujus Civitatis ab anno 1742 usque A. 1815 inclusive Tyronibus 235.“ (Vár. lev. 1815 év). Tehát 73 év alatt 235 katonát adott a város az — országnak.

10. Fejezet. *Nemesi „insurgens“-ek.*

Veér György Deésről ez írja a szamosújvári tanácsnak: „Szamosújvári nemes Jeremiás Imre az ezen ns vármegyei permanens deputatio előtt oly declaratiót tett, hogy a felállott nemes Insurgens lovas sereg között maga is személyesen fel fog ülni.“ (Vár. lev. 1809—1197 sz.).

*

Azok a nemesek, kik 1808-ban e város falai között laktak, a következő nyilatkozatot irták alá és küldötték el Belső-Szolnokmegye tisztségéhez:

„Alábbirottak szabad királyi Szamosújvár városában lako Nemesek bővebb fontolora vevén azt, hogy mind saját házunk és tulajdonainknak belső bátorsága, mind

kereskedésünknek fentarthatása a Nemességnek felfegyverkezését teszik szükségessé, mi is tellyes szeretettel és hazafiui buzgosággal, mint a tekintetes nemes vármegye kebelében lakók, nem akarván attól tellyességgel elszakadni, a fegyverfogásra való készségünket ajánlyuk, azon mód és forma szerint, mint eddig azon hozzáadással, hogy a mi kereskedésbeli körülállásaink és állapotunk méltó tekintethe vétetödvén, a felülés, ugy a lustra, vagy más gyakorlás vagy öszvesereglés ezeknek hátramaradása nélkül megeshetik, annyiban arra tellyes igyekezettel ajánlyuk magunkat, következésképpen valamikor ithon leszünk és akadályjaink nem lesznek, a tekintetes nemes vármegye parancsoljon alázatos szolgálival. . .“ Ezt a nyilatkozatot 145 nagykorú nemes irta alá, kik közül 117 örmény, 8 magyar és 20 oláh volt.

Erre a következő nemesek állottak be városunkból az insurgensek közé:

Balta Márton fia Emanuel lóháton, Kovrig Theodor fia János lóháton, Kovrig Simon lóháton, id. Kovrig Márton gyalog, ifj. Novák Márton lóháton, Balta Gergely fia János lóháton, Szarukány Kristóf lóháton, Novák Jakab lóháton, Novák János gyalog, Novák Emánuel gyalog, id. Lászlóffy Bogdán lóháton, Verzár Joachim lóháton. (Vár. lev. 1809—1423 sz.).

11. Fejezet. Balta Miklós kapitány. A rokkant katonák eltartása.

Balta Miklós, ki kapitány volt a Ferdinánd főherczeg lovas-ezredében, a Szamosújvárt 1819. ján. 6-án 81 éves korában elhalt Balta Márton temetésén jelen volt. (Vár. lev. 1819—181 sz.).

A Ferdinand főherczeg huszár-regementjéhez tartozó rokkantok közül holtig való eltartásra felvette a város Hornyák Andrást és Rátz Jánost; Balta Emánuel postamester és senator Laurinetz Józsefet, ifj. Novák Márton senator pedig Szilasi Györgyét fogadta házához. (Vár. lev. 1818—124 sz.).

12. *Fejezet. A sok jó fiú egyike, ki szintén megtartotta Isten negyedik parancsát.*

Balta Emánuel, ki 1791-ben követe volt városunknak, később első postamestere, — a Királyhoz írt folyamodásában ezeket is mondja: „Minekutána tanulósomat elvégeztem, néhai szüleim azonnal megházasítottak, hogy öregségükben gyámoluk legyek. Más két testvérem Felséged szolgálatjára neveltettek, kik közül az egyik mint dragonos kapitány az olaszországi armadiánál 1816-ban meghalálozott; a másik pedig ma actu is Felséged szolgálatában Főherczeg Ferdinánd huszár-regementjében, mint svadronyos kapitány existál... Hogy én édes szüleimet mi módon és micsoda fiúi kötelességgel ápolgattam koporsójok bezártáig, azt Felséged ezen ide zárt testimoniumból méltóztatik által látni...“ (Vár. lev. 1822—2546 sz.).

13. *Fejezet. Csak a „korhely, rosz erkölcsű, nőtelen“ ifjakat fogják katonának.*

1828. márcziusban tartott „tyrozás“ alkalmával katonának akarták elfogni Esztegár István és Esztegár László polgárokat, kik unokatestvérek voltak és egy házban laktak. Erre ők kérdést intéztek a városi tanácshoz, hogy kinek parancsára történt ez? Azt is mondják, hogy az eljárás „igazságtalan“ és „mint jó erkölcsű és adófizető polgárok ezt meg nem érdemelték.“ (Vár. lev. 1828—42 sz.).

Tyroknak fogták a „korhely, rosz erkölcsű, nőtelen“ ifjakat; de a tehetős családokra is — melyek arravaló fiúgyermekkel voltak megáldva — vetettek ki egy-egy „tyrókiállítást.“ (Ezt a „tyrot“ a családok, fiaikért voltak kötelesek kiállítani. (Vár. lev. 1828—64 sz.).

14. *Fejezet. Katonai nevelő-intézet.*

„A katonai növendék intézetnek Szamosújvárra leendő letelepítése végett a Govriktól (9159 ezüst frt frt 41 kron) megvett háznak megvásárlását a király helyben hagyta.“ (Vár. lev. 1838—1200 sz.).

Ezen „kiskatona-intézet“ német czíme: „K. k. 51-te L. Infr. regmts. Knaben-Erziehungshaus.“ Ezt az intézetet innen 1854-ben Orláthra vitték. . .

15. Fejezet. Bem tábornok rendelkezésére adott honvédek.

Bem tábornok rendelkezése alá hatvanhárom ujonczot adott és szerelt fel a város. (Vár. lev. 1849—84 sz. febr. 6.).

16. Fejezet. Katonai laktanya.

Felséges kir. udvari Kancellaria!

Még 1842-ben akart a város laktanyát építeni; készítetett is tervet, mely felküldetett Bécsbe. A költség-előirányzat szerint 40000 frtba került volna. De nem lett belőle — semmi; (Conrad Ferencz udvari agens 1842 szept. 21-én Bécsben kelt leveléből); mert a terv nem jött le. Erre a következő évben ezt a sürgető iratot küldötte városunk a „felséges kir. udvari kancellariá“-hoz:

„Miután városunk dicsőségesen uralkodó fels. Fejedelmünk legkegyelmesebb akarátának hozzájárulásával a magyar kir. városok sorába törvényesen beiktattatott, főtörekvésünk legott az vala, hogy a városunkba szállítandó katonaság elfogadására alkalmas kaszárma építésén szorgalmatoskodjunk; e végre egy kaszárma-tervet készítve felküldöttünk helybenhagyás végett, de mindeddig leküldését meg nem nyertük; e miat városunknak csupán kereskedőkből álló lakói halálos szorongatásban élnek annak elgondolására, hogy hamarább ide jöhetnek a katonák, még mielőtt elkészülne a kaszárnya: a mi legnagyobb csapás volna városi polgárainkra. Ugyanis a polgárság, mely mind kereskedőkből áll, nagyobbára egyes lakó szobáját — hol mind az letéve van, a mit az életben összegyűjtött, az esztendő nagyobb része alatt kénytelen odahagyni, apró gyermekeivel egyedül neje gondviselése alá; egy ily magára hagyott család katonát befogadni nem képes sem polgári, sem erkölcsi tekintetben. Esedezünk. . .“ (Vár. lev. 1843—390 sz.).

Erre se küldötték le a tervet . . . és így a laktanya-építés teljesen elmaradt, úgy, hogy 1850-ben a városunkba hozott katonákat a polgárok házához szállásolták el . . .

Most újra nagy szünet állott be: 51 évig pihent a dolog. Végre huszárokat kaptunk; azért lázason hozzáláttunk a munkához. 1894. tavaszán kezdtünk hozzá a laktanya építéséhez . . . és ugyanazon év okt. hó 14-én már be is költöztek a huszárok. A laktanya több mint 200000 frtunkba került. . . (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 376. lapon: „Hogyan fogadtuk a huszárokat?“ című cikket).



Huszár-laktanya.

18. Fejezet. Hánkovics György honvédőrnagy.

„Miután Hánkovics volt honvédőrnagynak, hogy Bikalra mehessen, útlevel csak 14 napra adatott és ezen idő rég lejárt, — a kolozsvári cs. kir. parancsnokság meghagyja, hogy nevezettel — ha megtalálják — úgy bánjanak, mint olyannal, kinek nincs útlevele — és Nagy-Váradra küldjék. Nevezett Hánkovicsnak tartozkodási helyén politikai tekintetben tanúsított magaviseletéről lelkiismeretes tudósítást tegyen a tanács. (Vár. lev. 1856—602 sz.).

*

Ezeknek javai elkobozandók: 1. Dosa Elek; 2. Mikó Mihály; 3. Fábrián Dániel; 4. Berde Mózes; 5. Berzenczei László és 6. Hankovics György. Az utóbbira vonatkozólag: Georg Hankovics aus Szamosujvár gebürtig ehemaliger Stuhlrichter, Major in Rebellenheere und Standgerichtspräses, zugleich auch mit dem Verluste ihres sämmtlichen, wo immer beweglichen und unbeweglichen Vermögens als Ersatz für den durch die Rebellen zugefügten Schaden, verurtheilt worden. (Nro 5316—1852. Dem Szamosujvárer Magistrat. 1852—2272 vár. lev. sz.).



XXXIX. Czikkely.

Közzgazdaság.

1. *Fejezet. Haszonbérlet (bor, méz, pálinka), malombiró, zsemlés, szőlőhegy.*

Városunk 1714-ben haszonbérbe adja a bort, mézet (méhser) és a pálinkát. „Bort, mézet — saját használatra — vehet bárki. A ki bort, mézet, vagy pálinkát nyíltan (áláni) vagy titkon (dzádzug) árulna, tizenkét magyar frt büntetést fizet, melyből hat frt a püspöké (α πορηματικόν τ: [6]z vártábédin e) és hat a városé.“

„Egy kupa pálinka két poltura. A háztól italt vederrel árulni, vagy kölcsön adni — nem szabad; de italt ajándékozni szabad. Az, ki csaláson éretnek útól, büntetésül tíz aranyat ad a püspöknek és tizet a városnak.“

„Menyekző alkalmával mindenki annyi bort vehet, mennyit és a honnan akar. Ha a házasulandó felek más helyről jönnének a városba, hozhatnak magukkal bort; de ha nem hoztak, falúra ki nem mehetnek borért. A menyekzőről megmaradt bort eladni nem szabad. A ki ezen rendelet ellen vétene, büntetésül ad a püspöknek tíz aranyat és tizet a városnak. (Vár. lev. Örmény prot. I. köt. 32—33 l.)



*„Szamosújvár kiváló fia“ :
Höllosy Simon festő. (München).*

1731. A város kiköti a malombiró („Kopela János“) szerződésében azt, hogy „ajándékot nem fogadhat el“ (ikhmé báschés csh'árnu. Örm. prot. II. köt. 9 l.); de a plebánosnak, a főbirónak és a malomhaszonbérelőjének tartozik malomvám nélkül örölni (kérhárkélun, birovín jév árendátorin bárdágán e árancz vámá ághálu. Örm. prot. III. köt. 446 l.).

A zsemlyés, ki 1732-ben jött ide Kolozsvárról, három arany díjt fizet. Ez az első zsemlyés városunkban. (Örm. prot. II. köt. 60 l.).

„A szőlőhegyet felosztották“ a telkes gazdák között (*էղի փայ արսւն*: eki pháj árán, Örm. prot. II. köt. 94 l. 1733 júl). Itt van ugyan a jegyzőkönyvekben az első szó a szőlőhegyről (szőlőkről); de azt hiszem ez a második felosztás, mert az első mindjárt a város megalakulása után történt.

2. Fejezet. Uzsora, szekérbér, lipcsei út, hús, mészárszék.

Uzsora. 1715. márcz. 26-án tartott tanács-ülésből: „Az ország törvénye (ergérin árticulusé) tiltja a nagy kamatot; és mivel az idegen az örménytől egy hétre egy tallér után egy horgost vesz, a tanács azt mondja, hogy a magyar törvény ezt nem engedi meg.“ (Örmény prot. I. köt. 12 l.). Ugyanazon év aug. 13-án vezetett jegyzőkönyvben ezen szavak fordulnak elő: „Adjon annyi kamatot, mennyit az ország törvénye rendel“ (Dá sáh incshbesz ergérin korá).

Márkulá Minász 1719-ben ötven frtért viszi szekérral a főesperestet Bécsbe. (L. 1719-ről vezetett jegyzőkönyvet).

1721-ben ez a két szamosújvári örmény: Miklós Antal (Ánton Nigoli) és Kandrai Vártán jártak Lipcsében. (Örmény prot. I. köt. 145 l.).

1729. A húsnak fontja $2\frac{1}{2}$ pénz. Addig nem szabad a húst eladni, míg a felügyelő meg nem vizsgálja. (Örm. prot. I. köt. 424 l.).

1737. Húsvétől pünkösdig a hús fontja egy potrák, pünkösdtől karácsonig két pénz, karácsontól húshagyóig egy potrák. Szalonnát, disznóhúst senki sem árulhat.

Bocskort csak az árulhat, ki megegyezett a haszonbérlelővel. A kolozsvári és deési timárok árulhatnak, ha a bört itt a városon vették. (Örm. prot. II. köt. 189 l.).

A mészárszéket a város Lukának és társának adja haszonbérbe. A város adta a mészárosoknak a vásárláshoz szükségelt pénzösszeget; a haszonból 3 pénz a városé és egy a mészárosoké. A kár is ebben az arányban osztassék fel. Vállalkozóknak a város egy lovat is adott; ha eldöglene, a kárnak fele a városé. (Örmény prot. I. köt. LI. lap. 1717. év máj. 3.).

1736. apr. A mészárszékeket bérbe adja a város. „Az mint Kolozsvártt Juh- és bárányhúst nem szabad senkinek sem árulni 12 frt büntetés terhe alatt. Hétfőn szabad disznóhúst árulni. A ki árulni akar, fizessen (évenként) egy arany haszonbért; fele a mészárosoké és fele a városé. A marhahús fontja két pénz. A város ad pénzt a mészárosoknak; de ha az uradalomhoz szükséges lesz a pénz, adják vissza. Ha nem adnák azt vissza, hányják ki őket a mészárszékekből. (Örm. prot. II. köt. 165 l.).

A mészárszék haszonbérlelője tartozik adni a felügyelőnek (ághácshá Chéngánosz) 12 nyelvet és 50 oldalost (éspérkh). (Örm. prot. 1739 év II. köt. 24 l.).

1743-ban egy font hús két pénz. Hétfőn valamint a városi polgár, úgy az idegen is árulhat szalonnát és disznóhúst; de tartozik minden alkalommal a bérlőnek nyolcz pénzt fizetni. Csak a haszonbérlelő árulhat bárány-, juh- és sertéshúst. (Örm. prot. II. köt. 304 l.).

A húsárulást évi 300 frtért adta ki a város. A bérlő tartozik olyan árban árulni, mint Kolozsvárt vagy Deésen: nem adhatja a húst sem olcsóbban, sem drágábbért. A ki hétfőn disznóhúst akarna árulni, adjon a bérlőnek egy sustákat. A talpárúsok, kik a talpot a haszonbérlelőtől veszik, tartoznak vásárvámot is fizetni. (Örm. prot. II. köt. 333 l.).

1760-ban egy font hús 3 pénz (gres), egy font háj 9 pénz; a ki a kolbászba kecskehúst tenne, minden alkalommal 20 pénzzel büntetetik. (Örm. prot. III. köt. 36 l.).

A sertéshús fontja (bőrös) 4 kr., bőr nélkül 3 kr., háj 9 kr., nyers szalonna 7 kr. „A ki ezen határozat ellen

vétene, áristomba kerül, a húst pedig elkobozzák tőle.“ (Vár. lev. 1801 év).

A főkormányshék „Cibinii die 19 sept. 1765“ kelettel ezeket írja: „Midőn a mult hadakozás alatt (feles marhák hajtattak ki a hazából) azoknak megkevesedett száma és innen nevedett ára, a kir. Guberniumnak representáltatott volna, a Mészárosok következő károknek eltávoztatására megengedte vala a Gubernium, hogy az husnak fonttya 2 krra emeltessék. Már pedig Isten kegyelméből ezen oka az hus drágaságának elmulván és mind az marhák szaporodván, mind pedig ezeknek árra sokkal alább szállván, tovább a közönséges jónak kárával a Mészárosok rend felett hasznát nevelni nem illendő; Mindazonáltal mivel úgy tapasztaltatik, hogy tavaszra kelve ugyancsak nevededni szokot a Marhának árra, hogy ebben is a Mészárosoknak panaszra okok ne legyen, úgy végezte a királyi Gubernium, hogy jul. első napjától fogva decz. utolsó napjáig másfél, Januárnak pedig első napjától fogva Jun. utolsó napjáig két krajczáron árultassék minden helyen az marha husnak fontya.“ (Vár. lev. 1765—40 sz.).

1770-ben egy szekér-széna 1 frt 42 kr, egy szekér fa 1 frt 3 kr, egy font hús 2 kr, egy kenyér 8 kr, egy kupa bor-eczet 12 kr, egy kupa lencse 5 kr, egy font hal 5 kr, egy kupa borsó 6 kr, egy csirke 3 kr.

1783-ban 1 font marhahús 2 kr. A kormányshék meghagyja a városnak, hogy egy „inspectort vagy commissariust“ nevezzen, ki ne csak a hús minőségére és mérésére vigyázzon, hanem az ár megállapításánál az időt és körülményeket is vegye figyelembe. (Vár. lev. 1783—144 sz.).

1797. A serház mellett fekvő harmadik mészárszék dobszó mellett kiadatott a többet ígérőnek 120 frtért oly feltétellel, hogy a marhahúsnak fontját félesztendeig 5 és félesztendeig 4 pénzen árulja. Köteles e mellett minden nap elegendő és jó húsról gondoskodni. A bérlőnek szabad sertéshúst minden nap, a hentések ellenben csak hétfőn, szerdán és szombaton árulhatnak.

1802-ben a mészárszék évi bére 260 frt. Félévig a húsnak fontja 6 kr és félévig 5 pénz.

1804-ben Kopár Márton, Kopár Kristóf, Kopár János és Pakulár Gergely veszik ki a mészárszékeket; a város ad nekik használatra ($6\frac{0}{10}$) 4000 frtot. És kötelezik magukat, hogy a marhahús fontját hét hétig nyolcz pénzen, azután pedig egész esztendőn át kilencz pénzen árulják. (Vár. lev. 1804—199 sz.).

3. *Fejezet. Dohányzás, halfogás, alma, löpor, vas, kasza, szappan, dohány, posztó, turó, sajt, korcsomabérlő, major, serház.*

„Künn tilos a dohányzás. A király rendeletet küldött Erdélybe. . . Nekünk is meg van parancsolva . . . ; tehát nagy büntetés terhe alatt eltiltjuk városunkban (gárkilinkh mér khághkhin mecs), hogy sem városi (hocs khághkheczi), sem idegen ne pipázzon (lulájov tábáké chemelu) sem az utcán, sem az udvaron, hanem mindenki csak saját házában.“ (Vár. lev. Örmény prot. I. köt. 412 l. 1728. júl. 18).

A halfogást 1736-ban haszonbérbe adja a város. Nem szabad sem a város határán: a Szamosban, sem Füzesen a patakban halat fogni, sem hálóval, sem horoggal, sem maszlaggal. Haszonbér évenként 180 frt. A ki e tilalom ellen vétene, minden egyes esetben fizet büntetésül két magyar frtot. (Örmény prot. II. köt. 190 l.).

Az alma-árulást is haszonbérbe adják. A vásárbiró veszi ki és árultatja: zsákkal, mértékkel; polturáért is ad. Ki árulni akar, évenkint 8 aranyat fizet a haszonbérlőnek. (Örmény prot. II. köt. 192 l.).

A löpor haszonbérleteért fizet (1736) Kovrig Márton a városnak évenként 10 aranyat. (Örmény prot. II. köt. 201 l.).

A vas árulásáért kaptunk 182 frtot. A ki a bérlő engedélye nélkül árul vasat, hat arany büntetést fizet. (Örm. prot. II. köt. 201 l.).

A kasza haszonbérében kapott a város (1738) 600 frtot. Másfelől kaszát hozatni nem szabad; bárki csak a haszonbérlőtől vehet. Az ocska kaszát a tulajdonos

használhatja; de se nem adhatja el, se használatra másnak nem adhatja. Büntetés 40 arany. (Örm. prot. II. köt. 202 l.). Ha jövő évben más ember venné ki haszonbérbe a kasza-árulást — és az idei bérlőnél maradna eladatlan kasza, úgy az tartozik ettől vétel-árban átvenni a maradékot bele számítva a hozatalt is.

A szappan és dohány haszonbére jövedelmezett a városnak évenként 137 (öt) magyar frtot. Vásárkor szabad bárkinek árulni: városinak úgy, mint idegennek. Más helyt esni szokott vásároknak is szabad bárkinek árulni szappant és dohányt. Büntetés 4 arany, melynek fele a városé és fele a bérlőé. (Örm. prot. I. köt. 202 l.).

A szebeni és brassói posztó haszonbérében kapott a város 1200 frtot. Kinek van kezdett végje, eladhatja. Büntetés 40 arany. (Örm. prot. II. köt. 203 l.)

A turó- és sajt-árulás haszonbére volt 38 magyar frt. (Örm. prot. II. köt. 204 l.).

Ha a korcsoma bérlője a feltételeket meg nem tartaná, 1000 magy. frt büntetést fizet. Ha vásárkor zsidók hoznának pálinkát, ezek addig nem árulhatnak, míg a bérlővel ki nem egyeznek. Vásárkor hordóval bármely tanácsbeli vehet pálinkát. A kolozsváriak rozsolist csak úgy árulhatnak, ha előbb megfizették a „taksát.“

Egy major ára 1752-ben: 10 arany -- 50 frt. (Örm. prot. II. köt. 431 l.). 1760-ban egy kert ára 125 frt és egy telek (melynek szélessége az utcán 10^o — 20 meter) 300 frt.

1754-ben már van serház a városon. (Örm. prot. II. köt. 436 l.).

4. *Fejezet. Hidvám, vásárvám.*

A némethi-i hidon — régi szokás szerint — vámot kell fizetni (himbig ál váamá bidervi vághuczhu szovoruthián koráh); csak a nemesektől, a mi jószágunk embereitől, a katonák- és papoktól nem veszünk vámot. (Örm. prot. 1795. III. köt. 442 l.).

A vásárvám egy évre 450 frt. „A vásárbiró bánjék jól az emberekkel és ne veszekedjék. Ha nemes ember

czédula nélkül küldene be eladás végett gabonát, úgy ezt jelentse be a birónak. Ha a borgói katonák vámmentességet nyernek, — a város a vásárbíró kárát megtéríti.“ (Örm. prot. 1785. III. köt. 447 l.).

5. *Fejezet. Napi bér, napszámos, épületszer.*

Egy 1780-ban kelt főkormányászéki rendelet értelmében a kőműves vagy ácsmester Szt-Györgytől Szt-Mihályig kap naponként 27 krt, a legény pedig 22 krt; ellenben Szt-Mihálytól Szt-Györgyig 24 illetőleg 21 krt; végre a napszámosok 15 illetve 12 krt kapnak.

1782-ben 1000 téгла 6 magyar frt, 20 darab kupáscserép 240; egy kőműves napi bére 72 pénz; de ha fenn az álláson dolgozik, 84 pénz. Egy napszámos 24 pénzt, a pallér¹⁾ 102 pénzt kapott. Egy szeméthordó kosár 5 kr, egy ásó 1 frt 12 kr, egy kötés-spárga 8 kr, egy vaslapát 84 kr, egy száll deszka 10 kr, egy seprő 2 kr, egy kötél 7 kr, 100 léczszeg 24 kr.

A verestoronyi zárhivatal (officium contumatialie) jelentése szerint egy „occa“ finom gyapjú 15, 16, 18 kr; egy occa juh-gyapjú 9, 10, 12 kr. A tömösi szorosnál elsőrendű báránygyapjú 13¹/₂ kr, a gyengébb 7¹/₂ kr. (Vár. lev. 1783—223 sz.).

6. *Fejezet. Piaczi árak.*

1784-ben egy véka buza 24 kr, egy mázsa szalonna 15 frt, 1 gyertya 1¹/₂ kr, egy kupa vaj 25 kr.

1785-ben 100 nyulbőr 38 frt, 1 kupa bor 7 kr.

1788-ban egy mázsa széna 3 kr, egy veder jó bor 18 kr, egy rövid ölfá (3' hosszú) 48 kr. (Vár. lev. 1788—314 sz.). A katonaságnak adandó kenyérből egy részlet („portio“, mely két fontot nyom) 3¹/₂ kr; egy font kenyérnek ára 1 poltra és félpénz. (Vár. lev. 1788—167 sz.).

Egy véka buza 24 kr, egy font fehér kenyér 3 kr, egy font zsemlekása 4 kr, egy font lisztláng (Mundmehl; „munt“-liszt, színliszt) 2¹/₄ kr. (Vár. lev. 1790—4 sz.).

¹⁾ Pallér: der Aufseher über eine Arbeit.

1794. Egy font mandula 30 kr, 1 font nádméz 106 kr, 1 font kávé 1 frt, 1 font rizskása 12 kr, $\frac{1}{4}$ font bors 20 kr.

Egy köből tiszta buza 2 frt, elegy buza 1.30, zab 28 és törökbuza 86 kr. (1799—104 sz.).

1800. szept. havában: egy köből tiszta buza 3.24, elegy buza 2.48, árpa 2.36, zab 1 frt, málé 2.48. Sertés-hús (bőrös) fontja 3 kr, bőr nélkül $2\frac{1}{2}$ kr, az új háj fontja 7 kr, új szalonna 6 kr. (Vár. lev. 1800—877 sz.).

1801. Egy köből tiszta buza 4 frt 24 kr, elegy buza 3 frt 36 kr, zab 1 frt 24 kr, törökbuza 2 frt 24 kr.

1802. Egy köből tiszta buza 4 frt 32 kr, vegyes 3 frt 24 kr, zab 1 frt 12 kr, törökbuza 2 frt 24 kr.

1804. Egy köből tiszta buza 5 frt 20 kr, elegy buza 4 frt, zab 1 frt 20 kr, törökbuza 1 frt 48 kr.

1805. Egy köből tiszta buza 8 frt, elegy buza 6 frt 42 kr, zab 2 frt 42 kr, törökbuza 6 frt 42 kr. (junius).

1806. szept. havában egy köből tiszta buza 8 frt 32 kr, elegy buza 7 frt, zab 2 frt, törökbuza 6 frt 36 kr.

A perzselt sertés-húsnak fontja 6 kr, bőrös szalonnával 8 kr, új háj 21 kr, új szalonna 18 kr. Ezen árakat a közgyűlés állapította meg, a keresztülvitel a főorator kötelessége. (Vár. lev. 1806—1148 sz.)

1807. márcz. Egy köből tiszta buza 12 frt 24 kr, elegy buza 10 frt 52 kr, zab 4 frt, törökbuza 9 frt 44 kr.

1809. A tiszta buza vékája 2 frt, elegy buza 1 frt 24 kr, rozs 1 frt 08; 1809 márcz. Egy köből tiszta buza 7.58, elegy 5.44, zab 2.32, málé 4.44, márcz. Egy köből tiszta buza 8.24, elegy 6.12, zab 3.24, málé 4.18. (1809 szept.).

1810. jún. Egy köből tiszta buza 11.04, elegy 8.30, zab 4.24, málé 4 frt.

1812. aug. Egy köből tiszta buza 36 frt 10 kr, elegy 33 frt, zab 12 frt, málé 30 frt,

1812. decz. negyedik hetében: egy köből legszebb buza 7 frt 36, közepszerű 6.36, alávaló 6.24, rozs 4.24, árpa 4.12, zab 3.12, málé 5.30. Egy mázsa széna 3 frt; egy pár legjobb ökör 108 frt, közepszerű 88 frt, alávaló 56 frt; egy pár legjobb tehén 23 frt, közepszerű 16 frt,

alávaló 10 frt; 1 font marhahús 4 kr, egy font faggyúgyertya 30 kr. (Vár. lev. 1813. 21—28 sz.).

1813. márcz. Egy köből legszebb buza 6.30, közepes 5.30, alávaló 4 frt; rozs 3 frt, árpa 3 frt, zab 3 frt, málé 4.36; egy mázsa széna 3 frt, egy pár legjobb ökör 150 frt, középszerű 120, alávaló 80 frt; egy pár legjobb tehén 55 frt, közepes 42, alávaló 35 frt; egy font marhahús 4 kr, egy font faggyúgyertya 36 kr. Egy kupa ser 13 kr. (Vár. lev. 1813—372 sz.).

Egy bika 1759-ben 24 frt 13 kr. Egy kecske 3.60 kr. Egy köből tiszta buza 8.36, közepes 7 frt, alávaló 4 frt; árpa 3.42, zab 3.54, málé 5.24; egy mázsa széna 4 frt; egy pár legjobb ökör 136 frt, közepes 116 frt, alávaló 66 frt; egy pár legjobb tehén 54 frt, közepes 47, alávaló 41 frt; egy font hús 4 kr, 1 font gyertya 27 kr. (Vár. lev. 1813—1172 sz.).

Egy köből legszebb tiszta buza 12, közepes 10, alávaló 7 frt, zab 4 frt, málé 6 frt; egy pár legjobb ökör 114 frt, közepes 94, alávaló 52 frt; egy pár legjobb tehén 42, közepes 34, alávaló 33 frt. Egy font gyertya 30 kr, egy font hús 5 kr. (Vár. lev. 1814 ján. 20.). Egy köből legjobb buza 17, közepes 13, alávaló 9.30; árpa 7 frt, zab 4 frt; egy mázsa széna 2 frt. Egy pár legjobb ökör 188 frt, közepes 168 frt, alávaló 136 frt. Egy pár jó tehén 96, közepes 82, alávaló 73 frt. Egy font marhahús 5 kr, egy font faggyúgyertya 1 frt.

1814. okt. 15. Egy font bőrös-pecsenye szalonnával 12 kr, szalonna nélkül 10 kr, perzselt 8 kr, sótalan háj 30 kr, új szalonna 24 kr.

1815. Egy köből tiszta buza 24 frt, közepes 20, alávaló 17 frt; rozs 15.36, árpa 11.30, zab 9.30, málé 12 frt; egy mázsa széna 2.30; egy pár legjobb ökör 222, közepes 212, alávaló 194 frt; egy pár legjobb tehén 136, közepes 124, alávaló 116 frt; egy font hús 6 kr, egy font gyertya 1 frt.

A bőrös-pecsenyének fontja, melyen a szalonna rajta van, 9 kr; ha le van vágva róla 2-3 ujjnyira, 8 kr; perzselt sertéshúsnak fontja 7 kr, egy fontos kolbász 12 kr,

a sótalan szalonnának fontja 14, az új hájnak 18 kr. (Vár. lev. 1820—1833 sz.).

A bőrös-pecsenyének fontja (melyen rajta van a szalonna) 7 kr, a melyről 3—4 ujjnyira le van vágva, 6 kr, a perzselt sertéshús fontja 5 kr, egy fontos kolbász 10 kr; a sótalan szalonnának fontja 12 kr, a sótalan új háj fontja 16 kr. (Vár. lev. 1822—1859 sz.).

Egy véka tiszta buza 9 frt, elegy 6.30, közepes 4.48, rozs 4.12, árpa 2.48, alakor 2.24, málé 2.48; egy véka burgonya 36 kr, egy mázsa széna 1.20, egy pár jó ökör 220 frt, közepes 140, alávaló 90 frt; egy pár jó tehén 45, közepes 34, alávaló 26 frt; egy pár ökör-bőr 34, egy pár tehénbőr 28, egy mázsa nyers faggyú 18 és egy mázsa száraz faggyú 19 frt; 1 font marhahús 6 kr, egy hosszú öl tűzifa 15 frt, egy rövid öl 11 frt. (Vár. lev. 1827. május).

Egy köből tiszta buza 8 frt, elegyes 6.12, alávaló 4 frt; árpa 2.24, alakor 1.24, zab 1.24, törökbuza 3.36; egy véka burgonya 21 kr, egy mázsa széna 1.30; egy pár jó ökör 200 frt, közepes 150, alávaló 80 frt; egy jó tehén 40, közepes 32, alávaló 25 frt; egy pár jó ökörbőr 34, egy pár jó tehénbőr 22; egy mázsa nyers faggyú 21, száraz 24 frt; 1 font marhahús 4 kr.; egy hosszú öl tűzifa 18, rövid 11 frt. (1825. decz. hó).

Egy köből tiszta buza 10 frt, közepes 7, alávaló 5 frt, rozs 4.24, árpa 2 frt, alakor 2.40, zab 2.20, málé 4.24, a burgonya vékája 40 kr, egy mázsa széna 3 frt; egy pár jó ökör 230 frt, közepes 110, alávaló 75; egy pár jó tehén 40, közepes 30, alávaló 26 frt. Az ökörbőr párja 34, tehénbőr párja 20 frt; egy mázsa nyers faggyú 19, száraz 24 frt; 1 font marhahús 5 kr; egy hosszú öl tűzifa 18, rövid 12 frt. (1838. február).

1828. okt. havában: egy köből tiszta buza 8 frt, elegy 6.24, alávaló 5.12, rozs 4.48, árpa 3.12, alakor 2, zab 2, málé 5.36; egy véka burgonya 30 kr., egy mázsa széna 1.10; egy pár jó ökör 230, közepes 125, gyenge 110 frt; egy pár jó tehén 50 frt, közepes 42, gyenge 32; egy pár ökörbőr 40, egy pár tehénbőr 37; egy mázsa nyers faggyú 35, száraz 37 frt; egy font faggyúgyertya 36

kr, egy font marhahús 7 kr, egy hosszú öl tűzifa 18, rövid öl 12 frt.

1829. febr. havában: egy köből tiszta buza 9 frt, közepes 7, alávaló 5 frt; rozs 3.20, árpa 2.40, alakor 1.20, zab 1.20, málé 2.12; egy véka burgonya 30 kr, egy mázsa széna 1.30; egy pár jó ökör 250, közepes 150, alávaló 90 frt; egy pár jó tehén 50, közepes 40, alávaló 35; egy pár ökörbőr 34, tehénbőr 21; nyers faggyú mázsája 23, száraz 25 frt; egy font faggyúgyertya 30 kr, 1 font marhahús 5 kr, hosszú öl tűzifa 20, rövid 12 frt.

Egy köből tiszta buza 6.40, elegyes 6.24, alávaló 4.32, rozs 3.20, árpa 2.40, alakor 2 frt, zab 2 frt, törökbuza 2.40; a burgonya vékája 36 kr; egy mázsa széna 1.40, egy pár jó ökör 290, közepes 150 frt, alávaló 105 frt; egy pár jó tehén 80 frt, közepes 60, alávaló 50 frt; egy pár ökörbőr 34 frt, egy pár tehénbőr 25 frt; egy mázsa nyers faggyú 32 frt, száraz 34 frt; egy font marhahús 9 kr, egy hosszú öl tűzifa 20 frt, egy rövid öl 12 frt. (Vár. lev. 1830—454 sz. ápril hava.).

1831. július. Egy köből tiszta buza 13.20, elegyes 10 frt, közepes 8 frt; rozs 7.20, árpa 3.36, alakor 3, törökbuza 12 frt; egy véka burgonya 48 kr; egy mázsa széna 1.20, egy pár jó ökör 233, közepes 142, alávaló 105 frt; egy pár jó tehén 62, közepes 48, alávaló 38 frt; egy pár ökörbőr 40, tehénbőr 38 frt; egy mázsa nyers faggyú 26, száraz 29 frt; egy font faggyúgyertya 36 kr; egy rövid ölfá 7.14 frt, hosszú öl 10 frt.

1832. márcz. hó: Egy köből tiszta buza 10, elegyes 8 frt, közepes 6.24, rozs 5.20, árpa 3.12, alakor 2.44, zab 2.24, málé 6 frt; a burgonya vékája 36 kr; egy mázsa széna 1.30; egy pár jó ökör 240, közepes 130, alávaló 110 frt; egy pár jó tehén 60, közepes 46, alávaló 32 frt; egy pár ökörbőr 40, tehénbőr 36 frt; egy mázsa száraz faggyú 30, nyers 28 frt; egy font faggyúgyertya 36 kr, 1 font marhahús 7 kr; egy hosszú öl tűzifa 17, egy rövid öl 11 frt.

1833 elején: Egy öl kö 9 frt, egy szekér mész 6 frt; 1000 téglá 9 frt, 1 szekér porond 15 kr, 1000 zsendely 3.20, egy pár deszka 30 kr, 1 pár lécz 15 kr, 1 szál

szarúfa 20 kr, egy öt-öles fenyőgerenda 1.30, egy tölgyfa gerenda 3 frt, egy tölgyfa-deszka 1.12, egy postadeszka 1.12, egy mázsa vas 20 frt, 1 font vas 12 kr, 1 pilonszeg 3 kr, száz cigány-szeg 24 kr, 1000 zsendelyszeg 1 frt, egy font vas-pléh 18 kr.

1834 ápril havában: Egy köből jó buza 12 frt, elegyes 10, alávaló 9 frt; rozs 8, árpa 4.24, alakor 4.48, törökbuza 8.48, a burgonya vékája 1.12, egy mázsa széna 4.40. Egy pár jó ökör 250 frt, közepes 140, alávaló 120 frt; egy pár jó tehén 70, közepes 50, alávaló 40 frt. Egy pár ökörbőr 40 forint, tehénbőr 34 frt; egy mázsa nyers faggyú 26, száraz 30 frt. Egy font faggyúgyertya 36 kr, 1 font marhahús 8 kr, egy hosszú öl tűzifa 18 frt, rövid 11 forint.

1836. májusban: Egy köből tiszta buza 5.12, közepes 4.24, elegyes 3.20; rozs 1.76, árpa 2.24, alakor 1.20, zab 1.36, törökbuza 1.24, a burgonya vékája 24 kr, egy mázsa széna 1.12; egy pár jó ökör 270, középszerű 153, alávaló 138 frt; egy pár jó tehén 70, közepes 53, gyenge 42; egy pár ökörbőr 50, gyenge 33 frt, a nyers faggyú mázsája 39 frt, szárazból 45 frt; egy font faggyúgyertya 40 kr, egy font marhahús 7 kr; egy hosszú öl tűzifa 16 frt, rövid 8 frt; egy öl kö 9 frt; egy véka mész 15 kr, ezer téglá 9 frt, egy szekér porond 9 kr, egy kalangya nád vakolt padlathoz (stuccatur) 24 kr, 1000 zsendely 3.10, egy pár deszka 36 kr, egy pár lécz 10 kr, a darab szarúfa 20 kr, öt-öles fenyő-gerenda 1.30, egy tölgyfa-sas 1 frt; ácslegény napi bére 1.40, napszámos 30 kr, egy mázsa vas 20 frt, 1 font vas 12 kr, pilonszeg 3 kr, 100 léczszeg 50 kr, 1000 zsendelyszeg 1.20. (Vár lev. 1836 év.)

1838. szeptemberben: Egy köből tiszta buza 8 frt, elegyes 5, közepes 4 frt; árpa 2.40, alakor 2, zab 2, törökbuza 2.80; egy véka burgonya 12 kr, egy mázsa széna 40 kr; egy pár jó ökör 285, közepes 185, alávaló 140 frt, egy pár jó tehén 85, közepes 58, alávaló 44 frt; egy pár ökörbőr 55, tehénbőr 44 frt; a nyers faggyú mázsája 33, a szárazból 37 frt; egy font faggyúgyertya 36 kr, egy font marhahús 7 $\frac{1}{2}$ kr, egy hosszú öl tűzifa 28, a rövid 18 frt.

1841. Egy köböl (= 4 erdélyi véka) tiszta buza 8.30, elegyes 7.30, közepes 7 frt; rozs 5.30, árpa 5, alakor 3, zab 3.20. (1841. febr. 20).

1845. júl.: Egy köböl tiszta buza 11.20, elegyes 8.15, közepes 7.15, rozs 6.30, árpa 6, alakor 3.40, zab 3.40.

1845. szept. Egy köböl tiszta buza 12 frt, elegyes 9.30, közepes 8.30, rozs 7 frt, árpa 6.30, alakor 3.20, zab 3.20.

1846. ápril.: Egy köböl zab 4.30, egy mázsa széna 1.40, egy mázsa szalma 1.20.

1847. jún. 19-én: Egy köböl tiszta buza 26 frt, elegyes 21, közepes 16 frt; rozs 15, árpa 15, alakor 7 frt, zab 6 frt.

1847. decz. 11. Egy köböl tiszta buza 15 frt, elegyes 13, közepes 12, rozs 11 frt, alakor 3.30, zab 4 frt.

1848. július: egy öl kő 15 váltó frt, egy véka mész 15 kr, ezer téglá 10 frt, egy szekér porond 15 kr, egy kőmives legény napi bére 1.40, 1000 zsendely 4 frt; egy pár fenyő-deszka 50 kr, egy pár lécz 10 kr, egy darab öt-öles fenyőgerenda 1.40, egy négy-öles tölgyfa-gerenda 4 frt, egy darab sasfa (tölgy) 1 frt; egy ácslegény napi bére 1.40, egy mázsa vas 30, 100 léczszeg 36 kr, vaspléh fontja 25 kr; egy köböl tiszta buza 10.30, elegyes 9 frt, közepes 8, rozs 6 frt, alakor 3.20, zab 3 frt 20 kr.

Egy köböl (4 véka) tiszta buza 13.30. elegy 11.30, közepes 9.30; rozs 8.30, alakor 4.30, zab 4.30. Egy öl kő 15 frt, 1 véka mész 30 kr, 1000 téglá 12.30 kr, 1 szekér porond 18 kr, kőmives legény 1 napra 1.30 kr; 1000 zsendely 6 frt, 1 pár fenyő-deszka 1.20; 1 pár lécz 15 kr; 1 db 3 öles szarúfa 1 frt. 1 mázsa vas 30 frt. Egy köböl törökbuza 6.30; 1 véka burgonya 2.30, 1 mázsa széna 2.30; 1 pár jó ökör 260 frt, középszerű 200, alávaló 160; 1 pár jó tehén 80 frt, közepes 65, alávaló 55 frt; 1 pár ökörbőr 50 frt, tehénbőr 30 frt; 1 mázsa nyers faggyú 30, száraz 40 frt; 1 font faggyúgyertya 48 kr; 1 font marhahús 10 kr; 1 öl (hosszú) tűzifa 23, rövid 13 frt. (1849. január hó).

7. *Fejezet. „Szkumpia.“ Szattyángyár Egerben.*

A főkörmányszék jelenti, hogy Bor, Gros és Erdöhát hunyadmegyei helységeiben is található „szkumpia.“ (Vár. lev. 1773—67 sz.). Erről a jelentésről azért teszek itt említést, mivel timáraink (szurubdsi) ezt a növényi festőanyagot, mit a szattyánkészítésnél használtak, — külföldről hozatták.

Mivel Egerben (Magyarország) is termett „szkumpia“ (növényi festék, a piros szattyán festéke), ez a három szamosújvári örmény timár, u. m.: Katona Lukács, Czetz Márton és Lengyel Kajtán ott (Eger) szattyángyárt, melyben munkavezetőjük: Álacs Bogdán husz évig (1778—1798) dolgoztatott, állított. Azután megszűnt a gyár és a munkások haza jöttek. (Vár. lev. 1798 év.)

8. *Fejezet. Gabonát nem szabad nyereségre venni.*

„Tapasztaltván, hogy a gabonának ára nem hogy alább szállana, hanem minden heti vásáron inkább és inkább nevededik; ennek pedig főoka az lenne, hogy nemcsak az idevaló városbeli némely polgárok, hanem még a külsők is a piacra hozott gabonát nyereségre felszedik; mivel ezen cselekedet a publicumra nézve igen káros: azért rendeltetik és parancsoltatik, hogy minden városi gazda csak annyi buzát vagy más akármelyféle gabonát vegyen, mennyi házi szükségére elégséges. A nyereségre vett gabona el fog confiscáltatni. A külsők csak 10 óra után és csak is házi szükségekre vehetnek gabonát.“ (Vár. lev. 1805—927 sz.).

9. *Fejezet. A szegények gabonáját a város örölteti.*

A nagy árvíz elvitte a gátat: a malmok nem járnak; azért a hesdái darabantokból berendelt a város minden héten kedden hármat, három szekérrel, hogy a város szegény lakóinak gabonáját ingyen vigyék őrlésre Fűzesre, vagy Péterházára. (Vár. lev. 1805—960 sz.).

10. *Fejezet. A hal „limitatio“-ja.*

Észre vevén a választott közönség azt, hogy a „halat hallatlan drágán árulják,“ — azért ezután a város „limitál-

tatta“ azt: Egy font harsa 21 kr, egy font a nagy potykából 16 kr, egy font a kis potykából 12 kr; egy font a nagy csukából 15 kr, a kicsiből 10 kr; egy font a nagy kárász- és cigányhalsból 12 kr, a kisebb kárász- és cigányhalsból 6 kr. (Vár. lev. 1807—46 sz.).

11. *Fejezet. Árszabály a mesteremberek számára.*

1758. febr. 10-én a tanács a különböző mesteremberek számára a következő árszabályt állapítja meg.

1. Férfi kontus (kabát) 1 frt, nadrág 48 kr, szegő nélkül 34 kr, mellény 60 kr.

2. Női mente 3 frt, másodrendű 1 frt, díszes mellény 2 frt, másodrendű mellény 1 frt 20 kr; magyar mellény 1 frt 40 kr, egyszerű mellény 60 kr; bőr ködmöny (*υποδωμνι*: gréczkál) 1 frt 68 kr, fejkötő 1 frt 20 kr.

3. A szöcs, ha férfi kabátot mállal (gusájov) bélel, kapjon 1 frtot, de ha női mentét bélel mállal, kap 1 frtot.

4. Csizmadia férfi csizmát csinál (a megrendelő ad anyagot) 48 krért, talpal 20 krért; női csizma fasarokkal 60 kr; sarkatlan csizma (*αυτοβυτ*: dáphág) 30 kr; fasarokkal ellátott fejtelt csizma 40 pénz. — Egy pár új csizma 2 frt 72 pénz, egy pár fejtelt csizma 1 frt 36 pénz; szattyán (*βελουστ*) fejtelt 1 frt 20 kr, női új fasarkú csizma 1 frt 70 pénz, fejtelt női csizma fasarokkal 1 frt, sarkatlan fejtelt csizma 68 pénz.

12. *Fejezet. Faültetés. Marhadög. Sáskák.*

„Hogy az emberek fa dolgában ne szükölködjének, a torf-fal való élés helyett hasznosabbnak állítja — a főkormányshék — az efféle szükölködő helyeken lakó embereket ösztönözni arra, hogy eper-, füz- és gyümölcsfákat ültessenek. Melly szerint parancsoltatik a Magistratusnak, hogy minden gazdával 20 füzfát a mocsaras helyeken, a fővényes helyekbe 10 eperfát és e mellett egyébféle gyümölcsfákat is, de kivált szilvafát legalább is huszat ültettessen a következő tavasszal. (Vár. lev. 1788—41 sz.).

1788 év nov. és decz. havaiban marhadög uralkodott a városban és a vidéken. Ebben az évben volt

városunkban 526 marha; ezek közül megbetegedett 399, elpusztult 101, megmaradt 425 darab marha. (Vár. lev. 1788—288 sz.).

„Az elmúlt időkben kedvetlenül tapasztaltatott, hogy a sáskákat, ezen mindennemű gabonákat, füveket megemésztő s közönséges nagy pusztítást okozó bogár-nemét más móddal elkergetni nem lehet, hanem hogy ha az emberek nagy számmal egybegyülvén, harangokkal és egyéb mindennemű zörgő eszközökkel, lövöldözésekkel, kiáltozásokkal lármát csinálnak, s kivált hogy ha a szél is azoknak visszafelé nyomásokban, üzésekben segítségül legyen; mindazonáltal a dolognak kimenetele aztat bizonyította, hogy emberi fáradhatatlan szorgalmatosság által lehet azokat tökéletesen kiirtani, hogy ha t. i. az emberek mentől nagyobb sokasággal reájok menvén azokat megöldösik, tojásaikat kipusztítják, illy móddal tsak ezen kártékony bogár nemének tovább tenyészésének elejét lehet venni.“ (Vár. lev. 1797 év).

13. Fejezet. Pénz. Építő-tiztség. A korcsomák hasznobére. A város bevétele. Malmok.

Banko-czédulák bocsáttatnak ki 1784-ben. (Vár. lev. 1797—142 sz.).

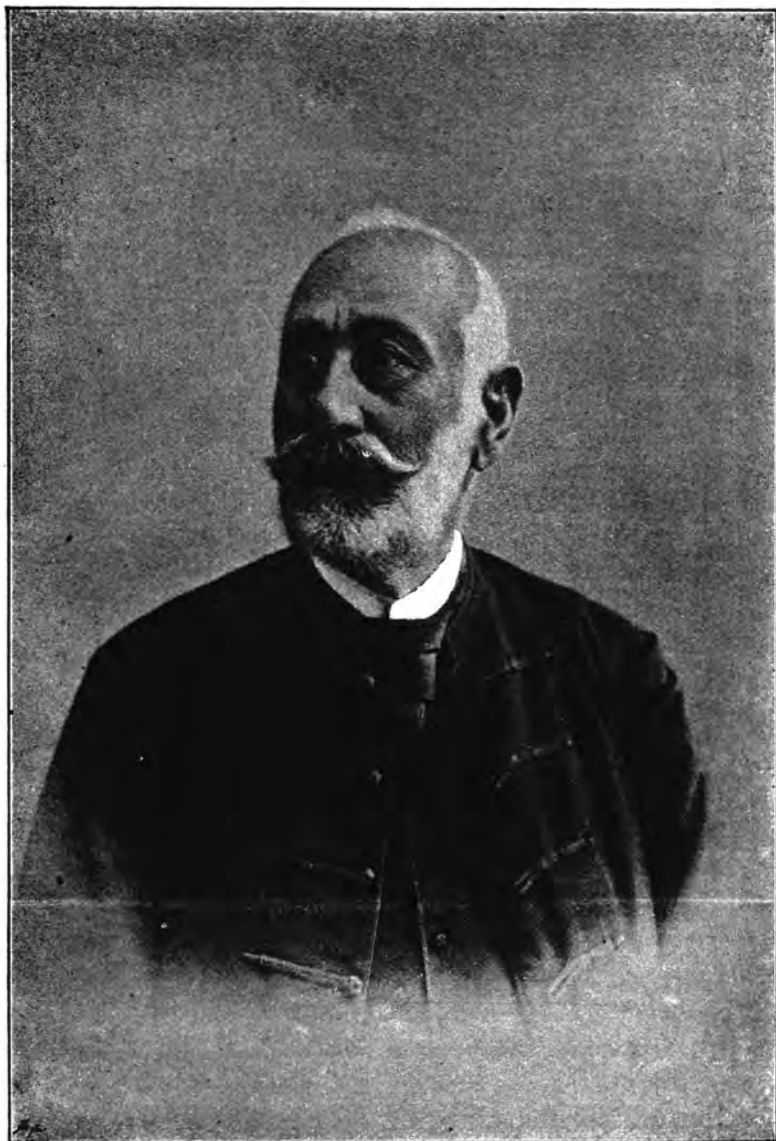
Az első banko (egy és kétforintos papir pénz) 1800-ban bocsáttatott ki. (Vár. lev. 1800—632 sz.).

Egy-, három- és hatkrajzáros rézpénz veretik. (Vár. lev. 1800 év).

1802-ben kiment a forgalomból a 12 krajzáros pénz; azonban a kamarai pénztár („cameralis cassa“) az ilyen pénzből álló tőkét $4\frac{0}{100}$ mellett elfogadja kölcsönbe. (Vár. lev. 1802—718 sz.).

Dobszó mellett hirdették ki, hogy az utcák felől ezután senki se építtessen addig, míg be nem jelenti szándékát a főbirónak, hogy építő-tiszteket („oculator“) rendeljen ki. (Vár. lev. 1799—456 sz.).

A korcsomák évi hasznobére 1760-ban 3800 frt, a mészárszékeké 1480 frt.



„Szamosújvár kiváló fiai“ :

Szongott Jakab volt országgyűlési képviselő.

A város bevétele 1770-ben 41811 frt, kiadása 32085 frt; maradék 8776 frt.

A város tizkövü malmai 1802-ben 2500 frt haszonbérért adattak ki. (Vár. lev.).

14. Fejezet. „Málé-földek“.

„Ezen szabad kir. város territoriumán egy lakos is külső szántó- és kaszálóföldet nem birt s ma actu sem birsenki is, hanem a *communitas titulo Allodii bir* 56 juger. szántóföldet, $154\frac{3}{4}$ juger. szénaföldet, a mint ezt ab Anno 1776—1789. tábellák világosan exhibeálják és megmutatják, hogy egy *privatus* városi lakos sem bir semmi extra villanumot.

Történt ugyan, hogy ennekelőtte való esztendőben *erga Censum* mint maga *Allodium*ából a *communitas* egy-egy kevés 2 vagy 3 kupányi máléföldet adott olyan embereknek, a kik *Instantiájukkal* a Magistratust megtalálták, de ez csak esztendei hasznára adatott.

A mostani földmérés alkalmával (1789 év) a város *commune* Paskuuma a lakosok között papiroson felosztott, de ez *effective* nem bíratott a lakosok által, minthogy 1) kevés, 2) a mi lakosaink kereskedők s azután az *oeconomia* után nem járhatnak.

A mint feljebb megmondottuk — a tabellákat exhibeáljuk — a melyből világos, hogy egy *Privatus civis*ünk is külső örökségeket nem bir, hanem ben a Városon maga lakházat *Telkestül* és majorjait.

1788-ban csak 56 jugerumnyi szántóföldünk és $154\frac{3}{4}$ jugerumnyi rétünk volt; ellenben az utolsó méréskor (1789) 151 juger szántóföld és $382\frac{1}{2}$ jug. rét, — következésképen 95 jug. szántófölddel és $227\frac{3}{4}$ jug. kaszálóval találtatott több.

Minthogy ezen mostani szab. kir. város ezelőtt Felsőges Boldog emlékezetű örökös Fejedelmünk M. Teresiától *privilegialiter conferáltatott* volt, úgy is bíratott, mind közönséges Társaságtól; nem volt itten s ma is nintsen egyik *privatus civis*nek extra villanuma, hanem az egész *terrenum a communitasé* volt.

A nemes *communitas* maga szabad akarattából — mint *Allodium*ből — hol egy helyt, hol más helyt adott a civiseknek egy-egy kis málé, avagy dinnyeföldnek (későbbi írás „*arendába*“), de asztat nem ragasztotta perpetualiter egy civisnek is *proprietas*-sává avagy *hereditarium*ává.

Most már felséges urunk kegyelmes *Parantsolattya* melet minden szántó és kaszálóföldek *Geometrice* felmértettek: tetszett a nemes *communitas*nak minden *individuum*nak egy-egy keveset *excindalni* és aztat a *dimensionis operatione* beiktatni; de ezen *birodalmok* (*birtokok*) a *Civisek* által nem e szerint *biratott*, hanem — a mint feljebb megiratott — *juxta bene placitum Magist.* osztatott egy-két esztendeig... nem volt itt senkinek bizonyos *possessuma*.“ (Vár. lev. 1789—217 sz.).

Ezen levéltári akta világos szavai szerint tehát a múlté földek a városéi voltak és így joggal vehette vissza azokat a polgárság kezéből néhány évvel ezelőtt, midőn azok jövedelmét kulturális célra fordította!

Ezt tanúsítják a következő akták is:

1846 márcz. 7-én tartott tanácsi és esküdt közönségi elegyes gyűlés jegyzőkönyvének 4. pontja szó szerint ezeket mondja: „A földek csak is 32 esztendőre és nem örökös tulajdonul adatnak, hanem használatul, a felosztás idejétől számítandó 32 év kitelteig.“

A kir. főkörmányszék aug 1—9081 szám alatt kelt rendeletében azt kérdi a tanácstól, hogy *Fürster Henrik*, *Ulrich Ignác* és *Benthe János* helybeli *birtokos lakosok*tól a közelebbi *kukoriczaföld kiosztásakor* elvett földrészek vétel-árát, melyet a vevők az eladónak netalán ki is fizettek, a földrészeknek tőlök lett elvételekor a választott közönség megfordította-e vagy sem? A választott közönség a kérdésre a többek közt ezt a feleletet adja: „Miután a kérdéses földek a választott közönség saját örökösen megvásárolt *birtokai* s azokat mint sajátjait csak ideiglenes használatra és pedig azok felett a szabad rendelkezés fenhagyásával osztatta ki a háztelek-*birtokos polgárai* között, a panaszosoknak az újabb kiosztáskor egy fillért sem tartozott visszafizetni annyival inkább sem, hogy a panasz-

lók eddig birt földeket előbbeni birtokosai is, mint nem sajátjukat örökösen el nem adhatták.“ A tanácsnak 1847 okt. 23-án tartott üléséből Placsintár Bálint h. főszónok, Voith Márton jegyző.

„Miután ezen örökösen megvásárolt városi territoriumra a dicső fejedelmek által szabadalmakkal ellátott családok telepedtek le és itt várost alapítottak, — azon igen szűk határunkból, mely a várost körülövedzi, a városi szükségletrevalót, pl. a városi igavonó marhái számára kellő legelőket és szénaréteket kiszakították; a mi ettől fenmaradt, abból egy kevés közlegelőt külön választva, a többi még kevesebb részt magok között ideiglenes használatra kiosztották, teljes jogot tartva ahhoz, mit pénzükön vásárlának vala meg. Így eredtek a városi nyilak, melyek előbb szőlőnyilakból is állottak, de a melyek később közlegelővé alakították át. — Igen természetes, hogy ezen városi javadalomban eleinte csak benszülött birtokos részesedett és azon hivataloskodó, kit a városi előljáróság szolgálatjáért ajándékképen kívánt megjutalmazni, ha szinte nem is vala benszülött. Miután városunk kir. várossá lett, kötelezte magát, hogy jogait mindazokkal megoszssa, kik egyéniség és birtok tekintetében magokat képessé tevén a polgárosodásra: arra valóban fel is vették.“ (A kormány-székhez a város által felterjesztett feliratból. Vár. lev. 1847—786 sz.).

15. Fejezet. A város belső és külső birtokai.

I. A város belső birtokai 1798. szept. 25-én hat évre haszonbérbe adattak:

1. A „Fácsebinye“-fogadó ¹⁾ évi haszonbére 815 frt,
2. A piaczi vendéglő 900 frt, 3. A „Hurdukáta“ 302 frt,

¹⁾ Volt idő, midőn az 1. és 4. alatt említett fogadók bérlői mindketten „Ászvádur“ (Bogdán) nevet viseltek; a nép tehát az 1. alatt említett fogadót megkülönböztetőleg — bérlőjének jótékony-ságáról — „face bine“ (román szavak: jót tesz) fogadónak nevezte. Nehány év óta ez az épület nem fogadó; a város azt az örva-intézetnek ajándékozta, mely abból bérházat csinál. Csak azután lesz tehát ez az épület igazán „fácsebinye“; mert eddig, míg fogadó volt — a közerkölesiség szempontjából nézve — bizony rosszat csinált (face rev).

4. A barompiacon levő „hegyalatti“ fogadó 600 frt, 5. A „Karli“ fogadó²⁾ 400 frt, 6. A „hosszú“-fogadó³⁾ a hídvámmal együtt 834 frt, 7. A tiz kövű malmak 2660 frt, 8. Bolt a főpiacon,⁴⁾ melyben zöldséget és szalonnát árultak (forrix in foro publico pro vendendis plantis et larido destinata) 200 frt. 9. A piaczi vám 510 frt.

II. Külső birtokok:

1. Némethi és Péterháza „kuriával“, két koresomával, egy négykövű malommal, a „colonusok“-tól bordézsmaival, robottal 3201 frt, 2. Ördögös-Füzes a vasas-szt-iványi és szépkenyerű-szt-mártoni részletekkel 2000 frt, 3. Ormány, a dengelegi, péntek-i részszel és deés-aknai szőlővel 900 frt, 4. Torda-Vilma, Lápos és Domokos; kuria, fogadó, robot, a colonusoktól dézsma 601 frt, 5. A bálványos-váraljai darabontok dézsmát adnak, minden ház után 1 frt 30 kr taksát, egy pár marha után 2 frt 30 krt — 182 frt, 6. Mikola kuriával, egy sessioval Boncznyiresen, korcsoma, dézsma 142 frt, 7. Kőrő kuriával, két koresoma, dézsma, földek 500 frt, 8. Hesdái fogadó 136 frt. (Vár. lev. 1799—85 sz.).

1781-ben volt a város határán 56 hold málé föld, 36 hold közlegelő, 10 hold kaszáló; „vinetarum cultui subjectarum octalitates 2¹/₄.“ (A legelő után mondja az akta: „Conversae sunt in hoc Pascuum vineae, antea quidem cultae, nunc vero ob sui sterilitatem et situationis maleficium desolatae et in pabulationem derelictae“); 6³/₄ hold gyümölcsös kert. E szerint a szőlőhegy művelésével (szőlőkertek) 1781-ben hagytak fel. A megmaradt egyetlen szőlőkert tőkeit ezelőtt ötven évvel szedték ki és a kertet beültették gyümölcsfákkal.

²⁾ Egyik bérlőjének nevéből (Karl = Károly) neveztetett el így.

³⁾ Italt pohárszámra csak négy koresomában (Hosszufogadó, Karli, Fácsebinye, Hegyalatti fogadó) volt szabad árulni. Más helyeken („billiárdház,“ kávéház, bálház . . .) csak palaczkkal és kancsóval árulhattak. (Vár. lev. 1801—17 sz.).

⁴⁾ A mostani tanácsház előtt feküdt, nem messze a régi tanácsháztól.

16. *Fejezet. Tűzrendészet.*

Tanácsunknak mindenre kiterjedő gondoskodása örködött a felett is, hogy polgártársaink a tűz veszedelmétől lehetőleg mentve legyenek; azért mindenha nemcsak megtette a szükséges előleges intézkedéseket, hanem még tűzoltászati szabályzatot is alkotott és gondoskodott arról, hogy a polgárok azt pontosan meg is tartsák. A tűzrendészet körébe tartozó egyik czélszerű intézkedéséről itt említést is teszek:

1778. január havában egy állandó bizottságot küld ki, melynek szigorú kötelességévé teszi, hogy minden két hétben a házakat sorban megvizsgálják. A bizottság elnöke Márkovics Minász fia Márkus, a tagok pedig a következők: Geron Kristóf, Gergely és Bogdán; Gárábéd Minász, Tüzes Szakó (Izsák); Fégulyán Jakab, Izsák és Vártán, Pánicz Vártán, Kristóf Vártán, Gordul János és veje Szöcs Danig (Dániel) és Thumán, Lálhegoscár Péter és Bérka Péter (17). Ezen bizottság részére készített örmény nyelvű utasítás magyar fordítása így hangzik:

A fent megnevezett tagok engedelmeskedjenek elnöküknek és tartoznak minden két hétben egyszer szombaton a házak kéményeit megnézni. A hol valami baj-, hiányra, fogyatkozásra akadnak, négy „potrák“ (poltura) pénz büntetést vegyenek; az engedetlen három magyar frttal büntetessék. A bizottsági tagok közül az, ki soros és mégis elmulasztaná utcájában a házak megvizsgálását, három magyar frt büntetést fizet. A bizottság tartozik a majorok közé is elmenni és nézze meg az örmények, magyarok, oláhok, cigányok házeit is; sőt menjen el a „palota“ (քուրթան: khurthán, — így nevezték azt az épületet, melyben 1717—1736-ig Pataki és Klein görög kath. püspökök laktak) területére is. Az elnök letett esküjéhez hiven számoljon el a tanácsnak a büntetéspénzről és a zálogokról. Ha ezen házvizsgálók valamely ház pitvarába lépnek, ne kérdezzék azt, hogy: „Takaritva van-e a kémény“? — hanem magok nézzék meg, hogy van-e a kéményben korom. A hol kormot kapnak, négy potrák büntetést vegyenek. A zálogot csak nyolcz potrákkal lehet kiváltani;

a mely gazda ellenkezne, az három magyar frt büntetést fizet. De ha — mitől Isten őrizzen — *(11) 11b unuugt*: Ászduádz mi árászcze) valahol véletlenül tűzria támadna, a háztulajdonos még abban az esetben, ha nagy kár nem történt, — tizenkét magyar frt büntetést fizet.



XL. Czikkely.

Vallás és erkölcs.

1. Fejezet. *A hazafiság alapja: a vallásosság.*

„A hazaszeretetre első sorban nevelni, — mondja Kazaly Imre dr. — ezen erény iránt fogékonyakká, alkalmasakká kell tenni az embereket s csak azután lehet és kell őket nem annyira — oktatni, mint irányítani és vezérelni a honfiúi kötelemek teljesítésére. Valamint hogy pozitív hit nélkül nincs valódi moral: akként az igaz hazafiságnak is a vallásosság az alapja és gyökere. A vallásosságból fakad a lelkiismereteség, a mi természetszerűleg arra utalja az egyént, hogy odaadó tisztelettel viseltessék a fejedlem, mint Isten földi helyettese iránt, — hogy becsülje a polgári előjárókat, mint a fejedlem helyetteseit, s hódolatot és engedelmességet tanúsítson a törvények iránt, a mik nem egyebek, mint a polgári hatóság akaratának, parancsának nyilvánulásai. A valódi vallásosság természetszerűleg mintegy önkénytelenül hazafiasá teszi az embert. S főleg a helyesen felfogott felebaráti szeretet arra ösztönöz bennünket, hogy a hozzánk legközelebb álló embertársainknak, vagyis a hazának érdekeit szívünkön viseljük. De valamint, hogy a fára nem lehet csak úgy rárakni a rügyeket, leveleket, virágokat és gyümölcsöt, hanem mindezeknek magából a fából kell elősarjadzniok: akként a hazafiság érzelmeit és erényeit sem lehet egyszerű szóbeszéd, simplex oktatás által a keblekben felgerjeszteni, hanem mindenek előtt a hazafiság alapját, gyökerét: a val-

lásosságot a szivbe oltani s ha ez megtörtént: akkor könnyű szerrel lehet a lélekben a hazaszeretetet is kifejleszteni...“

Azért olyan jó hazafi az örmény, mert nagyon vallásos.

2. Fejezet. Az örmény előmozdit minden hazafias czélt.

Nincs e hazában nép, nemzetiség, mely vallásosabb és erkölcsösebb lenne — az örménynél. Az örmény nem politikai menekült. Ott hagyta ősi hazáját, hogy megtarthassa üdvözítő vallását. Itt e hazában is igyekszik eleget tenni vallási kötelességeinek, kerüli a rosszat és cselekszi a jót. És ezt nemcsak én mondom, ezt mondják a legilletékesebb férfiak is. Bathtyáni Ignác gr., Erdély hírneves püspöke „az örménységet a katholicizmus virágának“ nevezte (... „episcopus Transsylvaniae Armenis, hoc flore catholicitatis, carere non potest“¹⁾). És ezekből az illatos virágokból az egyház javára hasznos gyümölcsök fejlődnek. Mert valjuk meg az igazat: az örmény ad életében is az egyháznak, legtöbb pedig végrendeletileg misealapítványt is tesz. Ha a faluban csak egy örmény is van, ez az egy a templomnak „patronusa, curatura.“ Az örmény előmozdit minden hazafias czélt, a pénztároknak hív kezelője, nem lop, nem öl, nem rabol, nem gyilkol. Vedd sorra a hazai fegyintézeteket és azt fogod tapasztalni, hogy azoknak szerencsétlen lakói között — hála Istennek! — egyetlen egy örmény sincs.

3. Fejezet. A főparancs.

Apáink szeretete önmaguk iránt helyes volt, mert javaikat nem keresték mások kárával. Szerették egymást; de kiváltképen azokat szerették, kiket Krisztus szeretetünkbe ajánlott: a szegényeket, árvákat, özvegyeket. Szerveztek maguk között társulatokat (Szt-Anna

¹⁾ L. a mondott főpásztornak az örmény püspökség tervezett helyreállítása ügyében II. József uralkodóhoz intézett felterjesztését.

és Joachim-, Világosító-Szt-Gergely-, Szt-Háromságtársulata¹⁾, hogy ezek közvetítése mellett még hathatósabban gyakorolhassák az irgalmasság testi cselekedeteit: adtak az éhezőknek ételt, a szomjasoknak italt; ruházták a meziteleneket. A szegény betegekhez nem mentek üres kézzel; azért azok soha sem láttak szükségét. Küldöttek hozzájuk orvost, papot. A holtakat eltemették — tisztességesen.

4. *Fejezet. Isten parancsai.*

Az ősök nemcsak belsőképen tisztelték az Istent, hanem belső tiszteletüket iránta külső jelek által is kifejezték: elmentek gyakran templomba és ott ájtatosan imádkoztak, énekeltek: a „tászból (stallum), a padokból, vagy karzatról. A templomfelszentelése napján azt a gyönyörű dallammal bíró szép sáragánt (gyöngyfüzér), mely így kezdődik: „Urách liér szurp jégéghéczi...“ (Örvendj szent egyház...), minden ajak énekelte; énekeltek a nők is. Babonát nem követtek el. Tisztelték a boldogságos Szűzet, Világosító-Szt-Gergelyt (kinek ereklyéjéből egy darab van plebániái templomunk birtokában is), Nepomuki-Szt-Jánost, Pádúai-Szt-Antalt, Szt-Ignácot. Házaik falait szentek képeivel diszesítették; Mária képe mellett két felől még most is nem egy örmény háznál ég gyertya szombatoként délután 3 órától estig. Reggel addig boltot nem nyitottak, míg templomba nem mentek. Ha utra keltek, előbb keresztet vetettek magukra, aztán: — Párov hándébinkh (Egészséggel találkozunk). — Pári dsámphá (Jó utat!). Ha dél felé kellett indulni, a kapú nyitva, a lovak befogva; de azért nem indultak el, míg délre nem harangoztak. Ekkor elmondották az „Úr angyalát“ (Héréstág Gyárén)... és kihajtottak. Visszajövet a város határán a keresztnél hálát adtak Istennek a nyujtott segedelemért, oldalomért...

Gyermekkoromban ezt az érdekes mesét hallottam: N. N. kénytelen-éjszaka a szomszéd faluba menni; sietős-sürgetős útja keskeny pallón vezet; koromsötétség. Fogadást tesz, hogy ha Isten csodát mívelne, a szentegyház

¹⁾ L. Szongott, Monográfia, III. köt. 59—74 lap.

oltárára akkora gyertyát tenne, mint a karja.. Rögtön kisütött a hold. Már-már a tulsó parton volt, mikor így szólott: „Elég lesz egy ujjnyi vastag gyertya is.“ Erre a hold a felhő mögé rejtőzött és az ember a vízbe esett...

*

Az örmények is tesznek fogadást, még pedig gyakor-ízben; de azt lelkiismeretesen meg is tartják. A férfi felfogadja, hogy Mária tiszteletére kékben jár (kékszinű ruhát visel), vagy ennyi évig bort, szeszes italt, vagy fekete-kávét nem iszik... A nő fogadást tesz, hogy Mikolába, Kolozsvárra, Székre, Szt-Benedekre, Mária-Radnára, Mária-Pocsra (Szabolcsmegye) megy bucsúra; böjtöl kedden tiz évig, vagy szombatonként egész életén át; kékben jár szombatonként, gyászt visel élte fogytáig; megy Lourdesi-Mária keresztjéhez hétszer, Szt-Antalhoz ötször, vagy bármely kereszthez háromszor. Ezen kívül délutánonként — ha arravaló az idő és nincs vecsernye vagy litánia — kimegy a határon levő keresztnek egyikéhez és ott nemcsak olvasóját mondja el, hanem imádságait is elvégzi. Estve pedig vacsora után — mihelyt-rendbe hozta házat — előveszi drága olvasóját és leányával, vagy a szomszéd-asszony társaságában megy azon kereszthez, mely lakásához benn a városban legközelebb van felállítva. De haladj el estve a plebániái egyház, vagy a Salamon-templom előtt és mindig fogsz ott látni térdepelve ájtatos nőket. A nagy-böjt ulolsó hetében vegyes csoportok: férfiak, nők, gyermekek lámpákkal, vagy fáklyával mennek fel a hegyre és ott énekelve imádkoznak és járják a tizennégy keresztből álló „kálváriát.“ — Még télen is mennek egyesek Mikolába: Mária-kegyképéhez — gyalog...

A királyi tábla B i Joachimot káromkodásért egy évi börtönre ítélte. (Második parancs. Vár. lev. 1807—668 sz.).

A harmadik parancsot pontosan megtartották a régi örmények: megszentelték a vasárnapokat; szolgálai munkát, nagy ritkán, csak egy-egy báránybörkereskedő végeztetett; de ez is csak akkor, ha „nagy szükség sürgette.“ És habár egy esetben sem dolgoztattak az egyházi előljáró tudta

és engedélye nélkül, mégis minden eset alkalmával öt vagy tiz font viaszgyertyát adtak a templomnak. . .

Sok nemzetiség lakja ezt az országot; de ezek közül egyik sem tartja meg pontosabban Istennek negyedik parancsát, mint az örmény. Ezért van oly sok öreg ember az örmények között.

Azokra, kik a hatodik parancs ellen vétettek, szigorú büntetést mért a régi tanács. A város aktái ennyi esetről tesznek említést:

Egy leány vétkezik egy legénynyel: a gyermek három hónap mulva „ellett.“ A tanács azt határozta, hogy a legény alfelét tövissel verjék, azután kergessék ki a városból. De hosszas kérésre így változtatta meg határozatát: fizesen büntetésül 60 magyar frtot és ezen kívül három ízben állítsák a templom ajtajába, hogy mindenki arczába pökjön *(տրեք սարսաղ ժամին դուրը դրին, որ առկարը էրեսը թղնու):* irekh dárba zsámin turé perin, or ámenkhê erészê théknum. Örmény prot. I. köt. 34 lap).

Egy asszony törvénytelen gyermeket szült; azért megköttözték és a templom udvarán hagyták egy napig, hogy mindenki reája pökjön, azután kiüzték a városból. Csak egy hét mulva térhetett vissza. 1720. decz. 9. Örmény prot. I. köt. 123 lap).

„A Kandiában lakó Kupucz Thomának Boricza nevű felesége a magistratus által megintetett, hogy ha magát többször paráznaságba elvegyitené, azonnal criminalis actio indittatik ellene és a h o h é r p a l l o s a alá adatik.“ (Vár. lev. 1774. évi jegyzőkönyv).

Egy gyanús nő kikergettetett a városból. (Vár. lev. 1776. márcz. 29. jegyzőkönyv).

H . . . c z Márton felesége, mivel B r Lászlóval paráználkodott, a „correctoria-oszlopon két napon át két-két órát álljon, B r pedig huszonnégypálczaülést szenvedjen.“ (Vár. lev. 1781 év).

„M n Mariska (nem örmény) azért, hogy törvénytelen gyermeket szült és gazdájának (Csomák Gergely) házát meggyalázta, — érdemesnek találtatott arra, hogy 12 korbácsütést szenvedjen.“ (Vár. lev. 1806—1215 sz.).

K cs Albert és hidalmási Anikó erkölcstelen cselekedetet vittek véghez késő estve; azért még az nap a porkolábházhoz kísértettek. Másnap „a férfi 24 pálczaütéssel és az asszony 24 korbácsütéssel büntették.” (Vár. lev. 1814. 38—52 sz.).

*

„Nemes Doboka Vármegyében Tor Faluban Lako Makavé András Mlgos Lasanczi Br. Bánffi Farkas Uram jobbagya Esküszöm az egy Élő Istenre, ki Atya, Fiu és Teljes szent Háromság egy bizony örök Isten engemet ugy segélyen, hogy ha quo Casu Ebben az Nemes hazában, ezen Nemes Városban Lako Böcsületes kereskedő Embereknek, vagy akárkinek is ebben az országban csak egy frtig való kárt akár Városokban vagy falukban, akár mezőn, uton vagy utfelen, egyszóval akárhol is Csak egy frtig való kárt tesztek is, minden törvény nélkül az Articulusnak Continentiája szerint halálos Sententia az fejemen legyen. Melyről adom ezen reversalisomat és obligatiomat az alább megirt Nemes Személyek előtt. Actum in Civitate Armenopoli Anno 1730, die 25 Augusti.” (Örmény prot. I. köt. 588 lap).

Az Approb. Consit. Pars 3. Tit. 47, halállal büntette azt, ki lopott; mégis egy tolvaj gyermek, ki csak 14 éves volt, enyhébb büntetést kapott: fülét vágták le. (Nem örmény; vidéki. Heledik parancs. „Örmény prot.” I. köt. 592 l.).

*

Tilos az illetlen szavak használata. 1770-ben 126 szám alatt kelt kormányzéki rendelet szigorúan tiltja az „ördög, kutya, disznó, teremtette...” illetlen szónak használatát. — K i Gergely, mivel illetlen szót mondott társának, a törvény nevében 25 magyar frttal büntettetett. (Vár. lev. 1774. évi jegyzőkönyv).

*

O n Vártán egy asszonyt „dehonestált (k nak, tolvajnak, hohér feleségének mondotta . . .), mely factum, a haza törvényétől, mind az egymás közt való jó egyetértésnek megmaradásaért, mind pedig az egymáshoz tartozó

becsületnek megadásaért szorosán tilalmaztatik és büntetéssel való vindictio indigitáltatik; azért a dehonestans személynek in poena emendae lingvae 24 Rh frt convinctatnak, vagy ha terhes léssen ezen bursalis büntetést a dehonestánsnak letenni, ugyanannyi pálczaütésnek elszenvedésével váltsa fel, e felett a dehonestatiot szenvedett személyt megkövetvén és hírét-nevét visszaadván. . . .“ (Nyolczadik parancs. Vár. lev. 1775 juniusban tartott tanácsülés).

5. Fejezet. Az anyaszentegyház harmadik parancsa.

Ezelőtt szigorúan megtartottuk a parancsolt böjtöket. Böjtnapon hús nem volt a mészárszékben. Ebből az időből való ez a szólam: „Holnapután kis-kedden, bornyúnyuzó pénteken“ (- soha, sohanapján, ad graecas calendas); mert böjtnapon nem volt szabad marhát vágni. Nagyböjt alatt is böjtöltek az eldödök; még a vasárnapok sem képeztek kivételt. Gyermekkoromban magam is megböjtöltem mind a hét hetet. És itt eszembe jut egy eset: Boldogult anyám veszi ki nagyszombaton estve a főtszónkát a fazékból. Kellemes illata megütötte orromat. Én úgy félszemmel reá néztem; de azért e tekintet nem volt sovár pillantás.

— Adj annak a gyermeknek egy falatot, nehogy megkivánja — mondja jó apám.

— Ha tudott várni hét hélig, hadd várjon még hét óráig — szólott vallásos anyám és rakta tovább a kosárba a húsvéti szentelményeket. . .

Azt, ki böjtnapon magát a hüseledeltől meg nem tartoztatta, megbüntették:

„Feljöttek a polgárok a tanácsházhoz és panaszt tettek arról, hogy P.r Bogdán most szerdán¹⁾ a timárháznál (pándun *muimncu*) szónkát (*uqndzv* buzsen) evett; erre a bíróság azt határozta, hogy vétkes két napig zárszék el és pénteken a szónkát kössék a nyakára és úgy álljon három óráig a tanácsház ajtajában.“ (1722 júl. 20 „Örmény prot.“ I. köt. 184 lap).

¹⁾ A mult század első felében az örmények szerdán és pénteken böjtöltek.

De a XIX. század harmadik tizedében a nagyböjt alatt négy hétig már nálunk is vágytak húst; azonban ezt a húst nem örmények fogyasztották el, hanem azon idegenek, kik közibénk jöttek lakozni és mi befogadtuk őket. A nagyböjt első és két utolsó hetében azonban ekkor is mészárszéket nyitni nem volt szabad: „Simay Lukács plebános kérésére a tanács úgy intézkedett, hogy a nagyböjt két utolsó hetében húst nem árultak.“ (Vár. lev. 1829—284 sz.).

Régen vásár- és ünnepnapon boltot nem nyitottak; de egyebet sem volt szabad árulni. Később megengedték, hogy némely tárgyakat — nagymise után árulhassanak: „Vásár- és ünnepnapokon dinnyét és egyebet addig, míg az isteniszolgálat be nem fejeztetett, árulni elkobzás terhe alatt — tilos.“ (Vár. lev. 1811—1120 sz.).

6. Fejezet. Az imádság.

Parancsolt imák. „Mindenek értésére jelentetik: hogy minekutánna a környülállásokra nézve a Törökkel a Háboru meghatározatott; ő Felsege kegyelmesen parantsollya, minden Misék alkalmatosságával a háboru idején szokott collectákat nemcsak a catholicus, hanem mind az unitus, mind a nem-unitus atyafiaknál is megújítani, valamint az estvéli órán ez iránt esni szokott Isteni szolgálat áhitatos gyakorlásakor is, nem külömben a több vallások által szokott könyörgésekkor is általok az Istent ezen Háborunak szerencsés előmeneteleért imádni egyetemben hathatosan parantsollya. Költ a Nagy Erdély Országi K. Guberniumbol. Nagy-Szeben 21 Februarii 1788.“ (Vár. lev. 1788—50 sz.).

Imádság a királyért: „Örök mindenható Isten, ki a kevélyeket megalázod és az elnyomottakat újra felemeled, ereszkedj le atyai kegyelmeddel a te fiaid könyörgésére, kik ellenségeiknek fegyvereitől fenyegettetvén tellyes bizalommal segedelemért hozzád folyamodunk. Nyujtsd ki a te védelmező karodat a mi kedves királyunkra, a te felkenetetedre, a ki az ő hiv népéhez való szeretetéből hadi seregeinek igazgatását személyesen felvállalta. Légy

paizsa a veszedelmekben! Lebegjen szüntelen a te oltalmazó angyalod az ő feje felett! Mindenkor példája vala ő előttünk az igaz isteni félelemnek, a tiszta és meg nem vesztegetett jó erkölcsöknek, mindenkor méltó követője kegyes Eleinek, kiket Te már sokszor még nagyobb veszedelmekben hatalmas ellenségeiknek egyesült ereje ellen megtartottál. Fegyverkeztess fel oh seregek Ura a te rettentő erőddel az ő vitéz katonáit, hogy az ütközetből győzedelmesen térjenek vissza, ha csakugyan végzésed vala az, hogy új hadakozás által nyerjük meg a békeséget. Adj nekünk mindnyájunknak bátorságot és egyességet; távoztasd el tőlünk a gyáva félelmet és elámitást, hogy mint hív alattvalók csak annak szavát hallgassuk, a kit uralkodónkká tettél és a veszedelmeken vett győzelem után a békeségnek és csendességnek kebelében a Te mindenhatóságodat és bölcseségedet imádvá csodáljuk és a Te véghetetlen jóságodat hálaadó szívvvel magasztaljuk, mert Te vagy egyedül a királyok-királya, a győzedelmek megszerzője és a békeségnek Istene. Ámen.“ (Vár. lev. 1800—1004 sz.).

*

1834-ben a kereskedők kérésére városunkban ápriltól októberig reggel 5 órakor . . és októbertől áprilig reggel 6 órakor szolgálatnak szentmisék. (Vár. lev. 1834 év).

7. Fejezet. Szükséges a jó példaadás.

A minden tekintetben kiváló Jakabb Bogdán ezt a körlevelet intézte tisztársaihoz:

„Minden hivatali főnöknek kötelességévé tétetvén a róm. kath. hivatali személyzetet arra vezetni, hogy ünnep- és vasárnapokon a vallásosság és ajtatosság tekintetéből szükséges jó példaadás végett egy bizonyos órában tartandó hivatalos misén az a végre kijelendő padokban mindenkor megjelenjen.

Vallásos és hivatalos kötelességemnek teszek eleget, midőn a helybeli összes hivatali személyzetet ezennel felszólítom, hogy a közeledő karácsonyi napokon kezdve ezután minden nagy ünnepnapon a nagy templomban

tartatni szokott 9 órás nagy-misén — a már rég időtől kijelölve álló padokban, — vasárnap és közönséges ünnepnapokon pedig a 11 órás misén jelenjenek meg és ez által a különben is vallásos szertartásokhoz ragaszkodó népnek jó példát mutatni igyekezzenek.

Szamosújvárt 1851. decz. 22. Jakabb Bogdán polgármester. (Vár. lev. 1851—140 sz.).



XLI. Cikkely.

Szamosújvár kiváló fiai.

1. Fejezet. Alkalmas embereink tulajdonságai.

Kétszáz évet élt már át e város. . . És ezen idő alatt volt elég öröme; de látott nehéz napokat is — bőven, Azonban ajkaink soha sem nyitak panaszszóra; mert az atyáskodó isteni Gondviselés a nyomasztó körülmények, a sujtoló állapot idejében mindenha teremtett elő sorainkból olyan alkalmas férfiakat, kik bölcsességük, okosságuk, eszélyességük, áldozatkészségük, ritka becsületességük, jellemük és sok más jó tulajdonságuk által képesek voltak a polgárzatunk életének egén fel-feltornyosult vészterhes fellegeket — elosztatni. . . Nem szándéksom Szamosújvár kiváló fiait, — kikkel a jószágos Isten ezt a polgárzatot megajándékozta és a kik azon különböző állásokban, hová őket többnyire polgártársaik bizalma helyezte, dicsőséget szereztek a magyar-örmény névnek és büszkítő, hasznos örömet okoztak e városnak — mind felsorolni; mert sokan voltak: „Longus idem decus petentium ordo.“ Azért csak a következőkről teszek itt említést, kik közül egy néhányat képekben is bemutatok, a többiektől pedig arczkép — sajnos — nem maradt fenn. . .

2. Fejezet. Kiváló egyházi férfiak.

Csomák, szentjobi apát (Nagyváradai róm. kath. püsp. egyházmegye).

Duha Kristóf misszionarius. Krimben van eltemetve. (L. Monográfia II. köt. 4 lap).

Erős Sándor kanonok. (L. Monográfia, II. köt. XLV. cikkely 13. fejezetét).

Esztegar Vártán érsek. (L. Monográfia II. köt. 248 lap).

Jakabfi János főesperes-plebános (L. II. köt. 3 lap).

Kapatán Márton kanonok (L. II. köt. 249 lap).



„Szamosújvár kicidlő fiaí“:

Jakabfi Simon „consiliarius.“

Káringécz Bogdán bölcsészeti író (L. II. köt. 4 lap).

Korbuly János theologiai író (L. II. köt. 6 lap).

Lengyel Gergely híres egyházi szónok (L. II. köt. 7 lap).

Lukácsi Kristóf író, fiúárvaház-alapító (L. II. köt. 411 lap).

Stephánovics István apostoli visitator (L. I. köt. 352 lap).

Theodorovics Minász apostoli helynök (L. I. köt. 370 lap).

Verzár Lukács főesperes-plebános (L. II. köt. 2 lap).

Verzereskul Oxendius püspök (L. I. köt. 285 l.).

3. Fejezet. A katonai rendhez tartozó kitünő férfiak.

Balta Miklós „gárdista“ kapitány (L. II. köt. XLV. cikkely, 16 fejezet és III. köt. 24 lap).

Bogdánfi őrnagy (L. II. köt. XLVIII. cikkely 8 fejezet).

Czetz János tábornokról külön cikkelyt irtam (L. II. köt. XLIX. cikkely).

Hankovics György őrnagy (L. II. köt. 342 lap).
Lászlóffy Izsák kapitány („capitaneus Armenus.“
(L. II. köt. XLIII. cikkely).

Mály Mihály tábornok (L. II. köt. 237 lap).

Ötvös Imre kapitány (L. II. köt. 334 lap).

Verzereski Lukács kapitány (L. II. köt. 334 lap)...

4. *Fejezet. A világi rendhez tartozó kiváló férfiak.*

Dr. Ábra-
hám Bogdán
orvos (L. Mo-
nográfia II. köt.
305 lap).

Dr. Csász
Márton pesti
egyetemi tanár
(Arczképe és
életrajza meg-
jelent az „Ar-
menia“-ban).

Czetz Ger-
gely, a fiúárva-
ház másodala-
pitója (L. Mon.
II. köt. 312 lap).

Dániel Tó-
dor „consili-
arius“ (L. Mon.
I. köt. 306 lap).

Der-Kirko-
rián Álexa
bőkezű főgond-
nok (L. Mon.
I. köt. 204 lap).



„Szamosújvár kiválóitai“:

Dr. Csász Márton egyetemi tanár.

Gajzágó Salamon, a magyar számvevőszék első
elnöke (L. Mon. II. köt. 329 lap).

Gábrus Zachar örmény² költő, legtöbb egyházi
énekünk szerzője (L. Mon. II. köt. 72 lap).

Gorove István földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter (L. Mon. II. köt. XLIV. cikkely; életrajza és arczképe megjelent az „Armeniá“-ban).

Gorove László az első magyar irányregény írója (L. Mon. II. köt. XLIV. cikkely).

Jakabb Bogdán kormányzékenyi tanácsos, főispán. (L. Mon. I. köt. 134 és 137 lap).

Jakabffi Imre államtitkár (Arczképe és életrajza megjelent az „Armeniá“-ban).

Jakabffi Simon „consiliarius.“ Született Szamosújvártt és meghalt Ischl-ben. (L. Mon. II. köt. 376 lap).

Id. Karátsonyi Emánuel, a szegényház alapítója (L. Mon. II. köt. 203 lap).

Lomperdi Korbuly Bogdán volt színházi intendants (L. Mon. II. köt. 281 lap).

Korbuly Imre egyetemi tanár (L. Mon. II. köt. 280 lap).

Kovrig Tivadar, a leányárvház alapítója (L. Mon. II. köt. 313 lap).

Mály István kuriai bíró, törvényszékenyi elnök (L. Mon. II. köt. 265 lap).

Dr. Mály István híres szónok, bőkezű adakozó (L. Mon. II. köt. 264 lap).

Dr. Molnár Antal író, a magyar képviselőház jegyzője (L. Mon. III. köt. 134 és 147 lap).

K. Papp Miklós lapszerkesztő (L. Mon. II. köt. 328 lap).

Simay Gergely költő, az „Armenia“ műfordítója (L. Mon. I. köt. 134 és 142 lap).

Simai Salamon, a „Salamon“-templom alapítója (L. Mon. I. köt. 206 lap).

Szongott Jakab volt országgyűlési képviselő (L. Mon. II. köt. 360 lap. Életrajza megjelent az „Armeniá“-ban).

Szongott János bécsi tekintélyes nagykereskedő. (L. II. XLV. cikkely, 16 fejezet).



XLII. Czikkely.

Kiemelkedett szamosújvári családok.

1. Fejezet. A Karátsonyi-család.

Azon örmény családok közül, melyek ezen várost alapították, nem egy-kettő emelkedett az ország legjelentékenyebb családai közé. A legelső helyen áll a Karátsonyi-család; azután jön a Gorore, Dániel, Verzár, Czetz, Gajzágó, Simai, Jakabffi. . .

Ezek között a magyar főrendek közé iktattatott: Karátsonyi Guidó, kinek ősei Szamosújvár város főbirói székéből bölcsen kormányozták ezen polgárszatot, érdemei elismeréseül magyar grófságot, — Dániel Ernő pedig, ki mint kereskedelmi miniszter 1896-ban



Karátsonyi cs. grófi címere.

a magyar országos kiállításnak elnöke volt, báróságot nyert.

Mivel a Karátsonyi-családról — ha Isten megsegít — külön könyvet szándékszoim írni, a többi kiemelkedett örmény családokról pedig más helyütt fogok megemlékezni; azért itt csak a Dániel- és Gorové-családról szólok. . .

2. Fejezet. A Dániel-család.

Ez az örmény család Thorosz (de az idegenek Toderás-nak mondták - magyarul Todorka, Tódor, Tódorfi) név alatt jött be az országba. Ezen család egyik őse, ki Szamosújvárt főbirói hivatalt is viselt, Chénganosz

Thoroszi (*Թորոսի թորոսի* = Thorosz Longinus) nevet viselt. De mert maga a tulajdonos, ki Mária Tereziától „consiliarius“-i czímet kapott, — sem tudta, hogy az örmény Chêngánosz keresztnév (ugyanis az örmény is, úgy mint a latin vagy német elől teszi a keresztnevet és csak azután jön a vezetéknev; példánkban a Chêngánosz a keresztnév és Thorosz a vezetéknev) jelentése latinul Longinus, azért keresztnevét (Longinus helyett hibásan) latinul Dánielnek írta. Hibás kereszt- és vezetékneve tehát latinul így hangzott: Dániel Theodor. Mikor aztán, mint főbíró, magyar okirat alá is írta nevét, nem vette tekintetbe a magyar nyelv szabályát (mely szerint a vezetéknev megy elől és ezt követi a keresztnév), hanem akkor is a latinos alakot használta és Dániel Tódor nevet írt. Így lett a hibásan használt keresztnévből (Dániel) vezetéknev. . .

Maga Dániel Tódor sokáig tartotta a várostól zálogban a közel fekvő némethi-i részjóságot, mely falunak neve megkülönböztetésül az országban levő többi Némethi helységektől (Szatnár-Némethi, Maros-Némethi. . .) Szamosújvár-Némethi. Innen vette fel a család a „Szamosújvár-Némethi“ (helyesen Szamosújvár-Némethi-i) előnevet (predicatum). A báróságra emelkedett Dániel Ernő is használja ezt az előnevet.

Nagynevű Verzereskul püspökünk kézi keresztjét (L. Monográfia I. köt. 428 lap) a Dániel-családnak hagyta. Most a néhai Dániel Pál fiának: Dániel Lászlónak, ki hontmegyei főispán volt, — birtokában van a becses ereklye.



XLIII. Cikkely.

Magyar-örmény nemes családok Szamosújvártt.

Ahhoz, mit a jelen munka I. kötetében (V. cikkely, 4—9 fejezet alatt, 130—133 lap) ezen tárgyról mondtam, még kiegészítőleg a következőket írom. Megjegyzem azonban azt, hogy mivel az „Armenia“-ban a hazai örmény nemes családok czimerleveleit már közre adtam, e helyütt csak

a czimert, a czimerlevél keltét, az adományozó és a nemesítészerző nevét közlöm.

A szamosújvári örmény családok közül grófságra emelkedett a Karátsonyi család egyik ága; báróságot nyert Dániel Ernő; nemességet pedig a következő családok szereztek:

1. Balta Márton szamosújvári örmény kereskedő („Martinus Balta, Quaestor Armenus, et Civis Oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitanus“). Bécs, júl. 28. 1760. Mária Terezia (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 30 lap).

2. Balta Péter szamosújvári örmény kereskedő („Petrus Balta, Quaestor Armenus et Civis Oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitanus“). Bécs, júl. 28. 1760. Mária Terezia. (Egyenlő a kelet, de azért a két Balta, két külön czimerlevelet kapott. L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 33 lap).

3. Bocsánctzi János szamosújvári örmény kereskedő („Joannes Bocsánctzi Quaestor Armenus et Civis Nostri Oppidi in Transylvania Armenopolitanus“). Bécs, júl. 26. 1762. Mária Terezia. (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 58 lap).

4. Bogdánfi Gábor szamosújvári örmény kereskedő („Gabriel Bogdánfi civis et quaestor oppidi nostri in Transylvania Armenopolitanus“). Bécs 1762. júl. 26. Mária Terezia (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 61 lap).

5. Csomák Miklós szamosújvári örmény kereskedő („Nicolaus Csomák Quaestor et Civis Oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitanus“). Bécs, 1762. júl. 26. Mária Terezia. L. Armenia nyolczadik évfolyam [1894] 127 lap).

6. Dániel Tódor szamosújvári kereskedőnek, ki később városunk főbirája lett, — Jeremiás és Pál szintén nemesi rangra emelt fivérei Erzsébetvárosban laktak („Theodorus Dániel, Armenae Nationis in Nostro Transilvaniae Principatu, Armenopoli repidens Mercator“). Bécs 1725. júl. 3. III. Károly. (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 153 lap).

7. Gajzágó László (L. „Armenia“ nyolczadik [1894] évfolyam 186 lap). Ischl, 1879, kisasszonyhava (szept.)

5. Ferencz József. (A magyar czimerlevél nem mondja ugyan, de köztudomású, hogy czimerszerző szamosújvári születésű volt. Szamosújvári házát családja örökölte. Testvérei most is Szamosújvártt a főpiacson laknak).

8. Gorove Kristóf szamosújvári örmény kereskedő („Christophorus Gorove, Quaestor Armenus et Civis Oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitanus“). Bécs, 1760 júl. 28. Mária Terezia (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 211 lap).

9. Gorovej¹⁾ Kristóf szamosújvári örmény kereskedő („Quaestor et inhabitator Oppidi Nostri in Transylvania Szamosujváriensis“). Bécs 1761 okt. 25. Mária Terezia. (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 215 lap).

10. Govrik János és Tivadar szamosújvári örmény kereskedők („Joannes et Theodorus Govrik, Quaestores Armeni et Cives Oppidi in Transylvania Armenopolitani“). Bécs, 1760 júl. 28. Mária Terezia. (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 256 lap).

11. Gyertyánfi János. Bécs, 1795 jún. 25. II. Ferencz. (A czimerlevél ugyan czimerszerzõt kolozsvári kereskedőnek mondja, mert Gyertyánfi János csakugyan Kolozsvártt lakott, de ez a család Szamosújvárról ment Kolozsvárra. L. Szongott K. A magyarhoni örmény családok genealogiája, Geron, 74 lap).

12. Hankovics Jakab, Miklós, Sándor és Ferencz fivérek, néhai Hankovics Jakab szamosújvári kereskedő fiai voltak („Jacobus, Nicolaus, Alexander et Franciscus, filii quondam Jacobi Hankovics, dum viveret Ouaestoris et Civis Oppidi nostri in Transylvania Armenopolitani“). Bécs, 1762. júl. 26. Mária Terezia. (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 285 lap).

¹⁾ A két czimerszerző egy ugyanazon családnak két különböző ága. A második czimerszerző csak megkülönböztetésül vette fel családneve végére az i (= j) betűt. Különböztetés még van az örményben u. m.: Haraga és Haragai, Lukács és Lukácsi. . . A családnév végén levő i, az örmény sajátító-eset raga, mely a magyar é, vagy **nak**, nek ragnak felel meg; tehát Cháchshádur Gorove-i = Gorove-nek (fia) Kristóf.

13. Hollósy Bogdán szamosújvári polgár, a kiváló dalműénekesnő, a „magyar csalogány“-nak nevezett Hollósy Kornelia atyja. (Mikor a temesmegyei Gertenyert vette meg, magyarosította meg Korbuly nevét Hollósyra. A czimerlevélben így: „Adeodatus Korbuly, in Oppido Szamosújvár Civis“). Bécs, 1832. máj. 3. I. Ferencz. (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 288 lap).

14. Jakabffy Kristóf szamosújvári örmény kereskedő („Christophorus Jakobffi Quaestor Armenus et Civis Oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitanus“). Bécs, 1760. okt. 9. Mária Terezia. (L. „Armenia“ nyolczadik évfolyam [1894] 373 lap).

15. Jeremiás család. Veér György ezeket írja Deésről a szamosújvári tanácsnak: „Szamosújvári nemes Jeremiás Imre az ezen nemes vármegyei permanens deputatio előtt oly declaratiot tett, hogy a felállott nemes Insurgens lovas sereg között maga is személyesen fel fog ülni.“ (Vár. lev. 1809—1197 sz.).

16. Karátsonyi Kristóf szamosújvári polgár és tanácsos („Christophorus Karácson Oppidi Nostri in haereditario Nobis Transylvaniae Principatu Armenopolitanus Civis et Senator“). Bécs, 1749. jún. 15. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 16 lap).

17. Korbuly Bogdán (lomperdi), ki a kolozsvári nemzeti színháznak intendánsa volt, Szamosújvártt született. Bécs, 1879. márcz. 31. Ferencz József. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 56 lap).

18. Kristóf-Jakabfy Miklós és Simon szamosújvári örmény kereskedők („Nicolaus Kristof alias Jakabfy Quaestor Armenus et Civis Armenopolitanus“). Bécs, 1760. máj. 8. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 162 lap).

19. Lászlófy Izsák kapitány („Isaacus Lászlófy Capitaneus Armenus“). Bécs, 1712. nov. 20. III. Károly. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 169 lap). Ebből az ágból származott a Kapatán (= kapitány) család.

20. Lászlófy Deodát szamosújvári polgár és lakos („Deodatus Lászlófy civis Armenopolitanus et Inhabitor“).

Bécs, 1758. decz. 12. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 172 lap).

21. Márkovics Adeodát, kinek Antal és Emanuel nevű fia szereztek czimerlevelet, — Szamosújvár város tanácsnoka volt. Bécs, 1839. okt. 3. Ferdinánd. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 256 lap).

22. Mártonfi Kristóf szamosújvári örmény kereskedő („Christophorus Mártonfi, Quaestor Armenus et civis oppidi nostri in Transylvania Armenopolitanus“). Bécs, 1762. júl. 26. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 262 lap).

24. Novák Kristóf, Jakab, Márton és Emanuel szamosújvári örmény kereskedők („Christophorus, Jacobus, Martinus et Manuel Novák, Quaestores Armeni, in haereditario Nostro Transylvaniae Principatu, Privilegiati Oppidi Armenopolis Cives“). Bécs, 1753. júl. 30. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 290 lap).

24. Pattantjus-Ábrahám Jakab („Jacobus Pattantjus de Danczka“) Gyulafehérvár 1680. decz. 13. Apafi Mihály. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 332 lap). Az utolsó Pattantjust magam is ismertem. Az Ábrahám család most is Szamosújvárt lakik.

25. Pászákász Gergely, mikor czimerlevelet kapott ugyan Mármaros-Szigeten lakott (1797); de ez az örmény család innen Szamosújvárról szakadt oda. Bécs, 1797. jún. 23. I. Ferencz. (Czimerlevelét és czimerét lásd „Armenia“ tizedik évfolyam [1896] 111 lapon).

26. Petrásko Gergely, mikor nemességet szerzett (1831. év) ugyan Maros-Vásárhelytt lakott, de azért ez az örmény család Szamosújvárról költözött ki Maros-Vásárhelyre. Bécs, 1830. áug. 10. I. Ferencz. (L. „Armenia“ tizedik évfolyam [1896] 117 lap. Annak bebizonyítására, hogy ezen család csakugyan idevaló eredetű, itt közreadok egy okirathól, mely városunk levéltárában őriztetik, egy-két sort: „Maros-Vásárhelyi polgár és kereskedő nemes Dobresti Petrasko Márton (ki Szamosújvár városához, mint ősei szülővárosához fordult) számára 1846. febr. 3-án bizonyítványt állit arról, hogy ő nemes, mert csakugyan a szamosújvári Petraskó családból származott.“ (Vár. lev. 1846—176 sz.).

27. Placsintár Lukács és Bogdán szamosújvári tanácsosok (Lucas et Deodatus vulgo Bogdán Placsintár fratres germani Oppidi Nostri in haereditario Nobis Transylvaniae Principatu Armenopolis Primariores Cives et Senatores“). Bécs 1737. aug. 23. III. Károly. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 335 lap).

28. Rácz Jakab szamosújvári örmény kereskedő („Jacobus Rácz, Quaestor Armenus et Civis Armenopolitanus“). Bécs 1762. júl. 26. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 340 lap).

29. Simay Lukács szamosújvári örmény kereskedő („Lucas Simai Quaestor Armenus et oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitanus civis“). Bécs 1760. máj. 26. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 266 lap).

30. Simay Tódor, Márton, Izsák és Salamon szamosújvári kereskedők („Theodor, Martinus, Isaacus et Salomon Simai, filii quondam Gregorii Simai, quaestores Armeni et Armenopolitani cives“). Bécs 1760. okt. 7. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 370 lap).

31. Szarukán Dávid, János, Márton és Lukács szamosújvári kereskedők („David, Ioannes, Martinus et Lucas Szarukán, Cives et Quaestores oppidi Armenopolitani“). Laxenburg 1760. jún. 24. Mária Terezia. (L. „Armenia“ kilenczedik évfolyam [1895] 397 lap).

32. Verzár Márton (helyesen Vártán) szamosújvári kiérdemült bíró és kereskedő („Martinus Verzár, Civis et Quaestor oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitanus.“). Bécs, 1760. okt. 7. Mária Terezia. (L. „Armenia“ tizedik évfolyam [1896] 58 lap).

33. Verzár János, Péter és Oxendius szamosújvári polgárok és kereskedők („Ioannes, Petrus et Oxendius Verzár, Cives et Quaestores Oppidi Nostri in Transylvania Armenopolitani“). Bécs, 1760. október 7. (L. „Armenia“ tizedik évfolyam [1896] 61 lap).



XLIV. Cikkely.

A Gorove-család.

Ezen jelentős család elődje már az ősi hazában nem megvetendő hadszolgálatot tett honának: Armeniának; azért kapta a Gorove (= vitéz, bátor) nevet.¹⁾ Ezt a családot városunk megalakulása után is mindig közbecsülés környezte. Nem szándéksom e derék család minden egyes tagjáról megemlékezni, ezért a XVIII. század végére ugrom. Ekkor Gorove Kristóf²⁾ volt városunknak eszélyes, tevékeny főbirája. Előrelátó, bölcs kormányzását a hasznos alkotások egész sora jelzi. Egy előbb már közlött cikkünk is tanuskodik arról, hogy Gorove Kristóf a város egyik legderekabb főbirája volt.

Fiának Lászlónak kérésére a város következő bizonyítványt állította ki Gorove Kristófról:

„Nos magistratus Liberae Regiaeque Civitatis Szamosújváriensis, vigore praesentium damus pro memoria, quibus expedit universis et singulis; quod dum anno isthoc currenti millesimo octingentesimo sexto, die vero tertio mensis Junii pro assumptione, discussioneque certorum quorundam negotiorum servitium regnantis Principis et publicum hujus statum internum tangentium, ad solitum cofluxus nostri locum, domum scilicet praetorialem confluissemus, ibidemque una fuisset constituti; eotum nobilis Ladislaus Gorove concivis noster medio exhibitu supplicis libelli petiit a nobis demisse, quatenus super Genitoris sui Domini Christophori quondam Gorove officii, positisque tam in servitio altissimo, quam in promotione eorum, quae communi utilitati hujus publici deserviant, meritis nostras non gravemur elargiri testimoniales sibi summe necessarias. Cujus quidem supplicantis petito, velut justitiae et aequitati consono omni cum promptitudine annuere nobis visum est. Ea propter testamur praerepetiti supplicantis Genitorem Dnum Christophorum quondam Gorove, vita ejusdem durante, varia in hac civitate obiisse munera, ut pote posteaquam Electae Communitatis commembris aggregatus exstitisset prius oratoris, mox regii perceptoris, dein senatoris, postremo denique primarii etiam Judicis officii condecoratum exstitisse, et his omnibus imo muneribus etiam rebus hujus publici ita

¹⁾ L. Szongott Kristóf, A magyarhoni örmény családok genealogiája, 76 lap.

²⁾ L. e munka I. köt. 203—219 lapjain „A város főbirái és polgármesterei” című cikket.

exigentibus eidem commissis, laudabili cum dexteritate, zelo, non minus ac prudentia, quoad omnem rationem ad omnium usque complacentiam satisfecisse. In quorum plenam fidem, hasce dedimus Testimoniales publico, civitatis nostrae sigillo munitas et roboratas. Szamosújvári. . . (Vár. lev. 1806 946 sz.).

Mikor elhalt öt gyermeket hagyott maga után hátra. „Gorové Kristóf fiai: László, Lajos, Károly és a kiskorú Lázár; volt egy Mária nevű leánya is.“ (Vár. lev. 1807—63 sz.). A gyám-atyaságot a főkormányshék intézkedése következtében a legnagyobb testvér: László vállalta magára 1801-ben; ekkor 23 éves volt, de már két év mulva lemondott arról. A lemondólevelél im a következő:

Felséges királyi Gubernium!

Kegyelmes uraim és pártfogóim!

Méltóztattanak volt Extok két esztendővel ennek előtte a testvéreim felett való Tutoratust nékem, mint legnagyobbinak általengedni; viseltem ezen terhet két esztendőig, előmenetellel pedig, a mint már régen beadott számadásaim mutatják. Megváltozván most ezen hivatalra nézve a környüállások, kénytelen vagyok — a fel. kir. Guberniumnak kegyességét meghálálván — Extól engedelmet kérni, hogy a tutorságot 21. xbris 1803., a midőn második esztendőm betelik, letehessem és pedig a következő okokból:

1. Mert magányos és változó egészségű Ifjú lévén, alig győzem egyedül azon nagy marhás kereskedést, melyet Magyarországon folytatok; hogy győzhessem még azon sok jegyzéseket, documentum-jegyzéseket, quietantiákat, copiakat, leveleket, irásokat megtenni? a melyek szükségesképpen a számadásnak terhével össze vannak kötve; minthogy pedig az egész kereskedés tsupa utazás: útban jegyzéseket tenni teljes lehetetlen, a parasztot pedig documentumításra reá birni nevetséges dolog.

2. Én nagy részét az esztendőnek Magyarországon töltöm el, a legtöbb erogatiok Erdélybe vannak; ki győzi azokat — jelen nemlétemben — feljegyezni? Avagy lehet-e nekem oly alkalmatlan időben a kereskedést félbe hagyni és azért haza jönni, hogy én arról itten számoljak, a mit más országba mívelek és 2—3 hónapot itten eltölteni, valámig a 60 és több arkusokból álló nagyon összebomlott (mert maga a marhás kereskedés olyan) számadásaim elkészülnek? Egy ilyen hátramaradás káros a familiának, ily nagy munka egészségtelensége a tutornak. Hozzá teszem

3. Magára a testvéreimre nézve is szükségtelen a tutorság; mert Lajos ötsém husz esztendős és velem azon kereskedésben lévén, a közkapitalisnak mivoltát szintugy általlátja, mint én; Károly második ötsém 18 esztendőt tölt be előbb, mint sem tutorális 2-dik esztendőm elvégződne, künn léssen pedig ő is

Magyarországon velem, általlátása és activitása törvény szerint vagyon. Tutor nélkül elég értelmes a kereskedéshez; hátra vagyon tehát a kis — 7 esztendő — Lázár ötsém, a kinek tartozom számolni; de hogy a F. kir. Gubernium engem a tutorság alól annál bátrabban feloldozhasson, méltóztasson a legkisebbnek részét nekünk hármunknak interesbe adni, hogy a kereskedésnek fatalitá-saitól az árvának része ment legyen.

Kérem tehát Extokat méltóztassanak erről a szamosújvári magistratushoz rendelést küldeni, hogy az esztendő végére a száma-dásaimat revideálja, innen a legkisebb ötsémnek részét in puro aere parato eruálja, és vagy testvéreinek — hármunknak — cautioja alatt által adgya, vagy ha bennünk nem bizik, róla más rendelést tegyen, hogy én a tutorátust végképpen resignálhassam. Minthogy pedig a számadás mind nagyobbára örményül vagyon (azt pedig mind lefordítani, teméntelen és hosszas, nekem pedig költséges is lenne); a magistratus pedig legjobban érti a marhás kereskedést: méltóztassék az egész ratiociniumnak megtekintését reá bizni, a kivel én örményül sokkal könnyebben, rövidebben közölhetem minden dolgaimat. Méltóztassanak végre Extok a száma-dásaimnak resultatumát és az ötsémet illető capitalisunknak negyed részét pro super revisione felkérni és aprobalni. Az ötsém Lázár annál fogva kilépvén a kereskedésből, mindazon tetemes költségekbe nem concurrál, a melyek egyenesen a kereskedést illetik, de concurrál azokba, a melyek a familiát, a nem kereskedésért teendő utakat, jussainknak fentartását, az élelmet, az otthon eső költségeket illetik. Melyeknek jelentése és alázatos kérése mellett, Extoknak pártfogásába és kegyességeibe bizakodik

Extoknak alázatos szolgája Gorove László mp. Tutor. (Vár. lev. 1803—1183 sz.).

*

A főkormányzék a lemondólevél értelme szerint Gorove Lászlót felmentette a gyám-atyaság alól, a számadás megvizsgálásával pedig a szamosújvári tanácsot bizta meg, mely a megvizsgált számadást a következő jelentés kíséretében küldötte fel a főkormányzékhez:

„Néhai Gorove Kristófnak, a mig élt idevaló főbirónak nagyobbik fia: Gorove Lászlónak, mint a kisebb testvérek tutorának örmény nyelven készített számadásait revideálván — írja tanácsunk a főkormányzéknek — a kir. Gubernium által leendő helybenhagyást megérdemli. Ezen számadásból eruált resultatum 55605 frt 2 $\frac{1}{2}$ kr; ez az összeg csak a négy fiú közt osztatnék fel egyenlő részre. A legkisebb mostan 7 éves árvának, Gorove Lázárnak csupán csak pénzbeli rátája (ide nem értvén a fekvő civilis

fundusaikban, házaikban, majorkertjeikben, clenodiumokban és más házi vagyonaikban levő competentiáját), tenne 13401 frtot 15 krt.“ (Vár. lev. 1804—456 sz.).

1807. végén Gorove László legtöbb szavazattal (38) „quadraginta vir“-nek választatott. (A communitas ekkor negyven tagból állott, tehát quadraginta vir = a negyven tagból álló esküdt közönségnek [communitas] tagja. Vár. lev. 1807—1576 sz.). Ekkor a kormányzékhez küldött jelentésben, mely a választásokról szólt, ezt irták róla: „Örményül, magyarul, deákul és németül tud jól, oláhul pedig ért; 28 éves. Hütös polgár László Mártonnal két testvért tartanak feleségül, hütös polgár Dániel Imrével unoka gyermekek, — hütös polgár Bocsáncki Joachimmal in 1-o et 2-o gradu sógorság fiú és leány-ágra. Minthogy magyarul, deákul, németül beszél, ír és conceptusokat csinál, azért minden karakterbeli hivatalra alkalmas.“ Csak egyedül Gorove Lászlóról irták ezt, hogy „minden karakterbeli hivatalra alkalmas“; a többiről csak ennyit: „alkalmas az oeconomusságra vagy scribaságra, vagy allodialis perceptorságra és idővel senatorságra is.“ Vár. lev. 1808—488 sz.).

A Gorove-testvérek vagyona 1808-ban tett 77631 frt 3 krt. (Vár. lev. 1808—770 sz.).

*

Gorove László — abban az esetben, ha ők: a három nagyobb testvér, osztozkodnának, kéri a tanácsot, hogy eszközölje ki a Guberniumtól, hogy a kiskorú Lázár része az ő kezén maradjon kamat mellett. (Vár. lev. 1809—926 sz.).

Gorove Lászlóról a város által kiállított bizonyítvány így szól:

„Nos Magistratus lib. Regiaequae Civitatis Szamosújváriensis vigore harum nostrarum literarum significamus quibus expedit universis et singulis; quod dum anno isthoc currenti millesimo octingentesimo nono die vero vigesima quarta pro assumptione, revisione ac definitione certorum quorundam negotiorum servitium Summi Principis ac publicum etiam hujus Civitatis statum tangentibus, ad solitum confluxus nostri locum, Domum scilicet Praetorialem convenissemus, ibidemque una fuissimus constituti, eotum nobilis D. Ladislaus Gorovej, medio producti supplicis sui Libelli petiit a nobis demisse, quatenus post cursum suum literarium tam quoad mansvetiorum Musarum placita, tam quoad

severioris Sapientiae studia absolutum procurata, nostras non gravemur elargiri testimoniales, sibi summe necessarias. Cum proinde justa petenti assensus denegandus haud esset, quapropter praefatum supplicansem nobilem Ladislaum Gorove cognitione expeditionum, majoris etiam momenti negotiorum, tam in Politicis quam Iuridicis, tam denique in re ratiocinaria e conceptibus claro et stilo adornatis et per nos saepius visis ac lectis praeditum esse, consequenter ad gerenda etiam munia officiosa aptum, capacem et idoneum conpertum haberi, vere ac conscientiose de super adtestari minus dubitamus Testimoniales publico Civitatis nostrae sigillo munitas et roboratas. 24. aug. (Vár. lev. 1809—954 sz.).

*

Bizadalmas Gorove ur!

A Magyar Nemzet s ezen Nemzethez nagyobb vonszodással lévő nemzetek pallérosodása eszközléseül a nemzeti Játszo-Társaság által már eléadott Originalis Darabja az Urnak helybenhagyást érdemelvén is, nyervén is, magam is megismerkedtem vele: mely hazafiui indulatból származott szorgalmatas fárodazása az Urnak azon jutalmát, mely szerént az előadással applausust nyert, el nem vettette; különösen nagyrabecsültem a Publicum nevében az Urbann Hazája szeretete iránt valo jó Hazafiui indullattyának megmutatását.

Mind az Ur több izben, mind azon nemzetbeli Előbbkörösek minden alkalmatassággal meggyözödésünkig valo tsalhatatlan jeleit mutatván Magyar Nemzetünknek szeretete, és ahoz valo vonszodása iránt, annyira elköteleztenek, hogy Nemzetünk Jádzo-Társaságának Szamosujvára leendő menetele iránt, mind az Erkölciség, mind pedig a Magyar nyelvbeli gyarapodás kedviért rendelést tettem; kiknek is odavalo menetelek ideje lészen a M.-Vásárhelyről valo visszajövetelekkor; s valamint más helyeken is a Felügyelés iránt a Jó Hazafiak közül edgyet megszoktam keresni, kiis velem edgyetértőleg lévén a Theatrum folyamattya felügyelését vinni szokta, ugy az Urat is ez iránt a több érdemesek között kivantom megkeresni; aki ezen Tárgyban valo szorgalmatassága iránt valaminthogy telyes meggyöződéssel vagyok, ugy egészsz bizodalommal ajánlom is; melyben a lévén az első lépés, hogy a nemes Magistratusnak hírével és edgyetértésével légyen meg, az okonn

ezen Levelemnek a nemes Magistratus előtt való bé mutatása mellett, azonn érdemes Előljárok Uraknak edgyenn, edgyen ajánja képeben ezen jó tzelomat, mely az odavalo Publicumnak, de az egészsz nemzetnek elémentire s gyarapodására szolgál. Melyiránt való maga meghatározásától a nemes Magistratusnak, s ezen ajánlásomnak miként lett elfogadásáról tudositatásomat kérem. Aki egyébránt vagyok az Urnak köteles szolgálja

Kolozsvár 4-a Febr. 1807. B. Wesselényi Mikós
(kivül a levél czím: a Monsieur Monsieur Ladislao Gorove honor praeseur, a Szamosujvár).

Erre Gorove, ki még akkor Szamosújvárt lakott, így irt a tanácsnak:

Tekintetes Nemes Tanács!

Méltóságos Báró Wesselényi Miklós Ur nem tsak ide accludalt levele által, hanem személyesen is Kolosvárt a télen engemet arra kért, hogy én az ő képeben, és nevében a tettes nemes Tanácstól engedelmet kérjek arra, hogy a Magyar nemzeti jádzó társaság majd ősz tájba ide jöhessen, theatromát itten fel-állithassa, és bizonyos ideig jászádhasson. — Én reménylem, a T. N. Tanács tekintetbe veszi aztat, hogy egy jól el-rendelt társaság nem tsak pallérozza a nyelvet, hanem jobbitya az erköltsöt is; mert a játék szín az erkölts oskolája. Egyébaránt pedig nagy dicsőségére szolgál nemzetünknek az, ha kebelében Magyar társaságot tarthat. Nem szükség, a T. Nemes Tanácsot arra emlékeztetni, hogy Magyar hazafiak vagyunk, minden pallérozott nemzetnél pedig fen állanak a Theatromak. — Méltóztasson tehát a T. Nemes Tanács nékem minél előbb megnyugtató választ adni, hogy én azt üdö haladék nélkül a megteendőknek megtétele véget ő Nságával közölhessem. A Tetes N. Tanácsnak alázatos szolgálja

(Vár. lev. 1807. 610 sz.) Gorove László.

(kivül az átíraton: „A Tek. Nemes Szamosújvári Tanátschoz nyujtott alázatos könyörgése Gorove Lászlónak a Magyar Theatromnak felállitása iránt.“) 610. praes. 5 mai. 1807.



1. Balta cs. czimere.

1810. elején választott új centumvirek közül legtöbb szavazatot kapott Gorove László (31 szavazat); ő volt az első centumvír. (Vár. lev. 1810. 6—9 sz.).

Gorove Lászlóné-Rátz Mária levelet ír Tisza-Varsányról a szamosújvári tanácsnak; tárgy: vagyonfelosztás. (Vár. lev. 1811—1136 sz.).

Gorove László, Lajos és Károly nyilatkoznak a tanácshoz beadott iratban, hogy Pesten házat vettek, azért állandóan ott fognak lakni, szamosújvári „fundusaikat” eladják és Lázár

öcscsük árva pénzét a pesti tanács gondozására bizzák. (Vár. lev. 1814—465 sz.).

Szamosújvárt a Gorove-féle ház 1815. máj. 1-én adatott el 13.000 frton Szappanyos Tódornak (Vár. lev. 1817—1677 sz.). László, Lajos és Károly adták el, Lázár akkor még kiskorú volt. (Most Áján Lukács ennek a háznak a tulajdonosa).



*

3. Bocsáncai cs. czimere.

Gorove László rövid életrajza a következő:

Gorove László (gattájai) író született Szamosújvárt 1780. jún. 2. örmény nemes családból, meghalt 1839. márcz. 11. Tanult szülővárosában, azután Kolozsvárt; 1800. Pestre ment törvényt tanulni. Atyja halálával, 1801. az ősi birtokba lépett, 1814. elhagyván Erdélyt, az alföldön telepedett le a királyi adományul nyert Gattája helységben, melynek és vidékének magyarosítására sokat tett.



4. Bogdánfi cs. czimere.

Hivatalt nem vállalt, gazdasága mellett irodalom- és tudományban lelte gyönyörűségét. Buzgó bajnoka volt a magyar művelődésnek. Kezdetben a színügy foglalkoztatta s 1807. három színdarabot bocsátott közre, u. m. Jetzid és Hába, avagy a féltés és meghasonlás, szomorújáték 5 felv. Az érdemes Kalmár hazai történeten épült eredeti darab öt felvonásban, tendencziózus dráma; A jegyesek Carthágóban, v. a nagy Scipio eredeti munka és vitézi történet (Budán 1807). Később



5. Csomák cs. czimere.



6. Dániel cs. czimere.

ethikai és történeti tanulmányokkal foglalkozott. Nagyobb munkája: A férfiúnak tökéletességei (erkölcstan (Pest 1823). Sok értekezése jelent meg a Tudom. Gyűjtemény kötetekben; ezek közül önállóan is megjelent: Eger városa története (1828, újabban is Eger 1876). Az akadémia 1835 levelező tagjául választotta. Testvéreivel együtt ez intézetnél 1839. a róluk nevezett alapítványt tette. Halála előtt a temesi

bánság területén gazd. egyesület alakításán fáradozott. Drámáit ismertette Bayer József Philol. Közlöny 1888. (Négyesi László, „Pallas-Lexicon“ 8. köt. 123 l.).

„Gorove-díj a m. tud. akadémia egyik díja, melynek alapját Gorove László 1839-ben ezer forinttal vetette meg; fia: Gorove István pedig oly összegre emelte, hogy kamataiból évenként 100 arany jutalmat lehessen kifizetni. A pályakérdések felváltva az erkölcstudomány, széptan és magyar műveltségtörténet köréből veendők“.

Gorove Istvánt 1843. okt. 7-én a m. tud. akad. levelező tagjává választotta.



7. Gajzágó cs. czimere.



XLV. Cikkely.

Érdekes különfélék.

1. Fejezet. Ujabb betelepült családok.

1769. okt. 16-án bejön Moldovának Román nevű helységéből három örmény családfő: Tatár Názár, Buzát Petrasku és Nemesnik Miklós: „elmene-kültünk a moldovai latrok kezei közül“ („evasimus manus Latronum Moldaviensium“); — de itt (Csik-Gyimesen) a harminczados 150 frt „taxát“ követelt tőlük; azért felfolyamodtak az erdélyi kormányshoz . . . (Vár. lev.)

Ime! árucikknek nézte a harminczados az embereket; mert csak a külföldről hozott portékáért kellett „taxát“ fizetni. A rövidlátó tisztviselő azt hitte, hogy túlbuzgóságával hasznos szolgálatot tesz az országnak; pedig jelentékeny kárt okozott, mert oktalan eljárásával visszatartoztatta azokat a gazdag, eszes örményeket, kik az itt említett három család példáját akarták követni

2. Fejezet. Örmények a hivatalokban.

Habár sok tehetséges és végzett ember volt a multban is az örmények között, mégis nagyon ritka eset volt az, midőn 1848 előtt örmény nyert volna valamely hivatalnál alkalmazást. „Apja a pudli mellett ült; azért nem ülhetek vele együtt széket“ — szokták mondani, és nem tették az örményt hivatalba. Azon ritka esetek közül én ennek a hatnak jöttem nyomára:

Stephanus Pátrubány J. Caes. R. et. Apost. Mttis. Supremi Exactoratus officialis. Bécs. (Vár. lev. 1783—22 sz.)

Antonius Cameller. Caes. Reg. Inf. Austriae dicasterij provincialis juratus Interpres. (Vár. lev. 1784—93 sz.)

Placsintár Emánuel 1785-ben Belső-Szolnokmegye ülnöke.

Verzár Gergely ügyvéd, — ki Karátson Adeodat veje volt — a futtaki és cserevicsi uradalmak „praefectusa“ lett. (Vár. lev. 1797—83 sz.).

Placsintár György 1798-ban Békésmegye ülnöke. (Vár. lev. 1798—203 sz.).

Bosnyák József Aradon kamarai ügyvéd. (Vár. lev. 1798—249 sz.).

3. *Fejezet. Erőszakos önkény.*

Alparéten már vége a vásárnak (új-évi vásár); vevőkeladók úton vannak. Kovrig Márton idevaló kereskedő fia is már bepakolt és a bezárt ládák a szánon. Ekkor küld a tisztt két darabontot hozzája, hogy adjon neki löport és serétet; de egyszersmind meghagyja a darabontoknak, hogy ha a kereskedő nem adna, akkor vigyék hozzája. Megy a kereskedő önként és mondja, hogy már útkészen van, de Deésről majd küld. Mire a tisztt: — Ha nekem rögtön nem adsz, tömlöczbe vettellek, mert a vásárban én parancsolok és azt teszem, mit akarok Erre huzgálni kezdették a darabontok Kovrigot, hogy börtönbe vessék. Hiába mondták Ándrus Bogdán és Moldován János szintén idevaló kereskedők, hogy Kovrignak nincs annyi löpora, mert eladta, de Deésen vesz és küld; még azt is mondták, hogy zálogban ott hagyják portékáikat, még sem engedte el Kovrigot onnan addig eltávozni, míg fel nem nyitotta ládáját. „A vett tárgyakért úgy fizett, mint akarta (vidsárilé, éndér or inkhé uzáczhile.“ (1799. febr. 19-én Szamosújvártt a mondtott két szem- és fültanú által kiállított bizonyítványból).

4. *Fejezet. Örmények kincstári uradalmakat vesznek ki — haszonbérbe.*

„Az aradi és muthinai fiscale dominiumhoz tartozó és nevezetes kiterjedésű Kuppa (most Kupa), Kunagocs (most Kunágota), Bánhegyes, Bánkuta, (most Pankofta) . . . nevezetű praediumok Buda városában a többet igérőknek arendába adatnak.“ Ekkor vették ki ezen földbirtokokat haszonbérbe a Jakabffy, Vertán, Márkovicss . . . család. (Vár. lev. 1804—235 sz.).

5. *Fejezet. Bosnyák Antal szamosújvári örmény Déván templomot épített.*

Ez 1795-ben nemességet kér, de nem nyert. Fia: Bosnyák Antal később újra kért armalis nemességet; de

mivel kérelmében nem volt szó arról, hogy az armalisért járó díjt fizeti, a főkormányzék általirt a mi tanácsunknak, hogy ez „tudja meg könyörgőtől vagy ennek maradékaitól, hogy az armalis után járandó ahoz tartozó taxát meg akarják-e fizetni vagy nem?” Könyörgő érdemei közt a nyolczadik pontban ez van mondva: „Templum quoque propriis sumptibus aedificavit et conservavit fundoque ad intertenendum sacrorum ministrum pro possibile dotavit, cujus templi conservationis sacrorumque ministri intertentionis curam nunc ipse supplicans assidue gerit.”

Ezt az ügyet Hunyadmegye gyűlése 1795 júl. havában tárgyalta. A megye jegyzőkönyvében 70. szám alatt ez áll: „Bosnyák Antalnak az iránt benyújtott könyörgő levele felolvastatik, hogy érdemeihez képest személyes nemesség nyerése végett a követek által az ország rendeinek ajánltassék; melyre végeztetett:

Követ atyánkfiainak utasításban adassék által, hogy ezen kivánságot az ország rendei eleiben terjeszszék. E protocollo marcalis congregationis magnatum et nobilium praelibati Comitatus Hunyadiensis. Devae die ultima mensis julii 1795. Extradat. per Ioannem Kozollyai vice notar.“ (Vár. lev. 1804—973 sz.).

Tanácsunk a főkormányzéknek ide vonatkozólag ezeket írta: „Említett Bosnyák Antal, a kinek ezen városunk kebelében egy civilis telke vagyon, ez előtt öt esztendővel ment ki Magyarországra egész háznépével és ottan Aradmegyében báró Forrai soborsini jószágát tartja arendában; mivel az eő Felsége elébe terjesztett kérvényben felsorolt érdekem nem itt történtek, azoknak valódiságáról sem nem bizonyíthatunk, sem a megadandó taxáról vélekedésünket nem adhatjuk.“ (Vár. lev. 1804—1015 sz.).

Pénzért adtak nemességet bárkinek, tehát az érdemetlenek is; Bosnyák ellenben nem pénzért kért nemességet; ő érdemeire hivatkozott. Elmondotta a többek között azt, hogy Isten dicsőségére egy templomot építtetett . . . és még sem kapott armalis levelet. Ellenben a Kérői nevű darabontot, ki Báthori Boldizsárt a szamosújvári várban megfojtja (1595. szept. 11.), gaztetteért a nemesek sorába

emelik. Legtöbb esetben így jutalmaznak az emberek; azért a jutalmat csak egyedül a részrehajlatlan, legigazságosabb bírótól — az Istentől várjuk! . . .

6. Fejezet Panaszunkkal a főispán elutasít.

„Amplissime Magistratus! Szamos Ujvári Polgároknak Csorba Antalnak és Tüzes Kajatánnak Jékei Zsigmond Szolga Biro ellen az oda valo Magistratusnak bé adott, az illendő elégtétel végett velem közlett és ide zárva vissza küldett panaszlo Levelekre válaszoltatik: Mivel Betlen, a hol nevezett Polgárok megsértődéseket és károsittatásokat praetendálják és az egész Betleni Processus nintsen a Jékei Zsigmond Szolga Birosága alatt, de maga is megkérdeztetvén, nem úgy követte el a praetendalt meg sértődéseket és károsittatásokat mint Szolga (biro), hanem úgy mint Betleni birtokos, Nemes ember, a kik ellenn miképpen kellessék procedalni, a törvény világos utasítást mutat; Melyhez képest, ha a panaszlo Polgárok olyan állapotban vannak, hogy perelhetnek, keressék magok sérelmeket a törvény utyán, ha pedig a perlekedésre tehetetlenek, a Szamos Ujvári Communitasnak fizetett Procuratora lévén, ez által Magistratualis assistentia mellett kerestethetik sérelmeknek törvényes orvasaltatások: melyel vagyok az Amplissimus Magistratusnak die 30 Octobr. 1803 köteles szolgálja Kornis Sigmond Fő-Isp. (Vár. lev.).

Ime ilyen volt az igazságszolgáltatás száz évvel — ezelőtt!

7. Fejezet. Pap Márton Huszton kápolnát épített.

„Memoriae commendamus tenore praesentium significantes universis, quibus expedit, quod posteaquam annuentibus nobis in coemeterio Romano catholicorum Husztiensium Martinus Papp quaestor Armenus sacellum aedificasset ac pro ejus conservatione 100 flor. anno 1795 die 1-a febr. resolvisset, capitale istud prae manibus fundatoris manens. . . Datum Agriae die 31 mart. 1797 Carolus Eppus Agriensis (gr. Galanthai Eszterházy Károly).

Ez a Papp Márton szamosújvári örmény volt; halála után özvegye Máli Katalin visszajött Szamosújvárra

lakni, ki idejövetele előtt ezt az iratot adta ki: „Huszt városában a róm. kath. czinteremben levő kápolnára, melyet Istenben elnyugodott férjem Papp Márton épített és annak conservatiójára hiremmel és akaratommal 1. febr. 1785-ben 100 frt fundatit tett, ahhoz még 50 frtot resolválok. A mellett pedig, mivel halandó az ember és életének végső órája felől bizonytalan, azért is előre gondolván addig is, míglen testamentumot teendek, ismét 300 frtot resolválok a nevezett kápolnára.“ ... Ágoston Jakab a róm. kath. templom és kápolna curatora, Theodorovics Tódor, Keresztes Márton huszti örmény kereskedők vannak egyik nyilatkozata alá írva. (Vár. lev. 1806—549 sz.).

8. *Fejezet. Miképen bánik az örmény az idegennel?*

Annak hebizonyítására, hogy miképen bánik az örmény az idegennel, álljon itt a következő irat:

„Tekintetes nemes Magistratus és érdemes Communitás!

Kénytelen vagyok azt megvallani, hogy én ma a tekintetes nemes Tanácsnak és ennek én általam mindenkor tiszteletben tartó publicumnak annyi kegyességével éltem, hogy én azt soha voltaképpen meghálálni nem tudom. Az én Teremtőmre, arra a fő Valóságra bizom tehát annak megjutalmaztatását, a ki a virtust soha jutalom nélkül nem hagyja.

Ó! be áldott helyre s milyen nemes szivü lakosok közé hozott engemet az én Teremtőm. Én egy szerencsétlen idegen hallandó, egy jövevény lévén, örömmel tapasztaltam azt eleitől fogva, hogy az én mostoha sorsomat ennek a városnak érdemes lakossága és tiszteletreméltó nemes Tanácsa minden szempillantatban atyáiképen ápolgatta: az én szájam hirdeti minden napon az Ég előtt ennek a nemes Publicumnak hozzám, egy szerencsétlenhez minden szempillantatban megbizonyított jóságát és irgalmasságát, melyről teendő buzgó emlékezetem még a siromon túl is élni fog halhatatlan lelkemben.

Hagyjon el engemet akkor az éni Teremtőm, a mikor én ezen nemes publicumot elhagyom, felejtsem el engemet

akkor örökre a menyeyi végzés, hogy ha ennek a nemes publicumnak jóságáról elfelejtkezem; úgy tetszik még az is könnyebb lesz én nekem, ha életemet is itten végezem be.

Előregedett szolgálója Manopellai Ilona,
Gloria Nikodemus orvos özvegye.

(Vár. lev. 1819—1396 sz.).

9. Fejezet. *Keresztes István bucsúlevele.*

Oh Istenem! beh szép és nagy lenne városunk, ha mindazon örmény családok, melyek itt telepedtek le, itt is maradhattak volna — állandóan. De a kereskedők nagy száma, a megélhetés, a változott viszonyok, az idő több családot arra kényszerített, hogy hagyja itt azt az áldott helyet, hol az atyák csontjai nyugodtak . . . és más helyre menjen. A legvagyonosabb családok költöztek ki. Fájó szívvel bucsúztak el a rokonoktól, az ismerősöktől. Az új helyről még levélben is elbucúztak. A kezeim között levő sok bucsúlevél közül itt csak egyről teszek említést:

Keresztes István volt városi senator Kis-Medgyesről (magyarországi puszta) örmény bucsúlevelet ír a városnak. Ebben azt is mondja, hogy vissza nem fog térni ide lakozni; azért kéri polgártársait, hogy bocsássanak meg neki, mert mint ember hibázhatott (*ყოვ სუბტეპ, აქ სრუტუ მარე ლაგბიხი სოაინტუარე*: bos árczhekh, ze incshbesz márt gárczhilim cháldenálu. Vár. lev. 1820—2477 sz. Lásd ezen cikkely 21. fejezetét).

10. Fejezet. *Sósforrás városunk határán.*

Tanácsunk a deésaknai sótiszttséghez 1822-ben eze-
ket írta:

Ezen városnak tulajdon határában, Isten jóvoltából egy sós-forrás találtatván, melyről a mélt. sótisztséget hivatalosan tudósítottuk is f. 1822. decz. 11-én, mely hivatalos tudósításunknál fogva méltóztatott mélt. kamara ispán ur az általunk feljelentett sósforrásnak megtekintésére és vizsgálására személyesen ide fáradni, ki is azon forrásnak sósságáról és azzal az emberi nemzet által lehető élhetésének alkalmas voltáról tökéletesen meg-

győződött. Mivel ezen sós forrással, mint isteni adománynyal, mely tulajdon határunkon találtatott, kíván élni ezen városi publicum — tisztelettel kérjük a mélt. sótisztiséget, méltóztassék a fels. kir. erd. kamarának ajánlani, hogy engedje meg nekünk, hogy mi is — úgy mint más városok — élhessünk ezen isteni különös adománynyal.“ (A felügyelettel Turcsa Kristóf bizatott meg, ki ezért 10 frt. p. p., 2 szekér szénát kapott és a városi közterhek alól felmentetett. Vár. lev. 1822—2590 sz.).

Iratunkra a deésaknai sótisztiségtől a következő választ kaptuk: „Midőn egy felől az 1791. 61-dik diaetalis articulus szerint Szamosújvár a szabad kir. városok és taxalis helységek közé recipiáltatott és a szabad kir. városok oly természettel, mint a pura fiscalítások és mint más fundus regius nevezet alatt ismeretes helységek, hol a sós vízzel való élés meg nem engedtetett, birnak, — azért hivatalosan megtaláljuk a tek. Tanácsot, hogy a szamosújvári határon levő sós forrást ganéval és tövissel hányassa be és a praevaricatiok ellen erősíttesse meg.“ (Vár. lev. 1824—79 sz.).

A főkormányzék pedig a sóskút megnyithatása tárgyában ezt írta tanácsunknak:

„Mivel ezen város a szab. kir. városok közé bevételt 1791-ben, — a kir. városok pedig olyan természetűek, mint a pura fiscalítások és mint más fundus regiusok alatt ismeretes helységek, más felől pedig a fels. kir. udvar 1810. ján 11-én 1220 sz. alatt emanalt Kegyelmes rendelésénél fogva a fundus regiusokban és pura fiscalításokban lako communitásoknak a localis sosvizek használása denegáltatott.“

Erre a város így irt a főkormányzékhez: „Ezen városi egész territorium régentén a szamosújvári dominiumhoz tartozó curialis hely levén, a körülötte fekvő allodialis szántó és kaszáló helyekkel együtt azokat bizonyos summa pénznek (25.000 frt) letétele mellett Eleink örökösen magukévá tették és 1726. okt. 17-én kelt privilegialis levélnek ereje mellett a halhatatlan emlékezetű VI. Károly a dominiumból végképpen és örökre elszakasztotta, mely privilegium 1728. ápril 26-án a Szebenben

tartott országgyűlésen publicaltatott minden contradictio nélkül. Ennél fogva ezen városnak territoriuma örökösen megvásároltatván és a pura fiscalitásu Dominiumtól végképpen elszakítatván, a többi szab. kir. városok sorától egészen különbözik és nem hasonlítottatik azon fundus regiusokhoz, a hol a lakosok decimálnak (tizedet fizetnek) a mások földjeikről: mivel mi sem a fiscusnak, sem a papoknak magunk határunkról dézsmát nem adunk, — minthogy VI. Károly ideje előtt is allodiatura volt az egész territorium és a czitált privilegium 7. pontjánál fogva sem a fiscusra, sem másra nézve valamely jus fenn nem hagyatott. . . .“ (Vár. lev. 1823—282 sz. febr. 13.).

Habár nekünk volt igazunk, azért még sem engedték meg a sóskút használatát. Csak az egyenlőséget hirdető évben (1848) nyílt meg kutunk.

„Szónok atyánkfia előadván azt, hogy a közgyűlésnek országgyűlési törvényczikk következtében hozott határozatánál fogva, a Szamos szélén, néhány évvel ezelőtt talált, de felsőbb parancs miatt bedugott sósvízforrást megkapták, — kérdi, hogy milyen módon készíttessék a kút?“ A határozat az volt, hogy fedessék be. Befedetett 1848. jún. 27. (Vár. lev. 1848—130 sz.).

A sóskútból, melynek felügyelete a nagy rét hajtójára bízott (a hajtó fizetését évenként 8 frttal megszorították) hetenként kétszer: kedden és szombaton lehetett vizet vinni. A kút kulcsa a városgazdánál állott; két vedernél több vizet senki sem vihetett. (Vár. lev. 1848—945 sz. Július).

. . . De az absolut korszak azt újra bezáratta . . . És be van zárva ma is!

11. Fejezet. *Báró Ráfáel Sándor lovag polgártársaink sorába — lép.*

„Londoni lakos Ráfáel Sándor itten kívánja magát civilizáltatni — mondja városunk jegyzőkönyve — és az ezen városhoz behozandó szivességét a publicum felsegélésével igyekszik elébbmozdítani; a város

ezen nyilatkozatát örömmel elfogadja és szerencsésjének tartja, hogy polgártársainak száma ily érdemes taggal szaporodik.“ (Vár. lev. 1823—240 sz.).

A milliókkal rendelkező Ráfáelhez pedig a következő latin nyelvű levelet intézi:

In Anglia, civitate regali Londonensi possessionato civi Dno Alexandro Rafael.

Spectabilis ac Generose Domine!

Brevi illo tempore, quo Spectabilis Dominatio Vestra in hac civitate nostra cum gaudio totius hujatis Publici paucos ante dies morabatur, erga nationem nostram armenam et concives hujus almae Civitatis tantam animi sui propensionem sincerique amoris et fiduciae indicia experiebamur, ut profecto dolenter tulerimus per subsecutum dilectionis Vestrae suum abhinc discessum Virum publico charum a nobis tantisper absque arctiori nexu inter nos stabilito, divulsum haberi; Interim juxta conpluribus nostris Primoribus concivibus a Dilectione Vestra super futuro ad nos suo reditu factam affidationem spes nos non vana lactat, propediem eandem Dilectionem Vestram ad civitatem nostram reversuram esse; magno etiam nobis solatio esset in Inclyto et in tota Europa celeberrimo Regno Angliae sita urbe Londinensi possessionatum Civem adeoque respectu loci habitationis angulum, natione vero et origine ea Armenia, quondam Patria nostra oriundum Armenum arctiori vinculo nobiscum connexum cernere; Communitas itaque hujus Liberae Regiaeque civitatis nostrae Armenopolis cum Magistratu inito consilio unanimi voto, habita prius consideratione de hac Nostra Armena natione et Civitate bene merendi studior. et laudabilium qualitatum, quibus animos civium sibi devinxit, eandem Dilectionem Vestram in numerum fratrum et concivium almae hujus nostrae Armenae Liberae Regiaeque commercialis civitatis erga subsecuturam consveti juramenti depositionem recipiendum dignum esse existimavimus, sperantes eandem Dilectionem Vestram gratum et utilem civitatis hujus concivem futurum, sibi que possessionem quaque in hac civitate procuraturam; . . . ad depositionem concivilisationis juramenti necessarium adventum ejusdem Dilectionis Vestrae praestolaturi, peculiari et fraternali cum amore persistimus. . . .

Addictissimi Fratres et amici.

Szamosújváriani 13 febr. 1823 in sessione Magistratuali cum communitate simul celebrata. (Vár. lev. 1823—282. sz.).

Szép levelünkre Ráfáel ezt a választ írta:

Amplissime Magistratus! Domini, Amici Venerandissimi!

Aestimativissimas Amplissimi Magistratus die decima tertia currentis mensis et anni exaratas litteras sub hodierno, magno cum animi gaudio et reverenter percepi; oblatamque mihi Concivilisa-

Trans. Gubernio. Claudiopoli die 4 Julii 1832. Teleky, Gregorius Balási.“ (Vár. lev. 1832—759 sz.).

Ennek a Korbuly Bogdánnak volt a híres művésznő: Hollósy Kornélia — a leánya, ki nemcsak vendégszerepelt városunkban, de szüleiért itt örmény misét is mondatott. Hollósi Kornéliának, ki később Lonovics József csanád-megyei főispánnak felesége lett, — arczképét ki is adtam az „Armeniá“-ban.

13. Fejezet. Erős Sándor kanonok.

Városunk ezeket írta 1854-ben az erdélyi püspöknek, Kovács Miklósnak:

Kebelünkben született, felekezetünkhez tartozó hazafitársunknak mélt. és főt. Erős Sándor urnak kanonoki fényes hivatalába lett felemeltetése újra egy bizonyosága annak, hogy Excellenciád a fels. uralkodó-házhoz és a nemes hazához mindenkor tántorithatlan hívséggel buzgó nemzetünket: egy maroknyi polgárokból álló városunkat szereti s kegyelmében tartja. És a midőn t. hazánkfiának ily fényes méltóságra felemeltetését és nemzetünk diszére szolgáló előmenetelét örömmel szemléljük, egy úttal szent kötelességnek tartjuk Exczellenziádnak iránta tanusított pártfogását s valóban kegyes atyai gondoskodását nemzetünk nevében egész alázatossággal megköszönni, azt óhajtván, hogy a mindenható Isten nyujtsa Excellenciád becses életének fonalát hosszú időkre, hogy az érdemet és szorgalmat szokott kegyességénél fogva — másokban is megjutalmazhassa, a felekezetünkbelieknek pedig ezután is pártfogója lehessen. Szamosujvártt 1834 máj. 3. (Vár. lev. 1834—527 sz.).

14. Fejezet. Az örmény igaz polgára e hazának.

Tanácsunk 1834. ápr. 29-én nemes Közép-Szolnok vármegyéhez intézett iratában ezeket is mondja: „Ezen nemes és reánk nézve valóban kedves kis hazában lett megtelepedésünk olta, hogy a közjó előmozdításával és hasznával egybekötött kereskedésünk folytatása mellett, minő igaz polgárai voltunk a

nemes Hazának, minő hív jobbágyai az Uralkodónak, s hogy minden szükségben a Fejedelem és nemes Hazához viseltető hívségünknek minő csalhatatlan jeleit adtuk legyen? felséges Fejedelmeinknek kegyes adománylevelei, több rendbeli irományaik, jelesen az 1791. 61. törvénycikkely eléggé bőven és nyilvánosan kimutatják.“ (Vár. lev. 1834—483 sz.).

15. Fejezet. Szamosújvár a hazának egyik díszje.

„Vajha ezen levelemben — mondja fegyintézetünk volt várnagya — közlött buzgó kivánságokkal a mai napon hozzánk beköszönt új-évvel a tekint. nemes Tanácsnak és választott közönségnek minden tiszteletreméltó személyétől bármely keserűséget és a sors csapásait elháríthatnám. Én részemről csak azért szeretek élni, hogy a tek. nemes Tanácsnak és választott közönségnek jót kívánhassak és évenként újabb meg újabb nefelejtseket tűzhessek szívemből soha ki nem zárt emlényére. Ebből a nemes érzésből kiindulva a tek. nemes Tanácshoz és választott Közönséghez viseltető tiszteletemnek jeléül, midőn most tollamat felemelem, valóban minden ereimben a vér felbuzdul, én is több hű tisztviselői közé magamat sorolni kívánván érdemoszlopára egy szál-virágot teszek, mely nem a mesterség erőltetett szüleménye, de egy hű kebel melegében kikelt szellemi gyümölcs. Kérem fogadja el a tek. nemes Tanács és választott Közönség, kinek kebelében — még most is édesem emlékezem vissza, 27 évet teljes megelégedés között lelkemnek nyugalma, mondhatom boldogul töltöttem el — méltó személyéhez viseltető szívességgemnek elevenségben maradandó tárgyát. Számoljon míg élek, hű érzésemre, szolgálatomra.

Kivánom tehát, buzgón kivánom, hogy számos évek folytában ünnepelhesse az új-évet. A magyarok Istene tartsa meg a tek. nemes Tanácsot és választott Közönséggel együtt, éltesse az Ég a nemes városnak minden régi jó barátomnak mostani fungens főbiráját, tek. Novák Márton urat; virágoztassa az egész várost, éljen annak

minden lakosa nestori időkig; mert tudnak nemesen érezni: ezt én tapasztalásból tudom. Mely buzgó kívánságaim mellett tapasztalt szeretetébe, szives emlékezetébe magamat holtig ajánlva vagyok, Buda 1843. ján. 1. alá- zatos, engedelmes szolgálója Báró Josinczi József.“ (Vár. lev. 1843—53 sz.).

*

Ugyanez a derék báró, kinek, mint a helybeli fegyintézet igazgatójának (= várnagy) volt elég alkalma a várost és az örménységet megismerni, a következő új-év reggelén a városhoz intézett üdvözlő-iratában ezeket mondja:

„Legyen Szamosújvár díszje a kis Hazának, — és valamint eddig, úgy ezután is fényeskedjék a másokkal való jótettekben. Ezt én nem minden fundamentum nélkül írom, mivel felette sok példás tettei, melyeket a nemes Tanács a választott közönséggel együtt gyakorolt, tudva vannak előttem. Buda ján. 1. 1844. Báró Josinczi József nyugalmazott várnagy.“ (Vár. lev. 1844—60 sz.).

16. Fejezet. Bécsben tartzkodó örmények.

Szongott János gazdag bécsi kereskedő, a mechitháristák érseke, Balta Miklós gárdista kapitány és Issekutz Bogdán jó szolgálatokat tesznek a városnak (Ráfáel-féle gymnasium, dominium, az országút behozatala tárgyában. . . . Vár. lev. 1846—1062 sz.).

17. Fejezet. A ki több mint ötven évig elt ismeretlenségben.

Jakabffy János városi polgár és senator kocsijába befogat négy lovat és Pestre hajtat; innen kocsiját lovaival együtt visszaküldi, ő maga pedig világgá megy; eltűnt. Keresték, kerestették, de hasztalan. Sem azt nem tudták, hogy miért és sem azt, hogy hova ment el. Végre a város a főkormányzékhez — körözés végett — ezt a személyes leírást küldötte be: „Harmincz esztendő, közép termetű; barna, hosszú ábrázatú, hegyes állú; hosszú, vékony, egyenes orrú; vastag, fekete szemöldökű és szemű; bajusz nélkül; czfban kötni szokott fekete haja, egyenes derekú

és lábú, a mult év (1801) június havában hagyta el feleségét és gyermekeit, a mikor is négy lóval és kocsival ment el, de azokat Magyarországról: Pestről visszaküldötte. Vitt magával magyar és német köntöseket. Ritkán beszél; az örmény, magyar, deák, német és oláh nyelvet jól tudja.“ (Vár. lev. 1802—819 sz. János nevű fia, kinek szép, magyar irányában mindenki gyönyörködött, több éven át e város főjegyzője volt; 1831-ben választatott meg főjegyzőnek.) — Az ötvenes években egyszer csak itt látják a piaczon: az öregek megismerték. De ekkor felesége és egy pár gyermeke már meg volt halva, életben maradt gyermekei pedig el voltak széledve. Itt már nem volt senkije. Örvendett annak, hogy az ismerősöket viszont láthatja; tett is azon néhány hét alatt, míg itt tartzkodott, a szegényekkel sok jót (pénze volt bőven; azért is nevezték el „Bogiát“-nak [= bogát, gazdag], mert roppant vagyona volt); de honában: szülőföldén már idegennek érezte magát; azért átadott Der-Ohánnesznek (Korbuly János szentéletű örmény szertartású pap) negyven aranyat, hogy azt jótékony célra fordítsa. Azután megcsókolta a hantot, mely alatt szüleinek földi maradványai nyugodtak és elment és többé nem jött vissza. Az itt töltött nem hosszú idő alatt mindenkivel szemben igen tartzkodó volt; még legjőbb emberének: Der-Ohánnesznek sem mondotta meg, hogy hol és mivel töltötte el a tova-tűnt ötven évet¹⁾. Azóta a sír őt is már befogadta... és az, ki e földön nyugalma nem találta fel, a földben háborítatlanul — nyugszik. Roppant vagyona pedig veszendőbe ment. Csak az sajnós, hogy rövid ittléte alatt nevét nem örökítette meg valamely humanus intézmény megalapításával; pedig maga körül láthatott elég kielégítésre várakozó szükségletet.

¹⁾ Jakabffy János szamosújvári volt senator, ki 1801-ben innen nyomtalanul eltűnt (itt hagyta feleségét és gyermekeit: Jánost, Bogdánt és Rebekát, László Andrásné) 26 évig Jassyban lakott „Monsieur Ján.“ név alatt, azután bojár Jordaki Katardsiktól a Piatra város közelében fekvő Moresinyen helységet tartotta zálogban. Fiai oda mentek: meglátogatták (Vár. lev. 1831—55 sz.).

Ha azok a gazdag örmények, kik innen szakadtak el és az új otthonban még jobban megvagyonosódtak, nem a Bogiát példáját követik, hanem inkább Oviddal tartanak, ki a távolból is így irt haza: „Quamvis longa regione remotus absim, vos animo semper adesse meo“ ... és szükség esetén anyagi áldozatot is tettek volna ezen polgárzat oltárára, az előhaladás milyen magas fokán állana ma városunk?! De vigasztalódjunk; mert az innen elköltözöttek nem mind Bogiát-ok voltak, hanem volt közöttük egy Kovrig Tódor is! (L. alább „Városunk díszpolgárai“ című cikket).

18. Fejezet. Statisztikai adatok.

1847-ben volt Szamosújvárott 952 család és Erzsébetvároson 530. (Vár. lev. 1847—1142 sz.). Szamosújvár a Kandiával együtt 1706 hold; 1853-ban volt városunkban 741 ház, 1094 család, 2053 férfi, 2314 nő, összesen 4367 személy. Szántó 274 hold, kert és rét 254 hold és 880 □ öl, legelő 1100 hold és 1380 □ öl, erdő 30 hold és 192 öl; összesen 1569 hold és 852 öl.

„A lakosság főbb kereskedése: szarvasmarha, bárány, juh és egyéb bőrök, méz, gubacs és brassai portéka, melyekből évenként bizonyos mennyiséget szoktak egybegyűjteni és Pestre, Debreczenbe felszállítani. Ezeket kisebb mennyiségben a lakosság nagyobb és vagyonosabb része szedi össze és adja át nyereséggel a nagyobb kereskedőknek.“

19. Fejezet. Bálházár Boldizsár Smyrnából ide jön lakozni.

Bálházár G. Boldizsár smyrnai örmény kérelmében, — melyben arra kéri a város közönségét, hogy őket és két testvéröcsését a városi polgárok közé vegye be, — ezeket mondja: „Hogy a tek. Tanács és esküdt közönség legkevésbé sem fog idegenkedni ezen nemes város polgárai közé való felvételésemről, annál is inkább reménylem, mivel az én példámat többen, a török kormány alatt levő nagy vagyonú honosaim és atyámfiái közül követendik majd, ez által az egész ország, jelesen pedig e város



„Szamosújvár kiváló fiai“ :
Dr. Molnár Antal, a magyar képviseloház jegyzöje.

népesedése, valamint a kereskedés is, mely az ország jollétének egyik leghathatósabb tényezője, — nem kevésbbé fog gyarapodni.“ (Vár. lev. 1855—1212 sz.).

20. Fejezet. Márkovics Antal részére kiállított bizonyítvány.

Márkovics Antal eladja szamosújvári házát és ezáltal „azon polgári jogról és névről is, melyre egész életén át oly büszke volt“ kénytelen lemondani. „A legmélyebb tisztelettel veszek búcsut a tek. nemes Tanácstól és szülővárosom nemes polgáraitól; köszönetet mondok a tek. Tanácsnak azon sok rendbeli jóságáért és pártfogásáért, melyben engemet eddig részeltetni méltóztatott. Méltóztassék családom maradandó emlékére bizonyítványt adni.“ A tanács által kiadott bizonyítvány így szól:

„Kérelmes Márkovics Antal úr egyike volt e város leghivebb, legbecsületesebb és legjózanabb gondolkozású polgárainak, ki mint olyan a törvények iránt engedelmességgel, előljárói iránt tisztelettel, s polgártársai iránt szereténységgel s illő becsüléssel viseltetett, s mindenkor valódi jó polgárhoz, és béke- és rendszerető alattvalóhoz illő magaviseletet tanusított ugyannyira, hogy őt, mint e város kebeléből már végkép kiköltözöttet, polgári érdemei, szép tulajdonai elismerése és méltánylása jeléül e jelen bizonyítvánnyal ellátni és mindenkinek hivatalosan ajánlani e Tanács kedves kötelességének tartotta. (Vár. lev. 1855—90 sz.).

21. Fejezet. Jakabb Bogdán felszólítása, Álexi János görög kath. püspök és Lukácsi Kristóf igazgató-tanár levele.

Lelkem különös örömevel adom tudtúl azt, hogy az idevaló gör. kath. püspök mélt. Álexi János, ki fájdalmas érzelmek között volt szemtanúja a f. hó 21-én dühöngött tűzvésznek, haza utaztában Kolozsvárról 100 ezüst frtot küldött hozzám, hogy azt a tűz által károsult szegényebb sorsúak között oszszam ki azonnal. Én ezt az özszeget lelkem ösmerete szerint már ki is osztottam, — valamint azon 128 frtot is, mit orvos dr. Korbuly Bog-

dán úr Nagybányán — felebaráti szeretettől vezetve, mi-
helyt a szerencsétlenség hírére hallotta — gyűjtött és hoz-
zám küldeni szives volt.

Nem lehet hálás szívvel nem tisztelni ezen adakozók
lelkes emberszeretétét.

Azt hiszem azonban, hogy ha azok, kik nincsenek
körünkben, siettek a szerencsétlenek könnyeit letörölni,
mennyivel inkább hivatva vannak erre azon szamosúj-
váriak, kik a vést látták és habár közel állottak ahhoz,
hogy vagyonukat elveszítsék ők is, de Isten irgalma által
megmentettek.

Felhivok azért mindenkit, hogy megtapogatva keblét
— ha szájalomérzetet táplál abban, járuljon pénzbeli ada-
kozással azok sorsának enyhítéséhez. Megkértem tiszt.
Csákány Bogdán és Merza Lukács úrakat, hogy sege-
delmet gyűjtsenek. Felszólításokat küldöttem több erdélyi
városba... Mihelyt együtt lesz a segedelempénz, összehivok
egy bizottságot, hogy ez azt, az arra minősített szeren-
csétlenek közt oszssa ki. Mentől többet és minél hamarabb
úrak, mert fenyegeti a tél a fedélteleneket. Szamosújvártt,
1855 szept. 29. Jakabb Bogdán polgármester. (Vár. lev.
1855--172 sz.).

*

A gyűjtés eredménye:

Álexi János püspök adott	100 frtot;
Dr. Korbuly Bogdán (Nagy-Bánya)	128 frt;
Lukácsi Kristóf (Gyulafehérvár)	200 frt;
Tiszt. Merza Antal (Gyergyó-Szt-Miklós)	167 frt;
Erzsébetváros tanácsa	128 frt 50 kr;
Lengyel Zachariás (Szatmár)	138 frt 30 kr;
Ábrahám Gábor (Zilah)	42 frt;
Tiszt. Petrovics Antal (Csik-Szépviz)	140 frt;
Fejér István (Csik-Szépviz)	100 frt;
Pap Testvérek (Mocs)	40 frt;
Szamosújvári gyűjtés	284 frt 20 kr.

Összesen: 1468 frt 40 kr.

*

Tek. Polgármester úr!

Mély szívbeli fájdalommal láttam azon bús romokat, melyeket püspöki székhelyem Szamosújvár szab. kir. városában f. év és hó 21-én történt tűzvész okozott; miért is — tehetségemhez képest — 100 frtot, azon kéréssel küldök a tek. polgármester úrhoz, hogy azt a megkárosult papok és szegényebb sorsúak közt, első szükségeik némi pótlása végett elosztani sziveskedjék; melyek enyhítésére körülményeimhez képest ezután hozzá fogok járulni. Isten szent akaratja nagy csapást mért reánk: viseljük keresztényi béketűréssel és kérjük, hogy kegyelmét tőlünk meg ne vonja.

Ki is megkülönböztetett tisztelettel vagyok Kolozsvárt septe. 23. 1855. Tek. Polgármester Úrnak készséges szolgálja: Álexi János szamosújvári püspök.

*

Tek. Polgármester, tek. Tanács és vál. városi közönség!

Kimondhatatlan fájdalommal hallottam hírét azon véghetetlen nagy szerencsétlenségnek, mely városunkat a napokban érte: f. hó 21-én az az pénteken este és éjszaka egy borzasztó tűzvész a városnak legszebb részét felemész-tette és nagy számú lakosokat végső inségre juttatott. A szerencsétlenség ezen első hírére, mely a legmélyebben meghatott, sietek hazafiúi őszinte részvételemet és fájdalomamat a tek. polgármester úrnak, a nemes városnak és a tek. Tanácsnak nyilvánítani és egyszersmind a tűz által kárt vallott tehetetlenebb lakosok felsegélésére — addig is, míg többet adhatnak — 200 frtot ezen iratomhoz csatolni, azon alázatos kéréssel, hogy azt bölcs belátása szerint a tűz által tönkre jutott legszegényebb polgárok első és kikerülhetetlen szükségeik pótlására és fedezésére fordítani kegyeskedjék. Különben is a szerencsétleneket a tek. polgármester úr és a tek. Tanács nagylelkűségébe és hazafiúi buzgóságába ajánlom. Teljes tisztelettel maradok a tek. Polg. Úrnak Károlyfehérvár, septe. 25. 1855 alázatos szolgálja: Lukácsi Kristóf director-professor.

22. Fejezet. Halottas kocsi. Nyugdíj szabályzat.

1869-ben halottas kocsit készített a város és kezelését az egyházra bizza. (Vár. lev. 1869—1155 sz.).

1870-ben lépett életbe a tisztviselők, tanárok, tanítók és ezek özvegyei nyugdíjazásának intézménye. (Vár. lev. 1870—914 sz.).

23. Gajzágó Salamon üdvözlése.

„Helybeli polgár, de jelenleg Magyarországon mezei gazdasággal foglalkozó Gajzágó Salamon beadván a magyarországi szolnokmegyei cs. kir. főnökség által tavali 393 sz. alatt részére kiadott és már idejét elmúlt útlevelét, — ennek alapján kér részére, egyfél évig érvényes, Erdély-Magyarországra szóló útlevel kinyerhetése tekintetéből a Kolozsvár-vidéki katonai parancsnokságtól kieszközölni.“ (Vár. lev. 1852—1433 sz.).

A szabadságharcz, melyben jelentékeny részt vett, — lezajlása után gazdálkodással és irodalommal foglalkozott... A 60-as évek elején városunk országgyűlési képviselőjének válaszsza: a többi jó hazafiakkal együtt ő sem megy be a szebeni „Landtag“-ba. 1867-ben tagja a koronázó országgyűlésnek. Azután fokról-fokra emelkedik; 1870-ben az akkor ujonnan felállított számvevőszék első elnöke lett. Ekkor városunk szeretett képviselőjét a következő szép sorokkal üdvözlölte:

Nagyméltóságú államszámvevőszéki elnök úr!
Kedves barátunk és atyánkfia!

Szamosújvár szabad kir. város közönsége az e hó 1-ről kelt és a „Budapesti Közlöny“ 175. számában megjelent legmagasabb királyi kézirat ötletéből örömmel ragadja meg az alkalmat Nagyméltóságod, mint a város képviselője iránt a multban több ízben városunk érdekében tanúsított hazafias működéseért őszinte hálás köszönetét küldöttségileg kifejezhetni és az országgyűlés bizalma folytán nyilvánult legmagasb királyi kegy cserkoszorujához egy szerény nefelejtstsel járulva azon forró óhajtását csatolni, hogy az ernyedetlen munkásság, a tántorithatlan hazafiság és alkotmányos igazságérzet által kiérdemelt eme magas állásában Isten Nagyméltóságodat minél számosabb évekig a haza és király hű szolgálatára, városunk és nemzetünk örömére s diszére, kívánt egészségben éltesse;

minket pedig eddig tanusított. barátságos, sőt atyafiságos indulataiban továbbra is megtartani méltóztassék.

Kik egyébiránt megkülönböztetett tisztelettel öröklünk. (Vár. lev. 1870—1171 sz.).

24. Fejezet. A beköltözés kétszáz éves jubileuma.

„Elnök-polgármester Simay Gergely előterjesztvén, miként 1872-ben két százada telik be annak, a mióta az ősi hazából kijött elődeink ezen országba telepedtek: indítványozza tehát, hogy a nemzet e hazában levő részének jó hírnévben eltöltött multja emlékére a kétszázados örömnepély városunkban, jövő 1872-ben (egy később kijelölendő napon) kellő díszszel és méltósággal fentartassék; e célból a jelen közgyűlés kebeléből egy több tagból álló bizottság küldessék ki, mely a megtartandó ünnepély részletes programját mielőbb kidolgozván, kimerítő tervezetét megvizsgálás és részletes megállapítás végett terjeszse a közgyűlés elé.

Az indítvány osztatlanul élénk viszhangra találván, a bizottság tagjaiúl polgármester elnöklete alatt Bárány Lukács főbíró, Gajzágó Kristóf tanácsos, Voith Márton főjegyző, Molnár Antal iktató és levéltárnok, a képviselők (esküdt közönségi tagok) közül: Lukácsi Kristóf, Czetz Gergely, Szongott Kristóf, dr. Gajzágó László, Hrobony Pál és ügyvéd Voith Miklós személyében küldetik ki. (Szamosújvárt 1870. szept. 27-én tartott közgyűlésről vezetett jegyzőkönyvből. Vár. lev. 1870—1436 sz.).

A bizottság, melynek jegyzője volt e munka írója, mindjárt első ülésében úgy nyilatkozott, hogy olyan nagyszerű, fényes költséges ünnepélyt, milyent a nép akar, most nem tarthat a város; mert a per alatt levő dominium ügye még nincs eldölve; azt ajánlotta tehát a közgyűlésnek, hogy halaszszuk el az ünnepély megtartását — jobb időre. A bizottság tagjai közül még csak négyen vagyunk életben: Simay Gergely, Voith Miklós, dr. Molnár Antal és Szongott Kristóf. Vegyük az ügyet mi négyen kezünkbe

és tartsuk meg az ünnepélyt az idén: ugyanis az idén van a város alapításának kétszáz éves fordulója. Erre az alkalomra irtam meg én is ezen fáradságos munkámat. Ennél jobb alkalom alig ha fog ezután kinálkozni!



XLVI. Cikkely.

Örmény és latin feliratok Szamosújvártt.

Bizonyos, hogy a hazai örmények ősei Kaukaziában, Krimben, Lengyelország- és Moldvában az anyai — örmény — nyelv mellett azon nemzetek nyelvét is használták, melyek között hosszas vándorlásuk ideje alatt tartozkodtak. Apáink az örmény nyelvet behozták magukkal Erdélybe is. És ezt a nyelvet használták nemcsak a hivatalban, hanem a köz- és kereskedelmi élet terén is. Állításunk igazságáról tanuskodnak a kezeink közt levő — azon időkből reánk maradt — hivatalos iratok, jelentések, hirdetések; maga a törvénykezés is örmény nyelven folyt a XIX-ik század elejéig. Ellenben azon közgyűlési határozatok, melyeket felsőbb hatóság elébe kellett terjeszteni, előbb latinra fordítottak, és így terjesztettek fel jóváhagyás végett. Az eredeti mindig örmény volt.

Ha a hivatalos iratok örményül szerkeztettek, igen természetes, hogy az örmény vonatkozású feliratok nyelve is örmény volt. Mivel a theodosiai (Krim) vízvezeték felirásai örmények (l. Pázmáveb): biztosan következtethetjük azt, hogy a más helyen feltalálható felirások nyelve is örmény, nemcsak Krimia-, Lengyelország- és Moldovában, hanem Erdélyben is.

Nem szólok jelen alkalommal azon feliratokról, melyek Erdély örménylakta másik három helységében található, hanem csak Szamosújvár feliratairól teszek említést. Ezek nem tartalmazznak ugyan jelentékeny történelmi eseményeket, de előttünk azért becsesek, mert előnkbe tárnak és eszünkbe juttatnak olyan dolgokat, melyek — mintegy — 150 évvel ezelőtt történtek. — Ezeket a régiség sorrendje szerint mutatjuk be tisztelt olvasóinknak.

Az első felírás a Simai testvérek által 1724-ben épített Boldogasszony („Salamon“-)templom homlok-falán látható. Ennek egyik része latin, a másik örmény; így:

SALAMON, ET
BOGDANY THO
DOR FRATRES GER
MANI, UXORES EORUM
SZRMA ET IVLIANA
EREXERVNT PROPRIIS
SUMTPBVS HOC DI
CATUM NVNCIATA
MARIAE V. B. TEMPLVM.¹⁾

ՍԼԱՄՈՆ. ԱՍԿԱԸ
ՏՈՐԹ. ՈՐԳԻԹԸ ԽԾ.
ԳՕՏԻՐԹ. ՇԻՆԵՑ
ԽԵ ԵԿԵՂԵՑԻՄ
ANNO 1724²⁾

E templom egyik főrészt, mely külön kápolnát képez s mely — mint látszik — kezdetben külön bejárattal is birt, a Szent-Anna-társulat buzgó női építették. Ez az ajtó most be van falazva. Az ajtó felett levő felirásból nemcsak azt tudjuk, hogy városunkban „Szent-Anna“ név alatt társulat létezett, hanem azt is, hogy mikor épült ez a kápolna. A feirat köve 65^v/_m széles, magassága is ugyanennyi. Foglalatja következő:

ՅՄԻ. ՏՄ. 1732. ՈՒԼԻՍ 16. ՍԿԻՆԻ
ԵԿԵԿ ԵՐԵՄԵ ԼՅՍ ՄԱՏՈՒԻՄՍ
Ի ՊԱՐՐՅՆ ՍԿԱ. ԵԻ ԱՍԱՅԻ
ԱՐԴՄԳԻ. ԵԻ ԴՈՐԻԸ ՆՅԲԿԸԹ.
ՊԻԿԵՏԿԱՆ ԵԵԿԻԿՅԹԵ.
ԱՇԽՏԹԻ. ՅԻ. ՏԻ. ՄԻՆՍՄ. ԽՕՐԿՍ
ԵԻ ՊԱԿ. ԴԻՐԻԻ ԳՕՏԻՐԵՑ.³⁾

¹⁾ Simai Tódornak (fiai): Salamon és Bogdán édes testvérek és ezek nejei Szërma és Juliána építették saját költségükön a boldog Szűz-anya Mária ezen templomát.

²⁾ Ezt a feliratot magyar betűkkel így kell írni: „Szoghomon, Ászvádur vèrtikh Chácshàdèri Toderi sinèczhin jégèghèczhisz (= Simai Kristófnak Tódor nevű fiától született Salamon és Bogdán építették ezt a templomot 1724. esztendőben).

³⁾ Hámí Deárèn 1732 Ulisz 16 szgiszpen jèghèv sinutheán àjsz mádurisz i b[ádvujn] szèrpoczhen Ová[gimi] jèv Ànnàji àrteàmpkh jèv kujukh Hájàkhàghàkhi bàrgèsdàgàn jèghpàjràgczhu-theán; àschàdutheàmpèn hàjr Der-Minàsz Thoroszeàn jèv b[ádvèli] àghà[cshà] Kìrkori Toderjènczh: 1732. évben, júl. 16-án kezdeték építeni ezen kápolnát Szt-Anna és Ioachim tiszteletére a szamosújvári buzgó társulat költségén, főt. Thoroszeàn Minàsz úr és tekint. Toderèncz [Simai] Gergely felügyelete alatt.

Van benn a templomban a sekrestye felett is egy emlékirat. Itt le vannak festve az alapítók térden állva összetett kezekkel, mellettök feleségeik majdnem ember-nagyságban. A két pár emberi alak közt látható a templom festett képe. Alább fehér mezőben örmény betűkkel ez az öt sor emlékirat olvasható:

ՍՈՂՈՄՈՆ ԵՒ ԱՍՎԱՏՈՒՐ ԵՈՄԱԵԱՆ 1723ԻՆ
ԵՌՆԵՑԻՆ ՋԱՅՍ ԵԿԵՂԵՑԻՆ
ՐԷՆՕՎԱԳ ԱՐԱԾ Է 1751
ԵՐԿՈՒՍՈՒՄԵՐԸ ՐԷՆՕՎԱԳ ԱՐԱԾ Է 1797
ԻՐԵՔՈՒՄԵՐԸ ՆՈՐԵՑԻՅՈՒՑԱԾ Է 1841¹⁾

Ez a felírás újabb időből való. Gábrus Zakhariás tanár festette az alakokat és készítette a felírást 1841-ben a templom harmadszori ujitása alkalmával.

Régen a szamosújvári örmények csak e templomban imádták az Urat. Volt ugyan a mostani főpiacz közelségében még egy kis örmény templom, mely mellett temető terült el; de ezt 1748-ban lebontották és még ugyanazon évben hozzákezdettek a mostani fönséges, nagy, katedralis templom építéséhez. E szentegyház déli oldalán van egy kis ajtó, mely a sekrestyébe szolgál; ezen bejárást csak a papok használják. Az ajtó felett következő emléksorok olvashatók:

Az idegenek kedvéért valamint bent, úgy kívül is van egy latin szövegű ajánlat (dedicatio). Kivül a homlokfalon ez áll:

VERI DEI
VNIVS ATQVE TRINĪ
PATRIS FILII ET SPĪRITVS SANCTĪ
SACRATVM.²⁾

ՅԻՇԱՏԱԿ Է
ԴՈՒՌՈՍ ԱՅՍ Ո. Հ.
ԵԿԵՉԵՑԻՅԱՅ ՔԷ
ՐԻԿԻՆ ՑԱԿՈՐԵՐ
ՅԵԱՆ ԵՒ ԻԻՐ ԸՆ
ԿԵՐ ՈՂԸ ՀՈՒ
ՐՍԻՄԷՆՆ ՅԱ
ՄԻ ՏՆ. 1765
ԵՒ ԹՎՈՆ ՅԱ
ՅՈՑ ՈՄԺԴՅ)

¹⁾ Szoghomon jév Ászvádur Simáján 1723-in sinéczhin zájsz jégéghéczhin; renovát árádáz e 1751. Erguszumê renovát árádáz e 1797. Irékhumê noréczhuezchádz e 1841: Simai Salamon és Bogdán építették e templomot 1723-ban. Megújított 1751-ben, 2-sod ízben újított 1797- és 3-szor 1841-ben.

Ezen évjelzet (chronosticon) tanuskodása szerint e szép templom, mely 1793-ban épült, a Szentháromság tiszteletére van szentelve.

Ha bemegyünk a templomba és a nagy ajtóból egyenesen a főoltár felé nézünk, a templom fő-oszlop-boltive közepén, 26 meter magasságban kő-táblákban a fő dedikációt látjuk. Kék alapon a következő öt sor aranyozott betű szabad szemmel is tisztán leolvasható:

GLORIA IN ALTISSIMIS
PROVT FVIT ITA SÍT
VERO DEO VNI ATQVE
TKINO PATRI FILIO
ET SPÍRITVI SANCTO.³⁾

Ebből látjuk, hogy 1795-ben a főbolt-iv is fel volt építve; de azért még néhány év kellett, míg teljesen elkészültek az építkezéssel; 1804-ben szenteltetett fel e templom.

E templomban három helyütt perselyek vannak meg erősítve; a felettök levő táblákon örményül és magyarul ez olvasható:

Հիման եւ յաստի մեղքընարու արժանի Աղքատաց սէպիմ վրայ: — Az igazi és könyörületességet érdemlő szegények számára.

Régen a templom mögött — a déli oldalon — mintegy 15 lépésnyi távolságra egy hosszú épület nyult el. Ebben laktak a „Jézus-szent-neve-társulatá“-nak tagjai. A társulatnak megszünése után az épületet iskolai célra fordították; ebben lakott a kántor, sekrestyés és harangozó is. Az iskolát innen 1856-ban alkalmasabb helyre vitték. . . . Végre 1880-ban az egész épület lerontatott.

³⁾ Hisádág e turész ájsz v(ohormádz) h(oki) jégéghéczhpénáh Dzerigin Hágocsáján jév engérocshê Hripszimein. Hámi Deárên 1765 jév thêvin Hájocz h RMDsT: Ez az ajtó boldogult Jakabffi Simon főgondnok és neje: Ripszima emlékére készült 1765-ben, örmény számítás szerint 1214-ben (1214+551=1765).

³⁾ A három személyű, egy, igaz Istennek, az Atyának, a Fiúnak és Szent-Léleknek (tiszteletére) szenteltetett.

⁴⁾ Dicsőség a magasságban a mint volt, úgy légyen, a Szentháromság egy, igaz Istennek, az Atyának, a Fiúnak és Szent-Léleknek.

Az épület ajtaja felett 1 méter hosszú és 80 $\frac{c}{m}$. széles kő volt, következő felirással:

E társulat megszűnt, épülete lerontatott; de a kő az emléksorokkal együtt épen maradt. Most a czinterem nyugati kapujának jobb oldalán a falba van erősítve — emlékül.

*Շինեցաւ ժողովասունս սյս
յտիկ, վս. Եղբարց ամենաւսը.
ամուսնն Յի. ի ժմնկս. աւագէր
ցւթն. զերյ. տր. Մինսին. թրսն.
քէւ. զերյ. տր. զկաս ստեփ. զար
էլսն. տր. Խշիին. Մսկն. պիտկիթե.
սողա Խնկնսն. թրսն. ևւ քէՔ. 80
նիկին Արսշ. Ֆկա. Կրիզորին Խշի.
Նոթրիշ տրցւ. Պօլսնին. Նուր (Մրդէ.)
Իծանի Խրիզակից Խշորին Ըշթըրսւ. Ես
վարի. թվ. ամբ. 1)*

Látszik, hogy magánosok házain is voltak örmény feliratok; de ezek közül az idő-viszonyok sokat megsemmisítettek, mások pedig helyeikről eltávolítottak. Hogy valósággal léteztek ilyen felirások, arról tanuskodnak azon emlékkövek, melyek még most is néhány magán-házat díszítenek. Ezek-közül — régiségénél fogva — az első helyet foglalja a Bogdánfi-féle 173 számú ház piacra néző homlokfalán levő következő latin és örmény felírás:

1) Sinéczháv zsoghovádunész újsz hádug vászèn jégphárczh áménászurp ánuánèn Hiszuszi. I zsámánágész ávákereczthián kérh(árkéli) Der-Minászin Thoroszéán pleb(ánusin), kérh(árkéli) Der-Ghugász Szdeph(ánián), kápelán Der-Chácseshigin Mánugián, biornutheán ághá Chêngánoszin Thoroszián, jév pref. Donigin Ágopsáján, fégá Krikorin Chácsशि, not(á)ris diráczhu Bogdánin' Nuridsáni (Vártáne), chorhértágiczh Chácshádrin Êstêrbul-Ászvádri. Thêvin RMP: E gyűlésház (gyűléshely) „Jézus szent-neve társulatá*-nak tagjai számára épült fôt. Thoroszián (Theodorovics) Minász főesperes úr, fôt. Sztephánián (Verzár) Lukács plebános úr, Mánugián Kristóf káplán úr, Thoroszián (Toderás = Dániel) Longinus bíró úr és Ágopsa Dániel praefectus, Kristóf Gergely társulati főnök, Nuridsán Bogdán (a Vártáné) kántor-jegyző, Ászvádur-Estêrbul (Csonka) Chácshádur tanácsos idejében. Örmény számitás szerint 1202 (1202 + 551 = 1753).

1727
DIE 20 IVN
EXSTRUCTUM EST
HOC AEDIFICIUM. INDU
STRIA AC PROPRYS SUMT
BUS ISAC BOGDANFII SENAT.¹⁾

Közvetlen alatta örményül ez áll:

ԹՎԻՆ. ՀԱՅՈՑԻ. ՌՃՁԶ. ՅՆԻՍԻ.
ԱՄՍՈՑ. Է. ՕՐՆԵՇԻ. Ի ՎԱՅԵԼՈՑ
ԽՃՑ ԱՍՎԱՏՈՒՐԻՒՆ. ՄԱԳՕԵԱՆՑ ԵՒ ԻԻՐ
ԸՆԿԵՐՈՉՆ. ՃԻՇԽՍԹՈՒՆԻՆ ԳԻՐԳՕ
ՉԱԵԱՆՑ ԵՒ ՈՐԴՈՒՑՆ ԳԱՐԴԷԼԻՒ.
ԱՅ. ԲԱՐԻ ՎԱՅԵԼՈՒՄ ՏԱՅԷ. ԱՄԷՆ²⁾

A két részre osztott latin évszám (17—27) és a DIE 30 meg IVN. közt levő tért a család nemesi címere foglalja el.

Említést érdemel még az a felirat is, mely az örmény egyház tulajdonát képező „kántori-ház“-on látható. Itt van egy kép: Szt-György lovon ülve öli a sárkányt. Évszám, mely két részre van elkülönítve (1739), környezi a szentnek testét. A ló alatt következő emlékirat:

1739.
ՇԻՆՅԵԿԱԷ Է ԽՈՒՆԱ ԱՅՍ ԸՆ
ՉԻՔ ԵՒ ԱՇԽԱՏԱՆՈՅ ԵՒ
ՈՒՅ ԵՆՁԱՐԵ. ՏԷՐ-ՂՈՒԿԱՍԻ
ԳԷՎՈՐԵԱ ՎԱՐՈՂԱՆԻ ՊԷՄՐՈՒԻ ՎԷՐՃԷՐԷՍԻ²⁾

¹⁾ 1727. jún. 20-án épült e ház a munkás Bogdán fi Izsák tanácsos költségén.

²⁾ Thèvin Hájoczh RDsHZ, H(u)niszi ámszoh è orn jési, i vájeloczh ch(o)dsáh Ászvádurin Szákojanczh jév jur engërocshën Dsischáthunin Kirkosájanczh, jév vërtujn Káprielin. Ásztuádz pári vájelumën dáczhe. Ámen: Örmény számitás szerint 1176 (1176+551=1727) jún. 8-án épült gazdag Szakó Bogdán és felesége: Kirkosá Dsis-cháthun s fia: Gábor használatára. Adjon Isten kényelmes használatot! Ámen.

Örömmel irtam e sorokat, mert így — legalább papiroson is — meg vannak örökítve apáink köbe vésett és Szamosújvár falaiba erősített — emlékei. (L. „Armenia“ 1889. évfolyam, 308—315 lap).



XLVII. Cikkely.

A város díszpolgárai.

1. Fejezet. Első³⁾ díszpolgárunk Bittó Károly.

Városunk első polgármestere (addig a város előljárói „főbiró“ nevet viseltek) J a k a b b B o g d á n 1849. aug. 1-én ezeket írta derék térparancsnokunknak:

Örnagy térparancsnok Bittó Károly urnak.

Voltak idők, melyekben egyes osztályok külön érdekeinek szembeállítása és azok közé elidegenítő falaknak gondos felállítása és szilárdítása volt a kormányzás kiszámított feladata. A polgár, ha hadi pályára lépett, kiragadtatott a körből, melyben született, keble megszűnt a haza magasztosabb szereteteért dobogni . . . és azoktól, kikkel gyermekkori játékait játszá, kikkel később a honpolgári szép hivatás hitvallását tanuló, gyakorlá — midőn pályát cserélt, hidegen elfordult, s bűnül számíták be a jobbaknak, ha polgártársaikkal a polgári erények és haza nevében barátságos kezet szoritának.

Ezen idők — hála korunk szellemének és a szabadság egyenlősítő geniusának — elmultak; most az osztályok csak tevékenységi körökre nézve különböznek egymástól: céluk egy, jelszavuk egy s a miért vállat vetve életöket, vagyonukat vetélkedve feláldozni készek, egyetlen egy — a Haza.

Tapasztalta e testvéries kézfogás jótékonyságát Szamosújvár polgársága azon időtől fogva is, mióta örnagy urat,

³⁾ Sinéczheál e dunész ájsz éncsukh jév áschádánokh eshoriczh jégpájrrech: Der-Gugászu, Kevorká, Vártáni, Bedrosi Vérdzereski: 1739-ben épült e ház a négy fivér gondoskodása alatt főt. Verzereszki Lukács, György, Vártán és Péter költségén.

⁴⁾ L. Monográfia, II. köt. 11. fejezet, 401 lap.

mint térparancsnokot tisztelheti körében. Ugyanis a perczenként nagy eseményeket szülő ezen idő alatt nem volt pillanat, melyben költsönös lelkesítésre, költsönös segédkezésre szükség ne lett volna s Ön ezt a maga részéről soha se tagadta meg tőlünk. Voltak perczek, melyek irtózatossá közel jövővel fenyegették városunkat és vándorlásról gondolkoztak a kevésbé erős lelkűek és Ön mint biztató, bátorító jelent meg a csüggedők között s erőt költsönözött a gyengéknek és vigaszt a megrémülteknek.

Ezen városunk és polgáraink sorsához való önkényes simulása és érdekeinkbe való beleolvadása és a közös hazához való ragaszkodása vezették városi Tanácsunkat és választott polgárságunkat múlt jún. hó 20-án tartott közgyűlésében arra, hogy örnagy urat — tiszteletük és őszinte bizalmas ragaszkodásuk jeleül tiszteletbeli polgáraink sorába iktassák. Nekem jutott a szerencse, hogy e körülményt örnagy urnak tudtára adjam; midőn ezen tiszteben örömmel eljárók és kérem, hogy a polgári elismerés ezen szerény nyilvánulását szívesen elfogadni ne terheltelessék, magamat és polgártársaim összes egyetemét tapasztalt hazafiúi és barátságos jó indulatába ajánlom. (Vár. lev. 1849—112 sz.).

2. Fejezet. Tíz diszpolgár.

Városunknak 1860. jún. 1-én tartott közgyűlése tíz diszpolgárt választott. Az oklevél szövege következőleg hangzik:

Mi szabad kir. Szamosújvár város Tanácsa és választott esküdt közönsége tudtúl adjuk mindennek, a kit illet, hogy alább irt helyen napon és esztendőben dicsőségesen uralkodó fels. Fejedelmünk hiv. szolgálatára és a közjó előmozdítása végett tartott közgyűlésünkben

a) Méltóságos beodrai gróf Karátsonyi Guido ur ö Nagyságát, mint városunk ős-alapítóinak egyik legkitünőbb sarjadékát és a nemzet dicsőségét, ki fényes érdemei, a közjó iránti áldozatkészsége s városunk iránt tettelesen bizonyított jó hajlandósága által a közméltánylatot s mindnyájunk köztiszteletét s szeretetét megnyerte, — e nemes

lelki tulajdonai s nagynevű őseinek magasztos emléke iránti kegyeletes tiszteletünk tanusításaul,

b) tekintetes beodrai Karátsonyi László urat,

c) tekintetes gattájai Gorove István urat,

d) tekintetes gertenyesi Hollósy Mihály urat,

e) tekintetes Jakabfy Gergely urat,

(a, b, c, d, e) mint városunk ős-alapítóinak egyik kitünő sarjadékát, ki jeles s városunk iránt tanusított jó hajlandósága által a közméltánylatot s mindnyájunk szeretetét megnyerte, — valamint saját érdemei, úgy nagynevű őseinek emléke iránti kegyeletes tiszteletünk tanusításaul, —

f) cs. és kir. nyugalmazott tábornok méltóságos ecskai Lázár Zsigmond úr ő Nagyságát,

g) cs. és kir. kerületi és urbéri törvényszéki elnök: méltóságos Issekutz Ádeodát urat,

h) cs. és kir. főtörvényszéki tanácsos és urbéri törvényszéki elnök méltóságos rétháti Kövér János urat,

i) cs. és kir. tanácsos orvostudor és pesti egyetemi tanár: nagyságos és tudós Csáusz Márton urat,

(f, g, h, i) mint az örmény nemzet egyik legrégebbs virágzóbb családjának kitünő sarjadékát, ki a Fejedelem és Haza szolgálatában szerzett fényes érdemei és a közjó előmozdítása iránti áldozatkészsége által a közméltánylatot és mindnyájunk szeretetét és tiszteletét megnyerte,

(g) hozzájárulván még az is, hogy e város egyik igen tekintélyes s előkelő családjából vevén feleséget, e házassági viszony által, több e városbeli törzsökös polgári családokkal hozta magát atyafiságos egybeköttetésbe, — s e felett városunk iránti hajlandóságát és jó szive vonzalmát nemcsak magán dolgokban, hanem némely nevezetesebb közügyeink elősegélésével is több ízben tettlegesen hebizonyítani sziveskedett, —

(f, g, h) e szép tulajdonok iránti kegyeletes tiszteletünk tanusításaul,

k) cs. és kir. helytartósági tanácsos és kerületi főnök méltóságos wolfersgrüni Stadler Károly urat, ki városunk iránti jó indulatának s lovagias gondolkozásmódjának, több e várost érdeklő közügyben — hivataloskodása ideje alatt — kitünő jeleit adni sziveskedett,

(a, b, c, d, e, f, g, h, i, k) városunk tiszteletbeli polgárának egyes akarattal megválasztottuk, felvettük és besoroztuk és feljogosítottunk nyilvánítjuk, hogy mindazon jogokat és előnyöket, melyekkel városunk körében polgáraink élnek és bármikor élhetnének, élhessen és használhassa.

Miről ezen oklevelet a város hivatalos pecsétje alatt kiadtuk. Szab. kir. Szamosújvár városában jún. 1. 1860-ban tartott közgyűlésből. (Vár. lev. 1860—786 sz.).



*

A diszpolgári 9. Gorovj cs. címere. oklevél e sorok kíséretében küldetett el:

A városok alkotmányos életének egyik kitünőbb jelensége volt mindig a polgári jog megszavazásával tisztelni meg azokat, kiket a polgári egyetem, mint a haza és közügy iránti hazafias lelkesedés magasztosságánál fogva — kitünöket magáénak vallhatni óhajtott és szeretett.



10. Govrik cs. címere. E jelesek sorában tündöklenni látta méltóságodat Szamosújvár szabad kir. városának közönsége, a két magyar hazában már az azelőtt 12 évvel megasztott alkotmányos élet mezején, s midőn a hon jobbra fordult sorsa nemes lelkének új utat nyit tevékenységre, büszkén szerencsésnek tartja magát e város közönsége Méltóságodat polgári joggal megtisztelhetni már azért is, mert a Magyar- és Erdélyhonban boldog hazát talált s a nemes magyar nemzettel azonossá vált nemzetünk egyik kitünőbb gyöngye



11. Gyertyánfi család címere.

és sarjadéka (a—e) azoknak, kik Szamosújvár városának alapítási nagy munkájához hozzájárulván, kitünő áldozataikkal nevének örök emléket szeréztek, kit tehát magunkénak vallhatni sokszoros örömünk, jogunk és dicsőségünk.

Midőn azért e polgári oklevelet Méltóságodnak ezennel megküldeni szerencsénk van, kérjük méltóztasson azt, mint szerény polgári jelét nagybecsű személye iránti különös tiszteletünknek, — kegyesen elfogadni és városunkat kegyes pártfogására s hazafiúi lelkes hajlamaira méltatni.

3. Fejezet. Gróf Karátsonyi Guido köszönő-irata és Lukácsi munkái.

Tekintetes városi Közönség!

Folyó év November 19-ről kelt, igen becses iratában engemet egy gazdagon ellátott oklevél átküldése mellett e város tiszteletbeli polgárai sorába beiktatni méltóztatott.

Ezen, mindenesetre reám nézve nagy kitüntetés — a jó és szives indulatot tanusítja, melyre engemet a tisztelt városi Közönség méltányolni sziveskedik, — fogadja tehát ezért a nemes város szivemből eredt meleg köszönetemet.

Fenn említett iratában túlbecsülve említi e nemes város csekély érdemeimet, melyek által csak kötelességemet — melylyel minden hű szolgál a haza irányában tartozik, leróni iparkodtam.

A nagy és fényes napok, melyeknek elébe nézünk, visszanyert alkotmányunk palástja alatt még nagyobb alkalmat adandnak arra: hogy kiki tehetsége szerint a közjó előmozdításában részt vegyen: — ismerje tehát minden hazafi kötelességének a közjóra közremunkálkodni; ez volt és ez lesz életünknek mindenkori törekvése és ez által gondoltam őseimnek, példás életüknek leginkább nyomdokába lépni.

Áldja meg a Magyarok Istene e nemes várost, mely mindenkör igazi magyar érzelműség által tündöklött.

Magamat e nemes város további szives és nagybecsű indulatjába ajánlva, mély tisztelettel maradtam a tekintetes városi Közönségnek

Kelt Beodrán, Deczember hó 4-én 1860.

alázatos szolgája:

Gróf Karátsonyi Guidó.

*

Nemsokára ezeket írta a város a nemes grófnak:

Gróf Karátsonyi Guido ur ö Nagyságának

Pesten.

Nemzeteknek úgy, mint egyeseknek vannak ereklyéik, melyeknek — ha egy harmadikra nézve értékük kevés is — belbecsük, a tulajdonost illetőleg megfizethetlen. Ily kincs a rég mult idők s azokban lejárt dicső események emléke, mely mint óriás-oszlop az ezredévvél-ezelőtt letarolt mezején a nemzet-életnek s az abba szőtt dicsőségnek, — ébren tartva a maradékban azon nemes büszkeséget, mely ösztönül szolgál el nem törpülésre és áldozatkészségre ott, hol az ősök nevének a jelenben meg kell felelni.

Ily emlékéit ébreszté fel városunk ős-alapítóinak maradákaiban plebános és föesperes Lukácsi Kristóf ur 1858-ban elmondott egyházi beszédével, elősorolván mindazt, mi az örmény nemzet régi dicsőségének és küzdelmeinek megismertetésére szolgálhat; nem azért, hogy az önállóságát veszített Örményország hegyei közé visszavárogjunk, hanem hogy nemzetünk egykori nagysága által felhevítettvén ismerjük becsét a vérnek, melyet őseinktől örököltünk; s midőn ez által önmagunkat és a nemzeti sajátos hagyományokat megtanuljuk becsülni, annál nagyobb lelkesedéssel öleljük azon hazát, melyet az árváknak az isteni Gondviselés anyául adott és a nemzetet, melynek létébe lettünk beolvadva s melynek velünk közös boldogságával saját nemzeti emlékeink ápolása oly igen össze fér.

Egy neme a büszke önmegelegedésnek fogja el lelkünket, valahányszor Nagyságod nagybecsű alkotásaira gondolunk s mindannyiszor igazolva látjuk az ezredéves ősök nagyságát; mert hiszen sas csak sastól származhatik.

S azért igen kedves kötelességünknek tartottuk az érdekllett egyházi beszéd egy példányát Nagyságodnak megküldeni azon alázatos kéréssel, hogy azt kegyesen fogadni és utódait azoknak, kiknek magasztos emléke abban letéttetett s kik között nagynevű őseinek emlékoszlopa a városunk kebelében létező szegényeket ápoló intézetben örökre állani fog — kegyes pártfogásával boldogítani méltóztassék.

Sz.-Ujvártt, ápril hó 1860. (Vár. lev. 1860—786 sz. és 1882—1860—1882 sz.).

Erre a nemes gróf a következő választ írta:

Tekintetes polgármester Ur!

Nagyrabecsülvén szab. kir. Szamosújvár városa közönségének érdemdús polgármestere által. hozzám intézett sorait, fogadja ezért a fentisztelt közönség hálás köszönetemet.

A rendkívül érdekes beszédet Örményország hajdanáról mélt. és főt. Lukácsi Kristóf főesperes urtól nagy figyelemmel olvastam s egyszersmind nagy figyelemmel értesítettem arról, hogy szándékozik a fentisztelt főesperes ur „Historia Armenorum“ czimű munkáját kiadni: egy oly tollból csak a legjobb és legkitünőbb munkát lehet várni. S így mind az összes nemzet régi nagyságáról adatokat szolgálni, mint netalántán egyes előkelő családok leszármazási fáját egészen a mult századokig felvinni — sikerülni fog és ez az összes nemzetre dicsőséget áraszt. Csak az a nemzet ismertetik el a közvélemény által nagy nemzetnek, melynek nagy emberei voltak, s mely azokat megnevezni is tudja.

Egész mostanáig valamint az egész nemzet, úgy egyes családok történetét csak a traditioból — de nem érvényes adatok által okmányolva — ismerjük. Így atyám nekem is — mint kis fiúnak azt mesélte, hogy Gratián herczegcsalád ivadékaik vagyunk és hogy sok jeles hadvezér volt családunkban; de azóta keresztül vizsgáltam az archivumot és semmiféle okmányra nem találtam. Így vannak — hihetőleg — a többi örmény származású családok is. Minden más nemzet nemes családjai tudják magokat származtatni; hát csak épen Örményországnak nem lettek volna nemes családjai(?): ezt alig lehet hinni.

Kívánatos volna mindezekről, ha sikerülne, a takaró fátyolt lehuzni. Ki egyébiránt továbbra is szives indulatjukba zárt, az egyházi beszéd egy példányának megküldése végett ismételve köszönetet mondok, s vagyok tek. Uraságodnak

Beodrán máj. 20. 1860 kész, köteles szolgálja:
(Vár. lev. 1860—1882 sz.). Gróf Karátsonyi Guidó.

4. Fejezet. Gorove István köszönő-irata.

Tekintetes Polgármester úr!

Ha valaha kedvesen esett lelkemnek az önkéntes bizalom, mely irányomban nyilatkozott, kétszeres lélekgyönyört szerzett nekem szabad kir. Szamosújvár városa Tanácsának és Közönségének t. Polgármester úr által velem közlött azon határozata, mely szerint engem a város tiszteletbeli polgárává megválasztani sziveskedett.

Lehetetlen, hogy az, kit Isten ép lélekkel áldott meg, vonatva ne érezze magát a multak történetét lapozni. Családjáét, hogy a magán-életre keressen erkölcsi tanulságot. Hazájáét, nemzeteét, hogy a polgári közérények ösvényei felé fürkészsze az irányfonalat. És nekem, kinek szellemi foglalkozásainak legkedvesebbike a multak során időzni, nem egyszer állapotdta meg lelkem szemei, az engem érdemellent megtisztelő város emlékénel, s mindannyiszor kedves öntudattal teltem el, hogy oly közönség fájának vagyok elszakadt ága, melynek múltja, az első telepkö-letételtől, le a jelen pillanatig az új haza iránti kötelességek hü teljesítése, s a becsületes munkásság és nem meddő szorgalom tiszta története.

Ezért kedves tehát előttem e megtiszteltetés s ezért érzem magamat mély köszönetre kötelezettnek; s ha a tisztelt városi közönség és Tanács egyszersmind kegyes volt e megválasztással igénytelen öseimet kapcsolatba hozni s ez által azon tisztelet-érzetnek, mely irántok bennem fennáll, közsentesítést adni, úgy viszont kérem fogadja a tisztelt város közönsége és Tanácsa szivesen azon nyilatkozatomat, miszerint lelki öröömre szolgál, csekély tehetségemet a város érdekeinek, ott hol azok előmozdítására alkalom nyilandik, felajánlhatni.

A körülmény, hogy a tisztelt város a jelen pillanatokban választott meg tiszteletbeli polgárrá, azon kedves hitben erősítte meg, hogy örömteljes arcczal fordul, miként én, hazánk és közéletünk újra kelő hajnala felé; ez örömhöz minden honfi kebelben alapos remény s szent óhajtás csatlakozik, a haza jobb jövőjeért. Engedje tehát meg a tisztelt Közönség és Tanács, hogy a hazafias óhajtásaihoz én is odacsatoljam keblem legtisztább óhajtását: legyen e Nemzet fejleni indult közboldogsága állandó-örökös, legyen maga a fejlődés törvényeink paizsa alatt békésnyugodt; mert ha nem volna is oly élénk a törvényes tisztelet nemzetünkben, minőnek azt a történelem bizonyítja, „megszenvedte már e nép a multat s jövendőt.“

Isten adja még ezen felül, hogy a törvények szárnyai alá visszavezetett haza kebelén örökre virágozzék szabad kir. Szamosújvár városa is, mit az a sorstúl s ön fiai munkásságától oly méltán kiérdemelt.

Fogadják kérem szívesen mély tiszteletem kijelentését.

A tekintetes Polgármester úrnak

Pest, Deczember 20-án 1860. alázatos szolgálja
Gorove István.

5. Fejezet. Ecskai Lázár Zsigmond köszönő-irata.

Megkülönböztetve tisztelt tekintetes Polgármester Ur!

Szabad kir. Szamosújvár városa Tanácsának és Közönségének minél váratlanabb, annál meglepőbb azon nagyra-becsült ténye, melylyel engemet polgárai díszes koszorújába fűzni és a polgári oklevél megküldésével irántam szíves hajlamait tek. Uraságodnak folyó évi nov. 19-én hozzám bocsájtott igen becses levelével tolmácsolni szíveskedtek. Midőn legbensőbbben érzett köszönetem nyilvánítására késztet, egyszersmind büszkévé tesz engemet egy oly testület tagjának nevezhetni, melynek érdemdús főnöke Ő cs. és apostoli kir. Felsege legkegyelmesebb Urunk legfelsőbb bizalmára méltatva, mint birodalmi tanácsos a közös hon sorsának javára kineveztetett.

Midőn tehát a nagyra-becsült kitüntetésem és meg-tiszteltetésem felett való örömemnek kifejezést adni szeren-

megemlékezésről; a polgári kinevezést és az erről szóló oklevelet köszönettel fogadom, kijelentvén, hogy mint hazám hű fia szent kötelességnek ismerem polgári hivatásomnak mindenkor hiven megfelelni.

Mihelyt családi viszonyaim engedik, meglátogatandom Szamosújvárt és igyekezni fogok a tekintetes Tanácssal és Közönséggel személyesen megismerkedni.

A ki egyébiránt megkülönböztetett tisztelettel maradtam Beodrán, decz. 14. 1860.

A tekintetes városi tanácsnak és közönségnek alázatos szolgálója Karátsonyi László.

7. Fejezet. Kövér János köszönő-irata.

Nagytekintetű szabad kir. városi Tanács!

Méltóztatott a nemes városi Tanács f. évi nov. 19-én 788. szám alatt kelt kegyteljes levelével engemet arról értesíteni: hogy szab. kir. Szamosújvár nemes városának nagytekintetű polgári egyeteme — alkotmányos jogainak gyakorlatában — engemet a megküldött ünnepélyes oklevél szerint, mint a Magyar- és Erdélyhonban boldog hazára talált és a dicső magyar nemzettel századok óta azonossá vált nemzetünk egyik sarjadékát — tiszteletbeli polgárnak kinevezni sziveskedett.

Minél váratlanabb volt ilyképeni megtiszteltetésem, — mert édes hazánknak minden erőnkől szolgálni csak kötelesség és ezt a hon mindegyik fiától méltán várja, — annál elragadóbb a feletti örömöm: hogy nemes Sz.-Ujvár szab. kir. városa, — ez által a törzsétől távolabb vidékre elszármazott csekély sarjadékára is kegyelettel emlékezve, azt vérrokon kebléhez visszavarázsolni óhajtja.

Eszmém, fogalmam és meggyőződésem azt vallják, hogy a polgári erényekkel fénykedő Sz.-Ujvár nemes városának, melynek elszánt bátor fiai a trón, törvényes király, alkotmányos szabadság és rendületlen hívességgel imádott hazánk fentartása mellett annyi áldozatokkal, oly ritka tapintatú bölcseséggel és valóban irigylendő dicsőséggel a lefolyt gyászos emlékü vészes napokban is férfiasan buzogtak, (melynek koronája, mint birodalmi tanácsos

Európaszerte ismert, az egész birodalomban ünnepelt, bokros érdemeinél fogva pedig derék polgármestere hazánk egén annyira ragyog), mondom szab. kir. Sz.-Ujvár nemes városa tagjának lenni, reám nézve gyönyör, boldogság és szerencse.

Mindezen kegyeért fogadja az általam mélyen tisztelt nemes városi Tanács alázatos s bár néma, de őszinte szívemnek mélyéből eredő háladatos köszönetemet azon hozzáadással: miszerint éltémnek hátralevő napjai és mindannyi csekély tehetségem a nemes városi Tanács parancsainak teljesítésére szentelvék.

A ki mély tisztelettel vagyok

Temesvárott, jan. 2. 1861.

A nagytekintetű szab. kir. város nemes Tanácsának
alázatos szolgája és engedelmes polgára:

Kövér János.

8. Fejezet. Issekutz Ádeodát köszönő-irata.

Tek. nemes Tanács! és választott ns esküdt közönség!

Azon pompás oklevél, mely szab. kir. Szamosújvár városának tiszteletbeli polgárává lett kineveztetésemet tolmácsolja, s mely nekem e f. év nov. 19-ről 788 sz. a. k. s általom tegnapelőtt tisztelt igen becses irat nyomán kézbesítettett, örömemet annyival inkább nevelte, minél kevesebbé tartottam számot Uraságtok kegyességének ilyetén jelére.

De bár milyen volt is örömem, azért még távolról sem érheti fel hálaérzetem elevenségét, melyet szavakba foglalni hiában igyekezném.

Azon kívánat, hogy szolgálatra készségemet Uraságtoknak és édes nemzetemnek megbizonyíthassam, kettőztette ügyekeztemet és ennek sikere legszebb jutalma iparkodásomnak.

Ezen megkülönböztetés tehát bátorit azt, mint Uraságtok hozzám való különös hajlandósága és kegyessége jeleit, a leghódolóbb tisztelettel és legalázatosabb köszönettel elfogadni.

Ez a legbecsesebb kincs, melyben megelégedésemet találok és a legnagyobb szerencse, melylyel — tudtomra — az erdélyi örmények közül senki sem dicsekedhetik.

Édes nemzetem s nevezetesen azon szab. kir. város boldogulása iránt nagyobb hévvel emberszív még nem buzoghatott, mint az enyém; a hálásérvés lángjaitól és azon erények iránti tisztelettől, melyek szab. kir. Sz.-Ujvár városát, különösen pedig annak némely kitünőbb tagjait diszitik.

Hidgye is el az én édes nemzetem! hogy az ő szerencsében az én életem és életében minden reményem! És örülni fogok, ha szolgálattal használhatok s nagyobb mértékben megbizonyíthatom, hogy legteljesebb tisztelettel és háladatossággal vagyok Uraságtoknak

Székely-Udvarhelyt, decz. 3. 1860.

legalázatosabb és legkészebb
szolgája és polgártársa

I s s e k u t z A d e o d á t

cs. kir. kerületi és urbéri törvényszéki elnök.

9. Fejezet. Báró Bánffy Dezső.

Különösen a „dominium“ visszaváltása alkalmával a város körül szerzett maradandó érdemei elismeréseül választotta diszpolgárává polgárzatunk Bánffy Dezső bárót, akkori főispánunkat, ki önként csatlakozott azon városi küldöttséghez, mely Budapestre ment 1887-ben, hogy a hosszas „dominumi per“-nek egység útján vessen véget. A küldöttség Tisza Kálmánnal, az akkori pénzügyminiszterrel, egyezkedett. Mire Bánffy Dezső báró: „Kegyelmes Uram! Szamosújvár város hazafisága és áldozatkészsége minden magyar ügy iránt — elismerésre méltó... A míg az a föld („dominium“) az örményeké, — magyar föld; de mihelyt kiveszik azt az örmények kezeiből, — rögtön megszűnt magyar föld lenni!“

10. Fejezet. Gróf Csáky Albin diszpolgársága.

Közönségünk gróf Csáky Albin közoktatásügyi minisztersége idejében 1893-ban választotta diszpolgárrá a város körül szerzett elévülhetlen érdemeiért (állagymnasium).

A díszoklevelet Budapesten készítette a város gazdag kiállításban: gyöngyszín chagrin bőrkötésben, kívül díszes ezüstsarkokkal, közepén Szamosújvár címere, díszaranyozással. Az oklevél szövege, mely fölött a gr. Csáky címer van gyönyörű kivitelben — következő:

Mi Szamosújvár szab. kir. város közönsége az alábbirt napon közgyűlésre egybegyűlvén, egyező akarattal és általános lelkesedéssel megválasztottuk városunk díszpolgárának kereszt-szegi és adorjáni gróf Csáky Albin valóságos belső titkos tanácsos, vallás és közoktatásügyi magy. kir. miniszter úr Ő Nagyméltóságát tiszteletteljes elismerésünk jeleül a nagy és maradandó érdemek iránt, melyeket Ő Nagyméltósága a vezetésére bízott ministerium élén kifejtett tevékenységével a haza javának előmozdításában szerzett és mély hálánk kifejezéseül a kegyes jóindulatért, melylyel Ő Nagyméltósága városunk irányában viseltetik.

A mely 76/1892 közgyűlési jegyzőkönyvi szám alatt hozott határozatunkról ezt az oklevelet kiállíttatni és Ő Nagyméltóságának küldöttség útján átnyujtatni rendeltük.

Kelt az Úrnak 1892-ik esztendejében, Szeptember hónap 10-dik napján tartott közgyűlésünkből.

Szamosújvár szab. kir. város közönsége nevében

Placsintár Dávid
polgármester.

Osztian Kristóf
főjegyző.

Ezt a díszoklevelet egy 22 tagból álló küldöttség vitte fel, melyhez csatlakozott Budapesten a szónok: dr. Molnár Antal. A küldöttség az oklevelet egy remek beszéd kíséretében 1892. decz. 1-én adta át. A kitüntetett miniszter válasza szó szerint itt következik:

Tisztelt uraim! Fogadják legmélyebb köszönetemet azon kitüntetésért, hogy lakosságuk körébe: saját körükbe befogadni sziveskedtek. Megvallom igen jól esik nekem a bizalom ezen kifejezése minden körülmények között, de kiváltképpen jól esik a jelen pillanatban, midőn Ő Felsőge, legkegyelmesebb urunk és királyunk a vallás- és közoktatásügyi tárcza vezetését ujabban reám bízni méltóztatott. Mi tagadás a nagy feladat teljesítése nagy erőt igényel;

ez az erő pedig mindig úgy állítható össze, ha egyesek elhatározása, intencziója sokak által magukévá tétetik. Hogy a jelen esetben ez Önök között és köztem ekkép van, ennek jelét látom azon megtisztelő kitüntetésben, melylyel engem megleptek. Legyenek meggyőződve, hogy megőrzöm emlékét ezen egyetértésnek, mely bizonyítékot nyújt, hogy mikép a multban támogattak, úgy a jövőben is támogatni fognak; akkor bátran neki mehetünk a küzdelemnek, mely reánk hárul. Fogadják még egyszer köszönetemet díszoklevelükért, melyet hiven meg fogok őrizni, mint a mai nap legszebb emlékét.

A miniszter a küldöttség minden tagjával kezet szorított, mi közben így szólott: „Szeretném a várost meglátogatni; reményilem, hogy ezen óhajtásom teljesedésbe is fog menni.“ Nemsokára a város közönségéhez a következő levelet intézte a népszerű miniszter:

Tekintetes városi képviselő testület! Bár azon alkalommal, midőn Szamosújvár szab. kir. város küldöttsége személyesen megtisztelni szives volt: élő szóval kifejeztem hálás köszönetemet azon kitüntetésért, hogy nekem polgárai diszes sorában kiváló helyet biztosított, nem mulaszthatom el ez úton is tolmácsolni, hogy mennyire lekötelez az irányomban tanúsított kitüntető figyelem.

Meleg köszönettel veszem azt, nem mint személyemet érintő elismerést, hanem mint az általom ez idő szerint képviselt üggyhöz való ragaszkodást. Értem a magyar kulturát, a melynek gondozása az én szerény erőmre van bízva ezúttal.

Szamosújvár városa mindig lelkes érzést tanúsított e mindnyájunkat egyesítő térnek ápolása iránt, s én meg vagyok győződve, hogy ez a lelkesedés nem fog lohadni ezután se; s hogy az nem csak erőforrás lesz számomra, hanem hogy büszkén vallhatom magamat a város polgárának.

Kérem a tek. városi képviselő Testületet: méltóztassék polgártársaimnak hálás köszönetem mellett szívélyes üdvözetemet tolmácsolni; a tek. Képviselő testület pedig fogadja igaz tiszteletemet.

Budapest, 1892 decz. 9.

Gróf Csáky Albin.

11. Fejezet Kovrig Tivadar díszpolgársága.

Kovrig Tivadar 60000 frt alapítványt tett, hogy abból Szamosújvártt örmény kath. leányárvaházat alapítsanak. Elismerésének az érdem iránt azzal adott a város kifejezést, hogy a derék alapítót díszpolgárrá választotta.

A Budapesten igen csinosan kiállított oklevél szövege szó szerint a következő:

Mi Szamosújvár szabad kir. város képviselő-testülete tudtul adjuk mindazoknak, a kiket illet, hogy az alóli évb, napon és helyen városi közügyeink elintézése végett tartott közgyűlésünkben buzás-bocsárdi birtokos: tekintetes Kovrig Tivadar urat, ki nemes szívre valló tényével, melylyel egy örmény katolikus leányárvaháznak Szamosújvár városában leendő felállítására 60000 forint alapítványt tevén s ezzel az intézetnek, mint alapító, lételt adván, úgy a várost, mint a hazai örménységet örök hálára kötelezte, — a tisztelet, hála és elismerés kifejezéseül, valamint a nagyrabecsült személyét városunkkal összekötő kapcsolat szorosabbá tételeül, Szamosújvár szabad kir. város díszpolgárává egyhangúlag és közlekedéssel megválasztottuk, felvettük és beiktattuk; jogosulttá tevén őt mindama jogok és előnyök élvezetére, melylyel városunk többi polgárai felruházzák.

Miről adjuk a város pecsétjével megerősített ezen díszpolgári okmányt.

Kelt Szamosújvártt 1894. évi január hó 17-én tartott képviselőtestületi közgyűlésünkből:

Placsintár Dávid polgármester, Osztíán Kristóf főjegyző.

*

Eddig a város összesen tizennégy díszpolgárt választott, kik közül örmény: 10, magyar: 3 és német: 1.



XLVIII. Czikkely.

Szamosújvár a „nagy idők“ alatt.

1. Fejezet. Páratlanul fontos és érdekes datum.

A szabadságharcz első esztendeje: ezernyolczzásznegyvennyolcz, több szempontból páratlanul fontos és érdekes dátuma fajunk ezeréves európai történetében. Egy nagy, dicsőségben, munkában, megpróbáltatásban gazdag korszak zárodik le akkor, a midőn Magyarország rálép a népképviseleti alapra fektetett reprezentatív kormányformára. A középkori Magyarország, az a status, a melynek első formáját első királyunk: Szent-István adta meg, a mult relikvia-tárába kerül; Werböczy populusa, a karok és rendek nemzedéke átalakul a politikai magyar nemzetté. Ezért a vívmányért szinte 60 esztendeig küzdöttünk, az emlékezetes 1790. évi diéta óta. Nincs ennél a harcznál hosszabb, elszántabb, tudatosabb küzdelem egyetlen egy sem a merőben harczból és küzdelemből álló magyar históriában. Ez a 60 évnyi erő szülte és nevelte fel a legtáalentumosabb ivadékot; ez a faj láng-emléket és törhetlen, aczélos akaratókat produkált. („Budapesti Hírlap“ 1899. november 16. 318. sz.).

Szamosújvár életében is „páratlanul fontos és érdekes“ ez a datum; mert habár másfél százados fennállása alatt számtalan ízben a hazához való erős ragaszkodásának, magyar érzületének és gondolkodásának érdemes jeleit adta, — mégis városunknak ezen dicső korszak alatt tanúsított páratlan viselkedése hazafiságunknak megbecsülhetlen koronáját képezi . . . De megszólaltatom az egykorú, hiteles aktákat, hadd bizonyítsák be ezek állításom igazságát. . . .

2. Fejezet. Tisztikarunk 1848 elején.

A nagy idők ezen örökké emlékezetes korszaka alatt nem kis férfiak vezették e hazafias város ügyeit. Midőn tisztelt neveiket itt egyenként is felemlítem: maradandó, méltó emléket állítok fel ezen derék tisztikar számára, mely hazafiságának, áldozatkészségének, bölcseségének, okosságának . . . oly fényes jeleit adta.

Főbiró: Novák Márton; tanácsnokok: Ábrahám Márton, Bogdánffi Gábor, Bogdánffi Gergely, Czetz Bogdán (a szegények intézetének is felügyelője), Duha Kristóf, Gajzágó Dávid, Gajzágó Ferencz (egyszersmind főgondnoka a „parochialis“ templomnak), Gajzágó János, Korbuly Bogdán, Placsintár Karácson, Sárosi Ferencz („fori utriusque advocatus“), Simai Tódor. Főjegyző: Jakabb Bogdán (fori utriusque advocatus); aljegyző: Simai Gergely¹⁾ (fori utriusque advocatus), Lászlóffi Antal; levéltárnok: Govrik Gergely; iktató (exhibitorum protocolista): Szongott Kristóf;²⁾ kir. pénztárnok: Bárány Bogdán; irnokok: Merza Lukács és ifj. Bogdánffi Gábor.

„Officium divisoratus: praeses Franciscus Gajzágó, Ladislaus Páll; assessores: Adeodatus Kovács, Gratianus Nagygyőri, Isaacus Gajzágó, Gregorius senior Simai, Martinus Simai. Ügyvédek: Szentiványi Ferencz (Szentiványi de Iklód-Szt-Ivány ord. fiscalis), Korbuly Dávid vice-fiscalis.

Vice-judices: Martinus Bocsáncki, Isaacus Gajzágó, Gregorius Simai honorarius, Lucas Turcsa honorarius.

Administratio oeconomica: Simai János főszónok (ord. orator), Adeodatus Placsintár vice-orator, Ioannes Márkovics allodialis perceptor, Gratianus Nagygyőri oeconomus, Martinus Voith communitatis notarius.

Sanitatis facultas (egészségügy): dr. Lucas Gajzágó physicus, Nicolaus Mánási chirurgus. Bábák: Berger Teresia, Álacs Anna, Tóth Rózia.

Strázsamester: Molnár Lukács, börtönfelügyelő: Retezár Bogdán; négy város-szolga, egy dobos, tizenkét éjjeli őr; a torony-órát igazítja: Katona Antal; kéményseprő: Albertfi István.“ (Vár. lev. 1847—1400 sz. alatt vezetett jegyzőkönyv).

3. Fejezet. A mi első népgyűlésünk. Országgyűlési követek.

Mindenki már ajkain hordozta ezt az üdvös jelszót: „Szabadság, egyenlőség, testvériség.“ Azokat a magasztos

¹⁾ Az „Armenia“ állandó munkatársa, ki folyóiratunk számára gyönyörű költeményeket ir. Ad multos annos!

²⁾ E munka írójának egyik rokona, ki megkülönböztetésül a másik két Sz. K.-tól „szép“ Szongottnak is neveztetett.

eszméket pedig, melyeket a lelkes ifjúság 1848. márcz. 15-én a fővárosban hangoztatott, a jótékony szél szárnyaira kapta és gyorsan tovaröpítette az ország minden zugába . . . És ezek a fönséges eszmék felkeresték egytől egyig — mind a honban a fogékony hazafiúi kebleket . . .

Mi márcz. 26-án tartottunk népgyűlést. Szamosújvár még ilyen népes, nagy gyűlést nem látott. A város feliratát, mit egy küldöttség vitt még azon nap Kolozsvárra, a kormányzó elfogadván, kijelentette, hogy azokra nézve, mik a felterjesztésben foglaltatnak (az országgyűlés egybehívása, unió, szabad sajtó, úrbér . . .) már megtette Ő Felségénél a szükséges lépést és reményli, hogy az országgyűlés nemsokára össze fog hivatni.

Ki is hirdettetett az országgyűlés. Erre a városi vegyes gyűlés, mely a tanács és esküdt közönség tagjaiból állott, ápril 26-án a következő határozatot hozta: „A közgyűlés az országgyűlésre küldendő követek megválasztása — mi személyes szózatolás útján fog történni — határnapjául a közelebbi máj. hó hatodikát tüzi ki, egyszersmind kimondja azt is, hogy a törvény rendelkezéseig — a jelen esetre — minden városi adozó polgár választó és választható, senki azonban személyese által be nem folyhat a választásba.“

Elérkezett május hatodika. Országgyűlési követeknek Sárosy Ferencz és Korbuly Bogdán tanácsnokok választattak meg; Sárosyt azonban bucsúzás közben szél érte. Korbuly vitte fel mind a két megbízólevelet.

De mivel az egyik követ: Sárosy Ferencz betegsége miatt fel nem mehetett az országgyűlésre, helyettes követválasztást rendeltek el. Két követjelöltünk volt: Simay Gergely és Jakabb Bogdán. Választás napján utcáról utcára járt a nép és folyton ezt kiáltotta: Simay Gergely fel, Jakabb Bogdán le.¹⁾ Már-már befejezték a szavazást, midőn Boksaí, a kandiai gör. kath. esperes felment szavazni: Jakabfira adta szavazatát. Eltelvén a választásra kitűzött határidő, a szavazás bezárult. Számba vették tehát a sza-

¹⁾ Akkor ez az igekötő „le“ annyit jelentett, mint most az „Abzug“ német szó.

vazatokat: kitünt, hogy a két követjelölt egyenlő számú szavazatot kapott. Azonban a bizottság Boksainak Jakabfira adott szavazatát nem írhatta Jakabb javára; mert csak Jakabra és Simayra lehetett szavazni, de Jakabfira nem, mivel nem volt Jakabfi¹⁾ nevű követjelöltünk. Simay tehát egy szótöbbséggel választatott meg követnek. Felment Pestre. Azalatt Sárosy meghalt és így Korbuly éz Simay képviselték városunkat a hongyülésen a „nagy idők“ alatt.

4. *Fejezet. Polgári őrserég. Vadászcsapat.*

„A belbátorság és csend megtartása végett — mondja Teleky József gróf, a kormányzó, a tanácshoz 1848—707 elnöki szám alatt intézett leiratában — a királyi kormány által czélszerű intézkedések fognak tétetni . . . Addig is a polgári őrserég felállítása elintéződhetik; a rendszabályok a királyi kormányhoz lesznek felterjesztendők.“

Azonnal megcsinálta a város a „rendszabályok“-at; azután hamarosan hozzá látott a polgári őrserég szervezéséhez. Minden arravaló férfiú tagja lett a helybeli őrserégnek. A fiatalok fegyvert viseltek, az öregebbek — fegyver hiányában — bottal kezükben állottak őr. Még most is élénken emlékszem azon elfelejthetetlen estére, midőn boldogult jó atyám két kézrevaló késével szorgalmasan csinositotta és üveggel simitgatta — botját, hogy elkészüljön a „rüstung“; mert más nap őr kellett állania a téglavetődombon.

A polgári őrserég új szervezetet nyer; az öregebb tagokat felmentik a szolgálat alól. Az új őrserég 1849. elején „vadász-csapat“ nevet vesz fel. A vadász-csapat biztosai (= századosai): Jakabb Bogdán főjegyző, Gajzágó Dávid tanácsos és Gajzágó Kristóf esküdt polgár (1849. ján. 11.). A kik ezen csapatba akartak beállani, az itt említett biztosoknál jelentkeztek. . . .

A vadászcsapatba 107 egyén állott be, kik közül csak tizenegynek van fegyvere. Azért a ján. 23-án tartott városi közgyűlés elhatározta, hogy a biztosok kezére 800 frtot

¹⁾ Jakabb és Jakabfi két különböző család. L. Szongott Kristóf, A magyarhoni örmény családok geneológiája, 87 és 88 lap.

ad. Ebből adtak a beállott egyéneknek fejenként 5 forint foglalót és fizették a rendes katonai dijt. (Vár. lev. 1849—48. sz. jk. ján. 23.).

Rövid idő múlva a századosok változnak. Jakabb Bogdán megmaradt, ellenben Gajzágó Dávid és Gajzágó Kristóf helyébe Gajzágó Lászlót és Verzár Istvánt teszik.

Vadász-csapatunk számára 353 ezüst forinton 36 darab fegyvert vásárol a város; ezeket Lászlóffy Antal aljegyző viszi be Kolozsvárra Csányi László kormánybiztoshoz. (Vár. lev. 1849—155. szám.).

Örtanyául a nagy-templom körül fekvő boltok közül, azt a két egymás mellett lévő boltot bérel ki a város évi 140 frt bérért, melyek a Czetz testvérek tulajdonát képezték.

Csányi László kormánybiztos 1849. febr. 2-ról 10. szám alatt a „városunkban szervezett vadászcsapat alakításáért a haza nevében köszönetet mond és a kijelölt tiszteket — hivatalánál fogva — megerősíti.“ (Vár. lev. 1849—81. sz.).

5. Fejezet. A nemzeti őrsereg eskületétele, zászlószentelés és egy nagyon becses ereklye.

„Tudomásomra esvén az — mondja térparancsnokunk — hogy a szamosújvári nemzet-őrsereg az alkotmányrai törvénytiszta esküt mindekkoráig le nem tette, sőt a nemzet-őrsereg zászlója annak módja szerint fel sem szenteltetett; ez okból ezennel felszólítatik Főbiró és általa az egész Tanács, hogy a helybeli őrsereg századosaival egyetértve a nemzeti őrseregnek jövő vasárnap leendő eskületételéről és a zászlószenteléséről kellőleg intézkedni méltóztassék. Szamosújvárt 1849, febr. 15. Nánássy László térparancsnok.“

A zászlószentelés napján fényes ünnepet ült a város; a lelkes örmény nők értékes magyar nemzeti széles szalagot tettek a zászlóra. Utána jártam, de nem tudhattam meg, hogy minő sors-csapás érhetette a szép zászlót. Lehet, hogy valamelyik nemzetőr magával vitte azt a háborúba és ott az ágyugolyó foszlányokra szaggatta szét. . . A drága

szalag azonban megvan még most is. Az absolut korszakban, midőn nem volt tanácsos a „nagy idők“ emlékeit szabadon tartani, hazafias tiszt karunk valamelyik tagja azt a levéltár egyik skatulyájába, hol a mult század aktái állanak, rejtette el. A tisztviselő meghalt . . . és a kegyeletes tett feledékenységbe ment: nem tudott róla senki — semmit. E munka írója a szerencsés felfedező: az akták forgatása közben bukkantam rá.

6. Fejezet. Szabadságharcunk egyik legelső áldozata.

Százakra megy azoknak száma, kik a hazáért áldozták fel életüket. Ezen vértanúk közé tartozik az egykor széptehetségű Novák Tivadar is. Novák egyetlen fia volt Szamosújvár híres főbirájának és országgyűlési követének: Novák Mártonnak. Főbiránk első felesége, kitől Tivadar született, Jakabffy-leány és unokatestvére volt Kiss Ernőnek. Novák Tivadar Szamosújvárt született. Iskoláinak befejezése után Pesten tette le kitünően az ügyvédi vizsgát. Kiss Ernő később ezredébe vette fel és nemsokára hadnagy lett. Szolgált — mint katona — Olaszországban is. 1849. év Pesten találja Novák Tivadart. Egy este élénk beszélgetésbe eredt a vendéglőben néhány olasz tiszttel, kikkel még Olaszországban ismerkedett meg. — „Jó lenne — mondá a többek között — Budavárát elfoglalni!“ . . . És arra törekedett, hogy terve kivitelének megnyerje a katonákat. A pinczér, ki fültanúja volt az egész társalgásnak, megértette az olasz beszédet s másnap följelentette Windischgrätznek. Az olasz tisztek mindent elkövettek, hogy megmentsek. Azt tanácsolták neki, hogy az utolsó szóig tagadjon mindent . . . és ha mégis vallani akar, akkor mondja azt, hogy ittas volt. De a jellemes férfiú így szólott hozzájuk: „Hazudni nem akarok, ittas pedig nem voltam!“ Hadi törvényszék elé állítottott és önvallomása folytán tiszt rangjának elvesztése mellett — halálra ítéltetett, mely halálos ítélet agyonlövésével márczius 14-én végre is hajtatott. Novák Tivadar tehát egyike volt a magyar nemzeti ügy legkorábbi áldozatainak az 1849. év tavaszán. . . .

7. Fejezet. Országos teljhatalmú kormánybiztosok.

Mivel nem egy ízben kapott a város rendeletet az országos teljhatalmú kormánybiztostól is, ezen fejezetet a magyar kormány ezen derék képviselőinek szentelem.

Országos teljhatalmú kormánybiztos Erdélyben egyszerre csak egy volt; ez Kolozsvártt tartozkodott. Kormánybiztos volt több; a mi kormánybiztosunk Pataki Dániel belsőszolnokmegyei alispán volt, ki Deesen lakott.

a) Beöthy Ödön országos teljhatalmú biztostul. — Szamosújvár város Közönségének. Egészségem miatt megkértem a honvédelmi bizottmányt felváltatásom iránt és ennek következtében Csány László úr küldetvén országos teljhatalmú biztosul, midőn ezt Önöknek tudomására juttatom:

Egyszersmind a Hon jóléte előmozdítása körül és irántam tanusított hazafi buzgalmukat szívesen megköszönvén, kérem Önöket, hogy továbbra is jó indulatokban megtartani sziveskedjenek és ernyedetlen buzgalommal a Haza és egyesek jóléte gyarapításán munkálkodni meg ne szünjenek. Beöthy Ödön. (Vár. lev. febr. 6. 1849—80 sz.).

b) Helyét Csányi László foglalja el.

c) Utána Szent-Iványi Károly következett. Szent-Iványi a következő szavakkal bucsúzott el Erdélytől:

„Két hóval ezelőtt országos biztosnak neveztettem ki, a Királyhágón inneni részekben, most kérésemre a kormány az itteni működéstől felmentett, Boczkó Dániel képviselő urat országos biztosnak kinevezte, egy férfit, ki eréjesség, elhatározottság, szorgalom s munkásság által sok hasznot tett már a hazának, az ő hősiek tettének köszönnyük Arad város megtartását — ez által ő volt főtényezője annak, hogy a nemzet Arad várát megkapta.

Én távozásommal köszönetet és áldást mondok.

Köszönetet Bem altábornagy urnak a haza hősiek védelméért, köszönetet vitéz hadseregünknek.

Köszönet a megyék és városok előljáróinak.

Köszönetet különösen azoknak, kik itt a közép pontban velem fáradhatatlanul működtek, s köszönetet Kolozsvár lakóinak, kiknek szívesességök nehéz napjaimat enyhítette.

Áldást mondok Erdély lakóinak.

Az ébresztett sebeket engedje Isten beheggedni, a zajt béke, a nyugtalanságot csendesség váltsa fel, tekintsék a szabadság iránti érzést vész elleni paisnak, s legyenek meggyőződve, hogy ha ez érzéstől áthatva védeni fogják legdrágább kincsöket — nincs erő, melly árthasson. Isten áldja meg Erdély lakóseit. Kolozsvártt, július 9-kén 1849. Országos t. h. kormánybiztos Szent-Iványi Károly.

d) Szent-Iványi helyébe a kormány Boczkó Dánielt küldi. Boczkó 1849. júl. 11-én tudtúl adja, hogy az erdélyi részekben a pálinkafőzés további rendelésig a tilalom alól fölszabadittatik.

8. Fejezet. Városunk térparancsnokai.

a) Öt térparancsnokunk volt. Rédl Alajos volt az első. A város 1849. ján. 18-án Rédl Alajos főhadnagy, térparancsnokhoz ezt a két átiratot küldötte:

I. A közgyűlés országos biztos Beöthy Ödön urhoz — fegyveres erő küldése iránt — felterjesztetni határozott felirata kézbesítésére biztosokul Jakabb Bogdán főjegyzőt és Bárány Bogdán adótárnokot küldi Kolozsvárra oly utasítással, hogy országos biztos urtól mind a felíratra, mind az előfogatok kiszolgáltatása tárgyában már felküldött folyamodványunkra igyekezzenek kedvező választ nyerni. (Vár. lev. 1849—38 sz.).

II. Nem győzván már városunk a keresztül vonuló katonaság által naponként felette nagy számmal követelt előfogatokat kiszolgáltatni, e tekintetből a közgyűlés felkérni határozta térparancsnok Rédl Alajos urat, miszerint tekintetbe véve, hogy polgáraink kereskedésük folytatása végett, — a miatt, hogy lovaikat folytonosan fuvarra adni kénytelenek, — egy lépést sem tehetnek, sziveskedjenek legalább az executiokra kiküldendő katonák számára előfogatot nem kivánni, hatalmában állván azokat a környékbeli helységek által kiállíttatni. (Vár. lev. ján. 18. 1849—40 sz.).

Az ő ideje alatt ezeket a sorokat irták be a város jegyzőkönyvébe: „A térparancsnok egy öl tűzi fát, két font gyertyát, négy koncz papirost, hat darab spanyolviaszt, két

köteg tollat és egy üveg tentát kér a várostól.“ (Vár. lev. 1849—163 sz.).

b) Rédl Alajost Nánássy László váltotta fel. (L. ezen cikkely 5 fejezetét).

c) A harmadik térparancsnok az örmény Bogdánffy őrnagy. Ez alatt Keresztes Márton¹⁾ panaszt emel a város előtt, hogy a nála levő két honvéd „rendkívüli kihágásokat, féktelenséget“ követ el: töltött fegyverrel kétszer is löttek reá. Erre a város rögtön felkérte a térparancsnokságot, hogy „szigorú fenyegetés terhe alatt“ tiltsa el a katonaságot a kihágásoktól. (Vár. lev. 1846—164 sz.).

Erre a derék parancsnok ezeket írta:

A személy- és vagyon- bátorság biztosítása, a katonák és a polgárság közti, sokszor igen veszélyes surlódás meggátlása felett örködni főfeladatom. Megteendek mindent, mi e város nyugalmit és bátorságát eszközölheti. A kihágásokat ezután is szigorúan megbüntetem, csak el ne mulasztják azokat nekem feljelenteni. Bogdánffy őrnagy, térparancsnok. (Vár. lev. 1849—182 sz.).

d) Utolsó térparancsnokunk Bittó Károly. A város Bittót ügyeink iránt tanusított meleg érdeklődéseért díszpolgárává választotta. (L. Monográfia, II. köt. 421 lap).

9. Fejezet. Városunk első polgármestere.

1849. jún. 19-én volt városunkban (délután 3—6 óráig) az első polgármester-választás. Az utolsó főbíró Novák Márton volt. (L. Monográfia, I. kötet, 215 lap). Jelöltek: Jakabb Bogdán, Ábrahám Márton, Korbuly Dávid. Választási elnök Pataki Dániel belső-szolnokmegyei alispán. Jakabb Bogdánt, kit néhány nappal ezelőtt Bittó Károly térparancsnokunk a főpiaczon önjogúlag tett volt polgármesterré, — választotta meg a nép. (Vár. lev. 1849. jún. 19-én tartott ülés jegyzőkönyvéből).

Jakabb Bogdán naplójába ezeket jegyezte be: „Őrnagy (helybeli) térparancsnok Bittó Károly úr mai nap (1849.

¹⁾ Ez a Keresztes Márton, ki városunkban született, volt az az örmény ajkú, de latin szertartású ékes-szóló pap, ki lelkes szónoklataival (Bardocz-czal együtt) oly jelentékeny szolgálatot tett Erdélyben — a magyar ügynek.

jún. 23) ... a városi közigazgatás kezelését polgármesterré¹⁾ megválasztott személyemre ruházta s ezt az országos teljhatalmú kormánybiztosnak bejelentette. ... A hon e vészes perczeiben a jó rend és csend fentartását felelős vállaimra teszi. Ez az átirat az összegyűlt polgárság előtt felolvasztatván, a megbizást elvállaltam. A polgárság helyeselt tettemet és eloszlott.“

10. Fejezet. Üres tisztviselői állások.

Jakabb Bogdán polgármester, a következő levelet küldötte Deésre Pataki Dániel kormánybiztoshoz:

„Szombattól, az az folyó hó (június) 23-tól fogva a város igazgatása a szó teljes értelmében vállaimra tétetvén a helybeli térparancsnok úr (Bittó Károly) által, a közigazgatást, törvénykezést és rendőrséget. (ez roppant teendő!) egyedül nem vihetem. Segédeim pedig nincsenek, mert hivatalnokaink a tisztújítás első napjaiban mindnyájan lemondottak hivatalaikról; azért városunk és az igazgatás minden ágának érdekében kötelességemnek tartom megkérni, hogy ha megválasztatásukra vonatkozólag országos teljhatalmú biztos urtól rendeletet kapott volna, ennek teljesítése, illetőleg az üres helyek betöltése végett ide által-sietni méltóztassék.“

A kormánybiztos el nem jöhetett; azért júl. 2-án újra ir polgármesterünk Pataki Dánielnek. Kéri, hogy az nap délután jöjjön által és ejtse meg a választást. Egyúttal azt is mondja, hogy hívja össze a „kijelölő bizottmány“-t is és „hallgassa meg ennek véleményét, nem azért, hogy minden esetre az álljon, hanem, hogy a közvéleményt is tájékozni lehessen.“ (Vár. lev. Jakabb levelezéseiből).

¹⁾ Városunk élén keletkezésétől fogva 149 évig (1700—1849) főbírák állottak. Jakabb az első polgármester, ki ezen tisztségében remekelő mester volt. Tekintélye, okossága, eszélyessége, tudománya, nyelvismerete... nemcsak „a jó rendet és csendet tartotta fenn,“ hanem a városunk fölött tornyosult vészteljes felhők közül is — egyetértve az őt támogató polgársággal — elosztatott nehányat. Az ő erélyes keze nem egy bajt háritott el tőlünk. (Arczképét és életrajzát lásd Monográfia, III. köt. 134 és 137 lapon).

11. Fejezet. A tisztújítás vagy helyettesítés szorgalmazása.

Jakabb Bogdán polgármester a következő sürgető sorokat küldötte Kolozsvárra az országos teljhatalmú kormánybiztoshoz, Szent-Iványi Károlyhoz:

Folyó hó 3-án azért esedeztem, hogy — ha lehet — a tisztújítás, mely bizonyos párt működése folytán megakadályoztatott, tovább folytatása elrendeltessék, vagy — ha ez meg nem történhetnék — a Pataki Dániel urhoz küldött rendelet tartalmánál fogva a helyettesítés oly szigorral hajtassék végre, hogy se a helyettesítők, se a helyettesítendők compromissio alá ne jöjjenek; a pártoskodók minden további alacsony fondorkodásának és ingerlésének útja egy főkormánybiztosi hatályos rendelet által bevágassék. A Haza ügye és a közigazgatás rendes menete levén most a főcél és nem egyesek — bár honnan felmerült érdekeinek bálványozása. Mivel kéresemre mind e mai napig választ nem kaptam: sokszorosán érzem azon terheltetést, mely ezer oldalról nehezedik reám csak azért, hogy Szamosújvárt két hét óta kivülem egyetlen egy tiszt sincs.

Nem irtozom a teher azon oldalától, mely a munkásságot veszi igénybe; munkálni tudok is, akarok is. De vannak a városnak különböző dolgai, ilyenek: a gazdálkodás, a pénztár rendkívüli kiadásai, a pénzkölcsönzés, adás-vevés, mit egyedül tenni egy tisztnek nem lehet, nem szabad. Ezekért nem is vagyok hajlandó a felelősséget elvállalni. Nincs tehát természetesebb következtetés mint az, hogy városom igazgatása a most említett ágakban megakad; de megakad a törvénykezés, az igazság kiszolgáltatása is, nem levén Tanács, melynek köréhez tartozik az ítélelhozás és végrehajtás.

Ismételve kérem azért mélyen tisztelt országos kormánybiztos urat, hogy a legközelebbi 24 óra alatt vagy a választás folytatásához kezdjen, vagy a helyettesítést tegye meg; tegye meg minden pártokra való tekintet nélkül az alkalmasság szempontjából. (Vár. lev. Jakabb levelezéseiből).

Junius 14-én átjött Pataki Dániel; megnyitó beszédéből álljon itt egy-két szó:

„Félre téve és mellőzve minden családi érdeket s személyes ingerkedéseket, egyedül a közjót tartva szem előtt, illő higgadsággal s egy a szabadságra megért művelt nemzethez illő komolysággal és parlamenti modorban tanácskozzunk“

A tanácsosok számát, a város népességéhez képest, hatra apasztani határozatott.

A képviselők száma — a lakosok számához arányosítva — ötven leend.

Az eddig nem létezett hivatalnokoknak, jelesen a polgármesternek évi fizetése 500 frt, a főkapitánynak 400, alkaptánynak 200, számvevőnek 200, másodorvosnak 300 frt. (Vár. lev. Szamosújvárt 1849. jún. 14-én Pataki Dániel kormánybiztos elnöklete alatt tartott nyilv. ülés jegyzőkönyvéből).

12. Fejezet. *Helyettes tisztviselők.*

Az országos teljhatalmú kormánybiztos: Szent-Iványi Károly (Kolozsvár 1849. jún. 24) ezt írja Deésre Pataki Dániel alispánnak:

Miután Szamosújvárt a tisztvi választás a közbe jövő körülménye miatt végbe nem vitethetett, a már megválasztott polgármestert Jakabb Bogdánt polgármesteri hivatalába megerősitem; a több leköszönt hivatalnokok helyébe pedig — az alatt is, míg a választás keletkezendő határozatom folytán annak idejében bevégeztethetnék, — a már kinevezett polgármestert meghallgatólag alkalmas egyéneket helyettesítsen: az egész városi közönségnek szívére kötven, hogy a jelen nehéz körülmények között a haza megmentésében a legnagyobb egyetértéssel és erélyességgel működjenek.

A polgármester, 1849. júl. 9-én itt helyben Placsintár Karácsony helyettes főbirónak, Ábrahám Márton helyettes főkapitánynak, Novák Márton, Czetz Bogdán, Duha Kristóf, Verzár Emanuel, Gajzágó Kristóf és Szongott Kristóf helyettes tanácsnokoknak a következő hivatalos iratot küldötte:

„Országos teljhatalmú kormánybiztos Szent-Iványi Károly urnak idei jún. 24-én 5085 sz. alatt kelt és kormány-

biztos Pataki Dániel urhoz intézett rendelete következtében a tisztválasztásnak békésebb időben leendő bevégezethetéseig a helybeli tiszt karnak helyettesítés útján keltevéen betöltetni, midőn czimedet értesitem, hogy a t. kormánybiztos ur által mai napon helyettesen kineveztetett, — hivatalosan felkérem, hogy holnap az az f. hó 10-én reggeli 9 órakor a szükséges eskü letétele és hivatalának elfoglalása végett a tanács-teremben megjelenni, minden esetre engemet szándékaról értesíteni sziveskedjék. Reménylem, hogy e nehéz napokban szolgálatát a Hontól és városától megtagadni nem fogja.“

Novák Márton és Duha Kristóf nem fogadták el a kinevezést, helyökbe Márkovics János pénztárnokot és Korbuly Dávid főügyészt ajánlja a polgármester a kormánybiztosnak, pénztárnoknak pedig Gábrus Zachariást, ki „a pénztár kezelésében teljesen begyakorlott egyén.“ A főügyészség addig, míg „arra alkalmas egyént találunk, maradhat ürességben.“ (Vár. lev. Jakabb levelezéseiből).

13. Fejezet. A „vitéz hadsereg vérző fiai.“

Jakabb Bogdán polgármester Ábrahám Márton és Turcsa városi tisztviselőkhöz a következő levelet intézi:

A helybeli kórháznak száz ágygyal kellene ellátva lennie; miután pedig eddig csak ötven ágy van benne — és a vitéz hadsereg sebzett és vérző fiai ápolás nélkül nem lehetnek, felhivom és megbízom Önöket: intézkedjenek arról, hogy az százra egészítsék ki. (Vár. lev. jún. 24. Jakabb levelezéseiből).

14. Fejezet. Városi közönségünk kötelességei a haza iránt.

Polgármesterünk, Márkovics János-, majorsági pénztárosunkhoz intézett hivatalos iratában a többek között ezeket is mondja:

A városi közönségnek a maga, de legfőképpen a Haza irányában több kötelességei levén, teljesíteniük kell azokat. Ezen kötelességeknek pénz nélkül

nem tehetünk eleget; azért felkérem, hogy hajtsa be a kamathátralékokat . . . (Vár. lev. Jakabb levelezéseiből).

15. Fejezet. Üres pénztár, teli hazafiság.

Városunk előljárója jóságaink haszonbérleihez, kik mindnyájan örmények, ezt a felszólítást intézte:

Önök nemcsak tudják, de érzik is egyenként a szükségét, mit a jelen vészterhes napok a hazára nézve előidéztek: áldozat és segítség erőben, pénzben és élelemben! Ez a jelszó, mit minden hű polgárnak napjainkban hangoztatnia kell. Szamosújvár városa ha első nem, de utolsó sohasem volt az áldozathozatalban. Egyes polgárai a haza legkészebb polgárai sorában állottak és állanak: hirdetniem kell ezt az egész világ előtt, mert ez tagadhatlan. Önök jól tudják, hogy a város pénztára hónapok óta üresen áll. Önök mindig a jobb-érzésű honfiak és polgárok közé sorozták magukat. Önök előtt az alkalom, ezt tettel újból bebizonyítani, midőn önmagunk és a haza szüksége kiált Önök felé. (Itt elősorolja az irat a szükségleteket: ötven ágy a sebesültek számára, ápolók. . .). A haza sorsa — a mi sorsunk. A város áldozatkészsége és az ebből eredő dicsőség — az egyes polgárok dicsősége. (Felszólítja a haszonbérleket, hogy a haszonbéri hátralékot, ha egészen nem is, legalább fele részben fizessék be). Pénzt uraim! sietve minél többet, hogy elmondhassák: „Mi hű polgárok és igaz hazafiak vagyunk. (Igy kér és nem tesz negatív jelentést a teljhatalmú országos biztosnak). Pénzt uraim még ma. A kinek valami ellenkövetelése van, azt elintézzük, mihelyt meglesz az új tisztikar és Isten kedvező időt adand. Erről kezeskedem. (Vár. lev. Jakabb levelezéseiből).

A köteles hazafiság sok áldozatot követelt, azért duzadt pénztárunk — kiürült; de mivel a kiadást újabb szükséges kiadások még fokozták, a város költsönhez fordult: előbb 1600 frtot vett fel 6^o/_o-ra (Vár. lev. 1849—71 jkönyvi sz.), később még Duha Kristóftól is kölcsönzött 2000 frtot (Vár. lev. 1849—111 sz.).

16. Fejezet. Jó hazafiságunkért roppant sarcot vet ki városunkra Urbán.

A hazát szeretni minden honfinak kötelessége. . . . És mivel mi a hazaszeretet kötelességének fokozottabb mértékben tettünk eleget, jutalom helyett iszonyú büntetésben részesültünk: negyvenezer frt sarcot rott ki Urbán városunkra. Éjszaka ágyúit egyetlen kincsünknek, büszkeségünknek: az örmény kath. plebániái templomnak szegeztette és azt izente, hogy ha reggelre nem lesz meg a negyvenezer frt, löveti a szentegyházat. Tudta, hogy az örmény mindent elkövet, eladja — ha kell — még ingét is, de azt nem engedi, hogy szentségtelen, rabló kezek nyuljanak Istennek szentegyházához.

Azonban a városi pénztár üres volt; azért néhány csüggedetlen egyén éjnek idején utczáról utczára járt, hogy összegyűjtse a polgároktól a nagy összeget. . . . „Iam fient, fierique posse negabant.“ Néhány rövid óra alatt előteremtette az áldozatkész polgárság, melynek anyagi vagyona annyi oldalról volt igénybe véve, a mondott összeget. Legtöbbet adott Márkovics Sándor, Placsintár Bálint és ifj. Simay Márton. Ezek a lelkes polgárok, kik jobban szerették a hazát és szülővárosukat — vagyonuknál, költsönképpen előlegezték pénzeiket a városnak. (Vár. lev. 1849—156 sz.).

A szomorító eset többi részletét hadd mondja el az akta:

„Minekutána hiteles kútfőből tudatik az, hogy a szomszéd Deés városa határőrségi alezredes Urbán táborának, mely — hír szerint — részint határőrségi fegyveres katonákból, részint hozzá csatlakozott oláhokból áll, — minden ellentállás nélkül megadta magát, s minekutána — útját Kolozsvár felé veendő — városunk útjába esik, indítványba tételik azon kérdés a Tanács és esküdt közönség elébe felgyűjtött városi polgárság előtt, ha vajjon a város ellentállani szándékszik-e, vagy tekintve az idő szerinti körülményeinket, magát Deés város példájára megadja?

Az egybegyűlt városi polgárság meg levén győződve a felől, hogy Urbán alezredes urnak városunk irányában semmi ellenséges szándoka nincsen; — ez okon nevezett alezredes ur ellen legkisebb ellentállást felhasználni nem kíván; minek kinyilatkoztatására s alezredes ur illedelmes elfogadására a jelen közgyűlés egy bizottmányt határoz elébe a város határszélére küldeni, melynek tagjaiul Adler Severin főhadnagy vezérlete alatt h(elyettes) főbíró Gajzágó Ferencz, főszónok Simay János, főjegyző Jakabb Bogdán és alügyész Korbuly Dávid atyánkfiai kineveztetnek; addig pedig levél által felkérve annyszor említett alezredes ur, miszerint sziveskedjék intézkedni az iránt, hogy városunkat a Mezőség felől fenyegető oláh csoport meg ne rohanja.“ (Vár. lev. Szamosújvártt 1848. nov. 10-én tartott közgyűlés jegyzőkönyvéből. 1848—1225 sz.).

Az itt megnevezett túsok Urbán elejébe mentek. Találkoztak. A derék Adler Severin, a helybeli katonai intézet igazgatója, ki 44 nap mulva (decz. 24. 1848) Bem előtt a szamosújvári piacon letette az esküt a magyar alkotmányra és azután a honvédek közé állott — beszélt. Alezredes nemcsak hitt Adlernek, ki igaz, őszinte, meggyőző szavakkal mondotta el, hogy mindenéből kifosztott városunk sehogy sem képes kifizetni a reája rott nagy összeget, hanem 22000-et el is engedett. A tizenyolczezeret, mit a honvédek és a szegények szájából vett ki, kifizettük. A kicsikart összeget zsebre rakta Urbán . . . és nehéz zsebbel, de még nehezebb lelkiismerettel Kolozsvár felé indult. Nem kísérte városunkból senki. De mit mondok, senki? Pedig egy nagy, testetlen csapat kísérte, mely ellen fegyveresei mit sem tehettek! Kísérte a szegények sohajtása és a honfiak átka, mely átok később utól is érte. . . .

A kislelkű Urbán nem tudott nagylelkűséget gyakorolni; azért az elengedett huszonkétezeret nem Urbán nagylelkűségének, mely szép tulajdonságot a Teremtő megtagadta tőle, — köszönjük, hanem a jellemes Adler ékes-szólásának, rábeszélő tehetségének. . . . Azért, midőn kegyelettel említem Adlernek felejthetlen nevét, ki egy évig e munka íróját tanította is, — egyszersmind kijelentem, hogy előbb

az „Iskolaügy“ czimű czikkelyben bővebben szólottam Adlerről, ki ezen esemény ideje alatt is oly jelentékeny szolgálatot tett városunknak. . . .

1849 elején kísérletet tesz a város — más magyar városok példájára — arra, hogy az általunk már kifizetett hadi sarcz visszapótoltassék.

A közgyűlés kiküldi Placsintár Bálintot és Korbuly Dávidot, hogy Kolozsvár és a többi hadi rovatallal terhelt városok követeivel egyesülve Bem tábornokhoz menjenek sietőleg, hogy „a császári seregek főnökei által városunkra büntetésül rott 18000 frt hadi rovatálnak visszapótlását igyekezzenek kieszközölni — Bentől.“ (Szamosújvártt 1849. ján. 21-én délután 2 óraker tartott rendkívüli közgyűlés jegyzőkönyvéből. Vár. lev. 1849—45 sz.).

Placsintár Bálint és Korbuly Dávid alügyész jelentik ján. 30-án, hogy nem jelenhettek meg az erdélyi felső sereg parancsnokánál: Bem tábornoknál, mert Nagy-Szebent a magyar sereg még nem vette be. (Vár. lev. 1849—65 jkőnyvi sz.).

Ezek szerint — mert városi pénztárunk még mind kongott az ürességtől — a polgárságnak kellett a hadi sarczot megfizetnie. Ki is vetették a polgárságra — aránylagosan! (Például Strompf Jakab iparosra 6 és a „Kandia“-városrészre 300 ezüst frt esett). A gazdagok rögtön megfizették a reájuk esett részleteket. De hát a szegény miből fizessen, midőn még önmagát és családját sem tudja fenntartani?! Ezeken a hazafias, de egyszersmind a könnyörületes örmény kath. papság segített, mely a plebániái templom kincstárából elegendő ezüstneműt adott el és a begyűlt összeggel a szegények hadi adóját fizette ki. Itt közlöm is a vonatkozó oklevelet:

„Főszónok Simay János jelenti, hogy a helybeli örmény szertartású anyaegyház által a szegényebb sorsú polgárok felsegélése tekintetéből a hadi adó pótlására ajándékozott és közárverés útján eladott ezüstneműekből begyűlt 1383 ezüst frt.“

Erre a közgyűlés azt határozta, hogy a beadott összeggől adjon 800 frtot a vadászcsapatnak, a többit tartsa kezénél addig, míg szükség lesz arra a célra, melyre

ajánltatott, — akkor maga a város is visszafizeti ezt a 800 frtot. (Vár. lev. ján. 24. 1849—57 sz.).

17. Fejezet. Dobokamegye gyűléseit városunkban tartja.

Beöthy Ödön teljhatalmú országos biztos ezeket írja a város tanácsának:

Közelebről Dobokamegye székhelyét: Bonczidát oly rombolás érte, hogy a gyűlések tartása lehetetlenné vált... Azért rendelem és a városnak a közjó iránt tanúsított jó indulatától elvárom, hogy Dobokamegye gyűlései megtarthatására kebelében, egy alkalmas helyet kijelölni sziveskedend. Beöthy Ödön. (Vár. lev. ján. 11. 1849—23 sz.).

Mivel a város más czélszerűbb helyet nem talált, a piaczi nagyvendéglő emeletét bérelte ki a haszonbérletől október végeig 160 frtéért.

18. Fejezet. Bánffy alezredes tájékoztatlan véleménye.

Bánffy alezredes Deésről 1849. ján. 15-én azt írja, hogy „a város a kórházat a maga költségén lássa el fehérenművel annyival inkább, mert a körülfekvő városok közül Szamosújvár szenvedett az ellenséges elfoglalások által legkevesebbet.“ — A város e tárgyban gyűlést tartott; és a határozat vonatkozó része így szól: „Habár városunk a közel fekvő városok közül nem legkevesebbet, de aránylag minden esetre legtöbbet szenvedett, mindazonáltal hazafi kötelességünknek ismerjük a kórház számára a kívánt fehérenműeket kiállítani.“ (L. az 1849. ján. 18-án tartott közgyűlésről vezetett jegyzőkönyvet).

Ezen időben a város a piaczi nagy vendéglőben éjjelnappal két lovas város-szolgát tart: ezek viszik ide-oda a hivatalos leveleket. (Vár. lev. 1849—208 sz.).

Ekkor alakítottatott át a „hosszú-fogadó“ is katonai laktanyává. (Vár. lev. 1849—177 sz.).

19. Fejezet. Beteg honvédek.

A maros-széki szám nélküli zászlóalj parancsnoksága felhívja a tanácsot, hogy jelöljen ki egy szobát a maros-széki beteg honvédek számára.

Erre ez volt a határozat: „Írassék vissza az érdekelt parancsnokságnak, hogy a hadjárat kezdete óta mostanig a megbetegült honvédek az itteni országos fenytő-intézetben, a raboktól egészen külön választott kórházba szoktak elhelyeztetni, — következőleg most is oda küldendők. (Vár. lev. 1849—115 sz.).

20. Fejezet. A nagyenyedi menekültek.

Szamosújvárt 1849. ján. 20-án tartott ülésről vezetett jegyzőkönyv 55 sz. alatt szóról szóra ezeket mondja:

„A nagyenyedi menekültek közül száz egyént elfogadni és a szükségesekkel ellátni hazafias kötelességének ismeri e város.“ (Vár. lev.).

És ezen nemes, ajánlkozó elhatározásáról valamint a kormánybiztost, úgy Kolozsvár városát is értesítette. Erre

Csány László országos teljhatalmú kormánybiztos Kolozsvárról 1849. febr. 8-án 116 sz. alatt azért, hogy „az enyedi menekültek közül városunk száz egyént fogadott el, méltánylatát, aztán a haza és a szenvedő emberiség nevében köszönetét“ nyilvánította. (Vár. lev. 1849—93 jkőnyvi sz.).

Nem sokára ezután Kolozsvár város főbirája a következőket írta tanácsunknak: „Tisztelt főbiró ur! Idei ján. 21-ről hozzám intézett becses válaszára a tiszt. Főbiró urnak, tudatom, mikép a nagyenyedi és ezekkel hasonló szerencsétlen sorsú járai menekültek közül 12 háznépet, összesen 39 egyénből állót, kiknek névjegyzékét ide mellékelni szükségesnek tartottam, küldök a holnapi napon Szamosújvárra. . . Reményem, hogy a tisztelt Főbiró ur szokott erélyességénél fogva, módját találandja, hogy ezen szerencsétlenek azon város keresztény szánakozással bíró buzgó polgársága által a legszükségesebbekkel elláttassanak.

Kolozsvárt febr. 13-án 1849. Groisz Gusztáv főbiró.

*

Összeírása azon egyéneknek, kik Járából és Enyedről ide (Kolozsvár) menekültek; jelenben a seminariumban vannak és Szamosújvárra menendők:



12. *Hankovics cs. czimere.*

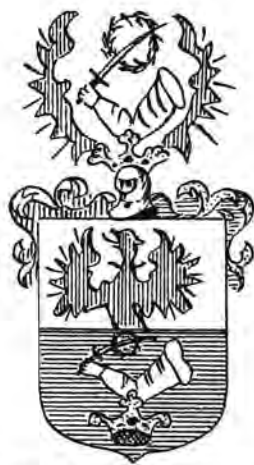
Járaiak: 1) Szonger Jakab, neje és három gyermek, összesen: 5; 2) Lengyel József neje és 3 gyermek, összesen: 5; 3) Veisz János és 1 gyermek = 2; 4) Pál József és neje = 2; 5) Fogarasi Sándor neje és 4 gyermeke = 6; 6) Simon István, neje és egy gyermek = 3; 7) Keller Ferenczné és egy gyermek = 2. Enyediak: 8) Kovács Samúné és négy gyermek = 5; 9) Faronosi Sándorné = 1; 10) Szabó Andrásné négy gyermekkel = 5; 11) Bükös Rózsi = 1; 12) Huláni Antal és neje = 2. A menekültek összes száma: 39 személy.

*

Ezen szerencsétlenek közül tizenhármát azonnal elhelyezett a város. Három nap mulva gyűlést tartunk; ekkor a szónokok (fő- és alszónok: a communitas fejei) „a még elhelyezetlenül levő 26, részint enyedi, részint járai menekültek elszállásolásáról, élelmezéséről és ruháztatásáról intézkedést kérnek tétetni.”



14. *Jakabffy cs. czimere.*



13. *Hollósy cs. czimere.*

Határozat: „Oda utasíttatnak a szónokok,

hogy két arra alkalmas iskolát (tantermet) kiválasztván, az érdekelt menekülteket helyezték el azokba és ha nem férnének el mindnyájan, a felülmaradtak szállásoltassanak el a város által megvásárolt Hándsul-féle házba. A mi ezeknek élelmezését és ruháztatását illeti, megbízatik esküdt polgár:

Merza Lukács, hogy e célra gyűjtsön a polgároktól pénzt és ruhaneműeket; addig pedig, míg ezen eljárás eredményre vezetne, a szónokok által talál-tassék meg helybeli élelmezési biztos Szentiványi Ferencz ur, hogy — visszafizetés mellett — az álladalom számára vett kenyérből és húsból az érdekelt menekülteket elegendő élelemmel ellátni sziveskedjék. (Vár. lev. 1849—113 sz. febr. 17).

(Azért rakta a város a szegény menekültekről való gondoskodásnak terhét is a polgárság már-már roska-



Kardtsonyi család ősi címere.

dozó vállaira, mert a majorsági [városi] pénztár — üres. Éppen ez a gyűlés a többek közt kölcsönfelvétellel is foglalkozik. Ugyanis a jegyzőkönny azt mondja, hogy vegyen fel a város a sürgös, tehát halasztást nem szenvedő kiadások fedezése végett Duha Kristóf tanácsnoktól költsön egy évre kamatra 2000 frtot. (Vár. lev. 1849—111 sz. febr. 17. L. a 15. fejezet végét).

*

Az enyedi menekültek közül még más 39 személyt helyeznek el városunkban. (Vár. lev. 1849—118 sz.).

1849. máj. 3-án ide menekül Járából hét család (22 személy). A város a menekülteket az örmény iskolába és a Hándsul Domokosféle házba helyezi el és ellátja őket a szűk-ségesekkel. (Vár. lev.).

Ezek szerint csakugyan száz (100) menekültet $39 + 39 + 22 = 100$ fogadott be és látott el élelemmel és ruhával a város!



16 Kardtsonyi család címere.



Korbuly cs. címere.

21. Fejezet. Az előfogatok kiszolgáltatása.

Az országos kormánybiztosnak ezeket írja a város: Mélyen tisztelt országos teljhatalmú biztos Beöthy Ödön urnak. Kolozsvár.

A jelen hadjárás idejében a városunkon keresztül vonuló katonaság által igényelt felette nagyszámú előfogatok kiszolgáltatásával, midőn polgáraink erőiket felülmulólag terheltetnek, hogy e miatt nemcsak marháikban és szeke-reikben tetemes kárt, de sőt kereskedéseikben is — melynek lovaik teszik főbb előmozdító eszközét — nagy fogyatkozást és hátramaradást kénytelenek szenvedni: akkor a vidékbeliek noha az igazság és viszonyosság elvénél fogva hadjárás idején ők is köteleztetnének fuvarozó erejüket kiállítani — ezen városunkat túlnyomólag sújtó rendkívüli teherben legkevésbé sem részesednek.

Ezen tekintetből kiindulva bátorkodunk a mélyen tisztelt teljhatalmú biztos urnak a jelen vészteljes időkben fontos körülmények által igénybe vett s országos gondokkal elfoglalt magas figyelmet pillanatra, — kizárólag csak is utazással egybekötött kereskedésből elégedelő polgáraink állapotára felhívni, kik több hónapokig a közlekedés fennakadása, jelenleg pedig, miután a dicső magyar hadsereg győzelmi bevonulása által, a közlekedés elzárt útja kinyitattott, a miatt, hogy lovaikat folytonosan fuvarba adni kénytelenek, kereskedésük üzlete végett egy lépést sem tehetnek, — oly körülmények közt állanak, hogy ha még csak kevés ideig minden kereset nélkül honn vesztgelni kénytelenítették, mind maguk utolsó inségre, mind pedig a hazai csekély kereskedés s vele az iparosok és természetök nagy részben tönkre jutnának.

Méltóztassék — az elősoroltakat méltó tekintetbe véve — hathatosan rendelkezni arról, hogy a vidékbeli helységek bizonyos meghatározandó előfogatokat küldjenek folytonosan városunkba, hogy ez által az előfogatok kiszolgáltatása terhében némileg könnyítettvén, polgáraink kereskedésük után láthassanak. Szamosújvárt jan. 10. 1849. alázatos szolgái: Szamosújvár város tanácsa és esküdt közönsége. (Vár. lev. 1849—20 sz.).

A pénzért felfogadott előfogatokat a város majorsági pénztára fizette: egy ökörért egy postaállomásig 30 ezüst krt fizetett. (Vár. lev. 1848—86 sz.).

A fuvarért és előfogatokért „nyomtatott utalvány“-okat adtak; azért kéri a város a teljhatalmú biztost, hogy készpénzzel fizessenek; „mert így — mondja a kérelem — lovakat tartó polgáraink, kik a jelen hadjáratos időben annyikép terhelhetnek, s kiknek a fuvarozás által kereskedésükben (mert lovaikat, szekereiket nem használhatták) nagy kár okoztatott, némikép könnyítve lesznek.“ (Vár. lev. 1849—121 sz.).

Erre a kormánybiztos a következő körrendeletet bocsátja ki:

„Hogy a szünteleni fuvarozás által a földmivelő nép a gazdaság folytatásáról el ne vonassék egyfelől, másfelől pedig az okvetetlen tenni kellett fuvarozásokért röglön kárpótlást nyerjen: ezennel rendelem, mikép ezután előfogat csak is az illető tér- és katonai-parancsnokságok és polgári hatóságok utalványaikra szolgáltassék ki, az a kijelölt állomáson túl nem kényszeríthetvén, — az előfogat bére állomásonként egy marhától 15 pkr. előre kész pénzülfizetessék, — egyedül a katonai élelem szerek, s egyéb kellékek nagy mennyiségbeni, tovább költöztetése mentesítvén kész fizetés kötelessége alól. Kolozsvárt, Április 18-án 1849. orsz. teljhat. biztos, Csány László.

22. Fejezet. Katonai élelmi raktár.

Az erdélyi hadsereg élelmi biztosa „Szamosújvár szabad kir. város Tanácsához“ ezeket a sorokat küldötte:

Miután országos fő k. biztos Beöthy Ödön, úgy Bem tábornagy ur nyilvános rendelete nyomán kötelességemben áll Szamosújvárt is katonai élelmi raktárt tartani, hol a katonaság számára beszállított széna, szalma, zab, buza bátorságos biztosíték alatt lehessen. Hazafiúi tisztelettel, de egyszersmind komoly kötelességérzettel hívom fel a t. Tanácsot, miszerint az azon város kebelében megkívántató raktár számára oly záros helyet jelöljen ki és adjon át ottani élelmező biztos Szentiványi Ferencz urnak, melyben a beszállított élelmi cikkek biztosítva legyenek. Kolozsvár 1849. ján. 26 a t. Tanácsnak jó akarója: Tar

Imre, az erdélyi hadsereg élelmi biztosa. (Vár. lev. 1849 — 61 sz.).

A város állit a katonaság számára élelmi raktárt, buzarakárt (özv. Simay Bogdáné házánál) és szénaraktárt (a „Hosszú-fogadó“-ban. Vár. lev. 1849—72 sz.).

23. Fejezet. Nyergek, kardok, pisztolyok.

A kormánybiztos a következőket írja városunknak:

Szamosújvár város Közönségének. — Az országos biztos által 218 sz. alatt küldött rendelet folytán beszerzett nyergek közül Önök csak azokat küldjék ide, melyek lovas katonák szolgálatára használhatók. Ugy a kardokat és pisztolyokat is küldjék hozzám Kolozsvárra. Kolozsvár 1849. febr. 3. teljhatalmú országos biztos Csány László.

E tárgyban a város febr. 13-án tartott ülést, mely a következő határozatot hozta: „A kérdéselt nyergek, pisztolyok és kardok összeírására kirendelt biztos László László oda utasittatik, hogy a már összeirt nyergek közül azokat, melyek lovas-katonák szolgálatára használhatók külön választva, a kardokkal és pisztolyokkal együtt szedje be és a kimutatást adja be a Tanácsnak.“ (Vár. lev. 1849—104 sz.).

24. Fejezet. A debreczeni nemzetőrök. Tóth Ágoston alezredes.

Itt állomásoznak a debreczeni nemzetőrök 1849. febr. 6-án. Febr. 12-én pedig Szem százados ezeket írja a tanácsnak:

„Honvéd-zászlóalj. I. osztály. — Szamosújvár város főbirájának és Tanácsának. Válaszút 1849. febr. 12.

Alezredes Toth Ágoston ur által 310 emberből álló honvédosztály rendeltetett Szamosújvárra; minél fogva hivatalosan tudatom a t. Elöljárósággal, hogy ezen egyének szállásáról és élelmi szereiről a szükséges rendelések eleve megtétessenek. Az osztályos és térparancsnoki hivatal számára oly helyen, hol nem messze őrtanya is felállitható, 3 szobából álló szállás rendeztessék. Szem Adolf százados és térparancsnok.“

A rögtön összeült városi közgyűlés határozata: „A megérkezendő honvédosztály elszállásolásáról a szállás-rendező gondoskodván, a térparancsnoki hivatal számára helyi polgár Duha Mihály házánál három butorozott szoba 15 ezüst frt — a majorsági pénztárból fizetendő — havi bérért kibéreltetni határoztatott.“ (Vár. lev. 1849—107 sz.).

1849. febr. 13-án csakugyan bevezeti Tóth Ágoston alezredes 310 személyből álló honvédosztályát városunkba. (Vár. lev. 1849—107 sz.).

25. Fejezet. Iskola. A katonák elszállásolása.

„Inter arma silent M u s a e.“ 1849. febr. 17 — decz 3-ig szünetel a tanítás. Febr. 17-én két tantermet lefoglaltak a nagyenyedi és járai menekültek számára; a többi tanterembe márcz. 2-án katonákat szállásoltak be. Erre vonatkozólag a tanács a helybeli térparancsnokhoz, ki azt írta volt, hogy a város a „szállítóházat (= iskola) ágyakkal, vagy ezek nem létében szalmazsákokkal lássa el“ — a következő választ írta: Tanácsunk a legszivesebben és egész készséggel gondoskodik arról, hogy a szállítandó katonaság számára alkalmas helyen szállítóház állíttassék. Azonban, mivel sem városunkban, sem Kolozsvárt, sem Deésen a szállítóházban szükségelt szalmazsákokhoz kívántató vásznat találni egyáltalában nem lehet, — kéri a Tanács Dobokamegye főispánját, hogy rendelkezék a szomszéd helységekhez, hogy azokból mérsékelt áron hozzanak be 1200 sing durva vásznat. (Vár. lev. 1849—134 sz.).

1849. decz. 3-án nyilott meg újra az iskola.

Azért szólok egy fejezet alatt az iskoláról és katonákról; mert az iskola terjeszti a kulturát, de a katona az, ki megvédi a kulturát.

26. Fejezet. Az újonczok összeírása és kiállítása. Bem tábornok nevenapja.

Városunkban 1849. február havában a 19—22 éves ifjak mind összeíratlak; az örmény katolikusok (= örmények) közül 120, a róm. katolikusok közül 53, az ev.

reformatusok közül 3, a görög katolikusok közül 14; összesen: 190.

1849. ápril 24-én — felsőbb parancs következtében — újabb összeírást eszközölnek: összeírják a 18—30 éves férfiakat.

A 6. és 8. hadmegye parancsnoksága (Nagyvárad ján. 28. 1849) a következőket írta a város tanácsának:

Az ujonczozás tárgyában az országos honvédelmi bizottságtól és a hadügyminisztériumtól már több sürgető rendelet érkezvén, miután már Szamosújvár városa az önkényszerű ellenségtől a magyar hadsereg győzelmes előhaladásával megtisztított; hivatalos kötelességem felszólítani, hogy a még 1848. év szept. havában országszerte köröztetett rendelet szerint a reá országosan kirott 63 számból álló ujonczok kiállítását vétesse rögtön munkába. Cserei alezredes. (Vár. lev. febr. 6. 1849—84 sz.).

Bem tábornok rendelkezése alá 63 ujonczot adott és szerelt fel a város. (Vár. lev. 1849—84 sz. febr. 6).

Bem tábornok nevenapján (a névnap előestéjén: márcz. 18-án) a város kivilágított és minden egyes katona — a város költségén — egyfél kupa bort kapott. (Vár. lev. 1849—166 sz.).

27. Fejezet. Szűk napok. A katonaság követelése. A pusztító előőrsök. Marha a honvédek számára.

A város igen szűk körülmények között él (febr. 26). Itt helyt országos és heti vásárt nem lehet tartani, a vidékről pedig marhát eladás végett nem hajtanak be; de a környékbe se lehet menni, hogy pénzért marhát vehessünk. A város lakossága nagy fogyatkozást szenved hús dolgában (egy font hús 10 kr. Vár. lev. 1849—123 sz.). Maga a térparancsnokunk is ezeket írja a tanácsnak: Ha a város nem gondoskodik arról, hogy a katonák elegendő hússal láttassanak el, a katonai hatóság requirálás útján fog húst előteremtteni. (Vár. lev. a térparancsnoknak febr. 27-ről kelt átiratából).

Viszont a város így ír a kormánybiztosnak: „Az itt szállásoló katonák — habár az álladalom számukra olcsó húst méret — nem vesznek húst, a kapott kenyeret pedig eladják; azért kérjük teljhatalmú biztos urat: intézkedjék, hogy a katona vegye meg hús-illetményét és éljen a maga kenyéréből.“ (Vár. lev. 1849—121 sz.).

Mivel ezen kérelemnek semmi jó eredménye nem volt, febr. 27-én újra átírt a tanács a kormánybiztosnak: „Tapasztaltatván, hogy a városon szállásoló katonaság nagy része sem húsról, sem kenyérről nem gondoskodik; mert őket az annyi szükséggel küszködő házi gazdák kénytelenek saját pénzükön vásárolt étellel és kenyérrrel tartani; sőt a lovasok közül a gazdák szénáját, zabját, törökbuzáját etetik meg lovaikkal. . .“ (Vár. lev. 1849—126 sz.).

Ezen második kérelem a következő rendelet kibocsátását eredményezte: „Hogy a polgárság a katonaság túlságos követeléseitől megszabaduljon, a következő intézkedést tette a térparancsnokság: kapjon a katona becsületes ágyat, meleg szobát, a katona ételét főzze meg a szállás-adó gazda, sőt is ez adjon; ha főzeléket is kíván, adjon a gazda jutányos árban — pénzért; egy pár változót 6 krért mosasson.“ (Vár. lev. 1849—136 sz.).

Főbiránk a helybeli térparancsnokhoz intézett iratában ezeket mondja: „Az előőrsök pusztítják az őrségi hely körül fekvő kerteket, a kerítéseket elégetik; pedig a város elegendő fát ad nekik tüzelésre.“ (Vár. lev. A főbirónak febr. 28-án tett jelentéséből. 1849—128 sz.).

A kormánybiztos városunkban foglalatoskodik; azért a tanács felhasználva ezt az alkalmat a következő kérvényt nyújtja be:

Mélyen tisztelt teljhatalmú országos Biztos Csány László urhoz helyben.

Bár mennyire is elhatározták magukat polgáraink a Haza oltárára igényelt áldozatok szives és készségteljes hozatalára, mégis nem tehetjük, hogy kettőre fel ne hívjuk mélyen t. országos Biztos ur figyelmét:

1. Miután a „Közlöny“ cz. hivatalos lapban közelebb-ről közzé tett azon hadügyminiszteri rendelet ellenére, mely szerint minden — a katonaság számára kiszolgáltatni

kellető előfogatok díjai az illetők által azonnal készpénzzel kifizetendők, — mind e mai napig városi polgárainknak sem az álladalom részéről, sem pedig az előfogatot használt katonai egyének által fuvarbér czime alatt egy krajczár sem fizettetett, hanem csak irott nyugtatóvány adatott nekik: felkérni határoztatott B. ur, miszerint méltóztassék rendelkezni az iránt, hogy a városunk részéről már kiszolgáltatót és ezután kiszolgáltatót előfogatok készpénzzel fizetessenek, hogy ez által lovakat tartó polgáraink, kik a jelen hadjáratos időben annyikép terheltek s kiknek a szünteleni fuvarozás által kereskedésükben (lovaikat és szekereiket nem használhatván) tetemes kár okoztatik, némileg könnyítesenek.

2. Miután az itten szállásoló katonaság húst — mit az álladalom olcsón méret a katonaság számára — nem veszen, kenyerét pedig, mit az álladalom élelmi tárából kap, eladván, a házi gazdák tulajdon ételök és kenyerekön élődik, kik pedig a főzésnél egyébvel nem tartoznak, — méltóztasson falragaszok által a katonaságnak kötelességévé tenni, hogy hús-illetőségét vegye meg ő maga naponként és éljen a maga kenyereből; nem lehetvén a nagy részben szegénységgel küzdő polgárainktól még azt is kívánni, hogy a beszállásolt katonát a magáéból étellel és kenyérral is lássa el. (Vár. lev. 1849—121 sz. febr. 22).

Az élelmezés tárgyában irt (febr. 24) a közgyűlés a helybeli térparancsnoknak is: „Jóllehet polgáraink, kiknek nagyobb része mindennapi szükséggel és szegénységgel küzdeni kénytelen, — a kereset fennakadásával csaknem minden élelmi szerekből kifogyván, általán véve elégtelenek arra, hogy a házaiknál szállásoló katonaságot saját pénzükön vásárolt étellel és kenyérral élelmezzék (mit sem a haza, sem pedig kormánya ne kíván), mégis nagy része az itt szállásoló katonaságnak gond nélkül ül házi gazdája asztalához, húst, mit az álladalom olcsó áron méret az ő számára, nem veszen, kenyerét, mit az álladalom élelmi tárából kap naponként, eladja; sőt a lovasok közül némelyek még gazdájok szénájához, zabjához és törökbuzájához nyulni és lovaikat azokból etetni nem átalják . . . tőlök se reggelit, se vacsorát ne kívánjanak.“

Térparancsnokunk rögtön intézkedett. 1849. márcz. 30-án már a következő iratot intézte a tanácshoz:

A szamosújvári térparancsnokságtól — helyben. Szamosújvár város Tanácsának.

... A térparancsnokság mindent elkövetend, hogy a katonaság részéről a túlságos követelések a szállásadó polgárok irányában megszüntessenek. A katonaságnak már napi parancsilag kiadtam e tárgyra vonatkozó rendeletemet; a polgárság pedig a maga hasznára tartsa kötelességének azonnal panaszt intézni a térparancsnoksághoz, ha valaki szemtelenül többet zsarol, mint mi illeti és parancsolva van. Örnagy-térparancsnok Bogdánfy.

Leválni való marhát — a katonák számára — a város vétetett biztosai által. Ezek kezére bizonyos összeg pénzt adott a város, melyről a biztosok időnként utolagosan számoltak.

A városon nincs elegendő marha; azért Kovács Bogdán és Páll László a falvakra mennek négy lovas-katona kíséretében. A falvakban az odavaló bíró által megbecsült marhákat készpénzen veszik meg. A biztosok egy-egy marha után 1—1 ezüst forint jutalékot kapnak. Kiadásairól minden héten számolnak a városi szónokoknak (fő- és al-orator). (Vár. lev. 1849—137 sz. 1849. márcz. 3-án tartott közgyűlés jegyzőkönyvéből).

29. Fejezet. Pataki alispán hivatalos irata és a katonaság.

Polgármester Ur! Ezen pillanatban vagyok fölszólítva, hogy a holnap reggel innen elindulandó roppant nagy tábor számára 12.000 részlet kenyeret és a szamosújvári raktárból hozandó zabot holnap reggel viradtig indítsam útnak a tábor után, merre menni fog; ezért felszólítom hivatalosan Önt, hogy a várbeli sütővel az éjszaka bár 1000 kenyeret, a városon 2000-et süttetvén, azt úgy küldje ide az éjszaka, hogy még reggelig a készen álló szekerekre felrakhatván, utána indíthassam a táborniak. Ha e részben hiba történnék, a felelősséget én — ki ezen pillanatban vett rendelést átirom — magamról ezennel le is teszem. Azonban bizom az Ön ismeretes pontosságában, és hiszem,

hogy hiba nem lesz. Deés aug. 22. 1849. Pataki Dániel, alispán. (hból, felette siető).

Erre polgármesterünk a többek közt így válaszolt:

Sajnálva kell megvallanom, de a ki Szamosújvár helyzetét ismeri, el fogja hinni, hogy a magát fával és buzával a piacszól ellátni szokott, semmit nem természető szamosújvári nép teljesen elégtelen ma is kenyérsütésre tulajdonából; mert alig van minden tizedik gazdának egy pár véka buzája, a többi nem tudja, holnap mit eszik; mert hetektől fogva semmi gabona nem jő piacunkra.

Tegnap 2000 kenyeret és 89 veder pálinkát küldöttünk Deés felségelésére: szívesen tettük; ma Szamosújvárt kellett 400 egy néhány katonának kenyeret osztani; holnap, holnapután Isten tudja mennyinek kell. . . . Aug. 23-án vissza ír az alispán:

A mit irtam nem a magam fejétől irtam; de mint jó embere azt javaslom, hogy tessék a rendeleteket teljesíteni, a 350 véka zabot és a 2000 kenyeret azonnal a tábor után indítani, ellen esetben a váratlan következmények — hiszem hogy — igen szomorúak lesznek. Pataky D.

Aug. 23-án Deésről ifj. Ferenczi Károly főhadnagy is ezt írja a polgármesternek: „Intézkedjék rögtön, hogy legfőlebb reggel 4000 portio kenyér ide küldessék, mit a tábor után küldeni lehessen. Ez aránt a legerélyesebben intézkedni méltóztassék, hogy haragjakat és méltatlanításokat magunkra vonni ne igyekezzünk. Mi 4 napon át tapasztalt segítségekkel a tábort a lehetőségig élélmezök.“

Erre a polgármester ezeket válaszolta: Nincs honnan, kifogytunk mindenünkből. Csak a napokban adtunk a katonaságnak (8000 + 4387 =) 12387 részlet kenyeret, (1000 + 865 =) 1865 részlet szénát, (1050 + 977 =) 2027 részlet zabot, 88 veder pálinkát, 2110 font hust. (Vár. lev.).

1849. aug. 21-én ezt írja Urbán egy czédulára: Die Stadt Szamosújvár hat binnen 2 Stunden nach Erhalt dieses Befehls 150 Paar Stiefel oder Schuh für das Cordons-Bataillon beizustellen und heute bei dem Durchmarche der Truppe zu übergeben. Urban Oberst.

Jakabb Bogdán polgármester ezt a rendeletet aug. 21-én délután két órakor kapta és az nap délután 5 órakor 150 pár csizma küldetett Deésre, hol azokat Griza Jakab „Führer“ vette számba. A polgárság adott 145 párt és a csizmadiák 11 pár csizmát.

1849. aug. 21-én altábornagy Grozthenhielm táborának számára 2000 kenyeret és 100 veder pálinkát kellett Deésre küldenünk. Minden gazda sütött egy-egy véka lisztből tiz kenyeret. (Vár. lev. 1849—127 sz.).

1849. aug. 22-én is 2000 kenyeret küldöttünk Deésre.

1849. szept. 8-án a Bianchi nevet viselő császári gyalog-ezred második zászlóalja és egy „escadron Dragoner“ érkezett ide. Ezeknek naponként 540 részlet kenyeret és 120 zabrészletet szolgáltatott a város. (Vár. lev. 1849—462 sz.).

1849. szept. 10-én elvesznek a császáriak a várostól 2 fegyvert, egy darab kurta fegyvert, egy karabélyt, tizenegy vadászfegyvert, tizenegy pisztolyt, egy görbe kardot (Degen) és egy egyenes kardot (Sebel), végre huszonegy lándzsát.

1849. nov. 5-én Deésről azt rendeli Urbán, hogy másnap Szamosújvárt 800 embernek ebédje, 100 lónak szénája és zabja, 30 törzstisztnak tisztességesebb ebédje és minden legénynek $\frac{1}{2}$ kupa bora legyen.

30. Fejezet. A magyar sereg városunkba jön.

Derék polgármesterünk 1849. jún. 23-án ezeket a szép sorokat írta naplójába :

A magyar sereg Beszterczéről ide jön. Gondoskodtam élelmezéséről. Felszólítottam házanként a lelkes polgárokat, hogy minden ház egy-egy véka lisztből kenyeret süssön és még azon éjjel adják be azokat. A szegények jöjjenek liszt után. (Vár. lev. Jakabb naplójából).

1849. aug. 23-án 4000 kenyérrészletet (porció) és 350 véka zabot küld a város haladéktalanul Pánczél-Csehre a magyar katonáknak. . .

31. *Fejezet. A bankjegyek engedék (rabatt) nélkül nem fogadtatnak el.*

A város feje az országos teljhatalmú kormánybiztoshoz ceket írta 1849. jún. 6-án Kolozsvárra:

Nemcsak a nagyban való kereskedésnek, de magának a mindennapi élhetésnek erőszakos megakadályozására szolgál azon körülmény, hogy már nemcsak a százás, de sőt a tíz és öt forintos bankjegyek sem fogadtatnak el rabatt nélkül. Egy darab százasnak tízes vagy ötös bankjegyekkel való felváltása 6—8 ezüst forintba, egy öt forintos ötven krajczárba kerül. Kezdetben azt hitte az ember, hogy ez az apró pénzjegyek kevés mennyisége miatt történik; de később meggyőződtem arról, hogy az emberek az apró pénzjegyeket szándékosan gyűjtik, hogy azokkal — jutalomért a nagyobbakat felváltsák. Valóságos üzletet visznek véghez a pénzjegyekkel; minek a mindennapi életre és a kereskedésre az a káros hatása lett, hogy a száz forintos jegyeket, ha többre is történt a vásár, el nem fogadják. . . Ha egy száz forintos tizenkétszer felváltanak, az maga magát felemésztette, a mi pedig néhány hét alatt megtörténik. Ez az eljárás azért is kárhozatos, mert a pénzjegyek hitelét szerfelett csökkenté, hogy ne mondjam tökéletesen tönkre teszi.

Ha e veszedelmes visszaélés csak városunkban létezne is, figyelemre méltónak tartanám; annyival szükségesebbnek látom a felszólalást és hatályos intézkedést, midőn az hazaszerte elharapódzott. (Büntetés terhe alatt tiltsa el a jutalmat [= engedék, rabatt] a felváltásnál, tartozzék a nagy bankot mindenki elfogadni). Ezen intézkedés ideje annyira eljött, hogy halasztása a magyar álladalom hitelének alászállítását, a kereskedés és mindennapi aprólékos pénzcserének megakadályozását fogja előidézni. Amaz már politikai tekintetben is veszélyes, ez pedig magán viszonyainkat zavarja meg. (Vár. lev. Jakabb levelezéseiből).

32. *Fejezet. Harangozás a halottakért.*

Városunk feje a helybeli templomok gondnokainak és a Szt-Ferenczrendi zárda guardiánjának (zárdanagy, zárdafő) ezeket írta 1849. júl. 16-án:

„A számos halálozások miatt szüntelen zugó harangozások és különösen a hajnali harangozás nem kevésbé csüggesztik az élöket és rémülettel töltik el a vészthozó cholérától úgy is nagyon megijedt lakosságot. Mivel pedig a félelem magában betegséget előidéző lelki baj: a lakosság lelki nyugalmáról pedig gondoskodni az előjáróság főbb kötelessége. Hivatalosan . . . felhívom, hogy csak azokért, kik ma elhalva vannak, harangoztasson; más elhaltakért csak a temetés alkalmával engedje meg a harangozást.“

33. Fejezet. A városi pénztár a haszonbérlőktől utalványokat nem fogad el.

A város haszonbérlői haszonbéri tartozásaikat nem készpénzzel, hanem általuk beváltott nyugtatványokkal; utalványokkal szokták nagy részben fizetni; azért a polgármester írásos értesítésben tudokra adja, hogy a pénztár a beváltott nyugtatványokat és utalványokat ezután el nem fogadja. (Vár. lev. 1849—178 sz. nov. 15).

34. Fejezet. Gyertyát kér tőlünk Deés városa.

Deés város főhadnagya 1849. aug. 28-án ezt írta polgármesterünknek: „A szinte egy évi folytonos táborozás már annyira juttatta városunkat, hogy még a katonaságot sem láthatjuk el gyertyával; azért tisztelettel kérem a tisztelt polgármester urat: méltóztat allod. cassánk számolatára a commandirozo Generalis ur számára bár 3 font milligyertyát adatni valamelyik kereskedő ur által és 2 font gyertyabélhez való gyapottat. S ezeket küldöttünknek átadatni és a contot megküldetni. Ifj. Ferenczi Károly főhadnagy.“

A kért tárgyakat rögtön általadtuk a küldött deési embernek.

35. Fejezet. A magyar bankjegyek.

Polgári és katonai kormányzó báró Wohlgemuth Lajos által 1849. áug. 13-án kibocsátott rendelet következtében Szamosújvárt összegyűjtött és Jakabb Bogdán által a kolozs-

vári térparancsnokságnak átszolgáltatott 411243 Rh. ezüst értékű forint magyar bankjegyekről szóló bizonyítvány a városi pénztárban levő vasládába tétetett. (Vár. lev. 1850—29 sz.).

1849. szeptember elején szedték be — magasabb parancs következtében — mindenkitől a magyar bankókat és azután nemsokára — elégették.

Szept. 13-án Szamosújvár 400000 (négy százezer) frt magyar pénzt adott be: és pedig a polgárság pénzéből égettek el 379164 frt 85 krt, a 20835 frt 15 krt a város pénztárából vették ki. A később összegyűjtött 11243 frtot, miről előbb emlékeztem meg (lásd ezen fejezet első bekezdését) — mert összesen 411243 frtot adtunk be, — polgármesterünk vitte be Kolozsvárra. . .

És itt egy kis számítást teszek. Tudva van, hogy a betett pénz kamatos-kamatjával együtt 5⁰/₁₀₀ mellett tizenöt év alatt — megkétszereződik. Száz forintból lesz tehát a mondott idő alatt 207 frt 89 kr. Most lássuk mennyire növekedett volna az Urbánnak hadi serejében adott 18000 + 411243 = 429243 frt 1850—1900 végeig, vagyis ötven év alatt kamatos-kamatjával együtt! Felnövekedett volna a múlt év végeig 3,684.511 frt és 18 krra. . . És így ha nem ment volna veszendőbe ötven évvel ezelőtt a 429243 forintunk, úgy 1901-től kezdve kapnánk utána évenként 5⁰/₁₀₀-kal számítva 184225 frtot és 55 krt, mely évi kamat a város jövedelméhez: a 82802 frt-hoz adva, tenne a város évi bevétele 269027 frt 55 krt. . . És Istenem! a rendes kiadások mellett még mennyi jót lehetne tényszerűen ennyi pénzből!

Azért, midőn kifejezést adunk azon ismert ténykörülmenynek, hogy a mit a „nagy idők“ alatt a honvédeknek adtunk, azt örömet, szívesen adtuk; mert azt a minket védő fiainknak, édes hazánknak, jó anyáknak adtuk; — de egyúttal kinyilatkoztatjuk azt is, hogy a magyar városok közül aránylag legtöbb anyagi kárt szenvedett Szamosújvár, melynek lakossága akkora tőkét vesztett, mely 1901-től kezdve évenként 184225 frt és 55 krajczárt — jövedelmezne!

36. Fejezet. A „három hősiesen elesett Szentpéteri főtiszt.“

A „nagy idők“ tanulságos történetét Cserey ezredesnek tanácsunkhoz intézett szép hivatalos iratának közlésével zárom be. A fölötte becses okirat szó szerint így szól:

A 6. és 8. hadmegye főparancsnokságától. Szamosújvár város Tanácsának!

Értésemre esvén, hogy szamosújvári polgár Szentpéteri urnak 3 fiai, mint főtisztek hősiesen elestek, — kötelességemnek tartottam a hadügyminiszteriumnak e körülményt feljelenteni, egyszersmind azon ajánlatot tevén, hogy ezen nagy áldozatot hozott szüléknek: a Szentpéteri családnak valamely illő segély nyujtassék. Erre a hadügyminiszteriumtól azon leirat érkezett, hogy tudnám meg a Szentpéteri családnak polgári állását, vagyoni tehetségét, mihez a kért segélyt azután mérni lehetne.

Melyért is ezen körülmények iránti felvilágosításra a tisztelt Tanácsot hivatalosan felkérem. Nagy-Várad, jún. 27. 1849 Cserey ezredes. (Vár. lev.).

*

Midőn a római nők közül egyik ékszereivel, másik ruhájával, a harmadik férjének magas állásával dicsekedett... Cornelia, a Gracchusok anyja — derék fiaira mutatva — így szólott: „Ezek az én ékszereim!“ Így tett az öreg Szentpéteri is: „Vagyonomat három fiam képezte. Örvendek, hogy mind a hármat a haza számára nevelhettem és büszkit a tudat, hogy mind a három vérét a hazáért ontotta. Segélyt nem kérek anyagi bajokkal küzdő hazámtól. Nincs ugyan sok vagyonom; de nem szegény az, kit Isten ilyen hazaszerető fiakkal áldott meg!“

Ilyen minden örmény. Így szerette minden örmény a magyar hazát. Így cselekedett minden örmény helység 1848—1849-ben és lángoló hazaszeretetének adta soha el nem évülő legfényesebb jeleit a „nagy idők“ alatt az örmény helységek metropolisza: Szamosújvár, mely város önérzettel elmondhatja a „Fóti dal“ halhatatlan költőjével, Vörösmarty Mihálylyal:

„Vér, veriték, vagy halál az,
Mít kíván (a haza),
Áldozatként rakjuk azt le
Zsámolyán,
Hogy mondhassuk csend s viharban:
Szent hazánk!
Mégfizettük mind, mivel csak
Tartozánk.“



XLIX. Czikkely.

Czetz tábornok, Szamosújvár és az „Armenia“ szerkesztője.

1. Fejezet. Az örmény Czetz család ¹⁾ ősi fészke Szamosújvár.

Mivel a dicső Czetz János tábornok ősapja szamosújvári örmény kereskedő volt, a szabadságharcz lezajlása után a katonai parancsnokság, a nagynevű tábornok „lehető javait“ Szamosújvároott kereste; azért 1852-ben városunk tanácsához szó szerint magyarul ezeket írta:

„A cs. kir. katonai parancsnokságnak 1089 sz. alatt kelt rendelete folytán megíratik, hogy volt cs. kir. főhadnagy Czetz János felségsértés vétkeért halálra ítéltetvén és ítélete nevének bitófára való felfüggesztése mellett végrehajtatván, — e város körében lehető javai birói zár alá tétetni és az eredményről tudositást tenni rendeltetik.“ (Vár. lev. 1852—2913 sz.).

2. Fejezet. Czetz tábornoknak első, külföldről küldött magyar dolgozata az „Armenia“-ban jelent meg.

Hírneves tábornokunk is, mint annyi más jó hazafi, 1848—49 után az emigrációban keresett menedéket. . . Spanyol nőt vett feleségül . . . és végre 1862-ben Buenos Aires-ben (Republica Argentina, Dél-Ámerika) telepedett

¹⁾ L. Szongott, A magyarhoni örmény családok genealogiája, 45—46 lap.

le állandóan. Az idegen hadsereg is Czetzet, katonai érdemei elismerésül tábornoki ranggal jutalmazta, később a buenos-airesi katonai akadémia igazgatójává lett.

Megszűnt közte és a Haza között minden összekötetés. Ezen munka írója volt az első, ki a hazából 1848—1849. után Czetznek a legelső magyar levelet írta 1891 végén. Hazafias üdvözetem mellett felkértem, hogy írjon valamit lapomnak. Tudtam, hogy sok nyelvet tud; azért azt írtam, hogy köszönettel veszem, ha munkáját bármely európai nyelven írja; de — hozzá tettem — mégis jobban szeretném, ha (még el nem felejtette a zengzetes szép magyar szót) — magyarul írna.

És ime! rövid idő múlva — legnagyobb örömömmre — Buenos Airesből egy kézirattal terhelt magyar levelet kapok, melynek külső czimzete ez: Austro-Hungaria. Szongott Kristóf urnak, az „Armenia“ havi szemle főszerkesztőjének. Via Budapest. Szamosújvár. A hős tábornok nagybecsű leveléhez ezt a fölölte érdekes dolgozatot csatolta: „Emlékezések az 1848—49-iki magyar függetlenség harcaiból.“ A nagy köszönettel fogadott munkálat első részét az „Armenia“ 1892. évi folyamában (17—21 lap) közre is adtam; a közlemény végéhez ezt a jegyzetet írtam:

E cikksorozat Amerikában élő írója, ki a honát védő kardot az írói tollal cserélte föl, becses ígérete szerint ezután is föl fogja keresni lapunkat dolgozataival. Nem kicsinyeljük e ritka megtiszteltetés kiváló szerencsáját, de legyen szabad itt kifejezést adnunk azon óhajtásunknak is, vajha alkalmunk nyílnék még a nemes tábornok urat, a magyar-örménység e kiválóan érdemes szülöttjét, hazájában: Magyarországon személyesen is üdvözölhetni, — mint az 1849-iki emigrációnak legújabbán visszatérendő tagját. Nem is hiszszük, hogy oly hosszú távollét után ne támadna föl szívében még egyszer az elnyomott honvágy!

A második közleményhez, mely lapunk februári füzetében (1892. évfolyam 48—50 lap) jelent meg, ezt a megjegyzést csatoltam:

Az örmény származású hírneves honvédtábornok, Bém erdélyi győzelmeinek osztályosa, ez idő szerint a délamerikai Argentina köztársaságban lakik, melynek fővárosából: Buenos-Airesből ismételt jeleit adta élénk érdeklődésének az „Armenia“ működése iránt; miért is e helyen nyíltan mondunk köszönetet az ünnepelt tábornok urnak, — ki jelenleg az ottani katonai

akadémia igazgatását vezeti, s velünk állandó irodalmi összeköttetésbe lépni sziveskedett.

Erre a dicső tábornok ur a következő drága sorokkal tisztelt meg:

Buenos-Aires, márcz. 5. 1892.

Tisztelt honfitárs és Barátom!

Az „Armenia“ februári füzetében láttam munkám második részéhez csatolt jegyzetét, melyben azon szives óhajtásnak ad Ön kifejezést, hogy vajha személyesen is megismerkedhetnénk hazámba visszatérésem által.

Teljes szívemből köszönöm kedves Szerkesztő ur e kegyes megemlékezést; meg lehet győződve, hogy legforróbb óhajtásom már évek óta az, hogy halálom előtt legalább még egyszer viszontláthassam édes hazámat, szülőföldemet és édes atyám s anyám sirjain imát emelhessek a Mindenhatóhoz. De egy részről a családi viszonyok, más részről a vagyont illető azon szomorú állapot, mely az utóbbi két év óta ebben az országban uralkodik, nem engedik, hogy tervemet valósítsam. Nem veszem el azonban minden reményemet, hogy már a közel jövőben — a körülmények javulván — lesz alkalmam Önnek és többi bajtársaimnak kezét szorítani s megköszönni egész lelkemből szives megemlékezéseit.

Addig is fogadja kedves szerkesztő-tulajdonos Barátom őszinte hazafiúi tiszteletemet. Czetz János magyar tábornok. (L. „Armenia“ 1892. 136—137 lap).

3. Fejezet. A tábornok egyik dolgozatát Kritsa Klárának ajánlja.

Azon spanyolból magyarra átültetett dolgozatának, mely „Virágok és tövisek“ cím alatt szintén lapomban jelent meg, utolsó sora így hangzik: Kritsa Klára kisasszonynak ajánlja e fordítást Czetz János magyar tábornok. Én ezen cikk végéhez, két jegyzetet tettem. Az első így szól:

A nemes tábornok ur hozzánk intézett nagybecsű levelében a többek között ezt mondja: „Nekem tetszett e művecske és hiszem, hogy Kritsa Klára munkatársának is fog tetszeni; mert lehetetlen, hogy az, ki „Képzelt és való“ című dolgozatát oly finom tollal és érzéssel írta (l. „Armenia“ 1891. évfolyam 109 lap) ne rokonszenvezzen

e kis elbeszéléssel." Ezen megérdemlett elismerő sorokhoz mi még csak annyit teszünk, hogy e hazában is szívesen olvassák e kedves, mívelt nő érdekes dolgozatait. (Kritsa Klára „Nyílt levél“-ben [L. „Armenia“ 1892. évfolyam, 201. lap] még is köszönte e nagy kitüntetést Czetz tábornok urnak, ki a magyar-örményiség büszkesége, szabadságharcunk egyik kitünő hőse.*).

Másik megjegyzésünk következőleg hangzik: Ünnepezt iótársunknak e lapok szerkesztőjéhez intézett s lapunkban közölt igen megtisztelő sorai, — melyek annak reményét újították fel hazánkban, hogy a nemeslelkű tábornokot talán már legközelebb a magyar föld óhajtott vendégeként nemcsak, de hazatérő és körünkben megtelepedő állandó polgáraként lesz szerencsénk üdvözölhetni, — önként érthetőleg széles körben keltettek érdeklődő figyelmet s több hazai lap a nagybecsű levél tartalmát is egész terjedelmében utánközölte. (L. „Armenia“ 1892. évfolyam, 170 lap).

4. Fejezet. A Czetz-család ősi neve.

A tábornok nagyon érdekes cikksorozatának befejező közleményéhez még ezt a megjegyzést fűztem:

A derék Czetz-család, melyből hírneves tábornokunk származott, az örmények beköltözésekor (1672) még Vártán nevet viselt. Ugyanis a szamosújvári anyakönyvek I. köt. 10. lapján (1715 év) ez olvasható: „Vártán magánuámp Czetz (*Վարդան Վարդանյան* Bl.g.: Vártán vezetéknéve Czetz). Tehát tábornokunk, ki a magyar szabadságharc alatt oly dicső nevet vivott ki, — ősei azon páratlan hős Vártán [ázsiai örmény] tábornok családjából eredtek, ki az V. században Kr. u. a perzsák ellen a kereszténység védelmében viselt harcban halhatatlanná tette nevét. A Vártán neve, kinek emlékünnepét a keleti örmények mai nap is tartják, tölti be az örmények történetének legfényesebb lapjait. — „Csak sasfit nemz a sas és nem gyáva nyulat Nubia párduczai!“

5. Fejezet. A tábornok a magyar-örményeknek boldog új-évet kíván.

Buenos-Aires, decz. 3. 1893.

Szongott Kristóf úrnak

Szamosújvártt.

Tisztelt honfitársam és Barátom!

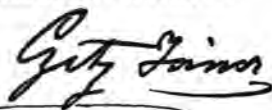
Harmadik éve már, hogy sziveskedik e hontalan vándort a haza multja és jelenéről tudósítani nagybecsű,

komoly és hazafi érzelmű „Armenia“ magyar-örmény havi szemléje rendes megküldésével.

Nem tudom mikép köszönjem meg e szives megemlékezést, de minden esetre hálám kijelentését nem fogom elmulasztani.

Az év fordultával nem hagyhatom el, hogy Önnek és Ön által a tisztelt magyar-örményeknek boldog új-évet és szerencsét ne kívánjak, óhajtván, hogy valamint eddig, úgy ezután is legyenek a magyar néppel és a haza örökös érzelmeivel — összeforrvá.

Hazafiúi tisztelettel



*

Lapomban, hol ezen nagyon megtisztelő szép levelet közzé is tettem, ezt izentem az ünnepeelt tábornok urnak:

Midőn Nagyméltóságodnak, kinek fényes nevét két világrész: Európa és Amerika tisztelettel említi, e kiváló figyelemért a hazai öréménység nevében is hálás köszönetet mondunk, egyúttal kérjük a Gondviselést, hogy nyujtsa Nagyméltóságod drága életét hosszúra, adjon erőt, egészséget, hogy visszajövéen édes hazánkba újra láthassa a virágzó Magyarországot, melynek szabadságáért oly hősi, Klio által arany betűkkel feljegyzett fegyvertényeket vitt véghez. Hozza Isten Nagyméltóságodat minél hamarább körünkbe!

6. Fejezet. Szálon-játék, mely „a magyar-örmény nőknek kellemes perczetet szerez.“

1894-ben is „Nyilvános vallomás“ cím alatt igen érdekes dolgozatot küldött lapomnak (L. „Armenia“ 1894. évfolyam, 40 lap). Mellékelt leveléből itt csak a következő érdekes sorokat közlöm:

Ide zárok egy a mult hóban megjelent szellemdús szálon-játékot; szerzője egy argentinai tábornok, az ismert nevű író: Luvio Mansilla rokonom és jó barátom. Célom az volt, hogy a hosszú téli estéken a magyar-örmény nőknek egy pár kellemes perczet szerezzek. Vale!

Czetz János.



Czetz János magyar honvéd tábornok.

7. Fejezet. A hazai lapok híresztelése.

A tábornok úr csak velünk állott levelezésben; de mivel a hazai lapok említést tettek arról 1894-ben, hogy Czetz tábornok haza jön, -- gondolván, hogy hátha valakinek megírta, -- lapunk mondott évfolyamában, ezen eseményszámba menő hírről a következő sorokat irtuk:

Czetz tábornok, a magyar szabadságharcz ünnevelt hőse, mint örömmel értesülünk, nemsokára meglátogatja Magyarországot; s reméljük, hogy körünkben végre állandó otthonra talál. Hazánk-nak fia, ki erdélyrészi örmény család ivadéka, mint tudva van Buenos-Airesben, az argentinai köztársaság fővárosában élte át a hontalanság hosszú évtizedeit. Hozza Isten őt mielőbb szerencsével hazájába és szülőföldre — az Ozeánon át!

8. Fejezet. Az „ideál.”

Nemsokára a hazai lapok egy „ideál“-ról tettek szót. Ezen közlések után mi is ezt a kisebb közleményt adtuk közre:

Czetz tábornok regénye. A Turszky-ezrednek egy hadnagya (mint egy budapesti lapban olvassuk) 1848-ban megkérte Pesten egy előkelő uri leány kezét. A kérők többen voltak, a választás késett, az idő pedig 48-ban gyorsan haladt. A Turszky-ezredbeli hadnagy átlépett a honvédekhez s az erdélyi csatátereken, mint Bem vitéz tábornoki főnöke, a muszkaverő Czetz tábornok írta be nevét a magyar történelembe. Hadnagykori ideálja ekközben férjhez ment. A nagy katastrofa után Czetz tábornok Amerikába menekült, s most Buenos-Airesben él szintén tábornoki rangban, mint a katonai akadémia igazgatója. Ideáljának férje azóta meghalt. Négy évtized után a hírlapokból értesültek egymás hollétéről s levelezésbe léptek. Az ezredéves kiállítás alkalmából Czetz János tábornok haza készült jönni; de most levél érkezett tőle H. G.-néhez, melyben azt írja, hogy a Délamerikából való hazajövetelre, a hosszú tengeri útra, aligha fog vállalkozhatni, s így nem fogja viszontláthatni sem hazáját, sem 47 év előtti ideáját! („Armenia“ 1895. évfolyam 60 lap).

Alig jelent meg ez a közlemény lapomban, azonnal irtam a tábornok úrnak és kérdeztem: mi igaz a dologból? Rövid idő mulva megjött Czetz tábornok úrtól a határozott férfias válasz: „1848—49-ben csak egy ideálom volt: a Haza függetlensége; de női ideálom nem volt és így senkinek sem kértem meg kezét. . . .

De hogy is lehetett volna a háború viharában valakivel gyűrűt váltani? Én csak 1848. májusban jöttem Bécsből Pestre és júliusban már Mészáros Lázár tábornokkal Verbászba mentem a rácok ellen. Onnan szeptember végén tértem vissza s októberben Kossuth az erdélyi sereghez Bém mellé küldött tábornokari főnöknek. Mikor köthettem volna tehát viszonyt bármely nővel? (1896. nov. 24-én kelt hozzám intézett leveléből).

9. Fejezet. A tábornok ajándéka.

Azon hazafias levelői közül, melyekkel 1895-ben megtisztelt, itt a következő megbecsülhetlen sorokat közlöm: Szongott Kristóf tisztelt hazafi barátomnak Szamosújvártt (Erdélyi részek).

Ön volt az első, ki negyvennyolcz-kilenczediki csemények óta, újból emliti kegyelettel nevemet a magyar közönség előtt. Önt illeti tehát nyilvános hálám, minek jelentésére átküldöm ezen utolsó fényképemet: egyetlen példányt a magyar Hazában.

Isten áldja Önt és a Hazát!

Buenos-Aires 1895. ápril 7. Czetz János.

Itt közre adom a szép képet és azt a nyilatkozatomat, mit a drága jutalomra vonatkozólag az „Armeniában” közzé tettem:

Midőn a megbecsülhetlen kitüntetésért — mit keretbe foglalva ereklje gyanánt állandóan meg fogunk őrizni — Nagyméltóságodnak, kinek világra szóló hős tetteit és a haza körül szerzett, soha el nem évülő érdemeit Klio aranybetűkkel jegyezte fel, — itt a nyilvánosság előtt is hálás köszönetet mondunk; egyúttal kérjük a Gondviselést, hogy nyujtsa Nagyméltóságodnak drága életét még hosszúra; adjon erőt és állandó egészséget, hogy jövő évben — a kiállítás alkalmából — újra láthassa szeretett hazáját: az ezredéves Magyarországot. Meg vagyunk győződve arról, hogy a hálás haza nagy fiát, ki kész volt vérét ontani a szabadságért és a haza javáért, megérdemlett tisztelettel fogadná és méltó módon ünnepelné.

10. Fejezet. Három lap óhajtása.

„Segítsük haza Czetz tábornokot!” A Kolozsvárti, (Kuszkó István szerkesztésében) megjelent 1848—49. évi Történelmi Lapok című folyóirat a fentjelzett fölhívással, a következőket írta: A 48-as szabadságharc fényes korszakában csodamódon teremtek a hősök. A ki ma még gyermek volt, az már holnap irigycelt hőssé lett, — a kinek mellén érdemrend ragyogott, testén pedig győzelemben kapott sebhelyek tátongtak. Ilyen hős volt Czetz János tábornok is, a ki Kossuth-nak bizalmas barátja, s az erdélyi hadjáratban Bem apónak a jobbkeze volt. Miut czredes és tábornoki főnök, rendkívüli tevékenységet fejtett ki az erdélyi hadsereg szervezése körül, a melylyel aztán olyan világraszóló diadalokat arathatott Bem, mint a piskii csata és Szeben bevétele. Bem mellett számos csatában harczolt az örmény szülöktől származott Czetz János, s a piskii győzelemben neki oroszlánrésze volt. Szeben bevételénél is annyira kitüntette magát, hogy tábornokká léptették elő. Ez a vitéz tábornok a fegyverletétel után szintén külföldre menekült és sok viszontagság után Dél-Amerikában telepedett meg, a hol a buenos-airesi katonai akadémia igazgatója lett. S egyetlen óhajtása lenne, hogy mielőtt lehunyná szemeit, még egyszer megláthatná hazáját, melyért egykor vérét ontá és dicsőséget szerzett neki! A „Pester Lloyd” laptársunk, mondja továbbá az idézett forrás) megemlékezvén róla (Czetz tábornokról) így ír: Méltó lenne Magyarországhoz, ha az ezredévi ünnepély alkalmából e hű fiára gondolna, hogy mielőtt sírba tennék, megláthatná dicső hazáját, az ő ifjúkori eszméjének országát, a melyért harczolt és szenvedett s csöndes feledékenységben egész életét, minden földi reményét érte áldozta fel. Más ország már régen diadallal hozta volna vissza az ilyen hű fiát, mi legalább hozzuk haza az ezredévi ünnepélyekre. Mert nincs nagyobb büne a népnek, mint a nagyjai iránti halátlanság! Eddig tart az idézett forrás: a „Történelmi Lapok”, illetve a „Pester Lloyd” közleménye. Részünkről csak azt tehetjük hozzá, hogy az elaggott hős tábornok hazatértével régi óhajunk fogna valóra válni; a melynek mi sem mulasztottunk el kifejezést adni folyóiratunkban („Armenia”), remélve egyúttal azt is, hogy a történeli névvel bíró Czetz tábornok épp körünkben fogja eltölténi mozgalmas életének hátralevő idejét s tán egykor — kívánjuk, minél későbbre — a mi hantunk fogja őt kegyelettel és dicsőséggel eltakarni!

11. Fejezet. Felelet, mit e munka írójának haza hívó levelére irt Czetz tábornok.

Habár a tábornok urhoz intézett leveleimben, úgy lapomban ts nem egy ízben adtam kifejezést azon forró

óhajtásomnak: vajha haza jönne tábornok úr — a hosszas hontalanság után — és itt közöttünk töltené drága életének még hátralevő napjait! — mégis 1896-ban megragadtam a kínálkozó nagyon kedvező alkalmat, és a magyar-örménység legnagyobb fiát, csodálkozásra méltó büszkeségünket, a nagy tábornokot — haza hívtam. Levelemben a többek között elmondottam azt, hogyha — körülményei miatt — állandóan itt nem is maradhatna, legalább meglátja még egyszer virágzó hazáját, megnézi a millenaris kiállítást, kezét szorít bajtársai-val, ismerőseivel... és imádkozik szülei sírja mellett. ...Erre a tábornok úr egy ívnagyságú, sűrűn beirt, négy oldalra terjedő levéllel válaszolt. A féltett kincs gyanánt őrzött fölötte becses levélből itt a következő részleteket közlöm:

Buenos-Aires november 24. 1896. T. cz. Szongott Kristóf úrnak, az „Armenia“ szerkesztője és tulajdonosa Szamosújárta.

Tisztelt Honfitársam és Barátom!

Utolsó, Szamosújárta okt. 21-én kelt szives levelére rögtön kívánok felelni, valamint annak tartalma igényli, teljesítvén egyszersmind szívem sugallatát is. — Fogadja valódi barátságos soraiért legforróbb hálámat! Mert csakugyan különös, hogy ötven évi hontalan vándorlás után egyedül egy nagyszellemű, munkához szokott hazafi emlékezzék meg a menekültről, az in effigie Nagy-Szebenben felakasztott honvéd-tábornokról; egy lelkes, habár kissé ábrándos urnő és egy székelyföldi gróf kíséretében?!¹⁾ Tehát hármilyen becses és lélekreható legyen ezen megemlékezés, — azért áldoztam fel ifjúsági erőmet, szellemi és anyagi fáradságomat, szép szerepre törekvő álmaimat, polgári állásom fényes kezdetét, szegény életem jövőjét (??), hogy elvégre csak

¹⁾ A „kiséretében“ szó csak azt jelenti, hogy 50 év alatt kívülem még két egyén hívta haza; de mind a három meghívás önálló, egyik a másiknak leveléről mit sem tud. A milleniumra azonban csak egyedül én hívtam haza.

Önnek magasztos szive hívjon haza, Ön, ki se engemet, se családomat nem ismerte, ki most három éve, csak buzgó hazafi indokból a magyar és erdélyi közönség elé tárta már csaknem elfeledett nevemet?

Mennyit tanul az ember időjártával?! Ki hitte volna 1848—49-ben, hogy a nagylelkű, minden érdemet gyorsan elismerő és talán némelykor tulzott szümpáthiával megtisztelő magyar nép, annak kormányja és képviselői egy solemnis alkalommal, mint a milleniumi ünnepség, ne emlékezzenek meg azokról, kik a független kormány eszméjeért vérüket ontották, állásukat, jövőjüket áldozták fel a haza oltárán — és irántuk még egy kegyeletes szóval, vagy felhívással mutatta volna háláját? És ime mégis úgy történt! Mert ki nem tudja, ha kissé analizálja az 48/49-iki történeteket, hogy a mai állami állapotot csak is az akkori honvéd-sereg és vezérei áldozatkészségének, rendületlen hazaszeretetének köszönhetni? kimutatván a bámuló világ előtt azt, hogy mire képes a magyar! És ez alkalommal az igazságszerető történetíró meg fogja mutatni, miszerint a nagy epeopeában az erdélyi hadseregnek ha nem is első, de a legfontosabb szerep jutott? ... Ha meggondoljuk, hogy nehezen állhatott volna fenn Debreczenben egy magyar kormány és nem tarthatta volna meg üléseit a magyar képviselőház, ha Bem és társai le nem verik az Erdélyben megsemmisítéssel fenyegető oláh, szász, osztrák és muszka coalitiot? ...

A mi a hazamenetelt illeti — őszintén megvallom — hogy igen is nagy kedvem volt a millenium alkalmával utolszor megfordulni kedvelt hazánk nyájas völgyeiben, főleg a Székelyföldön s szintűgy vártam erre nézve bármely csekély felhívást, ha szinte megrongálta volna is házi költségvetésem alapját. De ez nem jött és így ki tudja, ha valaha valósíthatom szándékomat?! ...

Levelét végre így fejezi be: Addig is áldja meg Önt a magyarok Istene! tartsa meg egészségét és szellemi erejét, hogy a magyar-örrménység diszére és hasznára fáradhasson, mint eddig.

Igaz barátja Czetz János.

12. Fejezet. Czetz tábornok, önéletírásának magyar részét
lapunkban tette közzé.

Buenos-Aires, október 30. 1897.

Tisztelt honfitárs-barátom!

Végre megérkezett várva várt szives levele Szamos-
úvjárt szept. 3-án kelt hírekkel.

Örömmel látom, hogy Ön jó egészségben és elméje
egész erőben áll s hallgatása csakis a körülménynek követ-
kezése, hogy honvédtársaim után való kutatásai siker
nélkül maradtak. Sajnálom, hogy e fáradságot okoztam
észrevétlenül!

Életrajzom magyarra fordítása is¹⁾ félbeszakadt; mert
— fájdalom — kezdem veszíteni a szemeim világát s így
a munka nagy erőfeszítésbe kerül; mert — mint már
előbbi közléseimből értésére esett — nem kapok e nagy
emigratioi emporiumban egyetlen egy egyént se, ki magyarul
beszélni és írni képes volna. És németül diktálni kissé
resteltem azért, mert aztán Önnek kellene azt újból magyarra
fordítani és így az eredeti gondolat erejéből bizonyosan
átalakulna. — Mindamellet folytatom, naponként két órát
szentelve arra s így alkalmasint jövő Február vagy Márczius
havára elég materia lesz gyűjtve.

„Tempora mutantur et nos mutamur in illis.“ Olyan ez
a mi századunk! Az osztrák visszatolja a nemzeti viseletet
és a rögtön elérhető gazdagulás nem hagy időt az új
generációnak a régi nemzeti nagyságról tudomást szerezni
és utánozni az áldozatkész, elvénuilt bajnokokat. — Such
is life²⁾ — a mint mondja az angol.

Boldog, a ki ebben a versenyfutásban a gazdagulásra
egy rokonszenves barátira akad, ki — mint Ön — minden
önzés nélkül egy árván maradt honvédet szí-
véhez szorított és már néhány év óta kegye-
letes emlékében részesít. Legyen meggyőződve,
hogy — minden akadály daczára — az emlékrájz meg

¹⁾ A dicső tábornok ur előbb spanyolul írta meg tanulságos
életrajzát: ezt fordította le lapunk számára magyarra.

²⁾ Ilyen az élet.

lesz írva. Minthogy levelem már az új-év közelében fog kezéhez jutni, engedje meg, hogy boldog karácsont és szerencsés új-évet kívánva maradjak igaz honfi barátja

Czetz János.

U. i. Miért nem jut eszébe valamely örmény fiatal embernek e világot megismerni? Hisz nem olyan nagy tökére volna szüksége főleg, ha a magyar mellett a német és olasz nyelvet birná. A fiumei hajós-társaság egyet vagy kettőt küldhetne ide és Braziliába és bizonyosan ezért nem szenvedne nagy veszteséget az ország?

Szükségesnek tartom megjegyezni, hogy életrajzom spanyol nyelven csaknem egészen készen van.

*

Habár itt közlött becses levelében azt írta, hogy „az emlékrajsz meg lesz írva,“ — mégis szemei annyira meggyöngültek, hogy nem tudta azt befejezni. Én a tábornok úr engedelmével a hozzám küldött részleteket — úgy kiegészítetlenül is — közre adtam.

Az alatt szemeit operálták. A műtét — sikerült. Azután ezen sajátkezűleg írt drága sorokat kaptam a dicső tábornok urtól:

Buenos-Aires 1900 ján. 1.

Boldog karácsont ¹⁾ és szerencsés új-évet kíván

Czetz tábornok.



¹⁾ 1899. okt. 27-én tette postára üdvözlő iratát a tábornok úr, azért kíván „boldog karácson“-t is.

L. Cikkely.

Magyar kir. állami főgymnásium.

Csinos városunkban több szép épület diszeleg; ezek közül azonban a látogató idegen érdeklődését különösen a következő öt épület kelti föl: a) piaczi nagytemplom, b) vár, c) „Salamon“-templom, d) huszárlaktanya és e) állami főgymnásium.

Mivel a piaczi nagytemplomról (L. Monográfia, II. köt. XIV. cikkely, 16—37 lap és III. köt. 51—54 lap), — a várról (L. Monográfia I. köt. 3—64 lap), — a „Salamon“-templomról (L. Monográfia II. köt. XVI. cikkely, 42—50 lap és III. köt. 43—51 lap), — és a huszárlaktanyáról (L. Monográfia, II. köt. 341—342 lap) már szóltam, ezen cikkelyt az állami főgymnásiumnak szentelem.

Párját ritkító gymnasiumi épületünk gyönyörű képét már bemutattam (L. Monográfia, II. köt. 125 lap), a gymnasium elődeiről és keletkezésének körülményeiről is részletesen beszéltem (L. Monográfia, II. köt. XVIII. cikkely. Iskolaügy 83—129 lap) más helyütt; azért itt főgymnasiumunk helybeliségéről szólok.

Az elmúlt ezer év emlékét sem egyesek, sem helységek, hatóságok vagy testületek nem örökitették meg akkora összeggel az egész országban, mint haladó városunk. Szamosújvár páratlan alapítványa: háromszázezer forint. Még pedig kétszázezer forint évi kamatjából a helybeli középiskolai tanárok fizetésének részét fedezik; a harmadik százezret pedig beépítették a fejedelmi új palotába. A czélszerű építkezés követelte többi kiadásokat a magas közoktatásügyi kormány pótolta — bőkezűen. Azt akarta érdemes közoktatásügyi miniszterünk, hogy Szamosújvárott minta-iskola épüljön... És teljesen czélt ért. A gyönyörű palota keleti (görög [jon]) stylben épült. A szép tervezet készítője: Alpár Ignác mérnök, e tekintetben is a város törzslakosságának: a nagy áldozatot tevő örménységnek akart kedvezni, mely Keletről szakadt ide.

A kétemeletes, roppant (imposant) épület helybeliségei ezek: földszinten, a középen van a lépcsőzetes főbejáró. Jobbról: szolgálószoba, II. tanterem, ifjúsági könyvtár, közös tanterem és I. tanterem; balról tanári szoba, III. tanterem, IV. tanterem, második közös tanterem, görög pótló-tanterem. Az első emeleten elől van: a tanácskozási terem, a két-szárnyú ajtókkal ellátott és két bemenettel bíró igazgatói iroda, mely három szobából áll; az V. tanterem. Jobbról: a VI, VII. és VIII-dik tanterem és görög pótlóterem. Balról természetrajzi szertár, szertárőr, természetrajzi előadóterem. A második emeleten elől: az iskolai orvos szobája, tanári könyvtáros, tanári könyvtár, philologiai muzeum. Jobbról régiségtár, rajzterem két ajtóval, szertárőr; balról: természettani szertár, szertárőr, természettani előadóterem.

A lépcsőház remekmű. A lépcsőzet fehér márványból készült, e mellett a földszinten, az első és második emeleten is jobbról-balról árnyékszék. A délkeleti épületszárny végén márvány-lépcsőzetes és rácsos feljáró vezet az emeleten át a hijazatra. Az épület a földszinten, valamint az első és második emeleten köröskörül zárt folyosókkal van ellátva. A folyosók, valamint a főbejáró burkolata is szegélyezett granito-terazzoból készült. Az épület kívülről, úgy a helyiségek is mind festve vannak. A villámhárítóval ellátott tetőzet — horganypléhhel van fedve. A földszintről az udvarra négy ajtó vezet, melyek közül kettő a lépcsőház keletre néző falába van vágva, a másik kettő pedig a két épületszárny végén van elhelyezve. Künn, a főbejárat előtt elterülő tér, valamint az udvaron a főépületet a tornahelyiséggel összekötő út, koczka-műlapokkal van kirakva. A főépületet csinos mivű festett vasrácszat köríti. Az épület déli és éjszaki oldalán vaskapú és vasajtó. A főépület alatt sok-osztályú, czeментtel kirakott száraz pincze terület.

A délre néző, jó beosztású igazgatói lakást, valamint az éjszaki oldalon elterülő két szolgáló lakot nyílt, fedett folyosók kötik össze a főépülettel. Az igazgatói és szolgáló lak között elterülő keleti oldalt a téli tornahelyiség és melléképületei foglalják el. A téli tornahelyiség mögött van

a téres nyári torna; míg az igazgatói és szolgák lakásai mögött szép kertek terülnek el. Valamint a kertek, úgy a megnevezett épületek is mind be vannak kerítve.

A főbejáró balfelől levő oldalfalába márványtábla van erősítve, erre pedig aranybetűkkel a következő felirat van bevésve:

Hazánk ezredéves fennállásának

EMLÉKÉRE

I. FERENCZ JÓZSEF

Király dicső uralkodása,

DR. WLASSICS GYULA

Vallás- és közoktatásügyi minisztersége alatt

Szamosújvár város áldozatkész hozzájárulásával épült

Alpár Ignác építész tervei szerint

Dr. Mártonfi Lajos főgymnásiumi igazgató idejében

1896. és 1897. évben.

*

És itt — addig nem mehetek át a következő cikelyre; de munkám teljessége is ezt követeli — elodázhatlan kötelességet teljesítek, midőn a hála tiszteletteljes tartozó adóját róvóm le a magam és ezen hazafias polgárzat nevében is azon bölcs, okos, lángeszű, érdemekben gazdag államférfiú iránt, ki városunkat ezen mintaszerű épülettel megajándékozta; kinek bőkezősége ezen legszükségesebb, de egyszersmind legfontosabb intézményünket pompás butorzattal és jó felszereléssel, a tanszertárat gazdag taneszközökkel látta el; kinek megbecsülhetlen és annyi oldalról igénybe vett magas figyelme könyvtárunknak a rendes évi átalányon kívül, rendkívüli szép átalányt adott; kinek atyáskodó gondoskodása olyan derék, becsült, képzett tanárokat nevezett ki ezen keresett jó nevű középiskolához, mely tiszteletet méltán megirigylik tőlünk. . . Mivel pedig kiváló közoktatásügyi miniszterünk, kinek a hazai közoktatásügy fejlesztése körül szerzett elévülhetlen érdemei iránt osztatlan elismeréssel adozik az egész ország, — sokszori áldott jóságát eléggé meghálálni nem vagyunk képesek, kérjük

a jutalmazó mennybeli Atyát, hogy áldja meg dr. Wlassics Gyula vallás és közoktatásügyi miniszter urat minden testi és lelki jóval, adjon Ő Nagyméltóságának



Dr. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi magyar kir. miniszter.

állandó, tartós egészséget, hogy a magyar iskolaügyet, melynek érdekében minden eldödénel legtöbbet tett, a lehető legmagasabb fokra emelhesse!



LI. Czikkely.

Jótékonyság.

1. Fejezet. Különféle segélyezések.

Városunk fennállása óta kétszáz év alatt annyi jót tett egyesekkel, családokkal, közintézetekkel, helységekkel . . , hogy ha azokat mind fel akarnám sorolni, egy külön füzet telne ki. . . De mivel munkám terjedelme nem engedi meg, hogy egy tárgynak — bármily érdekes legyen is az — annyi helyet szenteljek, kénytelen vagyok itt csak a következők felsorolásával megelégedni. A többiről alkalom adtával más helyütt fogok megemlékezni annál is inkább; mert ez a tárgy is igen alkalmas annak bebizonyítására, hogy városunk nem hajhászott önző czélokat, hanem törekedett másoknak javára, hasznára lenni. . . és a haza érdekeit előmozdítani!

A deési Szt-Ferencz-rendi atyák kéréssel, melyben templomuk felépítésére kérnek segélyt — kedvezően látta el a város 1730-ban. (L. Monográfia II. köt. XXXI. czikkely 1. és 6. fejezet, 286 és 289 lap).

1732-ben nemcsak a város adott, hanem a tanács a lakosság közt gyűjtést is rendezett a gyergyó-szt-miklósi örmény kath. templom javára. (L. Monográfia, II. köt. XXVII. czikkely 270—271 lap).

A stanislavopoli (Lengyelország) örmény atyánkfiai 1747-ben egy papot küldöttek ide, hogy könyöradományokat gyűjtsön templomuk számára. A megbízó-levelet így irta alá főbirájuk: „Christophorus Jakubovics wojt stanislavopolitanus.“

A beszterczei piaristáknak 1758-ban alamizsna 19 frt 80 kr. 1760. A lovas-egyes. (*қолданылуы ерекшелігіне*) segély 60 frt. 1760. A fogarasi barátoknak (3 arany) . . . 14 frt 85 kr. 1760. A marosvásárhelyi minoritáknak . . . 10 frt — kr. 1761. Egy örmény papnak, ki Velenczébe ment 40 frt — kr. 1761. Péter fiának, ki papságot ment tanulni 12 arany. 1763. Nagy-Bánya lakosainak 12 arany. 1766. Egy papnak, hogy rabokat szabadítson ki 20 frt — kr. 1768. A zilahi róm. kath. templomnak . . . 10 frt — kr.

1769. A jeruzsálemi papoknak	15 frt — kr.
1774. A besztercezi minorita templomnak .	16 frt 32 kr.
1774. Egy misericordianusnak	10 frt 64 kr.
1775. Radnának (Lippa mellett)	30 frt 70 kr.

„Doboka vármegyéhez tartozó Szék nevezetű mezőváros — mondja városi levéltárunk 1800—1000 számú aktája — véletlen tűz által csaknem egészen megemésztetvén, annak lakosai az által mindenféle vagyonoktól és épületektől annyira megfosztattak, hogy utolsó szükségre jutván, mások keresztényi segedelme nélkül magokon segíteni elégtelenek “ A tűz 1800-ban aug. 25-én délelőtt 11 órakor kezdődött. A városnak népesebb és jobb gazdákból álló utczaik mind porig égtek. 168 ház lett a lángok martaléka; azért „Juhos Mihály főbíró és Dési M. József notarius kéri a tekintetes nemes Tanácsot: méltóztatnak könyörülő kegyes szívek szerint magok bőv javaikból magoknak és megmaradott marháiknak élelmekre gabona, és lakhelyeiknek fabeli épületeikre segedelemmel lenni. . . Isten oltalmazza a tek. nemes Tanácsot és szépen virágzó városokat minden javaikkal együtt az ilyen szomorú történetektől.“ (Vár. lev. 1800—1097 sz.). A széki szerencsétleneknek nemcsak pénzbeli segélyt adott a város, mit ők hálásan ezen szavakkal: „Igen kegyesen méltóztatott Szék szegény atyánkfiait segíteni“ — elismerik, hanem füzesi erdejéből még 800 léczfát is adott. (Vár. lev. 1801—343 sz.).

A helybeli Szent-Ferenczrendi atyák hat öl fát kérnek pénzért a várostól . . . és a város ingyen alamizsnaképpen adja meg nekik a kért hat ölfát füzesi erdejéből. (Vár. lev. 1805—653 sz.).

Márkovics Bogdán helybeli polgár 250 forintot adott az országos kórházra („ispatály-házak“ felállítására) és 250 forintot az „invalidus katonák“ számára. (Vár. lev. 1817—1736 sz.).

A nagy-enyedi lakosok felsegélésére, kik fellelkeszkadás következtében nagy kárt szenvedtek, Szamosújvár 60 frtot adott. Gajzágó László odavaló örmény kereskedő adta át Bethlen Imre főispánnak a mondott segély-összeget. (Vár. lev. 1820—1729 sz.).

A kolozsvári róm. kath. templom tornyának építési költségeihez városunk 60 frttal járult. (Vár. lev. 1836—540 sz.).

A komáromi vízkárosultaknak 1852-ben adott tíz frtot, egyesektől pedig begyűlt 8 frt 50 kr. (Vár. lev. 1852 év).

2. Fejezet. A pesti vízkárosultak.

A pesti vízkárosultaknak adott a város és polgárság 715 frt 07 krt. (Vár. lev. 1838—488 sz.). Pest városa a következő szép levéllel köszöni meg a nyújtott segélyt:

Nemes Tanács! Valamint első pillanatban, midőn a multkori árvíz okozta rendkívüli esemény ezen város nagyobb részét feldulta, a szomorú látáson közönségesen elkeseredve valának a szívek, és azon aggodalommal telvék, hogy a rendkívüli nem reménylett csapás talán tetemesebb csorbát ejt Pest városa előbbeni virágzásában, — úgy mostanság felvidul minden kebel, örömmel tapasztalván, miként nemcsak a két testvérhazának honfiai, hanem még a külföld polgárai is nemes vetélkedéssel sietnek a megkárosodott lakóknak felsegélésére bőkezűen gyűjtött adományokkal enyhíteni az előállott súlyos szükségét és Magyarország fő kereskedése városát oly állapotba helyeztetetni, hogy kettőztetett műipar által a vagyonszertett polgár rövid idő alatt ismét megszerezhesse magának azt, mitől egy pusztító elemnek néhány napi dühe őt kivetköztette.

Hasonló örömmel fogadtuk a nemes Tanácsnak f. év ápril 24-én 488 szám alatt kelt hivatalos levelét, melyből megérteni szerencsénk vala, hogy szab. kir. Szamosújvár városának érdemes közönsége is oly nemeslelkű érzéssel vezéreltetvén Pest városának megkárosodott lakói iránt, azoknak javára 715 frt 07 krnyi sommát gyűjtött, — mely emberszerető tettért szives kötelességének tartja ezen városi Tanács, hogy mind önnön benső, mind pedig az egész közönségnek hálás érzését a nemes Tanácsnak és a jóltevő szamosújvári polgároknak jelen megköszönő levélben nyilván kijelentse.

Kik egyébiránt a nemes Tanácsnak szivességeibe és testvéri indulatiba ajánlottak minden tisztelettel maradunk.

Pesten 1838 évi május 9. napján tartott Tanácsülésünkől, a nemes Tanácsnak kész köteles szolgálói szab. kir. Pest városa hely. Polgármestere (Euchholtz János), Főbirája és a többi Tanácsnokok. (Vár. lev. 1838—662 sz.).

3. *Fejezet. A „kolozsvári muzsikai intézet“.*

A „Muzsikai Intézet“ Kolozsvárról 1822. szept. 7. a többek közt ezeket írja főbiránknak: „Egész tisztelettel bátorkodom a tekintetes nemes Tanácsot kérni, hogy ezen Muzsikai Intézetet, melynek erősebb talpköven való felállítására által remélhetni a nemzeti Játszó-színnek és ez által anyanyelvünknek is gyarapítását, — ne terheltesse a nemes város communitását arra birni, hogy igaz hazafiúi segedelmét a Muzsikai Intézet iránt bizonyítani ne terheltesse. Hollaki Antal gubern. secret. (Vár. l. 1822—1963 sz.).

A kolozsvári „muzsikai intézetnek“ a városi vegyes gyűlés 1823. ján. 8-án 50 frtot szavazott meg. (Vár. lev. 1823—146 sz.) és ezt az összeget azonnal be is küldötte.

4. *Fejezet. Gazdasági-egylet.*

Nemes városi közönség!... Nem titkolhatjuk el hazafi örömlünket a nemes városi közönséget is egyletünk naponta szaporodó pártfogói köze számíthatni. A nemes városi közönség hazafi ajánlatában, melylyel alapító részvényeseink sorába lépik, újabb bizonyosságát látjuk, hogy habár lassan, mégis összpontosul Erdély jeles fiai és községei részéről annyi jó akarat, annyi erő, mennyi a kitüzött mezőn némi eredményre vezethet. Fogadja a nemes városi közönség becses részvéteért forró üdvözlötünket, hazafi köszönetünket. Őszinte tisztelettel levén a nemes városi közönségnek köteles szolgálói: Gróf Mikó Imre egyleti elnök, Nagy Ferencz titkár. (Vár. lev. 1854—4158 sz.).

5. *Fejezet. A kolozsvári „real-iskola“ alapja.*

Polgármester úr előterjeszti, hogy miután a kolozsvári cs. kir. kereskedelmi és iparkamara által a mult áug. 21-én született cs. kir. trónörökös ő Fensége emlékének meg-

örökítésére Kolozsvártt felállíttatni tervezett reáliskola (ipar) alapjára az aláírások e városon bevégeződjék, — a választott közönség is irjon az allodialis pénztárból valamit alá.

A választott közönség az előadott igen üdvös cél előmozdítására az allodialis (majorsági) pénztárból egyszer mindenkorra száz (100) ezüst frtot, az az 105 osztr. ért. forintot ir alá, mely annak idején készpénzüül fog a kamarának beküldetni. A városon begyült még a mondott célra 64 frt 50 kr. (Vár. lev. 1858. nov. 20-án tartott ülés jegyzőkönyvéből. 1858—2022 sz.). A város rövid idő mulva a százhatvannég frt 50 krt beküldötte a kamarának.

6. Fejezet. Az „Erdélyi Museum-egylet.“

Szamosújvár városa ötszáz forintot adott az „Erdélyi Museum-egylet“-nek; az adományról kiállított oklevél szó szerint így szól:

Az erdélyi museum-egylet alólirt képviselői által Szamosújvár város nemes közönségét, ki az egyletnek 500 frtot adott az egyleti szabályok 12. czikke értelmében az egylet igazgató tagjául ismeri el és kijelenti, hogy őt az egyleti szabályokban meghatározott mindazon jogok és javadalmak illetik, melyek az illetén tagsággal összekötte vannak.

Kelt Kolozsvártt szeptember hónap 26. napján 1861. évben. Gróf Mikó Imre elnök, Finály Henrik titkár. (Vár. lev. 1861—747 sz.).

„Az erdélyi Museum-egylet a f. évi szept. 26-án kiállított oklevelet, az egylet javára, a város majorsági pénztárából adományozott 500 új frtról, mely szerint a város az egylet igazgató tagjául elismertetik — megküldi. Szolgál tudásul és a küldött oklevél a levéltárba az értékes levelek közé tétetni határoztatik.“ (Vár. lev. ⁷⁴⁷/₁₆₈—1861 jegyzőkönyvi szám).

7. Fejezet. Aradi emlék.

„Az ország önállását és függetlenségét szentesítő 1848-iki törvények fentartásáért hősiiesen küzdött s Aradon

1849-iki okt. 6-iki gyásznapon elvérzett vértanúknak emelendő emlék költségének fedezésére... a mai napon tartott gyűlésünkben azon hitből indulva ki, hogy az által városi közönségünk hazafias kötelességet teljesít, egyszer mindenkorra száz (100) frtot szavazunk meg.“ (Vár. lev. 1869—312 sz.).



LII. Cikkely.

Ajándékozás.

1. Fejezet. Megengedett jutalmazás.

A török hozta be az ajándék-adót¹⁾ az országba. A török, idő folytán kénytelen volt országunkból kimenni; de az általa itt meghonosított rossz szokást már kiirtani nem lehetett. Legtöbb közhivatalnok nemcsak elfogadta az ajándékot, de sőt némelyek még követelőleg léptek fel. Mielőtt elmondanám azt, hogy miért uszott az árral az örmény is, ide iktatom azt, mit Heil Fausztin az ajándékozásra vonatkozólag mond:

„Ajándékelfogadás = megvesztegetés (crimen repetundarum, corruptio). A magyar btkv. az alany szempontjából: a) áktív és b) passzív megvesztegetést különböztet meg. Amazt az követi el, a ki a közhivatalnokot megvesztegeti. Az áktív megvesztegetés tehát önálló büntetendő cselekmény. Áktív megvesztegetést követ el az, ki közhivatalnoknak a végett, hogy az kötelességét megszegje, ajándékot vagy jutalmat ad vagy ígér. A kötelesség teljesítéseért adott vagy ígért ajándék vagy jutalom tehát büntetés alá nem esik s ebben az áktív megvesztegetés lényegesen különbözik a passzív megvesztegetéstől. Jutalom általános fogalom, mely alatt tehát nemcsak pénzbeli jutalmat, vagy vagyoni előnyt, hanem minden előnyt

¹⁾ „Nemcsak az új földesúrnak (a töröknek), hanem az összes előljárárságnak tartozott a magyar nép úgynevezett ajándékadóval kedveskedni.“ Mangold Lajos, A magyarok története, ötödik kiadás, 1890. 86—87 lap.

kell érteni. — A pássziv megvesztegetés abban áll, hogy a közhivatalnok hivatalánál fogva teljesítendő cselekményeért, vagy annak mulasztásáért ajándékot, jutalmat követel, elfogad, vagy az ez iránt neki tett ígéretet nem utasítja vissza; sőt a bűnösség megállapítására elegendő már az is, ha az ajándék vagy jutalom az ő bejegyezésével harmadik személynek adatott vagy ígértetett. — A közhivatalnoknál a törvény a büntetés szempontjából különbséget tesz a szerint, a mint: 1) a teljesítendő cselekmény vagy annak elmulasztása nem járna a hivatali kötelesség megszegésével, vagy 2) azzal járna, vagy 3) a közhivatalnok az adott vagy ígért ajándékért vagy jutalomért hivatali kötelességét tényleg meg is szegte. Az első két esetben a megvesztegetés csak vétség, a harmadik esetben büntetés az első esetben egy évig és a másik esetben két évig terjedhető fogházzal büntetendő. A felek érdekében tett rendkívüli munkálatokért, a hivatali szabályok által megengedett jutalmazás, a szolgáltnak adatni szokott csekély ajándék nem megvesztegetés.“ (Pallas-Lexicon, 12 köt. 464 l.).

Apáink is osztogattak ajándékot — bőven, mert különben nem boldogulhattak volna; de áktív megvesztegetést soha sem követtek el. Egyetlen egy közhivatalnoktól sem kivánták azt, hogy kötelességét szegje meg, vagy hogy kötelességmulasztást kövessen el; hanem csak arra kérték, hogy pénzen vett kiváltságlevelünk kiállítását ne nyujtsák hosszúra; vagy tartsanak meg privilegium-adta jogaink élvezetében, vagy rosszul értelmezett jogunknak adják meg helyes magyarázatát. És így a kötelesség teljesítést ajándékoztuk meg; ez a jutalom pedig nem esik büntetés alá; mert a hivatali szabályok is „megengedik a felek érdekében tett rendkívüli munkálatokért a jutalmazást.“

2. Fejezet. Újévi ajándék.

Adtunk a polgári és katonai kormányzónak, egyes magas állású tisztviselőnek, a helybeli várnagynak stb újévi ajándékot is, hogy jóakarataikat, jóindulatukat, hajlandóságukat irántunk azután is megtartsák. . .

Ajándékozás czimén több mint 100.000 (százezer) forintot adtunk ki, de nem a majorsági pénztárból — mert ebből a felsőbbség beleegyezése nélkül egy krajczárt sem adhattunk ki, pedig ezt is a mi zsebünk teremtette elő, — hanem a „segítő-kasszá“-ból (subsidualis cassa). . .

3. Fejezet. A főbb esetek fölemlítése.

Azt, hogy „ajándékozás“ cím alatt több mint százezer forintot adtunk ki, szám szerint is kimutathatnám; mert a város „defter“-eiben¹⁾ minden egyes eset pontosan fel vagyon jegyezve. Ugyanis ezek a könyvek nemcsak a megajándékozott egyének neveit örökitették meg, hanem megőrizték még azt is, hogy kinek, mikor és mit adtunk. Felszámolhatnám tehát az eseteket — mind, miután ugyanis kijegyeztem; de „nomina sunt odiosa.“ Azért — konkrét esetek felemlítése nélkül — egész általánosságban csak annyit mondok, hogy legtöbb ajándékot adtunk, (mert adnunk kellett. Rendesen azt szokták a nagy urak apáinknak mondani: „do ut des.“ — „Közreműködtünk, közbenjártunk, hogy szabadalmat, diplomát . . . kapjatok, fizessétek meg tehát ti is fáradságunkat“) I. Lipót-, III. Károly-, Mária Terezia-, II. József-, V. Ferdinándféle diplomák megszerzése és az uradalom zálogba vétele alkalmával, továbbá a közterhek (előfogatok és katonatartás) megváltásának hosszadalmas ideje alatt. . . Elhallgatva azt, hogy ezeken kívül még mennyi ügyes-bajos dolga volt a városnak az erdélyi udvari kancelláriánál, kormányszéknél és más helyütt . . . és ha czélt akart érni, mindig ki kellett nyitnia az aranytól duzzadó erszényt, — csak azt mondom, hogy egy-egy diploma megszerzése legkisebb számítással is („minimo calculo“) tizezer forintjába került a városnak: a „taksa“ 2000 frt; de ezen kívül adni kellett rangjához mérten mindenkinek, ki csak egy lépést tett a diploma megnyerése és kiállítása körül; kapott tehát még a másoló is. A Károlyféle diploma kiállítása alkalmával csak egy egyén 7000 frtot kapott. Hát a többi? Egyik kapott . . . ennyi hordó tokaji bort, a másik két mázsa czukrot, $\frac{1}{2}$ mázsa kávé, . . . ennyi font malozsát. . .

¹⁾ Defther arab szó (többes-száma defáthir): számadási könyvek.

A „defter“-ekben, a jegyzőkönyvekben és „deputátusi“ jelentésekben gyakran találunk ilyen kifejezéseket: „1729 év. Kilencszáznegyvenkét frt ajándék a nagy-uraknak“ (bás-chés thákhavorácsh պաշխուշ թղթագ. Örmény prot. I. köt. 1729 év). Vagy: „Levél jött Bécsből, mely az adandó ajándékokról szól; erre azt határozta (a város), hogy (a deputátusok) adhatnak ajándékot, a hol csak annak szükségét látják“ (Թուրք էկիւէ պէշէն պաշխուշուն կողմանէ, նա concludat էրիւէ, թէ կըլան պաշխուշ տարու որդու որ պիտական ըլլայ նա — Thughth egile Bescen báschésnun goghmáne, ná concludat eghile, the gélán bás-chés dálu uruch or bidvágán élláh ná. L. Örmény prot. III. köt. 455 lap). . .



LIII. Czikkely.

Áldozat.

Ezt a czikkelyt a következő három részre osztom:
A) Költsön kért, de soha vissza nem fizetett — pénz.
B) Az ország által kért segedelem. C) Kéretlenül: hazafiságból a haza oltárára tett áldozat. Szólok ezen részekről — sorban.

A) Költsön kért, de soha vissza nem fizetett — pénz.

1. *Fejezet. Az országnak kölcsön adott pénz.*

A Rákoczy-féle felkelés ideje alatt sok pénzre volt szüksége az országnak: a szükség nagy részét kölcsönből fedezte. Apáink is kölcsönöztek az országnak. A kölcsönvett ötezer (5000) frtról szóló kötelezvényt 1703. szept. 6-án a főkormányshék következő tagjai irták alá: Bánffy György gróf gubernator, Apor István gróf, Kerestesi Sámuel, Bethlen Miklós gróf, Haller István gróf, Horterei Szász János. (L. Monográfia, I. kötet 272—275 lapjait).

Telt az idő és pénzünket nem kaptuk vissza; végre 30 év múlva (1733-ban) visszakérte „communitás“-unk a pénzt, de a kamarai igazgatóságtól azt a választ kaptuk:

„Üres a kassza!“ Máig se kaptuk vissza pénzünket. (Vár. lev. 1733 év).

2. Fejezet. A víz-árok kiásatása.

A szamosújvári vár víz-árkát az örmények ásatták ki saját költségükön. Blössing mérnök a városnak adott nyugtában ezt mondja: „Den Canal haben die H(ernn) Armenier auf ihre besondere Kosten ausgraben lassen.“ Ez az árok 2908 frtba került. A kiállított nyugta így szól: „Specificatio. Was und wieviel die Szamosujvárer Armeniche Communität intra Spatium trium Annor. als 1736, 1737 u. 1738 aus eigenen dargestreckten Spesen auf auszer und innerhalb des alhiesig Kajser. Presidij (vár) ausgegeben: 2908 Sage Zwei Tausend neun Hundert acht Gulden Hungar. dann neun phenig. Szamosujvár 7. Ján. 1739.“

Apáink az árkot csak azon feltétel alatt voltak hajlandók kiásatni, ha a munka befejezése után az állam visszatéríti a városnak tett kiadásait. Megigérték. És mégis, midőn 1739. márcz. 16-án a város kiadásainak visszafizetéseért folyamodott, báró Schmidlin Ferencz, a kamarai legfőbb igazgató Küküllővárról ezt a választ adta: A visszafizetésről említést se tegyenek... (L. Mon. I. köt. 7—8 lap).

Ezen két fejezet (A. rész) szerint adtunk az országnak 5000 + 2908) hétezerkilencszáznyolcz (7908) forintot.

B) Az ország által kért segedelem.

1. Fejezet. Menyegzői ajándék.

1736-ban „menyegzői ajándék“ czim alatt 65 frtot adott e város polgársága és azt a főkormányzék meghagyása szerint Nagy-Szebenbe Villand Farkas kezébe küldötte.

Egy főhercegnő kelt össze egy lotharingiai herczeggel; ezeknek adott az ország tizezer aranyot ajándékban, mely „summából — mondja a főkormányzék rendelet — esett Kegyelmetek városára Rh. f. 65, melyet is Kegyelmetek his acceptis minden remora és késedelem nélkül a megnevezet számu pénzért in gremio sui igazságosson proportionálván subrepartiallya ugy hogy ebből semmi nemű contributio alá valo persona ki ne maradjon... A subrepartitio után mindgyárt collectaltassék is azon pénz és

administraltassék szebeni Villand Farkas kezéhez, hogj igj minél hamarabb transponaltathassék a fen denominált Summa Bécsbe. E Regio Principatus Transilvaniae Gubernio Cibinii die 26 Junij Anno 1736. C. J. Haller Gubernator, David Mariaffi de Maxa Secretar.“ Alul „Armenorum Szamosujváriens.“ (Vár. lev. 1736—8 sz.).

1760. szept. 9-én adott a város „Felséges Asszonyunk nagyobb szülött Fia és Birodalmainak örökösse Ertz Hertzeg Josef és a Parmai Hertzeg Kis Asszony ö Felségek között rövid időn végbe menendő Lakodalmi alkalmatosságra“ (nuptiale donum) Rhf. 126 kr. 24. (Vár. lev. 1760—26 sz.).

E szerint tehát „Nuptiale domum“ czim alatt fizetett a város (65+126·24) 191 forintot és 24 krt.

2. Fejezet. A „Gyulaiána Legio köntösözése.“

A főkormányzéseknek 1741—6 sz. alatt kelt irata szerint az „Erdélyi nevezet alá jött Gyulaiána Legio köntösözése 50351 Rhforintokba“ kerül. A fentebb irt köntösözésre kivántató Summa repartíaltatván esett Kgyelmetekre Rhf. 86 E Regio Principatus Transil. Gubernio Cibinii 25. Junii 1742 C. J. Haller gubern. Gabriel Allvinczi.

3. Fejezet. A „gardisták“ felszerelése.

A főkormányzék nevében 1760. jún. 28-án Battyáni József püspök („Josephus, Episcopus Transilvaniensis Comes a Battyán“) ezeket írja Szebenből a tanácsnak:

„Felséges Asszonyunk kegyelmes Tetszése lévén, hogy a Magyar nemzetből 120 nemes Iffiakból álló Udvari Lovas sereget (gardisták) állitassan, maga Felséges Teste őrizetére, ezen számban Erdélyből is 20 Iffiakat felvenni kegyelmesen resolvált. Melly ő Felsége hazánkhoz és Nemzetünkhez mutatott különös anyai indulattyát nem lehetett tartozó háladatossággal nem venni, forogván ebben Hazánk és Nemzetünk becsülete. Kire nézve kelletvén egész 20 ifjak apparatusára és annualis subsistentiájára huszcer frt, ezen summát aequa proportione habita a circulusokra és communitásokra felosztottuk, melyből esett Kgyelmetekre Rh. 50 frt évenként...“

4. Fejezet. Koronázási ajándék.

Százhatvanhárom frt 56 kr. 1792-ben „koronázási ajándék“ czim alatt a város Novák Jakab pénztárnoka által küld Nagy-Szebenbe 163 frt 56 krt.

A nyugtatványt, mit erről a pénzről kiállitottak 1794-ben („Sign. Cibinii Die 31-a Januarii 1794“) aláírták Samuel Ziegler Gralis Perceptor és Sigismundus Enyedi. (Vár. lev. 1794—17 sz.).

Kilenczvenöt frt 12 kr. „Koronázási ajándék“ cím alatt adott a „Szabad és Királyi Örmény Városi Közönség... Dicső emlékezetű Néhai Királyunk és örökös Fejedelmünk Második Leopoldnak Koronázására“ kilenczvenöt „német“ frtot és 12 krt.

A felvett pénzről „Deés“ aug. 11. 1792 kiállított nyugtatványt „Csz. Györgyi Czako Joseph Tkts ns BSzolnok Vgynek egyik hűtös Szolga-Birája“ irta alá. (Vár. lev. 1792—18 sz.).

*

Szamosújvár városa 1792-ben, mint belsőszolnokmegyei birtokos adott koronázási ajándék cím alatt 95 frt 12 krt; ugyanazon évben hadi segély cím alatt 496 frt 48 krt; szintén a mondott évben, mint dobokamegyei birtokos koronázási ajándék és hadi segély cím alatt 83 frt 22 krt. Továbbá 1797-ben, mint belsőszolnokmegyei birtokos egy remonda-lovat ad, melynek ára 72 frt. (Vár. lev. L. a „Conspectus“ 12, 13, 14 és 15 számait).

Adott tehát összesen: 749 frt 22 krt.

*

Kétszáz frt. Korona-ajándéku ad a város 1793. elején kétszáz forintot. (Vár. lev. 1793—1 sz.).

*

Négyszázkilenczvenhat frt 45 kr. „1792-iki Esztendőben tartott Ország Gyűlése végezése szerint az eő Felsőge 2-dik Ferencz Király és Örökös Fejedelmünk Koronázására és Hadi segedelmére ígért Summapénznek kipótlására Birtoka után esett Szabad és Királyi város Örmény Várossa a hátra maradt négy százkilenczvenhat Nfkat és 48 xkat tiszt Biztossa által beadta légyen arrol adom ezen bizonyitto Levelemet. Deesen 24. Junii 1793 Czako Joseph mp. Ns BSzolnok Vgye B.-Várolyyai Járásának Sz. Birája.“ (Vár. lev. 1793—19 sz.).

*

Tehát „koronázási ajándék“ cím alatt összesen adott a város ezerhétyszáz négy (1704) frt és 56 krt.

5. Fejezet. Különös segedelem.

„A mostani hadi környülállásokra nézve különös segedelem nevezete alatt e városra háromlott 1843 forintot... teljes igyekezettel azon leszünk, hogy azt meghatározott idő alatt az idevaló királyi perceptoralis cassába beszolgáltassuk; melyre midőn készségünket ajánljuk, azt is jelentjük, hogy ezen városnak részéről hovahamarább 4 ló az arra rendelt helyen be fog adatni.“ (Vár. lev. 1793. febr. 6).

Ha a négy ló árát (à 70 frt) 280 frt, hozzáadjuk az előbb említett 1843 frthoz, tesz az egész kétezerszázhuszonhárom (2123) frtot.

6. Fejezet. A katonákon segítettünk — pénzzel.

„A francia nemzet által okoztatott had költségeinek pótlása és a pénz folyása megcsökkenése elmellőzése végett elő Felségének szent és a közönséges boldogságnak előmozdítására törekedő czélja teljesítését magok részökről is (városunkhoz szól) eszközölni szoros kötelességének esmerjék. . . E Regio Gubernio. Claudiopoli die 23. 1793.“ (Ezen 3463 sz. alatt kelt rendelet, mely a városi levéltárban 1793—120 sz. alatt fordul elő, a háború költségeire, arany-ezüst edényeket, ékszeret kér. Adtunk ezekből is eleget!).

Polgártársaink felszólítottak, hogy a háború folytatására „adgyák költsön arany és ezüst marháikat“ (= tárgy. Vár. lev. 1793—139 sz.).

Háromezeröttszázötvenkét frt 57 kr. Az ország még 1792-ben megszavazott — hadi költség fejében — 500.000 frtot; ebből Szamosújvárra esett 3552 frt 57 kr. A város készpénzben adott 1707 frtot és 8 krt és 1845 frt 51 krajczárt érő terményt. (Vár. lev. 1796—137 sz.). A két rész-összeg (1707.08+1845.51) tesz: 3552 frtot és 59 krt.

Négyszáz forint. A tanács és közönség 1806-ban az uradalom azon részjóságaiért, melyek Belső-Szolnokmegyében fekszenek, adott hadi segély czim alatt 300 frtot, — azon részjóságokért pedig, melyek Dobokamegyében terültek, 100 frtot.

1806. máj. 29-én 100 frtot adott a város (*Quietantia. 100 száz Rhfrol, melyeket a T. Szabad Királyi Szamosújvár Várossának Közönsége a Tkts Ns Doboka Vármegyében biro Jóságaiért Felségesen Uralkodo Fejedelmünk Hadi szükségei pótlására önként ajánlott, hogy azon Summát a tisztelt Város alldialis Perceptorától Tiszt. Márkovits Bogdány Urtol Kezemhez vettem, recognoscálok. Szamosújvárt 29-a Maji 1806. Kasza Joseff ns Doboka Vármegye egyik Sz.-Birája.“ Vár. lev. 1806—28 sz.).

1806, jún. 5-én ad a város 300 frtot. („Quietantia. Három száz német forintokrol, melyeket Szabad Királyi Város Szamosújvár Nemes Magistratussa és V. közönsége, mint ezen Nemes Vármegyében Biro Birtokos Felséges Urunknak ajánlott, mai napon különös Biztossa által én nékem a Mgs Groff Fő Ispány Uk. valo által adás és az elő Felségéhez onnan leendő felküldetés végett kezemhez szolgáltatott. Melyről ezennel bizonytságot is tészek. Désen 1806. 5-ta Junii. Katona Sigmond Ns B. Szolnok Vmegye Fő Birája.“ Vár. lev. 1806—27 sz.).

Száz frt. 1812. év végén hadi segély czim alatt adott a városi pénztár száz Rforintot. A nyugtát, mit erről az összegről

állítottak ki, („Sign. Claudiopoli Die 18-a Januarii 1813^a) „J. Simonis adstrator“ és „Paulus Bodor contr.“ irták alá. (Vár. lev. 1813—41 sz.).

*

Harminczhét frt 5 kr. Mikola részjóságá után ad a város „Insurrectionalis Taxa“ czím alatt 37 frt 5 krt. A nyugtát 1813. aug. 26-án állítja ki Mikolában Szaboszlai Ferencz szolgabíró. (Vár. lev. 1813—47 sz.).

*

Negyven frt. Hadi segedelem czím alatt 1813. febr. 12-én egy ökröt, mely 40 frtba került, adtunk az országnak. (Vár. lev. 1813—48 sz.).

A két rész-összeg (37.05 + 40) tesz 77 frt 5 krt.

*

Százhetvenhét frt. 1814-ben adott a város hadi segély czím alatt mikolai birtokáért 177 forintot. Az ezen összegről kiállított nyugtátvány így hangzik: „Quietantia. 177 az az százhetvenhét Rfkrol..., melyekről hogy a mai napon kezemhez effective percipiáltam legyen a szamosujvári nemes communitásnak, nemes Doboka Vármegyében levő Mikulai Birtokáért, mint hadi segedelembeli oblatumot Allodialis Ptor Tekintetes Szappanyos Márton urtól, ezennel quietálok. Szamosujvár 29-a Augusti 1814. Silvester János substit. collector.“ (Vár. lev. 1814—45 sz.).

*

Kétszázkilenczvenkét frt 02 kr. A város fizetett 1814 és 1815 évre Dobokamegyében fekvő birtokai után hadi segély czím alatt az itt következő nyugta szerint 292 frt és 2 krt.

»Quietantia. Kétszáz kilenczvenkét Rf és 2 kr., melyeket a szamosujvári nemes Communitásnak nemes Doboka Vármegyében levő Jozságára az 1814 és 1815. esztendőkre repartialt hadi segedelemből háromolván, ugyancsak az irt ns Communitas perceptora Andrus Bogdány ur effective kifizetett. Szamosujvár 21-a Febr. 1817.

Idest pro Anno 1814 Rf	42 kr. 1	Szaboszlai Ferencz
„ „ 1815 „	250 „ 1	ns Doboka Vármegyének
Summariter Rf	292 kr. 2	egyik hűtös Szolga
		Birája.“

(Vár. lev. 1817—45 sz.).

*

Ötvennégy frt. 1814-ben mikolai jozszágáért hadi segedelem czím alatt fizetett a város 54 frtot. A nyugtát, mely „Mikola 7-a Martii 1818“ kelettel van ellátva, Borbély Elek, ki az említett dologban biztos volt, irta alá. (Vár. lev. 1818 56 sz.).

*

Ezerkilenczszázhetvenhat frt 48 frt. Hadi készültre (nyolcz ló és két szekér; a részletes kimutatás Vár. lev. 1812 év 977 sz. alatt látható) adott a város 1812. jún. 24-én ezerkilencz-

százhetvenhat frt és 48 krt. A segélyezésekről vezetett kimutatásban így van ez a tétel bevezetve: „Vigore ordinationis Commissariaticae, 22-a Maji 1812 Nro 830 emanatae, in necessitates Bellicas adrepartiti, ad hanc Civitatem equi et currus Bellici statuendi praecipit... 1976 Rf 48“).

Tizenötezerhétyszázhuszonnyolcz frt 17 kr. „A város azon kívül, mit a polgárok fognak ajánlani, — adott hadi segedelemül pénztárából váltó czedulában 100 frtot, a gabona magtárból 100 véka buzát és 200 veder eczetet.“ (Vár. lev. 1812, 1626—1629 sz.).

A háromféle adomány összesen (66 frt 04 kr. + 75 frt + 100 frt) = 241 frt 04 krt.

A kir. Főigazgató-Tanács nov. 9-én 9330 sz. alatt értesíti a várost, hogy a város kereskedőire és mesterembereire „hadi segedelem színe alatt 20444 frt 44 kr. háromlott váltó czedulában,“ tehát az adónak minden frtja után 2 frt 18 kr. „Igyekeztek az egész subsidialis summát karácsonyhava 15-ig a helybeli Regio perceptoralis cassába befizetni.“ (Vár. lev. 1812—1881 sz.). Ez a váltó pénz tesz 13136 Rforintot 16 krt.

Erre a város ezt írta a Főigazgató-Tanácsnak (gubernium): „A vagyonosabb és tehetősebb gazdákat igyekeztünk arra is bírni, hogy a gyengébb tehetségűekre adrepartíált competentiának („hadi segedelem“) administratióját is vállalják magokra... Mindnyájokat a fels. Uralkodóhoz és a nemes Hazához vonzó és ez előtt is sok versben megbizonyított indulatnál fogva a siető és késedelmet nem szenvedő segedelmezésre ösztönöztük.“ (Vár. lev. 1812, 1988—1991 sz.).

Belső-Szolnok megyében fekvő birtokaink zálogjogi tulajdonosa: Szamosújvár 1814 júl. 7-én fizetett „hadi segedelem“ czímen 1858 frt 13 krt. (Vár. lev. 1813. 1681. 1689 sz.).

A három rész-összeg (241.04 + 13629 + 1858.13) tesz 15728 frtot és 17 krt.

A második összeg (20444 váltó frt és 42 kr = 13136 Rfrt és 16 kr) mit 1812-ben a helybeli kereskedők adtak az országnak, a segélyezésekről készített kimutatásban így van bevezetve: „Ordinatione RGubli de 29 9bris 1812 Nro 9330 e summa 100.000 Rflor. a Mercatoribus Transilvanicis Altissime postulata, localibus Mercatoribus solvendum quantum, depositeur in 20444 Rf. 4.“ Kereskedőink ezt a roppant összeget két részletben fizették. A második nyugta, mely az első részletről is, mi az első — szintén kezeim közt levő — nyugtában van nyugtázva, tesz említést így szól:

Super Rflnis Tredecim Mille Centum triginta sex xris 16 per Regium in Libera Regiaque Civitate Szamosujvár Perceptorem Dnum Davidem Placsintár titulo et in totalem deputationem subsidii



18. *Kristóf-Jakabfy cs. czimere.*

pecuniarii, per Sacratissimam Suam Majestatem Mercatoribus ejatis Civitatis in Rh. florenis 20444 xris 42 inficti, in effectum Ordinationis RGublis dto 9. Novembris 1812 Nro 9330 praeter jam sub A. Diarii 625 in hoc mense illatos Rhfl 7308 xr. 26 Regiae Cassae Provinciali Transilvanicae Claudio-polim delegatae rite administratis. Sign. Claudiopoli Die 15-a Januarii 1813. (Vár. lev. 1813—40 sz.).

I. Simonis adstrator
Paulus Bodor mp. Cassae offic.

*

Négyezerkétszázkilenczvenöt frt 48 kr. 1813. decz. 10-én adott a város hadi segély czim alatt 2774 frt 24 krt.

A nyugta, mit a „regius perceptor“ állított ki, a városi levéltárban 1814—109 szám alatt látható.

1814-ben „hadi segély“ czim alatt 1521 frt 24 krt vetettek ki városunkra. (Vár. lev. 1814 év 109—111 sz.).

Ez a két rész-összeg (2774·24 + 1521·24) tesz 4295 frtot és 48 krt.

* * *

Ezen fejezet szerint tehát összesen huszonhatezerhatszázötvenhárom (26653) frttal és 57 krral segítettünk a katonákon.



20. *Lászlófy cs. czimere.*

7. *Fejezet. A katonákon segítettünk — terménnyel.*

Hetven köből buza. A főkormány-szék 19. 1738. szám alatt ezeket írja a városnak („Armenorum Szamosujváriensium“): „Az mostani Circumstantiákra nézve feles buza kivántatván az Magasinumok supple-álására, egy részét fel kellett vetnünk: reflectálván az fel vetésben az Tavali Magazinalis buza Repartitiojára . . . esett Kegyel-metekre Buza Cubul. 70. Ezen buzát azért az Carolvári, Segesvári és Maros-Vásár-helyi Magasinumokban minden haladék nélkül adstráltatni semmiképpen el ne mulassa.



21. *Márkovics család czimere.*

Mivel pedig árrát Köbliért, egy Tallért, mint Tavaly is járt, vagy 180 pénzt computálván. . . E Regio Principatus Transilvaniae Gubernio, Cibinii 13. Augusti A. 1738. C. I. Haller gubern. Gabriel Allvinczi secret. (Vár. lev. 1738—49 sz.). Ha à tallér = 2 frt, 70 tallér = 140 frt.



Hatvanöt véka buza. „Assignatio. Super Rfnis 81 xr. 15, mellyeket allod. Pptor ur fog adni Boesántzi János urnak 65 véka buza áraban, à 25 gr., melly adatott Doboka Vármegyének Mikolai és Hesdati Portiokért. Die 20 9br. 1790.

Jakabfi Kristof mp. Fő Biro.“ 22. Mártonfi cs. czimere.

„Quietantia. A fennebb irt Summát kezemhez vettem allod. Pptor urtól, 20. 9br. 1790. Boesántzi János mp.“ (Vár. lev. 1790—15 sz.).

Egy garas = 3 kr. Egy véka buza ára tehát 75 kr (vagyis 1 frt és 15 kr; mert 60 kr. tett egy forintot).



23. Novák cs. czimere.

Száz tizenhét köből (= 478 véka, z ab. „Az országba fekvő s Oláhországba táborozo hadi népnek számára august. végeig az hadi Kormányzéseknek kívánsága s ez iránt ide tett igen szorgos jelentése szerint okvetlen megkévántatik

— addig is míg Országgyűlése lehetne — elmulthatlanul szükségesnek találta ezen Főigazgató-Tanács Kegyelmetektől 117 köből zabot kévanni, Kegyelmetekre bizván, hogy aztot nagyobb könnyebbségnek okáért a legközelebb lévő Magazinumban adják be. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Cibinii die 12 maj. 1790.“ (Vár. lev. 1790—80 sz.).

Egy véka zab 38 kr., tehát 468 véka (117 köből) 296 frt.

Ezerszázharminczhárom frt. Városunk 1790-ben 92 köből gabonával, 136 köből zabbal és 129 köből szénával járult a háború folytatásához. Az irat, mely-



25. Pászákász cs. czimere.

lyel segílyt kértek, így kezdődik: „Reményli ezen Főigazgató-Tanács,¹⁾ hogy megtekintvén az ellenség előtt vitézkedő seregeinket, jóságaink s boldogságunknak csendességben való megtartása miatt és ezután szenvedendő sanyaruságait nem fogják Kegyelmetek engedni, hogy magok részekről ezen Élésadásban valami fogyatkozás legyen. . .“ (Vár. lev. 1790—134 sz.).

Egy véka buza 75, tehát 368 véka (92 köből) = 460 frt. Egy véka zab 38 kr. és így 544 véka (136 köből) 344 frt. Egy köből széna 1 frt. Tehát (460+544+129) 1133 frt.

Nyolczvanhárom köből buza. „Jelentetik a nemes Magistratusnak, hogy Beszterczére 83 köből buzát küldgyön.“ (Vár. lev. 1790—163 sz.). A 83 köből buza került 415 frtba.

Buza, zab és széna. Városunk adott a katonaságnak 151 mázsa buzát, 177 mázsa zabot és 137 mázsa szénát. (Vár. lev. 1791—111 sz.). A 151 m. buza 287 frt, a 177 m. zab 336 frt és a 137 m. széna 63 frt. Összesen = 686 frt.

Ezen két bekezdésben említett termények tehát 1101 frtba kerültek.

Százötvenegy köből buza. „Mint hogy Szamosujvár város által adando 151 köből buzára, hogy ottan helyben levő sütőmesternek a folyó hónap közepe táján beadodgyék, a közben jövő szükség kívánnya; arra nézve kérem az Ampl. Senatust, ha nem egészben is, a vagy csak 100 köblöt oly készen tartani, hogy a nevezett sütőmesternek első jelentésére keze alá beméretessék. Ampl. Senatus, Dés 5 febr. 1791 obs. servus Lad. Also subst. not.“ (Vár. lev. 1791).

A 151 köből buza került 755 frtba.

Ezernyolczszáznegyvenkilencz frt 26 kr. 1813-ban 2774 frt és 24 kr. értékű terményt adtunk az államnak. A nyugtát, melynek kezdő sorai ezek: „Super Bis Mille Septingentis et septuaginta quator Rflnis ac 24 Crucigeris in valuta, quos intrascriptus Titulo subsidii Bellici . . . sub hodierno effective percepi Sign. Szamosujvári Die 10-a Decembris 1813“ — Placsintár Dávid irta alá. (Vár. lev. 1813—42 sz.).

Ez a váltópénz (2774 frt 24 kr) 1849 Rf. és 26 krt tesz.

Ezeröttszázhuszonegy frt 55 kr. 1813-ban kér a kormány tőlünk 304 köből buzát és 276 köből zabot. A város a kért termények helyett azoknak piaczi árát adja: ad készpénzben

¹⁾ A „gubernium“-ot akkor magyarul még nem nevezték Főkormányzéknek, hanem „Főigazgató-Tanács“-nak.

ezeröttszázhuszonegy (1521) frtot és 55 krt. A segélyezésekről készített kimutatásba így van bevezetve ez a tétel: „Ordinatio R. Gublis 1-a xbris 1813 Nro 10736 emanata, de adrepartitis ad hanc Civitatem naturalibus, in pecunia reluendis 1521 fl. et 55 xr.“ (Vár. lev. 1813 év).

*

Ezerháromszázharminczegy frt 15 kr. 1814-ben hadi segély czim alatt 1331 frt 15 kr. értékű terményt ad a város az országnak:

„Super Mille Trecentis Triginta et uno Rfnis 15 xris, quos L. R. Civitas Szamosujvár... pro Anno 1814 ad Cassam Provincialem Claudiopolim delegatam sub hodierno rite et effective administravit. Claudiopoli Die 3-a Martii 1816. Paulus Bodor adstrator, Grégorius Balási Cassae Offlis.“ (Vár. lev. 1814—49 sz.).

*

Ezeröttszázhuszonegy frt 53 kr. 1814-ben adott a város 190 véka és 3 kupa tiszta búzát (ára 211 frt 58 kr), 1025 véka és 14 kupa elegybuzát (763 frt 40 kr), 1100 véka és 10 kupa zabot (546 frt 15 kr). „Mehagyatik Kegyelmeteknek, hogy ezen segedelmek neveit hazafiúi készséggel megigérni, felosztani, az eő Felsőge által meghatározott időben (ápr.) ha naturalékban tetszeni fog — a közellévő hadi magazinumba, ha pedig pénzzel kívánják megváltani, a kerületbeli királyi perceptor cassájába szolgáltatassák be.“ (Vár. lev. 1814. 109—111 sz.).

Ezen terményeket, melyek 1521 frt 53 krba kerültek, a főkörmányszék megköszöni:

„Promptitudinem Communitatis in offerendis et praestandis his subsidiis testatam clementer suscipere, una vero eidem Communitati Altissimo Smo Nomine complacentiam Suam Regiam significari benigne jussit. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. 1028 sz.“ (Vár lev. 1814 215 sz.).

*

Négyezerszáznyolczvanhat frt 41 kr. 1815-ben 492 köből búzát és 443³/₄ köből zabot kérnek tőlünk. A város ezen termények megváltásában 4186 frt 41¹/₄ kr. készpénzt ad:

„Quietantia. Super Rfnis Quatuor Mille Centum Octuaginta sex xbris 41¹/₄ per Communitatem L. Rque Civitatis Szamosujvár, in redemptionem Naturalium titulo Subsidiü Bellici pro Anno 1815... rite et effective illatis. Claudiopoli Die 3-a Martii 1817. Paulus Bodor adstrator, Carolus Fooris, Cancell. Gub.“ (Vár. lev. 1817—53 sz.).

*

Háromszáznegyven frt 35 kr. „Vice-orator“: Márkovics Dániel vesz 1820. szept. 26 án Kolozsvártt a város pénzén (= 340 frt 35 kr.) 59 köből búzát és azt beszolgáltatja a kolozsvári katonai raktárba. (Vár. lev. 1820—57 sz.).

* * *

Ezen fejezet szerint tehát a város a katonákat tizennégyezer-kétszázötvenhét (14257) frt értékű terménnyel segítette.

8. Fejezet. Nemzeti színház.

A város fizetett Németiben, Péterházán és Ördögös-Füzesen levő (142¹/₁₃) telkeiért „a theatrum számára” 118 frt 49¹/₈ krt.

(„Quietantia. Száztizennyolcz Rfrt negyvenkilencz és egyhatod krról, melyet a szamosujvári Communitas füzesi, Szamosujvár-Németi és péterházi 142¹/₁₃ Telkekért a Theatrum számára kifizetett legyen, bizonyítom. Szamosujvár-Németi xbris 24. 1811. (Vár. lev. 1811—38 sz.).

Czako Sigmond mp.

B. Várallyai Járás szolgabírája.

Torda-Vilmai jóságja után, szintén a nemzeti színház számára, fizetett a város 31 frt 32 krt.

(„Quietantia. Hogy e mai napon a Nemzeti Theatrum számára harminczegy Rf 32 krtat a Tekintetes Szamosujvári Communitas kezem alá befizette legyen, megesmerem. Mpoja. 1812 i. e. Rf. xr. 32.”

Ezen fejezet alatt csak 150 frt 21 krról, mennyit az itt közölt két nyugta tesz együtt véve, szólok; pedig bizonyos, hogy a többi részjóságok után is kifizettük a megállapított kulcs szerint reánk kirótt illetékeket. De mert nem kaptam meg a kirovások mennyiségét, a többit hallgatással mellőzöm.

9. Fejezet. Országház.

„A fels. kir. Guberniumnak — így irt a város a főkormány-székhez — f. esztendei aug. 11. napjáról 8286 sz. alatt kelt kegyes rendelése vételével alkalmatosság adodván nekünk arra, hogy édes Hazánkhoz vonzo tiszta szeretetünknek és hazafiúi készségünknek újabb jelét adhassuk, a helybeli választott közönséggel f. h. okt. 9-én egyesített gyűlésünkben egy akarattal meghatároztuk, hogy az Országházának megvételére szolgáló segítségül, mint a közboldogság előmozdítására való szent célra a tisztelt rendelésben kitett 1400 Rfrt helyett 1500 Rfrtot conventios pénzt ajánlunk az allodialis cassából. Meg vagyunk az iránt győződve, hogy ezen ajánlásunkat a fels. kir. Gubernium, mint hazafiúi áldozatot atyáiképen elfogadni méltóztatik.” (Vár. lev. 1823—2107 sz.).

„Az ország Házának megvásárlására nemcs Doboka Vármegye által ajánlott 5500 frtbol esett a városunkhoz tartozó mikolai és hesdai birtokokért („33 egész füstért”) 17 frt 44¹/₄ kr. ezüstben. (Vár. lev. 1827—67 sz.).

Belső-Szolnokmegye 5000 frttal járult az ország Házának megvásárlásához; s azt határozta, hogy minden birtokos egy telek után 1 frt 19 krt váltó pénzben fizessen. Városunk Németiben és

Péterházán levő jorzágáért (115 telek) és Örd. füzesi birtokáért (61 telek) összesen 176 telek fizetett 231 Rf 44 krt. (Vár. lev. 1827—68 sz.).

Az ormányi jorzág után, mely „45 sessiokra conscribáltott,” 59 frt 15 krt fizetett a város. (Vár. lev. 1828—69 sz.)

A torda-vilmai jorzágért, „minden antiqua sessiora 1 frt 19 calculalva” fizetett a város 75 frt 3 krt. (Vár. lev. 1828—70 sz.).

Végre kápolnai jorzága után fizetett 27 frt 39 krt. (Vár. lev. 1830—70 sz.).

És így városunk az ország házának megvétéléhez összesen 1911 frt és 27 krral járult (1830—72 sz.).

10. Fejezet. „Praetoralis” ház és melléképületei.

„Nemes Belső-Szolnokvármegye Marchalis Congregatioja 12-a Februarii azt határozta, hogy azon nemes vármegyei Birtokos urak, a Désen építendő Praetoralis Ház költségének felsegélésére minden colonialis telekről egy-egy Rf. forintot fizessenek;” azért a város fizetett 1821-ben Kápolnán levő „13 populosa és 4 deserta sessioért” 17 forintot. (Vár. lev. 1821—59 sz.).

Ormányi jorzágában levő sessiokért 45 frtot. A nyugtát Ferenczi József szolgabíró („Ormány 28-a Martii 1821”) írta alá. (Vár. lev. 1821—60 sz.).

A kérei 25 „fiscalis” telek után fizetett a város 25 frtot, ezt a nyugtát is Ferenczi József írta alá. (Vár. lev. 1821—61 sz.).

Ördögös-füzesi jorzága után fizetett a város 72 frtot. (Vár. lev. 1821—62 sz.).

Torda-Vilmán levő 57 telek után 57 frtot fizettünk. (Vár. lev. 1821—63 sz.).

Németiért és Péterházáért adott a város 118 frtot. (Vár. lev. 1827—66 sz.).

Az itt említett birtokrészek után fizetett tehát a város a mondott célra háromszázharmincznégy (334) forintot.

A belső-szolnokmegyei vármegyeház melléképületeire adott a város 1834. nov. 18-án Németi, Péterháza és Ördögös-Füzes jorzágai után — harminczhárom frt és 12 krt. (Vár. lev. 1835—74 sz.).

Tehát az 1. fejezet szerint adtunk . . .	191 frt 24 krt.
A 2. „ „ „ „ . . .	86 „ — „
A 3. „ „ „ „ . . .	50 „ — „
A 4. „ „ „ „ . . .	1704 „ 56 „
Az 5. „ „ „ „ . . .	2123 „ — „
A 6. „ „ „ „ . . .	26653 „ — „
A 7. „ „ „ „ . . .	14257 „ — „
A 8—10. „ „ „ „ . . .	2117 „ 33 „

(Negyvenhétezernyolczvankét) 47082 frt 53 krt.

C) Kéretlenül: hazafiságból a haza oltárára tett áldozat.

1. Fejezet. Csicsó-Ujfalu és Tökés.

Ezt a két zálogban tartott birtokrészt, melyeket a város magánosoktól vett zálogba és a melyek most nem tartoztak a szamosújvári uradalomhoz, alzálogba adja a város és a zálogösszeggel (tizezer forint) Mária Teréziát segélyezi.

„Nos infra scripti damus pro memoria, significantes quibus expedit universis hasce praesentes visuris. Quod in hoc anno praesenti 1746 die vero 18. mensis Februarii, midön volnánk nemes Belső-Szolnok vármegyében, Szamosújvári Eörmény-városban in publica senatoria Domo, Compáreálának egy felöl ugyan nemes Belső-Szolnok vármegyének Actualis Méltóságos Feő Ispánya Mlgs Ur Liber Báro Gyalakuti Lázár János ur eő Nga érdemes Plenipotentiarius s Praefectussa Tekintetes, Nemzetes Uzoni Pál uram eő Kegyelme... más felöll ugy mint Eörmény Communitas Részéről az alább megírandó személyek a Tanácsi rendből: Eörmény bíró Simai Lukács, Placsintár Lukács, Dániel Todor, László Mátyás¹⁾ Papp Márton, Todor Gergely, Placsintár Dávid, Nyikuláj Kristoffi²⁾ Adessor uraimék, úgy Simon Kristoff és Gorove Kristoff Centum Pater Uraimék eő Kegyelme, kik is mindnyájan, a megemlített Méltóságos L. B. Urnak már ennekelötte ugyan a megnevezett Nemes vármegyében lévő, s áruban hotsátott Tsitsó-Ujfalu nevü Falujak felett sub conditionibus ab infra notandis, mi előttünk kezeknek beadásával önként valo szabad jó akarat szerint tőnek és inéalának egy más között ily megmásolhatatlan alkalmat, vásárt és edgyezést, I-o Hogy a fenn már megnevezett Nemes vármegyében levő s eddig a Szamosújvári Dominiumhoz biratott Tsitsó-Ujfalu nevü faluját a megnevezett Eörmény Communitas illo jure, quo praementionatum Dominium Szamosújvárencense per toties fatam Communitatem Armenicam ab Excelsa Camera acquisitum ac obtentum est, adá el 35: harminczöt Esztendőig irredemtibiliter, fenn megirt Nemes Belső-Szolnok Vármegyének Actualis Mlgs Feő Ispánnjának Mlgs ur Liber Báro Gyalakuti Lázár János ur eő Nagyságának, s kedves szerelmes Házas Társának Méltóságos született Grof Teleki Kata aszszony eő Ngak, a mely Falut is a megemlített Méltóságos ur és Mlgs Aszszony ö Nagyságok vásárlának meg most Isten eő Szent Felségének kegyelmességéből életben levő kedves Gyermekeknek Mlgs született Liber Báro Lázár Imre Urffi eő Nagysága számára in et cum flor. hung. 5000: ötezer magyar forintokon... (Vár. lev. „Trans. Litterae“ 200—201 lap).

... Primo: Hogy a már fenn megnevezett Doboka vármegyében lévő s eddig az Szamosújvári Domiumhoz biratott Tökés nevü

¹⁾ Nem Mátyás, hanem Márton. ²⁾ Kristoffi Miklós.

faluját a megnevezett örmény *Communitas illo jure, quo praementionatum Dominium Szamosújváriense per toties fatam communitatem Armenicam ab Excelsa Camera acquisitum ac obtentum est, adá el harmincz esztendőig fenn megirt nemes Kraszna vármegye actualis Méltóságos Fő Ispánnjának Mlgs Ur Liber Bátor Bánffy László Ur eő Nagyságának . . . in et cum florenis hung. 5000 id est ötezer magyar forintokon . . . 1746. máj. 5-én. (Vár. lev. „*Transactionales Litterae*“ 214-216 lap).*

2. Fejezet. Kétezerháromszáz darab arany.

Ezerháromszáz darab arany. 1746-ban a város 1300 darab aranyot (= 5416 frt 40 kr) adott az országnak. A bizonyító okirat — mit a kamara küldött — így szól: „*Senatui Szamosújváriensi intimandum! Quamvis Augusta Aula, prout mihi novissime scribitur, majorem in promptitudine Vestrarum Dominationum locasset spem, nihilominus tamen etiam id, quod titulo doni gratuiti¹⁾ in 1300 Aureis vice Dominationes obtulerunt, clementer acceptabit. . . Cibinii 22. Febr. 1746 F M. De Dieterich.*“ (Vár. lev. 1746—3 sz.).

Ezer darab arany. Szamosújvár város tanácsa és közönsége 1756 nov. 22-én önként ajánl ő felségének a hadi szükségek fedezésére ezer aranyat (= 4166 frt 40 kr). („*Magistratus et Communitas Szamosújváriensis 22-a Dbris 1756 ad necessitates Bellicas sponte offert Sacratissimae Suae Majestati 1000 Aureos*“).

Itt előbb közlöm az udvari kancellaria köszönő iratát, azután a főkormányshék vonatkozó nyugtáját:

1. 1757. Ajánlom kész szolgálatomat Kegyelmeteknek!

Vettem illő becsülettel Kegyelmetek 22-a elapsi Mensis Decembris hozzám botosított Levelét és valamint abból eő Felsége szolgáltyának promotiojára valo kész voltát Kegyelmeteknek örömmel értettem, — ugy arrol eő Felségének nominatim relatiot tenni el sem mulattam; melyet eő Felsége is különös kegyelmisséggel acceptálni is méltoztatott. Tessék azért Kegyelmeteknek az offerált pénzt mentől hamarébb öszve tenni, és a Mlgos Guberniumnak kezéhez szolgáltatni, kinek már receptioja iránt dispositio vagyon. Melyet midőn iterato recommendálnék, maradok Kegyelmeteknek Bécs 11-a Januarii jó akaroja Bethlen Gábor.

A latin nyelvű nyugtatvány pedig így hangzik:

„*Quietantia. Super mille Aureis, seu Rfl. quatuor mille Centum Sexaginta sex, et quadraginta xris, quos Communitas Armenorum Szamosújváriensium ad contestandam fidelitatis integri-*

¹⁾ Gratuitus, a, um ingyenváló, jutalom-, fizetés- vagy haszonkeresés nélkül való, kedveskedő, was umsonst, ohne Bezahlung oder Belohnung, ohne Entgelt, ohne Nutzen geschieht. Márton József, *Lexicon trilingve*, I. köt. 1285 lap.

tatem hac erigendorum Equitum occasione per Iudicem suum Christophorum Novák obtulit, et ad manus meas rite administravit. Cibinii Die 11-a Mensis Martii 1757. Idest Rfl. 4166 : x 40. Samuel de Bruckenthal Secr. Gublis.“ (Vár. lev. 1757—7 sz.).

A 2300 darab arany (à 4 frt 55 kr.) tesz tizezernégyszázhatvanöt (10465) frtot.

3. Fejezt. Az „igért obtingentia.“

A főkormányszék 1758. decz. 13-án Szebenből ezeket írja a városnak: „A mostani hadakozásnak circumstantiáira nézve parancsolván Felső Asszonyunk, hogy igaz hivei közül kiki tehetsége szerint soldosok ¹⁾ állításával maga elő Felsőségéhez tartozó köteles hűségét bizonyítsa. Ezen dolog iránt bocsátván ki már egy néhány izbe circularisinkat, melyre némelyek hajolván igenis magokat soldosok adására felesen ajánlották. Az ilyenek specificatiojába Kgy metek is ben névén, moneáltatik Kgy lmetek, hogy maga ígért obtingentiáját, ha lehet inkább in natura, vagy másként az elő Felsőségétől figált summa kész pénzül praestálni.“

Igéletét pénzzel váltotta meg a város: „1759 elején adott az országnak tíz katona helyett három száz forintot“ (Dévile dászé kátáni szében ergèrn khághákhè irjékhárur èzlot. Vár. lev. Örmény prot. 1759 év).

4. Fejezet. Jelentékeny pénzösszeg, melyet városunk az Akadémia alapjára tett le.

Mivel munkám első kötetében (L. Monográfia, I. köt. 133—136 lap) bármikor felmutatható és így megczáfolhatlan akta alapján elég részletesen szólottam ezen fölötté érdekes tárgyról, — itt csak arról teszek rövid szót, hogy Szamosújvár városa volt az egész országban a legelső alapító, mely még a nagy Szécheny István grófot is megelőzőleg 1770-ben háromezernégyszáznegyven (3440) frtot tett le az országos kincstárba egy alapítandó „Magyar nyelv mivelő társaság“-ra (= Magyar Tudományos Akadémia).

5. Fejezet. Kétszáz nadrág és száz pár huszár-csizma.

1800. apr. 24-én kétszáz posztó-nadrágot és száz pár huszár-csizmát adunk a katonaságnak. („Quittung. Über zwei Hundert Stück Hungarische blaue tüchern Hosen, dann Ein Hundert paar Housaren Csizmen, die die Freye Stadt Szamosujvár, als ein freywilligen Kriegs-Beytrag, für das Allerhöchsten Aerarium, an das Klausenburger Schlosz Commando, in Natura abgeliefert hat.“ L. Vár. lev. 1800—24 sz.).

¹⁾ A zsoldos („soldos“) a latin solvo, ere fizetek igéből képzett szó: fizetésért szolgáló katona; a solvo-ból képezték a németek is a Soldat (katona) szót.

A város által készített kimutatásba így van ez az adomány latinul bevezetve: „Magistratus et Communitas Szamosujváriensis pro A. 1800 in rationem castra metantis Militiae offert cothurnos et galigas 1006 Rhfl. 5 xr.“ E szerint a kétszáz nadrág és 100 pár csizma 1006 frt és 5 krba került.

6. Fejezet. A katonák felsegélése.

A francziák fogságába esett beteg katonák számára vett 888 sing vászonért és 24 pokrocért adott a város 451 frt 6 $\frac{1}{2}$ krt. („Super quadringentis quinquaginta et uno Rhfl. et 6 $\frac{1}{2}$ xris... pro 888 ulnis telae et 24 codicibus, in rationem captivorum Gallor. aegrotantium emptis... Szamosujvár 19-a 8bris 1809“ Vár. lev. 1809—31 sz.).

A „gubernator“ ezt az adományt a következő szép szavakkal köszöni meg:

„Főbiró urnak (Lászlóffy Antal) mult hónap 30-án hozzám bocsátott Leveléből meglegedve értettem, hogy sem a főbiró urnak ügyes szorgalmatossága, sem pedig az odavalo polgároknak jó indulatjok iránt valo vélekedésemben meg nem csalatkoztam s minekutána az ide valo beteg hadi foglyok jobb moddal való elhelyeztetésekre szánt és ide költöztetett 888 $\frac{1}{2}$ sing vásznat és 24 pokrocot az idevalo Tanácsnak ahhoz alkalmaztatott paranesolat mellett által adattam volna, — a főbiró urnak maga buzgoságának illő megesmerése mellett kötelességgé teszem, hogy az odavalo közönségnek ezen dics éretesen megbizonyított keresztényi gondoskodását nevemmel is köszönje meg. Qui in reliquo solita observantia maneo Praetitulatae DVestrae Claudiopoli die 11-a sept. 1809 obligatus G. C. Bánffy gubernator.“ (Megszólítás: „Egrefie Domine Primarie Iudex.“ Vár. lev. 1809—1042 sz.).

1809-ben még adunk a katonaságnak 94 frt 50 kr. pénzt és 9 $\frac{1}{2}$ véka búzát. („Quietantia. Kilentzven négy Rfrol és 50 xrol úgy Kilentz véka s fél Buzárol, mellyeket Tekintetes Cziriák János Fiscalis Ur Szabad Királyi Szamosujvár Várossa részéről a nemes Lovas és gyalog Nemesség tartására... a mai napon be fizette legyen, megesmérém. Deés Die 20-a July 1809. (Vár. lev. 1809—32 sz. A 451 frt 6 kr + 94 frt 50 kr = 545 frt 56 kr.).

Czako Sigmond mp.

BVárollyai Járás Hütös SzBirája.“

7. Fejezet. A franczia háboruban elesett katonák özvegyei.

„Fontolóra vevén ezen tanács a választott közönséggel együtt — így irt a tanács a főkormányzékhez — a mostani véres háborúban a nemes haza oltárára kiállított, de a csatapiacson elesett és életökkel áldozott három nemzetbeli erdélyi katonák özvegyen

maradt feleségeiknek és gyermekeiknek siralmas sorsát, vagy a háborúban megnyomorodott és visszajött katonáknak a mostani rendkívül való nagy szükségben a legterhesebb inségre jutott állapotját: rajtok a lehetőségig vagy csak valamennyire is segedelmezni kívánván, közakarattal elhatároztuk, hogy az idevaló közönségnek allodialis cassájából a fenn megirtaknak számára 3000 három ezer Rftot ajánlunk. Mely önkéntes ajánlásunkat hogy a fels. kir. Igazgató-tanács kegyesen elfogadni és helybenhagyás végett dicsőségesen uralkodó Fejedelmünknek is representálni méltóztassék.“ (Vár. lev. 1814—220 sz.).

A katonai parancsnoksághoz pedig ezeket írta a város:

„Ad Inclytum armorum Supremam Praefectum. Amore in patriam, pietateque in viduas et orphanos militum in Campis Martiis gloriose defunctorum, ducti e cassa nostra allodiali summam 3 millium florenorum exceptam anno isthoc currente 1815 die 4 Julii concedideramus Postae magistro Claudiopolitano Dno Gabrieli Bogdánfi Inclytae Supremae Armorum Praefecturae administrato.“ (Vár. lev. 1815—1383). A nyugta, mit a katonai parancsnokság kiállított, Vár. lev. 1815—1914 sz. alatt látható. A Bécsben („Datum Viennae Austriae Die 17-a Junii 1814“) kiállított nyugtatványt, a melyben e nyugtató szavak is fordulnak elő: . . . trium millium florenorum Summam per Communitatem Civitatis Szamosujváriensis pro meliori Viduarum militum in Bello occumbentium subsistentia gratuito oblatam. . .” — Samuel Teleky és Daniel Fabián irták alá. (Vár. lev. 1814—42 sz.).

8. Fejezet. Híd a Szamoson.

Apahida határán a Szamoson épült híd költségeinek fedezéséhez városunk kétszáz frrtal járult. (Vár. lev. 1826—64 sz.).

9. Fejezet. Ezeröttszáz forint iskolai alapra.

A kolozsvári „Iskola Fundushoz tartozó épület megvásárlására a nemes város 1500 az az ezeröttszáz ezüst forintot ajánlott;“ ezt a pénzt 1826. okt. 18-án Ábrahám Márton városunk pénztárosa át is vette és egy pár nap mulva be is vitte Kolozsvárra. Az erről kiállított nyugtatvány így szól:

„Quietantia. Super Mille Quingentis Rfloreis in Mon. Conv. per Regium L. Rque Civitatis Szamosujvár Perceptorem Dominum Martinum Ábrahám titulo coemtionis Aedificii Claudiopolitani . . . sub hodierno illatis. Sign. Claudiopoli Die 30-a Mensis Octobris

Anni 1826. Idest 1500 Rf MC. Antonius Keresztes mp.
(Vár lev. 1826—65 sz.) Contr. Cassae Offlis.

Aloysius Vajda mp.
Cancellista R. Gublis.“

10. Fejezet. Katona és ló.

Nyolcz „tyro“ és huszonhárom ló. A város „8 tyrot (új-katona, újoncz) adott, Karátson Bogdán és Lászlófi Emánuel pedig hat-hat remonda-lovat adtak ingyen“ az államnak. (Vár. lev. 1795—3 sz.). Egy katona került 461 frt 12 krba, a nyolcz katonának adtunk tehát összesen háromezerhatszáznyolczvankilencz (3689) frtot és 36 krt. Karátson és Lászlófi a tizenkét lóért adott (à 70 frt) nyolczszáznegyven forintot.

Szamosújvár város „dicséretes készségénél fogva, hadi segédelmül maga önnön jó szántából“ tizenegy lovat ajánlott 1794-ben. (Vár. lev. 1795—64 sz.). Egy ló 70 frt, tehát a 11 lóért adott a város hétszázhetven forintot. . . És így a 8 „tyro“ és a 23 ló került ötezerkétszázkilenczvenkilencz (5299) frt és 36 krba. . .

*

Kilencz katona. RácZ József lovasnak katonáskodása, ki „a városnak, mint birtokosnak képében vett részt az 1809. évi insurrectioban“ — került 1145 frt 49 $\frac{1}{2}$ krjába; Berei nemes Szabadi József 1348 frt 29 $\frac{1}{2}$ krba és Felfalvi Nagy Sándor 912 frt 51 krba. Összesen 3407 frt 10 krba került a három katona. (Vár. lev. 1809—33 sz.).

Gróf Bánffy „huszár májor elismeri, hogy a 6 lovas katonát, kik egyenként 30—30 frttal voltak ellátva“ — átvette. (Vár. lev. 1809—869 sz.). A ló (à 70 frt) ára 420 frt és $6 \times 30 = 180$ frt; tehát 600 frt. Ezen segélyösszegekről szóló nyugta városi levéltárunkban 1809—1175 szám alatt látható.

Ezen két tétel (3407 frt 10 kr + 600 frt) együtt véve tesz 4007 frtot 10 krt.

*

Három „insurgens.“ 1809-ben egy „insurgenst“ állított a város (Berei Szabados József; később helyébe ment Sonka József). A ló és felszerelés 1348 frt 29 kr, a katona fizetése 160 frt, összesen 1508 frt 29 kr. — Mint nagybirtokos adott a város Belső-Szolnokmegyében is egy „insurgenst“ (Láposi RácZ József), ki összesen 2383 frt 40 krba került, — és Dobokamegyében is egyet (Felfalvi Nagy Sándor), a ki szintén 2383 frt 40 krba került. (Vár. lev. 1821—454 sz.). A három „insurgens“ került tehát a városnak összesen 6275 frt és 49 krba.

*

Huszonhat újoncz és ugyanannyi ló. A főkormányszék „köszönetet mond a városnak az ország szükségletére felajánlott 26 darab rimontalis lóért és ugyanannyi tyronak fejenként adott 30—30 frt ellátási összegért.“ Vár. lev. 1810—3 sz.).

A 26 ló (à 70 frt) = 1820 és a 26 katona ellátása (à 30) = 780; összesen tehát kétezerhatszáz (2600) frt.

*

Tíz pótlékló. „Quietantia. Super Ducentis et Septuaginta quinque Rfloreis, quos Communitas Armenorum Oppidi Szamosujvár titulo spontaneae oblationis in redemptionem Equorum Rimontalium pro servitio Suae Majestatis oblatores rite et effective praestitit. Signat. Cibinii Die 4-a augusti A. 1762. Idest Rf. 275. Adamus Veress cancellista Gubernialis.“ (Vár. lev. 1762—10 sz.). Ugyanezen évben (1762) még ad városunk az országnak ajándékképpen („titulo dono gratuito“ hat „remunda“-lovat (equos rimontales = pótlék. pótlékló, Remontepferd). Egy-egy ló ára 70 frt; tehát a hat ló = 420 frt. (Vár. lev. 1762—26 sz.).

A nyugtatványban négy lóról van szó (= 275 frt) és így 1762-ben adott a város az — országnak összesen tíz lovat, melyeknek vételára hatszáz kilenczvenöt forint volt.

*

Száz ló. 1779-ben száz lovat, melyekért 6400 frtot fizettünk, — adott a város ingyen hadi segélyképpen — az országnak. A kincstár által kiállított nyugta szó szerint így hangzik:

„Quietantia. Super Sex Mille Quadringentis Rfloreis, Per Amplissimum Magistratum et Communitatem Szamosujváriensem in Subsidium Exercituum Suae Mttis Sacratissimae Militarum Titulo oblatores Centum Equorum à 15 Aureis computatorum, Grali Cassae Provinciali Transilvaniae effective illatis. Sign. Cibinii Die 14-a Junii A. 1779.

Idest Rf. 6400. (L. S.) Joes Demetrius Bigye Grlis Perceptor.“

Ex Archivo Magistratus L. R. Civitatis Szamosujváriensis Die 21-a May 1822. (Vár. lev. 1779—13 sz.).

Ezen fejedelmi adományunkat a városi „defter“ (számadási könyv) is igazolja, mely ide vonatkozólag czekek mondja: „1779-benadtunk a királynak száz lovat ajándékul (ովանդ էստիկիարին 100 օն : dévánkh chonthikhárin 100 czi). Egy ló 15 „aureis caes. computandus.“ (Vár. lev. 1779 évi „defter“).

*

Ötven ló. 1792. nov. havában 50 lovat, melyekért 4000 frtot fizettünk, — adott a város az államnak. Ez a tekintélyes adomány az 1793. évről vezetett örmény „defter“-ben így van bevezetve: 1793-ban a város 4000 frtot és 48 krt ad Karátsonyi Bogdán és Drágomán (= Draganyos) Lukács kezére, hogy avval ötven lovat vegyenek és azokat a királynak adják ajándékba. (Vár. lev. 1793 évi „defter.“). A latin utalvány és a magyar nyugtatvány a mondott összegről így szól:

Assignatio. Super quatuor mille Rfloreis, quos Dom. Antonius Lászloffi Allod. Perceptor pro exsolutione quinquaginta Equorum per hujatem Communitatem Szamosujváriensem in tesseram suae Fidelitatis Sacratissimae suae Majestati sponte oblatores ac effective statutorum cum 48 xris occasione stationis eorundem equorum expensis Adeodato Karátsonyi cerdoni et Lucae Drágonyos,

tamquam personis ad procuracionem et administrationem praementionatorum Equorum contractualiter conductis, e cassa hujus Civitatis allodiali exsolvendos habebit. Datum Szamosujvár Die 15. Aprilis 1793.

Idest Rf. 4000 cr. 48. Martinus Balta iudex primarius.

„Quietantia. Hogy Tiszt. Lászlóffi perceptor urtól a fennirt summát felvettük légyen, ugmint 4000 Rf. és 48 xkat, subscribáltak recognoscáljuk. Signat. Szamosujvár Die 15. Aprilis 1793.

Idest Rf. 4000 xr. 48. Dragonyos Lukács, Karátsonyi Bogdán.

A lovakat Szász-Lekenczére küldöttük. („Ad declarationem Dominationum Vestrarum circa 50 equos Suae Majestati Sacratissimae per ejaem Communitatem in subsidium Bellicum specialiter oblatos. . . Testimonium fidelitatis hocce obsequio. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli Die 13 apr. 1793.“ (Vár. lev. 1793—84 sz.).

Ezért a szép adományért a főkormányzék a király nevében („Sacrae Caesareo Regiae et Apost. Majestatis Dni nostri Clementissimi nomine“) 8791. szám alatt a következő iratot intézte a városhoz: . . . „Sua Majestas Sacratissima medio B. Rescripti Regii, de 12-a Mensis proxime evoluti emanati, quemadmodum singularem Communitatis ejatis in oblati 50 Equis Servitio Militari idoneis effectiveque jam statutis, testatum erga Majestatem Suam zelum, singulari Clementia Regia complexa est, ita Dominationibus Vestris altissimam hanc Complacentiam Regiam medio Regii Gubernii significari voluit. E. M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli Die 8-va 9bris 1793.

Volfgangus C. Kemény, Dávid Székeley, Volfgangus Cserei.* (Vár. lev. 1793—16 sz.).

*

Husz ló (= hatezer forint). 1809-ben 20 darab lovat, mely 6000 (hatezer) frtba került, adtunk a Károly főherczeg nevet viselő huszár-ezrednek („1809—7402. Certificat. Dasz die Frey Stadt Szamosujvár zu der neu zu errichtenden Sr. Kays. Hoheit des Erz h. Karl Allerhöchsten Nahmen führenden Housaren Corps 20 Stück Pferde gratis gestelt, und auch obgenannten Corps übergeben habe. Clausenburg den 28-ten August. 1809. Graf Bánffy Major v. E. H. Karl Housar. Corps.“ — Vár. lev. 1809—29 sz.). Ezen nyomtatványra latinul a következő hátirat van írva: „Idest super 20 Equis, pro iisdem vero erogati 6000 flor. quietantia reperit. in Ratione allodiali de praescripto anno.“

A tanács és közönség a Károly főherczeg nevet viselő önkéntes csapat számára adott 1809-ben hatezer frtot („Magistratus et communitas in A. 1809 Phalangae Voluntariorum nomine Serenissimi Archi-Ducis Caroli, insignitae, offert 6000 Rhfl.“ L. a vonatkozó nyugtát. Vár. lev. 1809—10 sz. alatt).

Ugyanezen évben husz lovas-katona felszerelése 600 frtba került polgárzatunknak („Pro conducendis Equitibus offert pecu-

niam. . .^a Vár. lev. 1809—20 sz.). Ha ezt a 600 frtot hozzáadjuk az előbb említett 6000 frthoz, úgy a 20 ló és a 20 lovas felszerelése összesen 6600 frtba került — a városnak.

1809-ben husz lovas-katona felszerelésére adott hatszáz frtról kiállított nyugta így szól: „Quietantia. Super Rhfnis Sexcentis per Communitatem L. R. Civitatis Szamosújvár pro Conducendis Viginti Equitibus ad Phalangem Voluntariorum nomine Serenissimi Archi-Ducis Caroli insignitam oblati. . . fundoque subsidionali sub hodierno e f f e c t i v e illatis. Sign. Claudiopoli Die 25-a Augusti 1809.

Idest 600 Rf. Iosephus Csikány adstrator, Paulus Bodor, Cassae provlis offlis.“ (Vár. lev. 1809—30 sz.).

*

N e g y v e n ö t l ó. »A városi publicumnak egyesített gyűlése elhatározta, hogy a fejedelem és haza számára a ns. Belső-Szolnok-megye zászlója alá azon a lovason kívül, a melyet városunk mint nemes, — Belső-Szolnokvármegye nemes lovas seregében be is adott, nem különben a mi a mostani országgyűlés által kirendelt commissio által a város jóságára, mint possessorra háromolnék, adjon 20 d a r a b l o v a t s z e r s z á m o k k a l az embereken és fegyvereken kívül, hogy azokat használhassa a hova tetszik. Továbbá elhatározta azt is, hogy 25 l o v a t s z e r s z á m m a l együtt ajánl az országnak, a költséget pedig a város lakossága fogja fedezni. (Vár. lev. 1809—770 sz.).

A 45 ló (à 70 frt) tesz 3150 forintot, a 20 ember (à 461 frt) került 9220 frtba, összesen tehát 12370 frt.

*

Ezen fejezetben kimutatott 39 katona és a 280 ló került a városnak negyvennyolcezerkétszáznegyvenhét (48247) frt és 45 krjába.

11. Fejezet. Ezernyolczszázharminczöt véka zab.

A törökkel folytatott háború idejében (1787 év) zabbal segítettünk a mi hadseregünkön.

Vettünk „362 vékát pro Rf 150 x 36,	
451 „ „ „ 158 „ 36	
22 „ „ „ 8 „ 12	
835 „ „ „ 317 „ 24 ¹⁾	

Ezen fennebb irt háromszáztizenhét Rfkat és huszonnégy krkat kifizette a janitor kezébe Balta Gergely allod. perceptor ur. Szamosújvár 1788. 30 januarii Ifjabb Jakabffi Kristóf mp. fő Biró.“ (Vár. lev. 1788—14 sz.).

¹⁾ Ebben az időben a magyar frt nem állott 100 krból, hanem csak 60 krt tett; ez az oka, hogy a krajezárok összege (84) tesz egy forintot és 24 krt; a frt itt hozzá van adva a forintokhoz.

A következő évben (1788) még adunk ezer véka zabot. A főkörmányszék kérő irata így hangzik: „... Nobis apprime notum sit Liberam Regiamque ejaem Civitatem Speciali Exemptionis ab administratione et condescensione militari Privilegio gaudere, ubi tamen pacis et Belli inter circumstantiae diversae ad publici boni emolumentum adsint et influunt considerationes, quae nos tempore belli ad ea facienda obligant, quibus tranquillitatem nostram tueamur... Amplissimus Mgtus quoque iniet rationes et faciet dispositiones, ut a parte ejusdem Civitatis Mille metretae Avenae sine mora congerantur...“ (Vár. lev. 1788—9 sz.).

Egy véka zab 38 kr, tehát 1835 véka került 697 frt és 24 krba.

*

Az 1—11 fejezet szerint tehát adtunk összesen 79402 forintot és 11 krt azaz hetvenkilenczezerháromezernégyszázkét frtot és tizenegy krt.

12. Fejezet. Hadi segedelem.

Ötezer forint. ... „Reméli a Gubernium, hogy legalább is azon 5000 frt summát, mellyet Kegyelmetek az itten találatott consignatio szerint Anno praeterito a Guberniumhoz dirigált Levelében megígérték volt, minél hamarább deponálnf fogják akár a Provincialis, akár valamelly communitas Cassájában, nem is gondollya a Gubernium, hogy Kegyelmetek egyszer tett ígéletének hova hamarább eleget tenni elmulasztának azzal is megbizonyítván melly nagy hűséggel és háladatos devotioval viseltessenek Kegyelmetek örökös Fejedelmekhez, kinek védelmező kogyelmes szárnyai alatt tsendes és békességes életét nyilván tapasztalhattya bárki is. Elvárja azért a Gubernium Kegyelmetek válaszsát és ígéletének valóságos beteljesítését, sőt ha többre is resolválnák magokat, arról való tudositásokat is. E Regio Princ. Transilvaniae Gubernio. Cibinij Die 13-tia Julii Anni 1759. Joannes Com. Lázár Praes. Gubern. B. Josephus Josinczi.“ (Vár. lev. 1759—16 sz.).

1759 évről vezetett városi pénztári számadás tanuskodása szerint július havában az ígért ötezer frtot valósággal beküldöttük Nagy-Szebenbe.

*

Négyezerhetvenhat frt 55 kr. A főkörmányszéknek 1792. nov. 24-én 7836 és 8426 sz. alatt kelt leirata szerint adtunk önkénytes adomány, hadi segély, koronázási ajándék cím alatt és 5 ló árában (360 frt) összesen 4076 frt 55 krt. (Vár. lev. kir. pénztár 1792—7 sz.).

*

Hármezerkilencszázötvenkét frt 59 kr. 1792-ben városunk négy katonára 1845 frt 51 krt és ezenkívül még készpénzben („hadi segély“ cím alatt) 2067 frt és 8 krt, összesen



24. *Pattantyus cs. czimere.*

(40 frt 22 $\frac{1}{2}$ kr) és hadi segély (83 frt 31 kr) cím alatt összesen 247 frt 47 krt. A nyugtatóványt, mely Mikolában okt. 21-én 1795-ben van keltezve, Demjén Moyses „ns Dobokavgynek V. Sz. Birája“ irta alá. (Vár. lev. 1795—20 sz.).

1797-ben pedig egy pötléklovat (= 70 frt) adtunk, mit igazol a következő nyugtatóvány: „Hogy mai napon eő Felsege számára ajándékul ígért Remonda-Lo árrát 72 hetvenkét németforintokat Szamosújvár szabad királyi Városának érdemes Pptora általadta s kifizette légyen, arról psentibus attestálok. Signatum Szamosujvár 1-a Augusti 1797. (Vár. lev. 1797—21 sz.).



27. *Placsintár cs. czimere.*

tehát 3912 frt 59 krt adott — az országnak. Ezt a pénzt városunk pénztárnoka vitte Nagy-Szebenbe.

A nyugtatóványt, mit erről a pénzről Nagy-Szebenben („Sign. Cibinii Die 31-a Januarii A. 1794“) állítottak ki, aláírták: „Samuel Ziegler Grlis Perceptor. Absente Dno Contrarotulario Sigismundus Enyedi, Cassae provlis Cancellista.“ (Vár. lev. 1794 17 sz.).

*

Háromszáztizenhét forint 47 kr. 1795-ben adott a város koronázási

ajándék (123 frt 54 kr), lovak árában



26. *Petrásko cs. czimere*

ajándék (123 frt 54 kr), lovak árában (83 frt 31 kr) cím alatt összesen 247 frt 47 krt. A nyugtatóványt, mely Mikolában okt. 21-én 1795-ben van keltezve, Demjén Moyses „ns Dobokavgynek V. Sz. Birája“ irta alá. (Vár. lev. 1795—20 sz.).

1797-ben pedig egy pötléklovat (= 70 frt) adtunk, mit igazol a következő nyugtatóvány: „Hogy mai napon eő Felsege számára ajándékul ígért Remonda-Lo árrát 72 hetvenkét németforintokat Szamosújvár szabad királyi Városának érdemes Pptora általadta s kifizette légyen, arról psentibus attestálok. Signatum Szamosujvár 1-a Augusti 1797. (Vár. lev. 1797—21 sz.).

Jékei Sigmond mp.

Ns BSzolnok Vármegye egyik Szolga Birája.“

*

Nyolczezerhétyszáztizenkilencz forint. Királyi megelégedés. Ö Felsege a 2263 frt hadi segélyért és az önként kiállított 14 katonáért (a 461 frt 12 kr = 6456 frt 08 kr) legmagasabb megelégedését nyilvánította: „Dignata est Sacratissima Sua Majestas. factas per bonos Patriae civis in subsidium moderni Belli spontaneas oblationes clementer suscipere ac una jubere iisdem altissimam complacentiam in

tesseram singularis Regiæ suae benevolentiae significari. Cum proinde a factis hujusmodi spontaneis oblationibus per D. Vestras effective 2263 flni et 14 tyrones administrati esse comperiantur; altissimam desuper Regiam complacentiam praesentium vigore significandam esse duxit R. Gubernium. E Regio Gubernio. Claudiopoli die 16 9bris 1797. G. C. Bánffy. Dávid Székelly. Ladislaus Csedő.* (Vár. lev. 1797 – 39 sz.). A 6156 frt 08 kr + 2263 frt készpénz = 8719 frt 08 kr.



29. Rácz es. czimere.

Ötezerhét százhetvennégy frt 17 kr. A tanács és közönség majorsági pénztárából 1797. évre hadi segély czim alatt



29. Simay es. czimere.

adott Ö Felségének ezer Rforintot. („Magistratus et Communitas e cassa sua allodiali pro A. 1797 titulo Subsidii Belli Sacratissimae Suae Majestati offert Mille Rfflorenos.“ Vár. lev. pénztári kimutatás 1797 évről 12 szám alatt).

A harminczad-hivatal által erről az összegről kiállított nyugtávány így szól: „Quietantia. Super Mille Rfflorenis, quos Communitas L. Rquae Civitatis Szamosújváriensis Suae Reg. Majestati in Subsidium moderni Belli Gallici sponte oblatos et ad hanc Caesareo Regiam, tamquam J. solutorii Officii Cibiniensis Casam Cameralem sub hodierno rite et effective administravit

pscriptibus recognoscimus.

Idest 1000 Rfl. ER. Primario Tricesimali offo Claudiopoli Die 7-a Junii 1797. (Vár. lev. 1797 22 sz.).

Nicolaus Kolosvári Tricesimator prim.

Andreas Jekeli mp. Cont.“

A szamosújvári polgárok külön, szintén a mondott 1797. évben adnak Ö Felségének hadi segély czim alatt négyezerhét százhetvennégy forintot és 17 krt. („Cives Szamosújvárienses pro Anno 1797, juxta vires suas Sacratissimae Suae Majestati titulo Subsidii Belli offerunt 4774 Rfl.,



31. Szarukán es. czimere

17 xros^a). A polgárság ezen szép adományáról a kerületi pénztárban 1797—23 szám alatt levő következő nyugták tesznek tanúságot:

Vár. lev. 1797—23 szám alatt hét darab latinul kiállított nyugtatvány van egybetéve. Az első nyugtatvány szerint kétezer frttal járuIt Szamosújvár város polgársága a francia háború költségeinek fedezéséhez. („Quietantia. Super Bis Mille Rh. florenibus, quos Spectabilis Dominus Judex Primarius Liberae Regiaeque Civitatis Szamosujváriensis Christophorus a Gorovi titulo a Civibus praememoratae Civitatis Suae Majestati Sacratissimae sponte oblatis Subsidiu Bellici, in sublevamen modo grassantis Belli Gallico sub hodierno ad E. R. Cassae Cameralis Deputationem Claudiopolim delegatam in paratis rite et effective administravit. Claudiopoli Die 23-a Januarii 1797 Josephus Benradt officii Solutorii Caalis Controllor.“). A második nyugta, mit Kolosvári Miklós harminczados és Jekeli András ellenőr („Claudiopoli Die 5-ta 8bris 1797“) irt alá, — 1263 frtról; a harmadik, mit Kolozsvártt 1797. febr. 20-án irt alá Benradt József ellenőr — 809 frt 16 krról; a negyedik, mit Kolozsvártt 1797 okt. 31-én Kolosvári Miklós harminczados irt alá, — 532 frt 40 krról; az ötödik, mit Kolozsvártt 1798. febr. 18-án szintén Kolosvári Miklós irt alá, — 90 frt 18¹/₂ krról; a hatodik, mit Kolozsvártt 1798 febr. 14-én irt alá Kolosvári Miklós és Jekeli András, — 53 frt 2¹/₂ krról; végre a hetedik, mit Kolozsvártt 1798. márcz. 8-án irt alá a most említett két kinstári tisztviselő, — 26 frtról szól. A hét nyugta szerint tehát összesen adott városunk polgársága 1797-ben 4774 frt és 17 krt. (Vár. lev. 1797—23 sz.). Ehhez hozzáadva az elől említett 1000 frtot = 5774 frtot és 17 krt.



33. Verzár os. címere.

Ötven forint. A város 1800-ban ezeket irta Jékei Zsigmond szolgabírónak: „Eddig is dícséretesen szolgáltunk belli subsidiumot. . . Most hadi szükségre ötven frtot adunk, mely pénz a mikor és hova kívántatik, készen leszen.“ (Vár. lev. 1800 851 sz.).

A segélyezésekről a város által vezetett kimutatásba ez az összeg így van bevezetve: „I. Cottui Szolnok Int. pro Anno pro Dominio Szamosujvár titulo Subsidiu Belli offeruntur 50 Rhflor.“ (L a városi pénztárnak 1800. évről vezetett számadásának 15. számát). Az 50 frtról szóló utalványt Lászlóffi Emánuel főbíránk állította ki okt. 15-én; a nyugtatványt pedig, mely az átvett pénzről szól, Jékei Jékei Sigmund „ns BSzolnok Vármegye Hütös Szolga Birája“ irta alá.

Hatezerhuszonkilencz forint. Városi pénztárunk ad 1805-ben hadi segély czim alatt 4000 frtot, a polgárság pedig 2029 frtot („Anno 1805. titulo Subsidii Belli, Cassa allod. offert 4000 Rbfl. civis offerunt 2029 Rbfl.“ [spontaneum oblatum]).

Az átvett 6029 frtról a következő nyugtát állította a kerületi kir pénztár:

„Quietantia. Super sex mille viginti novem Rhenensibus Florenis, per T. Dom. Adeodatum Simai Regium Perceptorem L. R. Civitatis Szamosujváriensis Titulo Subsidii Belli, in sequelam decreti Gubernialis dd. 21 Decemb. anno 1805 N. 453 emanati, per Magistratum et juratum Communitatem e cassa ejate allodiali in 4000 flnis, per civis vero ejates in 2029 flnis oblatis, Cassae Regiae Provinciali Claudiopolim delegatae, sub hodierno rite et effective illatis. Sign. Claudiopoli die vigesima tertia Maji A. 1806. Id est Rfl. 6029. Josephus Horváth, Paulus Bodor.“ (Vár. lev. 1806.).

*

Négyezer forint. Gr. Bánffy főkörmányzó a többek közt ezeket írja Szamosujvárnak: „Fontolóra vette a K. Gubernium azt, hogy ezen mostani szerencsétlen háború folyása alatt eő Felsőge több tartományainak lakossi dicséretes és hazafiúi buzgósággal, sőt egymást üzve, rész szerint feles pénzbeli summákkal, rész szerint élességgel, vagy új fegyveres seregek állításával segítették eő Felsőget, — ezen nemes Hazának tehát örökre fenmaradandó szégyenére válnék, ha esküvéssel kötelezett hűsége jeleinek megbizonyítása ulól magát kivonná.

Illő azért, hogy ezen nemes Haza is eő Felsőge több birodalmainak szerencsétlen sorsából részt vegyen... s midőn eő Felsőge ezen Hazát a költséges insurrectio terhétől kegyesen feloldozni méltóztatott, ezen kegyességeért eő Felsőgéhez tartozó háladatosságunkat egyebekben mutassuk meg; mely végre fontolóra vevén ezen kir. Gubernium azon módokat is, mikép lehessen a hazának maga hűségét ezen alkalmatossággal megbizonyítani... melyre nézve minden igaz hazafiúnak ezennel ajánlja, hogy kedves Hazánknek tiszteségére, dicsőségére és ezekből folyó javára szolgáló ezen czélt hazafiúi buzgósággal elősegíteni és fels. Urunkhoz és édes Hazánkhoz tartozó hűségét megbizonyítani esmérje köteleességének; melyről minemű határozást tesznek kegyelmetek azon város közjövödelméhez képest, kegyelmeteknek tudositását a kir. Gubernium hova hamarabb elvárja. (Vár. lev. 1806—111 sz.).

A város ezeket írja a főkörmányszékhek: „A helybeli választott közönségnek a tanácsházba lett bejövételével a fels. kir. főigazgató Tanácsnak mult 1805. esztendő Karácsonyhavának 21. 453 sz. a. kelt kegyelmes rendelése, a nagyméltóságú erdélyi főkörmányzó gr. Bánffy György ur eő Excellentiájának csakugyan a megirt időben, datum és sz. alatt költ praesidialis levelével együtt felolvastott, melyben mindkét részről ezen városi közönségnek

különösen ajánlatván, hogy hazájának tisztességére, dicsőségére és ezekből folyó boldogságára és fels. Urunkhoz is tartozó indulatját tegye nyilvánossá az által, hogy az előadott nehéz környülfállításokban eő Felségének lóban és szarvasmarhában mind a városi allodialis cassából, mind pedig ezen városnak polgárai által segedelem ígértessék és ajánltassék; arravaló nézt a Tanács a választott közönséggel egyetértőleg közakarathból meghatározta, hogy

az említett közönségnek allodialis cassájából a fentirt végre nevezetesen az ő Felsege számára kívántato lovak vásárlására 4000 Rfl. ajánltassanak és adassanak ki oda, a hova a fels. k. Gubernium parancsolni méltóztatik.“ (Vár. lev. 1806 171 sz.).

Nem volt pénz a pénztárban; kölcsön vettünk, mégis megfizettük ajánlatunkat. „A választott nemes közönség felséges Királyunk uralkodó II. Ferenczhez vonzó és tartozó homagialis hűségtől indittatván, az eő Felségének ígért titulo oblati 4000 i. e. négyezer Rfkat, melyeknek effective való kiadása és kifizetése iránt határozottatott, hogy kölcsön vegyen a közönség 4000 frtot, melyekkel az ígéretnak elég tétessék; de mihelyt pénz fog bejönni az allodialis cassába, az adosság azonnal depuráltassék.“ (Vár. lev. 1806. 338—340 sz.).

*

Kétezerháromszázhuszonkilencz forint. Gróf Kornis Zsigmond, Belső-Szolnokmegye főispánja (Szt-Benedek 1806. ápr. 8) városunkhoz így ír; „Tsalhatatlan vagyok, hogy a nemes Közönség ősi eleinktől maradt, kegyelmes Fejedelméhez és édes Hazánkhoz viseltető hűségének és szeretetének bizonyításaul tehetőségéhez alkalmaztatott, de mégis tekintetet érdemlő segedelmezését meg nem fogja vonni.“ (Vár. lev. 1806 - 410 sz.).

Erre így válaszolt a város:

E folyó esztendőben mult Szt-György havának 8. napján a kívánt hadi segedelem iránt hozzánk utasított nagyon érdemes levelére Nagyságodnak alázatos tisztelettel jelentjük, hogy ámbár ezen városi közönségnek allodialis cassája ezen város részéről az irt segedelmi titulus alatt 4000 frtot már ajánlott és ki is fizetett, mégis mint nemes Belső-Szolnok vármegyei birtokos fels. Urunkhoz és Fejedelmünkhöz viseltető hűségétől s a nemes hazához is vonzó tiszteletétől s buzgó szeretetétől lelkesítettén, a kívánt hadi segedelem titulusa alatt igen is ajánl 300 (háromszáz) Rfrtot. (Vár. lev. 1806—505 sz.).

A polgárság is gyűjtött a maga körében 2029 frtot (80 ember adott egyenként 25 frtot és egy egyén 29 frtot; tehát $2000 + 29 = 2029$) és ezt az előbb említett 4000 frttal együtt (összesen 6029 frt) átadja a város Simai Bogdán királyi pénztárosnak, hogy vigye be Kolozsvárra a kerületi pénztárba:

„Subsidium bellicum e cassa hujati allodiali in Rfloreis 4000 oblatum una cum 2029 Rfloreis per 25 Rfl. post submissionem

nominis offerentium medio Martini Verzár factam oblationem effectivamque solutionem, ad expositam hanc summam elevatis, et a civibus gremialibus titulo praescripto incassatis, universim 6029 Rflnos locali regio perceptori Dno Adeodato Simai, pro fienda ad cassam provincialem Claudiopolitanam administratione transpositum, — demisse referimus.“ (Vár. lev. 1806 - 528 sz.).

Erre a kormányszék ezt írta:

„Ad repraesentationem D. Vestrarum ddo 15-a mart. a. c. horsum substratam, medio cujus consignationem partim per nonnullos privatos cives in subsidium belli pecuniae submiserunt, rescribitur Eisdem DVestris, quod Regium hocce Gubernium praevidiam praefatae Communitatis ut et privatorum civium oblatum grato animo acceperit. E Regio M. Princ. Trans. Gub. Claudiopoli die 28 apr. 1806. G. C. Bánffy. Dávid Vajna. (Vár.lev. 1806 531 sz.).

*

Négyezerháromszázhuszonöt frt. 1808-ban adott a város pénztára az országnak 4325 forintot. A nyugta mely erről az összegről szól, megvan városi levéltárunkban 1808—529 szám alatt.

*

Hatezerhatszáz forint. A város ritka ajánlatát a következő irattal adja a Főkormányzéknek értékre:

„Felső kir. főigazgató Tanács! Az a természetes hívség, az a közjóra törekvő indulat, melylyel felségesen uralkodott és most is dicsőségesen uralkodó Fejedelmünkhöz viseltetünk, arra serkentenek minket, hogy a folyó 1809 esztendőben mult júl. 5 napján tartott közönséges városi gyűlésben a Haza számára és a mostani nehéz környülállásokban megkívántató végekre, nem az allodialis cassából, hanem a magunk tulajdonából 20 számból álló lovakat, vagy azok helyett a szabados választást a mélt. Statusokra és tek. Rendekre bizván 6000 az az hatezer Rftokat ígérünk és ajánlunk. Sőt a lovakon kívül arra is ajánljuk magunkat, hogy a felülő tyroknak kinek-kinek 30 = harmincz forintokat az említett collectából fogunk fizetni, csakhogy e tárgyban leendő kegyes elhatározásáról és bölcs elintézéséről a fels. kir. Gubernium bennünket hova hamarább bizonyossá tenni méltóztassék. A fels. kir. Főigazgató Tanácsnak aug. 3. aláztatos szolgálai: a szabad kir. szamosújvári Tanács és választott közönség.“ (Vár. lev. 1809—881 sz.).

Elismeri a főkormányzék, hogy az országnak felajánlott 20 lovat és 600 frtot átvette. (Vár. lev. 1809—909 sz.).

*

Négyezernégy százhetvenkilencz forint. Az itt közzé tett öt darab nyugtatvány tanuskodása szerint, fegyverrekelési cím alatt („titulo subsidii insurgentionalis“) 4478 frtot és 05 krt adott a város:

I. „Quietantia. Kétszáz nyolczvan négy Rfrol, melyeket Sz. K. Szamosújvári ns Communitas a maga nemes birtokai (Mikola, Hesdát és Vasas-Szt-Ivány) után reája esett Concurrentialis Summából, hogy e mai napon kezem alá befizett legyen, megesmerem. Szamosújvár 15-a Junii 1810. Kasza'Joseff
i. e. 284 Rf. (Vár. lev. 1810—36 sz.). Insurrectionalis collector.“

II. „Quietantia. Hatszázhuszonhárom Rfrol, melyeket a szamosújvári Communitas a maga nemes birtoka (Ormány) után reája esett concurrentialis = insurgentionalis summából, hogy a mai napon kezem alá befizetett legyen, megesmerem. Sign. Deés Die 20-a May 1810. Eperjesi János
Idest 623 Rhfl. Insurrectionalis collector.“

III. „Quietantia. 454 Rfrol, melyeket is a Szamosújvári Communitas a maga nemes Birtoka után reája esett Concurrentionalis = insurgentionalis Summából, hogy a mai napon kezem alá befizetett, megesmerem a Torda-Vilmai Jozságért. Sign. Boja 1-a Junii 1810. i. e. 454 Rhfl. Rácz Sámuel
Insurrectionalis collector.“

IV. „Quietantia. Ezer ötszáz hatvan hét Rf., melyeket is Szamosújvár várossa a maga nemes birtokai (Szamosújvár-Németi, Péterháza, Ördöngös-Füzes) után reája esett Concurrentialis (= insurgentionalis) summából, hogy a mai napon kezem alá befizetett legyen, megesmértem. Némethi 30-a May 1810. i. e. 1567 Rf. Összesen: 2644 Rf. Szabo Sigmond
Insurrectionalis collector és a várallyai Járás hütös Szolga Birája.“

1811-ben $221\frac{7}{12}$ telek volt a városban; ezen nemes birtoka után (egy telekért $7\frac{1}{2}$ frt) fizetett („titulo subsidii insurrectionalis“) 1551 frtot és 5 krt.

V. „Quietantia. Ezer ötszáz ötvenegy frtról és 5 krrol, melyeket is a Szamosújvári Közönség a maga nemes birtoka után reája esett concurrentionalis summából, hogy mai napon kezem alá befizetett legyen, megesmerem. Szamosújvár-Németi Die 24-a xbris 1811. Czako Sigmond
(Vár. lev. 1811—37 sz.). N. BSzolnok Vmgye Várollyai Járása hütös SzBirája.
Insurrectionalis collector.“

Ezerháromszázkilenczvenöt forint. Öt lovat adunk az államnak; ezen lovakért a következő nyugta szerint 750 frtot fizettünk: „Quietantia. Super Septingentis quinquaginta Rfloreis, quos Inclya Communitas Liberae Regiaequae Civitatis Szamos-

ujváriensis pro coemendis 5 Equis Clitellariis Sacratissimae Suae Majestati oblatos . . . ad cassam Regiam infra scripto conceditam, fine administrationis, sub hodierno effective adrainistravit. Szamosujvár Die 20-a Octobris 1813. i. e. 750 Rf.

(Vár. lev. 1813—43 sz.). David Placsintár perceptor Regius.“

Ezt a pénzt a királyi pénztáros csakugyan bevitte Kolozsvárra, miről tanuskodik az a kormányzéki irat (. . . , Regium Gubernium 750 Rfloreos titulo praetii Equorum per Communitatem ejatem administratos Suae Majestati Sacratissimae jam representavit. . .“), melyet Kolozsvártt ján. 7-én 1814 „G C Bánffy mp.“ és „Antonius Miko mp“ — irt alá.

A következő évben (1815. decz. 20) a mondott czim alatt termények áraban hatszáznegyvenöt frtot adtunk az országnak („Quietantia. Super Rfnis sexcentum quadraginta quinque per Amplissimum Magistratum L. Rque Civitatis Szamosujvár medio Deodati Markovics senatoris ejatis titulo relutionis pretii Naturalium Exercitui Transilvanico. . . Regiae Cassae Provinciali Claudiopolim delegatae, rite administratis. Sign. Claudiopoli Die 20-a Decembris 1815. Idest 645 Rf.

Paulus Bodor adstrator,
(Vár. lev. 1815—44 sz.). Gregorius Balási Cassae officialis.“)

*

Ezernyolczszázkilenczvenegy frt 30 kr. 1814-ben hadi segély czím alatt adott a város a következő nyugta tanuskodása szerint 1891 frtot és 30 krt:

„Quietantia. Super Mille Octingentis nonaginta et uno xris 30, valore Viennens. 1858 Rf. 13 xris, titulo subsidii Bellici. . . per L. Regiamque Civitatem Szamosujvár. . . rite, effective illatis et hisce quietatis. Deésini Die 23-a Julii 1814.

Idest 1891. Rf. 30 xr,
(Vár. lev. 1814—46 sz.). per Joannem Czako mp. R. Pptorem.“

*

Hatszázhatvan forint. „Eő Felsege az iránt parancsolta Kegyelmeteket egész atyai Bizodalommal megszólittatni, hogy intézeteit (= intézkedéseit) előmozditani és kegyelmetek is magok részéről 4 rimonda, 3 könnyű szekeres és két teherhordozó lovaknak önkéntes ajánlásával és kiállításával felsegélteni és ez által a kegyelmetek készségekben helyeztetett bizodalomnak megfelelni el ne mulasszák. Ki lehet váltani a rimonda lovakat 270 frttal, a szekér elejébe valókat 220 és a teherhordozókat 170 frttal.“ (Vár. lev. 1815—801 sz.).

*

Kétezernyolczvan forint. A hadi szükségletek pótlásához 1815-ben 9 lóval járul a város. Ezekért a lovakért 2080 frtot adtunk. A vonatkozó nyugtatvány így hangzik:

„Quietantia. Super Bis Mille octuaginta per Dominum Christophorum Czetz perceptorem Szamosujváriensem titulo pretii

Equorum... rite administratis. Sign. Claudiopoli Die 7-a Maji Anni 1816. Idest 2080 Rf. Paulus Bodor adstrator, Gregorius Bodor, Cassae Offlis.“ (Vár. lev. 1816—44 sz.).

13. Fejezet. Tűzkárosultak és katonák.

A károlyfehérvári tűzkárosultaknak adott a város 1835 szept. 23 án száz forintot. (Vár. lev. 1836—76 sz.).

*

A kolozsvári katonai sütőháznak 1834. decz. 24-én 30 köből búzát adtunk, mely 375 frtba került („Quietantia. Az Assignált 375 frtot, mint általunk az assignatióban megírt 30 köből vásárolt búzának árát allod. perc. Simay János urtól felvettük. Szamosújvárt 24-a xbris 1834. Ábrahám Márton tanácsos, Duha Kristof mp. v. orator.“ Vár. lev. 1834 -77 sz.).

*

A 12. fejezet tanuskodása szerint tehát hadi segedelem cím alatt készpénzben hatvankétezerkilencszázkilencvenegy (62291) forintot és hat krajczárt adott a város — az országnak.

**

Ezen harmadik (C) részben 1—13 fejezetet közöltem.

Az 1—11 fejezet szerint adott a város 79402 frt 11 krt.

A 12-dik „ „ „ „ 62114 „ 06 „

A 13-dik „ „ „ „ 475 „ — „

Az 1—13 „ „ „ összesen 141991 frt 17 krt.

És így ezen „Áldozat“ ezimet viselő czikkely

A) részének tanuskodása szerint 7908 frt — kr.

B) „ „ „ 47082 „ 53 „

C) „ „ „ 141991 „ 17 „

A—C szerint összesen: 196982 frt 10 krt.

Végre, ha ehhez adjuk a 300.000 frtot (állami gymnasium), mit 1896-ban adtunk az államnak, tesz összesen 496982 frt 10 kr, szóval négyszázkilenczvenhatezerkilencszáznyolczvankét frt és tíz krajczárt!

... Még volna! Pedig azt sem számítottam ide, mi előbb az LII. czikkelyben van felsorolva. De mivel áldozatkészségünk határt nem ismert — akárhány esetben megvontuk magunktól, azonban a hazának mégis adtunk — munkám tere pedig ki van szabva; azért befejezem ezen fölötte érdekes, de fáradságos czikkelyt.

A szives olvasót pedig kérem, olvassa szorgalmasan munkámat; de vessen különös ügyet ezen czikkelyre, melyben hiteles okiratokkal bebizonyított számok (numerusok) tanuskodnak arról, hogy — másokat túlhaladólag — mily fokozott mértékben gyakoroltuk mindenha a hazafiság kötelességeit!

Nem tettünk úgy, mint a hogy tett más önző nemzetiség e hazában, mely megtakarított forintjait nem tette a haza oltárára, hanem eltette az — unokák számára.

Ha mi is mindazon összegeket, melyeket itt okmányosan ki is mutatok, apránként kamatra teszszük 1703—1897-ig, oh Istenem! beh roppant nagy összeg birtokosai lennénk mai napság! Nem egy-két, hanem néhány millióval rendelkezne most e hazafias város.

De mivel a hazafiság terén is példányképp akartunk lenni, folyton folyvást apasztottuk anyagi vagyonunkat, tőkénket, hogy annál nagyobb mértékben növekedjék, gyarapodjék — hazafiságunk. Hazafiságunk koronáját háromszáz ezer forintos alapítványunk képezi!



LIV. Cikkely.

Magyar nemzeti színház.

1. Fejezet. *Kötelek, mely az önményt a magyarral egyesíti.*

Nem volt nemzeti ügy, melyet teljes lélekkel ne pártoltunk és bőkezűleg ne támogattunk volna. Támogattunk minden nemzeti ügyet, mert ezzel a magyarságnak akartunk nem megvetendő szolgálatot tenni. „Tudjuk mi azt — mondja levéltárunk egyik becses okirata, — hogy valamint minden nemzetek felemelkedésének, úgy a viléz magyar nemzet dicsőségének előmozdítására a nyelvet művelő társaságok és nemzeti játszószínek (melyek egybe vannak szöve) a leghathatósabb eszközei voltak eleitől fogva és az is eleven emlékezetünkben vagyon, hogy az 1791. esztendőbeli 61-dik diaetalis articulusnak örök emlékezetre méltó értelmében a dicső magyar nemzettel egybeforrasztattunk...” (Vár. lev. 1821—404 sz.). Nem szándékszom itt felsorolni mindazt, mit városunk kezdet óta „a vitéz magyar nemzet dicsőségének előmozdítására” kötelességszerűen tett; azért egyebeket mellözve csak azt mondom, hogy adtunk a kolozsvári nemzeti színházra is annyit, hogy adományunk a legfokozottabb várakozást is kielégítette. De hadd szóljanak helyettem az akták!

Az erdélyi országgyűlés a „nemzeti játékszín“ igazgatására a maga kebeléből egy bizottságot nevezett ki; ez a bizottság városunkat a segélynyújtásra a következő szép sorokkal kérte fel:

„Nemes Magistratus! A Nemzeti Játékszín igazgatására a Nemes Ország Rendeitől kirendeltetett Commissio, azon Nemzeti Játékszínnek virágzóbbá tételén törekedvén, a segedelem-adás végett megtalálta nemcsak külön-külön a Hazafi Atyánkfiait, hanem közönségesen minden vármegyét, székeket és városokat; nem is csalatkozott remény-ségében, mivel feles Atyánkfiai, úgy némely vármegyék is ezen jó czélnak eszközlésére Hazafiúi buzgósággal készek és eddig is annyi segedelem gyűjtetett egyben, hogy a Haza költségein egy állandó és jó móddal való Theatrum építése kezdetett el ezen városban, melly immár annyira is ment, hogy azon kívül, hogy a fundamentum a föld szineig kihozatott, feles materialék is állanak készen a munka folytatására.

Világos emlékezetében vagyon ezen Commissionak a Nemes Örmény nemzet által a mult Országgyűléseiben tett azon kinyilatkoztatás, melly által a Magyar Nemzet javának és virágzásának előmozdítására tellyes igyekezettel való készségit ajánlotta, reméli is a Commissio, hogy ezen kinyilatkoztatás mellett most is változhatatlanul áll a Nemes Örmény nemzet is. Most adja elé magát egy olyan környülállás, melyben ezen fogadást valósítani és ez által magát a Magyar Nemzettel kívánt egyesülésre valóságos kötelekkel kapcsolni lehet. Valamint tehát minden igaz hazafi ezen dicséretes czélt buzgón előmozdítani kész, úgy a Nemes Örmény Nemzet iránt is állhatatos hiedelemmel vagyon ezen Commissio, hogy Nemzetünknek ezen Theatrum felállításából folyó és könnyen általlátható javát eszközölni fogja.

Melly végre a Nemes Tanácsot és a Communitást ezennel megtalálni kívántuk, hogy a Városnak minden Lakosait egyenként a látható segedelemre serkenteni és a bégyülendő summát ezen Commissio Elöl Ülőjéhez szolgáltatni ne terheltessék, állandóul maradván a Nemes

Magistratusnak Kolozsváron Aprilis 12-én 1805-ben. Igaz hazafiúi szeretettel viseltető Szolgái, Barátyai Gr. Teleki Ferencz, Gr. Teleki Lajos, Nemes György, Gr. Thorotzkai Pál, Turi István, Kenderesi Mihály, Czázin Antal, Kanyo László M. B. Wesselényi Miklos ur Plenipotentiarius, Sala Sámuel a Comissionak Actuariussa.“ (A pecséten a körírás ez: A nemzeti játszósínnek pecsétje. — Vár. lev. 1805—633 sz.)

2. *Fejezet. Szamosújvár örmény közönsége a magyar nemzeti színház épületére ezer forintot szavaz meg.*

A vegyes gyűlés, mely a tanács és esküdt közönség tagjaiból állott, tárgyalván ezen kérést, a következő határozatot hozta:

„A nemzeti játékszín igazgatására a nemes ország tek. Rendeiből kirendelt commissionak e folyó 1805. esztendőben áprilisnek 12-én azon végre építendő Theatrum számára kért segedelem iránt költ levele a mixta sessioban felolvastatván, elhatározott, hogy azon commissionak irassék meg, hogy a kért végre 1000 frt az idevaló allodialis cassából fog adattatni, ha a felséges kir. Gubernium nem ellenzi. (Vár. lev. 1805—742 sz.).

A főkormányzékhez pedig ebben a tárgyban a következő felterjesztést intézte:

„A nemzeti játékszín igazgatására a nemes ország méltóságos és tek. Rendeiből kirendeltetett commissio a folyó esztendőben april. 12-én költ levelével az iránt találván meg ezen magistratust, hogy a Theatrumnak állandó és jó móddal való felépítésében valamint ezen Nagyfejedelemségben levő nemes vármegyék, székeshelyek és városok, úgy mi is lennének segedelemmel. Ezen kérését a tisztelt commissionak mai napon a helybeli választott közönséggel együtt tartott gyűlésben elővettük, felolvastuk és azt határoztuk: hogy a város közönséges cassájából a fennemlített végre — ha ezt a fels. kir. főigazgató Tanács megengedni méltóztatik — e z e r forintot ajánlunk és adunk. Mely iránt teendő kegyes határozását elvárván, de reliquo perpetua veneratione manemus 1805. jún. 6.“

A város, hazafias határozatunkról „a nemzeti játékszín igazgatására rendeltetett Commissio“-t a következő nagybecsű irattal tudatta:

„A méltóságos és tek. Commissionak e folyó esztendő ápr. havának 12-én mi hozzánk utasított érdemes levelére illő tisztelettel jelentjük, hogy a mai napon a helybeli meghűtölt közönséggel együtt tartott gyűlésünkben közakarathból megegyeztünk abban, hogy — mivel némely polgárok kereskedésekre nézve itthon nem lennének és különben is vékony reménységgel levén az iránt, hogy collecta útján, a szerint, a miképpen illik mi hozzánk, hivséges szolgálatunkat érdemesen meg nem valósíthatjuk, sem pedig jószívű hazafiúi indulatunkat nem hozhatjuk annyira világosságra, tehát az említett requisitios levélben megírt okokból a jelentett végre ezen közönséges alodialis cassából 1000 Rftokat ajánlunk, melyről a fels. kir. főigazgató Tanácsnak is mai napon tudósításunkat megtevén: a midőn onnan a helyben hagyó kegyelmes rendelés megérkezik, azonnal ígérőnket teljesedésbe venni s következőleg azon jó szívvvel, örömezt és egész készséggel ajánlott summát oda, a hova intimáltatott, el is küldeni el nem mulasztjuk. A kik egyébiránt megkülönböztetett tisztelettel vagyunk Szamosújvár, 1805. jún. 6.“ (Vár. lev. 1805—742 sz.).

3. Fejezet. A főkormányzék mérséklő intézkedése.

És a főkormányzék, melynek elől kellett volna járnia a jó példájával, nemcsak nem fokozta a hazafiúi buzgóságot, hanem talaborrendeletével még csökkentette azt: „Mivel a városnak adosságai vannak, a kormányzék nem engedi meg, hogy a kolozsvári nemzeti színházra felajánlott 1000 frt a városi pénztárból kiutalványoztassék.“ (Vár. lev. 1805—1124 sz.). Ime tehát itt közöltem a jegyzőkönyvből vett, megczáfolhatlan bizonyítékot, mely nemcsak állításom helyességét igazolja, de a kormányzék örökös szégyenét is tartalmazza!

képezt mindig rokonszenvre és pártolásra talált. A színházi országos bizottság, melyre ez ügynek vezetése 1795 óta bizva van, ha valami jól e tekintelben tenni akart, mindig bizton számíthatott a felvilágosultabb közönség nemes szívü gyámolítására. Nem rég mult el azon idő, midön a hosszas használás miatt elpusztult könyv- és ruhatár gyarapítására, ugy a már régóta igényelt öltöző-, próba-, festő- és tanuló-szobák, szertár s más melléképületek előállítására tetemesb pénzerőt kellett egybegyűjteni; a hazafiak és honlcányok, felsőbb engedély folytán, felszólíttatván, tiz éves részvények alapján a kellő költséget a bizottság rendelkezése alá bocsátották. E tiz évnek már első fele eltölt, könyv- és ruhatárunk tetemesen gyarapult, az érintett melléképületek létesültek, a színház fentartására, tűz elleni biztosítására s belső kényelmekre is némi öszvegecske fordított, e felett a halaszthatlanul szükségelt építkezések bevégzése után a működő társulatoknak is adatott egy pár ezer pforint évi segélyezés. Most már az idő és közvélemény új szükségeket hozott előtérre, új igények kielégítését követeli; melyek halaszthatlaná tették azt, hogy ezen polgárosító hatásu s nemzeti fenmaradásunkkal szoros kapcsolatban álló közintézet jövője ne csak öt vagy tiz évig tartó hazafiu áldozatra, hanem — a mennyire emberileg így szólhatni — örök állandóságot biztosító alapokra fektettség; miket ne ingasson meg a részvény-évek kitelése, ne az ide hátrább netalán beállható közöny, ne még kilálásban levő vagyoni elgyengülésünk is. Ez pedig egyedül a czéllal mérték-arányban levő tőkének készpénzben, értékpapirokban vagy kötelezvényekben össze- tevése által elérhető. S tán nem esalódunk, azt állítván, hogy erre a legalkalmasabb idő éppen a jelen való, midön a folyamatban levő urbér-kárpótlási papirokból mindenki áldozhat valamit. Másfelől a közvélemény is sokszorosán és elég hangosan nyilatkozott és követeli folyvást, hogy a színházi országos bizottság ez intézet szellemi irányára az eddiginél nagyobb befolyást gyakoroljon, az előadásokat legalább az év bizonyos részére állandósítsa, s a színházat azon magasb czélok és rendeltetés felé, melyre az már eredetileg alkotva volt, egy lépéssel megint közelebb vigye.

A bizottság az idő intő, a közvélemény sürgető, a körülmények és viszonyok tanácsadó szavát hallja, kötelezettségét s a sürgetők tiszteletre méltó indokait ismeri, az utolsókat osztja, s állásából folyó kötelességének ismeri megtenni mind azt, a mit a fenforgó czélok és érdekek fontossága paranesolólag igényel; de erre csak azon esetben lehet képes, ha a közönség által hathatósan gyámolittatik. És éppen ennek buzgó kérése tárgya e felszólításnak. Honfiu szives bizalommal kérjük t. i. mind azokat, kiknek a nemesb értelemben polgárosodás és nemzeti nyelvünk mivelődésének ügye lelköken fekszik: legyenek szivesek e hazai közintézetet egyfelől erejük és buzgóságuk, másfelől a fenforgó czélhoz mért áldozataikkal segítni, s önkeblöknek nemesebb ösztönét követve, tegyenek e célra a mit tenni képesek, a bizottság a begyürendő öszvegről, valamint

annak az adakozók czélja szerint használásáról annak idejében a közönséget számadásilag értesíteni kötelességének tartandja.

Kelt Kolozsvártt, febr. 28-kán, 1860.

Az erdélyi országos nemzeti színházi bizottság nevében:

Gr. Mikó Imre m. k. elnök.

Groisz Ferdinánd m. k. jegyző.

*

Ezt a tárgyat a polgármester bevitte a gyűlésbe; ezen gyűlésről vezetett jegyzőkönyv ide tartozó része pedig így szól:

„Elnök-polgármester úr az erdélyi országos nemzeti színházi bizottság által idei febr. 28-ról fel lévén szólítva a város arra, miszerint az erdélyi magyar nemzeti színház jövőjének biztosítására szükséges pénzalap előteremtésére segedelemmel járuljon, — indítványba teszi, hogy a birtokában levő urbéri papirokból egy összeget szavazzon meg a közönség.

A választott közönség hazafias kötelességének hiszi eleget tenni, midőn a közművelődés ezen intézetének jövője biztosításaul saját pénztárából 500 ezüst frt értékű tőkét urbéri (földtehermentesítési) kötelezvényben a haza oltárára egyhangú szavazattal letéetni határoz és annak kiadására az engedély kieszközlését a tanácstól kéri.

Szamosújvár város esküdt közönségének ápril 21-én 1860. tartott gyűléséből. Voith titkár, László László, Szappanyos Miklós esküdt polgárok.“ (Vár. lev. 1860—573 sz.).

6. Fejezet. *Lukácsi Kristóf nyilatkozata egy francia színdarabról.*

Nálunk lehetőleg mindig vigyáztak arra, hogy erkölcsös darabokat adjanak elő a vándor-színészek.

Ime, mit irt a tudós Lukácsi egy erkölcstelen darabról, melynek előadását be is tiltotta a rendőrség:

Tekintetes Polgármester Ur!

Ezen tisztelettel ide zárt színházi jelentésben mai napra kitüzött „Notre dame“ czimű darab, botránys, vallást és erkölcsököt mélyen sértő és guny tárgyává tevő

tartalma miatt, még a szabad Franciaországban is tiltott darab lévén, kérem a Tekintetes Urat annak előadását megtiltani, és általában a színész társaság elnökét arra figyelmeztetni, hogy a városi közönség vallásos érzelme iránt legyen kimélettél és óvakodjék oly darabokat előadni, melyek annak vallás-erkölcsi érzületére sértő visszahatást gyakorolhatnának. Lelki pásztori kötelességemből kifolyó ezen kérésemet és magamat is ajánlva megkülönböztetett tisztelettel vagyok

A Tekintetes Polgármester Urnak
Szamos-Ujvárt, nov. 15. 1856. alázatos szolgálja
Lukácsi Kristóf
szamosujvári plébános.

7. Fejezet. *A színészet városunkban „mindig pártoló lelkekre talált.”*

Végezetül nem mondom el, hogy mit tett az örmény ajkú Gorove László, kinek bölcsőjét e város falai közt ringatták, a pólyáiból alig bontakozó magyar színészet érdekében; azt sem említem meg, hogy a magyar Musa (Thalia) e városban mindig meleg otthonra talált; nem beszélem el azt sem, hogy Réthy Laura, Hegyesi Mari, E. Kovács Gyula és a többi művészek mily jól találták magukat közöttünk és mily megelégedve távoztak el körünk-ből, hanem csak egy derék színigazgatónak igaz, de nem nagyolt szavaival zárom be ezt a cikkelyt:

„Tekintetes nemes Tanács, kegyes pártfogó Uraink! Fél század dőlt szinte már a visszahozhatlan mullandóságba, mióta a két magyar haza Thaliának oltárt emelt. Fél század telt szinte már, mióta e két hon ápolva neveli nemzetisége bélyegét, a nyelv pallérozó, e pálya tömkelegelt vándor papjait. Eltűnt a hajnal, a nap délre evez; de sugarai megtörnek az elébe vágó terhes fellegekben. Most már délen van, minden viszályokat diadalmasan megtört: s örömtelven halljuk az édes honi nyelvet hangozni minden szájról.

Állított a nemzet ezen vándoroknak oltárt Pesten, állított Erdély anyavárosában Kolozsvárt, állítottak több szabad kir. városok, u. m. Kassa, Miskolcz stb. Ezen szent célra törekvő példát mintául vette e nemes szabad kir.

város Szamosújvár is: némely pártolók kegyéből oltár emeltetett itt is, melyről a mocsoktalan anyai nyelv, a szellem haladása tisztán hangozik. Pártoló lelkekre talált itt mindig a színészet, előmozdították itt annak előhaladását. . . A másod ízben is itt játszó pályatársak iránt mutatott pártoló kegyüket ne vonják meg, hanem pártoló szárnyaikkal védjék, ápolva neveljék. 1843. ján. 24 hálás szolgálja: a segedelemért esdő szintársulat.“ (Vár. lev. 1843—108 sz.).



LV. Cikkely.

Megyéink tudományos társasága — városunkban.

A Szolnok-Doboka-megyei „Irodalmi, történelmi és ethnographiai társulat“ második közgyűlését városunkban tartotta meg 1901. máj. 27-én. Átjött a társulat érdemes elnöke: báró Bornemissza Károly főispán, a két derék elnök: dr. Torma Miklós alispán és dr. Boros Gábor gymn. igazgató; a pénztárnok: Bándy György megyei főjegyző; a titkár: Horváth Árpád. A választmányi és rendes tagok közül: Vásárhelyi Boldizsár, Veress Dezső, Biró Antal, Wolff Bogdán, Wohlmann Károly, Rónai Aross Lajos, Keczei László, Gajzágó László, Budai Elek, Debreczeni nyug. igazgató, Kádár József és neje, Gradovics György és még sokan. A város tiszta. Előbb dr. Temesváry János tanár házához mentünk: megnéztük szép öskori- és páratlan éremgyűjteményét. A bemutatást érdekes magyarázattal kísérte. Mutatott egy ötkötetes ösnyomtatványt is.

Most átadom a szót a „Szolnok-Doboká“-nak: (1901. jún. 2. 22 szám):

„Közgyűlés előtt Szongott Kristóf tanárnak, a ‚Armenia‘ szerkesztőjének volt vendége a társaság, ki pompás villás-reggelivel vendégelte meg a nagyszámú tagokból álló gyűlést. A gazdag étel- és italgyűjteményből nem hiányoztak az örmény nemzeti specialitások s ráadásul valódi ázsiai (örmény) ó-bort töltött a poharakba. Ennek a bornak a

venyigéje valahol az Ararát-hegynek aljában viritott; nem csoda tehát, hogy olyan nagy érdeklődést és jó kedvet keltett.

A válaszmányi ülés a főgymnasium tanácskozási termében volt. A közgyűlés a főgymnasium rajztermében folyle. Elnök br. Bornemissza Károly főispán nyitotta meg a közgyűlést, ki üdvözölte a nagy számmal egybegyűlt tagokat, a nagy hölgy- és férfi-közönséget, röviden vázolta a társulat történetét megalakulása óta, rámutatva azon szép eredményekre, melyeket két évi fennállása alatt elért... A közgyűlés jegyzőkönyvi köszönetet mondott Szamosújvár város közönségének a társulattal szemben kifejtett hazafias érdeklődéséért, dr. Temesváry és Szongott tanároknak a kalauzolásért, dr. Mártonfi igazgatónak a helyiségek átadásáért...

A közgyűlést felolvasás követte Nadas Sándor a magyar irodalom helyzetét ismertette az abszolutizmus korából. Józsa János főgymn. tanár az erdélyrészi lepkékről tartott mutatóanyagokkal egybekötött felolvasást.

Közgyűlés után közebed volt a Gönczy-féle kerthe-lyiségben, mely a legjobb kedélyhangulat mellett folyle. A felszolgált ebéd nagyon jó volt.

Pohárköszöntőkben nem volt hiány. Az elsőt br. Bornemissza Károly főispán ur ő méltósága mondotta Szamosújvár város közönségére. Ábrahám Z. válaszolt a város nevében és a társulatot éllette s annak vezetőit: a főispánt és alispánt. Szongott Kristóf tanár br. Bornemissza főispán egészségére üritett poharat, ki a kultura áldásos hirdetésében jár el, nem mint egykori előde, a Belső-Szolnok-megye volt főispánja, ki ezelőtt 115 évvel, midőn Szamosújvárra jött, fel akarta dulatni hajdúival a hetivásáros örmények sátrait. Hát ebben igaza volt szónoknak. Mert ez alkalommal nem hajdúkat, csupa tudományszomjas férfiakat hozott magával, kik nagy érdeklődéssel hallgatták a magyarázatokat, s aztán a szónok vendégszerető asztalánál végeztek pusztitást a folytonosan kínálkozó szivélyes házi asszonynak ámbroziába mártott pompás ételeiben s másolásban megfürösztött Ararát-hegyi borában, mely lehetséges, hogy azon a venyigén termett, melyet Noe apánk

vitt be a bárkába. A fáradhatlan háziasszonyt ott a háznál dr. Torma Miklós alispán köszöntötte fel, a vendégek lelkes éljenzésével. — Az ebéd folyamán tosztozott még Dömötör János a fő- és alispánra, Vásárhelyi B. a két gymn. igazgatóra és Bencl szolgabíró Bándy György egyesületi pénztárnok- és Horváth Árpád titkárra.

A társulat Wlassics Gyula vallás- és közoktatási miniszterhez, mint a magyar kulturalis törekvések előharczosához, távirati üdvözlötet küldött, melyre a következő válasz érkezett: Méltóságos báró Úr! A szolnokdobokavármegyei történelmi, irodalmi és etnográfiai társulat közgyűlése alkalmból küldött szives üdvözlötükért fogadják őszinte köszönetemet, kiváló tisztelettel: Wlassics.

Eddig a „Szolnok-Doboka.“ Különben erről a szép közgyűlésről hazai más lapok is („Magyarország,“ — „Eljenzék,“ — „Magyar Polgár“ . . .) hoztak elég bő tudósításokat.

*

De mivel városunk fennállása óta, egyetlen egy fő- és alispán sem mutatott annyi rokonszenvet és jóindulatot ezen polgárzat iránt, mint megyénk jelenlegi érdemes főispánja: br. Bornemissza Károly ur és népszerű, tudós alispánja: dr. Torma Miklós úr, — itt közre adom azon felköszöntömet, mit a közébed alatt mondtam:

Midőn a „Szolnok-Dobokamegyei irodalmi, történelmi és ethnográfiai társaság“-ot, mely első ízben ma tartja Szamosújvárt ülését, e város barátságos falai között tisztelettel üdvözlöm, és a társaság, melynek egyik igénytelen tagja vagyok magam is, -- ide ájtott tisztelt tagjainak szívélyes „Isten hozott“-at mondok, — szives engedelemmel — egy nagyon rövid visszapillantást vetek a multa, hogy összehasonlítást tehessek egy a multban történt méltánytalan eset és az örvendetes jelen között. . .

1786. nyarán lett városunk, mely az előtt „privilegium oppidum“ volt, szabad kir. várossá („libera regiaque civitas“). A nyert privilegium értelmében meg is tartjuk — nemsokára — első péntek napi hetivásárunkat. De még jóformán össze se gyűlt a nép, midőn váratlanul itt termett a belsőszolnokmegyei főispán összes hajdúival és

azt követelte, hogy főbiránk hirdesse ki a vásáros nép előtt azt, hogy ezután második hetivásárunkat nem péntek, hanem csütörtök napon fogjuk megtartani (mert úgy gondolkodott, hogy pénteknap i hetivásárunk hátrányos a deési szombalnap i hetivásárra nézve!) — és rögtön tiltsa be a folyó hetivásárt. . . De erélyes főbiránk nem engedett az erőszaknak (különb en sem volt a megye főispánjának városunkra semmi befolyása; mert városunk akkor nem állott megyei hatóság alatt), hanem azt mondotta: „Még ma befogatok és megyek fel a királyhoz. Ott legalább megtudom, hogy privilegiumunk, melyért oly sok pénzt adtunk ki s mely pénz az ország javára fordittatik, — csakugyan privilegium, vagy csak írott malaszt. . .“ És a király a mi javunkra döntött.

De változik az idő („tempora mutantur“) és idővel változik az emberek gondolkozásmódja is; azért nem mondom el, hogy mi történt 1786—1901. máj. 27-ig városunk közéletében, hanem átugorva 115 évet, folytatom a mai napnál.

Ma körünkben tiszteljük megyénk érdemes főispánját. És ha ezt az eseményszámba menő történeti adatot összehasonlítom a multtal, nagy különbséget látok. A multban durva hajdúkkal jött ide a főispán . . . és ma főispán úr Ő Méltósága a megye színe-javát: mívelt, tanult, tudós férfiakat hoz magával. Akkor a hajdúk kezeikben öldöklő, tehát halált osztogató fegyvereket tartottak; ma a sokoldalú főispán kíséretében a szelid Múzsák vannak, kiknek kezeiben életető fegyverek: a tudomány fegyverei ragyognak. Akkor a főispán kebelét önkény, részrehajlás, szeretetlenség, méltánytalanság . . . töltötték el; ma nagyra-becsült főispánunk nemes kebelében ott honolnak: az egyenlőség, testvériség, szeretet, méltányosság, részrehajlatlanság. . . Akkor a megye fejének szemei előtt csupán csak egy helység érdeke lebegett; ma mélyen tisztelt főispánunk erélyes, tevékeny segítőfársával: a minta-alispán urral együtt nemcsak szóval hirdeti, de tettekkel is igazolja azt, hogy nem egy-két helységnek, hanem az egész megyének, a főispánja, gondos atyja; azért minden törekvése oda irányul, hogy terjedelmes megyéjének ne csak

egy-két, hanem — lehetőleg — minden helységre haladjon előre, viruljon, boldoguljon... A mult főispánja excellenciás ur volt; mai ritka főispánunk — és itt kimondom az igazságot, a nélkül, hogy a szerénységet legkevésbé is sérteném — excellentissimus úr. Mert ha *ex cello* latin ige azt jelenti, hogy: kilátszom a többi



Br. Bornemissza Károly főispán.

közül, feljebb emelkedem másoknál, felül haladok másokat, megkülönböztetem magamat másoktól, másokat felül mulok, — akkor igazán mondhatom, hogy főispán úr Ő Méltósága különbözik sok tekintetben mindazon főispánoktól, kik kétszáz év alatt (tehát városunk fennállása óta) e megye élén állottak.

Én azonban jelen alkalommal csak kettőről teszek említést: a mai közgyűlés és Méltóságodnak meleg érdeklődése városunk közügye iránt. Mióta fennáll városunk, egyetlen egy főispán sem adott nekünk még egy krajczárt sem: Méltóságod pedig jelentékeny összeggel járult hozzá a Verzereskul-szobor alapjához. Uraim! ezek olyan érdemek, melyeket elhallgatni nem szabad. Az érdemet pedig



Dr. Torma Miklós alispán.

tisztelni kötelesség; a tisztelet ezen kötelességét teljesítem, midőn pohárhoz nyulok és kívánom, hogy Isten főispán és alispán urat: megyénk mindkét díszét, büszkeségét, hazánk javára, vármegyénk felvirágoztatására sokáig éltesse!

*

Ezen munka megírása közben volt bő alkalmam megismerhetni azt a viszonyt, mely városunk és a volt Belső-

Szolnokmegye, újabb időben Szolnok-Dobokamegye között mindenha létezett; tehát nem követek el senkivel szemben sem igazságtalanságot, ha azt mondom, hogy azok között, kik városunk fennállása óta ezen vármegye élén állottak, senki sem tanusított ezen polgárzat iránt annyi jóindulatot, jóakaratot, méltányosságot, részrehajlatlanságot . . . , mint jelenlegi érdemes fő- és alispánunk. Azért elmulaszthatlan kötelességet teljesítek, midőn sikerült arczképeiket és becses életrajzaikat itt közreadom. Tanulságos életrajzaikat a hiteles „Szolnok-Doboka-vármegyei emlék“ után, mit 1896-ban a derék Biró Antal állított össze — közlöm.

Báró Bornemissza Károly főispán, a főrendiház örökös tagja, cs. és kir. kamarás, született 1840. évi nov. 26-án a Maros-Tordavármegyéhez tartozó Abafája községében. Az elemi és algymnasiumi ismereteket a szülői háznál szerezte meg; a felgymnasium osztályait a kolzsvári ev. ref. collegiumban tanulta, a hol 1859-ben érettségi vizsgát tett. Azután tanulmányai folytatása végett külföldre utazott és a berlini egyetemen a phylosophiai tanfolyamnak lett hallgatója.

Megnősült 1862-ben, nőül vevén az erdélyiek előtt hazafias érdemeiért hagyományos tiszteletben álló gróf Mikes-család egyik kiváló nemeslelkű sarját: Etelka grófnőt, kivel 32 évig (elhalt 1893-ban) boldog házasságban élt.

Megnősülése alkalmával 1862-ben Szolnok-Doboka (akkor még B.-Szolnok) vármegye Nagy-Debrek községébe tevén át állandó lakását, a hol gazdaságainak vezetése és a közügyekben való élénk munkálkodás között osztotta meg tevékenységét és idejét.

Időközben (1869—70) nagyobb tanulmány-utazásokat tett a continensen, a többek között beutazta Olasz-, Francia-, Németországot és Svájcot.

A vármegyei közigazgatási bizottságnak 1876-ban lett tagja. Az 1887. évi általános követválasztások alkalmával szabadelvű programmal a magyar-láposi választókerület egyhangúlag országgyűlési képviselőjévé választotta meg s a politikai téren e minőségben működött 1890-ik évig, a mikor is Ő Felsége parancsára Szolnok-Dobokavármegyében márcz. 12-én a főispáni széket elfoglalta.

Ezen új hatáskörben, új és szélesebb működési kör nyílt meg számára. Megnyerő modorával, tettekben nyilvánuló humánus és méltányos intézkedéseivel és az adminisztratio keretébe tartozó minden tényével a legellentétebb gondolkodású, irányú és érdekű emberek közötti különbséget nem egyizben kiegyenlítette, megszüntette és ez által elérte azt, hogy az erőket és tényezőket lehetőleg összehozván, a társadalmi élet természetszerű tovább fejlődésének biztosítását szilárd alapokra fektette.

Kiváló gondoskodása tárgyát képezte a vármegye egyleti életének fejlesztése. Az egyesületek egészséges, életerős működésében vélte feltalálni azokat a segédeszközül felhasználható értékes tényezőket, melyeket a nemzeti problémák megoldásánál a siker biztos kilátásával lehet értékesíteni. A hivatalos nyelv ismeretének terjesztése, az általános cultura fejlesztése és a gazdasági élet fellendülésének hathatós előmozdítása képezte és képezi hazafias becsvágyának legfőbb elemét.

A vármegyében levő csaknem minden cultur-philantrop czélok előmozdítására létesült egyesületnek, u. m. a színházársulatnak, casinonak, a polgári olvasókörmek, a szegény tanulókat segélyező-egyesületnek, a zenekedvelők egyesületének, a vöröskereszt egyesületnek, az irodalmi, történelmi és ethnográphiai társulatnak stb. elnöke, diszelnöke vagy védnöke.

Mint a szabadelvű pártnak tántorithatlan hive és az államhatalomnak a vármegyében ez időszertint képviselője, nem nélkülözi az erős pártszinezetet, sőt irányító működéseinek eredményeiből ez a jelleg erős vonásokban domborodik ki. . . Mint főispánnak lehetnek, sőt az alkotmányos kormányzat theoriai szerint kell is, hogy legyenek ellenfelei, de nincsenek ellenségei. . .

Jelenleg javakorában álló, munkabíró férfiú, ki tehetségeit, tapasztalatait és tevékenységét a haza és vármegye javára még sok ideig érvényesítheti.

**

Dr. Torma Miklós alispán született 1856. jún. 18-án Csicsó-Kereszturon Szolnok-Dobokamegyében. Tanul-

mányait a kolozsvári lyceumban és az egyetemen végezte; ugyanott nyerte el a jogtudományok doktorságát is.

1887. június 18-án a széki választó-kerület egyhangúlag képviselőjévé választotta.

1892. évi decz. 22-én a megye egyhangúlag alispánjává választotta, a későbbi tisztújításkor is egyhangú választásban nyilvánuló bizalmával méltatta az alispáni székre a megye közönsége. A terjedelmes megye ügyesbajos dolgainak elintézésében nagy munkásságot fejt ki. Kiváló adminisztratív tehetség. Sok oldalú ismeretsséggel bíró tanult férfiú. Sokat dolgozik. Követendő mintája a valódi alispánoknak!



LVI. Czikkely.

A sajtó Szamosújvártt.

1. Fejezet. Az első nyomda. Todorán „Aurora“ című nyomdája.

Az első nyomdát városunkban a múlt (XIX) század második felében a gör. kath. egyházmegye alapította. Ebből a nyomdából kerültek ki az egyházmegye hivatalos nyomtatványai. Később Negrutiu Miklós egy második nyomdát is állított fel, hogy itt nyomuljanak román nyelvű lapjai és román kiadványai; ezen nyomda azonban 1881 év elején csődbe került. Ezután a derék Todorán Endre, ki néhány év mulva csinos könyvkereskedést is nyitott, új nyomdáját úgy rendezte be, hogy az bátran kiállja a versenyt bármely vidéki nyomdával. Elegendő személyzetet tart. Nyomdája központi fekvéssel bír (főpiacz). Munkája gyors, pontos és jutányos. Szedői mind értelmes, tisztességes és szorgalmas emberek. Gépésze kitünő; olyan szép, tiszta, tetszetős illusztrációkat szedet ki a gépből, hogy azok ritkítják párjukat. Maga a művelt, értelmes nyomdatulajdonos, ki nemcsak ismeri a nyomdászat újabb vívmányait, hanem — lehetőleg azokat alkalmazásba

is veszi, — talpig becsületes ember, ki a nyomda személyzettel humánus módon bánik, megrendelőivel szemben pedig valamint a kereskedésben, úgy a nyomdában is nagyönis előzékeny. . .

2. *Fejezet. Az „Armenia“ városunkban az első magyar nyelvű — lap.*

Ezen munka írója 1887. január 1-én adta ki az „Armenia“ első füzetét. . . Az „Armenia“ mint egytetemes magyar-örmény havi szemle nem üzleti szempontból alapított (még csak a hirdetési oldalt se használta ki jövedelemszerzésre). Mint közhasznú irodalmi vállalat, magyar irodalmi szempontból is közelismerés szerint a saját szakmájában, sőt az általános orientalisztikai (keletisme) téren is hazánkban úttörő. Mint ilyen annak megalapítása, valamint 14 éves fennállása (az idén a tizenötödik évfolyam füzetei kerülnek sajtó alól), további megerősödése és állandósítása nem egy ember (a szerkesztő-kiadó) magánügye, magánérdeke, a ki eddig is sajátjából áldozott annak fenntartására s ezentúl is áldozni fog; mert ez a folyóirat tulajdonképp egy intézmény (institutio) a város, az örmény kath. egyház, az örmény nemzetiség s a magyar tudományos időszaki sajtó érdekében, — egy 125 munkatársra támaszkodó közlöny (organum), melyet ignorálni ma már nem lehet: eldobni oktalanság volna. Lassanként vívta ki az érdemlett elismerést hazánkban, a tudósok, a művelt olvasóközönség és a szerényebb szellemi igényű társadalom körében egyaránt. Közölt hosszabb-rövidebb, szakszerű és népies, magyar és örmény szempontból közérdekű, szóval polihistorikus dolgozatokat, — de tagadni nem lehet, hogy a közművelődésre a maga körében tett annyi nevelő hatást, a minőt egy Szamosújvárhoz hasonló provinciális város, saját vidéki közlönyétől hasztalan várt volna. A magyar havi folyóiratok közt elfoglalta az örménységet megillető helyét, becsületet szerzett az örmény névnek, ápolta a nemes és kegyeletre érdemes örmény hagyományo-

kat és öntudatot s közvetlenül úgy mint közvetve oly eredményeket mutathat fel, melyeket egyenként részletezni az irodalomban tájékozottak előtt — teljesen felesleges!...

3. Fejezet. Más irodalmi termékek.

Todorán keresett nyomdájában nyomultak ezen munka írójának eddig megjelent többi illusztrált munkái:

1. Chorenei Mózes. Nagy-Örményország története. Eredeti örményből fordította és magyarázó jegyzetekkel ellátta Szongott Kristóf. 298 lap. 1892.

2. Szamosújvár, a magyar-örmény metropolisz irásban és képekben. 1893. *Szongott*

3. A magyarhoni örmény családok genealogiája, 49 képpel. 218 lap. 1898 év. *Szongott*

Itt jelent meg a

4. „Szamosújvár“ czimű heti lap is, melyet dr. Fogolyán Tivadar szerkesztett. Ez a lap két évnél valamivel többet élt (1896—1898).

5. Végre itt nyomult ezen nagy illusztrált munka is („Szamosújvár szabad kir. város monográfiája“). *Szongott*

Szongott

LVII. Cikkely.

A mai Szamosújvár.

1. Fejezet. A közművelődés közvetlen tényezői.

Bármely szép épület falai darabokból vannak össze-
léve. Azok az adatok, melyeket alább sorolok fel, képezik városunk kulturális épületének egyes becses darabjait.

A) Iskolák. 1. Magyar kir. állami főgymnasium. Igazgató: Dr. Mártonfi Lajos; tanárok: Balázs Cziril, Dömötör János, Domonkos Károly, Esztegár Gergely, Feczko János, Finta Ferencz, Füssy József, dr. Gopcsa Jakab (iskola-orvos és az egészségtan tanára), Józsa János, Karsai Gyula, Mihelics Károly, Páll Bogdán, Szongott

Kristóf, dr. Temesváry János, Uferbách Jenő; hitoktatók: dr. Ghetie Sándor, dr. Fábián Péter, Hangó Gábor, Hirsch József, Kovács Ákos, Székely Mózes.

2. Görög kath. papnevelő-intézet. Igazgató: Georgiu János. Tanárok: Dr. Domide Octáv, dr. Fábián Péter, dr. Ghetie Sándor, Pordeá László.

3. Tanítóképző intézet. Igazgató: Papiu János. Tanárok: Boros Vidor, Boer János, Suciu Vazul, Prodán János, Vajda Dénes.

4. Magán polgári leányiskola. Igazgató: Domonkos Károlyné szül. Solty Mariska; tanárok és tanítónők: Szentpétery Irma, Kepri Juliska, Manz Hermina és a főgymnásium tanárai közül haton.



Tanácsház, Govrik- és Moldovánféle ház.

5. Örmény kath. fiúiskola. Igazgató: Bárány Lukács. Tanítók: Esztegár Antal, Novák Ferencz, Voith Gergely, Zeffér Lukács. Hitoktató és örmény nyelvtanító: Kapatán Márton.

6. Örmény kath. leány-iskola. Igazgató és hittanító: Bárány Lukács. Tanítónők: Balla Terka, Bocsánczi Vetti, Kolbay Zulejka, Száva Róza.

7. Az ipariskolát a fiú-népiskola tanítói tanítják.

8. Kisdédóvoda. Óvónő: özv. Csipkés Benedekné Korbuly Mária.

9. A kandiai vegyes népiskolának tanítója: Boer János.

10. A várban a fegyenczeket két tanító tanítja.

B) Templomok. I. Örmény templomok és kápolnák:

1. Plebániai nagytemplom; 2. „Salamon“-templom; 3. Az árvaintézet kápolnája; 4. A temető kápolnája. II. Nem-örmény templomok: 5. a Szent-Ferenczrendiek zárda-temploma; 6. a görög kath. püspöki kápolna; 7. a kandiai gör. kath. templom; 8. az ev. reformátusok temploma; 9. a várban levő különböző felekezeti templomok; 10. az izraeliták imaháza.

C) Kaszinók. 1. Társalkodó-kör; 2. Iparos-kör.



A Dániel- (most Placintiv-) féle ház.

D) Lap: „Armenia.“ Tudományos havi folyóirat. Tizenötödik évfolyam. Megindulása (1887) óta szerkeszti: Szongott Kristóf.

E) Könyvtárak: 1. A társalkodó-kör könyvtára; 2. az iparos-kör könyvtára; 3. a gymnasium könyvtára; 4. a plebániai templom könyvtára; 5. a Szent-Ferenczrendi templom könyvtára; 6. a fegyenczek könyvtára.

F) Levéltárak: 1. Városi levéltár; 2. a plebániai templom levéltára; 3. a Szent-Ferenczrendi templom levéltára; 4. a gör. kath. káptalan levéltára; 5. a várban levő levéltár.

G) Gyűjtemények: 1. A főgymnasium gyűjteményei; 2. az „Armenia“ szerkesztőségének gyűjteményei; 3. dr. Temesváry János tanár magán gyűjteménye.

H) Nyomdák: 1. Todorán Endre „Aurora“ nyomdája; 2. a gör. kath. egyházmegyei nyomda.

2. Fejezet. A közművelődés közvetett tényezői.

A) Görög kath. püspökség. Püspök: Szabó János val. b. t. tanácsos, főrendiházi tag. Nagyprépost: Papiu János; kanonokok: Bene Sándor, Georgiu János, Illés János, Ivásko János. Szentszéki jegyzők: Pordea László, Hodoreán János. Jogtanácsos: dr. Ramonczay László.



Târsalkodó-kör (Casino).

B) Örmény kath. papság: Bárány Lukács kanonok, esperes-plebános; segédlelkészek: Drágomán Antal, Kapatán Márton; örmény szertartású áldozár és hittanár a gymnasiumban: Esztegár Gergely.

C) P. Salamon Albert administrator, segédlelkész: P. Bartok Nárczis.

Cs) Ev. ref. lelkész: Kovács Ákos.

D) Görög kath. főesperes-plebános: Lemény Sándor.

E) Fiú- és leányárva-intézet. Szegényház.

É) Műkedvelő-társulat.

F) Dalzenegegylet; zenetanár: Berán János karnagy.

G) Fuvózenekar.

Gy) Alapítványok: a városnál két gymnásiumi tanuló számára, à 75 frtos; egy egyetemi hallgató, egy gazdasági tanintézeti és egy tanítónő képzőintézeti tanuló számára, à 120 frtos alapítvány. — Az örmény kath. egyháznál pedig egy gymnasiumi tanuló számára (Jakabffy-féle alapítvány).

H) Hivatalok. 1. Városi tisztikar. Polgármester: Tódorfi Lukács; gazdasági tanácsos: Ábrahám Áchar; közigazgatási tanácsos: üres; főjegyző: Osztián Kristóf; főkapitány: Duha János; főorvos: dr. Bányai Kristóf, másodorvos: dr. Gopcsa Jakab, alorvos: Kovrig Simon; tisztli ügyész: Voith Miklós; számvevő és adószedő: Duha Kristóf; ellenőr és közgyám: Bándi Béla; levéltárnok: Mihálfi Imre; pénztárnok: Moldován Simon; alkapitány: Pakulár Bogdán; aljegyző: Kepri József; rendőrbiztos: Turcsa Lukács; számtiszt: Szongott Vilibáld; gazdasági felügyelő: Kasza Gerő; irnokok: Begidsán Tódor, Popovics Tódor; mérnök: Andrassy Nándor; kertész: Szlatky Ignác; adóvégrehajtó: Tekár Sándor; erdőtiszt: üres; városi korházi gondnok: Osztián Kristóf; Karátsonyi szegényházi gondnok: Voith Miklós; Karátsonyi-szegényház-felügyelő: Dájbukát Kajtán.

I) Járásbiróság. Itélő táblai bíró, mint járásbíró: Gajzágó Ferencz. Albírák: Áncseán Sándor, Balás Károly. Ügyészi megbízott: Schilling Ottó. Telekkönyvezetők: Lörinczy Menyhért, Szilágyi Tamás. Irnokok: Boska Péter, Pap Mákab, Voith Lajos, Kupsa Péter, Szabó János. Végrehajtó: Kolbay Károly.

K) Szolgabiróság. Főszolgabíró: Nagy Lajos; szolgabíró: Benel Antal; orvos: dr. Voith Mihály; irnok: Pap Gábor; közgyám: Demsik Jenő; útmester: Csorstea Sándor.

L) Országos fegyintézet. Igazgató: Uhlyárik Álbin; ellenőr: Gedeon Emil; főorvos: dr. Zakariás József; lelkészek: Bartalis Miklós, Lukács Károly, Hodoreán János, Hango Gábor; gondnok: Ámberger László; tisztli irnokok: Marosán Gusztáv, Zachariás Gyula; tanítók: Matyola Tódor, Fedorka Elek.

M) 9. honvéd huszár-ezred I. osztálya. Parancsnok: Kendei Adolf őrnagy. Állomástiszt: Szikszay János. Osztályorvos: dr. Wertheim Károly ezredorvos; állatorvos: Halmos János. Századparancsnokok: Virányi Ferencz, Sivó Gyula, Baur József századosok. Főhadnagyk: Viczián Albert, Stachó József, Latkoczy Rudólf, Ledniczky Mihály. Hadnagyk: Ditrói Mór, Pálffy Miklós, Kenesey Miklós. Tiszthe-lyettes: Bonis Tibor.

N) Ügyvédek: Esztegár László, dr. Fogolyán Tivadar, Nagy Miklós, dr. Ramoncza László, Voith Miklós.

O) Gyógyszertár tulajdonos: özv. Placsintár Dávidné.

P) Adóhivatal. Tárnok: Salamon Árpád; ellenőr: Székely Gábor; tisztek: Cheul Tivadar, Lázár Mihály, Székely Sámuel.

R) Posta- és táviráda-hivatal. Postamester: ifj. Temesváry István.

S) Vasúti állomás-főnök: Várad Lajos ellenőr.

Sz) Méhészkör. Igazgató: Voith Gergely; titkár: Kapatán Márton.

T) Kereskedő-ipartársulat. Elnök: id. Czetz Emánuel; titkár: Esztegár László.

U) Szamosújvári hitelbank. Vezérigazgató: Kopár Kristóf; könyvelő: Esztegár Antal; pénztárnok: Czetz Lukács; jogtanácsos: dr. Fogolyán Tivadar.

V) Szamosújvári tákarékpénztár. Vezérigazgató: Bogdánfi István; főkönyvelő: Bányai Gyula; pénztárnok: Gajzágó János; jogtanácsos: Esztegár László.

Z) Tűzoltó-egylet. Főparancsnok: Voith Lajos; pénztáros: Kopár Kristóf; osztályparancsnok: Gönczi Mihály.

*

Midőn „Főbiránk és polgármestereink“ czimű fejezetet irtam (L. Monográfia, I. köt. 203 lap) néhai polgármesterünk: Placsintár Dávid még életben volt. De 1901. márcz. 24-én hirtelen elhalt; a városi képviselő-jún. 5-én választott új polgármestert: Tódorfi Lukács városi közigazgatási tanácsos nyerte el a többséget. . .

*

És most munkám ezen kötetét a derék Téglás Gábornak az „Armenia“ szerkesztőjéhez intézett ezen igaz szavaival fejezem be: „Szamosújvár fejlődésének és kulturális emelkedésének alig örülhet jobban valaki, mint jó magam, ki Dacia multját kutatgatva, tanuságot tehetek a felől, hogy már a rómaiak szervezetében is nagy súlyt helyeztek erre a pontra s azt egyik elsőrendű örhelyükké alakították.“



A második kötet tartalma.

<i>XIII. Cikkely.</i>	Szamosújvár város örmény kath. papjai.	
	1. Fejezet. Időrendben készített kimutatás	1
	2. Fejezet. Betűrendes kimutatás . . .	8
<i>XIV. Cikkely.</i>	A piaczi nagytemplom.	
	1. Fejezet. Az első három örmény templom	16
	2. Fejezet. A mi „örökös monumentumunk“	17
	3. Fejezet. Külső segély a nagytemplom számára	18
	4. Fejezet. A plebániái nagytemplom tornya	19
	5. Fejezet. Korbuly Kelemen jelentése .	21
	6. Fejezet. A nagytemplomot más veszély éri	22
	7. Fejezet. Az utolsó szerződés	23
	8. Fejezet. A torony másodszer is ledől	24
	9. Fejezet. A munka befejezése . . .	25
	10. Fejezet. A nagy, a négy kisebb oltár és a szobrok	25
	11. Fejezet. A padok, szószék, orgona, ha- rangok, toronyóra és egyéb ékitmények	28
	12. Fejezet. Temetők	30
	13. Fejezet. A nagytemplom felszentelése	30
	14. Fejezet. A város kegy-urasága . . .	32
	15. Fejezet. A nagytemplom födele, a temető kápolnája	33
	16. Fejezet. A nagytemplom főoltára . .	34
	17. Fejezet. A nagytemplom megbecsülhet- len kincsei	36
<i>XV. Cikkely.</i>	A piaczi templom körül épült boltok.	
	1. Fejezet. Az első bolt	37
	2. Fejezet. A többi bolt. A csarnokok .	38
	3. Fejezet. A víz- és középutczára néző boltok	40
<i>XVI. Cikkely.</i>	A Salamon-templom.	
	1. Fejezet. Az alapító-levél	42
	2. Fejezet. A Salamon-templom kibővül .	44
	3. Fejezet. Főgondnokok, orgonista, kántor, sekrestyés	46

<i>XVII. Cikkely.</i>	A Szt-Ferenczrendi atyák, templom és zárda.	
	1. Fejezet. A contradictio	50
	2. Fejezet. A helybeli szerzetház jöltevei	52
	3. Fejezet. Örmény ajkú Ferenczr. atyák	52
	4. Fejezet. A latin parochia felállítása .	54
	5. Fejezet. A békét hirdető szerzetesek — békétlenkednek	54
<i>XVIII. Cikkely.</i>	Iskolaügy. A) Örmény iskola.	
	1. Fejezet. Tannyelv, tantárgyak, familiatio, kántálás	56
	2. Fejezet. Örmény tanítók. Fizetés . . .	57
	B) Leányiskola.	
	1. Fejezet. Helyiség, tannyelv, tantárgyak	59
	2. Fejezet. Tanítónők, apácák	59
	3. Fejezet. Felügyelet, tűzi fa	61
	4. Fejezet. Örmény apácák	61
	C) Fiúiskola.	
	1. Fejezet. Magyar iskola	62
	2. Fejezet. Iskolapénz, jutalom, katekizá- lás, privata	63
	3. Fejezet. Tanítók. Fizetés	64
	4. Fejezet. Szünidő. A fiú-iskola helyisége	68
	5. Fejezet. Iskolai felügyelet	69
	6. Fejezet. Lengyel Gergely helyettes-igazg.	69
	7. Fejezet. Adler Severin tanító	70
	8. Fejezet. Gábrus Zachariás	71
	9. Fejezet. Tanterv, rendtartás	73
	D) Vasárnapi iskola	79
	E) Gyakorlati ipar-intézet	80
	F) Ipartanoda	82
	G) Görög kath. seminarium és tanító- képző-intézet	82
	H) A mi középiskolánk.	
	1. Fejezet. A „Ratio educationis“	83
	2. Fejezet. A gymnasium előnyei	83
	3. Fejezet. A város felállítja a gymnasiumot	85
	4. Fejezet. A gymnasium megszűnik, de újra megnyílik	86
	5. Fejezet. A gymnasium kibővítése . . .	89
	6. Fejezet. Rudnay Sándor primás sikeres közbenjárása	93
	7. Fejezet. A kibővített gymn. szervezete	95
	I) A Ráfáel-féle gymnasium	99
	K) Az örmény kath. gymnasium.	
	1. Fejezet. A gymnasium alapítása . . .	102
	2. Fejezet. Igazgatók és tanárok	111

	3. Fejezet. Az igazgató és tanárok fizetése	114
	4. Fejezet. Jó volt-e ez a gymnasium? L) Állami főgymnasium.	115
	1. Fejezet. Még egypár szó az örmény kath. algymnasiumról	117
	2. Fejezet. Páratlan áldozat	118
<i>XIX. Cikkely.</i>	Társulatok.	
	1. Fejezet. Vallásos társulatok	129
	2. Fejezet. Világi társulatok	131
<i>XX. Cikkely.</i>	A görög kath. püspökség.	
	1. Fejezet. A három első püspök	135
	2. Fejezet. Ellenségeskedés az oláh püspök alkalmazott emberei és az ör- mények között	138
<i>XXI. Cikkely.</i>	A szamosújvári uradalom („Dominium Szamosújváriense“).	
	1. Fejezet. Miért akart a „communitas“ földbirtokot zálogba venni?	145
	2. Fejezet. A város alkuszik a kincstárral	146
	3. Fejezet. A sz.-újvári örmények zálogba veszik a szamosújvári uradalmat	148
	4. Fejezet. B. Klein Innocent János le- mond az uradalomról	148
	5. Fejezet. Szamosújvár város és a kincstár között kötött szerződés	149
	6. Fejezet. Az uradalom átadása (introductio)	152
	7. Fejezet. Melyek a szamosújvári urada- lom alkotórészei?	153
	8. Fejezet. Mikor fizette ki a város a zálogösszeg részletét?	161
	9. Fejezet. Kísérletező lépések azért, hogy az uradalom a zálogidő eltelte után is a város kezén marad- hasson	162
	10. Fejezet. Áristáces Ázária levele	167
	11. Fejezet. A kincstár vissza akarja váltani az uradalmat	170
	12. Fejezet. Legköltésesebb és leghosszabb perünk	172
<i>XXII. Cikkely.</i>	III. Károly király adománylevele	193
<i>XXIII. Cikkely.</i>	Közintézetek.	
	1. Fejezet. Szegényház	200
	2. Fejezet. Karátsonyi-intézet	201
	3. Fejezet. Az erdélyi országgyűlés	209
	4. Fejezet. Örmény apácza-zárda	211
	5. Fejezet. Gyógyszertár	211
	6. Fejezet. Posta	213

	7. Fejezet. Árvaintézet	214
<i>XXIV. Cikkely.</i>	Alapítványok.	
	1. Fejezet. A László-család alapítványa . .	216
	2. Fejezet. Kegyes alapítványok	216
	3. Fejezet. Vákár, Bárchodár és Miron alapítványa	216
	4. Fejezet. A Karátsonyi-testvérek alapítványa árvaleány számára	217
	5. Fejezet. Buzeskó Tódor alapítványa (Örmény „convictor“)	217
	6. Fejezet. Jakabfi Kristóf alapítványa .	218
	7. Fejezet. Jakabffy, Lászlóffy és Lukács alapítványa	219
	8. Fejezet. Hat örmény „convictor“ . . .	219
	9. Fejezet. Örmény szert. növendékpapok	221
	10. Fejezet. A Murád-féle alapítvány . .	223
	11. Fejezet. A város jelentése	224
<i>XXV. Cikkely.</i>	Küldöttségeink („deputátus“-aink) jelentései.	
	1. Fejezet. Verzereskul és Theodorovics .	228
	2. Fejezet. Dániel Tódor és Theodorovics Minász. A Gergely-féle naptár	229
	3. Fejezet. A területnek, melyen a város épült — kifizetése	230
	4. Fejezet. A város körül fekvő falvak. A „deputátusok honorariuma.“	233
	5. Fejezet. Jakabfi János fősperes depu- tátusi leveleiből	234
	6. Fejezet. Bogdánfi Kristóf leveleiből .	238
	7. Fejezet. Szamosújvár a szabad kir- városok sorába emelkedik	239
	8. Fejezet. Jakabfi János és Gorove Kristóf	241
	9. Fejezet. Balta Márton és Kovrig Tódor	241
	10. Fejezet. Markovics Bogdán	242
	11. Fejezet. Novák Márton és Jakabb Bogdán	242
	12. Fejezet. Sárosy Fer. és ifj. Verzár István	244
<i>XXVI. Cikkely.</i>	Viszony Szamosújvár és Erzsébetváros között.	
	1. Fejezet. Rövid bevezetés	244
	2. Fejezet. Erzsébetváros magyar és latin neve	245
	3. Fejezet. Ajánló-levél	246
	4. Fejezet. A belső és külső örmény „kom- pánia“	246
	5. Fejezet. A hitelező és adós	247
	6. Fejezet. Az örmények osztályozása . .	249
	7. Fejezet. A szőcs-ipar	249
	8. Fejezet. Kereskedelmi kamarai tagok .	250
	9. Fejezet. Társ kormányzó	250

10. Fejezet.	A két város küldöttei Szebenben találkoznak	251
11. Fejezet.	Az uralkodó Erzsébetváros falai közt hált meg	252
12. Fejezet.	Közös tanácskozás	253
13. Fejezet.	Káros rendelet	254
14. Fejezet.	A két örmény város önállóságát veszély fenyegeti	255
15. Fejezet.	Csiki Márton „delegatus“	256
16. Fejezet.	Erzsébetváros kiváltságlevele	257
17. Fejezet.	Aranyos menyasszony	257
18. Fejezet.	A megye ellenmondását az uralkodó megsemmisíti	258
19. Fejezet.	A közös terhek	258
20. Fejezet.	Biróválasztás	259
21. Fejezet.	Két levél	264
22. Fejezet.	Erzsébetvárosnak a királyhoz intézett folyamodványa	264
23. Fejezet.	A testvérváros utolsó küldöttjei	270
XXVII. Cikkely.	Viszony Szamosújvár és Gyergyó-Szt-Miklós között.	
1. Fejezet.	Theodorovics Simon plebános	270
2. Fejezet.	A gyergyószentmiklósi örmény „compania“ birája	272
3. Fejezet.	Pusztító tűzvész	273
4. Fejezet.	„Mercantile forum“	273
5. Fejezet.	Nemzeti kötelesség. A rokonok	274
XXVIII. Cikkely.	Viszony Szamosújvár és Csikszépviz között.	
1. Fejezet.	A csikszépvizi örmény „compania,“ tanács és főbíró	275
2. Fejezet.	A csikszépvizi örm. kath. templom	276
XXIX. Cikkely.	Viszony Szamosújvár és Dobokamegye között.	
1. Fejezet.	A hűség bebizonyítása	277
2. Fejezet.	Dobokamegye székhelye	277
3. Fejezet.	Személyes „insurrectio“	280
XXX. Cikkely.	Viszony Szamosújvár és Belső-Szolnokmegye között.	
1. Fejezet.	Jóakarató figyelmeztetés	281
2. Fejezet.	Szomorító izonnet	281
3. Fejezet.	Segedelem a szegényeknek	282
4. Fejezet.	Képviselőink a megyei gyűléseken	283
5. Fejezet.	Szives szolgálatkészségünk	283
6. Fejezet.	A megye elismerése	283
7. Fejezet.	Minta-szekrények	283
8. Fejezet.	Méltánytalan határozat	284
9. Fejezet.	Városunk irata Haller I. grófhhoz	285
10. Fejezet.	Szamosújvár és Kolozsvár	286

XXXI. <i>Cikkely.</i>	Viszony Szamosújvár és Deés között.	
	1. Fejezet. „Állandó kincs“	286
	2. Fejezet. Szamosújvár „a szomszédságot nem akarja rontani“	287
	3. Fejezet. Városunk hetivásárjai	287
	4. Fejezet. Hadi segedelem	288
	5. Fejezet. Vásárhely	289
	6. Fejezet. A károsultak támogatása	289
XXXII. <i>Cikkely.</i>	Külső városrészek. A) Kandia.	
	1. Fejezet. A kandiai oláhok, ezek foglalkozása. Oláh pap és templom	289
	2. Fejezet. Kandiát megveszi a város. A kandiai oláh templom és paplak	291
	3. Fejezet. A kandiai oláhok száma. „Papi bér“	292
	4. Fejezet. A kandiai parochia és iskola. „Canonica portio“	293
	5. Fejezet. Kandia tisztviselői. Robot szolgálat. Kandia vármegyei terhet nem hordozott	293
	B) Majorsor.	
	1. Fejezet. A zsellérek szolgálata. A majorsor tisztviselői. Esküdt közönségi határozatok	297
	2. Fejezet. A majorsor kérelme. A majorsori bíró esküje	297
	C) A kakasváros	298
	D) A cigánysor	299
XXXIII. <i>Cikkely.</i>	Egészségügy.	
	1. Fejezet. Gondos felügyelet. Szükséges intézkedések	300
	2. Fejezet. Halálos betegség	301
	3. Fejezet. Orvosok	302
	4. Fejezet. Dr. Verzár János	303
XXXIV. <i>Cikkely.</i>	Az ipar.	
	1. Fejezet. A tanács iparosaink számára szabályrendeletet alkot	305
	2. Fejezet. Az ipar nevei	308
XXXV. <i>Cikkely.</i>	A kereskedelem.	
	1. Fejezet. A kereskedés nem megvetendő foglalkozás	311
	2. Fejezet. A kereskedők féleségei	312
	3. Fejezet. A marhák vámentes kivitele	314
	4. Fejezet. A kalmárok osztályozása	314
	5. Fejezet. Kereskedőink ragályos időben is mehettek vásárba	315
	6. Fejezet. A beköltözött örm. és a külföld	316

7. Fejezet. A kereskedelem iránya . . .	316
8. Fejezet. Kivételes erdélyi „sokadalmak“	317
9. Fejezet. A kereskedő-társaság határozata	317
10. Fejezet. A tanács kéri a főkörmányszéket, hogy egy káros rendeletnek szüntesse meg hatályát	318
11. Fejezet. A helybeli kereskedő-társaság felelete	319
12. Fejezet. A tanács és a kereskedő-társaság	320
13. Fejezet. Útlevel	320
14. Fejezet. A helybeli kereskedők kötelessége	320
15. Fejezet. A kereskedők könyvei . . .	321
16. Fejezet. Önként vállalt kötelességek .	321
17. Fejezet. Jakabb Bogdán „követ“-nek indítványa	321
18. Fejezet. A sokadalmak lelke	322
XXXVI. Cikkely. Kölcsönadás és kölcsönvétel.	
1. Fejezet. A város vagyona és hitele .	322
2. Fejezet. Mária Terezia kölcsönt vesz a várostól	323
3. Fejezet. A fejedelemnőnek másod ízben kölcsön adott összeg	324
4. Fejezet. Kölcsönadás	324
5. Fejezet. Kölcsönvétel	325
XXXVII. Cikkely. Adó, közteherviselés. Harminczad hivatal.	
1. Fejezet. Adófizetés	326
2. Fejezet. A kereskedők és iparosok osztályozása	329
3. Fejezet. A lakosság osztályozása . .	330
4. Fejezet. Az apával közös háztartásban élő fiú	331
5. Fejezet. Azok a kiköltözött örmények is, kik itt már házatlanok, itt akarnak adózni	331
6. Fejezet. Felebaráti szeretet és adókivetés	332
7. Fejezet. Harminczad hivatal	333
XXXVIII. Cikkely. Hadügy. Katonáskodás.	
1. Fejezet. Örmény tisztek a magyar seregben. Zsoldos katonák	334
2. Fejezet. Katonatartás	334
3. Fejezet. A „tyro.“ A kiszolgált katona kedvezményei	334
4. Fejezet. Mennyibe került a városnak egy-egy katonája?	335
5. Fejezet. László Antal levele. Karátsonyi Lukács francia fogságban .	335
6. Fejezet. Érdemjellel kitüntetett „insurgens“	336

7. Fejezet.	A lovasság és gyalogság ruházata és fegyverzete	336
8. Fejezet.	Balta Emánuel lemond hivataláról, hogy a királynak szolgálhasson	337
9. Fejezet.	Harminczhárom tiro egy évben	338
10. Fejezet.	Nemesi „insurgens“-ek	338
11. Fejezet.	Balta Miklós kapitány. A rokkant katonák eltartása	339
12. Fejezet.	A sok jó fiú egyike, ki szintén megtartotta Isten negyedik parancsát	340
13. Fejezet.	Csak a „korhely, rossz erkölcsű, nőtelen“ ifjakat fogják katonának	340
14. Fejezet.	Katonai nevelő-intézet	340
15. Fejezet.	Bem tábornok rendelkezésére adott honvédek	341
16. Fejezet.	Katonai laktanya	341
17. Fejezet.	Hankovics György honvédőrnagy	342
<i>XXXIX. Cikkely. Közgazdaság.</i>		
1. Fejezet.	Haszonbérlet, malombíró, zsemlés, szőlőhegy	343
2. Fejezet.	Uzsora, szekérbér, lipcsei út, hús, mészárszék	345
3. Fejezet.	Dohányzás, halfogás, alma, löpor, vas, kasza, szappan, dohány, posztó, turó, sajt, kocsomabérlő, major, serház	348
4. Fejezet.	Hídvám, vásárvám	349
5. Fejezet.	Napi bér, napszámos, épületszer	350
6. Fejezet.	Piaczi árak	350
7. Fejezet.	„Szkumpia.“ Szattyángyár Egerben	357
8. Fejezet.	Gabonát nem szabad nyereségre venni	357
9. Fejezet.	A szegények gabonáját a város örölteti	357
10. Fejezet.	A hal „limitatio“-ja	357
11. Fejezet.	Árszabály a mesteremberek számára	358
12. Fejezet.	Faültetés. Marhadóg. Sáskak	358
13. Fejezet.	Pénz. Építő-tisztség. A koresomák haszonbére. A város bevétele. Malmok	359
14. Fejezet.	„Málé-földek“	361
15. Fejezet.	A város belső és külső birtokai	363
16. Fejezet.	Tűzrendészet	365

<i>XL. Cikkely.</i>	Vallás és erkölcs.	
	1. Fejezet. A hazafiság alapja: a vallá-	
	sosság	366
	2. Fejezet. Az örmény előmozdit minden	
	hazafias czélt	367
	3. Fejezet. A főparancs	367
	4. Fejezet. Isten parancsai	368
	5. Fejezet. Az anyaszentegyház harmadik	
	parancsa	372
	6. Fejezet. Az imádság	373
	7. Fejezet. Szükséges a jó példaadás . .	374
<i>XLI. Cikkely.</i>	Szamosújvár kiváló fiai.	
	1. Fejezet. Alkalmas embereink tulajdon-	
	ságai	375
	2. Fejezet. Kiváló egyházi férfiak . . .	375
	3. Fejezet. A katonai rendhez tartozó	
	kitünő férfiak	376
	4. Fejezet. A világi rendhez tartozó kiemel-	
	kedett férfiak	377
<i>XLII. Cikkely.</i>	Kiemelkedett szamosújvári családok.	
	1. Fejezet. A Karátsonyi-család	379
	2. Fejezet. A Dániel-család	379
<i>XLIII. Cikkely.</i>	Magyar-örmény nemes családok Sz.-újvártt	380
<i>XLIV. Cikkely.</i>	A Gorove-család	386
<i>XLV. Cikkely.</i>	Érdekes különfelek.	
	1. Fejezet. Újabb betelepült családok . .	394
	2. Fejezet. Örmények a hivatalokban . .	394
	3. Fejezet. Erőszakos önkény	395
	4. Fejezet. Örmények kincstári uradalmak-	
	at vesznek ki haszonbérbe	395
	5. Fejezet. Bosnyák Antal szamosújvári	
	örmény Déván templomot épített . . .	395
	6. Fejezet. Panaszunkkal a főispán elutasít	
	397	
	7. Fejezet. Pap Márton Huszton kápolnát	
	épített	397
	8. Fejezet. Miképen bánik az örmény az	
	idegennel?	398
	9. Fejezet. Keresztes István bucsúlevele .	399
	10. Fejezet. Sósforrás városunk határán .	399
	11. Fejezet. Báró Ráfáel Sándor lovag pol-	
	gártársaink sorába lép	401
	12. Fejezet. A „Hollósy” családnév . . .	403
	13. Fejezet. Erős Sándor kanonok	404
	14. Fejezet. Az örmény igaz polgára e	
	hazának	404
	15. Fejezet. Szamosújvár a hazának egyik	
	disze	405

16. Fejezet.	Bécsben tartozkodó örmények	406
17. Fejezet.	A ki több mint ötven évig élt ismeretlenségben	406
18. Fejezet.	Statisztikai adatok	408
19. Fejezet.	Bálházár Boldizsár Smyrnából ide jön lakozni	408
20. Fejezet.	Márkovics Antal részére kiállított bizonyítvány	410
21. Fejezet.	Jakabb Bogdán felszólítása, Alexi gör. kath. püspök és Lukácsi Kristóf levele	410
22. Fejezet.	Halottas kocsi. Nyugdíj-szabályzat	412
23. Fejezet.	Gajzágó Salamon üdvözlése	413
24. Fejezet.	A beköltözés kétszáz éves jubileuma	414
<i>XLVI. Cikkely.</i>	Örmény és latin feliratok Szamosújvárt	415
<i>XLVII. Cikkely.</i>	A város díszpolgárai.	
1. Fejezet.	Első díszpolgárunk Bittó Károly	421
2. Fejezet.	Tíz díszpolgár	422
3. Fejezet.	Gróf Karátsonyi Guido köszönő-irata és Lukácsi munkái	425
4. Fejezet.	Gorove István köszönő-irata	428
5. Fejezet.	Ecskai Lázár Zsigmond köszönő-irata	429
6. Fejezet.	Karátsonyi László köszönő-irata	430
7. Fejezet.	Kövér János köszönő-irata	431
8. Fejezet.	Issekutz Ádeodát köszönő-irata	432
9. Fejezet.	Báró Bánffy Dezső	433
10. Fejezet.	Gróf Csáky Álbin díszpolgársága	433
11. Fejezet.	Kovrig Tivadar díszpolgársága	436
<i>XLVIII. Cikkely.</i>	Szamosújvár a „nagy idők” alatt.	
1. Fejezet.	Páratlanul fontos és érdekes datum	437
2. Fejezet.	Tisztikarunk 1848 elején	437
3. Fejezet.	A mi első népgyűlésünk. Országgyűlési követek	438
4. Fejezet.	Polgári őrsereg. Vadászcsapat	440
5. Fejezet.	A nemzeti őrsereg esküvételéte, zászlószentelés és egy nagyon hecses ereklye	441
6. Fejezet.	Szabadságharczunk egyik legelső áldozata	442
7. Fejezet.	Országos teljhatalmú kormánybiztosok	443
8. Fejezet.	Városunk térparancsnokai	444
9. Fejezet.	Városunk első polgármestere	445
10. Fejezet.	Üres tisztviselői állások	446

11. Fejezet.	A tisztujítás vagy helyettesítés szorgalmazása	447
12. Fejezet.	Helyettes tisztviselők	448
13. Fejezet.	A „vitéz hadsereg vérző fiai”	449
14. Fejezet.	Városi közönségünk kötelességei a haza iránt	449
15. Fejezet.	Üres pénztár, tele hazafiság .	450
16. Fejezet.	Jó hazafiságunkért roppant sarcot vet ki városunkra Urbán	451
17. Fejezet.	Dobokamegye gyűléseit városunkban tartja	451
18. Fejezet.	Bánffy alezredes tájékozatlan véleménye	454
19. Fejezet.	Beteg honvédek	454
20. Fejezet.	A nagyenyedi menekültek . .	455
21. Fejezet.	Az előfogatok kiszolgáltatása .	458
22. Fejezet.	Katonai élelmi raktár	459
23. Fejezet.	Nyergek, kardok, pisztolyok .	460
24. Fejezet.	A debreczeni nemzetőrök. Tóth Ágoston alezredes	460
25. Fejezet.	Iskola. A katonák elszállásolása	461
26. Fejezet.	Az ujonczok összeírása és kiállítása. Bem tábornok nevenapja	461
27. Fejezet.	Szűk napok. A katonaság követelése. A pusztító előőrsök. Marha a honvédek számára .	462
29. Fejezet.	Pataki alispán hivatalos irata és a katonaság	465
30. Fejezet.	A magyar sereg városunkba jön	467
31. Fejezet.	A bankjegyek engedék nélkül nem fogadtatnak el	468
32. Fejezet.	Harangozás a halottakért . .	468
33. Fejezet.	A városi pénztár a haszonbérlelőktől utalványokat nem fogad el	469
34. Fejezet.	Gyertyát kér tőlünk Deés városa	469
35. Fejezet.	A magyar bankjegyek	469
36. Fejezet.	A „három hősiiesen elesett Szentpéteri főtiszt”	471

XLIX. Cikkely. Czetz tábornok, Szamosújvár és az „Armenia” szerkesztője.

1. Fejezet.	Az örmény Czetz család ősi fészke Szamosújvár	472
2. Fejezet.	Czetz tábornoknak első, külföldről küldött magyar dolgozata az „Armenia”-ban jelent meg	472
3. Fejezet.	A tábornok egyik dolgozatát Kritsa Klárának ajánlja	474

	4. Fejezet. A Czetz-család ősi neve . . .	475
	5. Fejezet. A tábornok a magyar-örményeknek boldog új-évet kíván	475
	6. Fejezet. Szálon-játék, mely „a magyar-örmény nőknek kellemes perczeket szerez“	476
	7. Fejezet. A hazai lapok híresztelése . . .	478
	8. Fejezet. Az „ideál“	478
	9. A tábornok ajándéka	479
	10. Fejezet. Három lap óhajtása	480
	11. Fejezet. Felelet, mit e munka írójának haza hívó levelére irt Czetz tábornok	480
	12. Fejezet. Czetz tábornok, önéletírásának magyar részét lapunkban tette közzé	483
<i>L. Cikkely.</i>	Magyar kir. állami főgymnasium	485
<i>LI. Cikkely.</i>	Jótekonyság.	
	1. Fejezet. Különféle segélyezések	489
	2. Fejezet. A pesti vízkárosultak	491
	3. Fejezet. A „Kolozsvári muzsikai intézet“	492
	4. Fejezet. Gazdasági-egylet	492
	5. Fejezet. A kolozsvári „reál-iskola“ alapja	492
	6. Fejezet. Az „Erdélyi Museum-egylet“	493
	7. Fejezet. Aradi emlék	493
<i>LII. Cikkely.</i>	Ajándékozás.	
	1. Fejezet. Megengedett jutalmazás	494
	2. Fejezet. Újévi ajándék	495
	3. Fejezet. A főbb esetek felemlítése	496
<i>LIII. Cikkely.</i>	Áldozat. A) Kölcsön kért, de soha vissza nem fizetett pénz.	
	1. Fejezet. Az országnak kölcsön adott pénz	497
	2. Fejezet. A viz-árok kiásatása	498
	B) Az ország által kért segedelem.	
	1. Fejezet. Menyekzői ajándék	498
	2. Fejezet. A Gyulaiiana legio köntösözése	499
	3. Fejezet. A „gardisták“ felszerelése	499
	4. Fejezet. Koronázási ajándék	499
	5. Fejezet. Különös segedelem	500
	6. Fejezet. A katonákon segítettünk — pénzzel	501
	7. Fejezet. A katonákon segítettünk — terménnyel	504
	8. Fejezet. Nemzeti színház	508
	9. Fejezet. Országház	508
	10. Fejezet. „Practorialis“ ház és melléképület.	509

	C) Kéretlenül : hazafiságból a haza oltárára tett áldozat.	
	1. Fejezet. Csicsó-Ujfalú és Tökés . . .	510
	2. Fejezet. Kétezerháromszáz darab arany	511
	3. Fejezet. Az „ígért obtingentia“ . . .	512
	4. Fejezet. Jelentékeny pénzösszeg, melyet városunk az Akadémia alapjára tett le	512
	5. Fejezet. Kétszáz nadrág és száz pár huszár-csizma	512
	6. Fejezet. A katonák felsegélése . . .	513
	7. Fejezet. A francia háborúban elesett katonák özvegyei	513
	8. Fejezet. Híd a Szamoson	514
	9. Fejezet. Ezerötszáz forint iskolai alapra	514
	10. Fejezet. Katona és ló	515
	11. Fejezet. Ezernyolczszázharminczöt véka zab	518
	12. Fejezet. Hadi segedelem	519
	13. Fejezet. Tűzkárosultak és katonák . .	528
<i>LIV. Cikkely.</i>	Magyar nemzeti színház.	
	1. Fejezet. Kötelék, mely az örményt a magyarral egyesíti	529
	2. Fejezet. Szamosújvár örmény közönsége a magyar nemzeti színház épületére ezer forintot szavaz meg	531
	3. Fejezet. A fölkormányshék mérséklő intézkedése	532
	4. Fejezet. Az első színigazgató . . .	535
	5. Fejezet. Újabb segélyadományunk . .	535
	6. Fejezet. Lukácsi Kristóf nyilatkozata egy francia színdarabról . .	538
	7. Fejezet. A színészet városunkban „mindig pártoló lelkekre talált“ . . .	539
<i>LV. Cikkely.</i>	Megyénk tudományos társasága — városunkban	540
<i>LVI. Cikkely.</i>	A sajtó Szamosújvárt.	
	1. Fejezet. Az első nyomda. Todorán „Aurora“ című nyomdája . .	548
	2. Fejezet. Az „Armenia“ városunkban az első magyar nyelvű — lap	549
	3. Fejezet. Más irodalmi termékek . . .	550
<i>LVII. Cikkely.</i>	A mai Szamosújvár.	
	1. Fejezet. A közművelődés közvetlen tényezői	550
	2. Fejezet. A közművelődés közvetett tényezői	553

K é p e k.

Az örmény egyház Magyarországon 1894-ben	15
Plebániai nagytemplom	20
Világosító-Szt-Gergely oltárképe	26
Vastag György: Világosító-Szt-Gergely	27
Simay Gergely fiatalkori arcképe	37
Salamon-templom	43
A Salamon-templom bejárata	45
Görög Kristóf	48
Zárdatemplom	53
Voith Miklós	55
Wohlmann József	68
Adler Severin	70
Gábrus Zachariás	72
Codex-diszitmény (1)	84
Codex-diszitmény (2)	85
Codex-diszitmény (3)	88
Az örmény kath. gymnasium	102
Az örmény kath. gymnasium tanári kara 1873-ban	113
Magyar kir. állami főgymnasium	125
Codex-diszitmény (4)	133
Codex-diszitmény (5)	160
Simay Gergely	190
(II) Placsintár Dávid polgármester	191
Dr. Molnár Antal	192
Id. Karátsonyi Emánuel	203
Id. Karátsonyi Emánuel kézmása	204
Az árvaintézet kápolnája	214
Fiú-árvaintézet	215
Szamosújvár kiváló fiai: Czetz János tábornok	236
Mály Mihály tábornok	237
Dr. Esztegár Vártán érsek	248
Kapatán Márton kanonok	249
Dr. Mály István szónok-orvos	264
Mály István kuriai bíró	265
Dr. Korbuly Imre egyetemi tanár	280
Lomperdi Korbuly Bogdán színházi volt intendáns	281
Dr. Ábrahám Adeodát	305
Czetz Gergely, a fiú-árvaintézet másod- alapítója	312
Kovrig Tivadar, a leányárvaintézet alapítója	313
K. Papp Miklós szerkesztő	328
Gajzágó Salamon, a magyar szám- vevőszék elnöke	329

Hollósy Simon festő (München)	344
Szongott Jakab országgy. képviselő	360
Jakabffy Simon „consiliarius”	376
Dr. Császár Márton egyetemi tanár	377
Dr. Molnár Antal, a magyar képviselő- ház jegyzője	409
Kandia látképe	292
Örmény kath. temető	295
Dr. Verzár János	303
Huszár-laktanya	342
A Karátsonyi cs. grófi czimere	379
Balta család czimere	392
Boesánczi család czimere	392
Bogdánfi család czimere	392
Csomák család czimere	393
Dániel család czimere	393
Gajzágó család czimere	393
Gorovej család czimere	424
Govrik család czimere	424
Gyertyánfi család czimere	424
Hankovics család czimere	456
Hollósy család czimere	456
Jakabffy család czimere	456
Karátsonyi család czimere	457
Karátsonyi család ősi czimere	457
Korbuly család czimere	457
Czetz János magyar honvédtábornok	477
Dr. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter	488
Kristóf-Jakabfy család czimere	504
Lászlóffy család czimere	504
Márkovics család czimere	504
Mártonfi család czimere	505
Novák család czimere	505
Pászákász család czimere	505
Pattantyús család czimere	520
Petrásko család czimere	520
Placsintár család czimere	520
Rácz család czimere	521
Simay család czimere	521
Szarukán család czimere	521
Verzár család czimere	522
Báró Bornemissza Károly főispán	544
Dr. Torma Miklós alispán	545
Tanácsház, Govrik- és Moldovánféle ház	551
Dániel- (most Placsintár) féle ház	552
A társalkodókör (casino)	553

Összesen: 86 kép.

Utószó

1998 jelentős évforduló a magyarországi örmények, illetve Szamosújvár történetében. Ebben az esztendőben ünnepeljük a 250. évfordulóját a szamosújvári örmények elhatározásának: az öreg, roskadozó templom helyett egy a város és az örmény polgársághoz méltó nagy plébánia templomot építenek a város piacterén. Az építés 50 évig elhúzódott, a templomtorony kétszer leomlott, egyszer leégett, végül az építési munkálatok 1798-ban (idén 200 éve) fejeződtek be. A templom felszentelését 1804-ben határozta el a városi gyűlés, bár még mindig nem volt egészen kész. Mindezt igen részletesen megtudhatjuk ebből a könyvből. Szongott Kristóf a fellelhető dokumentumok alapján történeti hűséggel ismerteti a templom építésének hosszú és nehézségekkel teli útját.

A júniusban megtartott szamosújvári megemlékezés ünnepi beszédei és kiadványai mind e könyvet tekintették forrásműnek. Szerencsés véletlen, hogy éppen e jeles évfordulóra adhatuk ki újra ezt a könyvet.

Mivel ez a reprint kiadás néhány hónappal a szamosújvári emlékünnepek után jelenik meg, ezért a kiadást a templom építő örmény polgárok emlékének ajánljuk.

Köszönet a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítványnak, a XI. kerületi Örmény Kisebbségi Önkormányzatnak és a többi örmény önkormányzatnak a könyvkiadás finanszírozásáért.

Szongoth Gábor

Országos Örmény Önkormányzati képviselő

Budapest, 1998. július

Az eddig reprint kiadásban megjelent Szongott K. művek:

1995. A Magyarországi Örmény Családok Genealógiája;

1996. A Magyarországi Örmények Ethnográfiaja;

1997. Szamosújvár Szabad Királyi Város Monográfiája I. kötet.

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

1998 թվականը նշանակալից տարեթիվ է Հունգարիայի հայության և Ամհոշույվար քաղաքի պատմության համար: Այս տարի ենք տոնում Ամհոշույվարի հայկական եկեղեցու 250-ամյա տարեդարձը: 250 տարի է լուսնում այն օրվանից, երբ Ամհոշույվարի հայությունը որոշեց հին ու խարխուլ եկեղեցին փոխարինել նորով, որն անհամեմատ ավելի մեծ կլիներ և կհամապատասխաներ տեղի հայության հասարակության մեջ զրաված դիրքին: Այդ եկեղեցու շինարարությունը տևեց 50 տարի. եկեղեցու աշտարակը երկու անգամ փլվեց, մեկ անգամ էլ դարձավ հրդեհի զոհ: Շինարարությունն ավարտվեց 1798 թվականին: Եկեղեցու օժան մասին որոշումը քաղաքի ինքնավարությունն ընդունեց 1804 թ., չնայած այն դեռ լիովին պարտաստ չէր: Այս ամենի մասին հանգամանորեն պատմվում է այս գրքում: Հեղինակը՝ Քրիշտոֆ Սոնգուրը, Ամհոշույվարի հայկական եկեղեցու պատմությունն է ներկայացնում հիմնվելով իրական փաստերի վրա և օգտագործելով մինչև օրս պահպանված վավերագրեր:

Այս տարվա հունիսին Ամհոշույվարի տոնակատարություններին հնչած ճառերն և այդ կապակցությամբ լույս տեսած պատմագրական հոդվածների համար աղբյուր է ծառայել այս գրքի նյութը: Երջանիկ գուգադիսություն է, որ Հունգարիայի հայության համար այս նշանակալից տարում՝ Ամհոշույվարի հայկական եկեղեցու 250-ամյա տարեդարձին կվերահրապարակվի այս գիրքը: Այդ պարճառով էլ Քրիշտոֆ Սոնգուրի գրքի այս նոր վերահրապարակությունը նվիրում ենք Ամհոշույվարի հայկական եկեղեցին կառուցող ների հիշատակին:

Խորին շնորհակալություն «Հունգարիայի ազգային և էթնիկ փոքրամասնությունների համար» Հիմնադրամին, Բուդապեշտի XI-րդ թաղամասի Հայ Փոքրամասնության Ինքնավարությանը և մյուս հայ ինքնավարություններին այս գրքի վերահրապարակումը օժանդակելու համար:

Գաբոր Սոնգուր,

Հունգարիայի Հայ Ինքնավարության պատգամավոր

Բուդապեշտ, 1998.

Քրիշտոֆ Սոնգուրի վերահրապարակված գրքերի ցանկը.

1995 թ. Հունգարիայի հայ ընտանիքների տոհմաբանությունը

1996 թ. Հունգարիայի հայերի ազգագրությունը

1997 թ. Թագավորական ազատ քաղաք Ամհոշույվարի պատմությունը, I հատոր

